BOLLETÍ DEL DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA

Dietari de l'eixida de Mn. Antoni M. Alcover a Alemania y altres nacions

l'any del Senyor 1907

Tom V

(estraordinari)

Ciutat de Mallorca

Estampa de N'Amengual y Muntaner

1908

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Dietari

de la meua eixida a Alemania y altres nacions durant l'any del Senyor 1907

En nom de Deu nostre Senyor y de la Benaventurada sempre Verge Maria, mare seua y mare nostra, y del Sant del meu nom y de tots els Sants y Angels de la Cort Celestial. Amen.

JULIOL. DIA 1
Cap a Barcelona

M'embarch cap a Barcelona. La mar té jochs ferm, y mos engronsam de mala manera.

JULIOL. DIA 2
A Barcelona

Vetx els amich, y me mostren els fulls que hi ha tirats del volum del Congrés. —Diuen qu'ara fará mes via.

JULIOL. DIA 3
Cap a Lió. —Un alemany *solidari*. —Unes castanyetes

A les sis y trenta del capvespre, prench el tren cap a Lió. A Cervera de la Marenda trob el bon amich barceloní, *congressista* y entusiasta, En Riba, que fa el meteix camí que jo, y llavò pujen a n·el meteix departament dos senyors y una senyora que parlen en castellá. Resulten un perpinyanès, un alemany y una alemanya. Dich a l'alemany l'objecte

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del meu viatge, y se posa a parlarme en catalá. Diu qu'está a Barcelona, y que va aprendre el catalá, perque sense sebre'l, no hi poren viure. No servex sebre'l castellá. Me diu que [2] es partidari de la solidaritat catalana perque troba qu'es lo unich sá de la política espanyola. Bo es de veure que quedam amichs. Mostra a l'alemanya unes castanyetes noves ab uns grans flochs y borlins. —Això no es de Catalunya, li dich. —No, diu ell, es d'Andalusia. Si un estranger se'n vol dur res característich d'Espanya, compra unes castanyetes; si de Catalunya, una barretina y unes espardenyes. —Prou que hi ha molts d'espanyols que donen peu a formar tals judicis d'Espanya.

JULIOL. DIA 4.
Lió, Ginebra y Basilea

Me despert devers les quatre. Som a Nimes. Seguim sempre per plans, els plans sens fi que canta Mistral dins *Mireyo,* vorejant sovint el Rhose, amplíssim, polent; passam Tarascó, Avinyó; tot es verd. Quina gran cosa que es l'aigo! —Devers les nou y mitja som a Lió. Dex En Riba y l'alemany; vetx la ciutat de correguda: la Seu, la Mare de Deu de Fourvière. Din, y a les dotze y busques li estrench cap a Ginebra, sempre per plans verts, y de dellá, fins que'ns aficam dins unes muntanyes, molt rioleres, verdíssimes. A Ginebra prench el tren de Basilea, y mos n'hi anam volant, veent els preciosos llacs de Ginebra y Neuchâtel, y a xaloch, a l'entrellum, ben lluny, una faxa de muntanyes blanques, tapades de neu, els Alps, y guaitant partdemunt tots, d'un bon tros, el *Mont Blanc*, soberch, majestuós, sublim. A les deu y busques som a Basilea. —A Lió me som vestit de paisá per entrar dins aquexes terres aont predominen els heretges, y per axò els capellans catòlichs van d'elevita, tot negres, sense altra senya eglesiástica que'l collet. Com me som hagut vestit axí, no gosava sortir de la cambra. Llavò he pensat que negú d'allá m'havia

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

vist may, y que tan de nou les havia de venir qu'anás de capellá com de seglar. A-les-hores he envestit cap a defora, y ¡ja hu vorem!

Antoni M. Alcover durant el viatge a Alemanya de 1907

JULIOL. DIA 5

Basilea. —La Seu. —Estrasburg. —Esglesies. —La Sinagoga. —La Seu. —Edificis públichs. —Cap a Frankfurt

Com aquí tothom ja parla alemany, surt armat ab el diccionari castellá-alemany dins una butxaca y l'alemany-castellá dins l'altra y el Bädeker ab la má, dispost a envestir qualsevol ab alemany, y a dir qualsevol desbarat ab aquesta llengo, que, surta del llevant surta del ponent, he d'aprendre ab l'ajuda de Deu, o el diantre en passará. Son devers les set y envest un fadrí d'un cafè, dalt el portal, demanantli,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

perque no'n vetx cap, aotn trobaria cotxes de lloguer. A forsa de forses mos entenem una [3] mica, no gayre, y me diu que, des qu'han posats els tranvies, no n'hi ha de cotxes de lloguer. Camín un poch per dins el carrer amplíssim y netíssim aont me trob. Putx a un tramvia, y passam per devora un'esglesieta nova, románica, deliciosa. Demán qu'es, y me diuen: *Pauluskirche*, y qu'es protestant. ¡Un'esglèsia protestant! Es la primera que vetx en la vida. ¡Quin'impressió més estranya de curiosidat y de greu de l'ánima! De defora no's diferencia en res d'una catòlica. —Més enllá devall del tranvia, y me'n vatx p'els carrers mira qui mira ben arreu. Els carrers casi tots son amples, ab grans aceres, qualcún ab jardins devant les cases, casi tots asfaltats, ben nets. Les cases, baxetes, ben plaents, ab molt de rost a les teulades. El cop de vista general es rioler, brillant. Basilea es una ciutat de 125.421 habitants, una de les més grans de Suïssa, capital de cantó. Dues terceres parts de la gent son protestants, y aquests casi tots calvinistes. El Rin l'atravessa, molt ample y polent, fent una volta magnífica.

Me'n vatx cap dret a l'antiga Seu, das Münster; comensada l'any 1204, románica; lo que'n queda de tal estil, es de la derreria del sigle XII; refeta a n-el sigle XIV, ogival restaurada de sol a rel a n-el sigle XIX. Té cinch naus, ab tres portals a la fatxada y dos campanars, un de 64 metres y l'altre de 62. Demunt la llinda del portal major hi ha la Mare de Deu ab el Minyonet Jesús y abax Sant Enric, emperador, ab el model de la Seu en la má, y Sta. Cunegunda, l'emperatriu; dalt la llinda dels portals laterals, a un, Sant Jordi ab el drach, y a l'altre, Sant Martí, tots dos a cavall. Aquests tres portals son en gradació, preciosos. A n-el costat nort hi ha St. *Galluspforte* (portal de St. Gall), romànich, venerable, en gradació, ab les estátues dels Evangelistes a les rebranques y dalt la llinda la *roda de la fortuna* y més amunt el Judici Final; y, a n-els costats, cases (recuadros) ab alts relleus de les obres de misericòrdia. Els defores de l'ábside son també románichs. —L'interior té de llarch 65 metres y d'ample 32. Hi ha vidres pintats, moderns, a tots els finestrals. —El cadirat del chor es del sigle XV ab baixos relleus satírichs. Per les parets hi

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ha retaules de fust, pintats, de primera, y baxos relleus del temps que la Seu era catòlica, tot molt ben conservat. Devant el chor hi ha l'altar actual, calvinista, llis, sense tovalles ni Sant Crist ni canelobres ni la Bíblia. ¡Vaja quina cosa més freda y rònega! A defora, p'els costats hi ha lápides sepulcrals dins la paret, entre altres la del celebèrrim humanista Erasme de Rotterdam. Hi ha també un bax relleu del martiri de Sant Vicenç d'Osca, aragonès. —Dins aquexa Seu celebraren a n-el sigle XV el famós conciliábul que du'l nom d'aquexa ciutat, que fou un preludi de la catástrofe del protes[4]tantisme. ¡N'hi havia molt de llevat posat, desgraciadament! —Derrera la Seu hi ha dalt un pedestal un' estátua de Ecolampadi, un dels caps-pares de la Reforma. ¡Poreu contar qui'n impressió m'ha de fer, veure tal monument a un homo axí! Tresch un parell de carrers; entr dins un museu arqueològich, altre temps esglèsia catòlica, aont hi ha coses ben apreciables; y me'n vatx a pegar un roech per prendre'l tren cap a Estrasburg.

Partim a les dotze cap a la capital d'Alsàcia, sempre per plans plens de verdor, y vora vora'l Rin. A les dues y mitja som a Estrasburg. Per veure la ciutat només tench un parell d'hores. Cal trompitxar de bona manera per veure just lo capdal.

Estrasburg es la capital d'Alsàcia-Lorena; l'atravessa el riu Ill, un afluent del Rin; conta 162.000 ánimes. L'any 1872, com sortí de França, en tenia 78.130. Llavò ocupava 232 hectáries; ara n'ocupa 618. Els alemanys hi han fets un sens nombre d'edificis públichs, brillants, monumentals; hi obriren de bell nou l'Universidat, fundada l'any 1567, y que'n feya devers setanta vuyt qu'estava tancada. Prench un cotxe per fer més via, y recorrech els barris principals. ¡Vaja quina ciutat més garrida, neta, esplèndida! Els carrers, com una plata de nets, amples, llisos, com el call de la má, asfaltats o empedregats; les cases, no gayre altes, ben plaents, moltes monumentals. No senten parlar negú en francès, ni hi veuen cap ròtul de botiga. Se veu que la germanisació de la ciutat es un fet. Els francesos qu'encara somiin de tornarla haver, perden el temps estúpidament.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Una de les primeres esglésies que vetx es *Alt-Sanct Peterskirche* (esglesia de Sant Pere vell), ogival, dels sigles XIV y XV, de tres naus, gentils, en part policromades. Com entren, a cada banda de portal hi ha uns preciosos baxos relleus de la vida de Sant Pere, Sant Eucari y Sant Valeri, del sigle XV. —Trob després un edifici románich, magnífich. Resulta esser una sinagoga; sembla un' esglèsia catòlica, en forma de creu grega y cúpula, ab grans claraboyes a n-els caps de la creu, nova de trinca. Me present a la porteria; toch, y surt un senyor, jove, ros, ben carat; me fa entrar, m'ho mostra tot. Dins la sinagoga no's lleva'l capell, jo sí. L'interior es una meravella de suntuosidat y bon gust. Tot es policromat y daurat; a n-els finestrals y claraboyes, precioses vidrieres pintades de fullatges y dibux geomètrich. A n-els brassos de la creu hi ha galeries superiors per les dones, y abax tot es ple de banchs, molt ben obrats. A n-el cap de la creu, que hi pujen per quatre o cinch graons, hi ha una cátedra pomposa; y, derrera, un magnífich tapís devant un armari de llenyes precioses, aont se guarda la Santa Bíblia; a cada banda, un candeler de sèt braços y un trono. ¡Quina [5] impressió que m'ha feta tot això! ¡Pobres jueus! ¡Tan obstinats y forts de morro! ¡Tothom contra ells y ells contra tothom! —Més envant top *Thomaskirche* (esglèsia de Sant Tomàs): un tros, románica, d'una nau, de la primeria del sigle XIII; y un tros, ogival, de cinch naus, del XIV, ab una portalada preciosa. Avuy la tenen els calvinistes. A l'ábside, en lloch de retaule, hi ha un sepulcre del mariscal Maurici de Saxònia, del sigle XVIII, barroch, pompós. A l'embocada de l'ábside hi ha l'altar, rònech, la pedra broxa, sense tovalles, canelobres ni Sant-Crist. L'escolá que m'ho mostra, m'ho descriu cridant, y entre y entre cantussetja. Me costa molt no esclafir de riure. —Seguint endevant, trob altres dues esglésies protestants: *Jung-St. Peterskirche* (esglèsia de Sant Pere jove) y *Neuekirche* (esglèsia nova); aquella, del sigle XIII, restaurada, ogival; aquexa, de l'any 1871, románica; totes dues brillants. A la derrera hi ha un orgue magnífich; es luterana, y a l'altar hi ha un retaulet del Sant Crist ab Maria Verge y Sant Joan al peu de la creu, ab canelobres y tovalles. —Després, tot passant,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

n'he vista un'altra d'església que m'han dit qu'era protestant, però anterior a n-el protestantisme, ogival, ab una portalada a manera de capella, tota plena de figures de sants, esplèndidament enquadrades, tot policromat y daurat, brillantíssim, tot ubert, no tocat de mans ni... de pedres. ¿Com se trobaria si fos a Mallorca, ab aquella al·lotea que hi caplleva? —N'hi ha d'altres, de esglèsies, que no he tengut temps de veure. N'hi ha una del Cor de Jesús y llavò la dels soldats protestants y la dels soldats catòlichs. Aquí no s'hi entenen ab la separació de l'Església y de l'Estat; l'Estat vol que cadascú tenga la seua relligió y fa respectar la de cada qual.

Caminant caminant, arrib devant la Seu. ¡Quina meravella! ¡Quet sense polsos, devant tal majestat y grandiosidat! Ja se n'hi comensá una d'església aquí matex, l'any 600, dedicada a Santa Maria, y un' altra de més important l'any 1015, y la fábrica actual devers l'any 1176, románica, axò es, l'ábside y el creuer, y l'any 1250 seguiren les tres naus, ogivals, y s'acabaren l'any 1290. A n-el sigle XV acabaren el frontis, dexant un campanar a mitjes astes y l'altre acabat, altíssim, de 142 metres. —L'interior en té 4.081 de quadrats, 110 de llarch y 41 d'ample. Per defora y per dedins es una meravella de gust, gentilesa y esplendor. El frontis fa tres portals en gradació, tot plens de figures de sants y pomposa ornamentació. Dalt la llinda del del mitx hi ha baxos relleus de la Passió, enquadrats per les arquivoltes ab figures de profetes y sants, y amunt de tot Salomó, com a símbol de la sabiduria humana y llavò la Mare de Deu. A n-el portal lateral de la dreta hi ha dalt la llinda un bax relleu del Judici final [6] y a má esquerra les *verges fátues* ab el dimoni y a man dreta les *prudents* ab un profeta. A l'altre portal hi ha baxos relleus de la minyonesa del Bon Jesús y figures de les virtuts cardinals y de les obres de misericòrdia. La claraboya central es d'un calat admirable y té 13 metres de diámetre. —A n-els quatre cornalons lliures dels dos campanars s'alsen devall baldaquins quatre figures de reys a cavall: Clodoveu, fundador de la Seu primitiva; Dagobert, fundador del Bisbat; Rodolf d'Habsburg, que concedí grans franquícies a la ciutat; y Lluís XIV

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

que l'agregá a França. Fent joch ab els tres portals, corren de banda a banda dues zones de capelletes ab figures de reys y emperadors. Pardemunt la gran rosa central s'alsa el capser de la nau major a tall de retaule grandiós ab les figures dels dotze apòstols y la Mare de Deu y al cap d'amunt el Bon Jesús, tot esplèndidament enquadrat. Acaba'l frontis pla a un'altária de 66 metres, y després el campanar acabat se'n puja 76 més, flanquetjat de quatre torretes de 40 metres d'alt, y de 3 de diametre, dins les quals hi ha un caragol per muntarhi y llavò n'hi ha un dins la pirámide per porer arribar fins a la cuculla. Es un'alsada feresta. Fins ben envant del sigle XIX fou l'edifici més alt d'Europa. Ara n'hi ha set que li guanyen: la torre Eiffel de París, de 300 metres; la *Mole Antonelliana* de Turí, de 164; el campanar de la Seu d'Ulm, de 161; els dos de la de Colònia, de 156; el de la de Rouen, de 148; el de l'església de Sant Olau a Reval, de 145, y el de la de Sant Nicolau, d'Hamburg, de 144. —A n-el cap sur del creuer, románich, hi ha dos portals bessons, de lo més gentil y agradós. S'hi conserven les figures simbòliques de l'Església y de la Sinagoga, que s'alliberaren del furor dels revolucionaris francesos, que a n-aquexa Seu feren malbé 235 estátues, y molt'altra ornamentació. Demunt la llinda d'aquests dos portals hi ha baxos relleus de la mort de Maria y sa coronació a n-el cel. —Tots els defores son eczornadíssims y l'interior es d'un efecte grandiós, estupent, per la grandária y armonia de proporcions del chor, creuer y naus. No hi ha capelles laterals ni nau absidal, y tot es ple de finestrals, que ocupen casi tota l'amplária dels trasts y casi tota l'alsada; y fins y tot a n-el trifori de la nau major n'hi ha, de finestres. Y per tot hi ha vidrieres de color: les de l'ábside y creuer son modernes y no gayre cosa; ara les de les naus, totes del sigle XIV son estupendes, preciosíssimes. No havia vist res may consemblant, en no esser les dues fetes derrerament a Barcelona per la Seu de Mallorca, bax de la direcció del gran Gaudí, que son supremes. —El chor y altar major ocupen, ademés de l'ábside, el quadrat central del creuer, y hi pujen per una partida de graons. L'altar está [7] al mitx ab una mica de retaule, preciós de tot. Els brassos de creuer fan dos trasts:

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

a n-el forá del bras nort hi ha la font de batisme dins una capelleta en forma de portal en gradació, y a l'altre cap hi ha el famós rellotge, renovat l'any1838, qu'havia caminat de l'any 1574 fins a l'any 1789, y aquest ja n'havia sustituit un de mitján sigle XIV. Conté tot un remat de figures: un nin un jove, un home granat y un vell senyalen els quarts d'hores; hi ha ademés les divinitats gentíliques dels dies de la setmana, el Bon Jesús y els dotze Apòstols, un gall, llavò un planetari complet en moviment, ab un calendari perpètuu. No vos dich res si n'hi acudex de gent a badocar. A l'enfront de les naus laterals, a n-el primer trast del creuer s'obrin a cada banda del ábside les capelles, quadradenques, romániques, baxes de paladar, delicioses, de Sant Joan y Sant Andreu, y devall el chor s'obri la cripta, venerabilíssima, en part del sigle XI. A n-el cap nort del creuer hi ha la capella de Sant Llorenç, ogival de tercera època, y a n-els dos primers trasts de les naus laterals s'afegiren les altres capelles de Sant Martí y Santa Catalina, ogivals, de volta del sigle XV, molt envitricollada. —Aquesta Seu, si va patir molt dels revolucionaris francesos y llavò en la bombetjada de la guerra de 1870, se va veure afavorida ab una restauració ben entesa, desde l'any 1848 fins l'any 1880. La teulada la hi feren de coure l'any 1873, y els anys 1878 y 1879 li feren la cúpula románica, que li mancava, y seguiren més envant fenthi obra. —A lo qu'era primer claustre de la Seu, hi ha'l *Gran Seminari de Preveres* y un *Liceum*, y, just devora, el grandiós palau (*Schloss*) que feu alsar el cardenal-bisbe Armand Gastó de Rohan (anys 1728-41). Els revolucionaris de 1789 se'n apoderaren, el posseí la ciutat, de l'any 1871 fins a 1895 serví de biblioteca de l'Universitat, y desde l'any 1898 hi ha instalat el *Museu artístic de la Ciutat*. Es molt notable la decoració de les sales, del sigle XVIII. —A n-el pati hi ha un aplech d'antiguedats d'Alsàcia y a n-el pis principal la galeria de pintures, fundada l'any 1883, y conté obres notables de les escoles italianes, alemanyes y dels Països Baixos, y obres modernes, dins vuyt sales y desset gabinets. —Devant aquest palau s'alsa *Frauenhaus* (casa de la Verge), espècie de *casa de l'obra*; fa dues ales, una del sigle XIV y l'altra del XVI, ben típiques totes dues. A la planta

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

baxa se guarden escultures velles de la Seu, trossos del rellotge qu'hem dit, fet a n-el sigle XVI, model·los de diferents parts de la Seu, del campanar, de la pirámide. —No gayre lluny, a n-el mercat vell del pex, se veu la casa aont habitá el gran poeta Goethe (any 1770-71) com estudiava Dret a l'Universitat d'aquí, aont prengué la llicenciatura. [8]

Ben aprop també de dit palau hi ha la *Grosse Metzing* (gran carniceria), feta l'any 1857 per vendrehi carn; avuy es el *mercat*. A n-el primer pis hi ha'l *Museu Hohenlohe* ab una col·lecció ben notable d'objectes d'indústries artístiques. Hi ha una cambra moblada d'estil Lluís XVI, procedent del castell de *Linderhof*, un llegat del rey Lluís II de Baviera. —Tampoch no está gayre lluny la plassa de *Gutenberg*, que té al mitx un monument preciós a l'inventor de l'imprenta, de l'any 1840, ab baxos relleus a n-el socle.

Passant el pont de devora l'esglèsia de Sant Tomàs, vos trobau ben aprop del *Hospital de la Ciutat*, y, entorn d'aquest, els esplèndits edificis de *Geburtshülfliche Klinik* (clínica d'obstetrícia) *Chirurgisches Institut*, *Psychiatrische Klinik*, *Parmakologisches Institut*, *Anatomie*, *Physiologisch-chemisches Institut*, *Physiologisches Institut*, *Frauen Klinik* (clínica de dones), y les altres clíniques que hi sol haver a les Universitats alemanyes. Tots aquests edificis son de l'any 1877 y següents.

Passant per la brillant *plassa de Broglie*, hem vist *Stadthaus* (casa de la ciutat), feta devers l'any 1730, d'un Landgraf de Hessen, pròpia de la ciutat desde 1805; el palau del *General Komando* (*Capitania General* que diríem), del sigle XVIII; un altre palau, del *Statthalter* (Llochtinent), del metex sigle, renovat els anys 1872-74. Passam el riu, y mos trobam dins la magnífica *Kaiserplatz* (plassa de l'emperador), rodada d'edificis públichs, nous, esplèndits, suntuosos de tot. Son: *a*) el palau de l'Emperador, d'estil renaxement de Florència, de 73 metres de llarch y 56 d'ample, fet els anys 1883-89; *b*) *Landes Ministerien* (Ministeris del país), molt grans, plaents, flamants; *c*) *Landesausschuss-Gebäude* (edifici de la Comissió Permanent dels Estaments), fet els anys 1888-92, molt pompós, d'estil renaxement italiá; *d*) *Landes-und Universitätsbibliothek* (biblioteca

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del país y de la Universidat), edifici brillant, també d'estil renaxement italiá, fet els anys 1889-94: inclou y guarda 845.000 volums; *e*) *Hauptpost* (correu principal), arrogant, gentil, de l'any 1899. Passam el *pont del Rey*, y som dins la plassa de l'Universidat, aont s'alsa el monument de *Goethe jove* y *Kollegiengebäude* (edifici dels col·legis), axò es, l'Universitat, garrida, eczornadíssima, ab 36 estátues de sabis. Hi ha una col·lecció artística arqueològica, molt notable. Just allá devora s'alsen els preciosos edificis dels *Instituts de Física*, *de Geologia*, *de Mineralogia*, *de Botánica*, *de Zoologia*, *de Química*, *d'Investigació de terratremols* (*Erdbebenforschung*). *L'Institut de Botánica* té grans jardins y ivernacles, y el de *Zoologia* les corresponents col·leccions de les ciències naturals. Ademés hi ha l'Observatori astronòmich, fet els anys 1877[9]-88. Ben aprop de l'esglèsia dels *soldats catolics*, hi ha *l'Institut farmacèutich* y la magnífica Escola Tècnica. —Hi ha també una *Ober-Realschule* (escola natural superior), *un Gymnasium, un Lehrerseminar* (seminari de Mestres), protestant, una *Kunsthandwerkerschule* (escola d'obres manuals artístiques), y altres escoles més, que no he pogudes visitar, pero qu'es ben cert que hi són. —Com un veu tants d'edificis públichs nous y tan magnífics y la ciutat tan engrandida y embellida, se veu forsat a regonèxer la superioridat espantosa de la dominació alemanya demunt la francesa y demunt tot. ¡Axí's poden conquistar nacions!

S'és fet tart, me'n som anat a la fonda, he sopat, y, cap a l'estació! Demán un tren que'm duga a Frankfurt. El bastax de la fonda, que me du les maletes, me diu quin he de prendre, putx a un wagó, y el tren partex! Son devers les vuyt. Dins un poch passa'l revisor, li mostr el *billet circular,* me demana aont vatx, li dich a Frankfurt, y me diu que aquell tren va a Worms. —No res, dich jo, millor; axí veuré aquest'altra ciutat. —Me vetx endidalat de tot per entendre aquests alemanys; no més los agaf qualque paraula. ¡Ja hi parlen, embuyat! Devers les dèu passa un altre revisor. Me demana aont vatx, y li dich: —A Worms. —No, diu ell, aquest tren no va a Worms, sino a Magúncia. —¿Que farem? dic jo. Li dich que allá ont me convé més anar, es a Frankfurt, y me contesta que a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

la primera estació que trobarem, poré devallar, y ben aviat en passará un, de tren, que hi va, a Frankfurt. Ho fas axí; al punt comparex aquell altre tren, m'hi afich, y me dexa a Frankfurt devers les onze y mitja de la nit. Putx a una fonda de devora l'estació, sop, y me'n vatx a jeure. Me trob que la cambra té una grandiosa finestra que mira a la gran plassa de l'estació, il·luminada d'electricitat voltayca, y la bona de finestra no més té vidres y unes cortines clares de tot. Crit el *Kellner* (cambrer), y li dich que s'es menester tancar allò, que no entr aquella claror, y me contesta que no es possible, y qu'estiga descansat que tal claror no'm fara jens de mal. Jo quet sense paraula, y entre llit y finestra pos una taula, y les maletes demunt y llavò dos matalassos de plomes que'm fan nosa, y a l'arrecés d'aquella murada m'arrib a adormir.

Juliol. Dia 6
Frankfurt. Les coses més de veure. Cap a Halle

Frankfurt es una de les grans ciutats d'Alemanya, de 308.000 ánimes; la dècima part son jueus, y es un dels grans centres comercials alemanys. Está a la dreta del riu Main, y a l'altra vorera [10] hi ha l'arraval *Sachsenhausen*, unit a la ciutat per cinch ponts. La ciutat nova es molt més gran que la vella, qu'estava rodada de murades, y, com les llevaren, hi feren uns grans passeys, plens d'abres, que son una delícia.

No vetx gayre cosa d'aquesta magnífica ciutat, perque el dematí contest y escrich cartes, y no surt fins després de dinar. Prench un cotxe, y dich a n-el cotxer que'm meni per les bandes més de veure. Trascam tres hores, y veym lo principal. Es una ciutat esplèndida; els carrers, amples, molts d'asfaltats, els altres ben empedregats, ab grans aceres, netíssims. Les cases casi totes son com a noves, moltes magnífiques, algunes monumentals. Lo que m'admira molt son les botigues, ab uns mostradors colossals, de tota la fatxada, de tres o quatre pisos. Les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

plasses están molt espesses; son superbes, ab jardins y monuments. Travessa casi tota la ciutat vella un magnífich passetx, *Die Zeile.*

Comensem per l'estació principal dels ferro-carrils, feta'ls anys 1833-88, d'estil romànich, una de les més grosses d'Europa, de 168 metres d'ample, 186 de llarch, tapada ab teulada de ferro, fent tres naus, de 28 metres d'alt.

Vetassí lo altre més notable qu'he vist: *a*) A la plassa anomenada *Rossmarkt* (mercat de cavalls), el monument de Gutenberg, de l'any 1888, a l'inmortal inventor de l'imprenta; es un monument interessantíssim, ab estátues dels companys de l'inventor, *Fust* y *Schöffer*, y busts dels altres impressors més famosos del mon y els escuts de les ciutats més célebres dins l'història de l'imprenta, y llavò alegories de les Ciències y Arts. *b*) Estátua de Goethe a la plassa del metex nom. *c*) Estátua de Schiller, de bronzo, a la plassa dedicada a n-el gran dramaturch. *d*) Esglèsia de Santa Catalina, del sigle XVII, protestant. *e*) *Liebfrauenkirche* (esglèsia de Nostra Senyora), del sigle XV, catòlica; inclou sepulcres dignes de veure. *f*) *Oberpostdirection* (Direcció superior de correus), edifici magestuosament decorat per defora y per dedins. *g*) *Polizei-Präsidium* (palau de la policia) y *Palau de Justícia*, devant per devant, tots dos ben interessants, nous ferm. *h*) El *jardí zoològich*: es molt gran y hi ha col·leccions d'animals de totes classes, ben de veure; costa un march l'entrada. *i*) *Goethehaus* (la casa de Goethe, axò es, la de sos pares, allá ont va néxer l'any 1749 y hi visqué fins l'any 1765. La casa la comprá l'any 1863 *Freies deutsches Hochstift* (Capítol alemany lliure), una sociedat literária en honor de l'escels poeta, y en va fer un museu. Hi ha planta baxa y tres pisos, tot objectes y recordanses del poeta, de la seua família y antepassats. Hi ha una biblioteca d'ell, de 20.000 volums. *j*) *Museum für Volkerkunde* (d'etnologia): conté col·le[11]ccions etnogràfiques, model·los y figures d'Àfrica, Àsia, Amèrica y de les illes occeániques. *k*) A *Paulsplatz* hi ha *Paulskirche* (esglèsia de Pau), rodona, del sigle XIX; devant hi ha'l *Monument de l'Unió* (*Einheitsdenkmal*) dedicat a n-els qui comensaren a lluytar per l'unió d'Alemanya, de 1815 fins a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

1863. *l*) Iustitiabrunnen (font de la Justícia), erigida l'any 1543, adornada ab una estátua de pedra de la Justícia, renovada la font l'any 1887 y sustituida aquella estátua per una de bronzo. *ll*) *Römer*; axí s'anomena la *Casa del Consell* (*Rathaus*) de la ciutat, un conjunt de dotze casals antichs y de grans edificis nous. N'hi ha d'aquests casals del sigle XV, XVI, XVII, XVIII, renovats dins el XIX, y els nous son del XX. L'interior es molt de veure, sobre tot, la *Sala de l'Emperador*; *m*) *Nicolaikirche*, acabada l'any 1290, ogival, refeta l'any 1450 com a capella del Consell, d'estil ogival de la tercera època, renovada l'any 1842 y en poder dels luterans. Hi som entrat; a l'altar hi ha una resurrecció de Jesús, prou bona. *n*) *St. Leonhardskirche* (església de sant Lleonart), catòlica, comensada l'any 1882; ara té cinch naus; els dos campanars son románichs, y també hu son dos portals laterals; *ñ*) La Biblioteca de Carles de Rothschild. No he pogut aclarir quants de volums té. *ny*) La Seu (*Dom*), catòlica, fou primitivament dedicada devers l'any 870 a n-el Salvador, erigida l'any 1239 per Lluís el *Germánich* en honor de Sant Bartomeu. Es ogival, de tres naus, molt curtes, dels anys 1235-39, y el creuer, llarguíssim, dels anys 1346-53. El campanar de l'oest, comensat l'any 1414, romangué sense acabar. La *capella de la elecció* imperial, lligada ab la data de la *Bul·la d'or* sobre dita *elecció*, es de l'any 1355. Després del foch de 1867, la Seu fou restaurada, y el claustre y el campanar acabats. A la nau major, creuer y ábside hi ha pintures murals prou bones, sobre tot un Sant Cristòfol, d'uns 60 pams. —Adossat a l'ábside, a defora, hi ha un gran calvari, de pedra, de 1509. —A la plassa de la Seu se veu a una paret un bax relleu de com Luter anava a la Dieta de Worms y predicá aquí. *o*) Museu Històrich; está dins un preciós casal del sigle XIV, renovat. Es molt notable aquest museu: hi ha antiguedats de moltes de nacions, trajos, armadures, objectes d'església, pintures, obres d'art de tots els genres, mobles, ferros, fayances, porcellanes, la *Bul·la d'or*, miniatures. Hi ha tretze sales y una partida de gabinets, tot ple d'objectes. ¡Quina llastima no haverho pogut veure detengudament! *p*) La Biblioteca de la ciutat. Es un edifici magnífich; conté 215.000 volums. Hi ha col·leccions

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

precioses de manuscrits, impresos notables y enquadernacions. *q*) La *casa solar* dels Rothschilds, modesta, vulgar, a n-el carrer dels jueus. No gayre lluny hi ha dues sinagogues. No m'hi som aturat, per[12]que ara'm basta haver vista la d'Estrasburg. *r*) *Kunstgewerbe-Museum* (museu d'indústries artístiques). Constituex una col·lecció preciosíssima d'objectes sábiament distribuits en *obres manuals artístiques modernes*; *obres artístiques velles*: *feynes de metalls*, *texits*, *arts menudes mitx-evals*, *obres de renaxement italiá*, *de renaxement alemany y dels Països Baixos*, *obres del sigle XVIII*; *obres de les civilisacions orientals*; gran col·lecció de *Linel*. *r*) Just devora hi ha un gran edifici que alberga *Kunstgewerbeschule* (escola d'indústries artístiques), *Kunstegewerbe-Bibliothek* (biblioteca d'indústries artístiques). *rr*) Devora el grandiós y magnífich *Teatre de l'Opera* (*Opernhaus*) que hi caben 2.000 espectadors, s'alsa un arrogant monument a l'emperador Guillem I, estátua de bronzo a cavall. *s*) La nova Borsa ab una sala brillantíssima del renaxement y a les galeries nort-est y oest el *Handelsmuseum* (museu de comerç). *ss*) La fundació de Senckenberg ab col·leccions d'Història Natural, biblioteca, jardí botánich, teatre anatòmich y hospital de ciutadans. *t*) *Peterskirche* (esglesia de Pere), protestant, acabada fa uns dotze anys, d'estil renaxement alemany, ab un campanar de 78 metres y uns dedins ben de veure. Derrera hi ha un monument de bronzo a la guerra de 1870-1871, ben notable. A n-el veynat *Peterskirchhof* (cementeri de l'esglèsia de Pere), hi ha un calvari molt antic y enterrada la mare de Goethe. *u*) A n-el passetx de Gallus s'alsa'l pompós Teatre de la Comèdia (*Schauspielhaus*), per 1.200 espectadors, de 51 metres d'alt, ab una figura de coure de 3 metres a la cuculla, representant Frankfurt com a promotora de les Arts. *v*) El *Palmengarten* (jardí de les palmeres), amb unes famoses grans sales de palmeres, ivernacles d'altres plantes, plantacions de flors, muntanyes artificials. *w*) *Bethmannsmuseum* (museu de Bethmann); forma una rotonda, y hi ha estátues ben apreciables. No gayre lluny se troba *Luterkirche* (esglèsia de Luter), acabada l'any 1894. ¡Una esglèsia a n-aquell heresiarca desenfreit! Es ferest! *y*) El *Gimnasi* de Goethe, el *Park-*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Rothschild, la *Casa de sorts-muts* (*Taubstummanstalt*), el *Gimnasi* y l'*Escola Natural* israelites, un altre *Gimnasi* y una partida grossa d'escoles primáries, totes ab grans edificis propis, y una partida més d'esglèsies catòliques y protestants, y altres institucions d'il·lustració, completen y signifiquen l'estat de cultura de la ciutat.

A *Sachsenhausen*, l'arraval de l'altra banda del riu, molt pintoresch y rioler, hi ha unes quantes coses ben de veure; la principal es el grandiós, el magnífic *Stadelsches Kunstinstitut* (Institut artístich de Stadels). Aquest Stadels, mort l'any 1816, dexá a la seua ciutat nadiua les seues col·leccions artístiques y tots sos bens. *L'Escola d'Arts*, unida ab l'*Institut*, consta de gran [13] nombre de tallers-escoles. L'edifici es dels anys 1874-78, d'estil renaxement italiá primitiu. Les col·leccions sempre han anat y van aumentant ab compres y dexes que s'hi fan. *La planta baxa* conté: biblioteca, dibuixos de má, gravats (60.000 fulles), reproduccions en guix d'escultures antigues, mitx-evals y del renaxement, vasos grechs, un altar de test del sigle XV y estátues de pedra de la Mare de Deu. A n-el *primer pis* hi ha: la galeria de pintures, petita, pero escullida; lo més notable son les obres dels mestres dels Països Baixos del sigle XV; també n'hi ha ferm d'holandeses del sigle XVII, essent la caporal una de Rembrandt, la *treta d'ulls de Sansó*, procedent de la col·lecció Schönborn de Viena, que costá 330.000 marchs (412.500 pessetes). ¡Quin pich de fava! També n'hi ha moltes d'obres de les escoles d'Itàlia superior, dels sigles XV y XVI. La nova secció inclou cosa molt bona de l'escola romántica, sobre tot de Overbeck y Steinle, que'n foren caporals. Aquestes obres ocupen vint y una sales, la IX y la XXI grandioses. A n-*el segon pis* hi ha: aquareles qu'umplen tres gabinets, dibuxos clar-oscur, y tres gabinets per esposicions passatgeres, sobre tot, de gravats. —Hi ha, ademés, a *Sachsenhausen*: el *Reyal Institut per la Terapia esperimental*, un *Hospital de la Ciutat*, un hipódrom y l'esglèsia dels *Tres Reys*, nova, protestant.

Trescant la ciutat, mos aplega una barrumbada feresta. ¡Quina manera de ploure! Hem pres redòs a la fonda; he posat un telegrama a n-el Dr. Schädel que demá matí, si Deu ho vol, arribaré a Halle; sop, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

devers les deu m'afich dins el tren, y ¡de d'allá!, y al punt romanch més adormit qu'una massa.

Juliol, Dia 7.

A Halle. —Ca'l Dr. Schädel. —El Dr. Villà. —¡El castellá calificat de turch!

Me despert devers les quatre. Travessam uns plans inmensos, tot verts. Devers les set som a Halle. Trob el Dr. Schädel a l'estació. ¡Quina topada més coral! Me'n mena a ca-seua, me dona dues cambres magnífiques per estar (una per dormir, l'altra per estudiar). La seua senyora me reb amabilíssima. La coneixia de com vengué a Mallorca, l'any 1904. —Halle es una ciutat de més de 160.000 habitants; carrers espayosos, ben empedregats, nets; les cases de pochs pisos, ben afeytades; bons monuments públichs; moltes d'escoles ab grans edificis. —Es diumenge y cal dir missa. A n-el metex carrer del doctor hi ha un'esglèsia catòlica, nova. Hi anam; no més hi ha un capellá, qu'els diumenges diu dues misses; avui, com jo hi som, no més en pot dir una; jo he de dir l'altra, qu'es l'ofici. ¡Bona passada! La primera missa dita a [14] Alemanya, haver d'esser cantada! La cant, y tot el poble respòn. Aquí ho fan axí, canta tothom, y música gregoriana, ab gran justesa y entonació; es imponent. Es segur que la meua manera de cantar les vé de-nou y les fa rialles. —El vicari es un jove, simpátich, de Westfàlia. —El capvespre se'n vé el Dr. Counson, belga, *Lector de francès* a l'Universidat d'assí, entusiasta del catalá, gran amich meu. Ja hi estic content, de conexerlo! Després se'n vénen dos amics del Dr. Schädel: un professor grech, Dr. Pesopoulos, y un altre doctor de la Universidat. Parlam coralment una bona estona. La senyora Schädel mos crida a prendre tè y pastes, y m'asseuen enmig d'aqueys dos senyors. El grech parla sovint; l'altre no gayre, es un metge. Però cop en sech, m'oferex un tros de pa ab un'espècie de sobrassada de Vic, dientme en catalá ben net: —*Prenga*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

axò, si es servit! ¿Que no li agrada? Com el sent, romanch amb els cabells drets. Pens: —Será un d'aquells alemanys que's passen qualsevol cosa p'el cap, y la fan, surta del llevant, surta del ponent. Ell acaba per dirme qu'es catalá, de Granollers. Resulta que hu es, y que fa tres anys que perfecciona a Alemanya els seus estudis de Medicina, y qu'ara es *Metge-Assistent* de la *Clínica de Nirvis* de la Universidat; ha nom Dr. Villà. No m'havien dit res fins ara, per donarme la sorpresa. ¡Ho es estada grossa! Me demana de la Solidaritat, que la hi esplich, perque no'n sap res, no fa més qu'estudiar Medicina. En parlam a les totes. Mos fan parlar en catalá per sentir l'accent. Aquell professor grech troba qu'es molt armoniosa la nostra llengua. El Dr. Schädel diu: —Parlau un poch en castellá, a veure quin efecte ferá a n-aquests senyors. —Hi parlam, y el grech y els altres diuen que troben aquexa altra llengua molt aspra, seca, massa metálica. El grec diu: —Me sembla sentir turch. No es duptós que nosaltres dos no pronunciam bé el castellá, però cabalment es perque tenim l'accent catalá, que ha fet l'efecte d'armoniós. Per lo metex, si l'haguéssem pronunciat ben castellá, més aspre, més sech, mes metálic els hauria semblat. ¡Y els castellans tot gojosos ab l'armonia y suavidat de llur llengua! Però resulta que no més son ells que la hi troben! —Després d'una barrumbada forta sortim a passetjar un a mica.

Juliol. Dia 8
Fil a l'agulla —Camvi de llissons. — El Dr. Hölscher

Me'n vatx a dir missa dematinet. El Dr. Schädel me fa una taula de les llissons que poré anar a sentir a l'Universitat. Vé un dels estudiants amb-e qui he de *canviar llissons.* Aquí'ls estudiants [15] de diferents nacions s'ensenyen mutuament llurs llengues y s'ho fan de franch, naturalment. El Dr. Schädel me n'ha tenguts de preparats que volen aprendre'l catalá; jo'ls en donaré un'hora de llissó per hom, y ells la'm donarán d'alemany. Un ha nom Niepage, de Magdeburg[,] y l'altre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Bardenwerper, de Braunschweig [Brunsvic], dos jovencells revenguts, sans, riolers, desxondits; saben el llatí, el francès, y Niepage, ademés, sab l'italiá y qualque cosa de catalá. —A les dues comensam ab En Niepage. Me fa lletgir en alemany, mostrantme la pronúncia y el to, aquest molt difícil. Llavò lletgex ell en catalá. Aont troba més terrossos es a la *r* fluxa. La *a* átona la pronuncia molt bé. Lletgex en catalá com tendria mal, de ferho un francès, y no parlem d'un castellá. Son el diantre aquests alemanys. —Anam ab el Dr. Schädel a visitar un dels catedrátichs, a les llissons del qual he de concórrer, el doctor Hölscher, qu'esplica el Vell Testament, de les set a les vuyt del matí. Es molt jove y simpátich, fill d'un *Pastor* d'una de les millors esglèsies protestants de Leipzig. —Hora baxa fa una brusca. —A les nou del vespre encara fa claror del dia; comença a esser fosch.

Juliol. Dia 9

Llissons dels doctors Hölscher y Schädel. —Ab Niepage

Seguesch estudiant alemany a rompre. El qui entench millor es el Dr. Pesopoulos, perque pronuncia així com s'escriu. Lo que m'embuya son les alteracions que fan els alemanys a les lletres, pronunciant. —Després de dir missa, comparesch a les set a l'Universitat. Entram a la cátedra; son una vintena de dexebles. Entra'l Dr. Hölscher y puja a la cátedra; tots els dexebles fan potades ben espesses en-terra; es la senya d'aclamació a n-el catedrátich. Obri el llibre dels Psalms y esplica el 12 y 21, axò es, el text hebreu, donantne una versió alemanya y una esplicacio ben llampant. Tots els dexebles prenen notes. El catedrátich esplica de dret. —Torna l'estudiant Niepage; seguim la nostra tasca: me fa contar una rondaya en catalá, a poch-poch. Me diu que m'entén per via del llatí, l'italiá y el francès. Cal badar bé'ls ulls per fer axò. Es el diantre aquest al·lotot, y agradable de tot. —A les sis del capvespre m'en vatx ab Dr. Schädel a l'Universitat, y assistesch a n-el curs de vell francès qu'ell hi

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dona. Els dexebles li fan la metexa entrada que a n-el Dr. Holscher. El doctor explica de dret, una vida de *St. Alex*, del sigle XI, plena d'ecsís y de candor: parla sobre l'assonáncia y en dona unes clarícies molt llampants y entretengudes. Aquell *vell francès* s'assembla molt a n-el catalá. [16]

Juliol. Dia 10
Seguex la tasca

Vé l'estudiant Bardenwerper y comensam la tasca ab ell. Es més mal d'entendre que Niepage. Me fa fer una relació, en alemany, de l'estat d'Espanya. Li esplich les diferents nacionalidats que tenim dins la península (la catalana, la castellana, la vasca, la gallega-portuguesa). —Sortim a passetjar ab el Dr. Schädel, y mos aplega un aygat. —Sembla que som dins el mars. Un no pot anar jens prim de roba.

Juliol. Dia 11
Pluja a voler y jens de fanch. — Els noys del carrer. — Lligues d'estudiants

Fa una boyra espessa que's resol en pluja. Plou tot lo dematí y tot el capvespre. —A pesar de tant de ploure, en lloch se veu jens de fanch; están molt bé'ls carrers d'aquí y de totes les ciutats alemanyes que fins ara he vistes. —Un'altra cosa: no veuen gent mal vestida ni que vajen bruts, ni pobres que captin. Hi ha al·lots que van sense sabates axí metex, y ab uns calsons que sols els arriben a n-els genolls, però duen les cames y els peus nets com una plata. —No s'apedreguen tampoch ni fan retxes per les parets. —Com no s'atura de ploure, no poré anar a l'aplech que fan avuy les lligues d'estudiants *(Verbindungen)* de l'Universitat, aont canten y beuen cervesa, perque demá els entra un Rector nou. Sembla

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

qu'es una cosa molt pintoresca. Aquí n'hi ha dues, de lligues d'aquestes, d'estudiants catòlichs.

Juliol. Dia 12

Presa de possessori del nou Rector de l'Universitat. — Intransigència dels estudiants *radicals*. — La Policia y els estudiants capbuyts. — Discurs del Rector nou, posant Luter dalt els núvols

Torna estar ennuvolat, a punt de ploure. Avuy es el camvi de Rector a la Universitat, a les onze. Hi anam amb el doctor Schädel. Hi comparex una gran gentada; casi tothom es ros, sá, xalest, cepat, especialment els estudiants. Els de les diferents lligues (*Verbindungen*) duen uns berrets, una espècie de boyna, del color propi de tal lliga. Hi ha *lligues* de catòlichs, de protestants, y d'altres que no son una cosa ni l'altra, y totes tenen bandera pròpia. Les no confessionals van contra les catòliques y protestants. No fa gayre, inauguraren assí un monument a Bismarck y les no catòliques s'oposaven a que aquexes hi assistissen, perque Bismarck estigué en lluita ab el Catolicisme, ni [17] volien que hi assistissen les protestants. A la fi les no-confessionals no hi assistiren y les altres sí. En l'entrada dels altres Rectors, les lligues aquexes hi anaven amb llurs banderes y portant els estudiants cadascú'l seu sabre. El nou Rector no ho ha volgut, en vista de l'intransigència estudiantesca qu'ara reyna y perque troba que les sanchs van massa calentes. Som entrats dins el Paraninfe, una sala gran, llarguera, severament decorada. Es plena d'en gom en gom. Els convidats tenen lloch distingit. N'hi ha molts. Com cau l'hora, s'obrin les portes principals, y entra'l claustre de *professors* y *privatdozenten*, aquests de frach, y aquells ab una espècie de gramalles (negres la Facultat de Teologia, grogues la de Dret, vermelles la de Filosofia, morades-violeta la de Medicina) y uns bonets del metex color, més amples de demunt. El Rector en mitx de dos *massers*, ab un gran

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

mantell d'unes grans cenefes broydades d'or, y un collar y gran medalla p'el coll. Tothom s'axeca y els estudiants aplaudexen a la manera llur, a cops de taló enterra. —Puja el Rector passat a la tribuna, y fa una relació de l'estat de l'Universitat, dels *professors* y *privatdozenten* morts, amb un elogi de cada un, remembrant llurs mèrits. Entre altres coses curioses, diu qu'aquest any la Policia ha imposats de multes tres mil *marchs* a n-els estudiants què'n feyen de les seues p'els carrers. Sembla que son una gent renouera y capgrinosa, però... troben sabata de llur peu. —Acabat el discurs aquest de despedida, crida'l Rector nou, que's presenta demunt la tribuna, se lleva les insignies rectorals aquell, y les posa a n-aquest; els estudiants tornen a aplaudir a cops de taló, ben fort. El Rector nou, un senyor d'una cinquantena d'anys, de bones talles, magret, pren la paraula. Es de la Facultat de Teologia, y pren per tema que Luter pertenex an els temps moderns y no a l'Edat Mitja. En fa un gran elogi, suposant qu'informa tota l'edat moderna. Parla am gran energia, crida, brassetja y manotetja, y cada instant s'ha de compondre'l mantell. Sembla qu'es un luterá fervent. Me diuen que ja no'n romanen gayre. No més l'he entès a redols. M'agradaria veure com lliga, per exemple, Fichte o Hegel o Darwin am Luter. Un estudiant m'ha dit després, que no l'havia convençut y que creu que hi ha moltes de coses modernes que no tenen res que veure am Luter. Li he demanat si a n-aquesta Universitat hi havia molts de professors y estudiants panteistes, y m'ha dit que no'n conexia cap; que assí'ls estudiants son o catòlichs o protestants o *atèus* rònechs, y qu'els *professors* esposen les diferents teories, però no diuen casi may lo qu'ells son, y que en les cátedres de filosofia fan just l'història dels sistemes y una breu esposició, però [18] no n'ensenyen cap com a teoria a professar. —El discurs del Rector nou es estat molt llarch, més d'una hora. —Mos ne som anats a dinar. —Estam a dèu graus de termometre. M'he hagut de posar el *demunt-tot,* o sia l'abrich. —He demanat si'ls periòdichs publicarien el discurs aquell o un estracte, y m'han dit que no, perque assí la gent, en no esser professors o estudiants, no se'n preocupen gens, d'aquexes coses, y que miren les Universitats com una

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

cosa estranya de tot, y que tampoch no s'hi buyden gens el carabassot, ni'ls-e lleva del dormir, sobre si Luter es modern o mitx-eval.

Es vengut l'estimadíssim Niepage a seguir la tasca d'alemany-catalá, y m'ha dit que la meua manera de pronunciar les consonants, no fent la deguda distinció entre elles quan n'hi ha dues o tres o quatre de seguides, axí com la fan ells, era per ell molt interessant, perque li feya veure pràcticament com de les paraules llatines resultaren les paraules de les llengües romàniques per l'*assimilació y* tramudansa de les consonants, per l'estil d'axí com jo les *assimil* pronunciant l'alemany. Es desxondit, aquest Niepage. Se veu que bada bé les orelles y que va ulls espolsats.

Juliol. Dia 13
Pluja y feyna a rompre

El cel tot tapat y brusquinetja. —Plou tot lo dia; fa un fret ben fort. —Me pos més roba. Vé'l simpátich Niepage y feym la nostra tasca. —Tot lo dia don ventim a l'alemany.

Juliol. Dia 14
Gran idea del Dr. Schädel sobre'l Diccionari

No plou, pero está ennuvolat; qualque estona veuen el sol. —Vé'l Dr. Villà y feym una gran conversada amb el Dr. Schädel sobre Catalunya y l'Obra del Diccionari. El Dr. Schädel proposa de compondre y estampar el diccionari provisionalment, amb els materials que tenim, y enviar un eczemplar a un o dos col·laboradors de cada comarca catalana, per que el vejen y escriguen: *a*) les paraules de dita comarca que no siguen a n-el llibre; *b*) les que hi son ab un sentit diferent. Mos tornarán dits eczemplars corregits axí, y llavò porem fer el Diccionari definitiu. Axò

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

costarà, però es l'únich camí per que sia complet, tot lo que hu pot esser un'obra humana. —Magnífica idea! Prou que l'aprofitarem, si Deu ho vol.

Hora baxa torna a ploure, xich-xich, tota la vel·lada. [19]

Juliol. Dia 15
Exida a Cothen

Bon temps. Assistesch a la llissó del Dr. Hölscher a l'Universitat, sobre els Psalms. Me'n vatx a Köthen a veure l'amich Schulze, que'l vatx conèxer antany en l'escursió filològica p'els Pirineus, que mos hi acompanyá 4 ó 5 dies. Es una vila de 20.000 ánimes: carrers amples, ben empedregats; bones aceres, cases d'un o dos pisos, molt ben afeytades y elegants; tot net com una plata; passetjos amb arbres, plasses grans, un camp per jugar el jovent, casi d'un kilometre quadrat; un park de fays y *frexes* altíssims, espessos; una *Casa de la Vila* millor que la de Palma, un palau de Correus y Telegrafs y un de Justícia, tots dos nous; una *Politècnica* amb edifici nou, esplèndit, per enginyers; una església protestant luterana, d'estil modern, prosayca; una de *reformada,* ogival, antiga, amb figures de Crist, Sant Pere y Sant Marc a la fatxada, y dues torres ben altes, unides, amunt de tot, amb un pont; una església catòlica, d'estil modern, sense acabar el campanar. Hi ha només uns 800 catòlichs. —Es 36 kilometres lluny de Halle; hi som anats en 32 minuts amb *Schnellzug* (tren rápid), com se suposa.

Juliol Dia16.
Una dissertació del Doctorat sobre'l mallorquí vell

Plou bona part del dia. —Vé l'amich Niepage a seguir la tasca. Li enseny de llegir en castellá també. Hi sab girar la llengua de lo millor. —Aquest jovenot está cridat a esser un bon filòlech. —Amb el Dr. Schädel el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ginyam a que prengue com a tema de la seua memòria p'el Doctorat (n'han de presentar una d'investigació pròpia els qui volen tal grau) sobre el vell mallorquí, tal com surt dins els documents dels arxius de l'illa. Ha acceptat, y li proporcionarem els materials. —La tarde, vatx a sentir la llissó del Dr. Schädel a l'Universitat sobre una vida de Sant Alex en vell francès; esplica lo sistema d'assonáncia y consonáncia d'aquest poema y els camvis fonètichs qu'han sufrits les paraules de sèt o vuyt estrofes. S'esplica com un rossinyol. Resulta una llissó molt instructiva.

Juliol Dia17

Una llissó d'Història Eglesiástica. —Lo poch conegut qu'es el castellá a Alemanya. —Sous dels professors. —La Parròquia de Halle

Vatx a l'Universitat a sentir el Dr. Leitpold qu'esplica Història eglesiástica primitiva. P'els protestants la *primitiva es* la ante[20]rior a la Reforma. —Parla de Sant Tomàs de Canterbury, d'Alexandre III, de Pere Abelard, de Gilbert de la Portée, de Sant Bernat. Esposa am detenció les doctrines d'Abailard, sobre tot el llibre *de Consideratione* de Sant Bernat. Es molt imparcial en la seua explicació. Casi tot lo qu'ha dit, ho pot dir un catòlich. —Es vengut a seguir la tasca l'amich Bardenwerper. Ha volgut llegir el Bt. Ramon, la *Doctrina Pueril*; se'n ha desfet prou bé. Ja ha comensat a traduir, per via del llatí y del vell francès. —Me conta'l Dr. Schädel lo poch conegut qu'es a Alemanya'l castellá y el catalá. En cap universitat alemanya n'hi ha cátedra: sols qualque professor en dona qualque curs. Es el francès y l'inglès, qu'estudien d'aprop; l'italiá ni'l castellá no s'eczigeixen p'el títol de doctor. —Aquí'ls Mestres superiors guanyen més, relativament, que'ls Professors d'Universitat. —Sembla que'l Govern té por a l'influència dels Professors de les Universitats, y, per restarlosho, no'ls-e paga tan esplèndidament.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

El vicari d'allà ont dich missa, me conta que la parròquia de Halle inclou més de 150 pobles. Es que hi ha pochs catòlichs per assí. M'estranya que negú venga a la meua missa. Els primers dies la tocaven; ara, no. Els diumenges no hi vetx gayre homos; dones, sí.

Juliol. Dia18
Més llissons. —Districtes electorals

Som anat a l'Universitat, a la llissó del Dr. Hölscher, sobre els Psalms, y a la del Dr. Leitpold sobre Història eglesiàstica, el qual ha seguit esposant la mística de Sant Bernat, y després ha parlat del papa Lluci III, de Frederic I *Barba-rotja*, de Frederic II de Sícilia y de Innocenci III, la política del qual ha esplicada prou estensament y imparcialment.

Es vengut l'estudiant Bardenwerper a seguir la tasca de pràctica d'alemany. M'ha mogut sobre'l *Centrum* catòlich d'assí, y m'ha esplicat com se fan les eleccions, que cada districte electoral toca esser de 100.000 habitants, però que les ciutats que'n tenen més de 100.000, o bé 200.000, o bé 300.000 y més, sols elegexen un diputat, y que no han reformada la distribució de districtes perque hi guanyarien els socialistes y hi perdrien els conservadors, ja que aumentarien de diputats les grans poblacions. Som anat a sentir el Dr. Schädel a la llissó de l'Universitat, sobre Dant, qu'ha resultat molt instructiva. [21]

Juliol. Dia19
El Dr. Hölscher: ses apreciacions sobre'l catolicisme, el concili de Trento y el *Centre* alemany. —Policia dels carrers. — L'esglèsia protestant de Sant Marc

He sentida la llissó del Dr Hölscher sobre'ls Psalms. Es molt entès y s'explica llampant. Estigué a Palestina mitx any per enterarse d'aprop de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

la topografia y perfeccionarse en l'hebreu y aràbich y siriach. En la pissarra continuament posa eczemples en hebreu, trossos dels Psalms, y los esplica. —Sortim de la llissó y m'acompanya a ca'l Dr. Schädel. Me conta que son pare va visitar Pius IX, que'l va rebre molt bé. Entram a la cambra, veu el breviari, l'obri y demana que le hi esplich, y ho fas, interessants'hi vivament sobre'ls Psalms, trossos de l'Escriptura, homilies dels Sants Pares, himnes, vides dels sants y el *Proprium sanctorum hispanorum.* Me confessa que els protestants coneixen molt imperfectament el catolicisme y que'n tenen idees equivocades; que creu que entre ells y nosaltres hi ha una partida de males inteligències, y que no estam tan lluny com parex; que s'alegraria que s'establís una inteligència. Diu que'l Concili de Trento es un poch aspre en la calificació de la doctrina protestant; que dit Concili, com els doctors catòlichs y els protestants de aquell temps, fa una mica massa d'olor de combat, saben a polèmica; qu'ells no professen la doctrina de que les bones obres no servexen per res y de que just se necessiti la fe per salvarse. Li vénen de nou algunes coses que jo li dich que sostenen els teòlechs catòlichs, qu'ell creya que no les admetíem en via neguna. Entra'l Dr. Schädel y me demanen que les espliqui certs punts de l'Autoridat del Papa. Com no tench facilidat encara de ferho en alemany, ho fas en llatí. Un y altre me confessen que la doctrina catòlica es casi del tot desconeguda o desfigurada entre'ls protestants, fins y tot entre'ls instruits, y esperen que amb el temps mos anirem acostant.

Aquest Dr. Hölscher me resulta agradabilíssim; me fa l'efecte d'un homo de bona fe, sense cap prejudici conscient contra'l Catolicisme. Me parla del *Centrum,* la forsa política organisada més grossa d'Alemanya. Diu que la gent qu'el compòn, es molt bona, però qu'ha duyt un recrudiment de les lluytes relligioses. Oblida que'l *Centrum* es el resultat del *Kulturkampf.* No s'ho esperava Bismarck. Per lo metex els protestants se cercaren lo que tenen. M'ha fet notar que a Espanya no n'hi ha, de *Centre.* Prou que no n'hi ha, per la nostra desgrácia, per la nostra

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

toxarrudesa. Si no fóssem tan taliquins, fa estona que n'hauríem constituit un, y no mos trobaríem axí com mos trobam.

Els dematins fa molt de fret; he de dur l'abrich. [22]

¡Quina netedat de carrers per assí! Les agrenen ben dematí am tot esment, amb unes graneres com espaumadors grossos, sense alsar gens de pols; les aceres son netíssimes: un no gosa a tirarhi un bossí de paper; els passeys son també nets y pentinats. No veuen negú qu'escupa enterra ni dins cap tranvia. Els conductors y cobradors del tranvia son atentíssims, com a pajes de gent grossa. —Els al·lots juguen axí metex p'els carrers y plasses, però no's desmanden.

He vist per defora l'esglèsia protestant de Sant Marc *(Markuskirche)*: es nova, ogival, gentil; una nau, creuer, campanar dalt el portal major; un jardinet la volta, tancat de retxats de ferro; té portals laterals, però els passadissos per anarhi, tancats amb unes barreres; tancats fort tots els portals. Les esglèsies protestants hi están tots els dies feners, y els diumenges s'obrin, just p'el *Gottesdienst* (servici de Deu).

Juliol. Dia 20

Una llissó del Dr. Suchier. — Exida a Merseburg: la població. La Seu. — Una *tercera* de ferro-carril. Policia que no bada.

Sent a la Universitat la llissó del Dr. Hölscher sobre'ls Psalms. Hi vatx amb abric, de fret que fa. Axò a les set. A les nou, vatx a sentir el Dr. Suchier, que esplica l'història de la mètrica en l'edat mitja y moderna. Parla a poch a poch, y l'entench casi de tot. Vengué eir a saludar-me, a ca'l Dr. Schädel. Nosaltres hi érem anats despusyeir. —M'ha convidat a anar a passetjar demá. Prou qu'he dit que sí.

El dia se compòn, y amb el Dr. Schädel y senyora y doctor Pesopoulos y senyora li estrenyem cap a Merseburg, en tranvia elèctrich. Al punt hi som: es una població de 19.000 habitants, capital de districte de Provincia, antiga Seu episcopal. —Els carrers, amples; no tant nets

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

com a Köthen; ben empedregats; les cases ben afeytades. Hem vista per defora un'esglesia ogival, amb el campanar de pirámide molt aguyonada, molt gentil; la resta, prosaych. Es una antiga esglèsia catòlica, avuy protestant. —Som anats a l'antiga Seu: es ogival; les voltes, de la derrera època; els nirvis fan una espècie de filachs; tres naus, am creuer y l'ábside molt fonda; claustre, ogival, adosat al mitx-dia; un atri a la fatxada, aont hi ha, al mitx, un bisbe enterrat; a má esquerra diferents monuments funeraris, y a man dreta unes fonts de batisme, romániques, preciosíssimes, amb uns baxos relleus (a cada un una figura molt ellanguida que du un infant a bè-coll); a la paret un Sant Crist antiquíssim, que li [23] falta una má, de pedra, y una pintura del sigle XVI, satírica, contra Luter.

Tot d'una qu'entren a la nau major, un orgue colossal; per les parets hi ha diferents lápides funeráries am baxos relleus; a n-el creuer, una trona de fusta, del renaxement, preciosa de tot, de talla; a n-els brassos del creuer, monuments funeraris y uns quants tríptichs dels sigles XV y XVI, ben importants. Hi ha una lápida que diu que Luter hi predicá l'any 1545. Hi hagué bisbe fins devers 1560. Avuy es dels luterans; al chor, a l'ábside, hi pujen per sis o set escalons; hi ha encara el cadirat; y a n-el fondo un retaule. L'altar actual está a l'entrada del chor; es molt petit, amb una grada, un Sant Crist y dos canelobres. —Hi ha una cripta, avuy buyda. Una al·lota mostra tot axò a sis o set senyors, mentres entram nosaltres, y a estones les seguim. L'escola (*Küster*) se figura qu'es que no volem pagar (25 *pfenige* per cap), diu algunes paraules inconvenients, y el Dr. Schädel li repòn, molt granat. —¡Quina llástima aquexa esglèsia en poder dels protestants!

Al costat de l'antiga Seu, hi ha un gran edifici que forma un pati molt gran, un antich palau; tot seguit vé un parch d'abres molt frondosos; el passam y sortim devant el Govern Civil: es nou, gran de tot, esplèndit, quadrat, rodat de jardins. A Palma no hi ha cap edifici profá com aquex, axò dins una població de 19.000 ánimes.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Se fa hora baxa, y prenim el tren cap a Halle, en tercera, y ¡quina tercera! Cada wagó fa dos departaments que se travessen; tenen escusats y lavabo; dos banchs curvats a cada compartiment, de fusta, que hi fa molt bon seure, calorífers am romana per graduarlos, ventiladors a la teginada, una bolla de gas de gran potència; tres finestres per banda a cada compartiment amb vidres y cortines.

Arribam a Halle. Devallam del tren, y tot sortint de l'estació dos homos s'aferren, y a l'acte hi ha sis policies que los embotonen y los s'en duen.

Avuy dematí hem comensat ab En Niepage l'estudi del mallorquí, per porerhi fer ell la memòria del doctorat.

Juliol. Dia 21

Niepage y la pronunciació mallorquina. — Una passetjada amb el Dr. Suchier

Vé Niepage a seguir la tasca de l'alemany y del mallorquí. Es el diantre per afinar tots els fenòmens de la pronunciació mallorquina y en fa un'enquesta ben arreu.

Dinats, anam ab els Drs. Schädel y Counson a cercar el Dr. [24] Suchier y sortim a passetjar; ja parlam sempre en alemany, de filologia.

Tornam a ca'l Dr. Schädel y prenim cafè.

Vé'l Dr. Pesopoulos, el Dr. Villà y Schulze de Köthen —Després de conversar molt de llengues, ells se'n van passetjar y jo a resar.

Juliol. Dia 22

Ventim a l'alemany. — *Psychiatrische und Nervenklinik*

Sent a les set la llissó de Psalms, del Dr. Hölscher y la d'Història de la mètrica, del Dr. Suchier, a la Universitat.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Vé l'amich Bardenwerper y li pegam d'alemany fins prop de la una.

Dinam, y a les dues y tres quarts vé Niepage y li tornam pegar d'alemany fins a les cinch y tres quarts.

Anam ab el Dr. Schädel a veure la *Clínica de Psiquiatria y Nirvis*, aont está'l Dr. Villà com a metge-assistent, y mos ho mostra y esplica tot. Es allá dessá'l riu, fora de la ciutat; forma un gran clos de 38.325 metres quadrats. Hi entren per una plassa preciosa, plena de flors. Fa partida de cossos d'edifici, tots nous, de toes (maons), elegants. Troben tot d'una el major, aont hi ha la capella, la cátedra, despatx del Professor, la biblioteca, els laboratoris, la Policlínica aont se dona visita de franch a malalts pobres, dues vegades la setmana. La biblioteca es tota d'obres de nirvis y cervell y molt de l'espinada. La cátedra es plena de gravats de tot lo referent a n-aqueys orgues corporals; hi ha un aparat per projeccions y un llit y cadira p'el malalt, que'l duen allá dins, durant la classe, y el Profesor esplica els fenòmens que allá metex presenta la malaltia. Els laboratoris son molt de veure: tres o quatre sales plenes de barrals, redomes y pots amb líquits colorants y reactius, y aparats y instruments els més perfeccionats per totes les manipulacions necessáries. Hi hem vists: *a*) microscòpis que presenten els objectes dos mil vegades més grossos que no son; *b*) balances de precisió per pesar una dècima de milígram; *c*) guillotines per tallar el cervell y moll de l'espinada en fulls de cinc milèssimes de milimetre de gruxa, y els-e ficsen dalt un vidre per estudiarlos a n-el microscòpi. N'hi hem vists tres d'aquests fulls y fan un'espècie de xerxa espessa y les cèlules parexen com a llenties. A cada costat d'aquest edifici n'hi ha un altre per malalts, subdividit en estatge dels *tranquils y* estatge dels in*tranquils*, y una cuina per coses mòniques. A l'edifici de la dreta hi ha'ls homos y a n-el de l'esquerra les dones. [25] Devora'l dels homes hi ha un espay cubert per estar aquests y una dependència per fer estudis de la nutrició. Vé llavò un gran jardí d'arbres molt esponerosos y catifes de verdor y de flors, aont hi ha vuyt cossos d'edifici. A n-el centre hi ha el de les habitacions dels empleyats de la casa, la cuyna general y máquina per rentar roba. A cada costat hi ha les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

anomenades *vil·les,* subdividides en planta baxa y pis principal, aont hi ha malalts de primera, segona y tercera classe y els malalts de desgrácia; y una *vil·la* es per homos y l'altra per dones. Aquí tots paguen segons la classe que volen, y els qui s'admeten de franch son ben clars, per motiu de qu'aquí tots els pobres están afiliats a una caxa d'estalvis o de socós, y la caxa paga p'els qui han d'anar a la Clínica. Derrera tot axò vénen altres tres cossos d'edifici: el del mitx es per les máquines de calefacció y electricidat de tot l'establiment, el de la dreta per els malalts, y el de l'esquerra per les malaltes que'ls-e tenen en complet aillament perque ho demana llur curació. Més enllá dos edificis per autòpsies, capella y fisiologia esperimental, axò es, per esperiments demunt animals, a fi d'aclarir que's lo qu'es pot fer am les persones. Llavò hi ha dos espays per jugar els malalts que poren, a n-els jochs alemanys *Tennis y Kegelbahn*. Endemés hi ha un gran jardí y horta per ocuparhi fent feyna els malalts qu'están per la cosa, com a medi curatiu. —Devora l'entrada de la Clínica, hi ha la casa del Professor, suntuosa y senyorívola, dins un jardí joliu.

Aquesta Clínica té cad'any, just per material científich, 6.000 marchs (7.500 pessetes), que pot gastar el Professor axí com li sembli, sense necessitat de consultes a Consells Superiors ni altres traves que tiren a perdre tantes d'iniciatives.

A n-aqueixa Clínica, com a les altres, ademés del *Professor*, hi ha: *a*) el *Privatdocent*, que demunt els cursos propis que dona, suplex el Professor en malalties o ausències; *b*) el *Metge-superior* (*Oberarzt*), que, bax de la direcció d'aquells, atén de prim compte a n-els malalts; *c*) y sis *Metges-Assistents*, qu'están tot lo sant dia a la Clínica, estudiant a n-el Laboratori y am los malalts, y duen una història clínica de tots, dia per dia, per sebre eczactament la via que fan.

Es vingut Bardenwerper, y m'ha contat del servei militar obligatori, y m'ha dit que qui se'n pot escapar, se'n escapa, y que n'hi ha que es tallen un dit o s'afollen d'altra manera per fogirne, però que si'ls hi troben, els-e castiguen fort. Ha dit que la vida del soldat es massa fexuga, y que'ls primetxols y ruechs no la poren suportar. [26]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Juliol. Dia 23

Seguex la tasca. — Sopam a ca'l Dr. Suchier

Cosa rara: avuy el cel está clar y veuen el sol devers les cinch.

Vatx a sentir el Dr. Suchier a la Universitat: comenta una cansó d'en Folquet de Marsella, trovador del sigle XII.

Vé Niepage, y pegam un'altra estreta, jo a l'alemany y ell a n-el mallorquí.

Estudiy la Guia dels Ferro-carrils alemanys, molt envitricollada, per porer-hi navegar segur.

Vatx a sentir el Dr. Schädel a l'Universitat, qu'esplica filologia románica, demunt la referida «Vida de St. Alex».

Anam a sopar a ca'l Dr. Suchier ab el Dr. Schädel y sa senyora; hi trobam el Dr. Counson y dos catedráticbs més, de l'Universitat, y senyores llurs y una fiya del Dr. Suchier y el seu senyor, catòlich, metge. Aquí son molt eczigents en la etiqueta; y, com no tench levita, troba el Dr. Schädel que hi he d'anar am lloba y capa: així ho fas, y, com no tench capell de teula, duc el bombet. El capell de teula es desconegut a Alemanya. —Mos donen un sopar de primera; parlam sempre de filologia. El Dr. Suchier se mostra amabilíssim, y de tant en tant diu frases en catalá. Me mostra un eczemplar del *Blanquerna* del B. R. Llull, edició de València; n'es un admirador. Me diu que no mos costará gayre una fotografía del còdich de *Blanquerna* que hi ha a Munic (de totes les planes, s'entén). —Prop de les dotze mos retiram a ca-nostra.

Hora baxa ha plogut.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Juliol. Dia 24

Pluja a voler. — El Dr. Suchier afectat de rondayes

Plou a la vela, dematinet; fa fresca. —S'aclarex, fa sol una mica; se torna ennuvolar a punt de ploure. El capvespre s'aclarex y veym el cel y pondre-se el sol, devers les vuit y mitja.

El Dr. Suchier vé per que li esplich la rondaya *La Comtessa sensa brassos.* A estones m'hi vetx ben endidalat per donar-li a entendre moltes de frases mallorquines. —Vatx després a sentirlo a l'Universitat, comentant la cansó vell-francesa de *Alischans.* El Dr. Suchier m'umpl d'atencions. [27]

Juliol. Dia 25.

Un Viátich. — Códich de N'Eiximenis. — Sistema de pagar per telegraf

Diada de Sant Jaume, Patró d'Espanya. Aquí no'n fan gens de menció. —A les cinch el cel está ben clar; el sol ja es alt; fa serena. Vatx a dir missa; el Vicari se'n du'l Viátich a un malalt. Posa la Forma dins una capsa de plata y la s'afica dins una butxaca de la pitera. Se'n va sense cap llum, tot sol, ab una levita que li arriba partdevall els genolls (la sotana). Me fa molta de pena aquex sistema de Viaticar.

Convidat del Dr. Suchier, vatx a l'Universitat a veure un preciós còdich de Francesc Eiximenis, *Libre dels Angels*, dedicat a n-el cavaller P. Dartes, *canonal y camerlench* d'En Joan I, compost o acabat l'any 1392, feta la copia l'any 1418, molt ben conservat; comprat a París. L'he fulletjat; es preciós aquell llenguatge. ¡Quina llástima que no a estiga publicat!

Avuy fa un bon dia, pero gens de calor. A l'ombra fa més fred qu'altra cosa. Quines trenques de Mallorca!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Som anat a sentir el Dr. Schädel a l'Universitat, sobre Dant, *Inferno* VIII, y llavò l'he acompanyat a n-el telegraf, que havia d'enviar diners a Leipzig. Aquí n'envien per telegraf, pagant una misèria, fins a l'estrem que dins les ciutats com Halle, si un ha de pagar un conte y la casa es gayre més lluny que'l Telegraf, envien els doblers per dita administracio, axò es, se paga la cantitat a Telegrafs, y aquesta oficina dona un resguart, y passa l'ordre a l'administració qu'ha de pagar, y aquesta paga a domicili. Axò resulta una gran comodidat y fomenta molt les transaccions y el comerç. ¡Quina llástima que no sia a Espanya axò! ¡Mos ne falten tantes, de coses bones!

Juliol. Dia 26.

Llissons oides. —Xixanta versions d'una rondaya. — Una llissó del Dr. Schädel. — Lo que fan els dexebles com el catedrátich esplica. — Un duel a mort que no alsa'l ventrell a negú. —Cástich dels *duelistes*. — Enterros dels suicides protestants y dels qui disposen que, en esser morts, los cremin. —La Policia y els Estudiants

Avuy som anat a sentir tres professors: Dr. Hölscher sobre'ls Psalms, Dr. Suchier sobre Pere d'Alvèrnia y Dr. Leitpold d'Història eglesiástica, qu'ha esposada sumariament la Summa Teològica de Sant Tomàs y ressenyada l'escola franciscana: Alexandre d'Hales, Sant Bonaventura, Duns Escot, Hildegarde y les dues branques de l'orde: franciscans ortodocses y franciscans espirituals. [28]

Ha comensat el dia clar, però pronte s'és embuyat. —El capvespre ha plogut.

Som anat a cá'l Dr. Suchier, que m'ha mostrada la seua llibreria, molt grossa, molt interessant; hi ha una partida de prestatges plens de literatura provensal y catalana. M'ha mostrat un estudi seu, publicat fa temps, aont retreu xixanta versions de la rondaya *La Comtessa sense*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

brassos, que tench a n-el tom II del meu *Aplech*. D'aquelles xixanta n'hi ha de totes les regions d'Europa y d'algunes d'Àsia y Àfrica.

Som anat a sentir el Dr. Schädel a l'Universitat, sobre la formació del vell francès. Es estada una conferència notabilíssima; les paraules li sortien a bolichs. Si no hagués parlat d'una cosa que conech una mica, no l'hauria entès. Ha esposades una partida de lleys de formació de les paraules, esplicant els camvis de vocals y consonants del llatí a n-el francès, posant un sens fi d'eczemples. N'ha omplides dues pissarres. A n-aquexa Universitat, derrera la cátedra, allá ont seu el catedrátich, hi ha dues pissarres que pujen y devallen. Agafava la paraula llatina y esposava les diferents evolucions fetes dins el francès fins al d'avuy en dia, y llavò dins l'italiá y el castellá y el catalá, y ha retrèt unes quantes vegades formes esclusivament mallorquines. Se veu que posseex la filologia románica p'el cap dels dits. Parla admirablement el francès y l'italiá, y també el castellá y el catalá. —Entre'ls dexebles hi havia dues senyoretes, que feyen lo metex qu[e]'ls altres: tots escrivien al vol l'esplicació del catedrátich. Aquí ho fan axí a totes les cátedres aont som estat: els banchs están a punt per poder escriure, y els dexebles, no les veuen conversar ni mirar les bigues, sinó que escriuen a la vela.

Eir, l'estudiant Bardenwerper me digué qu'aquests dies dos estudiants se defiaren a pistola, y un dels dos quedá mort a n-el siti. Avuy he demanat a n-el Dr. Schädel y n-el Dr. Hölscher ¿qu'era estat això? Y m'han dit que axò son els *toros* d'Espanya. Sembla qu'aquí no fa gayre impresió una cosa d'aquestes, que a Espanya mouria una tempestat. He demanat que farien a l'altre *duelista*, y m'han dit que'l tendran una temporada dins un castell y res pus. Axò fan a n-els duelistes, no'ls-e tanquen dins la presó. La mort d'un d'ells no es considerada per la lley com un assessinat. No diu gayre en favor d'Alemanya, axò. —Aquí no més se desafien els militars y els estudiants. La policia les perseguex, y per axò molts se'n van a una vila d'assí prop, que tot son llauradors, y tenen el duel d'amagat. Molts d'aquests son de per-riure, axò és, lluyten ab un vestit de fort, que no més se poren ferir devers les galtes y fer-se quatre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

talls (duen un èlm). Hi ha estudiant que du les galtes plenes de costures d'això. [29]

També'm digué Bardenwerper, y m'ho han confirmat els Drs. Schädel y Hölscher, que'ls qui's suiciden, a l'enterro no los fan el sermó que fa'l Pastor protestant a n els funerals (a n-el cementeri, si fa bon dia; y a l'esglèsia si'l fa dolent). Amb això consistexen els funerals protestants. També m'ha dit que tampoch hi ha tal sermó, a diferents regions, p'els qui manen que les cremin en esser morts (crematori). Dins Prússia no es permesa tal cremació; a Saxònia sí y a les altres regions de l'Imperi, y s'hi va estenent entre'ls protestants, y s'hi estendria més, si no resultava tan cara.

He demanat a n'En Bardenwerper com era que la policia posava tantes de multes a n-els estudiants (aquest any passat a Halle només les feren pagar 3.000 marchs), y m'ha dit qu'es qu'els vespres se passetgen y ab els bastons tomen els ròtuls de les botigues o rompen vidres dels fanals y coses consemblants. A Espanya son per l'estil els estudiants; pero no hi ha una policia que a una ciutat de 162.000 ánimes les fassa pagar 4.000 pessetes de multa dins un any; y aquí está la diferència de país a país.

Juliol. Dia 27

La Biblioteca de l'Universitat de Halle: seccions de Filologia y Història d'Espanya; Teologia catòlica y protestant; obres de Calví y Luter. — Llibres de la Biblioteca a domicili. —Remisió dels llibres de totes les biblioteques públiques a n-e qui los demani, de qualsevol punt. —Altres biblioteques de Halle

Comensa un bon dia, perè més tart s'ennuvola, y el capvespre fa una brusca.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Vatx a l'Universitat, a sentir el Dr. Suchier sobre l'història de la mètrica románica. Tracta de la moderna, referintse a la francesa y fa referències a la italiana, castellana y catalana.

Mos n'anam amb el Dr. Schädel a veure la biblioteca de l'Universitat. Es tot un edifici nou, rodat de jardins, al mitx de la ciutat, tot de maons (toes), de diferents colors, fent cenefes y dibuxos molt gentils: es gran, té quatre pisos, contant la planta baxa. La planta baxa, destinada a habitació dels bibliotecaris (n'hi ha sis) y dependents. El pis primer, la mitat es per sales de lectura, l'altra mitat y els dos pisos superiors per llibres. Aquests pisos están subdividits cada un en dos. Aquestes subdivisions y l'armadura dels prestatges es tot de ferro, y per lo metex els trispols son de ferro, d'un grellat de ferro. Axí la claror passa per tot y resulta molt clar. Aquestes grans sales estan dividides, les cinch superiors, en coranta corredors cada una (transversals), plens tots [30] de llibres de dalt a bax; a tots els llibres hi basten am la má. Hi ha la misèria de 230.000 volums y 300 manuscrits. N'hi ha de tots els rams del sebre humá y per tots els gusts. La secció llinguística castellana y catalana no es gayre nombrosa, comparada am les altres, però axí metex hi ha pertret. Hi ha'ls toms del Bt. Ramon Llull qu'hem publicats fa poch. ¿Poden dir lo metex totes les biblioteques públiques d'Espanya? —A la secció històrica Espanya está ben representada; hi ha la major part dels nostres autors. De teologia hi ha vint corredors: hi son tots els Sants Pares y doctors catòlichs, no son gayre'ls que hi falten. Sant Tomàs hi té quatre o cinch eczemplars de la *Summa.* Hi ha, naturalment, les obres dels cappares del Protestantisme; Calví y Luter hi tenen una partida d'edicions d'obres completes y tractats separats. Les de Luter, la derrera edició té 33 volums en fol menor, prou gruxats, y encara no está acabada. Els qui's figuren que no feu més qu'aplegarse ab una monja y dir barbaritats contra'l Papa, entre y entre dels gots de cervesa que s'engolia, van ben lluny d'osques. Fou un gran apòstol d'una mala causa, amb qualitats supremes per ferse escoltar y durse'n la gent, mesclades am grans defectes y desgavellades per la passió. Tremenda es la seua

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

responsabilitat devant l'Història; però no es gens petita tampoch la dels que am llur manera d'esser y d'obrar feren possible y provocaren l'explosió formidable del Protestantisme.

Aquesta biblioteca está uberta de les vuyt del matí fins a la una y de les dues fins a les quatre, fora'ls diumenges y el dissabte de capvespre. Es p'els estudiants y professors. Aquests se'n poren dur els llibres a casa llur y tenirlos mitx any; els estudiants les se'n hi poren dur y tenirlos quatre setmanes. Els estudiants tiren dins un caxó que hi ha a la porta una nota dels llibres que volen lletgir, y com van a la biblioteca, ja troben dits llibres a punt. Un qui no sia estudiant ni professor, si un professor treu cara per ell, pot durse'n a ca-seua els llibres que vulla. Si tals llibres faltaven, el professor en respondria.

Un'altra cosa hi ha encara més important a Alemanya: qu'un de Halle, anem a un dir, pot servirse de tots els llibres de les biblioteques alemanyes. Per eczemple, jo, per un estudi[,] he mester un llibre, y no's troba a la biblioteca de Halle; escrich per via del bibliotecari d'assí a la de Berlín, y aquesta l'envia a la biblioteca d'assí; y, si tal llibre no es a la de Berlín, aquesta escriu a totes les d'Alemanya, y la que'l té, l'envia a la de Berlín, y la de Berlín a Halle, y tot axò de franch, a costes de l'Estat. Axí se comprèn que les obres alemanyes sien tan erudites, y per lo metex tan cercades, y que tenguen tanta de sortida y duguen a Alemanya tants de diners de fora-reyne. [31]

Es vengut Niepage y hem seguida respectivament la nostra tasca de mallorquí y alemany. Es el diantre ell. Ja lletgex el mallorquí y el pronuncia molt bé y hu entén casi tot, y afina de lo millor tots els fonaments de la nostra pronúncia. —Me diu qu'he fets molts de progressos en l'alemany. Encara no hu conech gayre. Quina llengo més mala d'anar entorn!

Hi ha també aquí la Biblioteca de l'*Academie der Naturforscher* (dels naturalistes), de 60.000 volums; la *Marienbliotheck*, de 25.000; y la *Oberbergamtsbibliothek* (Biblioteca de l'oficina superior de mines), de 18.000, amb 830 manuscrits.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Juliol. Dia 28

Niepage y la seua tesis doctoral. — Lo que's fa am tals tesis a les Universitats alemanyes. — L'Ensenyansa a Alemanya. — La Primária y la Segona

Comensa'l dia clar, devers les sis ja está ennuvolat, a les set plou; a les nou fa mica de sol, a mitx-dia torna estar a punt de ploure.

Vé Niepage y feym tres hores d'alemany-mallorquí. Sí qu'escolta arreu la meva pronúncia mallorquina. Estich segur que fará una disertació preciosa p'el grau de doctor.

A Alemanya s'imprimexen aquexes disertacions y en donen una a cada professor de la Universitat respectiva, y llavò n'envien una a cada biblioteca de cada Universitat, que les enquadernen y les guarden. A la biblioteca d'assí n'hi ha centenars de toms. Son un gran medi per conèxer l'estat dels estudis, y axí'ls catedrátichs se miren molt a donar títols de doctor a les nulitats, perque tals disertacions posen de manifest la capacitat del doctorant.

El Dr. Schädel y el Dr. Villà m'han donada una relació completa de com está l'ensenyansa a Alemanya, les classes d'escoles que hi ha, inferiors y superiors, llur dotació, tot lo referent a catedrátichs y mestres. Tal com m'ho han dit, ho consign aquí, per que'n prenguen llum els qui están a n-el cas de prendre'n.

A. —PRIMERA Y SEGONA ENSENYANSA: Estàn organisades lo metex, poch sá poch llá, dins tots els Estats alemanys.

a) *La primera Ensenyansa* té: *escoles primáries* o *populars* (Volksschulen), y *escoles mitjanes* (Mittelschulen), entre les *primaries* y les de segona ensenyança. De les *primáries*, n'hi ha a l'uf a totes les poblacions y fins a n-els redols de cases més insignificants. De [32] les *mitjanes*, n'hi ha a les poblacions d'alguna importáncia. A n-els poblets

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

més menuts van a una metexa escola nins y nines, però separats en arribar a certa edat. Fora d'aquests poblets, les escoles son per nins o per nines, cada secse té la seua.

A totes les escoles ensenyen la Relligió; a n-els nins catòlichs, la catòlica, a n-els protestants, la protestant, y los ho ensenya sempre un Ministre del culte respectiu: a les poblacions petites, el Rector o Pastor; a les grans, un esglesiástich posat aposta y pagat per l'Estat. Y succeyex una cosa molt notable, que, fora dels jueus, que les dexen aprendre llur relligió, tots els nins, tenguen llurs pares la relligió que tenguen, sien creents o lliure pensadors o sense cap relligió, han d'aprendre a l'escola o la relligió catòlica o la protestant, lo metex que no admeten negú a les escoles públiques, fora dels jueus, que no sia batiat. En esser grans, les dexen esser lo que vullen libèrrimament; però com son petits, tots han de prendre'l *sus* o del catolicisme o del protestantisme. Aqueys alemanys entenen la llibertat axí y no se'n escapa Meco.

Tot nin o nina, de sis anys fins a catorze, té qu'haver d'anar a escola. Si no'l volen a un'escola pública, l'han d'enviar a una privada. Y no n'hi ha cap, d'al·lot ni al·lota de fora-vila, per esbarrat que sia ca-seua, que'n sia escápol. O el dimoni els-e se'n du, o van escola. Y els qui no seguexen les Escoles Superiors, de catorze anys fins a devuyt, jovensans y jovensanes, tenen qu'haver d'anar els vespres a les *escoles de formació* o perfecció (Fortbildungsschulen), fora de l'estiu y demés temps de feynes del camp que no tenen espera.

Les escoles *primáries* tenen a Alemanya una gran importáncia, y n'hi ha a betzef per ont-se-vulla, segons veurem més envant. Totes tenen edificis propis, grans, espayosos, esbelts, amb jardins y patis per jugar, amb sales de gimnásia en edifici separat. Moltes d'aquestes escoles semblen palaus de comtes y marquesos autèntichs.

Els *mestres d'escola primária* y les *mestres* se formen a instituts aposta, anomenats *seminaris de Mestres* (Volksschullehrer-und Volksschullehrerinnenseminare); y hey estudien alemany, francès, pedagogia, història, geografia, matemátiques, història natural, elements

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de física y química, durant quatr'anys. Comensen la carrera amb mil docents *marchs* de sou (unes 1.600 pessetes), que va augmentant segons els anys de servici, fins a n-el *máximum* de 3.000 *marchs*.

b) *La segona ensenyansa*: es molt més complicada. Hi ha *Gimnasis*, *Reyalsgimnasis*, axò es, de ciències naturals (*reyal* equival a [33] *natural*), *Escoles Reyals Superiors* (Oberrealschulen), *Progimnasis* y *Proreyalsgimnasis*.

A n-els *Gimnasis* hi ha *nou* cursos (anys) de llatí, grech, francès, qualcom d'inglès, de matemátiques, d'història, de geografia, de física, de química y d'història natural.

A n-els *Reyalsgimnasis* hi ha també *nou* cursos, ab més poch llati que a n-els *Gimnasis*, res de grech y més francès, inglès, matemátiques y demés ciències naturals que a n-els *Gimnasis*.

A les *Escoles Reyals Superiors* hi ha igualment *nou* cursos, sense res de llatí ni grech y tot lo de les altres assignatures dels *Gimnasis* y *Reyalsgimnasis*.

Se diferencien d'aquests els *Progimnasis* y *Proreyalsgimnasis* en que los manquen algunes assignatures d'aquelles, les derreres regularment.

A les *Escoles Reyals* estudien lo metex que a les *Reyals Superiors*, però una mica més flux y superficialment, y sols hi ha *sis* cursos.

A n-els *sis anys* d'haver estudiat a n-aquests Instituts, els alumnes sufrexen un eczamen anomenat *Einjährigesexamen* que'ls-e concedex el privilegi de només *servir el Rey un any*. Molts de joves seguexen aqueys *sis cursos* per no haver de *servir dos anys*; y fet aquell eczamen, dexen els estudis.

Segons la carrera que vol prendre l'alumne, va a n-el *Gimnasi*, *Reyalgimnnasi* o *Escola Reyal Superior*.

Per passar a Facultat Major (*Universitats*, *Escoles Politècniques*, *Altes Escoles*) hi ha que fer a n-aquells Instituts lo qu'anomenen *Maturitätsexamen* (eczamen de maduresa); ja no se'n eczigex d'altre, en no esser aquell *Einjährigesexamen*.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

A n-aquells Instituts donen també l'ensenyansa relligiosa a n-els alumnes els eglesiástichs de les respectives creències, per l'estil de lo que's fa a les escoles primáries.

Tots aquests Instituts tenen, naturalment, edificis propris, grans, la major part magnífichs, voltats de patis y jardins, y llavò n'hi ha a betzef. No es com a Espanya que per punt general només hi ha un Institut de segona Ensenyansa per província; sols a qualcuna n'hi ha dos. A ciutats com a Barcelona només n'hi ha un. Més envant veurem quants n'hi ha dins la província aont cau Halle.

B. ENSENYANSA SUPERIOR. —LES UNIVERSITATS. Hi ha molt que dir sobre sa classificació y funcionament. Hi ha les antigues Facultats de *Teologia*, *Dret*, *Medicina* y *Filosofia*, que inclou, ademés de la filosofia pròpiament dita, Lletres, Filologia, Ciències [34] Naturals y Agricultura, lo qual fa que sia la més nombrosa en professors y alumnes.

Amb el vol qu'han pres modernament les ciències naturals y am les especialisacions de la Medicina, tots els casals de les Universitats han resultat petits, y n'han haguts de fer un per cada rama d'aquelles (Física, Química, Botánica, Zoologia, Mineralogia, etc.) y per cada especialidat mèdica, axò es, els *Instituts* que diuen, y les *Clíniques.*

¿D'ont se sostenen les Universitats alemanyes? *a*) De lo que los dona l'Estat; *b*) de lo que donen els Municipis, que son tots autònoms a Alemanya, *c*) de les rendes particulars que tenen moltes d'elles, procedents de llegats y dexes; *d*) y llavò de les matrícules dels alumnes. L'Estat hi aboca cantidats fabuloses; els particulars hi fan moltes de dexes; les matrícules son ben baxes.

L'alumne paga cada semestre, per treballar a n-els Laboratoris, una petita cantidat, que varia en els diferents Instituts de cada Facultat. La *matrícula d'ingrés* (Inmatriculationsgebühr) es de 15 a 20 marchs, qu'*entren* a la caxa de la Universitat y's repartexen entre'l Rector, Degans, Secretaris y Virells.

Ademés, paga cada estudiant per assistir a conferències y llissons (Vorlesungen) una suma determinada per semestres, axò es, cada

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

semestre cinch marchs per cada llissó que setmanalment dura una hora. De manera que si un cada setmana assistex a una llissó d'una hora, paga dins el semestre 5 marchs; si'n té dues cada setmana, paga 10 marchs per semestre; si en té 3 per setmana, paga 15 marcs per semestre, y axí successivament. Aquestes cantidats van a n-els professors que donen les llissons.

L'Estat paga el sou dels professors. La Prússia vé a pagar, entre lo que dona per personal y material a tots els Instituts d'ensenyansa, uns 1.000 marchs per estudiant. A Halle enguany estudien 2.468 estudiants a l'Universitat, y per lo metex costen 2.468.000 marchs. A Prússia hi ha 10 Universitats.

A les Universitats hi ha: *a*) Professors *ordinaris*, *b*) professors *estraordinaris*, *c*) *Privatdozents*, *d*) y *Lectors*, *e*) professors *ordinaris honoris causa*, *f*) y professors *estraordinaris honoris causa.*

Professors ordinaris. Les paga l'Estat. Per cubrir les vacants, la Facultat respectiva de l'Universitat aont hi ha la vacant, proposa una terna a n-el Ministre, y aquest n'anomena un, y axí entren a professors ordinaris. Aquests ordinariament fan els eczámens de grau.

Professors extraordinaris. Son y entren com els *Ordinaris*, pero cobren més poch. —Aquests també prenen part devegades en els eczámens.

Privatdozent. Per entrar-hi: *a*) han d'esser doctors; *b*) presentar [35] un traball original sobre un punt no tractat ni escorcollat; *c*) fer una conferència parlada devant la Facultat; *d*) sostenir un *col·loqui* sobre un punt. Si es elegit, rep la *venia-legendi* (Privatdozent). Aquest pot donar llavò els cursos o llissons que vol, y valen lo metex que les dels *Ordinaris*. De totes les assignatures hi ha un *professor ordinari* y un o dos *Privatdozents*. Els estudiants se matriculen amb aquests o amb aquells, a llur arbitre. L'Estat no paga els *Privatdozents*; no tenen més sou que la tassa (matrícula) dels estudiants. Ells solen esser els proposats per la Facultat a n-el Ministre per cubrir les vacants de *professors ordinaris*.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'aquí resulta que *Privatdozents* només ho poren esser la gent rica, perque s'han de passar una partida d'anys sense cobrar casi res, fins que passen a *professors ordinaris*. A n-el parèxer, l'Estat les hauria de donar qualque cosa,

Això, no obstant, té les seues ventatges. Els *Privatdozents*, per sortir de tal estat precari, fan el cap ben viu y malavetjen cridar l'atenció publicant obres sòlides y donant cursos interessants. De manera qu'els *professors ordinaris* han d'anar molt alerta que'l *Privatdozent* qu'esplica la metexa rama científica no cridi més l'atenció qu'ell, y que'ls estudiants el deixin totsol y se'n vajen a la cátedra d'aquell, lo qual seria una deshonra per l'*Ordinari*. De manera que'ls catedrátichs alemanys viuen bax d'una emulació perpètua; ni'ls *Odinaris* ni'ls *Privatdozents* poden badar may, si volen romandre a llur lloch.

Lectors: ensenyen llengues modernes: francès, inglès (a cada Universitat). A Berlín n'hi ha per casi totes les llengues. No n'hi ha p'el castellá ni catalá ni portuguès. De castellá n'hi ha un a n-el seminari de llengues orientals.

Els estudiants poden mudar d'Universitat a cada semestre; no tenen cap eczamen fins en haver acabat. Reben el grau de Doctor, presentant una memòria original sobre un punt de la ciència y sufrint un eczamen sobre tres rams de la ciència de la Facultat respectiva; y llavò un altre eczamen *Staatsexamen*, sobre la rama de la ciència que volen professar.

De les Universitats surten els professors per les escoles inferiors, *Gymnasium, Realgymnasium*, *Oberealschule*, això es, han d'haverhi estudiat y pres el grau.

A les Facultats de Teologia y Filosofia (Filologia Románica) hi ha'ls *Seminaris*, aont el professor aplega els dexebles que's volen consagrar d'una manera especial a llur ciència, y els-e dona més ámplies esplicacions y els-e dirigex en els eczercicis científics que fan, y per tot això tenen algunes sales y una biblioteca especial. [36]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Juliol. Dia 29

Edificis públichs y esglèsies de Halle. — L'Ensenyansa dins la provincia de Schasen

El dia no's presenta malament. No fa fret. Els d'assí diuen que fa calor. Jo no hu trop. Anant cara a sol p'el mitx dels carrers, no'm sent molestat. Es un sol, tot lo més, com el nostre de mars o abril. He volgut donar un tomb per les bandes que no conexia gayre y visitar alguns edificis públichs. Som anat a n-el *Correu Principal*: es un edifici nou, tot un'illeta, grandiós, de gust románich. A Madrid, no hi ha cap Ministeri, en no esser el de Foment, que s'hi puga comparar.

He pres un *Droschke*, un cotxe que costa tant per metre de lo que corre: una maquineta senyala els *Pfennige* (céntims) que va augmentant el cost axí com fa via; y he seguit una bona volta, visitant els següents edificis:

Gimnasi y *Escola Reyal Superior*. Son dos casals, veynats un de l'altre, sense tocarse, rodats de jardins, grans ferm, nous, de toes (maons) de diferents colors, molt elegants. Montats segons la derrera paraula de la ciència.

Landwirtschaftliches Institut (Institut d'Economia Rural): es un casal inmens, amb una partida de cossos d'edifici per l'ensenyansa práctica de tots els rams de l'agricultura, tot montat magníficament. Té un camp d'esperimentacions de 46 hectáries.

Les *Clíniques Noves*: es un conjunt d'edificis esplèndits, pintoreschs, nous, gentils, dins jardins y més jardins: sis hectáries de solar. Hi ha les *clíniques* y *policlíniques*: *a*) *de Medicina*, *b*) *Cirugia*, *c*) *de dones*, *d*) *d'ulls*, *e*) *d'orelles*. Les *Policlíniques de malalties*, *f*) *de la pell* (*Hautkrankheiten*), *g*) *d'infants* (*Kinderkrankheiten*), *h*) *de caxals* (*Zahnkrankheiten*).

Cada clínica d'aquestes té'l seu Director-Catedrátich, el seu *Privatdozent*, el seu Metge Superior (*Oberartz*) y cinch o sis *Metges-assistents*, y llavò tots els dependents necessaris. Cada una té'l seu

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

laboratori, y la seua biblioteca especial. Lo metex que diguérem de la *Psychiatrische und Nerven-Klinik und Poliklinik*.

Palau de Justícia. Es un edifici nou, ogival, esplèndit, am dorats y policromia a la fatxada, molt gran.

St. Franziscuskirche: esglesia catòlica *en cap*. Nova, ogival, tota de maons, el campanar dalt el portal central, tres naus, creuer, capelles no més a l'ábside, les naus de cinch trasts, sens cúpula, dedins blanca am brancatges y ramells pintats a n-els ánguls y recons, finestrals grans a les tres naus, am vidrieres de colors; les de l'adside [*sic* per *ábside*] am figures, ben entonades, molt grans; tres retau[37]les (el major y el de cada capella lateral), petitons, gentils ferm. —Devora hi ha un hospital catòlich, un casal ben playent.

Feuerwehr. El palau dels bombers contra'ls incendis. Es nou també y grandiós.

Moritzkirche (esglèsia de Maurici): ogival, vella, negrosa, amb el portal devora l'ábside, orientada, protestant avuy.

Domkirche: l'esglèsia principal, ogival, de tres naus; gran, sense deambulatori ni creuer, tota plena de bastides; la restauraren; sense capelles; a n-el presbiteri hi ha encara el cadirat anterior al protestantisme y un grandiós retaule barroch, tapat amb una tela; protestant ara.

Marienkirche: ogival, anterior al protestantisme, am quatre campanars, els dos de l'ábside units amb un pont al cap-demunt. Avuy protestant.

Handwerkerschule (escola de feynes manuals): un edifici nou, gran, elegant. Vé a esser un'acadèmia de dibux industrial.

Volksschule (escola popular): aferrada a l'anterior, més gentil, de toes de diferents colors, am jardins y patis per jugar, grandiosa, sembla un palau. N'he vistes una partida més d'escoles primáries axí.

Institut y *Laboratori de Física*, *Institut Químich y Farmacèutich*. Tots dos dins edificis nous, arrogants, rodats de jardins.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Instituts de Botánica, *Mineralogia* y *Zoològich*, *Laboratori de Química de mèdis d'alimentació* (Nahrungsmittelchemie); llavò, *l'Observatori Astronòmich*.

Tots aqueys *Instituts* tenen llur edifici propi corresponent, personal, material científich y biblioteca especial.

Höhere Mädchenschule (Escola Superior de noyes): un magnífich edifici, fundació de la ciutat.

Franke'schen Stiftungen (Institucions de Franke). Era aquest un pastor protestant del sigle XVII, que fundá axò. Es un edifici inmens; inclou: *a*) una *Escola Reyal Superior* (Oberrealschule), *b*) un'*Escola Capital de Llatí* (Lateinische Hauptschule), *c*) *Alta Escola de noyes* (Höhere Mädchenschule), *d*) un *Seminari per professores* (Lehreinenseminar), *e*) una partida d'*escoles de noys y noyes*, *f*) un'imprenta, llibreria, apotecari, etc. y una biblioteca pública de 45.000 volums.

Agregades a l'Universitat hi ha col·leccions: *a*) de gravats, *b*) de geografia, *c*) de paleografia y diplomática, *d*) de psichofísica, *e*) y de tecnologia, totes ben interessants y ben cuydades.

També hi ha: *a*) un *Museu d'història y conexements de l'antiguedat de la provincia de Sachsen*, aont mos trobam; *b*) un *Museu Arqueològich*, *c*) un *Museu d'Art y d'industries artístiques*, *d*) una [38] *Institució Provincial de sorts-muts* (Provinzial-Taubstummenanstalt) y una *per cechs* (Blindenanstalt) y moltes d'altres per l'istil, de fundació particular.

Per donar un'idea de com está l'ensenyansa a Alemanya, veyau quines institucions n'hi ha, dins la sola província prussiana de *Sachsen*, aont mos trobam.

Conta 2.979.098 protestants; 230.860 catòlichs; 8.050 jueus). Donchs bé: té *una* Universitat, la de Halle; un *Seminari de predicadors*, protestant, a Wüttemberg; **17** *Gimnasis*; **7** *Reyalsgimnasis*; **11** *Escoles Reyals Superiors*; un *Progimnasi*; un *Proreyalgimnasi*; **8** *Escoles Reyals*; un'*Escola Especial de Comerç* (Handelsfachschule); **12** *Seminaris per Mestres d'Escola* (*onze* protestants y *un* de católich); un *Seminari de*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Professores; **5** *Institucions per sorts-muts* y una per *cechs*. ¡35 Instituts de segona Ensenyansa per tres milions d'habitants! ¡Casi tants com dins tota Espanya, aont hi ha 18.000.000! ¡Prenguem llum de Na Pintora!

Juliol. Dia 30
Llissons dels Drs. Leitpold y Schädel. — Ayre gelat

Comensa el dia tot el cel tapat. Se posa a fer trons y llamps y romp en ploure a la vela. S'aclarex més tart y torna a ploure a estones.

Vatx a sentir el Dr. Leitpold a l'Universitat. Parla d'Ockam, el *nominalista*, de Marsili de Pàdua y son *Defensor Pacis*, de Pelagi y son *De Planctu Ecclesiae*, dels Papes d'Avinyó, de Gregori XI, de Santa Catalina de Sena, de Urbà VI y del Cisma d'Occident. Es prou imparcial.

Vé Niepage y seguim la tasca de catalá-alemany.

Vatx a sentir el Dr. Schädel a l'Universitat, comenta filològicament la vida de St. Alex, vell francès, esmenussant admirablement totes les formes, fent veure totes les passes que donaren les paraules sortint del llatí y a través dels sigles fins avuy; posa una infinidat d'eczemples; umpl les pissarres d'escrit atepit. Se veu que la posseex p'el cap dels dits la filologia románica.

Com sortim de l'Universitat, fa un ventet de tramuntana qui talla. Si no cercam l'arrecer, mos gelam. ¡Ja es molt axí metex, haver de córrer tal salistre dia 30 de Juliol!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Juliol. Dia 31
L'Ensenyansa a Prússia

Comensa'l dia plovent. Plou casi tot lo dematí.

Vatx a sentir a l'Universitat el Dr. Suchier sobre l'història [39] de la mètrica románica. Parla de la mètrica de la derrera época llatina: cita una partida d'autors y esposa llur manera de tractar el vers.

Seguesch estudiant l'ensenyansa pública d'Alemanya. Es una cosa meravellosa.

Prenguem Prússia per eczemple. Prússia, segons el patró de 1905, conta: 37.293.324 ánimes (protestants, 23.341.502; católichs: 13.334.865). Presuposá l'any 1902 per ensenyansa 372.300.000 marchs, axò es, 9,98 marchs per cada habitant del reyne (sens contar l'ensenyansa militar ni de marina), distribuits axí: per les Universitats, 14.460.000; per les altres *Höchschulen*, 6.010.000; per *höhern Lehranstalten* (segona ensenyansa), 54.030.000; per *Volks-und-Mittelschulen* (ensenyansa primària elemental), 287.800.000; per *Fachschulen* (escoles especials), 10.000.000. Aquexa cantidat sortí: de l'Estat: 115.400.000 marchs; dels Municipis, 202.100.000; de rendes pròpies, fundacions, donatius y emprèstits, 54.800.000.

Vetassí un estat de les escoles primàries y elementals prussianes de l'any 1901.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

	Escoles	**Alumnes**	**Mestres**	**Mestresses**
Oeffentliche Volksschulen (Escoles primáries públiques)	36.756	5.670.870	76.342	13.865
Oeffentliche Mittelschulen (Escoles mitjanes públiques)	456	134.741	3.504	1.192
Oeffentliche höhere Mädchenchulen (Altes Escoles Públiques de noyes)	213	53.480	1.312	1.467
Privatschulen mit Volksschulziel (Escoles privades de fi semblant a les escoles primáries)	315	12.964	–	–
Privatschulen mit Mittelchulziel (Escoles privades de fi semblant a les escoles mitjanes)	355	7.191	–	–
Private Mädchenschulen (Escoles privades de noyes)	752	81.631	–	–
Seminare (Seminaris)	152	12.558	1.013	76
Staatliche und private Präparandenanstalten (Institucions preparatòries, públiques y privades)	198	15.199	–	–
Escoles a: Blindenanstalten (cases de cechs) Taubstummenanstalten (cases de sorts-muts) Idiotenanstalten (cases d'idiotes)	 16 46 38	 770 4.035 2.855	 59 428 68	 20 32 74
Rettungshäusern (cases de salvació, aplegadissos) Waisenhäusern (cases d'òrfens)	138 80	7.325 5.736	211 126	37 44

Höhere Lehranstalten: L'hivern de 1903 a 904 hi havía: *Gym*[40]*nasien*, **324**; *Progymnasien*, **39**; *Realgymnasien*, **93**; *Realprogymnasien*, **23**; *Oberrealschulen*, **47**; *Realschulen*, **145**; entre totes(,) tenien: **11.018** professors y **208. 949** alumnes.

Universitats: tenen en general les 4 Facultats: Teologia, Dret, Medicina y Filosofia (Ciències Naturals. —Filologia. —Lletres). Les Universitats de Bonn y de Breslau tenen cada una Facultat de Teologia Catòlica y de Protestant; y la de Münster només hi ha Facultat de Teologia catòlica y no hi ha Facultat de Medicina; el Lyceu de Braunsberg no més té una Facultat de Teologia, catòlica.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Les Universitats son 11: Berlín, Bonn, Breslau, Göttingen, Grifswald, Halle a. S., Kiel, Königsberg-i. Pr., Marburg, Münster y Braunsberg (Lyceum).

Hi hacia, els anys 1903 y 1904: 19.722 estudiants. Hi ha uns 1.725 catedrátichs (611 d'ordinaris).

Hi ha, ademés *a*) la Acadèmia de Possen (1.139 oyents); *b*) Set Seminaris clericals catòlichs (555 seminaristes).

Escoles especials:

Hi ha p'el ram de *construcció y enginyeria*: *a*) *quatre Altes Escoles Tècniques*, am categoria d'Universitats, a Berlín, Hannover, Aachen y Danzig [Gdańsk], que tenien, l'any 1905, **341** *professors*; **299** *Assistent,* y **4.664** *estudiants*; *b*) **22** *Escoles d'oficis de construcció* (Baugewerkschulen); *c*) **19** *Escoles de construir máquines y d'Industrias Metalúrgiques*.

Alta Escola d'Economia Rural, am categoria d'Universitat, a Berlín.

Acadèmia de Economia Rural en Poppelsdorf, devora Bonn.

Instituts de Quimica Agrícola am llur corresponent *Laboratori y Estació especialment de Química Agrícola y manipulació de la llet* (Agrikulturchemister und milchwirtschaltlichere Versuchsstation) a Breslau, Halle y Kiel.

Institut de Química Agricola a Göttingen, junt amb un altre *Institut de Veterinária* y un *Laboratori de Química Agrícola* y una *Estació Esperimental d'Economia Rural*.

Tot axò suma SET *Escoles Superiors*, que tenien, l'any 1904, **117** *professors* y **2172** *alumnes*.

Hi ha, ademés, *una Escola Superior de Veterinária* a Berlín y una a Hannover.

Llavò hi ha: *a*) **16** *Escoles d'Economia Rural*, autorisades per espedir Títols Acadèmichs; *b*) **19** *Escoles de conrar camps* (Ackerbauschulen); *c*) **128** *Escoles d'Economia Rural* durant l'ivern; *d*) **5** *Escoles de conrar prats*; *e*) **5** *Instituts Pomològichs* (de pomeres) y *Jardineria*; *f*) **15** *Escoles de jardins y fruyta* (Garten und Obstba[41]uschulen); *g*) *Un Institut* a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Berlín *per fer sucre*; *h*) una *Escola per fer aygordent*; *i*) una *Institució per esperiments de cervesa y ensenyansa de ferne* (Brauereiversuchs-und Lehranstalt) a Berlín; *j*) **64** *Escoles de manipulació de la llet y administració domèstica* (Molkerei-und Haushaltungsschulen); **49** *Ferreries Models y Escoles de ferrar* (Lehrschmieden und Hufbeschlagsschulen).

Pertanyen a n-aquest grup les **1604** *Escoles p'els majors de 14 anys fins a 18 que no passen a Escoles Superiors y que seguexen els vespres a n-aquexes escoles y hi perfeccionen lo qu'han après a les primáries* (Fortbildungsschulen).

Hi ha també les *Acadèmies de Boschs* de Eberswalde y Münden y *Escoles de planters de boschs* (Fortlehringsschulen) a Gross-Schönebeck y Proskan.

A Berlín y a Klausthal hi ha *Acadèmies de Mines*, y les *Escoles de Mines* pujen a **43**.

Nombroses son les *Escoles Industrials*. Hi ha **23** *Escoles de feynes manuals, indústries artístiques y de dibuix*; **3** *Escoles Superiors de Comerç* a Colònia, Frankfurt y Berlín; **1.290** *Escoles de perfecció Industrials y Comercials* (Gewerbliche und Kaufmännische Fortbildungsschulen); **83** *Escoles d'Administració domèstica, Comercials y Industrials* per dones.

Hi ha, ademés, **12** *Escoles de Navegació* y **7** de *Preparatòries* (Navigationsvorschulen)*;* **3** *Escoles de Maquinistes de buchs* (Seedampfschiffs-Machinistenschulen); y **41** *Escoles de buchs per la navegació interior*, axò es, fluvial.

A l'esment de la formació de les arts están consagrades les acadèmies de l'Estat, a Berlín, Königsberg, Düsseldorf, Kassel. Ademés de l'Acadèmia de dibux a Hanau y **3** Acadèmies d'Arts a Berlín y Breslau, n'hi ha d'altres de particulars a Königsberg, Danzig [Gdańsk] y Magdeburg.

La música es eczercida a institucions particulars; ademés, hi ha a Berlín una *Hochschule für Musik*, una *akademiche Meisterschule* per

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

compositors y un *akademisches Institut für Kirchen musik* (música d'església).

Aquexes clarícies son preses de «Meyners Grosses Konversations Lexikon. —t. XVI. —Leipzig u. Wien. Bibliographisches Institut. 1907.

Juliol. Dia 31
Fresca y seguex la tasca

El dia ha tornat comensar plovent. Plou de quant en quant. No fa gens de calor ni hi ha perill de suar. No hu deuen porer dir axí, devers Mallorca o Barcelona. [42]

Vatx a sentir el Dr. Suchier a la Universitat, sobre història de la rima románica.

Vé En Niepage y seguim donant ventim a l'alemany y mallorquí. Me diuen que fas progressos en l'alemany; no son gayre. Deu mos do paciència. Amèn.

Venen el Dr. Villà y el Dr. Pesopoulos y mos despedim.

¡Son per mi amichs corals!

Agost. Dia 1
Pauluskirche. —Despedida del Dr. Hölcher. —Els Pastors entre'ls protestants. —Un kantiá, el panteisme y el franch arbitre

Comensa'l dia clar, pero aviat s'embuya. No fa gens de calor. Va millor un am l'abrich que sense.

Vatx a veure l'església protestant *Pauluskirche*: es dalt un turó, dins la ciutat, nova, gentil, tota de maons de diferents colors: fa una creu grega, de brassos curts, amb el campanar a n-el creuer, am tres portals,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

el major amb una mica d'atri, am grans finestrals, y vidrieres de colors, y unes portes a n-els portals amb unes corretges brancatjades de ferro batut, tot molt net: un jardinet l'enrevolta y un caminal espayós. Totes les portes tancades en fort. Hi fan poca nosa'ls protestants a les esglèsies; no cal gayre ferles netes; no les embruten d'anarhi. He vists dos homos allá devora; he demanat com ho faria per entrar dins aquella esglèsia y no m'han sabuda donar clarícia de res. Tal gent, tals coses té.

Som anat a sentir per derrera vegada'l Dr. Hölscher sobre'ls Psalms. S'esplica molt bé y ha escrit a la pissarra hebreu per llarg, per esmenussar els Psalms qu'esplicava.

Som anat a ca-seua a despedirme. Li estich agraidíssim; m'es un amich coral. M'ha dit qu'hem de ser ben amichs; que no'm mira amb els ulls qu'els protestants aprenen, a n-els llibres, de mirar els catòlichs com uns homes negres, horribles, odiosos. ¡Quina llástima, ha dit, que no'ns coneguem millor y no mos tractem més!

N'está ple'l mon d'inimichs que hu son per males intel·ligències, perque no's conexen.

Som anat a sentir el Dr. Suchier sobre l'història de la rima románica; ha seguit parlant de la rima entre'ls llatins de la derrera època.

Es vengut Bardenwerper, y m'ha contat que hi ha estudiants que no s'acosten de tot el semestre a l'Universitat; se passen el temps dins els cafès bevent cervesa, fumant y fent esgrima. [43]

M'ha contat que'l poble, sobre tot a n-els camps y pobles petits, mira am mal ull els ministres (pastors) protestants, perque son superbiosos y no's volen fer am la gent baxa. Es estat que li he dit com era que les esglèsies protestants están sempre tancades, y ha dit que negú hi va, en no esser el temps del *Gottesdienst*.

Un amich d'aquest bon estudiant, H. Franke, alumne de filosofia, entusiasta d'aquesta ciència, ha sabut que jo preguntava si hi havia panteistes per assí; y es vengut a parlarme'n. M'ha dit que Hegel avuy en dia en té pochs que'l seguesquen y que s'en recordin, perque es poch práctica la seua filosofia. Fitche en té qualcún, no gayre. Qui en té es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Kant. Franke es kantiá. Ha regonegut qu'es ver lo que'm digué el Dr. Schädel, qu'entre'ls seus dexebles cada un vol haverlo entès y qu'els altres no l'entenen, y en tant en tant surt qualcú proclamant qu'es ell y no'ls altres que l'ha entès. Regonex qu'es molt obscur, pero un gran filosof. Li he demanat com esplicava lo que diu Kant que l'espay y el temps no tenen cap realitat fora de l'enteniment, que no son més que modalitats de la nostra inteligència. Per contestació m'ha lletgits uns quants trossos d'un llibre que duya, y som romás més a les fosques qu'antes. No he insistit per prudència. M'ha dit que Kant admet la llibertat dins el mon dels fenòmens intellectuals, però no fora d'ells; ell ha dit que creu en el franch arbitre, y que'ls juristes a Alemanya hi creuen també; però que'ls metges el neguen. Ha dit qu'era mala de demostrar l'eczistència de la llibertat, jo li he dit que bastava'l testimoni de la nostra conciència, que mos diu que si feym una cosa, es perque la volem fer. Ha confessat qu'es axí, pero ha recordat que Luter escrigué'l cèlebre llibre de *servo arbitrio.* Jo li he dit que era ver, pero que tal llibre era una aberració, y ell no hi ha fet dos mots. Aquest Franke es molt desxondit y simpátich. ¡Quina llástima no posseir jo més l'alemany! L'hauria pogut sospesar millor en filosofia! Me sembla que a Alemanya avuy no hi enfondexen gayre les Universitats. Se limiten a estudiar l'història dels sistemes filosófichs.

En Franke es un entusiasta del *Quixot*. [44]

El vespre vatx a ca'l Dr. Suchier, que'm fa lletgir una rondaya per estudiar la pronunciació mallorquina. Escolta ben arreu, y pren una mala fi de notes.

Agost. Dia 2

Cap a Eisenach. —Esglèsies y recorts de Luter y Bach. — Castell de Wartburg: Minnesänger, Santa Elisabet, Luter. —Gelnhausen. —

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pfarrerskirche. —Ruines del palau de *Barba-rossa*. —Els pares del Dr. Schädel

Ben dematí dich missa. Amb el Dr. Schädel y la seua senyora mos aficam a les 7 y 50 dins el tren cap a Eisenach. Passam per una partida de ciutats, grans y petites. Totes son pintoresques y respiren gust y prosperidat. Arribam a Eisenach devers les 11 y mitja. Hi ha 32.700 ánimes; pertenex a n-el Gran-Ducat de Weimar. Es tot pla, carrers amples y casi tots nets, les cases molt pintoresques, de toes, les velles am l'armadura de fusta; son molt vistoses. Hem vistes diferents esglèsies: *a*) *Nicolaikirche*, románica, de tres naus, restaurada a n-el sigle passat, amb un atri en forma de templet, sense creuer, am tres campanars preciosos a la regió absidal: el del centre, comensa quadrat y acaba vuytavat, am gentils finestres bessones a cada dau; els dos laterals, més prims, vuytavats y s'alsen demunt les absidioles laterals. L'ocupen avuy els protestants, que son aquí l'inmensa majoria; era en temps dels catòlichs d'un monestir de benedictins; *b*) *Georgkirche*; ogival, d'una nau, anterior a n-el sigle XVI, en poder dels protestants; devant hi ha un monument del gran compositor BAch, nadiu d'assí. *c*) *Elisenkirche*: catòlica, nova, ogival, d'una nau, creuer sens cúpula, amb el campanar dalt el portal. Es de bon aspecte, senyorívola.

Devant Nicolaikirche dins una gran plassa hi ha un preciós monument a Luter: un socle de pedra viva rotjenca sostén un basament de bronzo quadrat, am baxos relleus de la vida de Luter a cada cara, y demunt s'alsa de bronzo l'estatua colossal de l'heresiarca, vestit de frare agustiniá am la Bíblia uberta mostrant-la a n-el poble, amb actitut arrogant.

Som passats per devant a casa aont estigué Luter com era al·lot qu'anava a escola de Sant Jordi, l'esglèsia d'allá devora. Es una casa antiga, de parets armades de barrots de fust, ossam de l'edifici. Avuy es una fonda. A defora té grans inscripcions en honor de Luter y un bax-relleu aont hi ha Jesucrist am la Bíblia uberta y Luter qu'escriu devant.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Som passats també per devant la casa aont nasqué el gran compositor de música Bach, nat l'any 1685, mort l'any 1750.

Devora'l *Gimnasium,* qu'ocupa l'antich convent de dominichs, hi ha un notable museu d'antiguedats, sobre tot eglesiástiques.

No l'hem vist per falta de temps. [45]

Li hem estret cap a n-el famós castell de Wartburg, demunt un turó molt aguyonat, a 410 metres del llivell de la mar; antiga residència dels *Landgrafen* (Comtes) de Hessen Thüringen, avuy del Gran Ducat de Weimar, fundat devers l'any 1070, un dels monuments de l'arquitectura profana mitx-eval més notables d'Alemanya, restaurat molt avengudament el sigle passat.

És famós per tres concertes: primer, l'any 1207 hi hagué el célebre certamen dels *Minnesänger* (cantadors d'amor o trovadors), per motiu de que'ls comtes aquells eren grans protectors dels poetes. Segon, va viure aquí llarch temps Santa Elisabet d'Hongria, casada amb el comte Lluís IV de Hessen Thüringen, senyor d'assí. Y tercer, Luter hi estigué prop d'un any amagat, després de la dieta de Worms de l'any 1521, quant se publicá'l ban de l'Imperi contra ell, y l'Elector de Sachsen, gran protector seu, el tengué amagat aquí, vestit de cavaller, com a *Junker-Georg* (senyoret Jordi), y aont traballá de casta forta, traduint el Nou Testament y escrivint una partida de coses flametjants a favor de la seua causa, que va sebre sostenir, consolidar y dirigir, desgraciadament amb una destresa espantosa.

Dexam la ciutat, passam per devant una partida de *vil·les* precioses; tot son abres plens de tòria y prats verdosíssims; els caminoys son molt dolsos; per tot hi ha ròtuls que donen la direcció y diuen si el camí que vé es aspre o dols. A mitján camí hi ha l'*estació dels ases:* n'hi ha trenta o quaranta, ensellats magníficament; en prenim un perhom, y per amunt. Al punt hi som. Hi ha un restaurant p'els qui volen dinar, un'estació de correus y telegrafs. P'el camí y así dalt hi ha iluminació elèctrica. Tot aquest turó y els veynats es un bosch espès de fays y altres abres per l'estil; es una meravella de vegetació y frondositat. Esperam torn per

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

entrar al castell. Tanta es la gentada que hi va a veure'l. Aviat sentim una campana. Comparexem, prenim l'entrada y pujam. Passam el pont llevadís que guarden quatre soldats. El Dr. Schädel fuma, y li fan tirar el xigarret. El portal d'entrada es ample y bax; amb unes portes de fusta d'un forch de gruxa, molt velles. Per un passadís no gayre ample, y dexant a man dreta les cambres de Luter, pujam a una segona entrada, més ample, de volta románica, de quatre daus y una columna gruxada al mitx, aont hi ha uns quants canons menuts d'artilleria primitiva, y passam a la plataforma del castell, y devant la torre de l'homenatge, altíssima, quadrada. La casa principal s'alsa al mitx, de dos ayguavessos de llevant a ponent, románich pur, amb una galeria aporticada abax, per ont entren a la *Kemenata* de Santa Elisabet, aont ella solia estar. Es una cambra quadrada, de volta, vestides [46] les parets y la volta de mosaych alemany, preciosíssim, am brillants vidrieres de colors, tot renovat y enllestit de l'Emperador actual. Pujam a n-el pis principal per una escala y mos trobam dins una galeria estreta, am pintures de la vida de Santa Elisabet. A n-el cap hi ha el portal de la capella, quadrada, baxa, amb finestrals de mitx punt y vidrieres de color. Es una capella protestant. Hi ha una trona aont predicá diferents vegades Luter. L'altar está a un recó, dalt una tarima: es menut, amb Sant-Crist y dos canalobres. Hi ha magnífiques bancalades. Tot es de molt bon gust. Passam a un'altra sala, am precioses pintures murals y mobles de gran valor històrich, y llavò dins un'altra sala, també notable per les seues pintures. Llavò pujam a la gran sala de festes, qu'es una meravella de decoració: ocupa tot el pis superior de la casa. —Devallam d'assí y visitam la sala d'armes, aont hi ha una partida de vestits de fort, algunes meravelles d'art, famosos p'els personatges a ne qui pertenesqueren. També hi ha un enfilay de banderes.

Passam a les cambres de Luter, que formen un cos d'edifici separat, am l'armadura de barrots de fusta, molt antich. Pujam per una escala de fusta, estreta, y entram dins una sala quadrada d'uns quatre metres per costat: les parets son forrades de posts sense llavorar gayre. Hi ha un llit

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

amb pavello tot de fust, estil renaxement, aont dormia Luter; la taula aont escrivia. Demunt la taula, dins una vitrina, una Bíblia qu'ell usava, y una arquilla ogival. Part demunt, el seu retrat, de tamany natural, obra del famós pintor Lluc Cranach y a cada banda l'imatge del pare y de la mare de l'heresiarca, y al costat dins una vasa un autograf d'ell y un'imatge de son company Melanchton. Entre'l llit y la taula la paret fa una clapa, aont no hi ha post; se veu una taca negrenca y la paret está molt gratada. Es axò sens dupte la taca de tinta de com Luter, segons conta ell metex, disputant amb el dimoni, tirá a n-aquest el tinter p'el cap, y embrutá la paret. Els inglesos, protestants, visiten molt aquesta cambra, y rasquen a n-aquest bossí de paret y s'en duen mica de pols com a recordansa; y me diu un alemany, jo no'n responch, qu'els del castell(,) tornen a embrutar de tinta la paret per qu'aquells inglesos seguesquen gratant y dexin bones propines. S'ho tenen ben merescut.

L'estada dins aquesta cambra, la vista d'aquells objectes y l'imatge de l'heresiarca me fan reviure dins aquell mon del sigle XVI y aquella horrenda lluyta de que Luter fonch l'espira, y me capfiquen y preocupen totes aquexes recordanses y la peste qu'aquest heresiarca ha duyta a la humanidat. Sortim d'allá [47] dins, devallam del castell per avall, fondament preocupat del capgirell qu'aquell home funest, però molt estraordinari, doná a l'Alemanya y va estraviar tanta de bona gent com hi ha per aquí, fa tants de sigles.

A les quatre prenim de bell nou el tren cap a Gelnhausen, sempre atravessant terres y turons, tot verdor y galania.

A Gelnhausen trobam el pare del Dr. Schädel que mos espera. Té una cinquantena d'anys, es agradabilíssim. Quedam ben amichs tot d'una.

Aprofitam l'hora y mitja que tenim per veure Gelnhausen, antiga ciutat lliure, avuy del Gran Ducat de Hessen, de 4.600 habitants, petita capital de districte, pintoresca, de carrers amples, alguns no gayre nets per lo que solen serho a Alemanya, altres ben adesats; les cases am l'armadura de barrots de fust les velles, les noves d'una pedra

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

vermellenca o de toes, elegants. Hi ha una casa románica de l'edat-mitja, severa, amb una filera de finestres bessones a n-el principal; es deliciosa.

Lo que hu es de debó es *Pfarrerskirche* (esglèsia parroquial), de la primeria del sigle XIII, acabada més tart, d'estil de tranzició y restaurada a n-el sigle XIX, de tres naus, am creuer, sense cúpula ni nau absidal ni capelles. Les naus no tenen volta; el paladar es de fusta no gayre llavorada, massa llís; els finestrals tenen vidrieres de colors de dibuxos geomètrichs, modernes, no gayre cosa. El chor (l'ábside)(,) es molt fondo, de volta, am l'ornamentació románica. Se conserva part del cadirat, y partdemunt hi ha unes arcatures romániques amb uns capitells y mènsules precioses. A n-els finestrals hi ha vidrieres millors que les de la nau, amb figures bíbliques. El *Küster* que mos ho esplica, diu que son antigues. Poren tenir un sigle o dos. No crech que'n tenguen més. Fan massa cara de noves. Lo que hi ha notabilíssim(,) es el retaule primitiu de l'altar major (dins del chor): un tríptich aont les figures son de relleu, bax d'uns dosserets gentilíssims, y enquadrat per un guardapols finíssim, y se tanca amb unes portes aont hi ha pintats sants, de dins y defora. L'altar está despullat. A n-el costat hi ha l'antich sacrari, adossat a la paret, buy intacte, axò sí. Es d'agrair. L'esglèsia está en poder dels protestants. Es el retaule millor qu'he vist a Alemanya. El chor está tapat amb un templet que hi feren a l'entrada, devers el sigle XV, entre románich y gótich, que té una tribuna demunt. Dins el templet hi ha un'altre retaule, pla, am Jesucrist y l'Apostolat. L'altar, un poch més gros qu'els altres protestants qu'he vists, només té demunt un Sant Crist y dos canelobres. A n-el bras nort del creuer (l'esglesia está, com totes les velles, orientada) hi ha dues vidrie[48]res modernes: una am la figura de l'Apóstol d'Alemanya Sant Bonifaci, y l'altre am Santa Catalina, Santa Bàrbara y Santa Margalida. A la regió absidal hi ha tres campanars, el del centre més gruxat y alt, tots tres gentils. Les mudaren la pirámide, que la tenien torsuda, aposta, y les ho posaren dreta. Quina llástima! La fatxada principals es molt despullada; el portal es menut i llis. Lo qu'es notabilíssim, es el portal de mitxdia y el de tramuntana, tots dos románichs, en gradació, am

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

preciosos capitells y arquivoltes cilíndriques, delicioses, y baxos relleus admirables a n-els llindars, y un frontó partdemunt les arquivoltes format per dues zones vertents de capelletes escalonades, sense figures desgraciadament. Lo que hi ha dins aquexa esglèsia, devora les fonts de batisme, dos tapissos dels sigles XIII o XIV, preciosíssims. Petits son y llarguers, pero valen un tresor.

Mos quedava mitj'hora de temps y som anats corrents a veure les rellíquies del palau de l'emperador Frederic *Barba-rossa*. Només romanen algunes parets y galeries de finestres romániques, y les parets de la capella; tot gentil, solemne; tot d'una pedra rotja, arenosa, que hi ha per assí.

Sent les campanes que toquen: es l'*Angelus,* que toquen les campanes protestants. Demán a n-el Dr. Schädel si'ls protestants resen res en sentir aquest toch; me diu que no. Li demán si'ls piadosos tampoch hi resen, y me diu que no. ¿Per que toquen idò? No m'hi sab respondre. Es segur qu'es una consuetut del temps que per assí eren tots catòlichs.

Prenim el tren cap a Büdingen, y al punt hi som. Ja fa fosca negra. Mos aficam dins un cotxo, y cap a ca'l Dr. Schädel, qu'es una casa de fora-vila. Sa mare mos surt a rebre. Se veu qu'es una senyora de primera, amabilíssima. No hi cap d'alegria, de veure'l seu fill y la nora, y me fa una rebuda ben coral. Jamay pagaré a n-aquexa bona gent lo que fan per mi, les atencions que'm tenen. Deu els ho pach. Dins la preciosa cambra que'm donen, hi ha un Sant Crist y una figureta de la Mare de Deu ab una llantieta devant. Se tracta d'una família protestant. Es una finesa qu'agraesch am tota la meua ánima.

Avuy no' ha plogut per allá ont érem. Ja es gros.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. Dia 3

Cap a dir missa, vestit de lloba y manteu. — L'esglèsia catòlica

El dia comensa bé, grácies a Déu. Mos n'anam a Büdingen amb el pare del Dr. Schädel a dir missa. Ell y tota la familia seua m'han dit que hi anás vestit de lloba y manteu, y hi vatx. [49] La gent miren una mica; casi tothom me saluda respectuosament. Anam a l'única esglèsia catòlica d'assí, y ben menuda qu'es. Arribam a la Rectoria y mos diuen que'l Rector diu missa. Entr jo a l'esglèsia, y not que la servex un'al·lota, però fora del presbiteri y no s'hi acosta per res; només respòn. Comprench qu'es que'ls catòlichs aquí son pochs y que'ls dies feyners no hi ha escolá possible. Acabada la missa, entr a la sacristia. Ell, forsat, la'm vol servir; té una corantena d'anys; me diu que té 135 pobles dins la seua parròquia y entre tots uns cinch cents feels, a Büdingen uns 300. Els diumenges diu dues misses; una assí y una a un altre poble veynat. —L'esglèsia es menudona, sense volta, ab paladar de fusta de tres plans (dos inclinats y el superior horizontal), policromada, am finestrals a n-els costats y vidrieres de colors. Tot es modest, però net y ben endressat.

El cap-vespre fa uns quants ruxadells. Lo estrany seria que no'n fés.

Agost. Dia 4

Segadors polonesos y aygordent. — Un bevedor de cervesa

Comensa un dia molt estirat y dura axí tot lo dia, sense núvols. El cel no es tan blau com a Mallorca; es molt blanquinós. Els d'assí diuen que fa una calorassa grossa. Per mi es com un dia bo de la primeria d'abril.

Vatx a dir missa a les nou, vestit de sotana y capa. La gent p'el carrer me miren y se treuen el capell saludant. M'acompanyen el pare y la mare del Dr. Schädel y entren am mi a l'esglèsia catòlica y hi oexen la meua missa. Axò'm conmou.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

L'esglèsia es plena de polonesos, que venen per assí a segar. Tots son catòlichs y grans traballadors, axò sí, massa afectats d'aygordent. Dins l'esglèsia están am gran devoció. Trop a l'esglèsia un frare franciscá d'un convent que hi ha, devers quatr'hores lluny, y es vengut per fer una plática a n-aqueys polonesos, perque parla la llengua polaca y aquells no n'entenen d'altra. —Jo de Mallorca y ells de Polònia. ¡Sí que mos soin aplegats de lluny!

Tot lo dia escrich com un rabiós *impressions* sobre Halle.

Sent cantar un Orfeó de Büdingen, que conta admirablement. Ha guanyat molts de premis. A totes les poblacions alemanyes hi ha Orfeons així, y canten els diumenges, dins les esglèsies y fora les esglèsies. Els alemanys son molt cantadors.

El pare del Dr. Schädel m'ha contat qu'avuy era amb un senyor que s'ha beguts devant ell vint y tants de tassons de cervesa. [50] Els tassons qu'empren els alemanys, per axò, son com a poalets. ¡Ja'n beuen de cervesa aquexa gent! Després de tot, val més que beguen cervesa, que no tomba, que si havien de beure d'aquells suchs de que s'abeuren a Espanya dins cafès y tavernes. —Es un gust veurelos engolir aquell such; no n'están assaciats may.

Agost. Dia 5
Edificis y aspecte de Büdingen

El dia comensa clar, fa sol y més calor que fred. El capvespre fins fa basca, s'ennuvola, trona, llampega, plou y se torna aclarir.

Som sortits a passetjar per la ciutat. Té 3.700 habitants. Hem vista una *Escola Industrial*(,) (Gewerbeschule), edifici nou, no gayre gran, pero gentil. Som anats a la *Casa del correu*, també nova, prou gran y pròpria. Després hem vist el *Tribunal* (Landgericht) qu'un temps era un'esglesia, després escola y ara lo qu'es. Som passats per la *Casa de la Vila*: es antiga y modesta, y prou gran. A un altre punt hi ha una casa qu'es el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

despatx del Bal·le (Bürgermeisterei). Me crida l'atenció que no sia a la *Casa de la Vila*. Hem vist també la Prefectura *(Kreisamt).* Aquí es la capital del districte. —Hem vis[i]tat el Castell *(Schloss)* dels antics *Prínceps de Isenburg Büdingen*; avuy no més es un títol. Es un palau antich, mitx-eval, retocat en diferents époques. No té gayre carácter. Hem vistes algunes sales, plenes les parets d'armes antigues y modernes, moltes ben precioses, y molts de retrats de antepassats de la família princesal, y algunes imatges del Bon Jesús y la Mare de Deu y Sants, romániques. La capella es molt pintoresca, de forma molt irregular, ab una volta ogival acomodada a n-aquella forma; hi ha per tot lo redó un cadirat de talla preciosa a punt de chor, y a un cap hi ha una trona ben notable, del renaxement. Avuy no hi ha cap altar. La va enllestir un bisbe de Magúncia, d'aquexa família. —Devall aquexa capella n'hi ha un'altra. Hi devallen per un portalet románich. Son molt antigues aquexes capelles dobles. —Encara se conserven en part les murades, romániques. —Hi ha cases antigues molt pintoresques, y les modernes, que n'hi ha prou, ho son prou també; son baxes; predomina'l sistema de barrots de fust servint d'ossam de l'edifici. —Els carrers son amples; n'hi ha de nets y qualcún que no hu es gayre; els nous tenen bones aceres, algunes asfaltades. [51]

Agost. Dia 6
L'esglèsia protestant. —Més escoles

Després de dir missa, m'atur a veure l'esglèsia protestant: es de la derrera època ogival, de tres naus, casi de la metexa alsada les laterals que la del mitx, de volta entremaliada de nirvis, am poca gràcia, grans finestrals am vidres blanchs; sense creuer ni nau absidal, am l'ábside molt fonda y llisa. L'altar a l'entrada de l'ábside, just ab un Sant Crist dedalt. Es molt freda d'impressió. Hi ha un orgue nou.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Hi ha aquí, ademés del *Gymnasium*, un'*Escola superior per al·lotes* (Höhere Tochterschule), una *escola primaria* (Volksschule) y una *Escola d'economia rural per l'invern* (Landwirtschaftliche Winterschule), totes amb edifici propi. Surten aquí dos periòdichs tri-semanals.

Tot axò a una població de 3.700 ánimes.

Fa uns quants d'anys que s'hi gastaren uns 300.000 marchs per la canalisació de les aygos. ¡Ah idò!

¡Cosa grossa! Avuy no ha plogut.

Agost. Dia 7

El Gymnasium y Höhere Tochterschule. — Cap a Darmstadt

El Dr. Schädel me retrata am lloba, y llavò de seglar.

Anam a veure'l *Gymnasium*. Es un edifici nou, elegant: *a*) planta baxa, p'els dependents de l'institut; *b*) tres pisos, tots destinats a cátedres y sala d'actes (a n-el tercer pis). Hi ha 14 ò 15 cátedres, espayoses, amb una partida de finestres grans, banchs amb escriptori, un'estufa dins cada pessa, mapes y gravats referents a les assignatures que s'hi espliquen. Escales y sales de pas, tot ben encitronat. Hi ha una biblioteca escolar, axò es, de les assignatures del Gymnasi. Hi ha les obres de Luter. Hi hem trobat el *Quixot* en castellá, edició de Berlín. Es molt lletgit a Alemanya, pero traduit. —En cos d'edifici separat, hi ha la gran sala de gimnásia, am dues estufes y tots els arreus necessaris per la cosa. Rodetja aquexa sala y tot l'altre edifici un jardí ben esponerós, ab un gran clos per jugar.

Hem vist, ademés, la *Hohëre Tochterschule*. Es una casa modesta, ben enllestida, té una mica de jardí voltant voltant, tancat tot amb unes barreres de ferro ben presentadores; tot ben net. Es un edifici propi.

He pres el tren cap a Gelnhausen, y d'assí cap a Frankfurt, y de Frankfurt cap a Darmstadt, sempre atravessant [52] plans y més plans, tot verdor, o de prats o de boschs d'uns abres molt verts, y d'en tant en

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

tant pobles y ciutats, rioleres, gentils, amb unes casetes lo més etxerevides y rioleres. —No he tengut cap entrevers, grácies a Deu.

Agost. Dia 8

Darmstadt: Edificis públichs y esglèsies: palau del Gran Duch: *Mare de Deu del Bal·le de Basilea*. *Landesmuseum*. —Cap a Heidelberg: el castell, esglèsies, edificis d'ensenyansa

Darmstadt es la capital del Gran Ducat d'Hessen-Nassau. Té 70.000 ánimes. Carrers amples, drets, grans aceres, tot ben net; cases baxes. —La *Casa de la Ciutat*, magre, però molt gran. El Correu, magestuós, molt gran. Hi vatx a les set y tres quarts, y ja hi trop els empleats, despatxant, plens d'amabilidat. Devora hi ha una plassa amb una columna grega y figura d'un Gran Duch, de 43 metres. —L'edifici *Ständehaus*, estil Lluís XV, es molt gran. —El monument de la Gran Duquesa Alice al mitx d'una plassa y un jardí: un obelisch que sostenen quatre dones demunt un socle.

Derrera axò hi ha l'esglèsia catòlica, una còpia de la *Rotonda* de Roma, ben enllestida. L'interior, just am la lluna zenital, es d'un gran efecte. Hi ha feels que resen. Les fonts de batisme están al mitx, devant el portal. —Veynat d'aquesta esglèsia se troben el *Gymnasium*, *Handwerkeschule* y *Oberrealschule* y *Realgymnasium*, tot edificis preciosos, sobre tot el derrer, molt grans, am jardins, y grans sales de gimnásia, dibux y química, en edifici separat. —Devora hi ha una esglesia ogival. M'hi acost per veure si es tancada: hi ha tres o quatre nins que juguen a n-els graons. Me diuen qu'es tancada. M'en vatx, al punt me comparex un infantó d'aquells, sense sabates y me diu qu'es uberta. Torn arrera, y es ver. Don a n-aquells nins 17 *pfenige*. L'esglèsia es protestant. Té la trona a n-el fondo de l'ábside, y vidrieres pintades, amb els Evangelistes.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguesch la descuberta. —Através el Mercat, sense porxades ni envelats. El sol de per assí té bons arrambatges. Entram a n-el palau (Schloss) del Gran Duch. Vetx un tros de Biblioteca, que té la misèria de 470.000 volums y 4.000 manuscrits. El castell fa diferents patis. —Hi ha una torre am quatre rellotges. Abans de tocar les hores, les campanes (donen les notes musicals) fan una tocada; sembla un *piano*. —He vistes les cambres anomenades *Assamblée* y *Kaiserzimmer*, enllestides del Gran Duch actual, aont hi ha bronzos y porcellanes de l'Imperi y del sigle XVIII, molt [53] notables. Hi ha una cambra tota de coses d'En Napoleó I. —Lo més notable es la *Mare de Deu del Bal·le de Basilea* (Madonna des Baseler Bürgermeisters), de l'any 1525, de Holbein, notabilíssima, restituida a n-el seu primitiu estat l'any 1888 per un procediment molt enginyós. —Sortint d'assí, he vista L'Escola Politècnica y l'Institut Físich-Electro-Químich. Son dos edificis grandiosos y esplèndits y rodats de jardins. La Politècnica té 80 professors y uns 2.000 estudiants. Derrera hi ha un gran cos de edifici, molt pintoresch, per máquines d'estudi; forma part de l'escola. —He atravessat el *jardí dels senyors* (*Herrn Garten*), tot uns abres altíssims, de fulla molt verda y atepida. Hi ha un monument a Goethe: el seu bust y un'estátua d'un home tot núu. No diu gayre en favor de la moralidat. Després, arribant a n-el Museu, he trobats els monuments: *a*) a *Felip el magnánim* (el célebre Landgraf de Hessen), tan amich de Luter (una estátua dalt un pedestal), y *b*) a *la Guerra de 1870*, gentil, am baxos relleus bons. —Entr a n-el *Museu* (Landesmuseum), un edifici grandiós, nou, estil grech-romá, amb una infinidat d'objectes de totes les branques de l'art y de la ciència; una palangana tota de pedres precioses montades demunt or, pectorals, calzes, relliquiaris, altres objectes d'argenteria (marfils, or, argent, esmelts), adressos d'altar, retaules, prehistòria, trajos, armes, pintures, gravats, estátues célebres reproduides en guix, sis o set missals am cubertes de marfil, or y filigrana. Molts d'aqueys objectes son dels sigles IX, X y XI. Es una cosa admirable. Hi ha ademés tot un museu d'Història Natural, ben reblit. —Llavò he vista la *Casa de Justicia*, el *Nou Tribunal* y el *Palau de la*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Cancilleria. Tot nou y grandiós. ¡No sé com s'ho fan aqueys alemanys per tenir aqueys edificis!

Es hora de partir cap a Heidelberg, y prench el tren que m'hi dexa devers les dues y mitja. —Dex la maleta y l'abrich a l'estació y prench un tramvia, y de d'allá a veure la ciutat. Está a la vora del riu Neckar, confluent del Rin; té 46.000 ánimes (15.000 catòlicsh); es llarguera, carrers amples y ben empedregats, alguns asfaltats, les aceres amples y asfaltades moltes, les cases baxes y ben plaents. A una plassa hi ha una Mare de Déu demunt un pedestal, es ben sencera y neta; a dos capdecantons he vistes dues capelletes am figures de la Mare de Déu, intactes. —Som pujat amb el funicular a n-el célebre castell (Schloss) dels Comtes palatins. El fundá Conrad I de Hohenstaufen († 1195), el continuaren a n-els sigles XIII, XIV, y XV y l'acabá Frederic IV y Frederic V a n-el XVI y XVII. Patí molt en la guerra dels 30 anys. La derreria del sigle XVII, Lluís XIV el pretengué y se'n apoderà [54] tombantne una gran part, com veren els francesos que no'l porien conservar. Restaurat en part en el sigle XVIII, s'hi pegá foch y quedá fet una ruina. Ocupa una posició admirable, molt amunt. Es grandiós. Hem hagut de mester devers dues botes per recórrer les ruines. S'hi conserven antiguedats en pintures y trajos y coses d'esglèsia. Hi ha a n-el celler dues botes molt grans: una té 15 passes de llarch y de 50 a 60 pams de diámetre. Hi ha restaurada la capella (un'esglèsia gran), blanca, amb brots y flors a n-els ánguls y policromades les nervatures y arcades, y un retaule barroch. Llavors hi ha les sales de Frederic, magnificament restaurades. Com el trispol es de fustes precioses, mos fan posar unes sabates de filtre que hi ha aposta. Com mos ne temem, mos fugen. La decoració es esplèndida. ¡O si tot ho restauraven axí! seria una cosa estupenda. Prench el funicular, y per avall. Recorrech la ciutat: vetx l'esglèsia del Sant Esperit: xapada p'el mitx: la part del presbiteri es dels catòlichs; la resta, dels protestants. Es ogival, de tres naus, de poch carácter. En té més l'esglèsia de Sant Pere, de la derreria del sigle XVI, ogival florit; la pirámide del campanar es maravellosa, tot bogit y brodat; l'ocupen els protestants. També he vista

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

l'esglèsia qu'éra dels Jesuites: tres naus, am creuer, estil barroch, majestuós, esplèndit: la fatxada crida l'atenció. Está uberta: hi entr un'estona a resar. Axampla'l cor que les esglèsies catòliques estiguen ubertes per qui hi vol entrar. —He vista també l'Universitat, qu'es molt gran, y llavò la Biblioteca de l'Universitat, grandiosa, d'estil renaxement italià, nova, esplèndida. ¡Vaja quina cosa més fina! —He vistes també tres o quatre Clíniques, el *Laboratori Químich*, l'*Institut de Ciències Naturals*, tot ben enllestit; se veu que no hi planyen res. La *Casa de Correus* es grandiosa. Cansat de veure coses, me'n vatx a sopar a n-el restaurant de l'estació.

M'en tench d'anar a Worms. Prench billet per Mannheim. Com som aquí, en prench per Worms. No'm diuen qu'he de mudar de tren a Ludwigshafen, y jo no mir el billet; y, com m'en tem, som a Neustadt, una vintena de kilómetres més enllá de aquell punt. Torn arrera amb un altre tren, y a la fi arrip a Worms, passat de mitja nit. He perdudes dues hores bones. Com hi ha tans de trens per aquí, un ha de badar els ulls fort; ventura que la cosa's pot compondre; perque si un pert un tren; aviat en passa un altre cap a n-el metex punt. [55]

Agost. Dia 9

Worms. —Monument de Luter. —La Seu. —Esglèsies. —Sinagoga. —Sant Martí. —Edificis públichs. —*Ernst Ludwigsbrücke*. —Cap a Magúncia. —Els ferrocarrilers

Worms té 53.000 ánimes, dues terceres parts son protestants; els altres, catòlichs, y 2.500 jueus; pertany a n-el Gran Ducat de Hessen. El dia es bo y no's desbarata, grácies a Déu. —Surt per veure la ciutat: carrers amples y ben empedregats y nets. N'hi ha d'esbarrats que no hu son tant, pero ja mos diria bé que'ls de les viles d'Espanya, esbarrats, fossen així!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

He vist el monument de Luter: ell, de bronzo, dret demunt un socle, am la Bíblia uberta y mirant a l'ayre; a n-el socle, medallons dels personatges que més li feren costat, y asseguts a n-els quatre cornalons, Savonarola, Huss, Wiclef y Waldus: tot axò dalt una plataforma tancada amb un brandolat y hi pujen per graons; a n-els quatre ánguls y punts intermedis s'alsen figures de bronzo, de l'Elector de Sachsen y el Landgraf d'Hessen, Melanchton y Reuchlin, y les simbòliques de les ciutats de Magdeburg, Augsburg y Speyer, célebres dins l'història protestant. Les figures d'aquexes ciutats son de tamany natural; les d'aquells personatges, més grosses; y la de Luter les contrapassa totes. El monument está dins un gran jardí. —He vista la Seu. Es meravellosa, románica, orientada, de tres naus sense capelles ni nau absidal, am creuer y dues cúpules y dues ábsides, una a cada cap, amb dos campanars devora cada cúpula. Els campanars fan daus, com més va, més estrets, am finestrals; les cúpules fan una zona de galerietes o triforis bellíssims, y llavò zones de finestralets en gradació, preciosos de tot; a tramuntana, una porta llisa; a mitx dia tres portals, dos petitons, de mitx punt; el del mitx, més gros, no gayre, ogival. L'interior es molt sever. Els pilars son quadrats y am columnes embegudes a la cara de la nau major; les voltes son d'aresta, sense claus; el chor ocupa l'ábside y el dau del creuer; el cadirat es barroch, am dorats, brillant. Els retaules vells son barrochs; els nous (poquets), ogivals; les vidrieres velles, blanchs els vidres; les noves, pintats, passadors. Ara hi fan el trispol. —Té dedins 134 metres de llarch per 27 d'ample a les naus, y 37 a n-el creuer, y la nau major en té uns 32 d'alt. A la capella de Sant Josep hi ha un bax relleu molt notable: Daniel a n-el llach dels lleons, del sigle XII, a la capella de fonts de batisme, alts relleus de la vida de Crist, interessants. —Aquesta Seu la comensaren a n-el sigle XI y la acabaren a n-el XII; consagrada l'any 1110 una part, y l'altra l'any 1181. —Després he vista [56] per defora la biblioteca de la ciutat; l'edifici es gran, però pobre d'aspecte. —LIavò l'esglèsia de Sant Andreu, románica, tancada. Té un portal en gradació, preciós. —Som pasat per devant la *Neusatzschule*, edifici nou,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

gran, monumental. —Voltant carrers, he vista l'església de la *Trinidat* (Dreifaltigkeitskirche), protestant, de principis del sigle XVIII, barroca; defora té aspecte monumental; dedins es llisa, freda que pela. —Devora la Seu hi ha *Kreisamtgebäude* (edifici d'oficines del districte), gran, sense carácter. —Arrip a l'antiga església de Sant Pau, románica; la fatxada, venerable; el portal, en gradació; a les portes[,] alts relleus del pecat dels primers pares y de la vida de Jesucrist; lo demés de l'edifici es modern, y l'interior barroch, paladar pla, endiumenjat am cert gust. Avuy es un museu d'antiguedats. N'hi ha moltes y ben presentades. Hi ha retaules y figures precioses. Segueix el museu dins la sacristia y dues ales del vell claustre; y demunt aquestes dependències, hi ha col·leccions de gravats y llibres antichs y les primeres edicions dels capspares del protestantisme y autografs d'alguns. —Seguint la descuberta, trop la sinagoga; per defora es modesta, antiga; dedins es llisa, blanca. Hi ha'l departament per les dones a un costat; la cátedra del Rabí, té la Bíblia derrera, dins un armari, am retxats preciosos, y devant, un tapís notable, y a la dreta el candeler de set branques. Demunt l'entrada hi ha un orgue. El portal es románich, en gradació. Aquesta sinagoga es antiquíssima, té devers 1.000 anys. No m'hi he tret el capell perque'l qui la'm mostrava(,) el duya posat. —Després me som aturat a dinar a dinar a un restaurant, y llavò he vista l'església de Sant Martí, románica, amb atri, tres naus y portal a cada costat, y ábside plana. L'interior, venerable, net, recullit; es catòlica. Estava tancada; he vistes, a derrera, unes barreres ubertes y unes lletres que deyen qu'era una clínica particular. Hi entr, y me trop dins un jardinet un Sant Crist bax de dosser y un aplech de plantes devant y un reclinatori. Dic un Credo, y sent un avalot d'infants; m'hi acost y he vista una monja. Ella es venguda: es catòlica, com se suposa, y me mostra'l portal per entrar a l'església. Com sortia, dins aquells jardinets he afinada una figura de Sant Josep dins rosers, que li fan de capelleta. —Devant aquesta església hi ha un obelisch a n-el Gran Duch, per la guerra de 1870 y m'acost a contemplar el *Palau de Correus*, qu'es monumental. Prench un tramvia que'm du a l'Hospital: es una illeta molt gran, tota

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

jardins, y els edificis ensá y enllá; el d'entrada es preciós. —De lluny he vista una esglèsia, de la Mare de Deu (*Liebfrauenkirche*), de gust modern, brillant, am dos campanars a la fatxada. —No he vista la *Oberrealschule* perque estava [57] com a cansat. Lo qu'he vist es el Gymnasium, devora'l Rin, nou, monumental, magnífich. He contemplat una bona estona el pont grandiós demunt aquest riu, *Ernst Ludwigsbrücke*: té la misèria de 771 metres de llarch; a cada cap té una espècie d'arch de triumf, románich, nou, elegantíssim; els carreus, molt grossos, just entaulats, sense allisar. —Considerant que n'hi havia prou per avuy, me'n vatx a la fonda; rés una estona, prench una cervesa, y m'afich dins el tren a les 5 y 8, y a les 6 y 25 arrip a Magúncia. —Casi sempre hem travessats plans y plans, tot vert, esponerós, y desiara trobávem el Rin.

He donada una volta per dins Magúncia, qu'es una ciutat esplèndida, y m'en som anat a sopar per lo que puga esser, y a jeure, que bon jornal m'espera demá.

No me'n puch avenir de l'amabilidat de tots els emprats de ferro-carrils, desde'ls quefes fins al derrer foradador de billets. D'enfora semblen gent aspre; vos hi acostau a demanarlos qualque cosa del seu ram, y vos responen am mel a la boca, y, si hu creuen convenient, vos acompanyen, y vos ho mostren tot. Ja n'he vists una mala fí, y les he fetes moltes de preguntes; may n'he trobat cap de malambrós. Tots son de bones talles y més nets que les flors; son procedents de l'eczèrcit; y que hi tenien qualque grau, no soldats rasos.

Agost. Dia 10

Magúncia: la ciutat, edificis públichs, el museu d'art y el de Gutenberg. La Seu y les altres esglèsies. *Stadthalle*

El dia comensa bé; fa una mica de calor. El capvespre brusquinetja.

Magúncia es una bona ciutat: 90.000 ánimes; dues terceres parts son catòlichs: els altres protestants y 3.200 jueus. Está devora'l Rin,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

qu'es molt ample, més de mitx kilómetre y va molt pla, casi no's conex que corri. —La ciutat es molt neta, carrers amples y, ben empedregats y els principals de pilons de cap, y hi fa un gran caminar. Les aceres son molt amples y casi totes d'asfalt o de mosaych comú. Les cases son de dos o tres pisos, tot lo més; les noves, tenen aspecte monumental. Els edificis públichs antichs no son gayre suntuosos, patexen de prosaychs; la major part son antichs: *la Casa de la Ciutat*, l'*antiga Universitat*; el *Gymnasium*, la *Realschule*. Les *Escoles de Schiller* y de *Leibniz*, noves, son esplèndides, am grans patis p'els alumnes jugar. Demunt el portal de la Leibniz hi ha aquex ròtul: *tue Recht, fürschte Gott; scheue Niemand* (obra bé, tem Deu, no menis por a [58] negú). —El *Zeughaus* (parch d'artilleria) y *Deutsches Haus* (casa alemanya), avuy palau del Gran Duch (Magúncia es del Gran Ducat d'Hessen), tenen cert aspecte grandiós, lo metex que'l vell palau (*Schloss*-castell): l'edifici actual es del sigle XVIII. Assí hi ha instalat un magnífich museu d'antiguedats germániques y romanes, sobre tot de la regió del Rin, trobades en les escavacions de les vies fèrrees y construccions de ponts y altres edificis: cerámica, ferro, or y plata, monedes, coures, vidres, lápides, capitells, basaments, columnes, sepultures, ossams; de tot y molt. Hi ha una partida de sales plenes de gom en gom, magníficament enllestides, y cada cosa té el seu rotulet que diu qu'es y aont ho trobaren. Aquests alemanys no tenen barrera. Llavò hi ha tot un museu d'Història Natural, de totes les branques de tal ciència, y ademés un aplech de reproduccions d'estátues célebres en petit y en gros. La col·lecció de panys y claus y forrellats y barreres es molt notable. A n-els pisos superiors hi ha una galeria de pintura, aont hi ha molts de retrats y reproduccions de pintures famoses; y llavò una biblioteca amb una secció destinada a l'inventor de l'Imprenta, Joan Gutenberg, qu'era nadiu d'assí. La biblioteca té 200.000 volums, 1.200 manuscrits, els més vells, del sigle VIII; 4.500 incunables (edicions del sigle XV y primeria del XVI). Afegit am la biblioteca hi ha, com hem dit, el *Museu de Gutenberg*, fundat l'any 1901. Com pujen, troben per les parets de l'escola els dibuxos originals de les pintures de la cúpula de ponent de la Sèu, y llavò

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

recordanses de les grans festes que hi hagué aquí en honor de Gutenberg els anys 1837, 40 y 900. La sala principal del museu está dividida en compartiments. A n-el primer hi ha un aplech de còdichs prodigiosos dels sigles XV, XIV y XIII, plens de miniatures precioses, y amb una lletra clarísima y menuda de tot, com a precursors de l'imprenta. A n-els altres compartiments hi ha les impressions desde'l sigle XV fins avuy, fent veure totes les passes y avensos de l'imprenta y gravat. Aquests compartiments están a un costat de la sala, y a l'altre paret y esplendits de les finestres hi ha els incunables de Gutenberg y sos companys Fust y Schöffer, comensant per la Bíblia y Calendari, que foren les primeres impressions, y seguint per orde de temps els altres incunables y impressions més famoses. —Hi ha la Poliglota de Cisneros, aont s'estamparen per primera volta carácters hebraichs l'any 1517. La primera estampació de tals carácters fora d'Espanya es de Venècia, any 1521. Se veu que a Espanya no dormien llavò, a pesar d'estar dins tanta de fosca, segons conta qualcú. Entre tals obres mestres hi he vista l'edició del Quixot, feta demunt fulles de suro, a Sant Feliu de Guíxols, no hi ha gayre[s] anys. El guardiá del Museu, sense sebre que jo fos catalá ni espanyol, m'hi ha cridada l'atenció. Es una cosa admirable. —Es sens nombre lo que hi ha, dins aquex *Schloss*, y tot ben citat y posat.

La primera visita qu'he feta, es estat a la Sèu. ¡O quina meravella! La Sèu a Magúncia es antiquíssima. Se'n fa menció l'any 406. —A n-el sigle VI, el bisbe Sidonius hi alsá un'esglèsia am baptisteri; l'arquebisbe Willigis (975-1011) comensá l'any 978 una nova construcció d'estil románich. El vespre abans de la consagració (any 1009) se pegá foch. L'any 1036 comensa l'edifici de bell nou el bisbe *Bardo* y l'acaba, però l'any 1081 se torna pegar foch. El refán, y, en lloch de paladar de fust (que feya fácils els incendis), li posen voltes de pedreny, y encara duren. —Es una de les grans Sèus romániques del mon, de tres naus y dos creuers, un a cada cap, am cúpula y l'ábside corresponent. L'ábside de llevant s'anomena del Rector (Pfarrerchor) y la de ponent del Bisbe (Bischofschor); cada cúpula té un campanar a cada costat, campanars redons, de daus més estret el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de demunt que'l de bax, am finestralets gentils, ben alts, acabats en punta. La cúpula de llevant es més baxa, rodada de zones de finestralets en gradació y més avall un trifori deliciós. Acaba en una piràmide vuytavada molt agullonada. Els caps de creuer de llevant tenen grans finestrals a parells, en gradació. La cúpula y creuer de ponent tenen molta més d'importancia, la cúpula sobre tot. Fa una partida de sostres de finestralets en gradació y se va estrenyent en els diferents pisos que forma, fins acabar en punta. Els caps del creuer son una meravella de finestralets en gradació y arcatures figurades y cenefes y brodadures. Els costats de les naus van coronats d'una zona d'arcatures y pilastres molt gentils, am les fileres de finestrals que donen llum a l'interior. Les ábsides son igualment admirables, llises d'abax, am pilars resaltats que a'apleguen per via d'unes arcatures, y hu corona tot un petit trifori, qu'es una delícia. —Els portals son petits, románichs, preciosos, però no corresponen a la magnitut de l'edifici. L'interior es imponent. Avuy té cinch naus; les foranes les hi afegiren en l'època ogival. Fa sèt trasts la nau major, contanthi els de les cúpules. L'espay tancat té 112 metres de llarch per 45 d'ample y la nau major en té 27 d'alt. La nau major y també l'ábside y cúpula de ponent están policromades de fresch y les voltes de les naus laterals, y bon efecte que fan. Les vidrieres o son blanques o de colors, però modernes; poren passar axí metex. Bax del chor del Rector hi han feta modernament una cripta, y per axò el chor es molt alt; hi pugen per uns [60] graons magestuosos. A n-el fondo hi ha l'altar, bax de baldaquí; no té servici. Es el presbiteri y chor de ponent que servex. Fa tres ábsides y les ocupa el cadirat del chor, barroch, pero magnífich. En sabia el qui l'ideá; el presbiteri ocupa el dau de la cúpula y está tancat a n-els costats per una columnata del renaxement. Axí'ls brassos del creuer queden separats. Els retaules barrochs predominen; n'hi ha de bons, y llavò alguns platereschs ben notables. Lo que hu es molt, son els sepulcres dels bisbes y personatges célebres, adossats a les columnes y a n-els murs. La trona, ogival, es esplèndida. P'el cap nort del creuer de ponent entren a la vella capella de Sant Gotart, del primitiu palau del

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Bisbe; es una capella demunt l'altra, de planta quadrada: quatre columnes aguanten la volta d'aresta, y el dau del mitx no té volta y axí comuniquen les dues capelles, y té cada una tres absidioles precioses; la del mitx, superior, deformada p'el barroquisme. Avuy no servex tal capella. —A l'altra banda hi ha la *Memorie*, una sala quadrada, de volta, baxa, am sepulcres de bisbes; llavò vé'l claustre, ogival, de pòrtichs baxos, am calats preciosos; tot el trispol son pedres sepulcrals am figures jeents, totes menjades d'anarhi per demunt. Jo no gosava posarhi els peus. Es un'espècie de profanació passarhi. Som entrats a dues saletes reservades, aont se conserven robes antigues, no gayre, precioses, axò sí, sobre tot uns quants tapissos, antiquissims. —No m'en sabia assaciar de mirar aquexa Sèu, per dedins y per defora. —He comprades totes les fotografies qu'he trobades del conjunt y detalls.

Ja era molt tart y me'n som anat a dinar. Després surt y vetx una partida d'esglèsies. La primera, de Sant Bonifaci, moderna, ogival, de tres naus sense capelles: el campanar, molt agullonat, dalt el portal; vidrieres a tots els finestrals; de les millors qu'he vistes modernes. També he vista *Christuskirche*, protestant, nova de trinca, d'estil renaxement italiá: fa una creu de brassos curts, amb una cúpula de 80 metres; el conjunt es majestuós. L'interior ben decorat, am grans vidrieres a l'ábside y caps de la creu y un gran orgue demunt el portal de devant. Les vidrieres representen passatges de la vida del Bon Jesús. Es la millor esglèsia protestant qu'he vista. L'altar té una creu de marbre ben gruxada y elegant, amb el Sant Crist, y els dos canelobres acostumats.

A forsa de travessar carrers y carrerons, amb el Bädeker a la má, he vistes les esglèsies de Sant Cristòfol, Sant Quintí y Emnerán, antigues, de tres naus, sense capelles ni nau absidal. Se veu que començaren romániques y acabaren ogivals. Els campanars son románichs, am finestres bessones a n-els daus; pero els daus su[61]periors y la pirámide son prosaychs. —N'he vistes d'altres d'esglèsies per defora, barroques. —Ja estava més de mitx cansat. —Dos monuments hi ha, modests, però interessants: el de Schiller y el de Gutenberg. —Lo qu'es molt interessant

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

es un pont demunt el Rin, de 588 metres de llarch y molt ample; fa cinch arcades; es de ferro, com se suposa. —Lo que també es de veure es *Stadthalle*, un edifici nou, aont hi ha una sala per festes, que té la misèria de 52 metres de llarch per 27 d'ample. ¡N'hi cap de gent!

He cregut que amb axò ja n'hi hauria prou per avuy, y me'n som vengut a la fonda a resar, sopar y jeure.

Com som anat a l'esglèsia de Sant Quintí, hi havia funció am prou gent. El Rector deya devant y els feels responien. Assetsuaxí se posen a cantar, tothom, acompanyats de l'orgue, y ben entonats qu'anaven. Era imponent y corprenidor. Els alemanys son de la cantada.

Agost. Dia 11

Cap a Wiesbaden. Aquexa ciutat. *Unter Eichen*. Edificis relligiosos, civils y d'ensenyansa. —Cap a Bebrich. En vapor p'el Rin. Sanitat dels alemanys. —Rüdesheim: l'esglèsia y la població. *Nationaldenkmerl*

El dia comensa bé y hi acaba, grácies a Deu.

Dich missa, a les sis, a Sant Bonifaci. Casi tot eren dones, qu'estaven am molta devoció, y els escolanets que'm servien la missa, també. Les tenen ben ensenyats a Alemanya els escolanets.

A les onze y busques li he estret cap a Wiesbaden, a unes quantes hores de Magúncia. Es una població de 100.000 habitants. Se veu que hi corren molts de diners. Tot es nou o en fa cara. —L'estació principal es esplèndida: fa tres naus, cubertes de vidres y llavó dos vestíbuls grandiosos; a defora, tot de pedreny vermellós, fa una columnata y una torre alta ferm, per un rellotge, d'estil renaxement modern; está plena de dorats; casi tota la decoració hu es. —Els carrers son amples; o empedregat ben fi o asfaltats, les aceres son de mosaych o asfaltades, amples de tot. —Tot d'una que devall del tren, Bädeker en má y el pla devant, prench un tranvia, que se'n va allá d'allá la ciutat a *Unter Eichen*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

(devall els fays): es un turó cubert de fays, que domina la ciutat. —Es segur, he dit, qu' assí hi haurá qualque *Restauració* (els alemanys tenen *Restaurants* y *Restaurations*). Ja hu crech que n'hi ha hagudes un parey. Entr a una, y per un march y mitx m'han donat un dinar molt bo, grácies a Déu. Prench de bell nou el tranvia y devall devant la Sinagoga, qu'es nova, estil bizantí [62] arabisat tota atepida d'arabeschs, amb archs de ferradura y una cúpula en forma de carabassot. Se veu qu'aquests jueus campen polent, que volgueren quedar bé. Seguesch per avall; trop quatre edificis molt notables: *a*) el *Palau Reyal*, es grandiós, però modest; *b*) la *Töchterschule*, esplèndida, d'estil romanisat, ben gran, de pedreny vermellós; sembla unn palau d'un millonari; *c*) la *Stadhaus* (casa de la ciutat), nova, d'estil mitx ogival mitx renaxement, però majestuós, amb una fatxada y un pòrtich amb una partida d'estátues; ocupa tot una illeta; *d*) la *Hauptkirche* (esglèsia capital), protestant, nova, tota de toes, ogival, de tres naus y cinch campanars altíssims; respira mignificència y bon gust; es més important que *Christuskirche* de Magúncia. —Desitjava ferm comprar fotografies de tot axò; he vists uberts els mostradors de les botigues y he pensat entre mi metex: —El tenen una mica oblidat per aquí, el precepte dominical. Pero llavò han resultat tancades totes les botigues, encque fossen uberts els mostradors. —L'observen, el descans dominical a Alemanya pero ide quina manera! No més hi ha obertes les botigues de comestibles, just el matí.

Seguint de d'allá, he vista la casa de la Policia. Aquí a Alemanya n'hi ha de Policia, y per axò té casa, y gran, y nova qu'es la d'assí. —Voltant alguns carrers, me som trobat devant l'esglèsia de Sant Bonifaci, catòlica, ogival, de tres naus sense capelles, am creuer que també fa tres naus y una absidal, y dos campanars altíssims a la fatxada, molt adornats, y les pirámides bogides. Entr, y anaven a comensar vespres. L'interior té les pilastres, columnes y arcades de color rotgench tirant a morat; els panys de paret, blanchs, y a n-els finestrals unes vidrieres precioses, noves, les millors qu'he vistes, modernes, sobre tot les de l'ábside, en treure les dues de la Sèu nostra, dirigides d'En Gaudí. Han comensades vespres, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

tothom cantava y bé ferm. Hi havia una traquelada de monges. —Surt d'aquesta esglèsia y pas per devant el *Gymnasium* y el *Realgymnasium*, molt grans tots dos, però modests; llavò trop el monument dedicat a n-els de Nassau que moriren a la batalla de Waterloo. He vistes algunes figures de la Mare de Deu p'els carrers, ben senceres. Som passat per devant Correus y Telegrafs, un gran edifici nou, de bon aspecte. Recullesch a l'estació la mica de maleta que duch y l'abrich, putx a un tranvia, y cap a Bebrich falta gent!

Dins un instant hi som estats. Bebrich es una població ran del Rin, deliciosa, tot cases noves y baxetes, pintoresques, carrers amples y ben empedregats y les aceres de mosaych. No m'hi som aturat, sino que prench passatge cap a Rüdesheim p'el riu. Hi [63] havia una gentada feresta que prenia billet. ¿Com hi cabrem? pensava jo. —Al punt es arribat un vapor molt gran, com el *Miramar* nostro, de rodes; ple de gent. Hi entram prop de docents. Jo'm pensava que hi hauria camarots. No n'hi ha cap; tothom sèu allá ont li dona la gana; hi ha molts de banchs y cadires per seure y moltes de taules per prendre cervesa. Y ja som estats partits, riu avall. Es molt ample el riu y el vapor sembla que va per demunt cotó; les voreres son baxes y se veuen muntanyoles y pujols planers, tot vert y més vert. A cada banda del riu hi ha una partida de poblets riolers y pintoreschs. Mos aturam a n-els principals, per prendre més gent y dexarne. Aquí tothom riu y crida, y rallen p'els colzes y beuen cervesa, y derrera un tassó, un altre; y en acabar una botella, les ne duen una de bell nou. —Estich admirat de lo sana qu'es la gent per assí y demés punts d'Alemanya qu'he vists; tothom es ros; se veuen unes cares blanques y vermeyes, tot cabells y barbes rosses, y fesomies molt fines y garrides de tot. Sense cercarho, un se'n adona perque sempre hu té devant. P'els qui hu cerquen y van d'axò, n'hi ha per embadalirs'hi. —Els nins y nines van curts, fins ben grans, y me mostren unes cames gruxades, molsudes. Se veu qu'es gent que sab viure. —Lo que'm fa grácia es com passetjen els nins les tetes, els nins de casa bona. No les serven; les duen dins uns bressos de rodes molt altes, de bicicleta, y el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

bres fa una vela com una carretel·la y unes cortinetes com a pabellons, y l'infant va demunt un matalasset, amb un tapament de lo més garrit, com si estigués dins un llit. Bé están els infants de per aquí.

Y hala, riu avall y de d'allá: som passats per devant un poblet, y he vista una figura d'un sant a la paret d'un carrer; no he pogut destriar quin sant era.

A la fi arribam a Rüdesheim, vila deliciosa, de 5.000 habitants, hi ha cases molt pintoresques. Com el temps curtetjava, prenc el tramvia de cremallera (Zahnradbahn) y icap a Niederwald y el *Monument Nacional*! Totes les terres que passam a la sortida de la vila, tot son vinyes, que fan el celebèrrim *vi del Rin*. A la vorera del camí, ombretjada d'uns quants ceps, he afïnada una figura del Sant-Crist ben sencera y respectada. —¿Quin temps hi estaria a una vinya de Mallorca? Aquí es segur que hi ha molts de protestants, però no son sauvatges. Hem seguit per amunt y al punt som entrats a n-el *bosch bax* (Niederwald), ben espès, de fays, y el tramvia s'es aturat. Hi ha un pòrtich de fust molt gentil, per esperar y seure, y una *restauració* per posar miques.

Unes mans negres y fletxes demunt plaques de porcellana aficades a bigues o soques d'abres mos mostren el camí per anar a [64] n-el *Monument Nacional*. Ocupa un'altura de 300 metres del llivell de la mar y 225 de la vorera oposada (Bingen); está a un empit, y hi pugen per unes grans escalonades que fan anades y vengudes y plassoletes. El monument está demunt tres graons y fa tres cossos, com més va més estrets, y demunt de tot hi ha la figura colossal, de bronzo, de Germània, de 10 metres d'alt. El socle que l'aguanta, un dau, té grans inscripcions qu'espressen l'objecte del monument, el triumf de 1870. Aquest dau está demunt un plinte molt gros, que du una partida de escuts de bronzo, dels Estats d'Alemanya; més avall vé un altre plinte més gros y du a la cara de devant un gran bax relleu de bronzo, aont se representa l'emperador Guillem I y tots els prínceps reynants d'Alemanya, y a n-el costat esquerr hi ha un altre bax-relleu de la partida cap a la guerra, y a la dreta un altre que representa la tornada. —A n-els cornalons de devant hi ha les figures

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

colossals de la Guerra y la Pau; el socle inferior es tot llis, y devant en fa un altre de mès menut, un'espècie d'altar qu'aguanta les figures simbòliques del Rin y el Mosel·la. Es un monument grandiós.

Amb el tramvia de cremallera davallam a Rüdesheim, y som anat a veure l'esglèsia catòlica, qu'es antiga, ogival, policromada de vell, molt bé, am vidrieres de colors a n-els finestrals, modernes, prenidores. Té'l chor a n-el presbiteri, sense ábside, axò es, dos trasts de l'esglèsia, separats dels trasts dels feels amb un arch més estret. Aquexa distribució es un signe de lo vella qu'es aquexa esglèsia. Axí estaven les esglèsies de la primitiva cristiandat. —Hi havia unes quantes dones que resaven. Com som sortit, un boldró d'al·lots que jugaven y feyen un cap ben viu, s'han tret el capell o la gorreta fent la mitja. Me deuen haver conegut qu'era capellá. —Trop un parey de senyors, y un s'acosta a demanarme sobre carrers d'aquesta vila. Li he fet avinent qu'era un estranger, y que no hi sabia res, y m'ha donades mil escuses. —Els alemanys son una gent molt fina, de lo més atents, sobre tot els policies y els emprats del ferrocarril y dels tranvies. Quant un los demana una cosa, li responen sempre amb una gran dolsura y se prenen un interés molt gros en servirvos. Encara no n'he trobat cap d'enfadat o rabiós.

Me torn aficar dins un vaporet, y de d'allá cap a Bingen; dins uns deu minuts hi som arribats. —Toch a terra, vetx una fonda, m'hi afich, y prou que m'admeten. —Sop, fas les meues devocions, y ¡a jeure manca gent! que bon jornal m'espera demá.

A Rüdesheim derrera l'esglèsia hi ha una capelleta amb una figura del Bon Jesús de tamany natural, agenollat a l'hort de [65] Getsemaní, y l'ángel que'l conforta. Es ben sencer y l'ángel també. ¿Que n'haurien fet els al·lots de Mallorca?

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. Dia 12

Bingen: la població, instituts d'ensenyansa, esglèsies. —Cap a Coblença riu avall en vapor. —Moviment del Rin. — Coblença: monument de Guillem I; esglèsies. —Cap a Andernach: l'esglèsia parroquial. Cap a Niedermending y Santa Maria Laach. Un cotxer belitre. Cap a Trèveris

El dia es bo, grácies a Déu. No ha plogut gens.

No'm despert fins a les sis, y me'n vatx a còrrer una mica la vila. Té 7.900 habitants y está just a la punta de la confluència del Nabe amb el Rin, al peu de la muntanyola. Es una vila antiga, de bon aspecte, de carrers drets y prou amples, ben empedregats y les aceres bones, algunes de mosaych; les cases son baxetes, y n'hi ha de ben pintoresques de les velles y de les noves, qualcuna ben notable. Hi ha: *a*) un Institut d'Ensenyansa *Rheinisches Technikum* per ensenyar tot lo que convé sebre per utilisar el riu (té 300 alumnes). *b*) una *Hess. Baugewerkund Gewerschule* (escola de traballs agrícoles y industrials) *c*) y una *Handelsschule* (escola de comerç). Axò ademés de les *Volksschulen* corresponents; totes amb edifici propi, gran y ben acondicionat.

Bingen ja era famosa en temps dels romans, y durant l'edat mitja fou ciutat lliure. —Hi ha quatre o cinch esglèsies, antigues casi totes. No més he vista la Parroquial, catòlica, ogival, de quatre naus (a un costat en té dues en lloch d'una), amples y curtes, sense creuer ni nau absidal; l'ábside es molt llarga; hi ha el chor y l'altar, amb un retaule barroch formant un espècie de templet sense capell. No hi ha capelles. Hi ha moltes de figures demunt represes y alguns tríptichs ogivals preciosos. Llavò hi ha una cripta molt notable, del sigle XI, avuy renovada. Trop una partida d'al·lots y al·lotes que hi van carregats de llibres, y me saluden fent la mitja. Me sembla que aquí la gran majoria son catòlichs. He vista la casa de *Katholisches Vereinshaus*. A n-els capdecantons hi ha algunes figures de la Mare de Deu y altres sants, y al mitx d'una plaça un sant. —Fa un pujol dins la vila, y demunt hi ha un castell aont está l'autoridad

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

militar. La *Casa de la Vila*, antiga, es modesta, però ben apreciable. Dalt la muntanya veynada hi ha l'ermita de Sant Roc, una església ogival, pomposa.

A Bingen, l'any 1105, el tristement famós emperador, Enric IV se va haver d'entregar a son fill Enric V, y aná pres a Böc[66]kelheim, aont hagué d'entregar les insígnies de l'Imperi, de les quals tan mal us havia fet.

He berenat amb una grapada y m'afich dins el vapor, cap a Coblença, riu avall. Fa un oratge tan fred que m'he de posar l'abric y fogir d'allá on vé'l vent. ¡Sembla mentida dia 12 d'agost haver d'estar a punt de tremolar! El sol es ben bo. El riu es amplíssim, y fa suaus ondulacions; les voreres son empinades, totes boscatge ben espès o vinya de gran tòria. A cada nou o deu minuts hi ha un poblet a cada banda, poblets riolers, esplèndits, unes cases menudes, però precioses. Demunt cada ressingle o penyal o cuculla hi ha un castell, torre o casa nova o ruinosa. No havia vist res tan pintoresch may. Hi he contats fins a Coblença uns xixanta pobles ran del riu, durant tres hores de vapor. Un poch abans de St. Goar hem trobat el célebre penyalar de *Lorelei*, un cap serrat de 200 metres demunt el riu. Hi ha una rondalla d'una fada qu'ecsisava, cantant, els qui passaven, y un dia passá un cantador y l'ecsisá a ella y se tirá dalt-a-bax dins el riu.

El moviment que hi ha a n-aquest tros de Rin es esglaiador. A cada vorera hi ha una línia fèrrea y passa un tren cada cinch o sis minuts per cada una, y p'el riu tot son taringues de barques y vapors que van y vénen, plens de passatgers y de mercaderies. Hi ha vaporet que du derrera dotze o tretze barcasses encadenades, replenes de pertrét. Sembla mentida tant de moviment! May m'havia imaginat res semblant.

Devers les onze som arribats a Coblença, qu'está just a la confluència del Mosel·la y Rin. Hi ha 45.000 ánimes. Els contorns de la ciutat son riolers una cosa de no dir, y la ciutat per lo metex. Avuy només n'he vist un tros. Me criden ferm l'atenció el Palau Reyal (Schloss), nou, bellíssim, románich, y el gran monument a l'emperador Guillem I, que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

está just a la punta entre 'ls dos rius; es tot de granit, de carreus colossals y la figura de l'emperador a cavall, de coure, té la misèria de 14 metres, y el geni que li mena'l cavall en té 9. Les cames del cavall son com el cos d'un homo cepat. Estàn aquexes figures demunt un doble socle de granit que forma dos pisos de corredors amb unes pilastres quadrades totes d'una pessa, y uns corredors que vos hi poreu passetjar; hi pugen per un caragol interior. Tot axò s'alsa demunt una plataforma grandiosa, que hi pujen per una escalonada, y fa un hemicicle de pilars quadrats y confegits amb unes grans llindes, tot de pesses colossals de granit, sense llavorar. Tot el monument es de pesses axí, gropelludes, a lo Gaudí. Aquest hemicicle mira cap a la punta del entreforch dels dos rius, y devallen a n-aquests per una escalonada grandiosa. Aquell hemi[67]cicle s'alsa demunt unes arcades de lloses d'un altre pedreny, també sense llavorar gens, y hi ha unes eures que tapen els peus de les arcades. La construcció de granit té 22 metres d'alt y 45 d'ample. Sens dupte, es un dels monuments més grandiosos. —També he visitada l'esglèsia de Sant Castor, románica, restaurada, de tres naus, sense capelles ni nau absidal, amb quatre campanars, plens d'ornamentació deliciosa de dalt a bax, lo metex que l'ábside y els costats de les naus. L'interior es tot policromat ben avengut y les vidrieres de colors de les naus y de l'ábside son molt bones, modernes. Hi ha alguns retaules ogivals, de primera. El chor es a l'ábside y un arch més estret marca la divisió de clero y poble. S'es feta hora d'anar a dinar. Din y me'n vatx a l'estació, y cap a Andernach, aont he pogut trescar una mica la vila. He vista l'esglèsia parroquial, qu'es de les més notables qu'he vistes a Alemanya en la seua classe. Es románica, de tres naus, y quatre campanars, tot decorat esplèndidament de dalt-a-bax, la fatxada, les torres, els costats, les ábsides; tot ple de finestralets en gradació, columnetes y capitellets preciosos. A l'ábside hi ha un trifori qu'es una meravella. Y l'interior acompanya; tot policromat y amb unes vidrieres de colors a totes les naus, de primera, y retaules ojivals preciosos, y unes fonts de batisme, romániques, totes plenes d'obratje, d'allò bo. El chor es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

a l'ábside, qu'es molt fonda. Els portals (tres) son en gradació, y de primera. —Me'n torn a l'estació, prench el tren de Niedermendig, y com hi som, prench un carruatge, y cap a Santa Maria Laach. —Niedermendig es un poblet deliciós; les cases, d'una pedra negrosa, ben tallades, plaents, algunes monumentals. La casa de correus petitona, però preciosa, amb un jardinet. Pero el cotxer m'es sortit molt belitre. En haverhi mica de costa, el cavall anava a pas de formiga. Li he demanat si poríem fer més via, y m'ha dit que sí. N'ha feta una mica més; tornam trobar un poch de costa, y hala'l pas de formiga. Sobre tot, m'he tret el rosari y l'he resat, per no rabiar tant. Llavò m'ha dit que si volia agafar el tren de les sis y busques, que no més poría estar mitja hora a Santa Maria Laach. Que hi havia que fer? Arribam a la fi, y me'n vatx escapat a veure la célebre abadia. Es románica; l'esglèsia té tres naus amb creuer; cinch campanars, un ábside a cada cap i una cúpula, amb un claustre menut a l'àbside de ponent. Tot es gentilísssim de factura y de dibux. Finestralets y portals en gradació, claraboyes, pilastretes; tot garrit y elegant. Les columnetes son d'un pedreny oscur, lo altre pedreny clar. L'interior es esplèndit, policromat tot, am vidrieres magnífiques a tots els finestrals y un baldaquí preciosíssim a l'ábside. No hi ha nau absidal y l'ábside [68] es molt fonda y l'ocupa el chor amb un cadirat románich de primera, nou. Hi he vist un tríptich románic notable. No poden entrar dins la clausura. Avuy els benedictins tornen ocupar l'abadia; l'ocuparen els jesuites, de l'any 1863 a 1873. La funda'l comte Palatí (Pfalzgraf) Enric, mort l'any 1905. —Devora aquexa abadia hi ha el célebre llach que li dona nom. Está a 276 metres del llivell de la mar y ocupa un redol de 331 hectáries; y sembla que té 53 metres de fondária. —Vista la abadia de correguda per culpa del cotxer, me'n torn a ell per partir y me trop qu'ha preses dues senyores y un senyor per durlos-se'n am mi, y no'm dona cap esplicació ni escusa. Axò m'es caygut ben avall. Si no hagués frissat, el denunciy a la Policia. Se veu que a Alemanya hi ha cotxers ben belitres. No es aquex el primer que m'ha jugat de polissonada, veent que som un estranger. —Hem feta més via a la tornada, y érem quatre. A l'estació he hagut

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'esperar prop de mitj-hora. —Deu le hi perdón, an el cotxer, la rábia que m'ha feta. —M'afich dins el tren, y cap a Trèveris falta gent! Hi som arribat a les 10 y 40. Dins el wagó hi venia un capellá alemany. L'he escomès, hem conversat un poch; m'ha dit qu'era rector d'una esglèsia de Trèveris. Som quedats ben amich. Es jove.

A Trèveris he pres redòs a una fonda. ¡Bé n'he fet, de camí, avuy!

Agost. Dia 13

Trèveris: la ciutat. *Porta nigra*. La Seu. *La Basílica romana*. Esglèsia y casa dels Jesuites. Edificis públichs. El Museu Provincial. Palau de l'emperador Constantí. Cap a Coblença y Limburg

El dia no's presenta malament. Devers les onze fa una brusca; pero aviat s'espassa. —Surt devers les vuyt y tres quarts a veure la ciutat. —Trop dins una plassa una font amb una estátua de l'arcabisbe d'assí, Balduí (Balduinsbrumen), benefactor de la ciutat. —Trèveris té 44.000 ánimes (5.000 protestants). Es la ciutat més antiga d'Alemanya com a celebridat histórica; era la capital del[s] dominis romans (Augusta Trevirorum). Els arquebisbes d'assí durant l'edat mitja eren prínceps Electors de l'Imperi. Els francesos se'n apoderaren, la derreria del sigle XVIII, y l'any 1814 passá a Prússia. —Me'n vatx cap dret a la *Porta-Nigra*, romana, monumental, de carreus molt grossos, sense llavorar gayre. Fa dues portalades dobles, amples y baxes flanquetjades per dues torres rabassudes: fa tres sostres y la torre de l'esquerra, quatre. La planta baxa a les torres fa uns compartiments am columnes [69] adossades, y les pesses de la paret fan uns clots molt fondos; entre portalada y portalada hi ha una columna adossada y una a cada recò de les torres, y axò es a cada banda del monument; el segón y tercer sostre fan una zona de finestres de mitx punt, amb una columneta entre y entre, que puja del entaulament inferior y aguanta el superior. A n-el cap de l'esquerra hi ha

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un cos hemicilíndrich, posterior, románich. Sembla que per temps axò serví d'esglèsia.

Seguint carrers y carrers, Bädecker en má, arrip a la Seu, románica, de tres naus, am creuer y dues ábsides, sense naus absidals y una bona part del creuer es moderna, sense carácter. Sembla que s'alsá demunt una antiga basílica romana. L'alsá'l bisbe Nicetius (528-66), pero'ls Nordmans la tombaren y l'arquebisbe Poppo (1010-47) y sos sucessors feren la fábrica actual, y l'engrandiren un ters més, axò es, el creuer y l'ábside de llevant. Les naus tenen una forma un poch especial. Son molt amples y els trasts son desiguals. Entre'l creuer y l'ábside de ponent fa tres trasts, el del mitx molt ample, els altres més estrets. Les ábsides son molt fondes, sobre tot la de llevant, qu'es la que usa el Capítol. Hi ha criptes devall les ábsides, y dependències a cada cap de les naus laterals. A n-el costat de mitx-dia hi ha un claustre ogival. Les naus laterals son molt altes, y per demunt els archs formers intermedis hi ha tres finestrals de comunicació en gradació y airoses columnetes a les rebranques. Hi ha grans finestrals a les naus, amb vidrieres, en general de vidres blanchs, algunes de pintades, no gayre cosa. L'interior el restauren; els baxos, pilars, arcades y nirvis les posen d'un color cenrós, suau; lo demés ho dexen blanch; supòs que ho deuen haver de policromar. De lo contrari resultaria massa agre. Els pilar son quadrats, però deformats per sepulcres y retaules barrochs, adornats. No hi ha gayre retaules ogivals. El chor de ponent es massa despullat. El de llevant es molt fondo y está tot policromat; hi pujen per una partida de graons, trop qu'es massa alt. El cadirat es llis; el retaule, barroch, però petitó. El trono del Bisbe está a n-el costat de l'Evangeli, devora l'Altar. El claustre no té gayre de particular. Hi ha un museu diocessá dins unes sales adjuntes. Es ben apreciable.

Aquesta Seu no m'ha feta l'impressió de la de Worms, Magúncia, Estrasburg. —Els defores son magrets; lo antich té carácter; lo modern, ben poch. —Fa més planta l'esglèsia de devora, de la Mare de Deu (*Liebfrauenkirche*), ogival, del sigle XIII, d'una disposició molt enginyosa y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

pintoresca. Fa una creu gre[70]ga, de brassos llarcs, amb una cúpula quadrada; cada bras fa dos trasts y acaba amb un àbside, fora'l bras del portal, y entre y entre dels brassos fa dues capelles, de forma absidal, de manera que resulten dotze ábsides. Les parets a l'altura del comensament dels finestrals, que son ben alts, fa un retaló, torna més prima, y això dona lloch a un corredor que envolta tota l'església y fa reculats escalonats demunt els portals. Les columnes son cilíndriques y les quatre de la cúpula tenen quatre columnetes adossades que pujen a sostenir els archs torals y formers. Tot está policromat, y hi ha unes vidrieres pintades, de les bones qu'he vistes y uns retaulets deliciosos. L'ábside major es molt fonda y ben endiumenjada. —Seguint de d'allá, he pegat a la *Basílica*, atribuida a Constantí, acompanyantme quatre o cinch al·lots que se provaven a donarme entressenyes de la Seu y de la Basílica y de tot lo que's presentava, xerrant p'els colzos. No los he fet gayre cas, perque no estava per això. Arrip a la *Basílica*. Ho es una *basílica romana*, civil, restaurada, com se suposa; es grandiosa; quadrangular, amb dues zones de finestrals per banda y un ábside colossal, tota de toes. Durant l'edat mitja serví de palau dels Comtes que hi tenien els reys de França, y després la posseiren els arquebisbes. L'any 1846 l'enllestiren y la feren església protestant; no los deu gayre l'edifici a n-els protestants: lo que hi ha fet es prosaych, fret, magre; sembla una sala de concerts, despullada. Seguint carrers y carrers, he trobada l'*església dels Jesuites*, ogival, de tres naus, policromada, amb el chor a l'ábside, molt prolongada, am vidrieres de colors, de mitja má y alguns retaules barrochs y qualcún d'ogival, ben passadors. Allá devora hi ha'l *Gymnasium* y el Seminari, dins la Casa que hi tenien els Jesuites, barroca, gran. —He vista després la *Casa de la Ciutat*, d'estil renaxement, monumental, y la Casa de Correus, també magestuosa. Mes enllá he trobada l'església de St. Gangolf, ogival, de dues naus, policromada y l'ábside molt fonda. Som passat de bell nou per devant la basílica; y vetx l'antich palau arquebisbal que Napoleó I feu corter y encara ho es, y he visitat el *Museu Provincial* d'antiguedats, dins un edifici fet aposta, suntuós, amb una mala de fi de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sales, plenes d'antiguedats romanes, trobades devora Trèveris en diferents escavacions, cerámica, ferros, monedes, tassons, ampolles, vidres, joyes, sepultures, fragments arquitectònichs (columnes, basaments, capitells, entaulaments, baxos relleus, frisos) una cosa notabilíssima. També hi ha una secció d'antiguedats cristianes, y robes sagrades y pintures y altres utensilis. Els trossos de frisos y baxos relleus romans son d'una valentia de dibux y d'eczecució qu'admiren. Hi tenen [71] molt que aprendre els escultors moderns. —Ja era tart, y me'n vatx a una *Restauració*, y me *restaur* una mica, axò es, din; y, dinat, prench un tranvia, y cap a veure les ruines del palau de l'emperador Constantí. Está devora la basílica. Com hi arribava, trop una partida d'al·lots que se son posats a ferme una contarella de tal palau, tot acompanyantm'hi. He demanat a n-el qui conversava més, qui era aquest *Kaiser Constantin*, de qui ell me parlava, y ho ha sabut: ha dit qu' era un emperador romá. Amb axò mos acostávem a la barrera d'entrada, els he donats 10 *pfennige* y el Porter que guaytava es sortit arrefollantlos, y ells son fuyts. El porter s'es posat tot d'una a ferme la descripció de l'edifici, cridant amb una veu ben revescosa. Son una cosa majestuosa, aquexes ruines; se veu encara la trassa general de l'edifici: tenia la forma basilical: un rectángul que deu tenir 60 metres d'ample y uns 80 de llarch; a un cap un ábside de casi tota la amplária, am diferents compartiments a cada banda, un'altra ábside a cada costat del rectángul, y a l'altre cap una rotonda de més diámetre que l'amplaria del rectangul, amb unes quantes absidioles y llavò una partida de cambres adjuntes y galeries subterránies. Algunes parets tenen encara un sistema de canonades planeres no gayre endins de la cara esterior de la paret, que serviren per la calefacció de l'edifici, que's veu que practicaven els romans. L'ábside gran y el costat esquerra conserven les parets molt altes y hi queden uns grans finestrals qu'ara reforsen per assegurarlos. Tot l'edifici es de toues molt primes, amb unes juntes de mescla tan gruxades com les toes metexes. Hi ha vuyt o nou portalets que tenen cinch arcades concéntriques, com les portalades romániques, però no escalonades, com aquestes, sinó fent un sol pla. Fan

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un efecte imponent. —Som sortit amb el cap ple de recordanses del poder inmens de Roma y de l'empenta civilitzadora que pegá per tot arreu aont se va estendre. Hi ha que convenir que fou un poble escepcional. —Remugant això, he tocat el corn cap a la fonda, aont he feta la maleta y a les sis y mitja m'afich dins el tren rápit, y casi volant cap a Coblença, casi sempre vora vora'l Mosel·la, per plans plens de verdor y montanyoles desiara, algunes reblides de bosch més espès qu'els cabells del cap: tan espès, que fins y tot a algunes les rames ho tapen tot de dalt a bax; no es veuen soques. Hem passades una partida de foradades. —Arribam a Coblença demunt les vuyt. Ja comensa a fer fosca y me convenç qu'es impossible anar a veure monuments, y vetx que me'n hauré d'afluxar, si vuy veure Limburg y Giessen. Com ja'n tench una impressió de Coblença, me'n vatx a sopar a un restaurant de devora l'estació, y a les 9 y 15 icap a Limburg! [72] atravessant el Rin, y ide d'allá cap a llevant! Arrip a Limburg a les 10 y busques, me'n vatx a la fonda, y ia jeure s'es dit!

Agost. Dia 14

Limburg: la ciutat. Esglèsies. La Sèu. —Cap a Giessen: la ciutat. Esglèsies protestants y catòliques. Un retaule notable. Edificis públichs y els dedicats a l'ensenyansa. —Cap a Büdingen

El dia se presenta bé, grácies a Déu, y no plou de tot lo dia. La calor pitja un poc. —Surt de la fonda devers les set y mitja, y ia trescar la ciutat! Té 9.300 ánimes. Me sembla que hi ha molts més catòlichs que protestants. Hi ha bisbe catòlich (el protestantisme alemany no té gerarquia). Es una ciutat riolera, de carrers amples la part nova, qu'es gran, am bones aceres y alguns asfaltats; y a la part vella, tots ben empedregats y prou nets. He vists sis o set homos que los agranaven. A algunes fatxades y capdecantons hi ha capelletes amb figures de sants, intactes. Top un'església, que té a n-el costat del portal un gran Sant-Crist am la Mare de Deu y Sant Joan abax, tots de tamany natural,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sencers y ben acondicionats. Entr dins l'església. Es ogival, de tres naus, policromada; el paladar es pla y llis a les naus inferiors, a la major fa una gran copada per tot lo redó am decoració barroca; l'ábside es molt prolongada y de volta d'aresta, am grans finestrals y vidrieres de colors ben avengudes: hi ha el chor. —Acaben una missa, y, com demá es l'Assumció de Maria, me'n entr dins la sacristia y me confés. —Surt d'aquexa esglèsia, y per amunt a la Sèu. Está demunt un penyal capserrat, devora el riu Lahn, d'un centenar de metres d'altura. Es d'un gran efecte, la Sèu, vista de l'altra banda del riu. Per la banda de la ciutat la pujada es suau. Es una Sèu admirable; románica, de tres naus, am creuer, cúpula y nau absidal y galeries superiors a les naus laterals; am quatre campanars y dos portals, dedins y defora tot está decorat segons el gust románich. Els portals son en gradació, llisos, severs. Els campanars, la fatxada y els costats, tot está ple de finestralets en gradació y columnetes a les rebranques y compartit tot am pilastretes plenes que s'alsen de zones de cenefes d'arcatures y van a cercar la cenefa superior. A n-el frontó de la fatxada y a n-els quatre que fan els campanars de devant hi ha un joch de finestrals deliciós. —L'interior es tot policromat. A les naus y galeries superiors, a n-el creuer y ábside, per tot hi ha llurs columnes a les rebranques y llurs capitells, y demunt les galeries superiors, corre un trifori y seguex per tot el creuer, y part demunt hi ha els finestrals. Les voltes son d'aresta y la cú[73]pula es quadrada, amb volta d'aresta també. Les pintures de les parets son bona part del sigle XIII, venerables: les vidrieres son modernes y prou prenidores. No hi ha capelles, sinó alguns retaules adossats a les parets, alguns ogivals, ben bons, qualcun barroch. El chor ocupa no sols l'ábside sino el trast del creuer. L'altar major está a l'entrada de l'ábside, y son dos altars; un que mira a n-el poble y un a n-el chor. —Fa una gran impressió aquesta Sèu, per lo completa y armoniosa. No es gayre gran, però hu paga venir a Limburg per veurela. —Recorrech una partida de carrers de la ciutat vella y nova, de cases baxes y qualcuna ben pintoresca; vetx l'esglèsia nova protestant, ogival, amb dos campanars, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

me'n vatx a la fonda, fas la trossella, y a les 10 y 15 m'afich dins el tren, y ¡cap a Giessen manca gent! per dins plans y muntanyoles tot vert de sembrat o rostoll fresch de terra bona, o bosch ben espès y ben vert. Hi ha que convenir qu'els alemanys tenen un gran terreny. En saben treure tot el partit, però no es dubtós qu'una gran part de la prosperitat d'Alemanya se deu a n-el terreny metex.

Arrip a Giessen a les dotze. L'estació es nova, esplèndida, d'estil románich, de carreus sense planetjar. M'atur a dinar a una fonda de devora l'estació; y, dinat, cap a veure la població. Té 25.000 habitants, es ben agradosa; hi ha moltes de cases antigues de fatxades de barrots de fusta, molt pintoresques y agullonades. He vistes les esglèsies protestants *Stadkirche*, del sigle XVIII, molt fexuga y prosayca, y *Joanniskirche*, nova, d'estil mesclat d'ogival y plateresch, ben construida y elegant. Com estaven tancades y l'interior de tals esglèsies, si son obra dels protestants, té molt poch que veure, me'n som afluxat. Hi ha dues esglèsies catòliques, una aprop de l'altra; se'n cuyden monges. De les dues n'he vista una per dedins; es ogival, de tres naus, d'igual altura; no més hi ha tres altars; el major té un retaule preciós, modern, de lo més avengut qu'he vist, en forma de tríptich; la Mare de Deu y tres sants a cada banda, bax d'un dosseret corregut, deliciós, y llavò dues portes per tancar tot axò, aont hi ha vuyt alts relleus de la vida del Bon Jesús y quatre més a n-el bancal, y llavò demunt tot axò, fa una capelleta am dosseret y un pinacle molt alt y tot bogit. Hi seu el Pare Etern, qu'aguanta un Sant-Crist; a cada costat hi ha uns pinaclets molt aguyonats, buyts, amb angelets, y llavò una cresteria que confegex tot axò, en forma de cabellera embuyada, cap amunt, tot molt prim y pintoresch. —Els edificis públichs son molt notables. L'Administració de Correus y el Tribunal son uns edificis esplèndits, y lo metex l'Universitat am tots els *Instituts y Clíniques* corresponents, per l'estil d'Halle, [74] tot amb edifici apart, y jardins y laboratoris y tot lo qu'es necessari. He vists, per defora, *Botanisches Institut*, *Geographisches Institut*, *Mathem-Physikalisches Institut*, *Geodäsisches Institut* (tot axò un edifici); *Physiologisches*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Institut; *Physicalisches Institut*; *Physikalisch-Chemisches Laboratorium*; *Chyrurgische Klinik*; *Augen Klinick*; *Academia Ludoviciana* (l'Universitat) y la biblioteca de l'Universitat. Les altres Clíniques no les he vistes perque son fora de la ciutat, però en tench fotografies. Es també un bon edifici el *Gymnasium*. La *Casa de la Ciutat* es antiga y pintoresca; la *Bürgermeisterei* es modesta, però gran y llampant: la *Feuerwehr* (els bombers contra incendis) gran y gentil, y son de veure igualment l'antich y el nou *Schloss*. —Una *Volksschule* he vista també. L'he coneguda per l'espay lliure que l'enrevolta, tancat de barreres. L'edifici es gran y noble. —S'es fet tart, y a les cinch y cinch m'afich dins el tren, y per plans y montanyes, tot vert de sembrat o bosch ben espès o restoll fresch, som arribat de bell nou a Büdingen, a ca'l Dr. Schädel, que m'han rebut am palmes d'or, com amichs corals.

A una de les estacions entre Giessen y Büdingen he vist un frare de Sant Francesc, am l'hábit y sense res p'el cap, que devallava del tren.

Agost. Dia 15

La diada de la Assunta. —Un fabricant de bòtils. —La gent de correus. —Quant fan obra a n-els Instituts d'Ensenyansa

Diada de l'Assunció de Maria Santíssima. Aquí'n fan poca memòria ferm. He dita la missa a les nou, perque'l Rector ha hagut d'anar a Nidda a dir la segona, y només hi havia nou o dèu dones y cap escolá, sinò una escolana, que responia fora del presbiteri y no s'es acostada per res a l'altar. Encara no n'hi havia dit cap may de missa axí.

El dia ha comensat bé; però el capvespre s'es ennuvolat fort ferm, ha fet trons y llamps y un parell de ruxades bones.

Amb el pare del Dr. Schädel som anats a la ciutat y som entrats a una cervesaria, aont hi havia un senyor qu'ha resultat esser un admirador de Catalunya; tenia una fabrica de bòtils, y hi havia anys qu'en feia 10.000.000, com qui no diu res, y n'enviava milenars a Sant Sadurní

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'Anoia, a la casa Codorniu, p'el xampany. Conex un fabricant de taps, de Palafrugell, de nom Rovira, y ha tractat am diferents catalans. M'ha dit que a Magúncia n'hi ha una colònia. ¡Quina llástima jo no haverho sabut com hi vatx esser! Hem conversat una bona estona, y mos ne [75] som tornats a casa. Hem tirades una partida de cartes a n-el correu. He demanat que'm mirassen si bastaven els segells a una; m'ho han pesat; hi faltaven 20 pfennigs; jo anava a posarn'hi; però les hi ha posat l'empleat metex, y naturalment, le hi he pagat; per un'altra carta me mancava un segell de cinch cèntims, y el metex empleat le hi ha posat y ell s'es cuydat de tirarles a n-el caxó. —Aquí si vos falta un segell, no vos envien a cercarlo, com a Espanya, sinó que'l vos hi posen y se cuyden de tirar la carta. Consign aquexes menudencies, perque les crech instructives y reveladores de tot un estat de coses.

Parlant amb el pare del Dr. Schädel sobre la multitut y majestat dels edificis públichs a Alemanya, m'ha fet notar que casi tots, en treure les esglésies y *Cases-de-Ciutat*, son nous, de trenta anys a n-aquesta part. Y es axí efectivament.

A la cerveseria aont som anats, hi solen comparèxer casi tots els professors del *Gymnasium*; ara que tenen punt y son a fora, no hi van, y l'amo de la casa ha fet renovar les sales de l'establiment, ara que tenen també vacacions. —Lo notable es que en casi tots els Instituts d'ensenyansa qu'he visitats, des que hi ha punt, hi fan obra. Es qu'aprofiten les vacacions per compondre o millorar lo qu'es necessari. Axí sempre ho tenen nou y llampant.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. DIA 16

Exida per boschs y poblets dins montanyes. —Waldensberg: una esglèsia calvinista y el seu Pastor. —¡Fret a les totes, dia 16 d'Agost!

Comensa'l dia molt ennuvolat. Devers les nou pujam a un carruatge y anam a fer una volta p'els poblets veynats. Prenim per dins unes muntanyoles, tot prat o bosch, un bosch espès espès, que no veuen més que rames; a trossos veuen soques que casi's toquen. Els boschs son de diferents classes de pins y fays. En trobam una partida de plantats de fresch. Aquí tota terra es productiva; o bosch o prat o gra. Feym una volta de devers sis hores y trobam sèt pobles; les cases casi totes de barrots de fust y maons, en general molt netes y enllestides, per tot vidrieres, y els interiors son molt plaents; no n'hi veuen gens, de brutor. La gent també va neta, y els al·lots y al·lotes que juguen p'el carrer van ben enllestits y nets y son correctes. Un d'aquests poblets que visitam, es Waldensberg, una colònia de saboyarts, que a n-el sigle XVII passaren assí, de les seues muntanyes. Eren waldesos y se feren calvinistes quan vengué'el protestantisme. —Som entrats a la seua esglesieta. Es menuda, neta, plena de banchs. A n-el presbiteri només hi ha l'altar, menut, sense res demunt, més [76] que la Bíblia, y a derrera, a la paret, una creu. A cada banda una trona. Sortim y mos presentam a ca'l Pastor: un senyor de la meua edat, molt amable, vestit de seglar, sense collet; mos fa entrar dins el seu despatx, aont té'ls llibres parroquials; fins fa poch, tot ho feyen en francès, ara en alemany. La Rectoria es nova, y mos ha dit el Pastor qu'es feta tota d'una capta d'aquexa gent. Les ho proposaren, y tothom doná, y se feu la Rectoria.

El temps es tan fret, que m'he de posar l'abrich. Som a 16 d'Agost! La nuvolada s'emmaleyex y se posa a ploure, y el fred que crex.

Arribam a ca'l Dr. Schädel, y aquí no fa fred; estam a l'arrecés de tramuntana!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. DIA 17

Un *Memorandum* del Dr. Schädel. — Cap a Gelnhausen y Fulda — Alemanys delitosos

El dia comensa molt ennuvolat. Traduesch en catalá un *Memorandum* que fa'l Dr. Schädel per crear a Catalunya una generació de filòlechs: una cosa molt notable: enviar cad'any alguns joves a Alemanya a estudiar filologia. Per anar-hi, han de sufrir un eczamen de llatí, francès y alemany. Els que hu fassen millor, ¡cap a Alemanya! aont estudiarán tres anys; y senyala les matèries que hi han d'estudiar y els treballs an-e que s'han de dedicar, y lo que ha de costar cad'any cada estudiant d'aquests. Aquest *Memorandum* es per la Diputació de Barcelona. ¡Es el diantre aquest Dr. Schädel![1]

Fas la maleta; m'acompanyen a l'estació el Dr. Schädel, sa dona, son pare y sa mare, fentme grans pregáries que hi torn a passar amb ells una temporada, com més llarga, millor, enguany o l'any qui vé; les ne fas mil grácies, fondement agrait y commogut de tanta de bondat y afecte envers de mi. M'afich dins el tren, y donant-los l'*A-Deu-siau,* li estrench cap a Gelnhausen; assí prench un altre tren cap a Fulda. He pres de tercera, y la d'aquest tren no'm resulta inferior a les altres, per l'estil de la segona de Mallorca. Son traballadors els qui hi vénen; n'hi ha que just fumen y no baden boca; altres canten; altres criden y fan uns cuèchs molt esglayosos. Dins un departament veynat dos al·lots bovetgen y se tiren p'en terra, amb unes grans rialles. Am tot y axò, [77] tots están molt correctes; no insulten ni diuen paraules ofensives. A mi me fan molta de grácia.

Devers les deu del vespre arrib a Fulda, y cap a una fonda, que resulta molt bona. Sop, y a jeure manca gent!

---

[1] Nota de l'original: Els nostres lectors han tenguda avinentesa de veure dit *Memorandum*, publicat dins el nombre corresponent al més de mars d'enguany, d'aquest BOLLLETÍ.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. DIA 18

Fulda: l'abadia. La Sèu: el cos de Sant Bonifaci. La Biblioteca. Instituts d'ensenyansa. Esglèsies. Altres monuments. —Weimar: Monuments y esglèsies. —Museus y Escoles. Cases de Goethe y Schiller. *Residenzschloss*. —Cap a Berlín. Arribada

El dia comensa ennuvoladot y hi seguex tot lo dia. Ventura que no plou. —Fulda, del Gran Ducat de Hessen, es una ciutat de 19.000 ánimes, casi tots catòlichs. Els protestants no més hi tenen un'esglèsia, nova, ogival, ayrosa. L'he vista passant. Doná lloch a n-aquexa ciutat l'abadia que hi fundá, l'any 744, Sturmi, dexeble de Sant Bonifaci, apòstol d'Alemanya. L'abadia va prendre tanta de forsa que durant l'edat mitja fou una de les més famoses del mon y caporal d'Alemanya. L'Abat era Príncep de l'Imperi. Aquexa abadia, com vengue'l Protestantisme hi resistí valerosament y lográ conservar tots els seu entorns p'el catolicisme; y axí s'es mantenguda Fulda catòlica, y a n-axò's deu que l'any 1750 hi fos erigida una Sèu Episcopal qu'encara dura.

Surt de la fonda devers les sis, cap a la Sèu, per dir-hi missa. Present els papers, y m'admeten y me dexen dir missa demunt l'altar aont se guarda'l cos de Sant Bonifaci, dins la cripta. L'esglèsia actual es del sigle XVIII, barroca, de tres naus, sense capelles, am cúpula, creuer, nau absidal y l'ábside molt prolongada, aont hi ha'l chor, de cadirat d'embutits de llenyes fortes, molt senyorívol. Els caps del creuer fan un'ábside cada un, amb uns retaules barrochs molt moguts y arrogants y am figures gentils, però una mica massa teatrals; sembla que ballen. A n-els trasts de les naus laterals hi ha retaules y altars adossats, tot barroch, però ratjant ingeni. El retaule de l'altar major fa demunt un basament molt curvat un joch de columnes posades en hemicicle, unides amunt per un brancatge, qu'aguanten la Mare de Deu que se'n puja a n-el cel y a l'arcada de l'ábside hi ha la Santíssima Trinidat que la corona. Per entre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

les columnes y el brancatge veuen el chor. L'interior de la Sèu es tot blanch, tret d'algunes pintures que hi ha a les petxines de la cúpula, y les vidrieres n'hi ha de pintades y de vidres rònechs. La cripta forma una creu llatina, amb unes escales a n-els brassos per davallarhi, y a n-el cap de la creu hi ha l'altar d'alabastre y el cos de Sant Bonifaci. [78] La decoració es severa y patex una mica de freda. L'entona prou una gran vidriera pintada qu'ocupa tot l'enfront del cap oposat a l'altar. Com som anat a dir la missa, la Sèu era plena de gent, homos y dones, y no'm som aturat a badocar. Hi som tornat després de berenar, y n'hi ha haguda més que l'altra vegada. Cantaven l'ofici, y cantava tothom, dones, homos, nins y nines: era una cosa imponent. Y ben entonats qu'anaven. Era conmovedor. No hi ha música que's puga posar am la que fa tot un poble que canta. El celebrant anava també ben avengut. Acabat l'ofici, que'l celebrant es passat, resulta qu'era ell tot sol, sense ministres, y, en lloch del calze, duya una custodieta amb que havia donada la benedicció ab el Santíssim a n-el poble. La gent es sortida també, tothom molt enllestit y endiumenjat, tothom am les sabates negres ben lluentes. Els alemanys les se tinyen cada dia, y per això les veureu sempre am les sabates que llambretgen. —La Sèu de part de fora es magestuosa. La fatxada fa dos ordres y un frontó, am dos campanars, tot arrogant, amb algunes estátues molt ben sentides.

Derrera la Sèu hi ha lo qu'era l'Abadia, avuy el Seminari, qu'es molt gran, y, devant l'entrada d'aquest, la biblioteca de la Ciutat, dins un edifici un poch prosayc, però'l bessó es de primera. Hi ha 82.000 volums. Es bona part la biblioteca delss monjos de l'Abadia y en part dels bisbes de Merseburg, pero amb moltes d'obres modernes afegides. Hi ha una estanteria barroca, preciosa. Lo que hu es de debó(,) es una Bíblia de les impreses d'En Gutenberg metex, ab un floret de manuscrits y còdichs dels sigles XV, XIV, XIII y fins del sigle VIII. Hi ha la Bíblia qu'emprava Sant Bonifaci y que tenia com els de Frísia'l martirisaren, y uns quants llibres més d'ell, un de lletra llongobarda. Alguns dels còdichs tenen miniatures

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'allò millor de tot. També hi ha una carta autógrafa de Luter y una de Melanchton.

Devora la Sèu hi ha ademés el Palau del Bisbe, que té per capella l'esglèsia de Sant Miquel, románica, del sigle XI, preciosa, renovada. Més enllá's troba un *Lehrerseminar* (una escola per formació dels mestres), y més lluny una *Realschule*, ademés de les *Volksschulen* corresponents.

He seguit de d'allá p'el passetx de Sant Pau, d'uns arbres molt alts y frondosos. Som passat per devant l'esglesieta de Sant Sever, del sigle XV, ogival, renovada. La tenen avuy les monges *Muterhaus der barmherzingen Schwester*. Voltant alguns carrers, me som trobat a n-el *Mercat*, aont hi ha la *Casa de Correus*, nova, gran, magestuosa y la *Casa de la Ciutat*, modesta, però gran y ben playent. Hi ha ademés la *Pfarrkirche* (esglèsia parroquial), ba[79]rroca també, de tres naus, de bona fatxada y un poch freda dedins, sense capelles ni nau absidal. Hi entr y la trop plena de gom a gom de gent, que també cantaven, y cantava tothom. No som passat del portal, per no desbaratar ni distreure.

Seguint de d'allá, he trobat un edifici molt gran, anomenat *de les Escoles*, aont hi ha un Museu d'antiguedats de Fulda, molt notable, y just a n-el costat hi ha'l *Gymnasium*, molt gran, nou, gentil, am jardins enrevoltant. Pas per l'esglèsia de les *Monges tancades* que hi ha, y la trop tancada y m'en vatx cap a la fonda. Allá trop el monument de Sant Bonifaci: un socle y un bassament am baxos relleus de la vida del Sant y, demunt de tot, la figura d'ell, colossal, de bronzo.

N'hi ha dos més de monuments; un de la guerra de l'any 1870 y un altre de l'Emperador Frederic III. També hi ha una Sinagoga, que no he vista. Lo qu'es grandiós es l'antich Palau dels Arquebisbes de Magúncia, *Prínceps Electors* (Schloss), avuy propietat de la ciutat. —Els carrers son amples y nets, am bones aceres, tots empedregats o asfaltats, y els jardins ben pentinats y gentils y els arbres ben cuydats. —Lo que hi ha son moltes figures de sants y santes p'els capdecantons y fatxades, y tots ben sencers.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

S'és fet hora de buydar, y cap a l'estació, y a les 11 y busques me pos dins el tren, y cap a Weimar manca gent!, aont som arribats prop de les tres. En feya de via aquex ferrocarril, y bé n'hem passats de plans verds y muntanyoles endiumenjades de pinars ben espessos ben espessos.

Weimar es la capital del Gran Ducat de Sachsen-Weimar-Eisenach; té 30.500 ánimes. L'any 1801 en tenia només 6.200. Es una ciutat preciosa de tot; carrers amples, casi tots asfaltats o d'un empedregat ben fi, y moltes de les aceres de mosaych o asfaltades, tot net com una plata. Les cases d'un o dos pisos, de bon aspecte, qualcuna d'esplèndida; una partida de jardins y parchs d'arbres altíssims, tot molt ben encitronat.

Tenia només tres hores de temps per veurehu tot, y som anat a lo principal. Una de les primeres coses qu'he vistes, es estat el *Museu*, edifici de pedra vermellosa, sever, aillat, estil renaxement italiá. Hi ha una mala fi de pintures, algunes dels Cranachs (pare y fill) de gran valor. —Més avall hi ha l'esglèsia de Sant Jaume, aont hi ha enterrat Cranach jove y hi estigué igualment una temporada Schiller. —Ben a prop d'axó's troba el *Museu d'Art y d'indústries artístiques*, de gros interés práctich. —Al mitx de la ciutat s'alsa l'esglèsia de Sant Pere y Sant Pau, del sigle XV, avuy en poder dels protestants; té poch carácter. Dedins hi ha un preciós [80] retaule de la crucificció, pintat de Cranach jove, am l'estampa del pintor y de Luter, del famós Elector de Sachsen (Frederic) y sa família que també está enterrat assí dins, igualment que Cranach, y el vell y famós poeta Herder, que a defora, ran de l'esglèsia, té un'estátua de bronzo, més que de tamany natural, demunt un socle. —Seguint de d'allá, he vista la *Casa de Correus*, nova, gran, de pedra vermellenca, esplèndida, sembla un palau. —Passant he vistes tres o quatre *Burgerschulen* (escoles dels ciutadans), uns edificis severs, grans, y llavò la *Höhere Töchterschule* (escola superior de senyoretes) y ran d'axò un *Lehrerseminar*, am dos edificis arrogants, espayosos, dins grans jardins. Voltant alguns carrers, he vista la casa aont visqué'l poeta Wieland, y devant el teatre el monument de Goethe y Schiller, tots dos plegats, més que de tamany

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

natural, de bronzo, dalt un socle. —D'assí li he copat cap a l'esglèsia catòlica, nova, ogival, de tres naus, sense capelles, am creuer, sense nau absidal, amb el campanar dalt el portal, gentil. Desgraciadament estava tancada. —De d'allá, trescant carrers, he afinat el *Museu d'Història Natural*, edifici propi, molt gran, sense carácter artístich, y llavò'l *Gymnasium*, nou, gran, esplèndit, y més enllá l'*Escola d'art*: devant fa un pati amb una estátua de dona tota nua. A una casa hi he vista una cenefa per tot lo redó, de baxos relleus preciosos, y també n'hi ha una de dona axí; estátues d'homos tots nuus n'he vistes a diferents bandes. S'hi veu l'influencia de Goethe, que desgraciadament n'era massa afectat, d'axò, y no sols per amor á l'art. La seua vida ho diu clar. —Més envant he vist el *Museu de Liszt*, el famós compositor: es la seua metexa casa, y el museu es de coses d'ell. —No gayre lluny d'assí hi ha el Tribunal (*Landgericht*), molt gran; l'arxiu del genial filosof modern *Nietzsche*, y a n-el cementeri hi ha la tomba dels *Prínceps Grans Duchs*, molt notable, y just devora, la de Goethe y de Schiller. —Seguint la meua via, per dins un parch, he vist l'*Arxiu de la Ciutat*, edifici sever, gran, y llavò la casa aont va estar una corantena d'anys Goethe, qu'era ministre del Gran Duch d'assí. Es una casa gran, baxa, d'un sol pis, modesta, avuy *Museu nacional*. Se veu lo molt qu'ha crescut la pompa en les construccions, d'un sigle ensá. —Més envant, devora la *Casa de la Ciutat*, he vista la qu'habitá Schiller, que fou catedrátich d'assí, igualment modesta. La *Casa de la Ciutat* es moderna, ogival, majestuosa. Devant per devant hi ha la qu'habitaren els Cranach, pare y fill. No gayre lluny hi ha la *Casa de la Policia*, també ben gran. —Arrip a n-el palau del Gran Duc (*Residenzschloss*), molt gran. Hi ha una bona part destinada a museu. Son notables les *cambres dels poetes*, la de Goethe, la de Schiller, la de [81] Herder, la de Wieland, totes decorades de pintures precioses, representant les escenes principals que's descriuen dins les obres del poeta respectiu. Els mobles son igualment de gran preu, y el paviment es de llenyes precioses, y mos fan posar unes babutxes per anarhi. Si un no está alerta, com se'n tem, va de rodolons. Devora les *cambres* aquexes hi ha la *capella russa* que's feu per una

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

gran-duquesa que hi hagué assí, d'allá: es quadrada, amb una tribuna per tot lo redó, y unes columnes de granit vermell fosch: les parets, el paladar y el trispol tot es regi, brillant. No he tengut temps de veure la sala de pintures, aont n'hi ha de Leonardo da Vinci, Ribera y Perugino. Me'n ha sabut, de greu. Derrera aquest palau hi ha'ls arxius de Goethe y Schiller, dels manuscrits y llibres d'un y altre y col·leccions de llurs obres y estudis fets seus y d'ells.—Devora dit palau hi ha la figura de bronzo equestre de Carles August, Gran-Duch d'assí, y llavò la *Biblioteca*, que té la misèria de 250.000 volums, 800 mapes, entre ells dos d'Amèrica de l'any 1527 y 1529.

Amb axò ja's pot col·letgir si hu es interessant Weimar. Un queda esglayat de que a una ciutat de 30.500 ánimes hi puga haver tanta de cosa, importantíssima en tots conceptes.

Se son fetes les sis y mitja; m'afich dins el tren cap a Berlín, aont som arribat a les deu y mitja, volant, com aquell qui diu. ¡Ja'n feyem de via! Em pensava que fèyem ull. Els trens de per assí també sacsen fort qualque estona. Devallam a l'estació *Anhalter*, casi a n-el centre de la ciutat. Es una estació grandiosa. En surt am l'equipatge, y Deu ha compost que trobás un *Hôtel Garni* (que no més hi dormen y hi están, però no hi mengen), que'm sembla que hi estaré prou bé, si Déu ho vol. Me'n vatx a prendre una cervesa a un restaurant veynat, perque tench molta de set, y després a jeure, que prou ho he mester. A la porta de la meua cambra hi ha un edicte de la Policia, ficsant el preu diari de la cambra, del berenar y dels demés servicis. ¡Ah, idò! Veyès si vel·la, la Policia d'assí.

Agost. DIA 18

Berlín. —A cercar diners. Aspecte de la Ciutat. —No va a badar. —Cercant el Dr. Holle. —Una multa per no beure vi. —A ca-D. Miquel Capllonch. —Ineczorabilidat de la Policia de Berlín. —Requisits per

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

entrar a les escoles públiques. —Dos enterros protestants. — Grandária y esplendidesa de Berlín. —Tranvies y tres interiors. — Els jardins públichs

Comensa'l dia plovent, y plou fins devers les nou.

He acabat els doblers y he d'anar a treure'n, d'un dels corresponsals del *Crédit Lyonnais.* Mir quins té, y cerch a n-el Bädeker [82] aont se troben. Escullesch *Deutsche Bank.* Surt a n-el carrer, m'orient, seguesch carrers y carrers, y trop el *Deutsche Bank.* Entr, present els papers y me donen 500 marchs y busques. Los m'afich dins la butxaca, y me'n vatx més lleuger. Un home sense diners va molt sorrer y orugat. —Efectivament Berlín es grandiós, estupend, esglayador. Els carrers son amplíssims, no hi ha carrerons, tot asfaltat, aceres molt amples, tot molt net; pero cal badar bé'ls ulls, si un no vol morir esclafat d'un automòvil, d'una bicicleta, d'un tranvia elèctrich o de sanch, d'un cotxe, d'un carretot. Un no té moment segur, si no va per damunt l'acera. Volt un cap de cantó y me trop dins el famós passeig *Unter den Linden*, molt ample, molt llarch, esplèndit, rodat de grandiosos casals. —Vull anar a veure'l Dr. Holle, qu'está a Pankow; es professor d'un *Gimnasi*, un entusiasta d'Espanya, aont sol fer un viatje cad'any; parla'l castellá admirablement, y ara s'es fet entusiasta del catalá. Ja prengué part a n-el Congrés de la Llengua Catalana. Prench un tranvia que m'hi du; hem mester més de mitja hora; però allá en via ninguna puch trobar el carrer *Mendelsohn*, aont viu el doctor. A-les-hores prench un altre tramvia, que'm du a *Unter den Linden*. Entr a un restaurant per dinar. Me diuen que costa 2,50 marchs, si beuen ví y el paguen a part; ara, si no beuen ví, tres marchs. ¡Vaja quina cosa! Me donen un dinar molt bo. Demán que costa y me diuen que 3,80 marchs. L'augment es per l'aygo mineral, qu'una botella, lo que he begut, sol costar 25 o 30 pfenigs. Pach per no moure renou, y me'n vatx, a veure si trop D. Miquel Capllonch. Mir el Bädeker, me situu, cerch quin tranvia m'hi durá, el trop, y m'hi du. Afín la casa, hi putx, toch, y me surt D. Miquel metex a obrir. ¡Quina topada més coral! En Capllonch

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

es un mallorquí, que vengué a Berlín a perfeccionar sos estudis musicals, y s'hi quedá de professor particular de música, fa prop de vint anys, y s'hi viu de lo millor. Axò vol dir que ha d'esser notable com a mestre, y prou que hu es. Les seues moltes de composicions l'acrediten de compositor inspirat y esquisit. Me conta de Berlín; me diu que la vida hi es caríssima y que hi ha un rigor estrem en totes les coses. La Policia es omnipotent y ineczorable, y s'afica en tot: si les cases no tenen la ventilació deguda, si no hi ha els escusats conforme, si un tira res a n-el carrer, si un s'hi desmanda gens, venga una bona multa y presó, si importa. Si un no paga el lloguer de la casa dia u del trimestre, el propietari se pot fer pagar el lloguer de tots els anys qu'havia de durar el contracte y ampararse dels mobles, per cobrarse el lloguer, com se suposa. Y no'n parlem, contra'ls qui roben, defrauden o enganen o diuen mitja parauleta, si [83] es no es, a una al·lota, a una dona! Li imposen anys de presó. Y no hi ha indults. Y si son amichs de les autoridats, més los fiblen si importa. Hi ha un rigor espantós; però si un va p'el camí carreter, si no treu cap peu del solch, es un rey. Axò es la llibertat autèntica. Ademés, son molt estrets en lo de la relligió. Per admetre un al·lot a una escola pública, ha de presentar la fe de baptisme, catòlica o protestant, o un atestat com mentres es jueu. Sense axò no admeten negú a les escoles; y, com hi han d'anar forsat, resulta que fan desxondir la gent. A l'escola l'al·lot ha d'aprendre la relligió, la catòlica o la protestant, a elecció de sos pares, en no esser un jueu, que a-les-hores pot aprendre la seua, com també'ls cristians dels ritus orientals la llur.

Avuy s'es mort el célebre mestre de música, Dr. Joachim, jueu convertit al protestantisme, Rector de l'Universitat Musical. Avuy li fan l'enterro. D. Miquel me convida a anarhi. No n'he vist cap d'enterro protestant, y mos n'hi anam. Prenim un tranvia, y venguen carrers y carrers! Hem hagut de mester més de mitj'hora de tranvia, volant. Hem trobats una partida de carrers que'ls han fet des que D. Miquel no n'era passat, qüestió d'un parell d'anys. Es una cosa esglayadora lo que crex Berlín. A la fi arribam a n-el cementeri. Hi havia molta de gent. Entram, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

feien un enterro d'un altre. Duyen sis o set homos el baul, y l'han amollat amb unes grans troques blanques dins el clot. Presidia el *Pastor*, vestit amb una espècie de toga negra y un bonet pla, negre també; ha espositat breument un psalm, ha dit ell el *Pare-nostre*, fort, ha allargat el bras y estesa la má cap a la família del mort y ha feta la senyal de la creu cap a n-aquella, y ha preses unes quantes grapades de terra de dins dos plats que tenia devora, y les ha tirades demunt el baul; els parents han fet lo metex y se'n son anats amb el Pastor; els fossers han fet la resta. Ha seguit comparexent gentada per l'enterro de Joachim; y al punt es arribat el baul amb tot l'acompanyament, compost de sis o set banderes tres de *Lligues d'Estudiants* (Verbindungen), vestits amb polaynes, calsons blanchs, levita galonada, am banda y cinturó y espasa y uns grans capells d'ala tombada, amb plomatges pomposos (un vestit molt pintoresch) y llavò els amichs del mort y la seua família just derrera'l baul, presidida p'el Pastor, tots carninant sense badar boca. Aquest Joaquim era un jueu, que's feu protestant, essent padrins a n-el baptisme els derrers reys d'Hannover. Era aquí molt apreciat. Ha comparegut tot el mon musical de Berlín. Una banda militar tocava una marxa fúnebre de lo millor; semblava un orgue. Arriben a n-el clot aont s'ha de fer l'enterro; hi amollen el baul; el Pastor pren la paraula [84] y fa un discurs esposant un psalm y referintse a la vida del mort. No l'entenen d'allá ont som nosaltres. Llavò'l pastor tira la grapada de terra demunt el baul, y els parents fan lo metex; y llavò els admiradors. N'hi van una partida. La música seguex tocant coses precioses de Bach, les banderes passen per devant el clot, les acalen fins a tocar en terra; una partida d'amichs del mort ploren. La gent está molt respectuosa, y a la fi s'acaba y cadascú pren p'el seu vent. ¡Quina diferència de les nostres *Creus alsades!* — Prenim un altre tranvia, y D. Miquel se'n va a ca-seua, y jo a l'*Hôtel Garni,* que sembla un monestir; cadascú aficat dins la seua cel·la, sense veure-se ni sebre qui hi ha y qui no hi ha; però axò metex dona una gran independència.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Ja he tocat am les mans lo grandiós qu'es Berlín. Segons el patró de 1905, té 2.035.815 ánimes, lo que constituex administrativament la ciutat. Els arrabals, que ja hi están confegits, però no incorporats, tenen, entre tots, devers un milió. De manera que hi ha aplegada una població de més de tres milions d'ánimes. El 85 per 100 son protestants; el 9 per 100, catòlichs; el 4 per 100, jueus. Está asseguda la ciutat dins la grandiosa plana del *Spree* y ocupa 63 kilometres quadrats. Es una ciutat moderna; lo més antich que s'hi veu, es del sigle XVI, y es ben poca cosa. Axí y tot un no se'n pot avenir de no trobarhi carrerons. Tots els carrers son amples y drets, magníficament empedregats o asfaltats, nets tots com una plata. Hi ha un sens fi de plasses, passeys y jardins públichs, plens de brolladors y monuments, tot netíssim y pentinadíssim. —Per donar una idea del moviment de la gran metròpoli, basta sebre que hi ha CENT VINT Y DUES línies de tranvies elèctrichs, un sens fi d'*omnibus* de sanch y automòvils públichs y llavò hi ha tres ferro-carrils interiors de doble via: *a*) Lo *Stadtbahn* (tren de la Ciutat), que l'atravesa desde l'estrem occidental de *Charlottenburg* fins devora *Rummelsburg* a l'estrem de llevant de Berlín; tira setze kilometres de llarch am catorze estacions. Van y venen trens cada dos o tres minuts. *b*) El *Ringbahn* (tren que dona la volta) se dividex en volta nort y volta sur. La del nort tira disset kilometres de llarch am catorze estacions, y la del sur té vint y un kilometres de llarch am catorze estacions, y la del sur té vint y un kilometres am tretze estacions. *c*) L'*Elektrische Hoch-und Untergrundbahn* (tren elèctrich a l'ayre y per devall terra), que tira dotze kilometres de llarch; va per dalt unes arcades d'una corantena de pams d'alt, desde *Warschauer Brücke*, no gayre lluny de *Rummelsburg*, fins a *Nollendorfplatz*, passant per onze estacions; llavò s'afica devall terra, y hi seguex fins a *Wilhelmplatz* fent cinch estacions. —Tots aquests trens, com hem dit, son de doble via, y en van y en venen cada dos o tres minuts, y ben plens de gent sempre. [85] Per que puguen fer més via a prendre billet, hi ha a totes les estacions uns despays automátichs en forme de calaxeretes estretes y altes am ratxilleres horitzontals, que hi tirau els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pfennige necessaris p'el bitllet, y aquest surt tot d'una; el preniu, y cap a n-el wagó. Sembla mentida la gentada que puja y davalla a cada estació, essent els trens tan espessos.

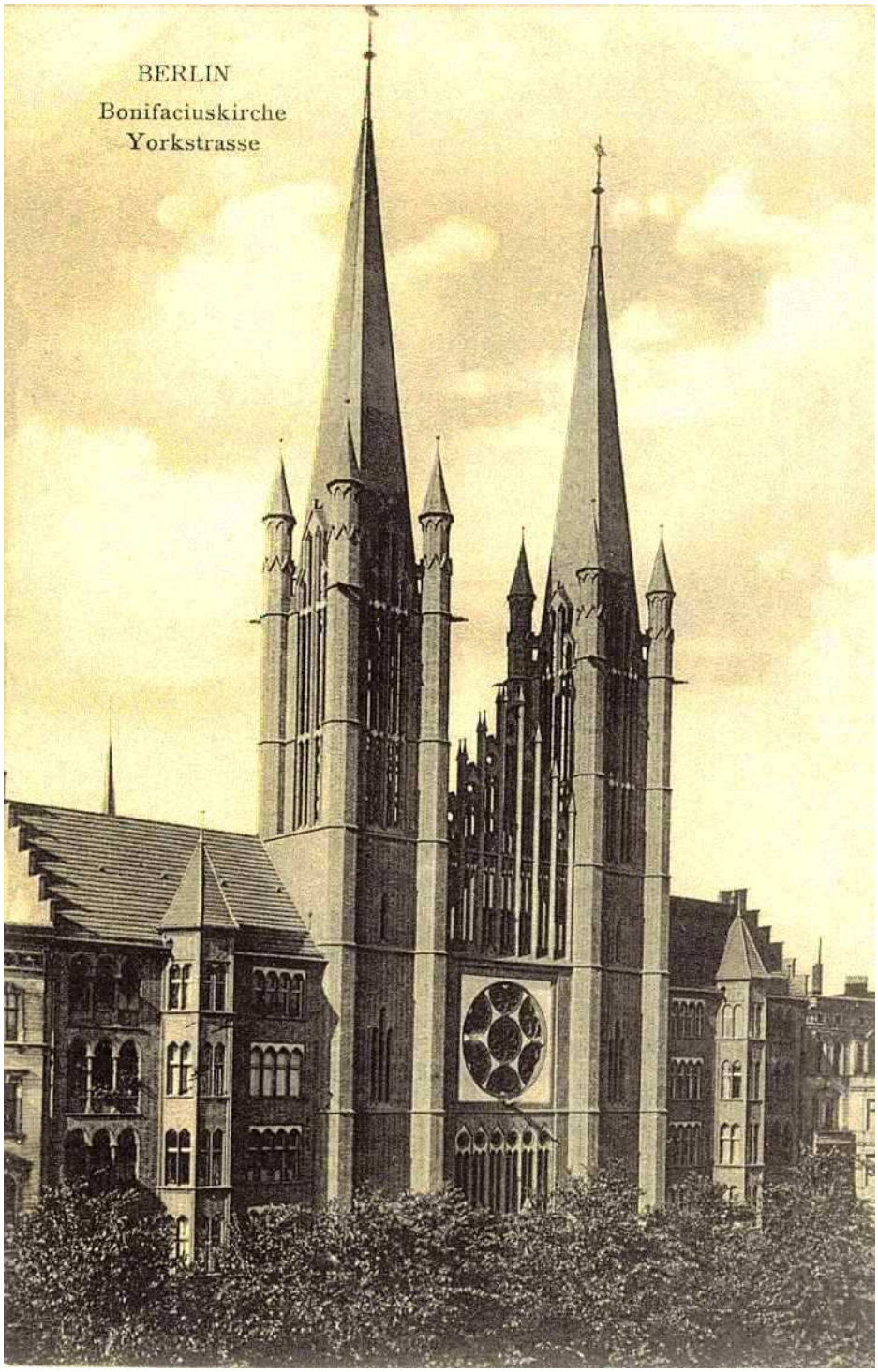

Berlín

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Una de les coses que'm criden més l'atenció es lo ben cuydats qu'están els jardins y parks públichs: fan figures geomètriques les plantes y flors, sobre tot en torn dels monuments, la cosa més fina y delicada. Parexen coses que tenen dins campanes de vidre per que ni l'ayre'ls-e toch. Les reguen, les cuyden; negú les paupa, els al·lots hi juguen y bovetjen ran ran, però se'n guarden com de caure d'arrambarshi per ferhi cap del llurs afalagadures desenfreides. No es que no sien capbuyts els d'assí, com per tot arreu, però menen por a la *Policia*, que per assí ni dorm ni beca gota, y qui la fa, la paga. No s'en escapa Meco.

Agost. DIA 20

Un restaurant jueu. —Comparex el Dr. Holle; la seua exigua exida filològica a Llenguadoc y l'estupidesa que'l captura

El dia comensa bé y hi acaba. —Casi tot lo dia escrich, per posar-me al corrent de lo que duya atrassat. —A mitx dia me'n vatx a n-el Correu Principal a veure si hi ha cap carta o periòdich per mi, y no n'hi ha. M'atur a un restaurant d'allá prop per dinar. Me donen un dinar molt bo per un march y vint y cinch pfennige. Not que a n-el *Ménu* hi ha dues paraules hebrayques y que diu que a n-el metex edifici hi ha una Sinagoga. Es un restaurant jueu. ¡Cap com aquesta! La veritat es que hi he dinat molt bé y no me'n han feta cap, v. gr. com la que'm feren ahir a *Unter der Linden.* ¡Quant es bona veritat que de vegades molts *tenen la fama y altres carden la llana*, axò és, tenen els fets! —El vespre s'entrega el Dr. Holle, sech, nirviós, afuat. ¡Quina topada més afectuosa! Me diu que hi era a l'estació diumenge el vespre, y no mos afinárem un amb altre. No es d'estranyar, am la gentada que hi havia. Sortim; prench l'abrich y el m'he de posar perque fa un salistre que talla. Me conta el Dr. la seua anada a la Gavatxeria, ara dins el juliol, per estudiarhi els límits del catalá y el llenguadociá. Comensá per Leucata, seguí a peu fins a Perellós y ho hagué de dexar anar, perque pertot el prenien per un espia y no li volien

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dir res, ni 'l volien acobitiar ni darli llit per jeure. Se'n torná a Leucata y d'assí a Narbona, que també'l se llevaven de devant, estranyantse qu'ell volgués estudiar el patués, sabent [86] el francés. No'l cregueren com les deya que hi anava per estudiar llur llengua nadiua. Tot axò indica poca cultura y molta d'estupidesa. El mitx-dia de França s'ho té un poch guanyat, lo que li passa. ¡Es ridícul que en tot alemany vegen sempre un espia! —Anam a un restaurant a prendre cervesa y jo a sopar, y devers les deu el Dr. se'n va cap a Pankow, lo qual suposa d'aquí poch més d'una hora de tranvia, y jo a jeure, que ja es ben hora.

Agost. DIA 21

Fret a voler. —El monument de Guillem I. —*Zeughaus* (museu militar). —Moviment de Berlín. —Lo respectades que hi son les dones

El dia comensa ennuvolat. —Passat les nou surt per comensar la visita dels monuments. No prench l'abric perque fa una mica de sol; no m'ocorre que puga fer gayre fred. Me dirigesch cap a *Königliches Schloss* (palau reyal), y com hi som m'atur a contemplar el grandiós monument dedicat a l'emperador Guillem I, entre'l palau y el bras del riu *Spree*. Forma una gran plataforma redona; a la banda de ponent fa un hemicicle (un pòrtich am grans columnes) girat a n-el palau. Dalt la columnata, hi ha unes grans figures alegòriques del *Comerç* y *Navegació*, *Ciéncia*, *Art* y *Agricultura*, y llavò uns grans escuts d'armes dels quatre reynes alemanys: Prússia, Baviera, Saxònia, Württemberg, que los aguanten figures d'homos y dones. A cada cap de l'hemicicle, axò es, dalt el pòrtich, hi ha una carrossa de quatre cavalls que la mena una dona, alegoria una de Prússia y l'altra de Baviera. Totes aquexes figures son més que de tamany natural. Al mitx de la plataforma s'alsa un gran socle que comensa en graons y llavò fa un dau rectangular y quatre reculats, que son altres tants de socles menors, demunt els quals hi ha trofeus

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

colossals d'armes de bronzo y uns lleons, colossals també y de bronzo amb una actitut molt viva y terrible. Demunt els graons, a n-els dos costats llarguers, sèu a una banda la *Pau* y a l'altra la *Guerra*, unes figures, de bronzo, y colossals. Tenen els peus de devers un metre de llarch. A n-els quatre cornelons del dau hi ha unes figures de dona, molt ayroses, déues de la guerra. Demunt aquest dau s'alsa l'estátua de l'Emperador, a cavall, de bronzo, de *nou* metres d'alt, acompanyada del Geni-de-la-pau. Costá aquex monument quatre milions de marchs.

El temps es tan fred que, per no gelarme, me'n torn a la fonda a posarme l'abrich. Torn sortir, din a un restaurant, y no'n patesc gens, de calor. ¡Estam a 21 d'agost! Me diuen qu'enguany no es com els altres anys, que fa calor a les totes. Jo no diré [87] que no'n fassa qualque poch, però me sembla que no deu esser gayre. Aquí se'n temen més, de la calor. Dos o tres dies que la gent deya que'n feia massa y que no era sufridor, jo no me'n temia casi gens.

Visit *Zeughaus*, un edifici inmens, quadrat, de 90 metres per banda, d'estil grech-romá, just planta baixa y pis principal; el portal major fa un cos sortit, amb un orde de columnes, entaulament y frontó que té un gran alt relleu y trofeus per demunt. Es el park d'artilleria, pròpiament un museu d'armes. Forma un gran pati quadrat, de 38 metres per banda a n-el centre, cubert de vidres, aont una escala monumental puja a n-el pis superior. Al mitx del pati, una figura de marbre, colossal, alegoría de Prússia. La planta baxa está destinada: la banda dreta a artilleria, l'esquerra a enginyeria. Son una mala fi de sales. A les sales d'Artilleria, canons de totes les èpoques, tamanys y sistemes; n'hi deu haver més de 500. Criden l'atenció uns carretets am set o vuyt fusells ficsos, espècie d'orgue de fusells; altres fusells amb un fex de canons (nou o dotze canons). N'hi ha un que'l feu el jesuita P. Verbiest, l'any 1869. N'hi de cuyro, ben cordats y empegats. N'hi ha qu'están plens de baxos relleus, preciosíssims. A l'esquerra (col·lecció d'enginyeria) hi ha model·los de tots els sistemes de canons, y de totes les máquines-de-batre-murs durant l'edat mitja y època romana; model·los dels sistemes de fortificacions de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

tot lo mon; reproduccions dels camps de batalla de les victòries guanyades dels prussians; veentse les posicions qu'ocupaven les tropes. Es una cosa curiosíssima. També hi ha uniformes de totes les nacions.

El pis principal: La gran escalonada entra a la banda nort, y se troben les *sales-de-la-Fama*; la del centre, *dels Sobirans* (Herrscherhalle); les dels costats, *Generals* (*Feldherrnhalle*). La del centre es quadrada, am cúpula redona per via d'unes grans petxines, tota policromada y dorada, plena de pintures murals. Té 21 metres per banda y 20 d'alt. Les pintures son alegòriques del resurgiment y glorificació de Germània, y històriques dels grans moments de l'història de Prússia. Hi ha estàtues colossals dels Prínceps Electors y Reys de Prússia, y busts dels homes polítichs més grans de la nació. Les sales dels costats, policromades també, plenes les parets de pintures de les principals victòries dels prussians y estátues de sos generals. —Les demés sales estan re-de-plenes d'armes ofensives y defensives (vestits de fort, cotes de malla, de la gent y dels cavalls), desde les ballestes y fletxes, llanses, piques, masses de puntes, etc. fins a les derreres bayonetes y fusells, y llavò els vestits [88] militars de tots els temps; y, per mostrar com les duyen, hi ha una partida d'estátues de soldats de peu y a cavall, molt ben fetes y els cavalls també, vestits militarment. Están tan a n-el viu, que sembla que parlen. Es una cosa de veure de tot; se fan les quatre, l'hora de tancar, y buydam.

Plou seguit seguit, y ja li he copat cap a ca D. Miquel Capllonch. Am mitj'hora de tranvia hi arrip; feym una gran conversada. Sortim a passetjar amb la seua senyora, una belga, agradabilíssima y simpática de tot. Mos n'anam tots tres de d'allá, amb una brusca ben fina y ben xelesta, sense mica de calor, y prenim el ferrocarril subterrani (Untergrundbahn), que se'n va com cent dimonis, ple de gent. Hi ha dues vies, y per cada una van y venen trens, cada tres o quatre minuts. Al cap d'una estona, sortim demunt terra, y, com mos ne temem, ja anam a l'ayre, casi a l'altura de les teulades, qu'aquí no són gayre altes, per demunt uns grans ponts de ferro, que fan un grandiós estabó, afegit a n-el dels altres tranvies que van per terra, y a lo millor passam part demunt

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un ferro-carril dels grossos, y acessuaxí mos passa per un costat, partdemunt nosaltres, un altre tren; y carros y automòvils, bicicletes y motocicles y gent per llarch que's balluguen p'en terra. Allò sembla un desvarietx d'un cap desbaratat. Arribam a una estació; sortim del tren, y emprenim la pujada a un gran jardí dalt un pujol, d'ont devallen unes catarates artificials, molt pintoresques, voltades de grans arbres. Fa una bona brusca, y envestim els caminals del jardí que mos duen a la cuculla, aont fa una plataforma d'asfalt amb un pinacle molt agullonat, ple de figures simbòliques. Es un magnífic mirador demunt Berlín. Tot quant destria la vista son cases y més cases y campanars y xemeneyes de fábriques per tot arreu.

Me crida l'atenció veure per tot tantes d'al·lotes, ben enllestides, totes soles, dins trens, tranvies, passetjos. Me diu D. Miquel qu'assí va molt estret tot lo referent a moralidat pública. Assí un que s'atrevesca a dir una parauleta de res a una dona, el balden. Li fan un procés, y presó major. Y basta'l testimoni de la interessada. No fa gayre aná a presidi un mestre de música perque una dexebla l'acusá de que li havia feta una acció una mica sospitosa, y un'altra que l'havia tocada a n-el pit. El mestre negava y deia que tot lo més poria haver-ho fet sense temerse'n. No valgué de res que les altres dexebles y sa família diguessen que may li havien notat res dolent. El testimoni d'aquelles dues el dugué a presidi. La policia es ineczorable. A n-els orinadors públichs hi ha una inscripció que diu qu'abans de sortirne s'han d'haver arreglada [89] la roba; si no hu fan axí, hi ha un policia que hu veu, y venga una bona multa!

Aquí, me diu D. Miquel, no hi ha festetjaments per passar el temps. Quan un fadrí escomet[2] una al·lota, es d'una manera molt formal, y s'hi han de mirar molt en dexarla. Com els joves y les joves están tan ocupats en les escoles, no s'embarriolen en festetjaments fins molt envant, y en venir el cas, ben aviat se fa l'esclafit, se casen, y fora perdre temps. Axò

[2] Nota de l'original: Li proposa de festetjar-la.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de festetjar anys y més anys, y ara amb una y suara amb un'altra, no's coneix per aquí.

Tornam a ca D. Miquel, y la seua senyora mos té preparades unes sopes amb ous, mallorquines, de primera. En va aprendre com fou a Mallorca, l'any passat. ¡Sopes mallorquines a Berlín! Es estada una festa grossa!

S'es fet tart, y ¡cap a l'hostal meu, a posar els ossos de pla!

Agost. Dia 22

Missa a Santa Hedwigis: l'esglèsia. —El *Dom*. —El Palau Reyal. — *Estables* del Palau. —Font de Neptú. —Entorns. —*Museu vell*. — *Museu nou*. —*Galeria Nacional*. Altres edificis públichs. — *Königstrasse*

El dia no comensa malament, però es tan fred que m'he de posar el *demunt-tot.* Me'n vatx a l'esglèsia principal catòlica d'assí, Santa Hedwigis. Mostr els meus papers, me reben amabilíssimament y dich missa. Els escolanets son correctíssims; observen les cerimònies de primera. Hi ha centenars de nins y nines d'una escola veynada qu'ouen missa. A estones canten (els alemanys son molt de la cantada), a estones diuen oracions fort.

Santa Hedwigis es un'esglèsia de mitján sigle XVIII, per l'estil de la *Rotonda* de Roma: demunt el pòrtich, a n-el frontó, hi ha un gran bax-relleu de la vida de la Titular. La cúpula está forrada de bronzo. En lloch de claraboya, té al mitx una llanterna. L'esterior es llis. L'interior es imponent, venerable. No fa nau lateral o corredor circular, sinó columnes a parells, adossades, dexant uns grans panys aont s'obrin uns finestrals de mitx punt am vidrieres de color, de diferents sants, y servexen de retaule a l'altar que tenen devall. Tal disposició, molt simple, es d'un gran efecte. Derrera l'altar major hi ha una capelleta rodona, que serveix de baptisteri y per confessar; hi ha quatre o cinch confessionaris.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

El capellá que's cuyda de la sacristia me diu que no tenen [90] bisbe a Berlín, sinó un Prelat-Delegat-Apostòlich, que fa totes les funcions episcopals, sense esser bisbe. Berlín y la seua comarca están en rigor dins la diòcesis de Breslau.

Mos trobam a les onze y mitja am D. Miquel Capllonch, y visitam el *Dom*, l'esglèsia principal dels protestants. Es nova, d'estil renaxement-italiá: es redona interiorment y esteriorment quadrangular, y per defora té 105 metres de llarch, per 75 d'ample, 31 d'alt fins a la gorniça principal, 75 fins a n-el peu de la llanterna de la cúpula, y 114 fins a n-el capdemunt de la creueta. Es feta de la derreria del sigle XIX. No té gayre carácter relligiós. Té un campanar a cada cornaló, no gayre alt, y la gran cúpula al mitx. La fatxada es imponent; forma un gran pòrtich, que hi pujen per una partida de graons y fa tres grans portalades, la del mitx més ample y més alta, de mitx punt; les dels costats, quadrangulars. Les rebranques llurs duen adossades columnes. A les de la portalada central, a la cara de defora, hi ha baxos-relleus de bronzo (Luter devant la Dieta de Worms de 1521; Luter amb els cappares de la secta). Demunt aquests baxos-relleus hi ha les estátues, de bronzo, dels evangelistes; y a n-el frontó del mitx, una figura colossal del Bon Jesús, de bronzo, beneint. Passat el pòrtich, entrant, troben un vestíbul, per ont passen dins l'esglèsia, que no resulta gayre més gran que la *Rotonda* de Roma, però está decorada am gran magnificència, mes sense gayre unció. Fa quatre grans ábsides o brassos de creu; un, qu'es l'ingrés, y part demunt, la tribuna del *Kaiser*; els dels costats, un per l'orga, grandiós y de primera; y l'altre per un'altra tribuna; y el de l'enfront, l'altar. Les parets son de marbres preciosíssims am grans daurats; la copinya, suntuosament decorada; tres finestrals am finestres de colors: el Naxement del Bon Jesús, la Resurrecció, la Pujada a n-el cel. L'altar, riquíssim, amb el Sant Crist y els dos canelobres, y derrera s'alsa un retaule bax, llarguer, fent una zona de capelletes amb les dotze figures dels apòstols. Entre y entre d'aquests brassos del creuer, s'obrin quatre absidioles, aont hi ha altres tantes de tribunes, y a les copinyes, de mosaych els quatre evangelistes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

rodats de garlandes. Entre y entre d'aquests vuyt compartiments hi ha sostres de columnes que fan de peanya a les figures de Luter, Melanchton, Calví, Zwingli, Felip d'Hessen (el Landgraf), Frederic el *prudent* (l'Elector de Saxònia), Albert de Prússia, el qui's feu protestant y la gent el seguí, y Joaquim I, de Prússia també. La cúpula está suntuosament decorada com tot, y té una claraboya zenital, preciosa. Tot está ple de banchs per seure, tot numerat y amb el nom del qui hu té llogat per seure. A la dreta y a [91] l'esquerra fa un' ala: la del nort, majestuosa, però sense carácter relligiós, es per monuments sepulcrals de gent grossa. L'altra ala es per baptisteri y matrimonis. No hi dexen entrar els viatgers. Costá aqueixa esglèsia 11.500.000 marchs. Es un bon monument, però no correspòn a l'importáncia de Berlín. ¿Qui s'atrevirá a comparar-lo amb les Seus de Worms, Magúncia, Estrasburg, Ulm, Colònia, y no parlem de tantes altres catedrals catòliques, d'Alemanya y fora d'Alemanya? A Espanya en tenim moltíssimes de més importants en tots conceptes.

Sortim del *Dom* y mos aficam dins el *Palau Reyal*, comensat a n-el sigle XV, seguit a n-el XVI, XVII y XVIII, y acabat a n-el XIX. Té'l riu Spree a la banda de llevant y grandioses plasses a n-els altres tres vents, rodades d'edificis y monuments magnífichs. A la banda nort té'l *Dom* y els *Museus*, a n-el ponent el monument de Guillem I y un altre bras de riu, y a mitjorn hi ha'ls *Estables y Cotxeries Reyals*, inmenses, un edifici suntuosíssim, monumental. Basta dir que té de frontis 93 metres y de fondária 176. Coronen el frontis carrosses tirades d'una guarda de cavalls, plenes de gent, y a cada banda, abax, hi ha uns preciosos abeuradors amb alts relleus d'estátues colossals de Prometeu y les Occeànides y Perseu amb Andròmeda. Dins l'edifici hi ha tot un museu de cotxes de gala y demés arreus. Al mitx de la grandiosa plassa hi ha un magnífich brollador, qu'es tot un monument. De dins la piscina s'alsen uns rocams plens de foques y altres animals consemblants, que's treuen brolls d'aygo de la gola per tots vents, y amunt de tot sèu Neptú amb el trident, de bronzo, colossal, y a estones casi no'l veuen, dels brolls d'aygo que li llansen les foques. A les vores de la piscina hi ha recolzades y en actitud de buydarhi unes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ámfores, que també brollen a la vela, quatre estátues de dona, colossals, de bronzo, nues, just amb una mica de vel, com si no'n duyen. Si estiguessen dretes aquexes estátues, per mi tendrien una trentena de pams.

El Palau es immens, d'estil renaxement; fa 192 metres de llarch per 116 d'ample; el frontis en té 30 d'alt y la cúpula de la capella 70, que guayta part demunt el frontis. Aquest fa tres portalades, la del mitx més gran, y dedalt el trofeu de l'Emperador, tot daurat, y grandioses estátues coronen el conjunt. El *Palau* forma un rectángul amb un'ala al mitx de través. De part-defora es massa sever, monóton, geomètrich. Només es visitable la part nort, que no habita la família imperial. —Mos presentam a la porteria, pagam mitx march per hom y mos donen un billet, y per endins. Es visitadíssim y els visitants van a boldrons y per torn. Les entrades que's cobren deuen pujar un capital al cap de [92] l'any. Y tothom n'está content, de pagar el mitx march, perque axí no ha de fer altres passes ni cercar recomanacions ni influències; un paga, y ¡per endins!, a veure coses, que n'hi ha a l'uf de precioses. —Formam un boldró d'una cinquantena de persones. Aviat mos arriba'l tom, y ja som partits, puja qui puja per una escala sense graons, una rampa, de toes. Y una volta dins la gran *Schweizer Saal,* mos posam unes babutxes per hom, perque'ls trispols son de llenyes precioses, y ja som partits. El *cicerone* mos ho explica tot. Parla clar; es el qui he entés més, de tots els qu'he sentits des que som dins Alemanya. Les sales son molt grans, regiament moblades, am grans retrats de la gran dinastia, enquadrats am policromia mural; els paladars son preciosos, y, com més va, més esplèndit tot. Veym taules y cadires de plata; dins una sala hi ha una vexella, tota de plata daurada, disposta a pisos, esplèndida; no sé quants de quintars deu pesar. Hi ha una tribuna tota de plata, de vuytanta quintars. Seguexen sales y més sales: una, dels *retrats*, molt llarga, y a la fi la sala dels *tapissos*, estreta, y la *Sala blanca,* molt gran, més alta, meravellosa, sobre tot el paladar, casi tot daurat. D'assí passam a la capella, una rotonda, decorada admirablement, de mosaychs, am les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

imatges dels profetes y evangelistes y passatges de la vida del Bon Jesús. Té més carácter relligiós que'l *Dom.*

Sortim d'assí. —Travessam el jardí de Frederic Guillem III, devant el *Dom* y el Palau, aont hi ha el monument de bronzo (estátua a cavall de dit príncep, y una partida d'estátues més, al·legòriques); passam el pont del Palau, monumental, amb estátues a parells, simbòliques (una partida d'homos tots nuus; ni la fulla de pámpol va lleure posarlos); passam per devant els palaus de *Kronprinz*, de l'Opera y de Guillem I, grandiosos, però frets, de tall pseudo-clássich, y per devant l'*Universitat*, inmensa, am les figures de marbre blanch a cada costat, dels grans Alexandre y Guillem Humboldt, y per devant la biblioteca de l'Universitat. —D. Miquel se'n va a ca-seua, y jo a dinar a un restaurant d'allá prop, aont me camp molt bé. Dinat, cap a n-els *Museus*. Son dos edificis, pseudo-clássichs, molt grans, afegits per un corredor. L'*Altes Museum* es quadrangular, té 86 metres de llarch, 53 d'ample y 19 d'alt. Es no més planta baxa y pis principal. Devant, a la plassa hi ha una piscina de marbre groguench, redona, que deu tenir coranta pams de diámetre, tota d'una pessa. La fatxada es un pòrtich grech, colossal, am la paret cuberta de pintures murals: a l'esquerra's representa'l desplegament de la forsa del mon sortint del caos cap a la llum; a l'endreta's representa la cultura y costums de l'Humanidat; y a cada branca de [93] l'entrada hi ha dèu estátues de grans artistes d'art. A cada cap d'escala hi ha estatues de lluytadors contra feres, a cavall.

Planta baxa: fa una partida de sales, plenes d'escultures. Trobau tot-d'una una grandiosa rotonda am cúpula, d'uns 22 metres de diámetre, rodada d'estátues gregues y romanes, senceres o bocins. Passau llavò a la *sala arcayca*, plena d'escultures gregues del sigle VI abans de Crist; entrau dins la *sala etrusca*, plena de sarcofachs y urnes cineráries amb alts relleus dels sigles III y II; y llavò vé la *sala d'art grech del sigle* V: estátues senceres y a bocins, baxos relleus y fragments, alguns am policromia. Passau a la *sala dels héroes*, llarguíssima, reblida d'estátues

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dels sabis y personatges célebres de Grècia; y llavò entram a la *sala romana*, tota d'estátues romanes senceres y bocins.

Pujau per unes magnífiques escales a n-el *Pis principal*: fa 17 sales, bax del nom de *Antiquarium*. —*L'entrada*: hi ha tombes del sigle IV (a. de C.) y bronzos daurats del sigle II (d. de C.). —La *Sala 2*: figuretes de bronzo: unes *gregues*, antiquíssimes, dels sigles IV, V, VI y qualcuna del X (a. de C.), les altres dels temps primitius de Roma, altres etrusques y altres romanes més modernes; y llavò trespeus, hídries y planxes de mirall. —*Sala 3*: col·lecció de Lipperheide d'elms grechs, romans y celtes, dels sigles VII-II a. de C. *Gabinet 4*: Joyes d'or y de plata, gregues, etrusques, romanes, celtes, perses, qualcuna de 400 a. de C. —*Gabinet 5*: tresor d'objectes romans de plata, trobats devora Hildesheim l'any 1868, la major part del temps d'August. —*Gabinet 6*: reproduccions galvanoplástiques d'antiguedats artístiques de Creta y Micenes. —*Sala 7*: troballes de Pèrgam, Priene (bronzos, tests, brasers, etc.), objectes de bronzo y altres coses, trobades devora Pompeia, Tívoli, Palestina. —*Sala 8*: objectes de bronzo grechs, etruschs, romans, antiquíssims. —*Sala 9*: vidres y pedres precioses tallades (èpoques grega y romana), traballs en ambre, ivori y òs. —*Sala 10*: antiguedats trobades a Xipre, Frígia y altres illes gregues: cerámica, figuretes, joyes, algunes de l'època de Troya. —*Sala 11*: figuretes de test, gregues, dels sigles VI-II a. de C. N'hi ha moltíssimes y precioses fora mida. —*Sala 13*: figuretes de test, itáliques, garrides ferm, del sigle IV a. de C. y de la derreria de la República y primeria de l'Imperi. —*Sala 12*: vasos arcaychs grechs: n'hi ha de cuberts de dibuxos geomètrichs, de 1000 a 900 anys abans de l'era cristiana; n'hi ha de diferents regions gregues, am figures humanes gravades negres. —*Sala 14*: vasos átichs am figures negres, del sigle VI a. de C. —*Sala 15*: vasos átichs am figures gravades rotges, dels sigles VI y V a. de C. —*Sala 16*: [94] vasos itálichs am figures gravades rotges, dels sigles V, IV y I a. de C. —*Sala 17*: objectes d'art itálich-etrusch, de test negrench (sigles VII-V a. de C.), vasos, armes y utensilis de bronzo, troballes de tomba. Hi

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ha de tot y molt, y tot admirablement ordenat. ¡Quina llástima no porers'hi aturar un a mirar de prim conte tot axò!

Derrera'l *Museu vell* vé'l *Nou* (*Neues Museum*), unintlos un corredor. Es un còs de edifici de 195 metres de llarch per 40 d'ample y 31 d'alt. Fa *planta baxa*, *pis principal* y *pis superior*.

Planta baxa: es un museu egipci, de nou sales, farcides d'objectes: portals, columnes, cariátides, obelischs, mòmies, caxes sepulcrals de llenya pintada y de pedra, ceràmica, vidres, joyes, baxos relleus, esgrafiats, robes, jeroglífichs, etc. compartit tot axò en *època antiquíssima*, *vell-Imperi*, *mitjá-Imperi*, *nou-Imperi*, *derrer temps*. Es una cosa d'esglay lo que hi ha replegat aquí dins. ¡Qui sap lo que val!

Pis principal: hi ha una grandiosa col·lecció de reproduccions en guix de les estátues més anomenades dels museus més famosos y baxos relleus grechs y romans y del Partenon. Per les parets hi ha pintures de paisatges de Grècia y escenes de la Mitologia.

L'escala per pujar a n-aquest pis es monumental, endiumenjades les parets y paladar de la caxa de sis pintures colossals de Kaulbach, representant grans monuments històrichs de l'Humanidat, y llavò alegories de les ciències y arts, y llavò els principals llegisladors que hi ha haguts a n-el mon.

Pis superior: hi ha una col·lecció de gravats dalt coure, fusta y pedra, devers 300.000; com també dibuxos d'artistes morts abans de l'any 1800; manuscrits il·lustrats dels sigles x-xvi; impresos il·lustrats y una grandiosa col·lecció de fotografies de grans pintures y dibuxos monumentals. Hi ha magnífiques col·leccions de Dürer, Rembrandt y Goya, qu'es el qui hi té més. Llavò hi ha una gran sala per esposicions volanderes.

Surt d'assí; pas per devant la *Galeria Nacional*, imitació de temple romá: rectangular, amb un'ábside: té 63 metres de llarch y 31 d'ample. Fa un socle llis, demunt el qual s'alsen les columnes adossades. L'edifici está al mitx d'un jardí, voltat d'un pòrtich ubert per cada vent, de columnes toscanes, descrivint la metexa planta del museu. Pas el pont de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Frederic y seguesch de d'allá per devant *La Borsa*, grandiosa, estil clássich; per devant l'*Escola Superior de Comerç* (*Handelshochschule*), edifici modern, gentil; vetx *Marienkirche,* ogival de la tercera època, protestant avuy, y el monument de Luter, just allá devant, de bronzo la figura d'aquest y les dels seus companys, cappares del protestantisme, [95] demunt un socle de marbre moradench. Seguesch endevant y me trop devant la *Casa de Correus* principal, que es inmensa, monumental, una part moderna, gentilíssima; y la nova *Casa de la Ciutat*, tota de toes de diferents colors, d'estil entre románich y ogival, plena de randes y cenefes, preciosa de tot, y una torre a n-el centre, quadrada, molt gentil. Seguesch *Königstrasse* de d'allá. El carrer es amplíssim, van y venen tres o quatre parelles de tranvies elèctrichs a la una, y automòvils y tranvies de sanch, y carretots carregats de mercaderies, y bicicletes y motocicletes. Es molt esposat atravessar el carrer. Y les aceres plenes de gent, que's freguen y se topen. Jo no havia vista may una cosa consemblant. Arrip axí com puch a la grandiosa estació de *Alexanderplatz*. A man dreta hi ha uns edificis inmensos, qu'un altre dia visitaré, si Deu ho vol. Totes les cases per aquí son monumentals, semblen palaus; unes botigues estupendes, amb uns mostradors de bax fins a les teulades. Entr a l'estació, que no té fi; es del ferro-carril a l'ayre. Hi putx, y me dexa a *Postdammer Bahnhof*, y d'assí cap a l'hostal, y prou per avuy.

Agost. Dia 23

La *Galeria Nacional*. —Al·lotes esquerevits. —Tiergarten

El dia comensa y acaba ennuvolat. Al matí molta de boyra y fret. He hagut de dur l'abrich tot lo dia. Escrich tot lo dematí, din, y li estrench a acabar de veure'l *vell* y el *nou Museu*. Vists de tot, me'n entr a la *Galeria Nacional*: fa la planta baxa y dos pisos. Hi ha unes 850 pintures, 140 cartons y dibuxos colorits, y unes 140 obres plástiques, tot del sigle XIX y XX y d'artistes alemanys. Hi ha coses ben apreciables, distribuides en tres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

pisos. A n-el superior hi ha un aplech de 26.000 dibuxos originals y aquareles alemanyes del sigle XIX. Hi ha també pintures d'artistes estrangers: hi hem vists aquests noms espanyols: Díaz, Millet, Pissarro, Rivalta, Sorolla, Bastida, Rosselló. —Hi he vistes dotze o tretze estátues, moltes de dona, modernes, prou bones. Desgraciadament van massa a la fresca, completament nues y no recatades com la Venus de Milo. En general les estátues nues modernes son més impúdiques que les velles. A n-el buyt de l'escala per pujar a n-els tres pisos superiors, hi ha grans pintures murals y uns baxos-relleus dels artistes principals qu'ha tenguts Alemanya.

Surt de la *Galeria*; putx a n-el *tren de la Ciutat* (Stadtbahn), a l'estació de la Borsa, cap a *Tiergarten.* Prench de segona per estar més ample y porer mirar per les finestres; però justament pujen qua[96]tre al·lotelles de setze a desset anys, que's posen devora mí y no tenen aturay de conversar y de moure-se. No s'empatxen de mi, però me tapen la vista de les finestrelles, de tant que's balluguen. Devall a *Tiergarten y* m'afich dins aquex grandiós park, de 255 hectáries, de devers 7 kilómetres de llarch y tres o quatre d'ample, casi a n-el centre de la ciutat. Es ple d'uns abres altíssims, molt verts, de molta fulla; y fa un sens fi de caminals, uns amples y altres estrets, envitricollats, y una partida de llachs y estanys, plens de barquetes que senyors y senyores fan navegar, y hi remen com a desesperats. Tants de caminals m'han embuyat, y axò que tenia devant el pla del Bädeker. Ventura qu'un carter m'ha fet veure aont era. Som sortit a *Grosser Stern*, una plassa rodona, amb una tanca preciosíssima y estátues de bronzo d'escenes de cassa, molt avengudes, sobre tot la principal: un munt de roques y un gran cerv demunt de tot, amb una estrella d'or dalt del front y el cassador que hu veu s'agenolla y els cans queden empantanats. Assí confluexen quatre o cinch caminals y un d'ells el carrer principal. Van y venen tranvíes elèctrichs y de sanch, automòvils, bicicletes, carretots, de tot. Arrip a veure l'esglèsia en memòria del Kaiser mort (Frederic III), ogival, recent: fa com una creu de brassos curts, am creuer, d'ábside plana, amb grans

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

vidrieres. Es tancada, com se suposa, com a protestant. Prench el tranvia y me du devora'l meu hostal.

Agost. DIA 24

El Delegat Apostòlich. —Sanitat dels alemanys. —No hi ha captayres. —Esplendidesa dels carrers nous. Estátues nues. —*Kunstgewerbemuseum*. —Entrevers a un restaurant. —Altres edificis y plasses

El dia comensa am sol. No n'havia vist cap, des que som a Berlín; però aviat s'ennuvola y a estones fa gotes, y un oratge ben fret. No hi ha hagut altre remey que dur posat tot lo dia el *demunt-tot*. ¡Ja es una bona passada haver d'anar així, dia 24 d'agost!

He dita missa a Santa Hedwigis. Avuy he vist el Delegat Apostòlich; es molt agradable; té una cinquantena d'anys, de bones talles, gruxadet, blanch y vermell, molt sá. Tots els alemanys ho son. No se'n veuen, d'homos menuts ni magrel·los, ni cares de cera. Si n'hi ha de tísichs, no van p'els carrers que jo he trescats per dins les ciutats alemanyes.

Lo que no veuen gent qu'escupi en terra, ni pel carrer. Dins els tranvies, no'n parlem, y menys dins les esglèsies.

Encara no he vist cap pobre que capti. Negú s'es acostat a mi a demanarme res. Me diuen que la Policia ho mena ben [97] estret. No dexa captar, però's cuyda l'autoridat de donar pa a -ne qui no'n té. Privar el captar es bo de fer; lo segón ja no hu es tant.

Mos hem de veure amb D. Miquel Capllonch a les onze, y prench un tranvia que'm du devora ca-seua, passant per *Hallesche Thor*, *Belle-Alliance Allée*, *York-Göben-Hohenstaufen-Motzstrasse* y *Kaiserallée*, uns carrers casi tots nous, casi tots amb arbres a cada banda, amplíssims, asfaltats, ben nets, de cases moltes d'elles esplèndides, y axò, durant tres quarts de tranvia elèctrich, que no paupa. No hi ha remey; Berlín nou es molt superior arquitectònicament a Berlín del sigle XVIII y primera mitat

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del XIX. —A *Kaiserallée* acaben una casa, d'un frontis gentil, però a l'altura del principal hi ha quatre figures humanes de tamany natural dalt unes pilastres: dos homos y dues dones, y van nuus de tot, de cap a peus, ben quadrats. Això no pot anar ni en rodes. A un'altra portalada d'un altre carrer, hi ha dues cariátides elegantíssimes, dues dones, més que de tamany natural, també totes nues, però no tan impúdiques com aquelles altres. Això es una taca per Berlín, diguen lo que vulguen.

Hem conversat un' estona am D. Miquel, y li he estret cap a veure el *Kunstgewerbemuseum* (museu d'indústries artístiques). Está devora'l meu hostal, es nou, fundat l'any 1867. L'edifici el feren l'any 1877-78, d'estil renaxement, no pseudo-clássich, de toes y pedra, molt ben combinades, y coronat d'una zona amunt de tot, de cap a cap, tota de mosaych, de figures alegòriques de les diferents èpoques de l'art, demunt camp d'or. Es un edifici molt gran: fa planta baxa, pis principal y un altre pis, y a n-el centre un gran pati cubert de vidres pintats y am les parets esplèndidament decorades (granit, marbres), y am baxos relleus. Tot l'interior es per l'estil. Jo no sé lo que deu costar. El pati fa galeries per tot lo redó, a la planta baxa y a n-el pis principal.

La planta baxa té, inclouenthi el pati, 32 sales. El pati está destinat a esposicions, y ara n'hi ha una de papers pintats y obratjats, a milenars, per guardes de llibres. Amunt de tot, bax dels vidres, hi ha un fris per tot lo redó, una professó dels pobles més importants per les seues indústries artístiques, rendint homenatge a Prússia. Les galeries, inferiors contenen un sens fi de ferros (panys, claus, tota classe d'objectes) preciosos molts d'ells; y mobles. Les altres sales contenen mobles y adressos de casa, de diferents èpoques, de l'edat mitja ensá, y les finestres tenen vidres pintats, dels sigles XIII-XVI. *Les sales 9 y 10* son per esposicions passatgeres; ara n'hi ha una de cerámica de Leipzig, qu'es una cosa de primera (vasos, ratjoles, figures am brillantors de vernís [98] y metáliques). *Les sales 11-I3*: adressos d'església y de cases particulars, època ogival. Es una cosa notabilíssima lo que hi ha en argenteria, tapissos, esmalts, box tallat y ivori. *Sales 14-18*: obres del renaxement

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

francès y italiá. *Sales 19 y 2I*: representen dues cambres de fust, decorades, del sigle XVI. *La Sala 22* inclou mosaychs y obres de palla trenada (llatra); es una cosa admirable de tot, capells, cistelles, cinturons. *Sala 23*: mobles y tapissos dels primers temps del renaxement, de Borgonya y Bax- Rin. *Sales 24-26*: objectes alemanys y holandesos dels derrers temps del Renaxement. N'hi ha d'ambre d'allò millor, instruments de música, riquíssims; tapissos; talla y tornetjadures d'ambre, ivori, mare-perla y *coco,* estupendes de tot. Hi ha baulets y vasos tot cuberts d'alts relleus de figuretes d'ivori, tallades meravellosament. Una gran palangana plena de baxos relleus d'ivori, am centenars de figuretes humanes. *Sala 25*: mobles barrochs dels sigles XVII y XVIII, de diferents procedències; n'hi ha de primera de tot. *Sala 27*: mobles y objectes estil Lluís XVI. *Sala 30*: objectes francesos de la derreria del sigle XVIII; mobles de Maria Antonieta de França. *Sales 29 y 31*: objectes dels sigles XVIII y XIX.

M'hi som embadalit tant en tot axò, que's son fetes les quatre, hora de tancar, y hem hagut de sortir. Hi aniré un altre dia per estudiar el pis principal.

Consider aquest museu molt més interessant y práctich que'ls de pintura y escultura. Per axò l'he descrit més per menut.

Abans d'entrar a n-el museu, cercava una fonda o restaurant per dinar, y no'n trobava que fessen bona cara. A la fi, vetx un *Café-restaurant* y hi entr. Surt una al·lotella molt estirada, jo me trech l'abrich, y ella el me pren molt llesta y el penja. M'assech a una taula y dic: *Bitte*, *Speisenkarte* (fassa'l favor de la llista dels manjars). Me diu que no n'hi ha; demán el *Ménu*, y me diu que no'n tenen; y posada am los colzos demunt la taula, abocada a mi, me diu qu'allá no més prenen vi y cervesa. Li dich que no vatx de res d'axò, y fa una gran esclamació rient. Axò no m'agrada gota, i m'axech, prench depressa l'abrich, y li estrench, sentint les esclamacions que's feyen allá dins, que jo no volgués vi ni cervesa. Hi ha que mirars'hi bé, aont entra un.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Devant el *Kunstgewerbemuseum* hi ha *Preussisches Abgeordnetenhaus* (casa dels Diputats de Prússia); es un edifici grandiós, fet l'any 1893-98, d'estil renaxement italiá; es de pedra arenosa, de aspecte sever, am figures alegòriques. La sala de sessions es imponent; hi ha 433 cadires p'els diputats.

Per aprofitar el temps, som arribat a la plassa de la *Belle-Alliance*, redona, molt gran, casi tota plena de jardí, en forma de [99] dos anells concèntrichs y caminals entre y entre, en forma radiada. Al mitx hi ha uns graons y una columna amb una figura al cap demunt; y voltant un dels caminals circulars, hi ha boldrons de figures de marbre blanch ben tallades, y no n'hi ha de nues, grácies a Deu. D'assí, prench el tranvia que va a l'ayre (Hochstrassenbahn), que passa cada tres o quatre minuts per cada vent. Arrip fins a l'estrem d'aquexa via, cap a llevant. Vetx una mala fi de carrers, tots amples y nets y molta de gent qui tresca, y tranvies elèctrichs y de sanch, y automòvils petits y grossos, y bicicletes, y carretots carregats de merques. Prench el *ferro-carril de la Ciutat* (Stadteisenbahn*)* a l'estació *Warschauer*, y de d'allá fins a la d'*Alexanderplatz*. Devall assí i visit la plassa aquexa, prou gran, amb una figura de coure, colossal (7 metres amb el socle, qu'es baix), de *Berolina* (Berlín). Vetx després l'església de Sant Jordi: d'estil de transició (románich ogival), nova (any 1895-98), ayrosa, arrogant amb un campanar molt aguyonat y gentil, de 104 metres. Torn arrera, y pas per devant *la Policia* (*Königliches-Polizei-Präsidium*), un edifici inmens, nou, fet tot de toes rotjenques, románich, imponent: forma un poligon de quatre costats, més ample d'un cap que de l'altre, fet l'any 1885-90; ocupa un solar de 15.777 metres quadrats; fa tres patis interiors, planta baxa y tres pisos. A n-el pis segón he contades a una banda llarga 56 finestres grans de filera, y a n-el cap estret, 22. He travessat el pati central, y hi he contades 114 passes de banda a banda. Després he visitat el *Land-und Amtsgericht* (Tribunal territorial) nou, acabat l'any1904, inmens, d'estil barroch sud-alemany, molt pintoresch; té una fatxada de 210 metres y inclou 600 sales. Seguint de d'allá, he vista la *Kunstschule*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

(escola d'art), edifici nou, de toes, ben gran, am patis y dependències, tot ben encitronat. Seguint per envant, he vista la nova *Rathaus* o *Städtisches Verwaltungsgebäude* (edifici d'administració de la ciutat), d'estil renaxement ben entès, imponent, majestuós; ocupa un solar de 10.384 metres quadrats. Está ple de bastides. He vists quatre o cinch nins que jugaven per allá, y m'atur y les deman: —*Was ist dieses Gebäude?* (¿qu'es aquest edifici?). —*Rathaus* (casa del consell), respòn un. —*Neues Rathaus?* (¿la casa nova?), demán jo, y ell, rient, respòn: —*Nicht neu, alt* (nova no, vella). M'ha feta grácia aquexa sortida. Es que l'edifici fa cara de vell, al menys la bastida. Es molt veya. Aquell nin no hi deu haver vista fer feyna, y per axò deu creure que no es nou l'edifici, sinó vell. Llavò li he demanat si no l'havien d'acabar, y m'ha dit que no hu sabia. Camina caminarás, som passat per devant *Nicolai Kirche*, ogival, amb campanar gruixadíssim el primer còs, y d'ell s'en pujen altres dos campanarets molt agullonats. [100]

Putx a un tranvia de sanch, que'm du a l'hostal, y prou per avuy.

Agost. Dia 25
Exida amb el Dr. Holle p'els entorns de Berlín

El dia ha comensat ennuvoladot y hi ha seguit tot lo dia.

Devers les vuyt del matí feya un fret ferest p'el carrer.

Dich missa a Santa Hedwigis. Hi ha una missa de comunió, y sent cantar la capella d'allá. ¡Quina cosa més suau y afiligranada! ¡Vaja que hi canten de bé!

Acabat, prench un tranvia y cap a Pankow, per passar el dia amb el Dr. Holle. Hi arrip a les onze. Feym una bona conversada, y ja som partits cap a *Nieder-Schönhausen*, un palau aont Frederic II tenia confinada la seua dona. Mos aturam a dinar a un restaurant molt econòmich; treuen uns torca-boques de paper de seda, que només s'usen una vegada. Atravessam un pinar a peu, y pujam a un tren, que mos dexa devora'ls

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

grandiosos llachs de *Tegel* y *Havel*, rodats de boschs espessíssims y prats y poblets ensá y enllá. Mos hi embarcam, naveganthi unes quantes hores, conversant y esplayant la vista. Se fa hora baxa; tornam a Pankow; prench un tranvia, y com arrip a l'hostal son les nou y mitja. Hem discutit amb el Dr. Holle sobre Luter y Kant. Se veu que'ls protestants se'n recorden poch de les teories teològiques y filosòfiques de Luter y que'ls kantians, el doctor ho es, están a les fosques en molts de punts de les teories del mestre. No es estrany, essent com son fosquíssimes, envitricolladíssimes, de primera per un perdrehi'l cap.

Agost. DIA 26

Fret per llarch. —*Brandenburgertor*. —*Reichtagsgebäude*. — Monument de Bismarck. —Columna de la Victoria. —Altres edificis. —Aquarium

Comensa el dia ennuvoladot y hi acaba. Fins molt grandia fa fret, y un ha d'anar ben abrigat. Me diuen que fa xixanta anys que no havia fet un estiu axí, y que hi ha anys qu'arriben a 42 graus, y les bísties cauen mortes p'el carrer y la gent no hi pot anar. ¡Si a mi m'aplega un estiu axí...! Ja ho som venturós!

A les dèu en punt me'n vatx al *Kunstgewerbemuseum*, y me resulta que'l dilluns es tancat y el *Völkerkundemuseum* lo metex. Bona l'hem feta! Prench un altre vent, cap a la *Brandenburgertor* (porta de Brandenburg). Es entre *Unter den Linden y* el *Jardí de les feres* (*Tiergarten*), de la derreria del sigle XVIII, d'estil clássich. [101] Es grandiosa aquexa Porta, però se ressent de la fredor de l'estil. Es un'espècie d'arch de triumf, que fa cinch portals rectangulars; per via de quatre grans pilastres y les rebranques foranes, am columnes, dòriques adossades que sostenen l'entaulament, y demunt aquest s'alsa la *Victòria demunt una carrossa* que hi tiren quatre cavalls, tot de coure, y de sis metres d'alt. La porta en té 20 d'alt y 60 d'ample, perque a cada costat fa

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un pòrtich rectangular, a manera de temple grech, de columnes dòriques, y entaulament y frontó més bax que la Porta, y la gent en passa de tots vents. Assí comensa cap a llevant la gran *Plassa de París* y el gran passetx *Unter der Linden*, y cap a ponent fa una plassa grandiosa, hemicircular. Hi desemboquen cinch grans vies, y entre y entre hi ha dues fonts brolladors de marbre blanch y l'estátua de l'emperador Frederic III y l'Emperatriu, sa muller, amb una partida de busts d'homos célebres. Tot axò es molt gran. D'aquexa plassa se veu, cap a mestral, el monumental *Reichstagsgebäude* (edifici de la Dieta Imperial), d'estil renaxement italià, fet l'any 1884-94. Costá devers 22.000.000 de marchs. Es tot de pedra arenosa; té 131 metres de llarch, 88 d'ample, y 27 d'alt, fins a la gornisa principal inclusive. Fa quatre robustes torres, una a cada cornaló y una gran cúpula quadrada al mitx (de volta de recó de claustre) de vidre, am l'armadura de coure daurat, y acaba amb una gallarda llanterna, y dalt de tot la Corona imperial, tot daurat (fa 75 metres d'alsada entre tot). Les fatxades de nort y sur son llises, la de llevant fa un pòrtich sortit am columnes y frontó, y la de ponent, qu'es la principal, fa'l pòrtich y el còs sortit molt més gros, am frontó, aont hi ha un gran bax-relleu de l'*Art* y l'*Indústria* defensades per la *Guerra* germánica, y dalt la punta del fronts la figura de *Germània* volant demunt escuts y banderes, y dos genis, de coure. Tot el pany de paret del pòrtich está cubert d'escuts d'armes dels diferents Estats de l'Imperi, enquadrant el portal, que té a la llinda Sant Jordi, qu'assembla de la cara a n-En Bismarck. Demunt els altres portals, hi ha diferents figures. Les quatre fatxades fan un socle de grans carreus sense llavorar; demunt axò s'alsa un orde de pilastres y columnes adossades, qu'acaba amb un entaulament, y entre y entre de les pilastres y columnes hi ha dues fileres de finestres. L'interior está suntuosament decorat, bona part de les sales son forrades de fustam superbament llavorat, sobre tot la gran sala de sessions, am tot el paladar de vidres pintats: té 29 metres de llarch, 21 d'ample y 13 d'alt. Hi ha un sens fi de sales per tot lo que s'es mester. Derrera'l *Reichstagsgebäude* hi ha un gran palau p'el President. [102]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Devant el *Reichstagsgebäude*, a la banda de ponent, hi ha el monument de Bismarck, y devant aquest la *Columna de la Victòria*.

El Monument de Bismarck*,* inaugurat l'any 1901, té uns 15 metres d'alt; la figura del príncep, 6. Fa una plataforma de pedra arenosa, am dos estanyols a cada banda y unes figures colossals (homo y dona) d'ont surten brolladors. El socle del monument es de granit vermell fosch, am baxos relleus de bronzo y quatre figures colossals que'l volten: Atles portant el mon dalt l'esquena, Siegfried batent un'espasa dalt un'encruya; la *Guerra* amb un peu demunt el cap d'una pantera rendida y la *Sapiència Política* en figura de dona asseguda dalt un'Esfinx y meditant demunt un llibre; totes aquexes figures, de coure. El conjunt es d'un gran efecte.

La Columna de la Victòria (Siegessäale): feta l'any 1869-73, de granit vermell oscur el socle y la galeria-llanterna, de pedra arenosa la columna, y demunt de tot la *Victòria*, de bronzo daurat; tot plegat fa 61 metres d'alt. El socle en té sèt y a cada cara un gran bax-relleu apaisat, de bronzo, representant: *a*) la guerra danesa (1864), *b*) la batalla de Königgrätz (1866), *c*) la batalla de Sedan y *d*) l'entrada de l'eczèrcit triumfant a Berlín (1871). El segón còs es cilíndrich, amb una galeria y columnes de granit aguantant l'entaulament, de granit també. Cubrex la paret cilíndrica un mosaych preciós de tot, representant alegòricament la victòria de 1870 y l'eczaltació de l'Imperi alemany. La columna fa tres sostres d'estries, y a cada sostre dins cada estria hi ha un canó d'artilleria, daurat, dels presos en diferents batalles a l'inimich: a un sostre hi ha els *danesos*, a l'altre els *austriachs*, y a l'altre'ls *francesos*. Hi ha lloch per posarn'hi més. Acaba la columna amb el capitell y la gran figura de la *Victòria*, de 8 metres y una creu de ferro, tot daurat. Hi ha un'escala de caragol fins a n-el capitell. Hi som pujat. D'en tant en tant hi ha un replá per reposar y una cadira per seure. La plataforma del capitell forma una gábia de ferro, per que no s'hi puguen tirar de dalt a bax. D'allá dalt hi ha una vista de Berlín, estupenda.

A n-el nort de la columna hi ha'l monument a n-el general (feldmarschall) de *Roon*, figura colossal de coure, amb el socle de granit

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fosch, elegantíssim, y a n-el ponent de la metexa columna devant el *Nou Teatre d'Opera*, s'alsa el monument a n-el general Moltke, senzill, però preciós ferm.

Després de dinar he vistes: *a*) les *embaxades inglesa y francesa*, a la plassa de París, edificis molt grans, però de poch carácter; *b*) el *Ministeri de l'Interior*, estil renaxement, gran, ben apreciable; *c*) el Gimnasi Reyal Francès, nou, ben elegant, tot de toes; *d*) l'*Ins*[103]*titut de Dentistes*, modest, digne; *e*) l'*Acadèmia de Guerra*, edifici nou, de toes, románich, modern, brillant ferm; fa unes cenefes y uns dibuxos ben vistosos; *f*) *Dorotheen Stadkirche,* moderna, ogival, protestant, tancada; *g*) y llavò l'*Aquarium*, qu'es una cosa molt de veure: una gran col·lecció de pexos, reptils, moluschs y herbes de mar y aucells, cadascú dins el seu element. Crida l'atenció l'aplech de serps. N'hi ha de petites y grosses. N'hi havia una de devers catorze pams y com el bras de gruxada, que caminava; un'altra, com la cuxa de gruxada, aplegada com un rest de corda; per mi deu fer 30 pams; y una altra tan gruxada, però més curta. Llavò hi ha'ls pexos y les plantes de mar, posats dins aygo de mar, de tal manera qu'una de les parets es de vidre y les hi veys dedins: els pexos nadant y les plantes inmòvils. Es una cosa molt curiosa. Hi ha, dins un corralet, amb una barana de quatre o cinch pams, cocodrils, sèt o vuyt. Axò m'ha feta feredat. —Y si botaven? he pensat; però llavò he dit: —Com les tenen axí, senyal que no hi ha cap perill. La col·lecció de plantes de mar es molt curiosa y pintoresca. Tot axò está dins unes coves artificials, y a lo més endins hi ha un restaurant p'els qui volen prendre qualque cosa.

Surt d'assí y cap a l'hostal falta gent.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. DIA 27

Kuntsgewerbemuseum. —*Völkerkundemuseum*. —*Mausoleum* de Charlottenburg. —Altres edificis. —La plassa de Leipzig

El dia comensa amb una boyra espessa de tot, y fret prou. Tot lo dia está embuyadot.

A les deu me'n vatx a acabar de veure el *Kunstgewerbemuseum.*

Putx a n-el pis principal per l'escala d'honor. A n-el replá primer hi ha una gran finestra amb una vidriera pintada, representant el Kaiser Frederic III y l'Emperatriu, fundadors del museu. Abax de la finestra hi ha un tapís de devers el sigle XV, preciós de tot. Recorr les galeries. Comens p'el costat nort: hi ha col·leccions de robes y brodats admirables: entre columna y columna hi ha medalles y plaques franceses modernes, y col·leccions de pintes, capsetes, cofrets, ventalls, bosses, estotjos, mol·los de cuyna per aguiats, ratjoles pintades orientals, espanyoles-moresques, fayences perses y turques, ratjoles d'estufa alemanyes; culleres, forquetes, ganivets de taula y trinxants de vidre, d'or, de plata de pedra, am mánechs d'ivori am figuretes humanes y moltes altres formes, y un aplech de joyes (anells, arracades, brasseroles, collars, agulles, botons, cinturons, rosaris, diademes, grans gafets y [104] gafetes de capes y mantells, de bronzo, de plata, d'or, filigrana, esmelts, pedres precioses) a centenars. —Comensen *les sales*.

Sala 48: una col·lecció meravellosa de draps y brodats preciosíssims, robes d'esglèsia, vestits de dona y d'homo, desde'l sigle XV fins a la derreria del XVIII, d'Alemanya, de França, d'Itàlia, d'Espanya. ¡Ja n'hi ha de preciositats! Bé hi poren estudiar els artistes y fabricants. Hi estudien prou els alemanys. Hi ha sales aposta, y molta de gent que hi traballa. Jo metex ho he vist.

Sala 49: una col·lecció admirable d'enquadernacions de llibres: de pell y pergamí daurat, pintat, picat, retallat, de mil maneres; de pell de porch, de bou y d'altres classes. Llavò hi ha capses, cofres y altres objectes, forrats de pell obrada. ¡Ja n'hi ha d'obres importants!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sales 50-54: Majòlica italiana, alemanya, francesa, espanyola, desde'l sigle XV al XVIII: milenars d'objectes de les millors fabricacions de cada nació. Se considera la col·lecció més notable del mon.

Sales 55-58: col·lecció de porcellanes, sobre tot de fábriques alemanyes y de Sèvres. Hi ha dues col·leccions, de Frederic II y de Catalina de Rússia, que valen ulls per mirar.

Sales 59-62: traballs orientals, sobre tot de Xina y el Japó, en lakes, bronzo, metalls preciosos, porcellana, feynes d'argila, entrunyellats de palla, figures humanes. ¡Vaja quina partida (centenars y centenars) de meravelles! ¡quina finura! ¡quin ingeni!

Sala 65: traballs de metalls preciosos. Es una sala estupenda: plates dels sigles XVII y XVIII; dues vitrines de feynes moscovítiques, objectes d'església (bacles, calzes, creus, reliquiaris, corones, cofrets, canelobres, ostensoris, cubertes de missal). —Dues n'he vistes, de plata, supremes, però am massa figures de dones nues. ¡Bon acompanyament per dir missa! Llavò rellotges, vasos, palanganes, arquilles, caxetes, casi tot del Renaxement, casi tot de plata o d'or o bronzo daurat, y esmèlts y pedres precioses per llarch. Jo no sé lo que deu valer. Dins una vitrina hi ha 36 objectes de plata daurada, vasos y palanganes y coses axí, que costaren, l'any 1874, la friolera de 660.000 marchs. Aquesta sala se tanca am grans portes de ferro, plenes de panys. Ho paga guardar.

Sala 66 y 67: traballs meravellosos en ferro, bronzo, llautó, zing, plom, de diversos paissos, en general del Renaxement.

Sala 68: vidres crestalls. Es una cosa imponderable lo que hi ha: vidres filigrana, gravats pintats, esmeltats; vidres (vasos y botelles) de Venècia a centenars; vidres alemanys, de Bohèmia, vidres rubins; vidres de la Xina una gran col·lecció, vidres amb esmèlts negres, vidres romans y perses. De tot això un sens fi. [105]

Llavò hi ha el pis segon. *Sales 72-76*: Un aplech de texits, lo més gros del mon; les robes més rares de l'edat mitja; traballs de agulla de tota classe, temps y procedència; tapissos, catifes.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sala 77: una col·lecció de cubertors de cuyro (pell, sola) gravats y pintats y daurats, d'Itàlia, d'Espanya y dels Països Baixos. Y un aplech de reproduccions en guix, d'antiguedats, d'ornamentació, fins a n-el sigle XVIII.

Ademés de tot axò, en tots els genres principals, hi ha reproduccions de les obres més famoses dels altres museus y tresors particulars.

¡Quina obra més important qu'es aquest museu! ¡Quin poder y quin esperit de cultura que representa! En som sortit amb el cap com una ferrada. Per lo que pogués esser, som anat a dinar.

Veynat d'aquest museu n'hi ha un altre, el *Museu Etnològich* (estat de cultura dels pobles). S'obrí l'any 1886. Es un edifici molt gran, en forma de poligó de quatre costats, dos més llarchs qu'els altres. Fa planta baxa y dos pisos. Hi entren per un pòrtich redó, y tot d'una ja vos trobau amb un aplech d'altars de pobles primitius d'Amèrica; unes pedrasses quadrades y redones (aquelles d'un parell de metres per costat, y aquestes de diámetre), cubertes de figures tosques, amb una canaleta cap a defora, per la sanch. Presidex tot axò una figura asseguda, de Buda, del Japó, colossal; el cap té prop d'un metre. Vé llavò un pati, cubert de vidres, amb galeries per tot lo redó; hi ha diferents objectes: *a*) una barca amb veles, molt estreta, de l'arxipèlach de Bismarck; *b*) un portal reproduit en guix, de dèu metres d'alt, del temple de la *Santedat de Santschi* (Índia Central), del sigle III abans de Crist, tot ple de baxos relleus; a cada banda un pilar, compost d'un enfilay de figures humanes y animals, del Canadà, y llavò a un costat una carrossa d'una deua, *Orissa*, de l'Índia del Sur, y una còpia d'una porta monolita de Bolívia.

Planta baxa: *les primeres sales*. A l'esquerra, com entren, hi ha la prehistòria europeya no alemanya: centenars y centenars d'armes de pedra, olletes, eynes, objectes de la vida (de bronzo, de ferro, de vidre) y esquelets. Vé llavò una col·lecció d'aquestes coses, alemanyes, compartides en províncies. D'axò n'hi ha milenars, y molts d'esquelets dins les tombes metexes aont les trobaren y en la postura que les trobaren.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Vénen llavò les col·leccions etnològiques del Perú, de Sub-Perú de l'Argentina de Nova Guinea, de Sud-Amèrica (Gran Chaco y Schingu), de Mèxic, de Yucatan, de Nord-Amèrica (pobles dels Indis) Sud y Centre Amèrica, Noroest-Amèrica, Xina, Turquestan, Himàlaia, Brahmaputra, Índia (Bisma, Nikober, Andamsn [106]), Malacca, Siam, Sibèria, Indonèsia, Sumatra, Borneo, Java, illes d'Orient, Timor, Moluques, Cèlebes, Salu-illes, Filipines, Lames del Tibet, Japó, Àfrica (costa d'orient). De tots aquests pobles hi ha objectes de llur relligió (d'ídols n'hi ha de ferests y monstruosos), trajos, utensilis de la vida, eynes, joyes, mòmies d'alguns, juguetes, armes. Y d'això n'hi ha milenars. Un queda espantat com han pogut aplegar tanta de cosa. Hi ha dins una sala molt gran la célebre col·lecció d'Enric Schliemann: milenars de trovalles prehistòriques, y tot un aplech d'objectes troyans, qu'ell trobá fent escavacions allá ont fou Troia.

Bé's pot estudiar aquí dins, el carácter, costums y manera d'esser dels pobles primitius. Es una cosa interessantíssima.

Han tocades les quatre y hem hagut de buydar. Ventura que ja havia acabat.

Prench un tranvia, y cap a *Charlottenburg* per veure'l *Mausoleum*. Molt m'ha costat; però he arribat a trobarlo. Es un monument pobre; un pòrtich o atri, de granit color de xocolati clar, y llavò un edifici rectangular, llis de defora, y dedins forrat de marbres pulimentats. Hi ha un ángel de marbre blanch al mitx de l'atri. Hi ha enterrats la reina Lluïsa († l8l0), Frederic Guillem III († l840), el Príncep Albert, l'emperador Guillem I († l888) y la seua muller. A l'enfront fa una absidiola amb un altaret y un Sant Crist. Me pensava que seria més cosa.

He travessat el park aont se troba'l monument, y per devant lo *Schloss* (palau reyal), gran, però prosaych, he pres el tranvia, cap a *Kaiser-Wilhelms-Gedächtniskirche*, nova, románica, d'una nau, creuer y cinch campanars: dos devora l'ábside major y tres a la fatxada, el del mitx altíssim y els del costat tenen una absidiola adossada, que formen part de l'atri; els altres, més menuts. Devant fa tres portals amb un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

pòrtich, a n-els costats també hi ha portals; grans finestrals y tot esplèndidament decorat, segons la manera románica. L'ábside major, en lloch de cilíndrich es de tres cares, amb un frontó a cada una; es d'un gran efecte y d'estil pur románich. No hi he pogut entrar perqu'estava tancat. Veuré si hi entr demá. Les ábsides van coronades d'un trifori menut, deliciós, com a la Sèu de Magúncia y a la parroquial d'Andernach.

Prench un altre tranvia, y de d'allá, per dins el grandiós *Tiergarten*, y hi som anats prop d'un quart: tot arbres alts y ramuts, tot caminals y gent que s'hi passetja y nins que hi juguen, y bicicletes y automòvils y cotxos p'els caminals. Som sortits a *Brandenburgertor*. Enfil *Wilhemstrasse* y he vists la partida d'edificis que hi ha: el *Ministeri de Cultes*, que mira a *Unter den Linden* també, [107] el *Palau del Príncep Jordi*, *Ministeri de la Reyal Casa*, *Oficines Imperials de l'Interior*, *Oficines del Esterior* (estranger), *Cancelleria de l'Imperi*, *Oficines de la Justícia de l'Imperi*, *Ministeri de Justícia*, *Ministeri de l'Estat*, *Palau del Príncep Leopold*, *Oficines del Tresor de l'Imperi*, *Oficines de Correus de l'Imperi*, *Ministeri d'Obres Públiques*. Tots aquests edificis son molt grans, però sense carácter monumental; son unes cases prosayques, com les altres de la primeria del sigle XIX, com casi totes les de Madrid. —Com som a n-el carrer de Leipzig, volt cap a la plassa del metex nom, y a má esquerra trop el *Ministeri de la Guerra*, inmens, esplèndit, en mitx de la seua severitat. Es nou, y axí s'esplica la seua gentilesa. Arrip a la plassa de Leipzig y no s'hi oexen de gent que va y vé, y de tranvies elèctrichs y de sanch, y automòvils públichs y particulars, y cotxos, y bicicletes, y carros. Si un atravessa el carrer y no bada bé'ls ulls, esposa la vida. Es una cosa esglayadora. Es una plassa molt gran, però hi fan obra y ara per ara no dóna gayre gotx. —Prench, axí com puch, cap a l'estació de Postdamm, qu'es grandiosa, just allá devora, y llavò un tranvia, y cap a l'hostal manca gent.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agost. DIA 28

Vida catòlica a Berlín. —*Església en memòria de l'emperador Guillem*. —Edificis veynats. —Acadèmies y Museus de Música; Escola de Belles Arts. —*Technische Hochschule*. —Museu d'Arquitectura. —La Biblioteca Reyal. —El Doctor Holle

El dia comensa ennuvolat y fret. Al menys no plou.

Després de dir missa, el Custodi de la sacristia m'ha dit que a Berlín tenim els catòlichs vuyt parròquies, les altres esglesietes son ajudes de parròquia y que hi ha més de cent capellans, y llavò uns 200.000 feels; d'aqueys n'hi ha 100.000 de sastres. ¡Sí que son molts de sastres! D. Miquel Capllonch me digué que molts dels cotxers també son catòlichs. La part alta assí, am molt poques escepcions, es protestant.

Desitjós de conèixer per dedins *Kaiser-Wilhelms-Gedächtniskirche*, me n'hi som anat, y l'he trobada uberta. Es una cosa esplèndida, imperial, d'allò bo de tot. Dedins totes les parets son forrades de marbre verdosench que fa vetes, y les voltes totes de mosaych. Les voltes del creuer y dels brassos son ogivals de la tercera època, fan els nirvis estrelles. A la del creuer, que té 21 metres per costat y 25 d'alt, hi ha de mosaych, com he dit, quatre ángels colossals de 6 metres, y entre-y-entre d'ells quatre Pares de l'Església que no he pogut destriar bé quins son. El Bädeker [108] diu que son *Pares de l'Església*. Penja al mitx una gran corona de llums (llantoner), de 5 metres de diámetre y a n-el cèrcol té'l bust dels dotze Apòstols. A l'embocada de l'ábside major hi ha a les rebranques Sant Pere y Sant Pau, y llavò ángels amb instruments musicals y a l'arcada també, enquadrades totes aquexes figures per brancatges y flors. A n-els sis pilars de l'ábside hi ha sis estátues demunt represa: els quatre evangelistes y Luter y Melanchton (¡bons dos!), y al mitx l'altar, qu'es molt llarch, com els nostres, no com els altres luterans qu'he vists, y just derrera s'alsen un baldaquí de marbre blanch y dedins una gran figura del Bon Jesús beneint, y sis canelobres devant, ademés dels dos del Sant Crist. Per semblar un altar catòlich no més hi falten les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sacres y la llántia devant. —A n'els finestrals de l'ábside del creuer y de la nau, qu'es molt curta, hi ha passatges de la vida del Bon Jesús. A l'embocada de l'ábside, costat de l'Epístola, hi ha la trona, de marbre blanch, amb incrustacions de bronzo, molt preciosa, y a l'altra banda la tribuna del *Kaiser*, que també es ben de veure. A n-els brassos del creuer hi ha tribunes, sostengudes per columnes de pedra negrenca que fa mirallets, de gran efecte; y demunt el portal hi ha l'orgue, de 80 registres y 4.800 trompes.

Lo qu'es admirable també, es l'atri, de 21 metre[s] de llarg per 7 d'ample, amb una absidiola a cada cap y una escala de caragol de banda a banda. Les voltes de canó son totes de mosaych: hi ha Crist al mitx, beneint dins una gran auriola, y lo demés brancatges y gregues demunt camp d'or. Fa tres portals d'ingrés a l'esglèsia. A n-el timpá del centre Sant Miquel, a n-els laterals escenes bíbliques. A les parets hi ha quatre grans baxos-relleus de la vida de Guillem I, y demunt ells corre a la banda de l'esglèsia un fris de mosaych am les figures dels Prínceps y Princeses de la família reyal Hohenzollern, que van cap a l'Anyell de Deu, qu'está en mitx, dins una gran auriola, y a l'altra banda n'hi ha d'haver un altre de fris, amb els héroes prussians desde 1813 fins a 1871. Les absidioles (de cada cap) tenen finestrals am vidrieres de color (les de dreta representen passatges de la vida del Batista) y part demunt elles corre un fris de mosaych amb els busts dels emperadors primitius de l'imperi germànich, a l'ábside del cap nort, y amb els busts de Luter, Calví, Melanchton y demés capspares del protestantisme, a l'ábside del cap sur.

Surt d'aquexa esglèsia, y repar tres o quatre cases veynades, noves, d'estil románich, precioses de tot, y llavò l'edifici de *Berliner Sezession*, una esposició permanent, nou també, románich, molt gentil; fa dos o tres fronts, de pedres sense picar, amb frisos de baxos-relleus d'una elegáncia fora mida. [109]

Seguesch endevant per *Hardenbergstrasse*, carrer molt ample amb una tira de jardí p'el mitx, de dalt abax, y trop l'*Escola Unida d'Enginyers y Artilleria* (*Vereinigte Artillerie-und Ingenieurschule*), edifici nou, molt

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

gran, ben notable; y més enllá les grandioses *Altes Escoles Acadèmiques Reyals de Música* (Kgl. Akademischen Hochschulen für Musik) y l'*Escola de Belles Arts* (für die Bildenden Künste) nova també, d'estil renaxement, monumental, amb estátues y baxos relleus. Cada una té un frontis de 180 metres de llarch, amb llurs jardins corresponents y casa p'el Director, y llur *Museu*, un *aplech d'instruments de música* (n'hi ha més de 3.000), aont se guarden moltes de preciositats, dignes d'estudi. —Més enllá hi ha l'*Institut Acadèmich per Música d'esglèsia (Kgl. Akademisches Institut für Kirchenmusik)*, una casa nova, d'estil románich, deliciosa, amb un gentilíssim portal en gradació. La casa no es gayre gran, però es bellíssima.

Seguesch un poch més de d'allá, fins que trop *Kurfürsten Allée* (passetx dels *Prínceps-Electors*); prench per assí y al punt som devant l'estupenda *Technische Hochschule* (Universitat per arquitectes y enginyers): fa tres cossos d'edifici, colossals: el principal té 228 metres de llarg per 91 d'ample, endiumenjat amb molta d'escultura y estátues. Tot axò está rodat de jardins, y hi entren per una escalonada amplíssima, adornada d'estátues de grans enginyers y arquitectes alemanys. L'interior es una cosa suntuosa que no té fi. Hi ha 160 professors y uns 2.700 estudiants, y enguany n'hi havia més de tres mil, m'han contat. —Entrau y veys tot d'una un gran pati per donar llum a les finestres que hi miren, però demunt de tot está tapat de vidres de colors; al mitx una gran estátua de bronzo, de Frederic Guillem III, y, voltant, una partida d'estátues y busts de catedrátichs famosos. —Pujam amb un dependent de la casa, molt amable, a n-el segon pis, y veym el *Museu d'Arquitectura*. A Alemanya conexen l'importáncia qu'axò té, y per lo metex fan museus de tot.

El *Museu d'Arquitectura* se compòn dels plans y model·los dels edificis construits o presentats (els plans) a qualque certamen. Aquí, ademés del pla, fan els arquitectes l'edifici projectat, de fusta, en petit y en escala. Y no es d'ara axò, sino des de l'edat mitja. Axí es qu'han pogut replegar una bona partida de model·los d'aquests, d'aquells sigles, de les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

esglésies d'Alemanya (col·lecció Callenbach). De les modernes n'hi ha una multitut y dels edificis civils principals. Lo qu'es curiós(,) son els plans y model·los presentats a n-els certámens oberts p'el *Dom* (catedral), monument de Guillem I, de Bismarck y *Reichstag*. Se veu que 'ls millors arquitectes hi prengueren part. N'hi ha dotzenes, de mo[110]del·los y plans d'aquests. Llavò hi ha tot una secció de plans y estudis dels grans arquitectes d'assí, de la primeria del sigle XIX, Beuth y Schinkel, y una col·lecció de coses d'arquitectura del metex Beuth. —També hi ha una partida de model·los de ponts de ferro y altres construccions.

Surt d'assí, esglayat de tanta de cosa; putx a un tranvia y cap a veure la Biblioteca Reyal. Está derrera'l Palau de Guillem I, y té la *misèria* de 1.260.000 volums, 24.000 manuscrits y llavò un aplech d'obres musicals importantíssim. M'hi present, demán per veure la Biblioteca, y, son tan amatents, que'm posen un homo a la meua disposició y amb ell recorrem diferents seccions. Les de Teologia, Medicina, de Literatura y de Dret, y les altres lo metex, son inmenses. Vos cansau de veure llibres. A cada una hi ha una biblioteca grossa. Tenen particular importáncia els incunables y manuscrits. Hi ha una de les Bíblies impreses de Gutenberg demunt pergamí, de 1450, l'edició prínceps de Virgili, de Florència, de 1480, la primera edició de la Bíblia en alemany, feta a Estrasburg l'any 1465, demunt pergamí; les *95 teses* de Luter, y altres impressions célebres. Hi ha manuscrits de totes les nacions y de casi tots els sigles mitx-evals, molts d'ells am miniatures y iluminacions meravelloses y am les cubertes plenes de baxos-relleus d'ivori, admirables, y alguns dels impresos tenen lo metex. Hi ha manuscrits del sigle V, Codex Wittekindi, uns Evangelis del sigle X, un Psalteri del IX, els *Evangelis d'or de Cléve*, del sigle IX, el *Leccionari* de Sant Maximí de Trèveris, del sigle X, una *Vida de Maria* de *Werner von Tegernsee* (sigle XIII), un'*Eneida* del metex sigle, de Heinrich von Veldeke. —Entre les cubertes obrajades d'ivori se distingex *Probianus Dictychon*, romá, de devers l'any 400, y altres de romans y bisantins. Hi ha manuscrits de Kant, Hegel, Leibniz, Melanchton,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Agrícola, la carta de Napoleó III a Guillem I, de 2 de setembre de 1870. — Tots els llibres y còdichs están ben enquadernats y cuidadíssims.

Ara fan un edifici per la Biblioteca, devora la Universitat: ocupa tota una illeta, qu'es molt gran; será una cosa inmensa. Es d'estil renaxement.

Ja era tart; m'atur a dinar a un restaurant d'allá devora; putx a un tranvia y cap a Pankow a veure'l Dr. Holle, que'el trop, y discutim un'estona sobre Kant y la relligió dels kantians, que creuen que'l Bon Jesús es el més gran dels filosofs y dels sabis, però just homo, no Deu; però que creuen en Deu, Bondat Suma. M'ha dit que té un cosí materialista, y m'ha convidat a anarlo a veure y provar de convertirlo. Li he dit que, si aquest senyor me demanava una discussió, la tendria; si no la demana, seria fora [111] de lloch presentarmoshi, per allò que diu aquell adagi mallorquí: *si sa bístia no vol beure, no hi ha que siular*. — Mos ne som anats a veure D. Miquel Capllonch, que mos ha fetes sentir algunes composicions de grans mestres y seues pròpies, que mos han agradat ferm. Toca'l piano admirablement. No es d'estranyar si té bones llissons y si s'hi viu a la regalada.

Devers les nou som fuyts, el Dr. Holle cap a Pankow y jo cap a n-el meu hostal.

Agost. Dia 29

Concepte en que'ls catòlich tenen el *Kaiser*. —*Caritat Reyal*: Klíniques. —*Tierärztliche Hochschule*. Altres Escoles. — *Landwirtschaftliche Hochschule*. —Museu d'Història Natural. —Un *Kellner* (fondista) heroych

El dia comensa ben fret, com de costum, y ennuvolat. El capellá de Santa Hedwigis que's cuyda de la sacristia, parlant del *Kaiser*, ha dit qu'es molt bon subjecte, y que'ls catòlics l'estimen molt, y que la fe catòlica li agrada més (a n-el *Kaiser*) que no la protestant, però les circumstancies... Sembla que es molt amich del bisbe-cardenal de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Breslau, y que's passetjen de brasset devegades. Ara fa devers un any, convidá, un dia de gran festa, dos bisbes catòlichs a dinar, y cap ministre protestant; lo que disgustá molt la gent de Berlín y de fora Berlín, s'entén, els protestants naturalment.

Prench un tranvia a *Postdammer Bahnhof*, y de d'allá per devant *Brandenburgertor*, y enfilam *Luisenstrasse*, passant per devant *Königliche Charité*, començada l'any 1710, y avuy un edifici inmens, interessant. Basta dir que hi ha 13 *Klínikes* de l'Universitat, am llurs patis y jardins, y just devora hi ha l'*Institut de Patologia*, ben de veure. —Tot axò a má esquerra; a man dreta hi ha l'altra grandiosa casa que's compòn de diferents cossos d'edifici y jardins: *Königliche Tierärztliche Hochschule* (Reyal Escola Superior de Manescalia). Hi concorren uns 4.000 estudiants. Dins el jardí hi ha l'interesant edifici *Anatomia* de l'Universitat, y just veynat la *Tierarztneieklinik* (Clínica de Manescalia), igualment interessant. Arribam a la plassa *Neuentor* (Porta-nova), y a man dreta s'alsen els magnífichs edificis *Institut d'Higiene* y *Institut Químich*, y mos trobam devant la grandiosa *Alta Escola d'Economia Agrícola* (*Landwirtschaftliche Hochschule*), que fa tres cossos d'edifici inmensos, sobre tot el central. A cada un hi ha un museu. El primer qu'he vist es *Landwirtschaftliches Museum*, tot consagrat a l'agricultura. Tot d'una qu'entrau, a man dreta dins vitrines hi ha mostres de totes les eynes de má, de conrar la terra, en minia[112]tura, y a má esquerra un'altra mostra de totes les arades, desde les més primitives que's conexen fins a les derreres més avensades. Passau envant, y vos trobau dins un gran pati, tot ple de máquines agrícoles: arades, segadores, batedores, de totes les feynes; y model·los de casa de pagès, estables, boals y tota classe d'estatges d'animals, depòsits per gra, per palla, per herba, y ademés la secció zoològica, que conté un aplech de cranis y esquelets d'animals domèstichs, molt interessant. Pujau a n-el pis principal y vos trobau am la secció *zootècnica: cria de bestiar y pescateria*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pescateria: mostres de tots els pexos *comestibles* o *utilisables*, y sistemes de pescarlos, am tots els ormetjos imaginables per totes les operacions del pescador.

Cria de bestiar: n'hi ha dues grans sales: *a*) totes les castes d'ovelles, am mostres de les llanes que donen y condicions de cada llana per l'indústria; *b*) totes les castes de bous y vaques per llaurar, per tirar a carro, per carn, llet y formatges y mantegues; *c*) totes les castes de cavalls y egos, amb les condicions y ventatges y desventatges que duen; *d*) totes les castes de porchs y trutjes, amb totes les condicions y ventatges per la cria y per la menja de llur carn.

De tots aquests bestiars vos posen mostres esculpides y pintades y llavò llurs ossams. Respecte del ferrar les potes, hi ha centenars de mostres de ferradures y máquines per tot lo que demana tal ram, y mostres d'estables per tot bestiar.

Seguiu endevant y vos trobau am la seccib *tecnològica*, *biologia* y *patologia* de les plantes, am mostres naturals de tals plantes, am pintures de les metexes, sanes y atacades de les diferents malalties. No dich res si es interessant aquesta secció. Llavò vé l'història del conreu de jardins, camps y boschs, am mostres de tots aquests vivents, rels, soques, branques, llevors, fruyts, totes les classes de llenya, tots els grans, am totes les varietats de cada un, tots els llegums, am totes llurs variedats, totes les verdures, fruytes y flors. Llavò hi ha una secció d'análisis fets sobre les condicions alimenticies y nutritives de cada classe de gra y de llegum y de fruytes, fent veure dins canons de crestall els elements que donen dits productes naturals.

Ademés hi ha la secció de *Mineralogia y Geologia*, que no es visitable ara per ara, perque s'hi fan estudis.

Un queda astorat devant la grau còpia de traball y de paciència y d'aplicació y de diners que suposa tot axò; perque tot está magníficament instalat, y llavò devora cada classe de bestiar o de planta o de fruyta, vos trobau el mapa corresponent, aont vos in[113]diquen a n-e quines parts del mon se troben y se crien tals coses.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'aquest museu, y pas a l'altre cos d'edifici, el central, aont hi ha lo

Museum für Naturkunde (museu p'els conexements naturals) o *sia* d'*Història Natural*, que's dividex en tres grans seccions, cada una de les quals va annecsa a un *Institut* de l'Universitat, axò es, *Institut de Geologia y Paleontologia, Institut Zoològich*, *Institut de Mineralogia* y *Petrografia*. Per consegüent, hi ha les seccions: *col·leció geològica*, *animals fòssils*, *mamífers*, *reptils* y *pexos*, *insectes y cranchs*, *animals inferiors, animals volátils, minerals*, *pedres*. Cada secció d'aquestes es riquíssima; hi ha centenars y centenars d'eczemplars; els animals, embalsamats o dins esperit, y llavò els esquelets, y dibuxats; y dels vegetals y pedres, ademés de les mostres, llurs dibuxos; y llavò el mapa de cada cosa. Per les papallones y altres insectes voladors, hi ha unes vitrines rotatòries per que pugueu veure les variants de color que presenten segons els-e pega la llum. —Vaja, tot está presentat admirablement.

El *Museu de construcció de mines y metalurgia* (*Museum für Bergbau und Hüttenwesen*) no l'he pogut veure perque ja estava tancat. Eren passat les tres. M'hi he passades cinch hores dins aquests museus, y les don per ben passades.

Entr dins una *Restauration* per pegar un roech, y per devers 80 pfenigs m'han donat dinar y prou bo. Com pagava, hi afegia el *per-beure*; y ¡cosa grossa! el *Kellner* no hu ha aceptat, perque ha dit qu'ell era l'amo y ell metex servia. *Rara avis!* Es un heroisme per un alemany de fonda o d'hostal rebutjar el *per-beure*. M'atrevesch a dir que son tan clars com els campanars... d'Ulm, que no n'hi ha cap altre de tan alt en tot lo mon (165 metres).

Seguesch per avall per *Invalidenstrasse*, trop dins jardins la nova esglèsia *de la Grácia* (Gnadenkirche), en memòria de l'emperatriu Augusta, l'ávia de l'Emperador actual; protestant, románica, de pedra arenosa, molt gentil y ben playent. Estava tancada y no l'he poguda veure per dedins.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguint de d'allá, trop les grandioses obres de *Kaiser Wilhelms Akademie*. No's pot judicar encara l'edifici, però es molt gros.

Més enllá hi ha la *Casa y Columna dels Inválits*, *L'Hospital d'Augusta* y una esglèsia catòlica, tot ben de veure, y ademés *Verkehrsmuseum* (museu de comerç), *Zellen-Gefängnis* (presó celular), *Ober Feuerwerkerschule* (Escola Superior de traballadors contra incendis), *Kriminal Justizamt* (oficina de justicia criminal), *Luisen* [114] *Gymnasium y Städtkrankenhaus Moabit* (Hospital Moabit). Aquests edificis els he vists de lluny; son, molts d'ells, grandiosos. M'ha sabut greu no porer veure'l *Museu de Comerç*; ja era tancat, y ademés ja havia vistes massa coses, y tenia'l cap ple; necessitava remugar y pair una mica. Lo qu'he fet(,) es estat prendre'l tren cap a Postdam.

Som arribats a sortirne de Berlín a forsa de córrer, y mos som aficats dins *Grunewald* (bosch vert), tot pins de rama petita, redonenca, molt espessos; y ide d'allá sempre!

A la fi arribam a Teltower, arrabal de Postdam.

Devall del wagó; y prenc un tranvia, y ihala a trescar Postdam! qu'es una ciutat de més de 60.000 habitants, la segona residència reyal. La feu Frederic II, que s'hi passá llargues temporades. Hi ha'ls palaus *Stadtschloss* y *Senssouci*. Aquell es gran, però d'aspecte prosaych; l'altre es esplèndit y suntuós, d'estil barroch, molt mogut. Passant, he vista *Nicolaikirche*, del primer ters del sigle XIV; fa una cúpula am columnes a defora, d'estil grech-romá; més enllá hi ha l'esglèsia de la *Guarnició* y una esglèsia catòlica. No gayre lluny s'alsa *Friedenskirche*, de mitján sigle XIX, imitació de les primitives basíliques cristianes, amb un 98 campanar de 60 metres d'alt. L'atri y l'interior son molt interessants per les estátues y mosaychs que contenen. Hi ha enterrats Frederic Guillem IV († 1861) y la seua dona, y llavò hi ha adossat el magnífich mausoleu del *Kaiser Friedrich III*. Es una cosa preciosa de tot, per les figures que l'adornen, per la válua dels materials y lo ben llavorats qu'están.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Ja era molt tart y anyorava l'hostal. Li estrench cap a l'Estació, y m'afich a un tren que passa, y cap a Berlín, aont som arribats dins mitj-hora; he sopat, y ia jeure manca gent!

Agost. DIA 30

Fürstenhof. —*Warenhaus Wertheim*. —*Reichpostamt*. — *Reichspostmuseum*. —Altres edificis públichs. —*Kaiser Friedrich-Museum*

Comensa'l dia ennuvoladot y de les nou fins devers les dues plou a la vela.

Dita missa y berenat, prench cap a *Postdamnierplatz*. Vetx el preciós edifici *Fürstenhof* (fonda de Prínceps). Es de pedra cenrosa sense llavorar casi gens, de formes molt noves y gentils; té certa consemblansa de les obres d'En Gaudí. Es molt gran.

A *Leipzigplatz* he vista l'estupenda *Warenhaus Wertheim*, una botiga de robes y de totes les coses que calen a una casa. Té de solar 16.400 metres quadrats; la frontera del carrer de Leipzig es [115] de 180 metres, y a la plassa té un pòrtich molt original y gentil. Fa uns grans pilars la fatxada, amb travessers qu'indiquen els pisos, y d'abax fins a la teulada tot son mostradors.

N'hi ha una partida, de botigues axí, no tan grandioses com aquexa, però que no s'hi fan gayre lluny, y donen un gran esplendor a n-els carrers principals de la ciutat.

Seguint el carrer de Leipzig, arrip a *Reichspostamt* (*oficines de correus imperials*). Els correus d'Alemanya, per bé de tots, están unificats, son cosa de l'Imperi; la divisió d'Estats no hi entra. Per axò se diuen: *Correus Imperials*. Aquestes son les oficines centrals. Es un edifici grandiós, amb una fatxada a n-el carrer de Leipzig y una a n-el de *Mauer*; a n-el capdecantó té l'entrada principal. Es de 1871-73 y aumentat del 93 al 98. —Entrau y vos trobau dins un pati de cinch costats, que dona claror

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

a les finestres dels pisos y está tapat de vidres pintats y tot endiumenjat de figures simbòliques, algunes massa a la fresca, però ben tallades. Voltant aquest pati, a la planta baxa y a n-el pis principal hi ha lo

Reichspostmuseum (museu del correu imperial). Es molt curiós y instructiu.

Planta baxa: hi ha'ls model·los, de fusta, fets en escala de 1 per 50, d'un sens fi de cases de correus d'Alemanya. Es una cosa curiosíssima. Llavò hi ha uns quants model·los am la cuberta alsada, per que se puga veure l'organisació y distribució interior de totes les oficines, llavò hi ha model·los dels cotxes de correus, y dels wagons dels trens-correus y dels buchs de vapor que fan tal servici; model·los de les saques, bosses y carteres per distribuir y repartir la correspondència a les grans ciutats, a les viles, a n-els llogarets, a fora vila, llavò mostres dels caxons que hi ha p'els carrers per tirarhi les cartes. Tot axò ocupa les sales que miren a n-el pati, y llavò vé la *secció-històrica* dels medis de comunicació de l'antiguedat y edat-mitja, y dels organismes postals que llavò hi havia, especialment desde'l sigle XVI al XVIII. Aquí hi ha aplegada tota quanta clarícia y document y memòria hi haja sobre axò, dins llibres, miniatures, gravats, etc. Hi ha una reproducció de la nau *Santa Maria*, am la que Colom descubrí l'Amèrica. Llavò hi ha cartes de l'edad-mitja, llibres de descripcions de viatges, instruments d'escriure desde'ls temps més vells fins a l'edat moderna; periòdichs escrits del sigle XVI; bosses y carruatges postals del sigle XVI fins al XVIII; una mostra del primer ferro-carril alemany, any 1835, entre Fürth y Nuremberg; gravats dels antichs *postillons*, vestuaris dels carters. Tot axò dins les sales 6-14. —Dins la sala 15, una gran col·lecció de *Postwertzeichen* (signes de [116] valors de correus): segells, lletres de camvi, giros, etc., y formularis de tot axò.

Pis principal. Hi pujau per l'escala del enfront, majestuosa, y vos trobau am la *Verkehrwesen im Auslande* (medis de comunicació a l'estranger) dels temps actuals: wagons, buchs, carros, saques, bosses, caxons, carteres de correus d'Anglaterra, de França, d'Àustria, de Suïssa,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'Itàlia, de Turquia, de Rússia, de Xina, del Japó, de Nord-Amèrica. Hi ha model·los y mostres de tot això. D'Espanya no hi he pogut afinar res.

Comensa assí la secció de Telegrafs, els primitius, òptichs y després elèctrichs, am máquines de tots els sistemes, comensant p'els mes primitius.

Pis segon. Pujau a n-aquest, y vos trobau totes les sales plenes de la secció telegráfica telefònica: tots els sistemes de cables de terra y de mar, totes les maneres de colocarlos, am tots llurs adherents; mostres dels desperfectes que hi causen els llamps. La secció telefònica es copiosíssima. Hi ha les máquines múltiples conmutadores (*Vielfachumschalter*), una de 6.000 conduccions (*leitungen*); llavò hi ha aparats de *Rohrpost* (correu per dins canonades, per ont corren les cartes com a llampechs per via de l'ayre comprimit), fonografs, Rays-Röntgen (*Röntgestrahlen*) y telegrafia sense fils.

Despres dins la sala-Arxiu hi ha una col·lecció de mapes, desde'ls més antichs, y gravats dels sigles XVI, XVII y XVIII.

Som romás esglayat de tot això y de la gran empenta del poble alemany qu'això suposa.

Surt d'assí, putx a un tramvia y pech a n-el cap nort del llarguíssim carrer *Friedrichstrasse*. Passant per devant *Friedrichs-Gymnasium*, enfilam el carrer *Oranien*, y devall, y vetx la *Johanniskirche*, protestant, y més avall *Postfuhramt* (oficines de direcció postal), edifici nou y ben gran y bell, y més enllá *Nova Sinagoga*, estil oriental, brillant, y llavò el grandiós edifici *Paket-Post* (correu de paquets postals). Prench el carrer d'*Artilleria*, y a man dreta trop la *Reyal Klínica* y a má esquerra la *Clínica per dones*, abdues clíniques noves, de toes, grans, gentils. —No gayre lluny d'assí hi ha les *Clíniques Quirúrgica*, *d'ulls*, *d'orelles* y *Policlínica per medicina interna*. Através el pont *Ebert* y pas per devant el grandiós corter *Kaiser-Alexander-Garde-Greu-Regiment*, edifici barroch. Mir si vetx cap restaurant perque es passat la una y no'm vendria gens malament dinar. No'n vetx cap, y ho suspench per veure lo

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Kaiser-Friedrich-Museum. Está a la punta de l'illa que formen dos brassos del riu, veynat del *Pergamon Museum* y de *la Natio*[117]*nal-Galerie*. Es un edifici grandiós, triangular, bastit de l'any 1898 a 1903 y ubert l'any 1904, d'estil barroch-italiá. El cornaló de ponent es l'entrada: acaba en mitx redó, amb unes grans columnes y estátues y una cúpula, tot majestuó. Aquest museu se compòn d'antiguedats cristianes, de pintura mitx-eval y del renaxement, de monedes y altres antiguedats. Jo no'm pensava que fos tan interessant com m'ha resultat. En pintura mitx-eval no havia vist may res consemblant. Té planta baxa y pis principal, y hi ha la friolera de 73 sales.

Planta baxa: Com sou dins l'atri, passau una sala llarguera y entrau dins la *Basílica,* reproducció d'una de Florència, de la primeria del sigle XVI. Hi ha alguns retaules y figures relligioses. Aquí comensen les sales, y es un may acabar.

Sala 4: colls de pou venecians y texits arábichs y egipcis.

Sala 5: antiguedats còptiques dels sigles III-VIII. Hi ha brodadures notables ferm y figures de sants y objectes del culte.

Sales 6 y 7: Figures de la cristiandat primitiva y bizantines. Fa un'ábside aont hi ha un mosaych de Sant Miquel de Ravenna, del any 545 de Crist; el comprá Frederic Guillem IV, l'any 1843. Sarcofachs sencers y trossos, dels primers cristians, fragments arquitectònichs, qualcún del sigle V, capitells y columnes bisantines, figures y objectes del culte.

Sala 8: Figures italianes dels sigles XIII y XIV, obres d'ivori preciosíssimes. Moltíssima cosa d'allò bo.

Sala 9: Obres d'art arábich y persa; cosa de primera y moltes.

Sala 10: *Col·lecció islamita* de Sarre, obres d'indústria oriental, sobre tot persa.

Sales 11 y 12: Un gran tros de fatxada del palau de M'schatta, present del Sultá Abdul Hamid a l'emperador Guillem II, de devers 45 metres de llarch y quatre o cinch d'alt. Duyta de l'embocada del Jordà a n-el Mar Mort. Está tota reblida de baxos-relleus; fullatges, gregues, entrunyellats, figures, d'animals. Rumbetja uns cordons y uns frontons

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

que fan l'efecte d'antecedents del románich y qualque cosa de l'ogival. Se calcula qu'es del sigle VII, del temps de Chosroës II. Hi ha influències bisantines y perses.

Sales 13 y 14: una col·lecció de reproduccions en guix, de les estátues y baxos relleus ogivals més notables. Es curiosíssima, y demostra la fe, el candor, la virilidat d'aquells, escultors mitx-evals.

Sales 15 y *16*: Monedes y Medalles. Hi ha 250.000 monedes, entre elles 110.000 d'antigues, 15.000 de gregues y 35.000 de romanes. [118]

Sala 17: Escultures italianes.

Sala 18: Col·lecció d'obres petites alemanyes; retrats en bax relleu de cera.

Sala 20: Estatuetes alemanyes del Renaxement. Vos assegur que n'hi ha moltes de figures y ben curioses.

Sala 21: Estátues alemanyes del Renaxement, barroch y rococó (estil Lluís XV).

Sales 23 y 24: Estátues alemanyes romániques y ogivals. Es admirable l'aplech; hi ha tríptichs estupents.

Sala 23: Escultures y pintures, sobre tot de la primeria del sigle XV.

Sala 26: Figures d'argila, florentines, de la primeria del sigle XV.

Sala 25: Estátues de Donatello y Lucca della Robbia y llurs dexebles.

Sala 22: Estátues de Verrochio.

Sala 19: Estátues de Florència y de Pàdua, de la segona mitat del sigle XV.

Sala 27: Estátues italianes del renaxement primitiu (Baccio Bandinelli, J. Sansovino; Mestres espanyols de la primeria del sigle XVIII, etc.

Totes aquexes sales son plenes d'obres, y totes admirablement instalades. —Dins una de les sales italianes del renaxement, no recort a n-e qunia, hi he vista una Sagrada Família, tota nua. La Mare de Deu y Sant Josep tot nuus! Sembla mentida. ¡Lo que pot l'esperit y la moda d'una època!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pis principal. Destinat a la pintura. Es una cosa estupenda. La galeria de pintures se compòn: *a*) de la col·lecció *Giustiniani*, comprada a París l'any 1815; *b*) de la col·lecció inglesa Solly, comprada l'any 1821; *c*) d'un'altra aplegada l'any 1829, dels palaus reyals; *d*) de la famosa *Suermondtsche Sammlung*, comprada l'any 1874 per 1.000.000 de marchs; *e*) y altres comptes fetes a Itàlia, Anglaterra, França(,) y Alemanya.

Están distribuides les pintures en: *a*) *Escoles italianes*: *mestres* primitius —sigles XII y XIV (Fra Angelico, Sandro Boticelli, Lúca Signorelli, etc.); *mestres de clar y oscur*; *escola veneciana*; *Art italiá del sigle XVIII.*

b) *Vella escola dels* Països Baixos: Van Eyck, Roger van der Weyden, etc.

c) *Vella escola alemanya.*

d) *Escola dels* Països Baixos, del sigle XIV.

Aquestes obres, que son a centenars y a milenars, umplen 42 SALES. May una col·lecció de pintures m'havia feta una im[119]pressió tan fonda. ¡Quins tresors d'inspiració, d'unció, de colorit, d'enginy, de dibux!

Consider que la pintura ogival del XV y primeria del XVI no hi ha qui l'haja igualada en unció religiosa y correcció de dibux y colorit.

Som sortit d'aquell gran palau de l'art sense sebre que'm passava. Ja no tenia talent ni hi pensava amb el dinar. Però era precís prendre qualque cosa. Cerca qui cerca un restaurant, a la fi en trop un. Eren prop de les quatre. M'han dit que no tenien calent. —Venga fret! he dit jo; y m'han tret un plat de diferents talls de carn cuyta freda, y hu he trobat bo de tot.

M'afich dins un tranvia, y cap a ca-D. Miquel Capllonch, aont havia d'esser a les tres y mitja. Hi arrip a les quatre y mitja tocades. Li esplich la tardansa, y mos n'anam escapats a n-el *Jardí-zoològich*, aont fan pagar un *march* d'entrada. Els alemanys son axí. Costa molt una col·lecció zoològica, y axí el públich que's vol donar tò y els curiosos ajuden a sostenir allò. Cada dia hi entren milenars de gent.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Recorrem les diferents seccions del *reyne animal*. Hi ha molta de cosa, y tot ben instalat y enllestit. No hi falta un amèn, com solen dir. Hi hem vist un *gorila*, sense cóva, molt consemblant a un homo de poques talles.

He sopat a ca-D. Miquel, per prendre'n comiat, y la seua senyora mos ha fetes unes sopes mallorquines de primera.

Y a les nou icap a l'hostal y a jeure!

Agost. DIA 31

Esglèsies de *la Santa Creu*, de la Guarnició protestant y de la catòlica; esglèsia de Melanchton. Esglèsia de Sant Miquel. Un *restaurant de l'engán*. *Thomaskirche. Piuskirche*. *Auferstehungskirche*. *Corpus Christi Kirche*. *Herz Jesu Kirche*. *Luterkirche*

El dia no comensa malament; dex el *demunt-tot*, y, dita missa y berenat, prepar la visita d'esglèsies amb el Bädeker, y ja som partit.

Prench cap a *Bücherplatz*; y, passada aquesta am tot lo seu truy de tranvies, automòvils, òmnibus, carros y gentada, me trop devant l'esglèsia de la *Santa Creu* (Heilige Kreuzkirche), nova, mescla de románich y ogival, de toes vermellenques am brillantors a n-els cantons y rebranques; forma una creu, am cúpula y un campanar a cada recó del creuer, y un a cada costat de la fatxada. Es una de les esglèsies més hermoses qu'he vistes dels protestants. La teulada y les pirámides dels campanars (n'hi ha [120] d'altres de petits) son d'un color verdós apagat y fan gregues. Estava tancada y no he pogut aclarir per ont parava l'escolá.

Putx a un tranvia y cap a *Kaiser Friedrichsplatz*, y assí'm trop voltat de tres esglèsies: *Evangelische Garnisonkirche* (esglèsia evangèlica de la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

guarnició), un'altra més avallet per la guarnició *catòlica* y un'altra cap a nort, *Melanchtonkirche* (esglèsia de Melanchton).

L'esglèsia de la Guarnició protestant está voltada d'una plassa ben gran; es románica-ogival, de pedra arenosa, prou gran, en forma de creu y tres naus y el campanar dalt el portal major, molt agullonat; es severa y elegant. Ventura qu'avuy es dissabte y l'agranaven. Axí l'he poguda veure de part dedins; está modestament policromada y ben proveida de tot, amb un altar y un retaulet y tot, y a n-els finestrals bones vidrieres de colors, representant passatges de l'Evangeli. Les voltes son ogivals, de tercera època.

Es més interessant, emperó, la esglèsia per la Guarnició catòlica, dins un gran jardí tancat d'unes barreres de ferro, però amb un portell obert. Es románica pura, en forma de creu de brassos llarchs, de tres naus, sense nau absidal ni cúpula. Té'l campanar principal demunt el portal, y llavò un de prim y agullonat a n-el creuer y un a cada cornaló dels caps del creuer y a cada cornaló del cap de la creu, allá ont comensa l'ábside; entre tots, sis, quadrats, am finestrals bessons a cada dau, y l'ábside ben eczornada de finestrals y cenefes. El portal major fa un atri, y hi ha a n-el timpá un bax-relleu de Sant Joan Baptista, qu'es el Titular, predicant els soldats. L'interior es tot policromat esplèndidament, am magnífiques vidrieres de color. L'ábside es preciosa y l'altar está devall un gran baldaquí. A n-el costat de l'epístola hi ha la cadira del Bisbe. P'els soldats catòlichs hi ha un bisbe *in partibus*, que té aquexa esglèsia, erigida, no fa gayre, en Basílica-Menor. Es ben gran. L'escolá m'ha mostrat el bacle del Bisbe, ogival, preciós, y també el pectoral, románich, senzill de forma, però elegantíssim. M'ha dit l'escolá que l'Estat ho ha pagat tot. ¡Que hi ha d'haver a Espanya cap esglèsia castrense que s'hi puga comparar! *El Buen Suceso*, de Madrid, no es res devora ella. Y l'Estat es assí *protestant*. A la copinya de l'ábside hi ha'l Salvador, de mosaych, colossal, molt majestuós.

D'assí he pegat a l'*Esglèsia de Melanchton*. ¡Una esglèsia de Melanchton! M'es vengut de nou. Sempre he considerat Melanchton com

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

el més persona de tots els cappares del protestantisme, y crech que, si hagués dependit d'ell, si no hagués tengut Luter demunt ell l'ascendent que hi tenia, hi hauria haguda [121] una transacció y tot se seria compost. De totes maneres, ell no's casá y se distingí sempre per una relativa moderació. Però d'axò a dedicarli una esglèsia, francament, hi ha un poch massa de distáncia. Aquesta esglèsia está molt ben emplaçada: carrers amples a cada banda y una plassa devant y un passetx a derrera. Es una mescla de románich y ogival, forma una creu am quatre portals: devant, a l'ábside y a cada cap de creuer; de toes vermellenques, llisa, severa; dalt el portal major hi ha'l Bon Jesús pintat, cridant la gent.

Veynat d'aquesta esglèsia hi ha *Städtkrankenhaus* (hospital de la ciutat), rodat d'arbres y tancat de barreres de ferro, molt gran y vistós, y llavó *Wöchnerinnenheim* (casa de parteratge), també nova y molt gran.

Prench assí un altre tramvia, y fins a *Diakonissenhaus Betanian*, institució protestant de caritat, am grans jardins per tot lo redó. Prench vora vora'l riu, vetx el port *Engel-Becken*, una reconada que fa'l riu, artificial, plena de barques. Me trop devant l'esglèsia de Sant Miquel, dins una gran plassa, rodada tota de jardí, am barreres de ferro, tancat per tot. Es de mitján-sigle passat, románica del typ italiá, imitant la basílica primitiva, am dues torres quadrades a la fatxada, una gran portada que fa atri, am creuer y cúpula principal de tambor y tres altres cúpules a n-el cos de la nau major, y tres ábsides a n-el cap de la creu. ¡Quina llástima no poderhi entrar! Vetx un gendarme y li demán aont está l'escolá. M'ho diu. Com ja es prop de la una y no'm cauria malament dinar, y vetx un ròtul a una casa, que diu *Restaurant*, hi entr. Me surten dues jovensanes molt estirades y provocatives, y axò ja'm fa mals averanys. Demán si es un *Restaurant*, y me diuen que sí, però just de vi y cervesa. Comprench que no hi havia d'esser entrat, y buyt tot d'una, y ¡cap a ca l'escolá! que'm confessa que no es gayre bona casa aquella. A un estranger li passen aquexes coses. Entram dins l'esglèsia: está policromada modestament, però am gust; es majestuosa, y els altars y les vidrieres de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

colors ben apreciables. Sembla qu'això era la primitiva església militar p'els soldats catòlichs. Ara es una parròquia com les altres.

L'escolá me mostra un restaurant de bon de veres, y m'hi donen un bon dinar per 85 *pfennige.*

Torn cap a *Diakonisenhaus* y vetx *Thomaskirche*, protestant, moderna, en forma de creu y els caps del creuer acaben en ábside. Hi fan obra. Hi entr: es prou gran, llisa, freda. A un costat hi ha *Leibniz-Gymnasium*, nou, gran, de toes, interessant.

Pas ben a prop de *Handwerkerschule* (escola de traballs [122] manuals), y amb un tranvia, ¡per amunt cap a *Friedrich Wilhelms Hospital!* molt gran també y rodat de jardins; m'afich dins un carrer estret, y me trop devant *Piuskirche* (església de Sant Pius), catòlica, nova, ogival, de tres naus, amb el campanar dalt el portal, altíssim, ben afuat. L'interior, policromat, prou gran; els pilars divisoris de les naus son unes columnes romániques baxes y revengudes; l'ábside es més estreta y més baxa que la nau major, amb un baldaquí a l'altar.

Seguesch de d'allá y just derrera aquexa església en trop una de protestant, dins una gran plassa, *Auferstehungskirche* (església de la Ressurrecció), nova, ogival, de toes vermellenques amb brillantors a les rebranques y cantons, amb tres campanars a la fatxada, el del mitx altíssim, am frontons a les naus laterals, un per cada dau, elegantíssim tot y gentil. La trop uberta. Hi entr. Es tota policromada, am precioses vidrieres de colors. Les naus laterals fan una tribuna de cap a cap. L'ábside es ben notable. Hi ha estátues dels profetes y evangelistes. Es protestant. L'altar es tan gran com els nostres, amb un retaule aont a cada banda del Sant Crist hi ha pintats: Abel y Aaron, Isaac y Melchisedec. La trona es preciosa.

Surt d'assí, y prench un tranvia, y per Landsberger-Allée, ¡cap a *Corpus Christi Kirche!* Es nova, sense acabar, ogival-románica, ampla, venerable. ¡Una església de *Corpus-Crist* a Berlín! L'he volguda veure.

Torn arrera p'el metex camí, y pas p'el costat del grandiós park *Friedrichshain*, tot ple d'abres d'ombra, ben espessos, tot caminals y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

banchs per seure, y tot ple d'al·lotum jugant y gent gran. Vetx el grandiós hospital que hi ha: *Städt-Krankenhaus*.

Aquí putx a un altre tranvia, y ide d'allá cap a *Herz Jesu Kirche!* (esglèsia del Cor de Jesús), a n-el nort; prop de deu minuts de tranvia. Es un'esglèsia nova, románica, de tres naus, am creuer y cúpula sense tambor. La fatxada es deliciosa, de pedra, amb dos campanars, un gruxat y l'altre prim, am finestrals bessons a cada dau, y el portal en gradació, gentil ferm. Hi entr. El cor s'eixampla d'entrar a una esglèsia axí, dins una ciutat com Berlín! Devora hi hospici per obreres (*Arbeiterinnen*). M'ho ha dit una de les monjes que se'n cuyden. Devora hi ha una llibreria catòlica, y hi trop una partida de postals de les esglèsies catòliques. Feym una mica de conversada amb el llibreter, que s'alegra de sebre que jo som espanyol. Es desxondit.

D'assí pech a *Hauptpost* (correu principal) y després a l'altre cap de Berlín, allá dessá *Potzdammer Bahnhof* per veure *Luterkirche* (esglèsia de Luter). L'he afinada demunt el *pla de Berlín*, y [123] m'es vengut molt de nou. ¡Una esglèsia de Luter! ¡Cap com aquesta! L'he volguda veure. Com hi som estat, ja era 'l sol post. Está dins una plassa, molt ben situada, y hi ha que confessar que s'hi miraren en fer-la y no hi plangueren res. Es románica-ogival, forma una creu, am tres portals, un a la frontera y un a cada cap del creuer. Tot revela esplendidesa y suntuositat y bon gust. A la fatxada, partdemunt el portal, amuntet, hi ha dalt una represa l'estátua de l'heresiarca, y més avall a cada banda uns baxos relleus, que representen Luter devant la Dieta de Worms de 1521, y Luter donant la *seua comunió* (Cena) a n-els seus principals confrares. A n-els caps del creuer hi ha estátues, que no he pogut distingir de qui son. He vist l'escolá, y m'hi ha deixat entrar. Fa un atri, y aquest y tota l'esglèsia está tot policromat magníficament, am grans vidrieres de colors, ben avengudes. L'altar té retaule y casi sembla catòlich. A n-el peu del retaule hi ha una inscripció que diu que dediquen aquexa esglèsia en honor del Dr. Martí Luter SS. MM. l'Emperador y l'Emperadriu (Guillem II), l'any 1893. ¡Guillem II dedicá aquesta esglèsia a Luter! ¿Ha lletgit el *Kaiser*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

totes les obres de l'heresiarca? ¡A un homo com aquell dedicarli una esglèsia! Aquí se veu lo qu'es la raó humana y lo que pot l'educació y el medi social. El *Kaiser* y els protestants com ell no veuen Luter com el veym nosaltres, no veuen les barbaridats y atrocidats que sostengué com a doctrina teològica, lo del *pecca fortiter sed crede fortius*, lo *de servo-arbitrio*, el sermó del matrimoni etc. Veuen només el *Reformador*, el doctor de lo qu'ells creuen doctrina pura. Y axí quedam. Però hi ha que tenir en conte qu'avuy els protestants més acostats a nosaltres no es duptós que son els luterans. A Luter, a pesar de totes les seues atrocidats, li quedava encara més catolicisme dins el cos, que a la generalidat dels protestants d'avuy. Pensant amb axò y am la revolució que va dexar plantada a n-el mon aquell home funestíssim, me som retirat a l'hostal, y a sopar y a jeure.

Setembre. DIA 1

***Kaiser Panorama*. —*Kolonial Museum*. —*Kunstausstellung*. — *Sieges Allée*. —*Hohenzollernmuseum*. —Palau de Guillem I. — *Pergamon Museum*. —Aplech d'Antiguedats de l'Àsia anterior. — *Olympia-Museum*. —Col·lecció Etnográfica dels pobles alemanys. —Museu Provincial de la Marka. —*Rauch-Museum*. —*Ravenésche Gemäldesammlung*. —*Museu Paleontològich*. —*Museu Mineralògich*. —*Museu Geològich del País* (Prússia). —Museu de Mines y Metalurgia**

Dita missa y berenat, me'n vatx a veure unes quantes de coses que'm falten, segons el meu pla. Putx a n-el *Kaiser Panorama*, devora *Unter den Linden,* esperant que seria qualque cosa, y es estat un estereoscop qui roda, molt gros, de vistes de Suïssa y d'Alemanya. No he esperat que rodassen totes, y li estrench cap a *Kolonial-Museum*, un *Museu de les colònies* alemanyes d'África y Oceania. Axò ja es més

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

important. Fa una rotonda amb planta baxa y pis superior, tot molt ben presentat. De cada colònia hi ha mostres de les cases y barraques aont viu la gent, y figures que representen la gent metexa, am mostres dels seus vestits, mobles, joyes y eines, conreus y productes, y llavò dins vitrines uns facsímils de tals colònies, fets amb escala, y fins y tot la mar presenta la seua fondária, y barquetes que hi neden; y llavò derrera les cases hi ha llunyedans pintats, mar y muntanyes. ¿Pensárem may a fer una cosa axí els espanyols com teníem tantes de colònies?

Disgustat de pensar lo enrera de colcador qu'anam, me'n som anat a la veynada *Kunstausstellung*, un gran edifici per esposicions, que's fan aquí contínuament. Es una cosa que no té fi, de gran. Tot lo qu'he vist son pintures, estátues y habitacions moblades. Els mobles son de moltes de classes y ben elegants y preciosos. Les estátues son casi totes despullades y especialment de dones, am postures les més provocatives. Les pintures casi tot son retrats, alguns bons, molts de mitja má; abunda també el desnuu, y ben sovint gens paliat ni recatat. Se veu qu'agrada, axò, a Berlín... com a les altres bandes.

Surt d'assí, y som passat per devant *Siegessäule* y he recorreguda la magnífica *Sieges Allée* (passetx de la Victòria); deu tenir prop d'un quart de llarch; es molt ampla y a cada banda té tot una filera de monuments: una plataforma de mitx redó, amb un pedrís voltant y gran respal·lera; al mitx una estátua colossal d'un príncep de la casa de Brandenburg y a cada costat un bust de dos personatges célebres alemanys, de l'època d'aquell príncep. Tot axò de marbre blanch, comensant per el Markgraf *Albrecht*, *l'ós*, mort l'any 1170, fins a Guillem I, entre tots, *trenta dos*, y acaba am la font monumental de Rol·lan, d'una partida de brolladors.

Som passat el dematí per devant el *Pan opticum*. Hi volia entrar, però me som ficsat en lo que vol dir *Pan* = tot y *opticum* = veure, y he reparat que anunciaven *Lebende Bilder* (figures vives), y he pensat: —Si a n-els monuments públichs, al mitx del carrer, posen el desnuu tan rònech, ¿que será a n-aquest *pan-opticum* am *figures vives*? Y he trobat que no'm convenia entrarhi, per por de la por.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Me dedich avuy a n-els *museus* que no havia poguts veure. Es de correguda, perque n'hi ha un enfilall. Pech tot d'una a [125] *Hohenzollern-Museum*, qu' está dins el magnífich *Palau de Monbijou*, devora 'l *Kaiser-Friedrich-Museum*. El *Palau* (Schloss) es del sigle XVIII; *el Museu* s'hi troba desde l'any 1877, y es un notabilíssim aplech de recordanses y penyores dels prínceps de la dinastia dels Hohenzollern, senyors de Prússia, comensant p'el primer que fou *Gran Elector* de l'Imperi (1620-88). Fa coranta dues sales, totes plenes d'objectes qu'usaven aquells Prínceps, col·leccions artístiques y científiques que replegaren y monuments històrichs que posseien. Es una cosa de veure ferm.

Les *sales* 1-3 son de coses de l'Emperador actual; la 4, de son pare y sa mare; les 5-8 de l'avi; les 9 y 10, de l'emperatriu Augusta (1811-90); la 11, de Frederic Guillem IV (1795-1861); la 12, de la reyna Elisabet (1801-13); la 13, de Frederic Guillem III (1770-1840); les 14-17, de la reyna Lluïsa (1776-1810); la 18 es tancada; la 19, de Frederic Guillem II (1744-97); la 20, de la reyna Frederica Lluïsa (1731-1805); les 21-29, de Frederic II *el Gran* (1712-82); la 27 es la *galeria vermella* aont hi ha'ls busts dels Hohenzollern y per les parets objectes de Xina y armes prussianes; la 28, de la reyna Sofia Dorotea (1687-1757); la 29, es tancada; la 30, anomenada *Gedächtnishalle*, inclou diferents estátues de personatges de la Dinastia: la 31 y 32 son tancades; la 33, la *Galeria verda*, plena de busts de generals y homes d'Estat, Mestres, 22 vistes de Berlín antich, una col·lecció de vidres, aont hi ha vidre-rubí de Kunckel; la sala 34, tota plena de gravats de Frederic II y la reyna Lluïsa; la 35, de Frederic Guillem I (1688-1740); les 36-88, del rey Frederic I (1657-1713); la 29, del Gran Príncep Elector (1620-88); la 41 del *Príncep Elector*; y la 42, anomenada *gran-sala,* plena igualment de preciosidats artístiques de diferents Hohenzollern.

Es una gran pensada aquest museu, perque fa veure lo que son estats sempre aquesta gent reyal, una gent molt desxondida, amants de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

llurs pobles y que'ls han fets progressar y anar endevant com cap altre poble de la terra. Els-e tench una forta simpatia.

El Palau de l'emperador Guillem I, molt gran, modest, de la primera mitat del sigle XIX, devant l'Universitat, l'han fet un museu de recordanses del gran Emperador, que l'habitá amb l'emperatriu Augusta fins que's moriren. Se veu qu' eren estimadíssims de tothom. Hi va gran gentada a visitarlo.

No gayre lluny d'assí, devora la *Galeria Nacional*, n'hi ha tres més de *museus*, ademés de tots els descrits(,) dies passats: *Pergamom Museum*, *Sammlung Vorderasiatischer Altertümer y Olympia-Museum.* Diguemne qualque cosa de quiscún. [126]

Pergamon-Museum. Ubert l'any 1901, inclou una estupenda col·lecció d'antiguedats, trobades en les escavacions que'ls *Museus Reyals* organisaren a tres ciutats de l'Àsia Menor, axò es, a Pèrgam els anys 1878-86; a Magnèsia els anys 1891-93; y a Priene els anys 1893-95. Vos assegur que n'hi ha, de cosses notabilíssimes: allá estátues senceres y a bocins, precosíssimes; allá baxos relleus de primera; allá bocins de columna, capitells; entaulaments, frisos, mosaych, tot venerant per llur antiguedat y primor artística. —No dormen aqueys alemanys. ¡De quina manera saben córrer el mon y replegar a Berlín lo mès notable de per tot, si hi ha manera de durse'nho!

L'Aplech d'antiguedats de l'Àsia anterior (Sammlung der vorderasiatischen Altertümer) está just devora y dins el metex edifici que *Olympia-Museum*. Fa *planta baxa* y *pis principal.*

La planta baxa: es originalíssima. Hi ha: *a*) planxes d'alabastre, assíries, del Palau reyal de Assurnasirabal, plenes de figures de deidats amb ales, reys, cassadors, lluytadors y processons; *b*) reproducció d'un bloch de diorita, trobat a Susa l'any 1901, que du escrites les lleys del rey Hammurabi (devers 2250 anys abans de Crist), el llibre de lleys més vell del mon (l'original es en el Louvre); *c*) monument escrit de pedra del rey babilònich Merodachbaladan; *d*) campanes assíries; *e*) monument del rey Sargon de Xipre; *f*) fragment d'una pedra recordatòria dels temps

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

primitius de Babilònia, am la figura de Gudea, rey primitiu de dita ciutat; *g*) ratjoles babilòniques trobades a Tello amb inscripcions fins de 3000 anys a. de C.); *h*) ratjoles amb el segell de Nebukadnesar; *i*) pedres sepulcrals amb inscripcions púniques y llatines; *j*) dos lleons colossals, de Sendscherli; *k*) fragment d'estátua colossal del rey Panammu del Nord d'Assíria; *l*) estátua del deu Hadad amb una inscripció en vell aramaych; *ll*) pedra conmemorativa del rey arameu Rusa I; *m*) escultures trobades els anys 1888-91, a Sendscherli (nort d'Assíria), pertenexents en part a n-el segón milenari abans de Crist, consistents en forros de parets am baxos relleus (cassa de lleons, caps de déus y animals); *n*) ámfora de vi y doble esfinx com a base de columna; *ñ*) perles babilòniques velles y cilindres de segellar; *ny*) monument de guerra del rey siriach Asarhaddon.

Pujant a n-el pis principal, trobau a l'escala reproduccions en guix de monuments siríachs, sobre tot de Nimrud.

Pis principal: nombroses reproduccions d'Assíria, Fenícia, Sudarábia, de Xipre, Comanege d'Assíria, Sendscherli y Pèrsia. D'obres originals n'hi ha a l'uf: *a*) tauletes de test, trobades a Al-Amārna (Egipte central), am cartes a n-els [127] faraons Amenofis III y IV (uns 1400 anys a. de C.) de prínceps asiátichs, un dé Jerusalem, y de vassalls egipcis; *b*) tauletes de test del ters milenar a. de C. fins a l'època dels Arsàcides (documents de negocis, registres de paraules, pla d'un palau); *c*) antiguedats de Palmira (sigle III després de Crist); *d*) segells de Síria septentrional, de Xipre, hebreus vells; *e*) sarcófachs de plom, de Jerusalem; *f*) bronzos d'Armènia; *g*) escultures del sepulcre d'Antíoc I, de Comageme; *h*) cilindres d'inscripcions babilòniques y documents de construcció de Nabonid.

Un queda esglayat de veure tantes de notabilidats històriques replegades de tan lluny y tan males de trobar. ¡No hu dich jo que que tenen poca sòn y poca vessa aqueys alemanys!

Llavò vé *Olympia-Museum*: inclou reproduccions en guix de les escultures que queden a Olímpia, que sortiren a llum els anys 1876-81 en

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

les escavacions organisades bax de la direcció d'Ernest Curtius, a costes y despeses de l'Imperi.

A la *planta baxa* hi ha, entre altres coses: *a*) l'Hermes de Praxíteles, la única obra original conservada, segons fundadament se creu, del més gran dels escultors grechs del sigle IV a. de C.; *b*) la *Nike* (Victòria) consagrada la primeria de la guerra peloponesa, de l'artista *Paonios*; *c*) molts de fragments arquitectònichs.

A n-el *pis principal* hi ha dos frontis del temple de *Zeus*, que's conservava encara a n-el sigle V de la nostr'era, y no'n saben l'arquitecte. El *frontis de llevant* presenta una partida de figures: la *preparació de les provatures de fer córrer carros* entre Pelops y *Onomaus*; el *frontis de ponent* representa la lluyta de Lapithe y el Centaure en les noces de Peirithoos. —Son unes coses molt primitives, plenes d'energia, venerandes com ecos dels sentiments d'aquelles edats tan remotes.

Aquests tres museus fan una impressió molt fonda; imposen de bon de veres.

Encara n'hi ha una partida mès de museus y col·leccions, tirant cap a llevant: *a*) *Col·lecció etnográfica dels pobles alemanys* (Sammlung für Deutsche Volkskunde): es just devora *Rathaus*, fa 13 sales, plenes de figures vestides de tots els trajos y vestuaris y joyes de totes les regions alemanyes; *b*) *Museu provincial de la Marca* (Markisches Provinzialmuseum): se compòn de col·leccions d'objectes científichs y d'història de la cultura, que's referexen a Berlín y a la Marca de Brandenburg; *c*) *Rauch Museum* es un aplech d'obres del Mestre Rauch, això es, models y reproduccions en guix y llavò tot un arxiu referent a n-el metex.

No gayre lluny dels *Estables Reyals*, a *Spittelmarkt*, a n-el tercer pis d'una gran botiga de ferro y metalls, *Jac. Ravené Söhne*, hi ha [128] la col·lecció de pintures del metex nom, *Ravenésche Gemäldesammlung*, unes docentes obres de la segona mitat del sigle XIX, y entre y entre hi ha obres molt bones de la vella escola de Berlín y Düsseldorf. Hi ha coses ben de veure. Ho paga pujarhi.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Qualque cosa també hem de dir de quatre museus que no vatx porer veure quant vatx visitar el d'*Història Natural y d'Economia Agrícola* y qu'están dins el metex inmens edifici qu'alberga l'*Institut Geològic-Paleontològich*, l'*Institut Mineralògich-Petrográfich* y l'*Institut de Zoologia*.

El *Museu Paleontològich* inclou un aplech estupent de fòssils de tots els animals primitius coneguts, replegats de totes les parts del mon a forsa de diners y poca sòn.

El *Museu Mineralògich* conté una col·lecció meravellosa de *cristalografia mineralògica*; hi ha bocins ben grossos d'ambre, malachita, topaci, crestall de mina y ametista, y tota una col·lecció de pedres precioses y llavò de meteorites.

El *Museu Geològich del país* (Prússia): es una mostra admirabilíssima de la formació geològica d'aquesta nació y un aplech d'objectes d'axò, molt nombrós y ben presentat.

El *Museu de Mines y Metalurgia*: s'hi presenta la elaboració dels metalls; fòssils de soques d'abres; proves de fundició artística, particularment de les antigues fundicions de Berlín, y llavò tota una col·lecció de minerals conseguits am l'explotació de mines.

¿En voleu més de museus y col·leccions? Encara n'hi ha per demá.

Setembre. Dia 2

La *Gran-Parada*. El *Kaiser* y el *Kronprinz*. —L'Universitat. —Els Humboldt. —*Museum für Meereskunde*. —Altres edificis

El dia no's presenta malament. Fas la trosselleta per estrenyerli cap a Hamburg avuy cap-vespre.

Devers les onze y tres quarts me'n vatx a veure la *Gran Parada* que hi ha avuy, y hi assistex el *Kaiser*. Me pensava no esserhi a temps. Prench un tranvia y travessam un carrer per ont ha de passar la cosa, y tot es gent qu'espera, y hem d'estar un'estona aturats perque no poren passar de tanta de gentada. El custodi de la sacristia de Santa Hedwigis m'ha dit

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

que'm posás devant el Teatre de l'Opera. Me'n hi vatx, y tot es ple de gent. M'hi afich, trop un bon lloch, y espera qui espera. Més d'una hora hem hagut d'esperar. Am tot y que n'hi ha una cada mes de *Gran Parada*, escita tant d'interès a tothom. Hi va'l *Kaiser*, y [129] tothom aprofita totes les avinenteses de veure'l. A la fi hem sentida la banda, y tothom crida: *¡Jetzt!* (*ara*). Efectivament, al punt han comensat a passar generals y altra gent grossa, els Embaxadors de les Potències, la Família Imperial y tot seguit el *Kaiser* a cavall. Tothom s'ha tret el capell y jo també, saludant amb entusiasme y brollant de totes les boques: *¡Unser Kaiser!* (¡el nostre Emperador!) ¡Era imponent aquella manifestació de fonda simpatia y veneració! ¡No hi havia negú que no hi prengués part! El *Kaiser* se girava a una banda y altra agraint la coral salutació de tota aquella gentada, seguint imperturbable y majestáticament el seu camí. Se veu qu'es molt popular y que té'l cor dels seus súbdits guanyat. Basta, per conexerho, fer una passada per Alemanya, y notar lo que hi ha casi per tot, dins els mostradors, a les estacions de ferro-carrils, dins les fondes y restaurants, dins les botigues: el retrat del *Kaiser*. Ydò jo dich qu'axò no se conseguex just fent el paper de rey y passantse la vida en saraus y festes y anades y vengudes d'assí y d'allá. Axò se conseguex traballant de bon de veres en la governació de l'Estat, interessantse a les totes en tot lo qu'afecta a n-el benestar general y en tot lo qu'interessa a n-els súbdits, axò's consegueix fent lo que fa Guillem II. Derrera ell venia una guárdia de gent molt enllestida, amb uns bonets com a mitres, tots molt estirats, y llavò seguia, a cavall també, el *Kronprinz* (Hereu de la Corona). El públich li feia la metexa manifestació de simpatia, coral, fonda, entusiasta.

¡Unser Kronprinz! ¡Wie sympatisch! Wie freundlich! (El nostre Príncep! ¡qu'es de simpátich! ¡qu'es d'agradós!). Y ell que's girava a una banda y altra, agraint aquella salutació esplèndida, conmovedora! Seguia derrera la banda de cavalleria y llavò un enfilall de soldats de peu, y cavalleria y una taringa de canons d'artilleria am tot[s] llurs arreus y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ormetx. Y s'es acabada la *Gran Parada*, y som romás molt content d'haverhi assistit.

Després he visitada l'Universitat, qu'está a *Unter den Linden*, devant el Teatre de l'Opera y devora el *Zeughaus.* L'edifici es del sigle XVIII, fet per Palau del germá de Frederic II. L'any 1809, la *Hochschule* que hi havia(,) fou erigida en Universitat, y l'any 1891 hi feren obres per dedins que la milloraren prou. Durant l'ivern de 1905 tenia 478 catedrátichs, 8.080 estudiants y 1.300 oyents. —L'edifici es grandiós, però fret y prosaych. Fa un jardí devant, y al mitx hi ha l'estátua de marbre blanch(,) del gran fisiòleg Helmholtz († 1894), y a cada cap les estátues de Guillem y d'Alexander von Humboldt, el gran lingüista y el gran geòlech, catedrátichs tots tres d'aquex gran centre d'ensenyansa. Per tots els espanyols es interessant Guillem Humboldt per la seua obra [130] sobre la llengua primitiva d'Espanya. Derrera l'Universitat hi ha un bust colossal de Hegel, el gran panteista idealístich, que també fou catedrátich d'aquí.

Un altre museu me quedava a veure:

Museum fur Meereskunde (museu per conexements de mar): está dins l'*Institut p'els conexements de mar*) darrera l'Universitat. Fa planta baxa y pis principal.

Planta baxa: hi ha la col·lecció de la Marina de l'Imperi. *Sala històrica:* models de naus antiquíssimes; part de la fragata Gefion; recordanses de l'almirall Brommy y del combat de Iltis amb els Takuforts; vint y una pintura de Petersen (*dia de Glòria de Alemanya a la mar*); models de vells typs de bastiments de guerra alemanys; model d'un estol de quatre naus de línia dins un port; original de la columna que'l rey Joan II de Portugal erigí a n-el cap Kross (Guinea) l'any 1485; models dels vapors de la Línia-Hamburg-Amèrica y del Lloyd-Nortalemany. A n-el grandiós paladar de vidre del pati, hi ha penjades un sens fi de banderes y gonfalons. Després se troben: imitacions de cambres de l'antiga fragata escola *Niobe*; artilleria de marina y servici de torpellers (model d'una divisió de buchs torpellers); aparats de ferse senyes, figures d'uniforms.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pis Principal: bust de l'emperador Guillem II com almirall; naus de vela y servicis de salvament de náufrechs; plans de ports (relleu de l'embocada de Swine); contra-senyes de camins, trajectes de ferro-carrils, senyals de costes, faroles. Vé llavò la *Col·lecció Occeanològica*: instruments náutichs, arreus per escorcollar les grans fondáries; mapes de relleu de Helgoland; mostres de salines de mar, de sediments del fons del mar; escenes pintades de la segona exida d'alemanys a n-el pol nort (1869-70). També hi ha una *col·lecció biològica y de pescateria* (biologische und Fischereisammlung): rels d'esponjes del mar Egeu; vida dels animals a la regió polar del sur; animals que viuen a banchs d'arena (banchs de coral a les costes del Mar Rotx); vida dels animals a n-el Mar del Nord; aprofitament dels productes de la mar (*Wale*, *guano*, mareperla, perles, ambre, etc.); agafada de llagostins; tres pintures de l'agafada de balenes, pelicans-lloques de les costes del Perú; pescada de granat en les costes de Oldenburg; pescades de la mar y costes alemanyes; models de cases de pexos a Fnikenwerden y Rugia (illa del mar Bàltic). —Am totes aquexes coses n'hi ha per passars'hi una estona entretengudíssima.

Moltíssimes més coses hi ha a Berlín que veure, però no m'hi puch entretenir pus. En qüestió d'institucions d'ensenyansa, [131] ademés de tot lo qu'he descrit desde'l dia 19 d'agost y de lo dit dia 31 de juliol, ficsantme demunt el pla que du'l Bädeker de la gran metrópoli, hi he afinats DESET *Gimnasis* y DOS *Proreyalgimnasis*, axò és, DENOU instituts de segona ENSENYANSA y llavò QUATRE altres *Instituts d'Ensenyansa Superior Especial*, ademés de tots els agregats a l'Universitat. —Es una cosa d'espant lo que's fa per l'Ensenyansa a Berlín. Bé n'hauríem de prendre llum els espanyols.

Referent a l'indústria, qu'es molt grossa a Berlín, no n'he dit(,) res perque no hu puch abrassar tot y llavò que seria sortir del meu alou. D'edificis públichs y d'institucions públiques també n'he dexades moltes sense retreure, y ben interessants; però anau vosaltres a parlar de tot lo interessant, tractantse d'una metròpoli com Berlín, que hi porien escriure tot un llibre.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sobre tot, trop que ja'm basta am lo que dex escrit. ¡Que fassen tant els altres!

Me'n som anat a dinar, he acabades d'enllestir les coses y devers les quatre agaf les maletes, prench un cotxo y cap a *Lehrter Bahnhof*, aont he pres el rápit d'Hamburg, que mos hi ha duyts am tres hores y mitja, y hi ha 286 kilometres. Axò ja se diu fer via.

Som estat tan venturós a Hamburg, que just devora l'estació he trobat un *Hôtel-garni* a punt, y m'hi som instalat ben a pler.

Setembre. DIA 3

Hamburg. —Constitució política. —Aspecte de la ciutat y edificis principals. —El port. Grans Trasatlántichs. —Nicolaikirche. —Rathaus. —Joanneum. —La Biblioteca

Comensa'l dia plovent de bona manera, y plou un parell d'hores. A les vuyt y mitja me tir a n-el carrer, y lo primer de tot amb el Bädeker m'orient. Me trop devant *Hauptbahnhof.* Hamburg es una de les tres ciutats lliures que hi ha a Alemanya, de 765.000 habitants. Per la seua importáncia comercial vé derrera Londres y Nova York dins tot lo mon. Está magníficament situada devora les diferents boques de l'Elba a la mar, axò es, el riu s'axampla tant y es tant fondo fins a la mar, una bona partida d'hores de llarch; y axí, estant Hamburg a moltes hores de la mar, es port de mar. Desemboquen aquí, a l'Elba, dos altres rius, Alster y Bille. L'Alster forma un gran llach, una mar petita, y se comunica amb l'Elba per dos canals, y el Bille y sobre tot l'Elba fan una partida de brassos, reduits artificialment a canals, lo qual fa que la part oriental de la ciutat n'estiga plena y sem[132]bli Venècia. La ciutat presenta un aspecte del tot modern; els carrers son prou amples, amb aceres, molts d'ells asfaltats o de pilons de cap, en general prou nets, però no tant com a moltes d'altres ciutats alemanyes. Les cases més recents son elegants y denoten empenta artística y n'hi ha de verament monumentals; les altres se

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ressenten del prosaisme propi dels dos primers tersos del sigle XIX. Governa la ciutat el *Senat*, compost de 18 persones, elegides del *Senat* metex y de la *Burgesia* (Bürgerschaft), per tota la vida, y llavó la *Burgesia*, que's compon de 160 elegits del poble, per sis anys. El *Senat* elegex cad'any dos *Bürgermeister*, que son el Poder Eczecutiu.

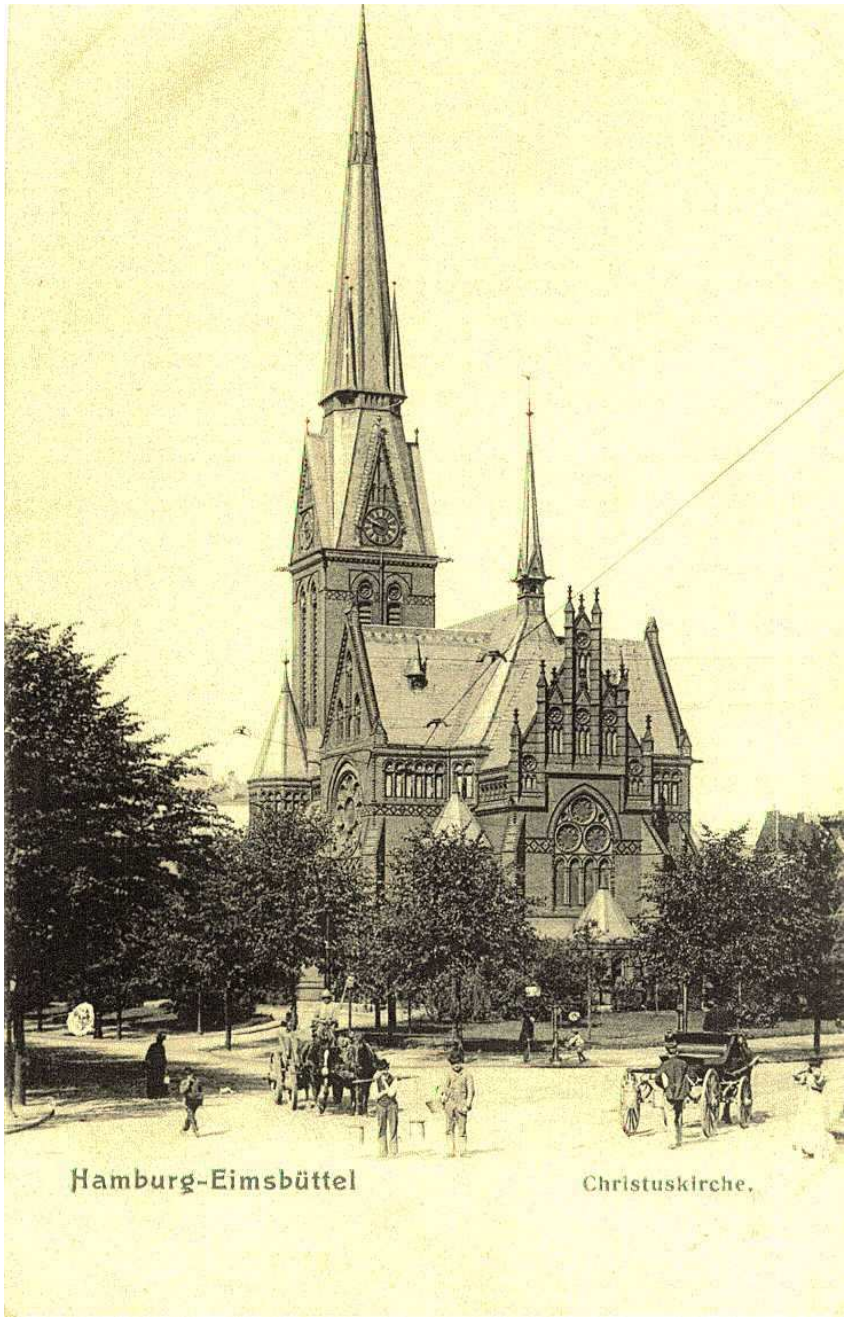

Hamburg

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Me digué l'hostaler anit passada que poria anar a l'església de Sant Jordi, ben aprop de l'hostal. En vetx una y me'n hi vatx. La trop tancada. —Mala senyal, dich: será protestant. Ho demán a un homo que vetx, y me respòn, molt sech, qu'es *evangèlica.* Li deu esser caygut tort, que li demanás si era *protestant.* N'hi ha que no s'ho volen dir. L'església es barroca, amb un campanar prou elegant y una llanterna de coure; es *Dreifaltigkeitskirche* (església de la Trinidat). Seguesch de d'allá, trop un casal gran, y vetx qu'es una escola. Hi ha tot un eixam d'al·lots que hi comparexen y un exam de nines a un'altr'escola de devant, tots am la gran cartera fermada am corretges a l'esquena, molt nets y xaravel·los. Camin una mica més y me trop a la vorera del llach *Aussenalster*. Prench un tranvia que se'n va cap a Altona p'el bras de terra que separa *Aussenalster* de *Binnenalster* y per demunt el *Lombartsbrücke* (pont de Llombard), per devall el qual se comuniquen els dos llachs, me'n vatx cap a ponent fins a n-el *Correu Principal* per encaminar diferents cartes y papers, entre altres, el magnífich projecte del Dr. Schädel que proposa de fundar uns *Estipendis* per joves catalans que venguen a Alemanya a estudiar filologia tres anys, per crear axí un cos de filòlechs que puguen acabar el Diccionari y la Gramática que duym entre mans. Ell ho escrigué en alemany, jo hu he traduit, y ho enviam a n-En Prat de la Riba, per veure si la *Diputació de Barcelona* fa aquexa bon'obra. —La *Casa de Correus* d'Hamburg es grandiosa, com es de suposar, nova, y la de Telegrafs, veynada, també l'acompanya. Me'n torn a n-el punt aont he pres el tranvia, prench per *Alsterdamm* (dich d'Alster), y vetx la grandiosa y bella casa *Verwaltung-der-Hamburg-America-Linie*, que té aquest ròtul dalt del portal: *Mein Feld ist die Welt* (el meu camp es el mon). M'atur a berenar a un *restaurant*; vetx a n-el Bädeker que hi ha uns cotxos que per 3,50 marchs passetgen la gent p'els punts principals de la ciutat y els ports, y que partexen de *Jung*[133]*fernstieg*, l'altre costat del *Binnenalster* que fa ángul amb *Alsterdamm*, allá ont me trop; me'n hi vatx, y top els cotxos que estaven per a partir, uns cotxos molt alts, que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

hi han de pujar amb una escala, sense vela ni coberta, de primera per porer mirar per tots vents. Pach, hi putx, y partim de d'allá, donant la volta a n-els llacs *Binnenalster* y *Aussenalster*, aquest molt llarch y prou ample, tot rodat de carrers, am cases dins jardins moltes d'elles; hi hem posada prop d'una hora y som tornats a n-el metex punt, a n-el *Jungfernstieg*, un carrer amplíssim, un dels principals d'Hamburg. D'assí hem pres cap a *Rathaus* (Casa del Concell), *Nikolaikirche* y mercat; hem travessats una partida de carrers y canals y places. A les onze y quart arribam a *Hafentor* (porta del port); esperam una micoya, vé un vaporet, mos hi embarcam, y ¡hala a trescar per dins aquell grandiós port! Ja's sap qu'es un port franch. Veym la partió, que corre per tot ben marcada, fora de la qual les merques han de pagar els drets de duana. Fa un sens fi de molls y dichs y embarcadors y porxades. Ensá y enllá hi ha ports y taringues d'amarradors, de grans soques en forma de debanadores, y llavò uns magatzems inmensos y una mala fi de grues, y molt de tot el ram de marineria. Hi ha un vellet, molt etxerevit, que tot mos ho explica cridant com un desesperat. No sé com no s'escarda la gargamella. Vos assegur que n'hi ha de buchs de vapor y de vela, petits y grossos y mitjansers. De vapors n'hi ha de grossos de tot, especialment els de la *Linia Hamburg-Amèrica*. Pujam a un d'aquests, el *Pennsilvania*. Es una cosa feresta de grossa. Es llarguíssim, y per ample hi he midades vint y vuyt passes llargues. Fa quatre o cinch pisos, es una cosa qu'esglaya com tot aquell buch puga trescar per la mar. Mos han mostrades totes les dependències, y mos han dit fins y tot lo que costa fins a Nova York, en primera, segona, tercera y quarta. La primera es esplèndida; la segona no gayre; la segona dels ferro-carrils alemanys es molt millor, he trobat. Sortim del *Pennsilvania*, atravessam un magatzem que hi ha devora, com dues o tres vegades la Seu de Mallorca, mos tornam embarcar; veym, passant, uns quants buchs dins el dich, posats a l'ayre per compondrelos y altres en construcció, y desembarcam prop de les dues a *Hafentor.* — Din per lo que puga esser, y amb un tranvia me'n vatx a *Nikolaikirche.*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Aquesta esglèsia de Sant Nicolau se cremá amb el foch de 1842, que feu cendre una quarta part de la Ciutat. La reconstruiren de sol a rel. Primer era barroca, y la feren ogival. Es una de les esglèsies més notables qu'he vistes: de tres naus, am creuer, sense cúpula ni nau absidal. El campanar, ayrós y atrevit, de [134] 147 metres d'alt, está demunt el portal; aquest es en gradació, dividida l'entrada amb un pilar aont hi ha la figura del Bon Jesús. A les rebranques hi ha quatre Apòstols y lloch p'els altres vuyt. A les arquivoltes, enfilalls d'ángels; a n-el timpá, un joch de trèbols y quadrifolis. Els contraforts y arcbotants de les naus están molt decorats, am figures de sants y tot. A n-el costat de l'Epístola hi ha un portal am la figura de Sant Nicolau part demunt; a n-el costat de l'Evangeli, a n-el cap del creuer, hi ha un altre portal en gradació, y a n-el timpá la figura de Sant Nicolau al mitx, y a un costat un bax relleu del batisme y a l'altre un de la comunió. Cada trast a les naus laterals fa un frontó, enquadrant el finestral. L'interior es imponent. Té 86 metres de llarch y el creuer 45, y les voltes 28 d'alt. El creuer a n-el cap nort té un finestral de 20 metres, de vuyt compartiments am vidres grisos y a l'altre cap una claraboya, de vidres de colors, molt ben entonada. L'ábside es prolongada, amb uns finestrals altíssims, y unes vidrieres de colors am profetes y ángels, de les millors qu'he vistes. Desgraciadament aquesta esglèsia es protestant. A la dreta, dins l'ábside, hi ha uns bancals p'els *Geistlichen* (eglesiástichs), y a l'esquerra un altre p'el Senat, molt ben llavorats tots dos. L'altar es gran y té un retaule de marbre amb incrustacions, de pedres precioses, sense més imatges qu'un Sant Crist part demunt. La porta de la sacristia es una meravella, de llenyes molt fortes, oscures, tota d'incrustacions d'ivori, ambre y pedres precioses. No n'havia vista cap de porta tan notable. L'orgue esta demunt el portal major, dins el buyt del campanar, té 101 registres y 5.868 trompes. La trona, a l'embocada del presbiteri, es de marbre blanch amb incrustacions d'ambre y pedres precioses.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'aquexa esglèsia y pech a n-el Jardí Zoològich; y me'n som penedit. Axí metex hi ha molta de cosa, però'l de Berlín, naturalment, es millor, y el de Barcelona també.

Prench un altre tranvia, y cap a *Rathaus.* Es un casal nou, fet durant els anys 1886-97, d'estil renaxement alemany, grandiós, esplèndit, arrogant, ple de figures de benemèrits de la ciutat, amb una torre de rellotge de 112 metres, dalt el portal. L'interior es inmens, y la Sala del Concell, espléndida y majestuosa. El casal s'unex per derrera per dues ales am la Borsa, de la primera mitat del sigle XIX, pseudo-clássica, molt gran, però prosayca. Fa dos grans patis, cuberts, units amb unes grans galeries y llavò un tercer pati més bax y menut, y tot axò ple de banchs, per seure els milenars de comerciants y gent de negocis que cada dia hi comparexen. Es una cosa espantosa. Hi ha una biblioteca de comerç, de més de 100.000 volums. [135]

Devant *Rathaus* hi ha'l monument de Guillem I, estatua colossal de bronzo, a cavall, demunt un socle de granit, ple de baxos relleus y figures de coure; tot axò s'alsa demunt una plataforma, rodada de banchs de pedra, am dos grans baxos relleus a la respal·la: proclamació de Guillem I Emperador a Versalles y la tornada de la guerra.

Ja era tart, y prench cap a l'hostal. De passada he vistes les esglèsies de Sant Pere y de Sant Jaume, ogivals, sense gayre carácter, però amb uns campanars de punta de coure, molt afuada la de Sant Pere. Son protestants totes dues. He vist també el *Johanneum*, un casal bax, molt gran, que fa un gran pati, que'l fundá per escola l'any 1529 l'introductor del protestantisme a Hamburg, Joan Bugenhagen, y ara es un *gimnasi*. —A l'ala principal hi ha la *Biblioteca de la ciutat*, que té 340.000 volums y 7.000 manuscrits, com qui no diu res. Entrant a l'hostal, he reparada l'*estació principal* del ferro-carril. ¡Ho es gran de tot y prou avenguda! De dins es imponent. Vista de costat y per entre'ls carrers la cuberta cilíndrica sembla una muntanya.

I basta per avuy.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Setembre. DIA 4

Sant Jordi. —Museu d'art y d'indústria. —Naturhistorisches Museum. —Kunsthalle. —Altona. —Museu de la ciutat. —Altres monuments. —Monument de Bismarck. —Altres edificis

Comens la descuberta a les nou. Me present a n-el *Museum für Kunst und Gewerbe* (art y indústria), devora l'*Estació Principal*, edifici aillat, barroch, ben gran. Está tancat, fins a les deu no obrin. Me'n vatx a *Kunsthalle* (sala d'art), demunt un turonet, rodat de jardins, casal quadrat, de toes, estil renaxement, amb una partida d'estátues de pintors, escultors y arquitectes. Me present a la porteria y me diuen que fins a les deu no obrin. Havia lletgit massa depressa'l Bädeker. Pech cap a l'esglesia de Sant Jordi y la trop; es nova, de toes vermellenques, románica, de tres naus, am creuer, sense cúpula ni nau absidal ni capelles. A la fatxada, dos campanars quadrats, que acaben amb un frontó a cada cara, amb finestralets bessons a cada dau, y abax un portal en gradació. Al mitx hi ha'l portal major, en gradació també y un pilar dividex l'entrada y té una figura de la Mare de Deu. Fa un frontó y demunt s'obri la claraboya, y el frontó de la teulada está decorat am finestralets, tot molt garrit. Está empès el portal, y entr. Es prou gran. Les naus laterals tenen galeries superiors y un trifori, am finestralets abax y a la nau major, y a n-el cap de les [136] laterals hi ha un retaule a cada un, nou, románich, en forma de tríptich, molt deliciós tant un com l'altre. El retaule de l'altar major també ho es ferm y del metex estil. Les vidrieres de l'ábside son molt avengudes. Devora aquexa esglèsia hi ha un'escola catòlica d'al·lots, y una d'al·lotes, que juguen, separats, y son com a borinos. S'acosta un mestre y me regala una postal d'aquexa esglèsia y me mostra una botiga aont en trobaré d'altres. Y n'hi trob una partida, les de totes les esglèsies catòliques d'Hamburg y Altona. Jo'm pensava que no més n'hi havia una, y n'hi ha sèt. Bé va, grácies a Deu.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'aquí pech a n-el *Museu d'art y d'indústria*, fundat l'any 1877. Ocupa tots els baxos de l'edifici; a n-els alts hi ha escoles. Es un museu notable per lo práctich: hi ha mobles de diferents èpoques y regions, de moltes de maneres, molt notables per lo ben concebuts y ben tallats: cofres, taules, cadires, guardarrobes, am baxos relleus y fullatges de primera. Hi ha obres de ferro (panys, baules, claus, corretjam, barandes, creus, etc.), meravellosament obratjades; guinavetes, culleres, forquetes, de mànechs preciosíssims; joyes d'or y plata y pedres precioses de gran valor material y artístich; porcellanes, *fayences*, terra cuyta, molt avengudes; traballs demunt ivori y ambre, de primera. Es molt notable la secció japonesa de bronzos, ferros, laques, incrustacions y mosaychs. Hi va molta de gent a veurehu, y no just per passar el temps, sino a estudiar. N'hi he vists sis o set que hi dibuxaven, copiant mobles. — Aquest museu honra Hamburg.

Surt d'aquí y pech a un altre, *Naturhistorisches Museum*, edifici barroch també, molt gran, acabat l'any 1891. Forma tota una sala grandiosa, am tres pisos de galeries molt amples. A bax hi ha els mamífers y a les galeries del primer y segon pis els animals de ploma, pexos, reptils, insectes: totes les famílies y les rames son molt nombroses y hi ha moltíssims d'eczemplars, lo més ben conservats y presentats, y llavò hi ha els esquelets y cranis de cada animal. La col·lecció de cetacis y de carnívors es importantíssima.

A la galeria del pis tercer hi ha una col·lecció etnográfica molt interessant: mobles, vestits, joyes, eynes, objectes de culte de tots els pobles y paíssos; les diferents rasses d'Europa, Amèrica, Àsia, Àfrica y Oceania hi están esplèndidament representades. Es curiosíssima aquesta col·lecció, y molt práctica; se presta a bons estudis y observacions.

Surt d'aquí, admiradíssim de la cultura y patriotisme dels qui comanden Hamburg i, com passa de la una, entr dins un restaurant, y din. [137]

Dinat, me'n vatx a la *Kunsthalle*. Trop ubert, y la visit. Es una sèrie de sales de pintures de diferents èpoques y escoles, y hi ha una col·lecció

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de reproduccions en guix d'estátues clássiques. Lo notable d'aquexa galeria son les pintures del sigle XV de l'escola holandesa y de Hamburg, y un retaule tríptich qu'era de l'esglèsia de Sant Pere d'aquí: fa un bancal amb onze compartiments y deu profetes asseguts sense dosseret y al mitx la Anunciació de Maria, am dosseret. Demunt el bancal va el tríptich de cinch compartiments: el del mitx més estret amb el Bon Jesus a la creu y Maria y Joan al peu, d'alt relleu, bax de tres dosserets; els compartiments laterals fan dos sostres, amb cinch estatues de sants, drets, a cada sostre, bax de dosserets de dos cayres, deliciosament obratjats. De manera qu'entre tots hi ha coranta estatues de sants. Per demunt aqueys quatre compartiments corre un fris de quadrets, qu'un part-altre mostren un bust d'ángel y a n-els altres un caladet que forma creu de Sant Andreu. El conjunt es encantador y venerable. Entre les pintures del sigle XV figura una vida del Bon Jesús, y una de la Mare de Deu y imatges d'alguns sants. Respiren unció y encant.

Vist axò, y desitjant fer una passada per Altona, m'afich dins un tranvia que m'hi du.

Altona es una ciutat confegida am Hamburg, per haver crescut molt una y altra. Avuy conta 172.000 ánimes; l'any 1835 només en tenia 26.000. Es una població riolera, garrida, fastuosa; carrers amples y nets, cases agradoses, grans edificis públichs, deliciosos passeys y moltes de plasses y jardins. No més he pogut veure *Rathaus* (casa del concell) y *Stadtisches Museum*.

La *Casa del Concell* es nova, grandiosa, aillada, d'estil renaxement, amb ordres de columnes y entaulaments y frontons molt elegants y per dedins decorada esplèndidament. Devant hi ha un monument a Guillem I: l'estátua, colossal, a cavall, de coure, dalt un socle de granit. La plassa aont s'alsa es de mosaych rodada de jardí.

El *Museu de la ciutat* es just devora; edifici gran y rioler, de gust novíssim, molt agradós, y lo de dedins ho es més encara. Hi ha seccions de mamífers, aucells y pexos y reptils y insectes, presentats amb actituts molt vives. Els carnívors están en actitut de desxuyar les víctimes. La

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

secció de nius es curiosíssima, am tots els entreversos qu'esdevenen. Els animalons y insectes que ataquen les rels y les soques dels arbres, están representats fent la seua feyna abrusadora. Llavò hi ha cambres parades de tota cosa, tal com estaven aquí a n-els sigles passats, y mostres de [138] cases de vila y de fora vila, ubertes per un vent per porer veure la distribució interior y llavò aplechs de gent (homos, dones, joves, vells) de tamany natural, molt a n-el viu, vestits tal com anaven a n-aquell temps, am totes les joyes y gales que solien dur. Parex que parlen. Però lo més notable del museu(,) es la secció de pescateria. Aquí té una gran importáncia aquest ram. Ido bé, aquí hi ha mostres de totes les barques y barquetes de pescar, senceres unes, xapades les altres per llarch o de travers per que's veja bé com están fetes y distribuides. Llavò hi ha mostres de tots els ormeys de pescar, xerxes y demés arreus; y tot això(,) posat dins mar, tal com toca posarlehi. Son unes vitrines molt grans, y a mitján alsada hi ha un vidre, que figura la superfície de la mar, y la barca pescadora hi va per demunt, y part devall hi ha l'ormetx tal com toca estar, amb els pexos que neden y s'enganxen a l'ormetx. Llavò hi ha mostres dels pexos que s'agafen y dels qui fan mal a n-els ormeys, y mostres de totes les eynes y coses del ram de pescar. ¡Ho es interessant aquest museu! y es una de les coses que millor denoten l'alta cultura d'Alemanya y un dels secrets de la seua meravellosa prosperitat.

A Altona hi ha: *a*) ademés de les *Wolksschulen* corresponents, un *Realgymnasium*; *b*) diferents hospitals; *c*) una partida d'esglèsies, entre elles, dues de catòliques (una románica, moderna, amb escoles per nins y nines, y l'altra barroca, més antiga); *d*) un monument de bronzo a n-els altonenchs, morts a la guerra de 1870, un altre a *la Victòria* (Siegesdenkmal) conseguida en la metexa guerra, un altre a Bismarck un altre a n-el Comte Conrat de Bücher, benemèrit de la ciutat. Tots aquests monuments tenen les estátues de bronzo. La *Policia*, els *Tribunals*, *Correus*, autoridats Militars y Civil tenen casals propis, dignes y alguns d'ells majestuosos.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Ja era tart, y m'afich dins un tranvia y cap a Hamburg. Devora la *Millerntor* afin demunt un pujol el monument de Bismarck, que no havia vist encara. Devall del tranvia, y cap a veure'l d'aprop. Está superbament emplassat y es una concepció polent. Es tot de granit casi gens llavorat. Demunt una plataforma quadrada, que cap a ponent fa una partida de graons y un hemicicle, s'alsa un socle cilíndrich, que's restreny y més amunt fa una gornisa, y llavò una altra restreta més grossa. Al mitx d'aquest cap s'alsa una peanya cilíndrica molt més reduida, que du adossades una sèrie de columnetes baxes y revengudes amb els capitells que's toquen, y aquí dalt está l'estátua de Bismarck, amb una águila imperial a cada banda, vestit ell de fort, amb un gran mantell que li penja per derrera fins abax y amb l'espasa punta [139] a terra y les dues mans a n-el mantí (empunyadura). El monument té 36 metres d'alt; l'estátua en té 15 (!!!), la cara 1,85; l'espasa, 8; y pesa l'estátua 625.000 kilograms. Ja hi ha estátua, ¿no es ver? Es un monument grandiós.

Ja era tart y he hagut de plegar cap a l'hostal. En dos dies no's pot veure tot lo notable d'Hamburg, y jo no tench pus temps d'estarhi. Ademés de lo qu'he descrit, hi ha: *a*) un *Jardí Botánich* y un *Museu Botánich*; *b*) *Museu d'Antiguedats de Hamburg*; *c*) *Esposicions d'art*, diferents; *d*) *Webersche Galerie* de pintures; *e*) una partida de monuments dins plasses, passeys y demunt ponts, entre altres, hi ha, dalt *Trostsbücke* les estátues colossals del bisbe Sant Anscari, apòstol de Hamburg y d'Adolf III, comte de Schauenburg, benefactor de la ciutat; *f*) y una partida d'esglèsies més, totes amb el campanar ben alt y ben agullonat.

En matèria d'Ensenyansa, té Hamburg: *a*) un *Observatori Marítim* y un *Astronòmich*; *b*) un *Chemisches Staatslaboratorium*; *c*) un *Physikalisches Staatslaboratorium*; *d*) un *Hygienisches Institut*; *e*) un *Institut für Schiffs-und Tropenkrankheiten* (per malalties de nau y dels tròpichs). Llavò hi ha una *Escola superior per al·lots catòlichs* (Höhere Knabenschule) amb un edifici grandiós y esplèndit, y una partida de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Volksschulen (escoles de primera ensenyansa). N'he vistes tres, y totes tenen edifici propi, gran, espayós, distingit.

Si he d'esser franch, trop qu'a Hamburg hi falta una Universitat. La seua importáncia y grandária mundial, la demana.

Se son fetes les nou, me'n som anat a l'estació, m'afich dins el tren, y icap a Bremen! aont som arribats a les deu y mitja, fent una via espantosa; y ia jeure falta gent!

Setembre. DIA 5

Bremen. La Seu. —Altres edificis. —Kunstgewerbemuseum. —Museum für Natur-Völker-un-Handelskunde. —Estat relligiós de Bremen

Bremen es un'altra de les tres ciutats lliures d'Alemanya. Compta 235.000 habitants, y es un dels centres comercials alemanys més importants. Está a la vora del riu Weser, que, com l'Elba, torna, a l'endret de la ciutat, molt ample y fondo, y ja es més tost un bras de mar dins la terra que no un riu. Axí es que, am tot y esser 74 kilometres lluny de la *Mar del Nort*, aont desemboca'l riu, es port de mar, *port franch*, com Hamburg, y un dels ports més importants d'Europa. Basta dir que l'any 1904 sortiren a la mar, d'aquest port, 4.242 buchs y la matrícula constava de 635, entre ells, 382 de vapor. [140]

L'aspecte de la ciutat es brillant y simpàtich, carrers amples y prou nets, cases pintoresques per les seues teulades de tant de rost y el peu qu'axò dona a n-els constructors per jugarhi l'enginy. Hi ha cases comercials y edificis públichs grandiosos y monumentals. Ho es l'*Estació Principal* del ferro-carril, nova, de toes, molt avenguda.

Devés les nou, amb un salistre de janer y cercant allá ont pegava'l sol, comens la descuberta. Prench un tranvia i icap a n-el centre de la ciutat! aont se troben els edificis caporals. La Seu, y al voltant d'ella, *Rathaus*, la *Borsa*, la *Casa principal de Correus y Telegrafs*, el *Palau de*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Justícia, la *Borsa de la llana* (*Baumwollbörse*), la *Liebenfrauenkirche* (esglèsia de nostra Senyora), *Deutsche Bank* y altres.

Lo primer qu' he visitat detengudament es la Seu (Dom).

Ella tota sola val el viatge a Bremen. Avuy la tenen els protestants, perque assí son l'inmensa majoria, si bé hi predomina l'incredulidat, segons m'han dit. Hi ha que agrair a n-els que tenen la Sèu que l'hajen conservada y tengut conte a son embelliment. ¡No n'ha feta cap el protestantisme continental, d'esglèsia com aquesta! No s'hi pot posar el nou *Dom* de Berlín. Es románica, bax del títol de Sant Pere; té 91 metres de llarch, 38 d'ample y 31 d'alt. Está orientada; fa tres naus, creuer, cúpula y dos chors quadrangulars, amb cripta devall; a la fatxada dos campanars quadrats, molt alts y un portal en gradació bax de cada campanar y a n-el pany del mitx, corresponent á l'ábside de ponent, fa dues arcades figurades, amb un mosaych modern a n-el timpá de cada una, representant el Bon Jesús portant la creu y enclavat y Maria y Joan a n-el peu, tot axò demunt camp d'or. Bax de cada mosaych s'obri un finestral bax y de mitx punt, que donen un y altre claror a la cripta. A les cinch rebranques que resulten dels dos portals y dues arcades, hi ha adossades les estátues: al mitx, de Carlemany, a sos costats Moisès y David, y, forans, Sant Pere y Sant Pau. Els portals de bax dels campanars tenen a n-el timpá baxos relleus de l'Anyell de Deu, y les portes, de bronzo, son una meravella, cubertes d'alt abax d'alts-relleus, una d'escenes de l'Antich Testament y l'altre del Nou, o sia, la vida de Jesús, però uns alts relleus d'allò millor. Partdemunt aquests portals y arcades, corre una galeria d'arquets baxos, sostenguts per columnetes, qu'es una bellesa. Demunt axò s'alsa al mitx el cap de la nau major (chor de ponent) y a cada banda els els campanars. El cap de la nau fa una claraboya d'un calat preciós; a cada cornaló hi ha els emblemes dels quatre Evangelistes. Demunt axò s'alsa el frontó, molt afuat; fa dos sostres d'arcatures: cinch a n-el [141] primer, amb estátues de sants, y tres a n-el segon; amb estátues també. Els campanars fan cinch daus, amb arcades bessones figurades, com més amunt, més complicades y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

enllestides, y les del dau superior son dos finestrals bessons en gradació, subdividit cada un per una columneta, dos arquets y un trébol. Cada cara dels campanars acaba amb un frontó, decorat d'arcatures y finestralets y d'allá s'en puja ben agullonada la pirámide de vuyt cares, de planxes de coure.

La fatxada lateral del sur no's veu; la tapen edificis posteriors.

La del nort sí que queda lliberta; fa dues fileres de finestrals amples y apuntats amb uns contraforts ben gentils. El cap del creuer fa tres compartiments horizontals: el primer llis; a n-el segón, dos finestrals bessons, de dos compartiments verticals; a n-el tercer, un finestral molt ample, subdividit per dues columnetes y una roda de Santa Catalina, y part demunt tres finestralets figurats y un altre demunt de tot.

La cúpula es vuytavada, llisa, y coronada d'un[a] galeria, d'arquets y columnetes, una cosa preciosa de tot, y d'allá s'en puja la pirámide. A n-el costat nort, s'obri un portal, en gradació, apuntat, am l'enquadrament ogival de tercera època. A n-el timpá hi ha un bax-relleu de Jesús al mitx de Marta y Maria, y partdemunt, s'obri un gran finestral de cinch compartiments verticals y un calat preciós.

Entremhi dins aquexa Seu veneranda. Es d'un efecte grandiós. Fan les naus cinch trasts subdividits cada un en dos. Separen les naus uns pilars quadrats, am columnetes adossades que pujen a sostenir els archs torals. Les voltes son d'aresta apuntada, de daus quadrats que, ademés dels archs diagonals, en tenen de transversals que passen p'el punt d'intersecció dels diagonals y que corresponen a la columna intermedia que subdividex cada trast. Això dona una forma nova a les voltes. A la banda sur, part demunt la nau lateral, hi ha una zona de finestrals amb vidrieres de color, modernes, que duen pintats els apóstols. A la banda nort, els finestrals son tan grossos qu' ocupen tot el dau, però no miren a defora, sino dins la nau lateral, tan alta com la del mitx, y que no té capelles, es molt ample y fa dues fileres de finestrals, molt amples, amb preciosses vidrieres de la vida de Jesús. Les voltes d'aquexa nau son ogivals tercera època, fent els nirvis una xerxa. Les feren els primers anys

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del sigle XVI. Se conex prou bé. La nau lateral del sur es molt més baxa, de volta apuntada y d'aresta, y té capelles, am finestrals y vidres de colors, ben avenguts, representant passatges de la [142] vida de Jesús. Dins una capella d'aquestes hi ha bocins del vell cadirat del chor, molt obratjats, y dins un'altra, unes fonts de batisme, de bronzo, romániques, sostengudes per quatre figures humanes cabalgant quatre lleons; es del sigle XII. L'orgue ocupa l'antich chor de ponent, molt alt, amb una baranda d'un fris compost de figures de sants de mitx tamany natural, demunt represes y devall dosserets, ben gentils. Hi ha a n-aquest chor baxos relleus y figures antigues y la claraboya té vidriera pintada preciosa. Les voltes dels dos daus que fa, están esplèndidament policromades, de mosaych, m'ha semblat. Era molt fosch y no hu porien distingir. —Els brassos del creuer fan dos daus, amb finestrals y vidrieres de colors, esplèndides, y a la banda de l'ábside tenen una tribuna correguda, ogival. A les parets hi ha adossats alguns sepulcres, platereschs, molt ayrosos. La cúpula está condamnada. No's conex que n'hi haja. L'ábside es plana, fa dos daus, am finestrals a cada banda y a n-el fondo n'hi ha tres, el del mitx més alt. Aquests finestrals están molt amunt y abax fa unes arcades figurades, am pintures a les del fondo. L'antich chor ocupava tot aquest espay y el dau central del creuer, molt més alt que la resta, y hi pugen per unes escales. Avuy axò es ple de banchs, y l'altar es molt despuyat: fa un retaulet sense cap figura: al mitx una creu gravada y a cada banda versets de la Biblia. La trona está a mitján lloch de la nau major; es barroca, del sigle XVII. Les voltes de l'ábside están decorades de mosaych y les quatre arcades del dau central del creuer. Lo demés está modestament policromat, axò es, parets y voltes. Aquesta esglèsia plora; anyora la majestat del culte catòlich per la qual fou feta, comensada l'any 1044, per l'arquebisbe Bezelí, y acabada probablement del sigle XII: els primers vint anys del sigle XVI feren les voltes del costat nort, qu'avuy té. Les dues criptes están destinades a magatzems de coses inútils, desgraciadament. Dins una cambra inferior del costat sur de l'ábside se guarden una partida d'ossaments dins caxes,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y s'alsa a n-aquexa banda un claustre ogival del sigle XIV, que no més se'n conserva un bocí. Ocupa bona part del seu siti, un edifici, ogival, modern, de mal gust, destinat a esposició anti-alcoolista. El *Museu-històrich* era tancat, y no he pogut aclarir qui tenia les claus. La sala de concert es molt gran, y se distingex per unes pintures murals aont casi tot son dones despuyades volant. Esperava un'altra cosa, y he girat en coa, abans de pus raons.

Els altres edificis veynats de la Seu no tenen tanta d'importáncia com ella, però son ben interessants. La *Casa de la Ciutat* es de la primeria del sigle XV, esplèndida, pintoresca. La de[143]coració de la fatxada es de la primeria del sigle XVII. Hi ha entre finestra y finestra setze estátues de sants y de filosofs y llavò l'Emperador y els set *Prínceps Electors*. Fa un pòrtich a devant, y una gran sala baxa, am dues fileres de columnes de fusta y la gent hi transita. Dedalt hi ha la sala de sessions, casi tota forrada de fusta, suntuosament decorada. A cada rebranca del portal de llevant hi ha un cavaller, vestit de fort, a cavall, y a n-el portal de ponent, dos cavallers, també vestits de fort, a peu, vel·lant. Devant aquest portal al mitx de la plassa hi ha un monument a Guillem I, una estátua a cavall, de bronzo, dalt un socle de granit am les figures colossals de Bremen y Neptú, assegudes, de bronzo també. No gayre lluny, hi ha la figura colossal de Rol·lan, d'una trentena de pams, vel·lant. Es molt freqüent tal figura dins les ciutats alemanyes.

La Borsa es moderna, de 1861-64, ogival, un poc prosayca, però molt gran; dedins fa una sala rectangular, grandiosa, amb galeries inferiors y superiors a n-els costats.

La *Casa principal de correus y telegrafs* es moderna, ben gran, majestuosa, però encara ho son més el *Palau de Justícia*, qu'ocupa tot' una illeta, y la *Borsa del Cotó*, barrochs un y altra y esplèndits de ver. Derrera la *Casa de Correus* hi ha una *Oberrealschule*, *Altes Gymnasium* y *Realgymnasium*, y no gayre lluny l'església catòlica de Sant Joan, ogival, de tres naus de la metexa alsada, sense capelles. L'ábside fa set cares y dos daus am les voltes policromades y bones vidrieres de colors. Devant

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

aquexa esglèsia hi he afinada una *Handelschule* (escola de comerç). Vetx una llibreria am postals y hi entr. Es estada una casa catòlica. El llibreter, molt agradable y de bona part, m'ha contat qu'a Bremen hi ha uns dotze mil catòlichs y tenen dues esglèsies, però molts d'ells no hi van. Ha dit que hi ha poca relligió, y qu'a les esglèsies protestants hi va també poquíssima gent y a les escoles no 's cuyden d'ensenyar la relligió.

Bremen

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguint la meua via, he visitada la *Kunsthalle* (sala d'art). Es un edifici fet aposta per això. Hi ha estátues ben apreciables, però abunda massa'l desnuu. La col·lecció de pintures es notable per alguns paisatges y retrats. Del sigle XV hi ha coses bones. He demanat a un dels que guarden si hi havia més sales, y m'ha dit que sí, però que no eren museu. M'ha demanat de quina nació era, y, com ha sentit qu'era d'Espanya, m'ha dit qu'ell era catòlich, però no tal com ho hauria d'esser y qu' a Bremen n'hi ha molts que los ne passa axí.

D'aquí he pegat a n-el *Kunstgewerbemuseum* (Museu d'indústries artístiques), amb edifici propi, barroch, nou, ayrós. No es [144] tan gran com el d'Hamburg, però hi ha la secció de mobles am baxos relleus de fustes, qu'es més notable: hi ha coses precioses. També hi ha bons eczemplars de joyes d'or y plata y pedres precioses, traballs demunt ivori, porcellanes, ratjoles pintades, plateria, vidres, robes, calzes, casulles y altres objectes per l'estil, tot ben interessant.

No he pogut veure'l *Museum für Natur-Völker-und-Handelskunde* (Museu d'Història Natural, etnològich y de comerç) perque justament els dijous, y avuy ho es, es tancat. Está dins un edifici molt gran, nou, gentil, devora l'estació principal del ferro-carril.

He volgut veure'l *port franch*. Es una cosa grandiosa, els buchs que hi ha, y de grues y magatzems un sens fi. Es de veure de tot.

Feta aquesta visita, m'afich dins un tranvia d'aquests que volten tota la ciutat, *Ringbahn*, y l'he voltada tota fins devant *Rathaus*, aont som devallat y me'n vatx a veure *Liebfrauenkirche*. Era tancada. Vetx un portalet, m'hi afich, trop l'escolá y me diu que hi puch entrar. Es de tres naus, curtes, d'igual altura, amb l'ábside plana, molt prolongada, amb unes vidrieres de colors, modernes, molt precioses, de les bones qu'he vistes. La tenen els protestants. He notat que a l'altar no hi ha Sant Crist, sinó just una creu. L'escolá ha comparegut, y m'ha contat que a Bremen no hi ha gayre relligió, que no van a les esglèsies, y que la gent de les fábriques en gran part son catòlichs. M'ha dit que'ls protestants de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Bremen casi tots son *reformiert*, axò es, *calvinistes*; ara, que'l *Dom* el tenen els luterans. M'ha semblat un homo naturalot y sense mal fel.

Hi ha diferents esglèsies més, la de Sant Martí, la de Sant Anscari, l'apòstol d'aquexes regions, en poder dels protestants; y diferents monuments dins plasses y passeys. De jardins y parks(,) n'hi ha diferents, d'arbres frondosíssims. El *Park dels ciutadans* (Bürgerpark) es molt de veure; y els diferents ponts sobre'ls brassos del riu. També hi ha una *Biblioteca de la ciutat*, de 121.000 volums, amb edifici propi, nou, majestuós. S'es fet hora baxa y me som retirat a l'hostal per enllestir la cosa y prendre el tren de la una y 20 minuts de la nit, cap a Düsseldorf. [145]

Setembre. Dia 6

Düsseldorf. —Diferents edificis. —Una sinagoga. —Esglèsies catòliques. —Edificis escolars. —Kunsthalle. —Kunstgewerbemuseum. —Altres coses. —Cap a Colònia. Ullada a la Sèu

Tot d'una que'l tren es partit, som romás ben adormit, y fins devers les cinch no he badats els ulls. Mos n'anávem com el vent. Som estats a Düsseldorf a les sis y mitja. —Putx a una fonda, prepar la visita a n-aquexa ciutat, berén y ¡hala a trescar Düsseldorf!

Es una ciutat de 243.000 habitants. L'any 1814 només eren 14.000. Está ran del Rin, allá ont hi desemboca l'altre riu, menut, *Düsselbach*. Es un centre comercial y una ciutat senyorívola; carrers amples y plans, molts d'ells asfaltats, els altres ben empedregats; aceres amples y ben llises; les cases, baxes en general, plaents, moltes de les noves, monumentals. Els arquitectes d'assí saben combinar les formes romániques amb les greco-romanes molt avengudament, y usen molt la pedra sense allisar, per les fatxades.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Prench un tramvia y cap a *Adolfplatz*, un punt cèntrich. Me trop devant la nova *Casa de Correus*. Encara hi fan feyna. Es grandiosa, monumental, de pedra sense allisar. M'hi acost, la'm mir de prim conte, y derrera ella trop el *Real Gymnasium*, gran, majestuós, fa cara de nou; té un gran pati derrera per jugar els al·lots. Seguesch de d'allá, y trop un altre edifici ben gran, gentil, espléndit. ¿Que será? A la fi afin dalt el portal aquex ròtul: *Luisenschule*. Es un' escola. Més enllá trop un edifici románich, grandiós, monumental; sembla un'esglèsia. Fa una creu grega de brassos curts, am fatxada y grans claraboyes y finestrals a cada cap, amb torres quadrades a cada recó del creuer, dues de les quals son molt altes, just com a campanars, y a n-el creuer una cúpula vuytavada, amb finestralets y un trifori per corona; a un costat un jardí y a l'altra una casa ben gentil y un pati. ¿Que será axò? Ho demán a un senyor qui passa, y me diu qu'es una sinagoga. ¡Bona es aquesta! Cal entrarhi. Me present a la casa, toch, surt una al·lotella, li demán per veure la sinagoga y agafa las claus y la'm mostra. L'interior es esplèndit de tot: tot marbres y de mosaych les voltes, d'or y colors brillants y unes vidrieres pintades d'allò més superior, y una corona de llum al mitx, grossíssima. Abax, tot es ple de banchs p'els homes; a les galeries superiors (una a cada bras de la creu), per les dones. A l'enfront hi ha la cátedra del rabí, bax de l'armari de la Sagrada Bíblia devora el candeler de sèt brassos. [146]

Surt admirat de tanta d'esplendidesa, y seguesch de d'allá. Pas per devant l'antiga *Casa de Correus*, gran, però prosayca, y prench per devora *Schwan Spiegel* (mirall de cisnes), un estanch rodat d'arbres esponerosíssims, aont neden estols de cisnes. Més avallet n'hi ha un altre, d'estanch, *Kaiserteich*. A l'altra banda s'alsa, rodada d'arbres d'ombra, *Ständehaus* (*Parlament Provincial*), espècie de Diputació, edifici barroch, modern, molt gran, majestuós. Seguesch de d'allá, y me trop dins el Mercat, devant l'esglèsia de Sant Pere. Els mercats a Alemanya no solen tenir cuberta ni envelada, y se comprèn. La gent está avesada a n-el fret, y el sol sempre es ximple. Axò fa que no hi cal envelada. Axí está el de Düsseldorf.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

L'esglèsia de Sant Pere es ogival, de tercera època, nova, de tres naus y creuer, sense cúpula ni capelles, y el campanar dalt el portal, y ben alt qu'es, quadrat y acaba amb una pirámide vuytavada, molt puntarruda y quatre campanarets a n-els cornalons. El portal es en gradació. Hi ha Sant Pere, policromat, a n-el llindar. Les cantonades, rebranques, archs y frisos son de pedra vermellenca; els panys de paret, de pedra blanquinosa. L'interior es preciós. Les tres naus son d'igual alsada, de cinch trasts. Tot-d'una qu'entren, fa una capella a cada banda (fonts de batisme y el Cor de Jesús). L'ábside es de set cares dos trasts. A l'embocada, amunt, hi ha de través la *trabs* (biga mestra), qu'aguanta un Sant Crist y Maria y Joan al peu, y devall penja la figura de Sant Pere demunt represa y devall dosseret. L'altar major está devall un baldaquí, gran y gentil. El retaule es un tríptich dels qui's tanquen. Els caps del creuer acaben en forma absidal, y a cada cara hi ha unes capelletes rectangulars amb alts relleus del *via-crucis*, molt ben tallats. A n-els recons del creuer devora l'ábside hi ha dues absidioles, de tres cayres, y cap d'igual, amb uns retaulets que s'obrin y se tanquen, de la Mare de Deu y Sant Josep, una cosa preciosa de tot. A un dels panys de la absidiola nort, hi ha pintat l'abre genealògich de Jesús, y a un pany de l'altra absidiola un Sant Cristòfol colossal. Les voltes son de nirvis entremeliats, en forma de xerxa, molt gentils. Rebranques, pilars, arcades, baxos y frisos son vermellenchs; lo demés d'un to verdosench, y a n-els recons hi ha pintats ángels y fullatges molt fins. A n-els finestrals de dalt el portal, de les naus, creuer y ábsides, hi ha magnífiques vidrieres de colors, de les bones qu'he vistes; les de l'ábside y creuer, am figures de sants; les altres, sensa.

Una dona agranava y li he demanat si n'hi havia altra, d'esglèsia catòlica, a Düsseldorf, y m'ha dit que n'hi havia moltes, y que'ls catòlichs eren molts més que'ls protestants. [147]

Surt d'aquexa esglèsia, y, seguint la meua via, pas per devant la *Oberrealschule*, edifici nou grandiós, sever; compr a una botiga una partida de postals am vistes de la Ciutat, y m'afich dins un tranvia cap a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Rathaus. Vetx un senyor que du collet, m'hi acost, li demán si es capellá catòlich y me diu que sí. Com li dich que fa dos mesos que viatx per Alemanya tot sol, no se'n pot avenir. Me diu que a Düsseldorf hi ha de quinze a vint esglèsies catòliques, la gran majoria, y que son catòlichs dues terceres parts dels habitants. Aquell capellá pren per un altre vent, y jo m'atur devant *Rathaus*: es gran y fa dos cossos; un barroch, monumental, vermellench; l'altre modern, prosaych.

M'afich per dins els carrers de l'antiga ciutat, més estrets, però llisos. Vetx un edifici grandiós, llis, y una fatxada barroca. Deman a un al·lotet que juga quin edifici es això, y badant uns ulls com uns salers, molt seriós, me diu: —*Andreaskirche.* —*Katholisch oder Evangelisch?* li dich jo. —*Katholisch*, me respòn, atravessant-me am la vista y com esglayat. Me fa moltes de rialles, y seguesch endevant. Ja qu'es uberta l'esglèsia, hi entr, y me resulta una esglèsia gran, de tres naus d'igual alsada, sense capelles ni cúpula, amb galeries superiors a les naus laterals, y finestres abax y amunt, amb estátues de Sants a les rebranques, estil barroch, esplèndidament decorada. Resulta qu'es l'antiga esglèsia dels Jesuites!

Volt un parell de carrers y surt a n-el grandiós y majestuós *Hofgarten* (jardí de la cort), dins el cor de la ciutat, ple de caminals y estanchs, ensá y enllá, y gent per llarch que s'hi passetja o sèu a n-els banchs que hi ha per tot arreu.

Jo no m'hy afich, perque'l temps me curtetja, y entr a *Kunsthalle* (sala d'art), edifici nou, gran, gentil, amb una fatxada esplèndida. Dalt el portal hi ha representada en mosaich la Veritat com a fonament de l'Art. Hi ha gravats y pintures. En les estátues predomina el desnuu ben franch y sense cap paliatiu; en les pintures no tant. Hi ha una partida de paisatges de primera y alguns retrats. Els pintors d'assí el senten el paisatge. Hi ha alguns eczemplars de pintura històrica ben apreciable. Les sales y cambres son una cosa esplèndida ferm. A l'escala, a n-el pis principal, hi ha grans pintures murals, precioses. Devant aquest edifici hi ha'l monument de Bismarck: figura colossal, de bronzo, y a n-el socle, de granit, altres figures de bronzo també; més avall, dins el metex passetx,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

n'hi ha un altre, de monument a Guillem I, y més avall un a Moltke. — Devora *Kunsthalle* hi ha *Stadtstheater*, y a n-el costat un edifici grandiós, rectangular, barroch, gentil: es el *Kunstgewerbemuseum* (museu d'industries [148] artístiques). Fa dos grans patis, cuberts de vidres de colors, y dos pisos de galeries per tot lo redó, ademés de la planta baxa, y tot es ple d'objectes: texits, traballs en ferro y bronzo, talla, joyeria, enquadernacions, vidres y test fi (*fayence*) y porcellanes. La secció de texits y la de ferros son les més importants. En no esser a Berlín, no n'havia vistes de tan interessants. De texits n'hi ha de casi totes les èpoques y paisos, magníficament presentats. Y hi ha robes d'homo, de dona y d'infants, de mil maneres, y robes d'esglèsia, preciosíssimes. Els ferros son també molt de veure. ¡Quina variedat de panys y sotapanys, y escuts de panys, y claus, y corretges, y frontisses, y baules! ¡Quina esplendidesa d'enginy y d'art! La secció d'enquadernacions també es interessantíssima per la varietat y la finura de traball. La talla de fusta es ben digna d'atenció, en matèria de baxos relleus. Hi ha cambres encitronades axí com estaven les cases a l'edat mitja, durant el Renaxement y sigles posteriors. Es també interessantíssima la secció de reproduccions en guix, de baxos relleus, estátues y fragments de decoració ogivals.

Molt, ben molt hi ha qu'estudiar dins aquest museu. Eren les dues, y me n'he hagut d'anar a dinar. No poria trobar cap restaurant; a la fi m'afich a una casa que tenia aquest ròtul: *Schinkenwirtschaft* (hostal de trossos), una gran sala, amb dues fileres de taules de llenya groguenca sense tovalles, però ben netes, am plats y tassons demunt. S'acosta'l *Kellner*. Li demán una sopa, y me diu qu'allá no hi ha sopes. Li deman *Schinken* (trossos). —Axò sí, diu ell. Y per 1,40 marcs me donen dos plats forts, que hi ha hagudes raons per porermho acabar. Hi havia una partida de pescadores que menjaven també, altes y ben sanes, que xarraven p'els colzos y ben fort; axordaven.

Seguesch la meua pelegrinació, y arrip a n-el Rin, que passa per allá, molt ample y prou fondo. Van y venen vaporets y barques de vela. Tench

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

a la vista el pont de ferro, que fa dos grans ulls, de 181 metres cada un, am tres o quatre ulls a cada banda, més petits, am grans portals a manera d'archs de triumf a demunt els tres pilars principals.

Me trop devora una església, molt gran, negrenca, amb un campanar románich, devant, ben gruxat, que hi fan obra. Está tancada. Demán a un parey d'al·lotets que juguen per allá, qu'es alló, y un, molt seriós y badant tanta flor d'ull contesta: — *Lambertuskirche. —Katholisch oder Protestantisch?* deman jo. —*Katholisch!* respòn ell. Li demán aont está l'escolá, y mira y mira y no contesta. Vetx un senyor y le hi demán, y me diu aont es la casa, però resulta que l'escolá es a passetjar, y se'n ha duyta la clau. Es llástima. [149] Es una església de la derreria del sigle XIV. Hi está enterrat el derrer duch de Cleve, y hi ha un sacrari ogival de derrera època, ben apreciable.

Ja passen les tres, y a les quatre y busques he de prendre el tren cap a Colònia. Se fa precís tallar caps. Ben aprop tench la *Brugplatz*, a on hi ha *Landes-und Stadtbibliothek* y la *Kunstgewerbeschule* (escola d'indústries artístiques), que no hi ha temps de visitar. Pas per devant el grandiós y gentil edifici *Kunstakademie* (Acadèmia d'Art), que té una fatxada de 158 metres, aont hi ha una galeria de pintures, de pintors dels sigles XVII y XVIII, amb obres de Rubens, C. de Conegliano, G. Bellini y altres, 14.000 dibuxos de má, gravats y aquarel·les; però tampoch hi puch entrar per falta de temps, ni puch veure *Zoologischer garten* ni el *Palau de Justícia*, ni les altres esglèsies, entre les quals se distingex *Martinskirche,* románica, en part del sigle XI, ni 'l nou *Kaiser Wilhempark*, ni 'l *Kunstpalast* (*palau de l'art*), barroch, que té una fatxada de 132 metres y una cúpula de 46 metres d'alt, ni *Historisches Museum, ni Löbbeke Museum* (*d'Història Natural*), ni les altres esglèsies ni'ls altres monuments que hi ha dedicats a fets y a homes célebres, ni la casa del famós poeta Enric Heine (1799-1856), que va nèxer aquí, *Bolkerstrasse, 53*. Y ¿que hi ha que fer? Paciència, qu'un tampoch no hu pot veure tot.

Me'n vatx cap a la fonda, pach, prench l'equipatge, m'afich dins el tren; y devers les sis arrip a Colònia, la Roma d'Alemanya, la gran ciutat

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

cristiana, aont tants y tants monuments d'art alsá la piedat dels feels, immortalisant l'art. Dex l'equipatge a una fonda y me'n vatx corrents a contemplar la magna, la sumptuosa, la sublim catedral. Me pos demunt una acera, perque tranvia, carro o automòvil no em fassa una coca. ¡Quina estona que m'hi pas, tot embadalit, esglayat! M'hi acost, ple de veneració; hi entr, ja es més de mitx fosch, y se despleguen a la meua vista les cinch naus estupendes, amb el creuer suprem y el chor imponderable, ple tot de d'alt a bax de vidrieres de colors. ¡O sublimidat! ¡O grandesa inefable! La paraula es impotent per espressar l'emoció de l'ánima. M'hi pas una mitj'hora sense temerm'en. ¡Quina mitj'hora de cel! La gent buyda, perqu'han de tancar, y prench portal, no fent més que mirar a dreta y a esquerra, fins que prench redós a la fonda, y ¡a sopar y a jeure!

Setembre. Dia 7
Colònia. La Sèu

Colònia es una de les grans ciutats alemanyes y de les de més moviment comercial, industrial y de viatjers. Conta 402.000 ha[150]bitants, casi tots catòlichs. Está a la vora del Rin, al mitx d'una planura que la vista s'hi pert, tota verda y clavetetjada de viles y ciutats. El moviment de ferro-carrils en tots sentits y el de buchs y naus p'el riu es una cosa esglayadora. La ciutat vella se conex per sos carrers més estrets y ses cases humils, algunes antiquíssimes; la ciutat nova, per sos carrers drets y ben amples, per sos grans passeys y jardins y parks y plasses y sos magnífics edificis. La crexensa de Colònia va prendre una volada fora mida quant l'any 1881 li tomaren les murades. Colònia comensá a fer nom en temps dels romans y fou capital de la *Germània Inferior*. Va tenir bisbe molt prest, y en l'edat mitja els arquebisbes d'aquí representaven un gran paper dins l'Imperi, essent Prínceps Electors. Després de grans lluytes dels ciutadans amb els arquebisbes sobre la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sobirania qu' aquests sostenien sobre la ciutat, acabaren aquells per ferse regonèxer llur independència, y Colònia fou una de les ciutats lliures d'Alemanya, y gran centre d'art y de comerç, y també de lluytes intestines; els revolucionaris francesos se'n apoderaren y, caygut Napoleó I, Prússia se'n ensenyorí, y axí seguex, y a dir ver, bona sort ha trobada.

Me prepar tot lo dematí per la visita a la Seu, y després de dinar y enllestides altres feynes, me'n hi vatx, per contemplarla de prim conte.

Ja a n-el sigle IX hi havia una Seu aquí metex; però no seria tot lo gran y majestuosa que la pietat y el gust dels feels demanaven, quant Sant Engelbert, que n'era Bisbe, va resoldre ferne una de nova, si bé no pogué emprendre les obres per dificultats que sortiren, y les comensá un de sos sucessors, Konrat de Hochstaden, que hi posá la primera pedra dia 14 d'agost de 1248, essent l'arquitecte *Mestre Gerard*. Comensaren per l'ábside, y no feren gayre via; per les lluytes entre'ls arquebisbes, y els ciutadans. L'any 1322 tengueren acabat el chor (ábside) y tancaren adevant amb un mur, y el consagraren. Se posen després a n-el creuer, y l'any 1388 ja's pogué habilitar p'el culte un tros de la nau major; l'any 1447 comensaren un dels dos grandiosos campanars de la fatxada, el del costat de l'epístola, qu'es el de les campanes. L'any 1508 taparen amb un paladar provisional lo que hi havia fet de les naus, y durant els sigles XVII y XVIII les adornaren segons el gust que a-les-hores dominava. Quant els revolucionaris francesos s'apoderaren de la ciutat, en volgueren fer una de les seues. De la Seu en feren un magatzem d'herba. Era lo que'ls-e calia per atepirse. Per fer la gerra a Deu, l'hagueren de fer a les més grans manifestacions de l'art humá. Es una de les glòries dels reys de Prússia del sigle XIX haver contribuit d'una manera capital a sal[151]var y acabar aquexa Seu, am tot y esser ells protestants. L'any 1815 hi enviaren el seu gran arquitecte Schinkel, per que vés lo que hi havia que fer. Schinkel doná'l seu parer y s'organisaren les obres de restauració, comensant l'any 1824, dirigintles els arquitectes Ahlert († 1833), Zwirner († 1863) y Voigtel († 1902). Zwirner proposá que no calia restaurar només, sinó qu'havien d'acabar tan grandiós monument, y axi's va fer.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Dia 4 de setembre de 1842 el rey Frederic Guillem IV de Prússia posá la primera pedra de la continuació, y duraren les obres fins l'any 1880, gastants'hi 18.427.552 marchs. L'Estat hi posá la mitat, y lo altre sortí de donatius particulars y de la loteria que's fundá per axò, l'any 1865. Die 15 d'octubre de 1880, assistinthi l'Emperador Guillem I, y casi tots els Prínceps d'Alemanya, comensaren les festes de la conclusió, que foren solemníssimes. Resulta, donchs, que la major part de la Seu de Colònia es obra del sigle XIX, però segons el pla del sigle XIV. El sigle XIX hi ha que confessar que, si va fer coses molt dolentes, també en feu moltes, ben moltes de bones, y qu'amb absolut no'l porem calificar de sigle sense fe, ja que va fer moltes y grandioses obres de fe, y la fe ja's sap que's demostra am les obres.

Vejem ara, idò, sumaríssimament com es aquesta Seu estupenda. Per donarne una idea completa, caldria un llibre, qu'escriuria am molt de gust, si tenia temps.

Está magnifícament emplassada, devora'l riu, dalt un'altureta que domina tot el voltant. Forma la Seu una creu llatina de cap molt llarch, de cinch naus fins a l'ábside, am creuer de tres naus, sense capelles ni cúpula, am nau absidal y capelles a n-aquesta. Fa dues grans torres a la fatxada, amb un portal a bax de cada una y el portal major entre y entre. Cada cap de creuer fa una gran fatxada, am tres portals cada una; a l'intercepció de la nau major amb el creuer, fa una fletxa o campanaret vuytavat, molt atrevit y puntarrut. Se pot dir qu'a n-aquesta Seu no hi ha parets. No hi ha més que pilars, rebranques, contraforts, estreps, arc-botants, finestrals, pinacles, cresteries, frondes, pinyes, calats. Sembla mentida qu'un edifici tan colossal se puga aguantar, tant foradat y bogit. Els finestrals de les naus laterals arriben de abax fins a n-els archs formers y de banda a banda dels contraforts; el de la nau major y la central del creuer arriben de just demunt les laterals fins a les voltes y ocupen tot l'entrepany del trast. A les tres fatxades, comensen demunt els portals y arriben també fins a les voltes. Corre per cada banda de la nau major, creuer y ábside un trifori, també tot foradat. A tots aquells

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

finestrals y trifori hi ha vidres de colors, els del chor y de la nau lateral [152] nort son dels sigles XIV, XV y XVI, y se conexen prou bé per l'entonació especial de les seues tintes. Els de l'ábside que's conserven (n'hi ha de molt tudats) son superiors a n-els moderns. Els de la nau lateral-nort les trop una mica inferiors, si bé molt notables en sí, encara que no superiors a alguns moderns, que n'ni ha de avenguts de tot.

Colònia

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

La llargária total de l'edifici son 144 metres y l'amplária 61; la llargária del creuer, 86 metres. L'altaria, fins allá ont comensen les teulades, 46 metres, fins a la cresta d'aquestes, 61; l'alsada dels campanars fins demunt el tercer dau (en fan quatre y la pirámide), 109 metres; fins a la punta del capdemunt, 154 metres. Es un'alsada feresta. No's pot apreciar d'aprop. Hi ha que pujarhi dedalt o ferse lluny. Basta dir que de derrera'l creuer, posantse a l'endret d'allá ont acaba la cresta de la teulada de l'ábside, veuen guaytar les cuculles dels campanars, part demunt el creuer, y les veuen dels carrers veynats, part demunt les teulades de cases de quatre pisos. Aquests dos campanars son dos fexos colossals de pilars y contraforts y pinacles. Comensen tan gruxats; que la planta de cada un abriga l'amplaria de les dues naus laterals y dos trasts de la llargaria, y per lo metex s'aguanta cada un demunt nou pilars, gruxadíssims els quatre dels cornalons; els intermedis y el del centre no hu son tant, però los basta. Els pilars dels cornalons, que son els segons que trobau a la nau major, en entrar, son uns fexos de *coranta dues* columnes adossades a n-el bessó del pilar y 32 a n-els pilars intermedis y 24 a n-el central. A defora, com hem dit, son un fex de pilars quadrangulars, fermats am cordons de grans boxells y escòcies plenes de fullatges, que se'n pujen per amunt y per amunt, y a cada cordó s'aprimen, fins que fan un frontó, enrandat de frondes, y de derrera puja un altre pilar, am pilarets a n-els cayres, y per amunt y per amunt, aprimantse igualment a cada cordó que troba, y acabant amb un altre frontó am frondes, y el pilaret del cayre amb una piramideta am les seues frondetes a cada cayre, de derrera se'n puja un altre pilar més estretó, am pilarets també a n-els cayres, y tot se'n puja per amunt y per amunt, per acabar tot en punta y ¡hala per amunt! Axí es que els dos campanars, gruxadíssims abax, s'aprimen insensiblement, fins a acabar en punta, y per ont se vulla les mireu, vos fan l'efecte d'un home que retira'l cos per enderrera y posa els peus ben plans, per no caure per devant. El dau primer y segón fan dos compartiments verticals amb un portal y un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

finestral a n-el dau primer, y a n-el segon dos finestrals. A n-el dau tercer y quart un compartiment amb un finestral a cada un. La torre sur té les campanes a n-el dau tercer. El quart dau ja no [153] es quadrat, sino vuytavat, y dels cornalons s'alsen fexos de pinacles que van acabant gradualment en punta, axí com se fan amunt. Les pirámides son totes bogides y afuadíssimes. Els contraforts de les naus laterals, creuer y chor, son una cosa imponent, grandiosa de tot; fins a l'altura de les voltes inferiors son llisos, just am cordons ensá y enllá. A n-aquella altura s'aprimen formant fexos de pilars am cordons y pirámides enrandades de frondes y pinyes. Com son cinch les naus, a cada banda, ni'hi ha dos ordes de contraforts, uns més alts que'ls altres; y dels més baxos s'en pujen els arcbotants, que son cresteries empinades demunt els mitjos archs, tot lobulats, que peguen a n-els contraforts de més amunt, y la cresteria los atravessa y s'empina demunt l'altre arc-botant que troba, tan enfiladís com el primer, y per amunt tot dos, fins a afitorar la nau major. A n-els recons del creuer y les naus, els contraforts d'aquestes y els de les del creuer fan un entrunyellat d'arc-botants y de pilars, imponent fora mida. A les naus laterals, major, creuer y ábside, a cada trast fa un frontó am les seues frondes y pinya, y axí cada finestral va coronat d'un frontó. Els contraforts de l'ábside, per que tenguen mes forsa, se despleguen en tres, en forma de coa d'oronella. La fatxada, entre'ls dos campanars es abax la gran portalada y part demunt un gran finestral qu'arriba fins a la punta de la volta, de banda a banda del buyt que dexen els dos campanars, y part demunt axò el frontó de la teulada. Aquesta no treu el nas defora en lloch, perque tant les naus inferiors com les superiors van coronades d'una cresteria, ben ayrosa.

Els portals de la fatxada major son interessantíssims. El central té 29 metres d'alt y 9 d'ample; els laterals, 11 d'alt y 5 d'ample; el finestral major (central), 14 d'alt y 6 d'ample. Els tres portals son en gradació, de cinch arquivoltes y quatre enfilalls de sants petits asseguts bax de dosserets; y a les rebranques, sants de tamany natural; y a n-el[s] timpans, sostres de baxos relleus, axò es, dos a n-els portals laterals y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

quatre a n-el central. Els del portal nort representen els Reys d'Orient, demanant a Herodes aont es nat el Messies y llavò l'adoració dels Reys a Betlem. Els del portal sur representen la crucificsió de Sant Pere y altres passatges de la seua vida. Els del portal central representen el pecat d'Adam y les consecuències qu'ha tengudes de pecats y desgavells y llavò la Redenció; y a n-el pilar central del portal major, la figura de la Mare de Deu. Demunt cada portal hi ha un frontó: dins el del mitx hi ha cinch figures de Sants bax de dosseret, el del mitx Sant Pere, y a la cresteria del frontó hi ha columnetes sense res demunt. No sé si esperen cap sant. Els frontons dels [154] laterals son calats; però a la cresteria hi ha sis ángels a cada una, demunt columnetes. A les arquivoltes del portal central hi ha 50 sants asseguts; a les rebranques, 10, drets; a n-els portals laterals, cada un 32 d'asseguts a les arquivoltes y 10 a les rebranques. Ademés, entre y entre d'aquests portals, adossats a n-els pilars hi ha 16 figures de sants y reys bax de dosseret, y més amunt, dins uns templets, definició dels pilars inferiors, hi he contats 44 sants, petitons. De manera que sense els estols de figuretes dels baxos relleus, hi ha a la fatxada **222** estatues de sants y ángels.

Fatxada sur del creuer: fa tres portals, amb un gran finestral demunt y acaba amb el frontó de la teulada. Els tres portals son en gradació, de cinch arquivoltes y quatre enfilalls de sants y ángels, asseguts (58 a n-el central; 30 a cada un dels laterals); y a les rebranques, sants, adossats, de tamany natural (10 a cada portal). A n-el portal del mitx hi ha a n-el pilar central Sant Pere, y part demunt, a n-el timpá, quatre sostres de baxos-relleus de la Passió y Mort. A n-els portals laterals els baxos relleus no més fan dos sostres, amb passatges de la vida de Sant Pere. Cada portalada d'aquestes va coronada d'un frontó: els dels laterals, calats; el del central am cinch figures de sants, y una a cada banda a n-el partiment del frontó. Entre y entre d'aquests portals, hi ha 12 sants bax de dosseret, o adossats. Totes les figures d'aquests tres portals am llurs portes de bronzo, son un present de l'Emperador Guillem I. La fatxada

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

nort del creuer es lo metex que la del sur, pero sense figures de sants, fora de les arquivoltes y rebranques.

Les portes de tots aquests portals son de bronzo, am dibuxos geomètrichs de bax relleu.

Ara figurauvos quin efecte ha de fer l'esterior, y l'interior sobre tot! Les naus fan 8 trasts, fins a n-el creuer, y 4 allá dessá'l creuer.

Aquest, ademés del central, quadrat, en fa quatre a cada banda. El chor ocupa tres trasts, fins a n-el dau central y l'altar major a n-el fondo de l'ábside. Lo grandiós, imponent, sublim, son les vidrieres, tantíssimes de vidrieres, de dalt-a-bax, am passatges de l'antich y nou Testament y vides de Sants; les del sostre superior a la nau major, creuer y chor, comensen amb una zona de sants y reys, bax de dosseret, y partdemunt fan dibuxos geomètrichs y floratges. Les vidrieres dels triforis son just de floratges y dibuxos geomètrichs. —La vidriera del finestral de dalt el portal major, preciosíssima, es un present de l'emperador Frederic III, pare de l'actual. Les cinch del costat nort (sostre [155] primer) son del sigle XVI, y les pagaren diferents arquebisbes, la ciutat y senyors particulars; les del costat sur (sostre primer) les pagá el rey de Baviera, Lluís I, l'any 1848; les del bras sur del creuer son pagades, una de les companyies ferro-viáries y altres de particulars. La de dalt el portal del mitx es un present de l'emperador Guillem I: té sis compartiments verticals, com la de l'altre cap del creuer, que té l'orga abax, la de dalt el portal major.

Els pilars que dividexen les naus son fexos de 12 columnetes adossades a n-el bassó, que se'n pujen a cercar les arcades, totes boxellades, dels torals y formers. N'hi ha 56 d'aquests pilars. A n-aquests pilars hi ha estátues adossades, d'apòstols, profetes y altres sants y devora'l chor, a n-el costat sur, hi ha una estàtua colossal de Sant Cristòfol.

La nau major, de pilar a pilar, axò es, de ex a ex, fa 15 metres, y 45 metres d'alt; les naus laterals, 19 d'alt; y les intermèdies, 8 d'ample, y les foranes, 6. La llargária total de l'interior son 119 metres. A n-el bras-sur

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del creuer hi ha un altar amb un retaule ogival de tercera época. A a-el recó del bras nort, a la banda de l'ábside, hi ha la cambra del tresor de la Seu, qu'es verament un tresor. La dex per un altre dia.

He volgut pujar demunt aquesta seu estupenda. Costa un march. Comensen a pujar p'el cap-sur del creuer. A l'altura dels arcbotants inferiors, hi ha un pas-corredor per tot, que dexa estudiar y veure d'aprop l'edifici. Es esglayador. Els finestrals tenen 18 y 20 metres. Comensau a pujar per dins la torre del sur; y per amunt s'ha dit. Arribau a la cambra de les campanes. N'hi ha sèt: dues de petites, y quatre de grosses, graduades. La més grossa d'aquestes pesa 224 dobles quintars; la que li vé derrera, 120: es com N'Eloy de la Seu de Mallorca. Aquexes sis son del sigle XV. Llavò hi ha la famosa *Kaiserglocke*, que pesa 545 dobles-quintars, té 38 centímetres de gruxa, 4,50 d'alt y 3,40 de diámetre y han d'esser 24 homos per ventarla. No més la toquen set vegades cad'any, una d'elles el dia que fa anys l'emperador. La feren de canons presos a n-els francesos en la guerrá de 1870. —Seguint per amunt, arribam a la cambra del dau quart, vuytavada amb vuyt finestrals grandiosos. Seguim per amunt, y arribam a n-el peu de la pirámide, y miram a bax. Els tranvies y les persones y els carros que transiten allá endins de tot, ¡que hu semblen de menuts! ¡Quina fondária! Veym tot Colònia y els seus entorns y el Rin, que fa esses majestuosament. Veym les crestes de les teulades més altes, ben fondes, ben fondes; veym els fons dels patis de les cases. Si un no té'l [156] cap a prova de tombs, no li convé mirar gayre per avall. Esglaya aquexa altura. Veym ben endins les naus y el creuer de la Seu, uns docents pams avall, y no hi veym més que puntes y crestes, puntes y crestes, res pla: (les crestes de les teulades, ben afuades, y les puntes dels pinacles y cresteries arriscadíssimes).

Devallant, mos aturam a la cambra del dau segón, del campanar, d'ont toquen les campanes. A n-els finestrals hi ha vidrieres de color, y abax uns preciosos tapissos del sigle XVII, barrochs, però de primera. D'assí recorrem els triforis de la nau major, fins a n-el cap-sur del creuer,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y veym de ben aprop les magnes vidrieres y aplegam millor amb la vista el conjunt de l'edifici.

Com som a bax, no me'n sé dexar(,) de contemplar la Seu estupenda, y vatx voltantla a poch a poch, procurant, axò sí, anar sempre per demunt aceres, perque tranvia, cotxo, bicicleta o automòvil no'm fassen un mal terç; y seguesch axí, fins que fa fosca negra, que me retir a l'hostal.

De dies axí, no n'hi pot haver molts en la vida d'un homo.

Sería massa pler.

Setembre. Dia 8
Colònia. La Sèu

Diada del Nexement de Maria Santíssima! Vatx a dir missa a l'esglèsia veynada, qu'era dels Jesuites, y prou que's conex per l'esplendidesa que revela tot. Ja'n parlarem un altre dia, si Deu ho vol. Present els documents, y me dexen celebrar. Vetx que hi ha molta de gent que combrega. El qui'm servex la missa, com l'hem acabada, m'obri'l grifó del *lavabo* y s'agenolla dientme: —*Jube, domne, benedicere.* Me vé de nou. Li don la bendició, y li deman si es cap seminarista. —*Ich?* (jo), diu ell, *nein!* (no). Y riu. Es un al·lotellot més alt que jo, amb una cara lletosa, d'un al·lot de set anys, y calsonets fins als genolls. Deu tenir uns quinze anys. N'hi ha molts axí, per aquexes terres.

Berén, y prepar la descuberta d'avuy. Trop que'm convé dedicar la diada a n-els museus. N'hi ha una partida. Avuy, com a festa, es un mal dia per veure esglèsies.

Per no perdre passes, me'n vatx a les nou a *Wallraf-Richartz-Museum*, devora l'esglesia dels Minorites. La base d'aquest museu fou la col·lecció d'art que dexá a la Ciutat el canonge Wallraf (primera mitat del sigle XX) y un comerciant d'assi, Richartz, [157] pagá l'edifici per instal·larla. Es un edifici suntuós, ogival inglès, y aprofitaren en part el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

claustre dels Minorites o frares franciscans. Fa planta baxa y pisos superiors.

A la planta baxa hi ha trovalles romanes, fetes a Colònia y entorns: trossos d'estátues, columnes, capitells, baxos relleus, gornises, sarcofags, cerámica, vidres, figuretes de bronzo, joyes. Y ademés fragments arquitectònichs de l'edat mitja y renaxement, procedents d'esglèsies y edificis particulars de Colònia. Hi ha uns quants mosaychs romans, preciosos ferm. Hi ha ademés fragments arquitectònichs y estátues romanes de regions estranyes a Colònia, y objectes d'esglèsia, romànichs y ogivals, fragments de retaules y figures, tot molt interessant. Axò umpl corredors y sales de l'antich claustre, y llavò hi ha cinch sales de reproduccions en guix, de les estátues y baxos-relleus célebres de l'antiguedat grega y romana.

Pujau a n-el pis principal, y la caxa de l'escala es una cosa suntuosíssima. Fa una volta ogival en forma d'estrella, policromada y daurada; y a les parets hi ha grans freschs de la vida científica y artística de Colònia; y vos trobau dins les sales de pintures. No m'ho esperava que n'hi hagués tantes y tan notables. —Sala II. Vella Escola de Colònia (sigles XIV y XV). Tot pintura relligiosa. —Sala III. Escola de Colònia (sigle XV y primeria del XVI). —Sala IV. Escola de Colònia y la vella dels Països Baixos: 1515 a 1551. —Sala VIII. Escola Italiana. Hi ha la visió de Sant Francesc, de Murillo, y alguns quadros de Rubens. —Sala X: casi tota d'Escola *Vlämische*. —Sala XI. Escola holandesa: sigles XVI y XVII. —Sala XII. Escola dels Països Baixos del sigle XVII. —Sala IX. dels Emperadors: retrats dels moderns, prussians. —Sales XIII-XIV: Pintura moderna. Hi ha paissatges bons ferm, y alguna pintura històrica ben apreciable.

Lo notabilíssim d'aquest museu son els centenars de pintures dels sigles XIV, XV, primeria del XVI, pintura ogival y auba del Renaxement. Per mi es el mitx-dia de la pintura. Ni en dibux ni en colorit els pintors moderns los arriben. Hi ha alguns judicis finals; entre'ls condemnats figuren frares, bisbes, cardenals, papes. Els pintors de l'edat mitja eren

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

axí. Hi havia més esperit de llibertat que en altres èpoques que'n bravetjen més.

Surt d'assí, y atravessant carrers, pech a l'esglèsia de Sant Martí, y derrera ella trop el *Museum für Naturkunde*, tot ple de gent, sobre tot pares y mares am llurs nins, mirant aquelles coses, y a dues taules molt grans una partida d'estereoscops y ulleres d'augment per mirar animals y arbres petits y grossos, y tot ple de gent que hi mira. Aquest museu es una col·lecció de [158] animals de terra, d'aygo y volátils, am totes les subdivisions de reptils, insectes y coleopters, posats casi tots en actituds molt vives. Els cérvols, v. gr., que'ls cans els encalsen, els porchs-singlars que juguen, els volátils d'arpa qu'envesten llurs víctimes, la selvatgina que ataca les gallines y aucellons, els pexos que neden a n-el fons del mar. Llavò una col·lecció de nius, desde'ls d'águila fins als de l'aucelló més menut, y un aplech d'ous de tota classe d'aucell. També hi ha una secció de minerals molt nombrosa. Y ademés, mapes per les parets, referents a n-aquexes col·leccions, molt instructius.

Surt d'aquest museu, m'afich dins un tranvia, y vora vora'l Rin, qu'es un passetx meravellós, cap a -el *Rautenstrauch-Joest-Museum*. Me costa de trobar; però'l trop a la fi. Es un museu etnològich, dins un edifici nou, esplèndit. L'obriren l'any 1905. Es una col·lecció de vestits, mobles, joyes, eynes, armes, objectes de culte, industries dels pobles barbres de tota la terra. Están classificats aquests objectes dins grans vitrines, cada cosa amb el seu nom. Hi ha les col·leccions de Xina, Japó, Austràlia, Nova Guinea, Illes del mar del sur: Santa Cruz, Nova Caledònia, Salomon, Nova Pomerània, Nova Meclenburg, Arxipèlag de Bismarck, Illes de l'Almirallat, Illes de Maty y Durour, Micronèsia, Polinèsia, Illes de Fidsehi, Simoa, Tonga, Niue, Gilbert, [illes] Carolines: Amèrica del Sud (Gran Chaco, Brasil, Paraguai, la Guaiana[,] Amèrica Central, Indis del Nord y Nord-oest d'Amèrica, Turquestan, Indostan, Índia interior, Siam, Sumatra, Arxipèlag de Malayes, Moluques, Cèlebes, Ceilan [Sri Lanka], Borneo, Filipines; Àfrica: pobles del sudoest, del sur, de l'est, del centre, del oest,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del nord d'Àfrica, Madagascar. Aquí també hi ha gran gentada que mira aquexes coses.

Se fa la una, y tanquen per anar a dinar. Jo prench un tranvia y me'n vatx cap a n-el *Museu Històrich* de *Hahnentor*, a l'altre cap de la ciutat. Com no será obert fins a les dues y mitja, entr a un restaurant y din.

Dinat, cap a veure aquest museu. Es una de les portes de les antigues murades, amb una torre cilíndrica a cada banda, y hu han conservat y restaurat, y n'han fet un museu històrich de coses de la ciutat. Hi ha armes ofensives y defensives, vestits de fort, plans vells de Colònia de diferents sigles, vistes de la Seu, axí com se trobava com la construien, gravats antichs, edictes de la ciutat, les mides y pesos vells de Colònia, qu'eren famosos, vestits y retrats de vells magistrats, manuscrits, llibres impresos, periòdichs vells, tot de Colònia, tot molt ben classificat y presentat. [159]

Surt d'assí, m'afich dins un altre tranvia y cap a l'altre *Kunstgewerbemuseum*. Está a n-el *Hansaring*, un passetx amb arbres, y devora ell fa una gran plassa. Es un edifici nou, grandiós, fet els anys 1897-1900. La base fou una col·lecció que doná a la ciutat el conceller de Comerç *Andreä*.

Fa un gran pati, cubert amunt de tot de vidres de color, am tres sostres de galeries y sales per tot lo redó, tot ple d'objectes.

Planta baxa: Sala I. Objectes d'esglèsia mitx-evals. Hi ha calzes, ostensoris, Sants Crists, encensers, barquetes, cubertes de missals, baxos relleus d'ivori; una *pinta de consagració* de Sant Heribert, arquebisbe de Colònia (999-1021); capses y caxonets d'ivori y de ferro, románichs, ogivals: trossos de casulles, robes brodades, vidres pintats. —Sala II. Objectes de casa, ogivals; llits, caxes, vasos. —Sala III. Objectes dels Països Baixos, de la primeria del renaxement: caxes, armaris, llits, pintures, vidres pintats. —Sala IV. Una cambra de Colònia, de la derreria del renaxement. —Sala V. Ratjoles pintades y objectes de test comú dels Països Baixos del Rin. —Sala VI. Objectes de gerreria y mobles dels llauradors alemanys, dels sigles XVII y XVIII. —Sala VII. El renaxement a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

les terres romániques: sigles: XV, XVI y XVII. —Sala VIII. Objectes de metall de l'alt renaxement alemany: sigles XVII y XVIII. —Sala IX. Mobles barrochs de Colònia. Vidres de Venècia y Colònia d'estil veneciá: pintures, gravats, esmelts demunt vidre. —Sales X-XII. Les galeries: totes plenes de traballs de ferro de la derrera època ogival y renaxement: panys, escuts de claus, claus, forrellats, corretjam, baules, barandes, caxetes, etc.

Pis principal: Sala XIII. Mobles y tests fins hol·landesos y dels Països Baixos alemanys. —Sala XIV. Mobles del sigles XVIII, tapissos, porcellanes. —Sala XV. Porcellana y test comú de les diferents nacions d'Europa durant el sigle XVIII. —Sala XXI. Galeria. Colecció d'enquadernacions dels sigles XIV-XVIII, estotjos y mánechs d'eynes fines (guinavets, culleres), tisores, y porcellanes modernes. —Sala XVI. Texits: texits de seda dels sigles XIV-XVI; robes dels sigles XVI-XVIII; vestits del sigle XVIII; sedes xines. —Sala XVII. Indústries orientals: porcellanes y tests vermells y blaus de Xina y Japó; traballs de metall; armes, cinturons de dites dues nacions; laques japoneses, (sigles XVI-XIX); ratjoles perses y turques; objectes de test mitx-fi (*Halbfayences*) perses y turchs, vidres perses, influits de Venècia; traballs de metall perses y indichs; enquadernacions perses y turques; texits y brodadures orientals. —Sala XVIII. Destinada a esposicions passatgeres. —Sala XXI. *Pallienbergsaal* (sala de Pallenberg, un senyor modernista, mort l'any 1900, la dedicá n-aquest museu). Es una cam[160]bra estil modernista, deliciosa de tot. ¡Quina cosa més nova, més selecta, més esplèndida, més genial! —Sala XX. Galeria. Brodadures y ferros de mobles d'estil-Imperi. —Sala XXII. Brodadures.

Aquest Museu es importantíssim, interessantíssim, inclou preciosidats de primera, y es un gran camp d'estudi.

Dins el metex edifici: hi ha una biblioteca d'*Industries artístiques*, també molt nombrosa y notable.

No lluny d'aquest *Museu* n'hi ha un altre a *Jigelsteintor*, un'altra porta amb dues torres redones de les antigues murades: l'han restaurada y acabada y hi ha un *Museu històrich* de coses de Colònia. No més he tenguts deu minuts per veure'l. Hi ha dibuxos y gravats de la ciutat, dels

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sigles XVI-XVII, y de la Seu axí com se trobava en les diferents èpoques de la seua construcció, un model de la metexa y d'un parell d'esglèsies; diplomes y medalles y monedes de la ciutat; manuscrits y impresos vells d'aquí, retrats y insígnies dels Magistrats d'assí, y mobles y armes d'altre temps. Resulta molt interessant.

He trobat que ja'm bastava per avuy, y me'n som anat a la Seu a passar el rosari; y com sortia me trop N'Albareda, el del *Gran-Hostal* de Palma, amich benvolgut, amb un altre catalá. ¡Quin'escomesa més coral mos hem feta, y quina estona més agradable hem passada! Ells eren de pas, cap a Hamburg, y mos hem haguts de dexar. La gent que passava, com mos sentien conversar en catalá, se giraven y feyen ulls ferm, perque no entenien cap paraula.

Setembre. DIA 9
Les capelles absidals de la Seu. —El chor. El tresor

Arretgl diferents feynes, y després de dinar me'n vatx a la Seu, per acabar de veure'l chor y la cambra del tresor. Prench una entrada, d'un march y mitx, y m'obrin els retxats que tanquen tot el cap de la creu (chor, naus dels costats y ábside).

Les set capelles absidals tenen vidrieres dels sigles XV y XVI. Les de la capella de Sant Engelbert només son dues y de poch carácter, just de dibuxos geométrichs, molt clares. Al mitx de la capella hi ha'l sepulcre d'un bisbe. L'altar es pla, de quatre fulles, de talla, del sigle XVI. Estava tancat. A la capella de St. Matern les vidrieres també son molt clares, am dues figures de Sants a cada una, prou avengudes; el retaule es un díptich del sigle XVI; estava tancat. També al mitx hi ha el sepulcre d'un bisbe. La capella de Sant Joan té unes vidrieres antigues, historiades am sants a la part [161] baxa, y lo demés de figures geomètriques; la part baxa es d'allò superior. També hi ha al mitx un sepulcre d'un bisbe. L'altar es pintat, del sigle XIV. A un costat hi ha'l dibux original de la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fatxada de la Seu, de 4 metres d'alt, demunt pergamí, trobat un tros a Darmstadt y un tros a París. La capella *dels Reys*, la central, es tota policromada del sigle XIV, y les tres vidrieres del metex sigle, son meravelloses de dibux y de colorit; es de lo més bo qu'haja vist may: la del centre tota historiada; la de la dreta, am dos sants abax y lo demés dibux geomètrich; y la de la de l'esquerra, am l'adoració dels Reys, enquadrada, am figuretes de sants. Els cossos dels Sants Reys están dins un armari, dins la paret, tapats amb un vidre gruxat. Aquests cossos los havia duyts a Constantinoble l'emperatriu Santa Elena, més tart passaren a Milà, y després de la destrucció de Milà l'any 1164, l'emperador Frederic *Barba-rotja* los doná a l'Arquebisbe de Colònia, y de llavò ensá son aquí.

La capella de Santa Agnès(,) té restaurades les pintures murals y vidrieres del sigle XIV. La part vella de les vidrieres, am figures de sants, son una meravella; la part nova no va malament. Al mitx de la capella hi ha 'l sepulcre de Santa lrmgardis. La capella de Sant Miquel té també un sepulcre al mitx, d'un general. Les vidrieres son restaurades; la part vella es del sigle XIV, venerable, y lo nou ben passador. Aquí hi ha'l célebre retaule pintat, *Dombild*, de mitján sigle XV: al mitx, la adoració dels Reys; a la dreta, Santa Úrsula y ses companyones y a l'esquerra St. Gereon. Fins a la derreria del sigle XVIII estigué a la capella del Concell de la Ciutat. —La capella de Sant Esteve té restaurades les pintures murals y les vidrieres del sigle XIV, una d'elles historiada de dalt a bax, estupenda. ¡Quina meravella de colorit! Al mitx hi ha un sepulcre de bisbe, amb un mosaych del sigle X, de la Seu primitiva.

A n-el recó que fa'l cap de la nau forana del sur, hi ha la capella de la Mare de Deu. El retaule es de l'arquitecte Zwirner; la pintura, l'Assumpta, de Overbeck. A la paret veynada, hi ha la *Mare de Deu de Milà*, pintura alemanya del sigle XIV. Hi ha a n-aquex endret diferents sepulcres de personatges célebres.

Amb axò, entr dins el chor. No es més alt que'l pis general de la Seu; es de mosaych, ocupa tres trasts de la nau major, fa dues fileres de cadires a cada banda, modestes; els paravents sí que son molt obratjats y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

notables; no hi ha més respal·ler alt qu'uns tapissos, clars de color, notables, penjats derrera. A les columnes hi ha adossades les estátues dels Apòstols y la Mare de Deu, bax de dosseret. A l'embocada del chor hi ha un altar per posar patent el Santíssim. L'altar major es a l'ábside; el trono de [162] l'Arquebisbe a n-el costat de l'Evangeli, modest. El retaule es pla, de cinch compartiments: se tanquen els laterals y son pintats a defora am sants, de bona escola; a dedins fa dos sostres de santets bax de dosseret; sis a cada compartiment, entre tots 24, y el compartiment central fa un sacrariet ubert y més amunt Sant Pere assegut bax de dosser.

D'assí entr dins la cambra del *Tresor* de la Seu. Ho es un tresor de bon de veres. Entre les moltes coses notables, hi ha: *a*) *La caxa de les Rellíquies dels Tres Reys*, románica, forrada de planxa d'or, una meravella de l'art d'argenter, en forma de basílica (nau major y dues laterals més baxes), enllestida a devers els anys 1190-1220, tota reblida d'esmelts y brufada de pedres precioses. Fa unes galeries de capelletes llobades per tots els costats, am figuretes de sants, y a les cares vessants hi ha baxos relleus; les rebranques, arcades, frisos y, socles d'aquexes capelletes y cases son tot esmelts y pedres precioses, engastades o embotides, y el dibux muda a cada cinch o sis centímetres. Es una de les coses més meravelloses que's puguen imaginar. ¡Qui sap lo que val! Va patir molt aquexa caxa bax del poder dels revolucionaris francesos (lo que es molt que no la fessen salvatge). *b*) *Caxa de les Rellíquies* de St. Endelbert, d'estil renaxement, de l'any 1863, de plata, ben notable per la trassa general, les figures y llurs enquadraments. *c*) *Diferents banderes de la Seu*, brodades y historiades; la dels Tres Reys sobre tot es admirable, y una de *byssus*, bordadura del sigle X. *d*) *L'espasa de la Justícia* dels Arquebisbes Prínceps Electors, que la duyen en la coronació dels Emperadors, del sigle XV. La vayna es una meravella d'obratje. *e*) Una *creu alsada*, preciosa, de devers el sigle XII. *f*) Una partida de bacles, un bo, l'altre millor, plens de esmelts y brufats de pedres precioses alguns, de trassa elegantíssima. N'hi ha dels sigles VIII-XIV y del XVII. *g*) Diferents

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ostensoris, de primera; un del sigle XIV, un altre de Pius IX. *h*) Creus d'altar, d'allò bo de tot, casulles y mitres plenes de figures brodades y texides; relliquiaris y porta-paus y cubertes de missals, plens de esmelts y pedres precioses y baxos relleus d'ivori; un ostensori tot de pedres precioses que pesa deu kilograms; deu baxos relleus d'ivori, de la Passió y Mort. *i*) Una partida de manuscrits y còdichs, alguns del sigle XI y breviaris del XII, am miniatures y vinyetes d'alló millor. Es una cosa imponderable aquest tresor.

Dins la sacristia, dins un armari, admirablement tallat, d'*Eiche*, hi ha una col·lecció d'ornaments, notables ferm. La biblioteca de la Seu guarda 218 manuscrits, del sigle VII fins el XVI.

D'assí som passat a visitar el *Museu de l'Arquebisbe*, diocessá. [163] Está a un costat de la Seu, dins unes sales que primer pertenexien a n-el palau arquebisbal. Fa planta baxa y pis principal. Hi ha coses ben notables: fragments arquitectònichs mitx-evals, y figures y objectes de culte (creus, calzes, canelobres, caxetes, etc.) d'aquell temps, uns de ferro, altres de plata, y n'hi ha d'esmeltats; un Sant Crist del sigle XII, un sagrari del sigle XV, un *antependium* del sigle XV; manuscrits y impresos antichs. A n-el pis principal figura un document del Papa Joan XXII, un tapís del sigle XV, robes d'altar dels sigles XV y XVI, y algunes obres modernes, fetes a imitació de les mitx-evals, d'una manera prou avenguda.

Amb axò s'es feta hora de plegar cap a l'hostal a donar part a la nit.

Setembre. DIA 10

Esglèsies de Colònia: La dels Jesuites; Sant Andreu; Santa Maria *in Kupfergasse*; *Minoritenkirche*; Santa Coloma; Santa Sicília; els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Apòstols; Sant Maurici; el Cor de Jesús; Sant Jordi; Santa Maria *in Capitol*. —Rathaus. —Gürzenich. —Altres edificis. —Cap a Aachen

Avuy he visitades esglèsies y he correguda la ciutat. La primera qu'he vista, es allá ont he dita missa, l'antiga esglèsia dels Jesuites, dedicada a l'Assumpta. Primitivament era ogival y a n-el sigle XVII l'adornaren de barroch. Fa tres naus, vuyt trasts, sense capelles, am galeries superiors a les laterals, però no a n-el trast de devora l'ábside, am finestrals y vidrieres devall y demunt dites galeries. L'ábside es molt llarga, amb grans vidrieres de color, y policromada. Els baxos de les naus laterals están plens de confessionaris de tres cossos, de llenya *Eiche*,[3] esplèndidament talladá. La trona, de la metexa llenya, es una obra mestra de talla. Hi ha una partida d'estátues. El campanar es románich. Devora aquexa esglèsia hi ha el Seminari, allá ont era l'antiga casa dels Jesuites.

No gayre lluny d'assí hi ha Sant Andreu, antich convent de dominichs, aont habitá el Beat Albert Magne. Es románica, de tres naus, cúpula y quatre campanars; dos a la fatxada, quadrats, gruxadíssims, y dos devora l'ábside, més prims. La cúpula es vuytavada y per defora plena de finestralets y arcatures, lo més gentil. En l'època ogival hi afegiren capelles y creuer y hi feren un'ábside molt llarga. Les columnes y arcades son policromades; els capitells, daurats; vidrieres de color a n-els finestrals, modernes y antigues. A n-el bras sur del creuer hi ha un retaule barroch, llenya vista, bo. A les capelles els finestrals ocupen tot l'enfront y els altars están a un costat. A dues hi ha pintures murals (Sant [164] Cristòfol, colossal). A la nau major, part-demunt les laterals, hi ha una galeria d'arcades amb sants pintats a n-el fondo. Hi ha diferents retaules, ogivals, prou bons. —Es notable la capella del Bt. Albert Magne, tota policromada, amb dues vidrieres de color historiades del Beat. El seu cos se conserva dins un'urna preciosa de llautó daurat, demunt l'altar. —La fatxada no té portal central, si no dos de laterals, per ont entren dins

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

l'atri y d'aquí dins l'esglèsia. La part principal de l'edifici es de la primeria del sigle XIII.

Seguint endevant per carrers y carrerons, he trobada Santa Maria *in Kupfergasse*, esglèsia barroca, de volta ogival, policromada, amb bones vidrieres de colors y els baxos forrats d'Eiche, admirablement tallats.

Després he vista l'esglèsia qu'era dels Franciscans, *Minoritenkirche*, ogival, de tres naus, vuyt trasts y l'ábside molt llarga, am grans vidrieres de colors. La nau major, am finestrals y vidrieres blanques; la lateral nort sense cap finestral; la del sur amb finestrals y vidrieres de color, bones ferm. Tota, modestament policromada; el retaule de l'altar major es bax, de cinch compartiments, plans, de baxos relleus, qu'es tanca; la trona es preciosa. Com entren a man dreta hi ha el Via-Crucis, pintat, de filera.

Seguesch de d'allá per aquell envitricollat de carrers, y trop l'esglèsia de Santa Coloma, molt original: fa cinch naus, sensa capelles y just un'ábside, am galeries superiors a les dues naus foranes, fora'ls dos trasts del cap d'amunt. A n-el trast primer, devora l'atri, les galeries corren per naus. Está modestament policromada. A l'altar major, un templet barroch, a l'embocada de l'ábside. Les voltes son ogivals de tercera època.

Surt d'assí y pech a n-el gran *Bürger Hospital*, de grans patis y jardins, a cárrech de monjes. L'esglèsia seua es a Santa Sicília, románica, de tres naus, sis trasts, ábside molt llarga amb absidioles a n-els costats, policromada, pintures murals, voltes d'aresta, vidrieres pintades a l'ábside, que té a la copinya el Salvador, rodat de sants y ángels y un gran Sant Crist penjat a l'embocada de l'ábside. L'exterior, llis, elegant.

Just adevora hi ha Sant Pere, per l'estil de Santa Coloma, pero sols de tres naus; bones vidrieres de color (les de l'ábside, del sigle XVI). Hi ha un retaule de la crucificsió de Sant Pere, de Rubens. A l'atri, un calvari am soldats que juguen a daus la túnica.

Seguesch de d'allá y trop l'esglèsia dels Apòstols, començada a n-el sigle XI, seguida a n-el XII y acabada a n-el XIII: románica, de tres naus,

---

[3] Roure.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dos creuers, una cúpula, un campanar, gruxadíssim, a la fatxada, de cinch daus y pirámide, y quatre campanars [165] redons, adossats a la cúpula. Començant per l'atri, fa un trast, llavò vé el primer creuer, rectangular, llavò cinch trasts de tres naus sense capelles, llavò'l segón creuer de brassos curts, qu'acaben redons, y la cúpula vuytavada y finalment l'ábside, redona també. A la nau major, laterals y creuers[,] hi ha finestrals y vidrieres de color bones ferm; tot el segón creuer, cúpula y ábside es de mosaych, aont se veu historiada la vida de Jesús, Maria y Josep, la Glòria y sants demunt camp d'or. Es una cosa esplèndida y deliciosíssima. Totes les voltes son d'aresta, fora les del segón creuer, de canó corregut. Hi ha alguns retaules ogivals, bons ferm.

Surt d'assí, y pech a Sant Maurici, esglèsia ogival, moderna, de tres naus, cinch trasts, creuer, sense capelles ni cúpula, ábside de tres trasts y sis absidioles a n-els recons del creuer, els caps del qual també acaben en forma absidal. Per tot finestrals am vidrieres, blanquinoses a les naus y a l'ábside de color, molt bones, y bons retaules, plans, de pintures y baxos relleus.

Surt d'assí, ja eren prop de les dues; afín un restaurant, m'hi afich y din per lo que puga esser.

Dinat, vetx l'esglèsia del Cor de Jesús, nova, ogival, de tres naus d'igual alsada, creuer, ábside molt llarga, am nau absidal just amb una capella derrera de tot. A les naus laterals, capelles per confessionaris, de volta molt estranya, y dos finestrals a cada una.

Surt d'assí, prench un tranvia y pech a Sant Jordi, románica, del sigle XI, molt original: fa un trast quadrat, bax, am cúpula aplanada, llavò dos trasts de tres naus; a les laterals, volta d'aresta de mitx punt; a la major, una cúpula aplanada a cada trast: llavò dos trasts quadrats p'el chor y l'altar; a n-el cap de les naus laterals, un altar y un retaule; finestrals de mitx punt per tot, am vidres blancs y a l'ábside pintats, ben bons, y totes les parets policromades. A l'embocada de l'ábside un gran Sant Crist penjat a l'arcada. L'altar major, devall un baldaquí.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'assí, prench un tranvia y cap a Santa Maria *in Capitol*. Es l'esglèsia més interessant de Colònia fora la Seu. Hi trop un capellá molt simpátich, vellet, que la'm mostra y m'ho esplica tot. Fa adevant un atri, baxet, y l'orgue dedalt, llavò les tres naus de set trasts les laterals y de vuyt la central, tot volta d'aresta de mitx punt. Llavò vé'l creuer, de brassos curts, qu'acaben redons, la cúpula rodona també y l'ábside lo metex, amb nau absidal a n-el creuer y a l'ábside; finestrals per tot, de mitx punt, fora a naus laterals, que son apuntats. Per tot vidrieres de color, molt bones, tot esplèndidament restaurat y policromat. Bax dels [166] finestrals de la nau major, una taringa de sants pintats. A n-el creuer y ábside, les parets y les voltes tot ple de sants pintats am magnífichs frisos y enquadraments. L'altar major, amb un bon retaulet, bax d'un baldaquí de granit y marbre, tot ple d'incrustacions de pedres precioses. Es una cosa brillantíssima. Tot el trispol es de mosaych.

Bax del trast de la cúpula y ábside hi ha una cripta de tres naus, de pilars gruxadíssims y columnes rabassudes, una cosa imponent, veneranda.

No havia vista cap esglèsia románica tan completa, pomposa y senyorívola.

Aquí he posada forqueta en matèria de veure esglèsies. He trobat que'm bastava. Ja era tart y me'n havia d'anar a Aachen. Ja'n veuré més un'altra vegada.

He vista de passada la *Casa de la Ciutat* (Rathaus). Fa quatre cossos d'edifici, axò es: *a*) la gran torre ogival, de tres daus quadrats y un vuytavat, cubertes les parets de dalt a bax de estátues de tamany natural, demunt represes y bax de dosserets am gentils pilars, arcatures y cresteries; *b*) un'ala, ben gran, ogival, moderna, per oficines; *c*) el *pòrtich espanyol*, que diuen, just devant, del renaxement, ben elegant. *d*) y un altre cos d'edifici que fa dues ales, barroch, interessant. El conjunt es majestuós.

He vist també el cèlebre *Gürzenich*, veynat de *Rathaus*, edifici grandiós del sigle XV, que'l feren per festes y obsequiar hostes grossos. Es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un dels monuments notables de l'arquitectura ogival profana. A n-el pis principal hi ha una sala de 53 metres de llarch per 22 d'ample, de tres naus, decorada suntuosíssimament. Hi ha dues grans xemeneyes y forsa de pintures y escuts d'armes.

El primer dia ja vatx veure la Casa de Correus, nova, ogival, grandiosa, gentil. Avuy n'he vists una bona partida d'altres edificis públichs, interessants: *a*) el *Govern civil*, gran, llis, sever; *b*) el *park d'artilleria*, per lo metex; *c*) el *Palau de Justícia*, nou, grandiós, estil renaxement-alemany; *d*) una *Alta Escola de Senyoretes* (Höhere Töcterschule), una *Volksschule* devant, totes dues noves, grans magnífiques, am jardins; *e*) la *Sinagoga*, de trassa oriental, gran, poch interessant; *f*) una *Realschule*, de toes, molt gran, nova, majestuosa; *g*) el *Telefó*, edifici nou també, modest, gentil; *h*) un'altra *Volksschule*, nova igualment y gran, am patis a l'entorn per jugar, *i*) *Friedrich Wilhelm Gymnasium*, ben gran y interessant; *k*) una *Oberrealschule*, gran casal, nou esplèndit, amb una fatxada d'ordes de columnes y estátues y tot; *l*) el *Kaiser Wilhem Gymnasium*, nou, grandiós, brillant, am [167] patis y jardins a l'entorn; *ll*) y una partida de monuments amb estátues, unes de bronzo, altres de marbre, dins plasses y passeys, que n'hi ha una bona partida a Colònia.

Hi ha moltes més coses a Colònia que no he tengut temps de veure. Entre altres; 1) *Handelshochschule* (Alta Escola de Comerç); 2) un altre *Gimnasi*; 3) una *Höhere Bürgerschule*; 4) la *Biblioteca de la ciutat*, de 150.000 volums amb un aplech de edicions del Kempis desde'l sigle XV, y l'*Arxiu de la Ciutat*; 5) un altre *Gimnasi* devora'l Seminari; 6) la *Hauptfeuerwache* (casa principal dels bombers); y 7) moltes d'altres escoles y edificis de l'administració pública, que son un enfilay; 8) y la *columna de Bismarck*, un monument molt original, estil modernista; la cara del gran-canciller guayta per un finestral.

Endemés hi ha una partida de jardins y grans passeys, plens d'arbres, plantes y flors, tot molt ben cuydat, sense que cap al·lot toqui ni espenyi res.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Els carrers en general son nets y asfaltats, grans aceres, y cases ben playents, de pochs pisos ordinariament, y algunes monumentals de bon de veres. Es una gran capital Colònia.

Diumenge passat, visitant museus y avuy esglèsies, me'n he pogut fer cárrech de l'importáncia y esplendor d'aquexa ciutat. Entre altres coses, vatx veure un'altra *Handelshochschule* devora'l *Kunstgewerbemuseum*, un edifici nou, grandiós, esplèndit, amb patis y jardi voltant voltant, y veynat d'axò un' altre gran edifici: *Neusprachliche Seminare der Handelshochschule* (seminaris de llengües noves de l'Alta Escola de Comerç), flamant, gentil.

Avuy dematí, com he haguda dita missa, s'es presentat un capellá jove de Tortosa, Mn. Ramon Ejarque, que m'ha dit que viatja per Alemanya per aprendre l'alemany y estudiar el moviment catòlich d'assí. Es un acte ben meritori.

Trobantme devant l'esglèsia dels Apòstols, s'es acostat un home, y, parlant molt baix d'aprop, m'ha demanat si jo era un *Geistliche* (eglesiástic) y si li volia fer una mica d'almoyna. N'hi he feta, naturalment. Es el primer cas de captar qu'he vist des que som dins Alemanya.

Sobre tot, se son fetes les vuyt, y cap a l'estació, aont prench el tren d'Aachen, y hi arribam devers les nou y mitja. P'el camí me som fet conexent d'un senyor molt simpátich d'aquexa ciutat, H. Cossmann, que m'ha recomanat l'*Hötel zum König von Spanien*, molt antich y bo, y m'hi ha acompanyat y tot, y aquí escrich aquestes retxes.

Ja es tart, y a dormir manca gent. [168]

Setembre. DIA 11

Aachen: la ciutat. —Domkirche; el *Tresor*. —Sant Froilá. —Rathaus. —Verwaltungsgebäude. —Sant Pau. —Technische Hochschule. —

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Altres edificis d'ensenyansa. —Santa Creu. —La casa del Dr. Vogel. —Diferents edificis públichs. —¡Un catalá a Aachen!

Devers les vuyt y mitja surt a n-el carrer per estudiar la ciutat d'Aachen (Aquisgrà), de 144.000 habitants, casi tots catòlichs, famosa dins l'història per les estades que hi feu Carlemany y les consecuències que'n resultaren. Es una ciutat molt industrial; hi ha 43 fundicions de ferro y un centenar de fàbriques de draps. Ademés, hi ha les celebèrrimes aygos sulfuroses, que hi atreuen centenars d'estrangers, y hi dexen molta de moneda. Aquesta ciutat fou una espècie de capital de l'Imperi d'Occident; s'hi coronaren trenta emperadors, y s'hi celebraren diferents concilis, cèlebres dins el dret canònich, y alguns congressos internacionals, que dugueren coa dins l'història europea

La ciutat conserva poca cosa de l'antigor. Se pot dir qu'es una ciutat moderna. La major part dels carrers son amples y ben empedregats, molts d'ells asfaltats, am grans aceres y molt nets; els esberrats no hu son tant, però encara ho son més que'ls nets de les nostres ciutats. Les cases son de pochs pisos, moltes d'elles elegants; algunes, monumentals y qualcuna de modernista, ben gentil. Hi ha mortes de plasses y passeys amb abres y jardins, molt ben cuydats, y alguns parks de molta d'ombra y frondositat. Hi ha molt d'al·lotum que juga p'els carrers, però sense ferne de les seues. *Die Polizei* los fa badar els ulls fort. P'els cap-de-cantons hi ha figures de sants dins capelletes.

Me'n som anat cap dret a *Domkirche*, la cèlebre basílica de Carlemany. Al punt he colombrada la seua mole partdemunt les teulades. Avuy está molt desfigurada y afegida d'axí com la feu fer Carlemany (anys 796-804). Fou l'arquitecte mestre Odo, y la consagrá'l papa Lleó III. Forma un gran vuytavat, de 14 metres de diametre; la volta una nau lateral, que fa galeries superiors, y axí resulten setze espays poligonals. Les arcades que comuniquen aqueys espays amb el vuytavat son de mitx punt, y les superiors, molt altes, dividides en dos sostres per dos ordes de columnes de pedra viva grisa molt fina, duytes de Roma y de Ravenna;

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

les inferiors aguanten tres arquets de mitx punt, partdemunt s'alsen les columnes superiors, que arriben amb el capitell a l'arcada mestra. La cúpula fa els vuyt cayres y clou axí. Avuy está tota cuberta de mosaych, tot historiat de grans figures del Bon Jesús y sants y ángels demunt camp d'or, y els pilars y re[169]cons dels archs inferiors van forrats de marbre blanch. Sembla que l'idea es decorar totes les voltes de les naus y galeries y part de les parets com la cúpula. Ja n'hi ha un dau axí. Hi fan obra seguit. Al mitx penja una gran corona de llum, de quatre metres de diametre, un present de l'emperador Frederic *Barba-rossa*.

Sens dupte perque resultava petita aquexa esglèsia, a l'edat mitja ja li feren afegitons; el més important es el chor y ábside de set cayres y tres daus (de la segona mitat del sigle del XI y primeria del XV), am grandiosos finestrals. Els dels trasts tenen 26 metres d'alt y 5 d'ample; els altres tenen la metexa altària, pero son mes estrets. Tots tenen vidrieres de color y historiades de la vida de la Mare de Deu; les del costat de l'Evangeli, del sigle XV; les altres noves. Entre y entre hi ha adossades a n-els pilars les estátues dels Apòstols, de Carlemany y la Mare de Deu. El cadirat del chor es modest, però elegant, y al mitx un faristol de bronzo, en forma d'águila ales axamplades. L'altar major es modern, de bon gust, ogival, devall un magnífich baldaquí. Lo notable de tot es la trona, de coure daurat; fa onze compartiments dividits am faxes brufades de pedres precioses, algunes com el puny, y llavò sis baxos relleus d'ivori, tres del sigle V y tres del VIII. A n-el costat esquerra hi ha dos tríptichs pintats, del sigle XV. A l'ábside, abax dels finestrals hi ha pintats(,) uns tapissos (Gobelins) del sigle XVI, d'allo bo bo. Al mitx del chor hi ha penjada una Mare de Deu rodada d'ángels y de rays de glòria. A les galeries superiors del vuytavat hi ha el trono de Carlemany, molt primitiu, llis, demunt una escalonadeta, y está privat pujarhi; d'aquí dalt oia missa el gran Emperador, y s'hi coronaven sos successors. Hi afegiren tres capelles més: *Karkapelle*, *Matthiaskapelle*, *Annakapelle*, ogivals, de poch interés. Llavò hi ha'l claustre, ogival completament, gran, però modest.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Lo qu'es notabilíssim de ver es el *tresor* d'aquexa esglèsia. Está ben guardat dins una cambra barroca, dins uns armaris, pintades les portes dedins y defora, de mestres bons dels sigles XV y XVI. Les coses notables son: *a*) El *retaule d'or* que doná l'emperador Ot III, imitació de la *Pala d'oro* de Venècia, am 16 alts relleus de la vida de Jesús superbament enquadrats. *b*) La *caxa de plata*, románica, preciosa, de les quatre grans relliquies (tros de roba de Maria Verge, un drap del Minyonet Jesús, un tros del drap que duya el bon Jesús per la cinta a la creu, y un tros de roba aont embolicaren el cos mort del Batista). Cada set anys destapen aquexes rellíquies. *c*) La *caxa de plata*, molt notable, que guarda'l cos de Carlemany. *d*) Un *bust de Carlemany*, d'or esmeltat, del sigle XIV. *e*) Una corona reyal d'Alemámia, del sigle XIV. [170] *f*) La *creu de Lotari*, present de Lotari III. *g*) Alguns relliquiaris, calzes y ostensoris, tots molt notables.

Per entrar a n-aquexa esglèsia hi ha dos portals: un adevant, que té unes portes de fero de l'any 804, y fa un atri, y un altre a un costat.

Demunt l'atri salsa 'l campanar, ogival. El gran vuytavat de Carlemany fa adefora un capser al cap demunt de cada cayre, románich; la cuberta, de vuyt crestes, es del sigle XVII.

Sortint del venerable monument de Carlemany, vetx l'esglèsia de St. Foilà, ogival, de tres naus, sense capelles, finestrals am vidres de colors y pintures murals, tota policromada, un altar a l'ábside y un a cada cap de nau menor, am retaules ogivals, prou bons. Ran del portal, a n-el carrer, un gran Sant Crist amb Maria y Joan a n-el peu.

D'assí pech a la *Casa de la Ciutat* (Rathaus). Es un casal grandiós y monumental, del sigle XIV y refet la derreria del sigle XIX, amb una torre magnífica a cada cap; es ogival, y fa una gran escalonada per pujarhi. La fatxada es tota reblida de baxos-relleus (vint y vuyt n'hi ha) y d'estátues d'emperadors alemanys (n'hi ha cinquanta quatre).

La *sala de festes* es admirable, tota policromada y pintures murals a n-els costats. Es tota de volta y fa tres naus. Té 44 metres de llarch per 18 d'ample.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Camín una mica més y derrera aquest gran monument, en trop un altre de ben interessant, modern, ogival també, afegit a n-aquell: *Verwaltungsgebäude* (edifici de l'Administració). Fa cap-de-cantó, un gran pórtich abax, am fileres de finestrals, un parey de frontons, una torre redona a un cornaló, una de quadrada al mitx; tot molt gentil y arrogant.

Seguint la meua via, trop l'esglèsia de Sant Pau, ogival, antiga, renovada de cap a peus, de tres naus casi de la metexa altária, sense capelles, de pilars cilíndrichs; finestrals per tot, fora a la nau menor del costat de l'evangeli, que fa una série de tribunes. Les vidrieres son molt bones. Les de l'ábside, m'han dit que costaren set mil marchs cadascuna. L'ábside policromat, amb retaule ogival, pla de baxos relleus, molt bo; a n-el cap de les naus menors, altar y retaule ogival, ben bo. A dites naus hi ha una filera de confessionaris de tres cossos, d'*Eiche*, tots molt ben esculturats.

Devora aquesta esglèsia hi ha un *Hospici del Minyonet Jesús*, p'els noys. Es un edifici nou, molt gran, ogival, esplèndit, amb una esglesieta preciosa.

Amb axò s'es fet tard, era prop de la una; mira qui mira si [171] trobaria un restaurant, y a la fi trop una *Restauration*, aont me donen un dinar prou bo per 85 *Pfennige*, contat tot. Sortint d'assí, vetx una *Oberrealschule*, molt gran, nova, majestuosa, am jardins y patis; devora ella, dues *Stadtische Volksschulen*, més petites, pero gentils y interessants, amb pati y jardí.

Camín una mica més y en trop altres dues d'escoles primáries, més modestes qu'aquelles, pero grans y de bon aspecte.

Amb axò arrip devant la *Technische Hochschule* de la regió del Rin y Westfàlia. Es un edifici grandiós, esplèndit, estil renaxement, modern. Hi concorren uns 700 estudiants.

Just devora hi ha *Chemisches Laboratorium*, nou també y molt gran y hermós. Hi ha estatge per 120 practicants.

Un poch mes lluny hi ha un altre magnífic edifici per *Bergbau und Electrotechnik* (construcció de mines y electrotècnica).

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Caminant caminant, trop l'esglèsia de *La Creu*, nova, ogival, amb el campanar a un costat de la fatxada, vuytavat; de tres naus, creuer, sense capelles, am tres altars; el de l'ábside, y a n-el creuer un a l'enfront de cada nau menor, y devora aquests uns altarets menuts, tots am retaules ogivals preciosos. A n-els finestrals, vidrieres de color, ben bones; tota l'esglèsia es policromada y a l'ábside més esplèndidament.

A n-aquesta ciutat está el Dr. Vogel, entusiasta, fa molts d'anys, de la llengua catalana, que conex y escriu com molts de catalans no son capaces, y qu'es catedrátich de la *Oberrealschule* qu'he vista. Está a *Gartenstrasse*, y no'l puch trobar aquest bo de carrer; no es a n-el pla del Bädeker, perque es nou y a un estrem de la ciutat. En demán noves diferents y no'n trech trallat. A la fi trop dos policies, aquests m'orienten; a la fi afín el ditxós carrer; però la casa del Dr. Vogel es tancada. Toch, y no responen ni surten. Com té vacacions deu esser qui sap aont.

Com me trop devora *Zoologischer Garten*, aont hi ha una *Esposició Industrial* y d'*Art Cristiá*, hi entr, y me resulta molt interessant. Hi ha molts de mobles y máquines y eynes per les feynes de la casa, y robes, am gent qu'esplica l'ús de tot axò y les seues ventatges. Hi ha coses hermosísimes, sobre tot en matèria de mobles. Se veu que'ls mestres d'assí s'aprofiten dels museus y qu' estudien d'aprop els mobles antichs.

La secció d'Art cristiá es interessantíssima; estátues, baxos relleus, pintures, adressos d'altar, casulles, camis, estoles, calzes, ostensoris; de tot hi ha y d'un gust refinadíssim. No n'havia vists de calzes y ostensoris nous tan gentils com aquests. Se veu també [172] que'ls artistes d'assí estudien fort dins els museus. No copien, pero s'inspiren y volen molt amunt amb les ales de l'arqueologia.

Surt d'assí, prench un tranvia y pech a *Stadt-Theater*, nou y esplèndit. Devant hi ha'l monument de Guillem I, a cavall, de bronzo, colossal, demunt socle de granit am figures alegòriques de bronzo també.

Just allá devant hi ha la *Casa de Correus*, nova, grandiosa, magnífica, de gust románich ben pur. L'interior també es molt de veure.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguint carrers y carrers, trop el casal de l'*Arxiu de la Ciutat y la Biblioteca*, de 90.000 volums. Es un edifici nou, ogival, gentil. Just allá devora hi ha el *Realgymnasium*, també majestuós y ben gran y llavò dues *Volksschulen*, modestes, pero interessants.

Me trop amb axò devant l'esglèsia de Sant Miquel, qu'era dels Jesuites, de tres naus, amb galeries superiors, sense capelles, amb vidrieres de rol·lanetes blanques a n-els finestrals. Esta voltada de grans confessionaris, esplèndidament llavorats.

He cregut que'm bastava per avuy, y he pres redòs a l'hostal.

Me digueren anit passada que hi havia un espanyol a n-aquesta fonda. He demanat d'ell, y m'han dit que fins a les deu no vendria. He comanat que m'avisassen en esserhi, perque el voldria saludar. M'han avisat a les deu, y s'es presentat ell metex. Li parl en castellá y m'hi contesta y me demana si som jo un tal Alcover de qui ha sentit parlar molt a amichs seus. Li dic que sí, y ell em diu qu'es catalá y que ha nom *T. Virgili y Sanromá*, molt amich de l'entusiasta catalanista D. Josep M. Roca. Poreu fer comptes quin'alegria per mi, y si'n feym una de conversada bona! Fins passat les onze mos hi pegam.

Setembre. Dia 12
Colònia. La Sèu
Suermond-Museum. —La botiga de H. Cossmann. —Institucions d'ensenyansa y banys. —Cap a Colònia. —Santa Úrsula, Sant Gereon, Sant Martí vell. —Cap a Hannover

Com surt m'en vatx tot dret a veure'l *Suermond-Museum*, y trop p'el camí *Christuskirche*, un' esglèsia protestant, nova, ogival, elegant, y llavò una *Mittelmädchenschule* (escola mitjana de noyes), nova, gran, gentil, am patis y jardí.

Arrip a n-el Museu. Es un edifici majestuós; sembla un palau. Es una dexa d'un tal Dr. Boks. Y per dedins es encara més esplèndit. Les sales

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

porien servir de palau reyal. Es un museu prehistòrich, de numismática, de cerámica fina y comuna, de [173] texits, robes d'esglèsia y objectes de culte, d'estatuária y talla y pintures. N'hi ha 180 d'alemanyes antigues y dels Països Baixos y d'Espanya, aont se troben moltes de coses interessantíssimes. Lo més notable son les pintures de l'escola mitx-eval, totes relligioses.

Després he vista, passant, la nova esglèsia de Sant Adalbert, ogival, elegant ferm, y amb el Sr. Virgili hem visitada la botiga de H. Cossmann, aquell senyor que vatx conèxer venint aquí, dins el tren. Té uns 150 homes que traballen, tot molt ben montat, y fan mobles elegantíssims y de trassa molt nova. Aquest bon senyor mos ha volguts acompanyar a donar una volta per la ciutat, y no mos ha dexats fins a l'hora de dinar. Li quedam agraidíssims.

Som passats per devant el célebre casino *Kurhaus*, grandiós, monumental.

No puch estar pus a Aachen y me'n vatx sense veure algunes coses ben interessants, per eczemple: *a*) Un altre *Gymnasium* que hi ha; *b*) la *Gewerbeschule* (escola industrial); *c*) la *Maschinenbauschule* (escola de construcció de máquines) y *Bergbauschule* (escola de construcció de mines); *d*) una partida més d'edificis públichs, ben interessants; y una pila d'esglèsies, unes noves y les altres velles; y hospitals, hospicis y fundacions piadoses y diferents convents de monges. Se veu que Aachen es una població polent, artística y piadosa. Totes les esglèsies velles están restaurades o les restauren, llavò n'hi ha una partida de noves, esplèndides y gentils.

Tampoch no he vistes la partida de cases de banys que hi ha p'els qui venen a prendre les aygos sulfuroses, que son ben de veure. Només hem visitada la *Elisen Brunnen*, que fa un pòrtich amb una rotonda greco-romana, molt gentil; y som devallats a la font, y hem begut un tassó d'aquexa aygo, calenta, d'un gust molt estrany, però no desagrable.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Mos n'anam a dinar, y amb el tren de les tres icap a Colònia! de bell nou, per veure un parell d'esglèsies que'm falten, y després icap a Hannover!

Arrip a Colònia y me'n vatx a veure les tres esglèsies que m'interessen: Santa Ursula, Sant Gereon y Sant Martí.

Santa Ursula. Ocupa el lloc d'un'altra del sigle IV. L'actual es en part del sigle XI, XIII y XV. Es románica, de tres naus y una que n'hi afegiren a un costat sense capelles y creuer. La fatxada es imponent: llisa, amb arcatures figurades; acusa les tres naus; l'espay corresponent a la nau central l'umpl el campanar, que se'n puja quadrat y rabassut. A bax fa dues arcades, una d'elles [174] es el portal; a l'altra, un finestralet de mitx punt. A n-els costats fa dues arcades figurades, amb finestralets. Entrau y sou dins l'atri, bax, de volta, de dos trats. D'aquí passau a l'esglèsia. A les naus laterals y a n-el primer trast de la major hi ha galeries superiors. El trast de les menors, veynat, de l'ábside, no té galeries, es més ample; es el creuer. Les galeries superiors fan unes arcades am tres arquets dedins demunt dues columnetes, gentils ferm. Partdemunt hi ha finestrals; per tot vidrieres de color. L'ábside fa dos daus, y a l'enfront de les naus menors hi ha absidioles, am retaules preciosos, com el de l'altar major. Tot esplèndidament decorat. A la nau que hi afegiren, molt eczornada, s'hi guarden rellíquies de les *onze-mil-verges*; totes les parets en son plenes; y llavò hi ha la cambra del *tresor,* tot de relliquiaris de les metexes Verges, molt de veure, sobre tot la *caxa* de plata, románica, de Santa Úrsula y les de Sant Hipòlit y d'un altre sant, ogivals, molt obratjades y esplèndides. Hi ha un gran sarcofag de pedra, aont es tradició que hi posaren tot-d'una'l cos de Santa Úrsula, y n'hi ha d'altres dins l'atri y dins l'esglèsia p'els ossos de les altres mártirs.

L'esglèsia de Sant Gereon es encara més interessant que la de Santa Úrsula. Está dedicada a n-els mártirs de la Llegió Tebea. Fa tot d'una un atri quadrat y llavò un'espècie de rotonda de deu cayres, am quatre absidioles a cada banda y un finestralet. L'altar major, a l'enfront. Demunt les absidioles hi ha tribunes am tres arquets, el del mitx més alt,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y part demunt hi ha'l mitx redó de l'arcada que inscriu dits arquets, y més amunt finestrals. Tot aquest espay am les absidioles y voltes está tot magníficament policromat y historiat de moltes de figures de sants demunt camp d'or. L'altar major, am retaule molt sencill y elegant, está prou amunt, a l'embocada del chor, qu'es del sigle XI, de tres trasts, am volta d'aresta, policromada de blau y estrelles, y l'ábside am finestrals per tot. Bax d'ells, a n-els dos trasts primers hi ha un gran relliquiari barroch de les rellíquies dels mártirs a n-e qui está dedicada l'esglèsia, y més avall uns preciosos tapissos Gobelins. El cadirat es sencill. De l'altar major pujen a n-el chor per sis o set graons. En pujen altres tants a l'ábside, que fa unes absidioles a cada banda en forma de creu. A n-el tercer trast hi ha'l relliquiari antich dels mártirs, ogival. L'ábside fa dos sostres: en el primer fa unes arcatures am columnetes, y a n-el fondo, sants pintats demunt camp d'or; a n-el segón, tres finestrals; y a la copinya el Bon Jesús rodat de sans y angels, demunt camp d'or. El retaule es molt senzill, pero ben garrit.

Aquest'esglèsia es d'un efecte brillantíssim y venerant. Lo [175] qu'es imponent es la cripta, de tres naus, devall el chor y l'ábside, am set o vuyt daus de volta, pintada al fresch, de devers el sigle XII. Hi ha a n-el trispol un mosaych am figures, del sigle XI.

Ademès hi ha la capella del Batisme, afegida, ogival, primitiva, am pintures al fresch per les parets, del sigle XIII, en part tirades a perdre per l'homitat.

L'esterior es importantíssim. Devora l'ábside hi ha dos campanars quadrats, plens d'arcatures y finestrals de dalt a bax, l'ábside va coronada d'una galeria de columnetes y arcades am frontó deliciós part-demunt. El gran *deuavat* o rotonda de devant, també está ben decorada y flanquetjada per quatre campanerets vuiytavats y contraforts.

Mentres jo contemplava aquesta esglèsia admirable, son vengudes dues monges y una quinzena de nines amb un senyor, que los ho mostrava tot y los ho esplicava.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

He vistes coses consemblants a les diferents ciutats qu'he visitades. Les escoles de nins y nines van a veure'ls museus amb els mestres y aquests los ho espliquen.

De Sant Gereon he pegat cap a Sant Martí, un altra església románica, preciosa de tot. Com hi som entrat, feyen funció y hi havia Nostr'Amo patent, y he hagut d'anar molt alerta a no distreure la gent. També fa un atri, quadrat, amb el Via-crucis. El portal d'entrar a l'església es en gadació, de quatre arquivoltes. Fa tres naus sense capelles, de quatre trasts, cúpula y creuer sense capelles. Les naus laterals tenen claraboyes redones y volta d'aresta; la nau major, part-demunt de les arcades de les menors, que s'aguanten demunt pilars rectangulars, fa una galeria d'arquets am columnetes y part-demunt finestrals de mitx punt. Els caps del creuer y l'ábside fan dos sostres: a n-el primer unes arcatures am columnetes y a n-el segón finestrals en gradació y un trifori que roda per tot. La cúpula es sense tambor. A tots els finestrals, vidrieres de color, prou bones y tot policromat y historiat de sants y ángels demunt camp d'or. Hi ha tres altars, el major y a n-el creuer una a l'enfront de cada nau menor.

L'esterior es imponent, la fatxada llisa, acusant les tres naus, y, part-demunt la cúpula, s'alsa una gran torre quadrada, cubertes les quatre cares d'arcatures y finestralets y flanquetjada a n-els cornalons de campanarets vuytavats, gentils ferm.

Amb axò me'n vatx a l'estació, prench un bany calent a una sala que hi ha per axò, me'n entr a n-el restaurant y sop, esper el tren de les onze que va a Hannover, arriba y m'hi afich, y cap a n-aquella ciutat! [176]

Setembre. DIA 13

Cas notable de zel del cárrech d'un revisor. —Hannover. — Baratada de capell. —La ciutat: cases magnífiques, noves y velles.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

—Edificis municipals. —Un'esglèsia de Maria Santíssima y una de Luter. —Institucions d'ensenyansa

Me creia que havíem d'arribar a Hannover a les set y mitja, y dormia ben descansat, quant se'n vé un dels revisors dels billets, y me crida y me diu que som a Hannover. Com me revisá'l billet, va veure y li vatx dir jo qu'anava a n-aquesta ciutat. Idò bé, se'n ha recordat; y sense jo haverli comanat que'm cridás en esser a Hannover, m'ha feta la finesa de cridarme. Si no es per ell, a les vuyt y mitja seria estat a Berlín. ¡Si hi som quedat, d'agrait a n-aquest bon senyor! Això demostra l'admirable servici de trens que hi ha a Alemanya. Els empleats son una meravella d'amabilitat y de zel del cárrech. S'interessen vivament per tothom. Jo en tench bones proves.

Devall a n-aquexa estació; eren les quatre y tres quarts. He esperat que's fés més grandia per anar a una fonda; y, mirant la *Guia de Ferro-carrils*, resulta que jo, en lloch de lletgir l'hora d'arribada a Hannover, havia llegida una retxa més avall, qu'era l'arribada a Berlín. Havia llegit massa depressa.

Devers les set putx a una fonda, he d'esperar una mica per tenir una cambra; me pos a escriure a una taula y penj el bombet a un penjador, y com hi torn a prendre'l, que ja tench cambra, no'l trop. Bé cercam, pero no comparex. —Es qu'un altre el s'haurá posat, cregut de qu'era el seu! —me diuen els de la fonda. Es segur qu'es axí, però jo me quet sense capell, y per lo metex sense porer sortir. ¡Deu mos do paciència y no més!

Devall a mitx dia a dinar y trop a n-el penjador el metex capell que hi havia com me som temut que'l meu me faltava, y el senyor de la fonda'm diu: —Mir si li está bé. El me prou, y'm vé clavat. —El prenga y el duga fins que surti'l seu, me diu, y ho fas axí. Tot-d'una qu'he dinat, me pos aquell capell, y ¡hala a trescar la ciutat!

Me resulta una ciutat interessantíssima Hannover. Té 250.000 habitants (l'any 1867 no més en tenia 74.000), y am l'arrabal *Linden* en

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

té 305.000. Está al mitx d'un pla molt ben conrat, a la vorera del riu *Leine*. Es una de les ciutats més hermoses qu'he vistes per l'amplária y netedat de sos carrers, per les moltes de plasses y passeys am jardinets y grans arbres, y per la galania y esplendidesa de les cases. A cap ciutat n'havia vistes proporcionalment tantes de cases gentils, pintoresques y interes[177]sants. Se veu que'ls constructors d'assí tenen molt d'enginy y molt de gust. Me fan unes aplicacions del románich y l'ogival a les necessitats y comoditats de la vida domèstica admirables, y llavò que combinen de mil maneres les toes, que son el material ordinari de construcció. Moltes de cases particulars semblen esglèsies o monestirs o palauets de gent grossa. Axò a la part nova, aont sovintetjen les fatxades totes vestides d'enredederes y altres herbes enfiladisses, y grans tests de flors a n-els balcons, y jardinets devant casa, a una partida de carrers. La part antiga, si importa es més interessant: les cases son de jásseres y barrots de fusta, enginyosament entrunyellats y reblits de entrepays de toes. Les jásseres y barrots solen esser policromats y amb escultures. Llavò hi ha els grans capsers, afuadíssims, am cresteries escalonades, y les grandioses teulades d'un rost ferest, clavetetjades de finestres y finestrons amb llurs corresponents biombos. Repetesch que cap població havia vista aont les cases en general fossen tan interessants y monumentals. Després de tres hores de trescar carrers y mirar cases y esglèsies, he pres un tranvia que roda tota la ciutat y desprès amb un altre l'he atravessada de cap a cap. Vull dir que'm sembla que la conech una mica y que puch parlar.

He vists una partida d'edificis públichs, tots importants, entre altres: *a*) el *teatre de la ciutat*, de pedra, estil grech-romá; *b*) *Casa dels Artistes de la Ciutat*, de toes, románich, molt gentil; *c*) un *Realgymnasium* y un *Lyceum*, de toes, románich-renaxement; *d*) *Provinzialständehaus* (Parlament Provincial), de pedra, grech-romá; *e*) *Altes Rathaus* (Casa vella del Concell), de toes, ogival, *f*) *Aegidienkirche* y *Marktkirche*, ogivals totes dues, la derrera prou gran, amb un campanar de 95 metres; totes dues anteriors a n-el protestantisme, pero en poder dels protestants, que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

aquí son l'inmensa majoria, Devora l'esglèsia del *Mercat* hi ha un monument a Luter. *g*) La casa del gran filosof Leibniz: la fatxada principal tota esculturada, de pedra, molt gentil; la fatxada lateral de jásseres y barrots de fusta, combinats am toes, elegant ferm; hi ha'l *Kunstgewerbemuseum*, que no he pogut veure perque, bé he tocat, pero negú es devallat a obrir. *h*) L'esglèsia de *Santa Creu*, ogival, antiga, en poder dels protestants, tancada com les altres dues; *i*) El *Königliche Residenz Schloss* (palau reyal), de pedra, grech-romá, grandiós. *j*) *Rathaus* actual, y la *Casa* nova que fan, d'estil renaxement alemany, grandiosa, elegantíssima, fa tot un quadrat (quatre ales am torres y capsers y al mitx una terrassa que no es acabada, que no sé lo que será). *k*) *Kunstgewerbschule* (escola d'indústries artístiques), de toes, estil modern amb elements ro[178]mánichs. *l*) El *Park d'Artilleria* amb una *sala de Banderes* ben notable y l'*Escola Militar*, de toes, molt gran. *ll*) L'*Arxiu de la Ciutat*(,) y *Biblioteca Reyal y Provincial*, de 200.000 volums, dins un edifici ogival, nou, esplèndit. *m*) *Christuskirche*, moderna, ogival, protestant, ben gentil, tancada; demunt un portal lateral hi ha l'Adoració dels Reys. He demanat a un venedor de fruyta si hi havia cap esglèsia catòlica a Hannover, y m'ha dit que sí, que'n tenia una de ben aprop: *Marienkirche*. La me mostra, me'n hi vatx. Es nova, gran, de tres naus d'igual altária, sense capelles, am creuer y el campanar dalt el portal, qu'es en gradació y fa un atri, devall el campanar, am finestrals per tot y vidrieres de color molt bones, y tres retaulets ogivals ben bons. Es tota de toes, gentil ferm. Aquesta estava uberta com el cor de Maria Santíssima per tots els fills d'Adam y Eva. Prou qu' hi som entrat y qu'hi som estat una estona! ¡Quina sorpresa! A n-aquexa esglèsia a l'embocada del chor hi está enterrat aquell gran cap del *Centrum* alemany catòlich, Windthorst, que tant y tant va fer per la causa del catolicisme a Alemanya.

Sortint he demanat a un al·lot si hi havia altres esglèsies catòliques a Hannover, y m'ha dit que n'hi ha dues, però mes petites qu'aquesta y que son devers mitj'hora enfora.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguint de d'allá, he trobada una *Oberralschule*, gran edifici, ogival, nou, y una partida d'al·lots que'n sortien, carregats de llibres, ben xerevel·los.

Just allá devora hi ha *Luterkirche*. ¡Un'esglèsia de Luter! ¡No m'hi sé avesar! ¡Me fa horror veure una esglèsia dedicada a tal home! Es ogival-románica, am creuer y dos campanars demunt el portal. Al mitx del portal hi ha un pilar, y adossada a ell l'estátua d'aquell heresiarca abrassat am la Biblia, mirant al cel, ple d'arrogáncia. ¡Y pensar que tants de milenars d'homes ho trobarán ben natural qu'hajen dedicada tal esglèsia a n-aquell pervertidor d'ánimes! ¡Pobre raó humana! ¡Qu'éts de poca cosa!

Me som allunyat d'assí, y trop la *Technische Hochschule* (Alta Escola Tècnica), un edifici inmens, majestuós, dins jardins.

Agaf un tranvia, y de d'allá cap a veure el *Palau de Justícia*, de pedra, grech-romá, grandiós; el *Seminari de Mestres*, de toes, nou, gran, esplèndit, am patis y jardí, y una partida d'al·lots que hi jugaven; el *Kaiser Wilhelm Gymnasium*, nou també, de toes, interessant ferm, amb patis y jardí; y la *Casa de Correus*, nova, grandiosa, ogival.

Amb axò s'es fet hora baxa de tot, y ¡cap a l'hostal falta gent! El senyor del capell encara no ha comparegut. Jo guart el seu, qu'es per l'estil de nou del meu; y, si no surt, no'm llevará del dormir, mentres jo tenga aquex. [179]

Setembre. Dia 14

Kunstegewerbemuseum (La casa de Leibnitz). —Altres edificis. —Kestnermuseum. —Neues Provinzial Museum. —Altres coses de veure. —Cap a Hildesheim. —La ciutat. —Cases antigues de fusta y toes. —La Seu. —Esglèsia de Santa Magdalena. —Michaeliskirche: la cripta. —Andreaskirche. Un ruxadell

Aquell senyor del capell no s'es presentat. Jo seguesch en possessori del seu. El me clau devers les nou y quart y emprench la descuberta

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'avuy. Me'n vatx cap dret a la casa de Leibniz per veure si seré més sortat. Trop ubert: visit el *museu* que hi ha d'*indústries artístiques*. Es molt notable la col·lecció de ferros (forrellats, claus, panys, sotapanys, corretjam, baranes, creus, cofrets, baules de porta, gaufons, etc.). N'hi ha de enginy y d'art desplegat. La col·lecció de llenya tallada (baxos relleus, estátues, fullatges, tornetjadures, caxes, cadires, llits, guardarrobes, escriptoris, taules, etc.) conté vertaderes preciositats. Hi ha també molts de texits, draps, brodadures, randes, robes d'església y profanes, tapissos, domassos, velluts antichs y moderns y de diversos paissos. L'aplech de cerámica, test comú y fi y porcellana y retjoles pintades y estufes de test, es també ben apreciable. Ademés de la planta baxa, hi ha tres pisos, grans, tots plens d'objectes ben presentats y cada un amb el seu billetet esplicatori. La casa conserva'l seu carácter antich, molt interessant: grans jásseres a n-els paladars, grans fustams a n-els portals y finestres. A n-el pis principal hi ha la cambra aont traballava el gran filosof y la cambra aont entregá l'ánima a Deu. Si tots els protestants fossen estats com Leibniz, se seria feta la reconciliació amb l'Esglèsia Catòlica.

Surt d'aquest museu, torn atravessar la ciutat vella, embadalintme a cada passa devant aquelles cases tan gentils y pintoresques; y torn veure l'*Alte-Kanzlei* (antiga Cancelleria), un casal d'aquella trassa. Lo interessantíssim que té(,) es el front, que fa sis sostres de finestres, el de mès amunt am dues manco que'l de més avall, y per lo metex més estret, fins que'l del cap d'amunt no més en té una.

Seguint de d'allá, pas per devora *Polizeipräsidialgebäude*, casal grandiós, nou, d'estil modern; vetx la columna de Waterloo, al mitx d'una plassa inmensa, que se'n puja la misèria de 65 metres, y pech a n-el *Kestnermuseum*, edifici nou, estil renaxement, majestuós, construit per la ciutat per instalar la col·lecció arqueològica artística que li doná Hermann Kestner. A n-aquexa col·lecció s'uní el tresor artístic del senador Culemann († 1886). Es un museu ben interessant: *a*) hi ha objectes del Japó, molt ad[180]mirables, en bronzo, llenya pintada y embutits d'ivori;

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

b) col·lecció d'antiguedats gregues, romanes y etrusques; *c*) col·lecció prehistòrica de les diferents edats; *d*) antiguedats egípicies; *e*) texits coptes, pintures japoneses demunt seda y paper, enquadernacions de llibres en pell, ratjoles; *f*) galeria de pintures, modernes y antigues, algunes del sigle XV y XVI, ben apreciables; hi ha representades les diferents escoles italianes, holandesa y alemanya; *g*) mobles ogivals y del renaxement; *h*) objectes de culte, ivoris, miniatures, esmelts; *i*) col·lecció de gravats.

Ademés del *Museu*, hi ha a n-el metex edifici una biblioteca pública d'uns 85.000 volums.

D'assí pech a *Neues Provinzial Museum*. Hi ha un edifici nou, fet aposta, grandiós, estil renaxement, tot un palau.

Hi ha col·leccions precioses: *a*) de trovalles prehistòriques, de urnes cineràries romanes, vasos de bronzo, trobats a diferents punts d'Alemanya; *b*) una col·lecció de reproduccions en guix de moltes de les grans estátues gregnes y romanes y del renaxement, y de baxos relleus y estátues ogivals, plans, de diferents esglèsies d'Alemanya;[4] *c*) una partida de retaules ogivals, plans, de diferents ales, reblits d'estatuetes bax dosserets deliciosos, y d'un conjunt venerable y estupent; *d*) gran multitut de tríptichs ogivals, pintats, y estátues de sants ogivals, romániques y del renaxement, de fusta, policromades y llenya vista; *e*) Sants Crists, grossos y petits, calzes, encensers, creus, cofrets, canelobres, relliquiaris; *f*) un aplech d'estátues romanes auténtiques, ben notable; *g*) una gran col·lecció de geología, botánica y mineralogia; *h*) una trentena de sales de pintures: paisatge, retrats, pintura històrica, pintura relligiosa del sigle XV y XVI, representades les escoles principals; *i*) y una col·lecció de mamífers, aucells y reptils, insectes y marischs, molt nombrosa, tot ben instalat amb el seu billet esplicatori cada objecte.

[4] Nota de l'original: Hi ha reproduides en guix la columna conmemorativa y les portes de la Sèu de Hildesheim, de bronzo, , tot plenes d'alts relleus. El qui guardava la sala m'ha cridada l'atenció, y m'ha animat a anar a Hildesheim a veurehu.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

També hi ha un aplech de vestits-de-fort, ben notables alguns. N'hi ha un d'un al·lot de deu a dotze anys; fa rialles.

Aquest museu es un nou cas de la vitalidat d'Alemanya. Com som estat a n-el portal que sortia, m'he trobat amb una ruxada d'aygo feresta. Ja feya dies que no havia vist ploure. S'es espassat, y cap a l'hostal a dinar.

Moltes altres coses hi ha a Hannover que no he pogudes veure per falta de temps, per eczemple: *a*) Una partida d'esglèsies, [181] velles y noves; *b*) *L'Esposició Industrial* (Gewerbeaustellung), qu'estava tancada com hi vatx anar; *c*) L'*Institut de Cavalleria Militar*, modern; *d*) *Tierärztliche Hochschule* (Alta Escola de Menescals); es segur qu'es un casal grandiós, si hem de judicar per lo que son les altres *Altes Escoles*; *e*) *Vaterländisches Museum* (Museu Patriòtich); está a la *casa* dels artistes *de la ciutat* (Kunstlerhaus), y hi ha mostres d'oficines antigues; uniforms d'empleyats d'altre temps; una potecaria y una casa de conrador d'aquest país, antigues; uniforms militars d'aquí del sigle XIX; condecoracions hannoverianes; vistes de la ciutat, documents, monedes, etc.; *f*) La *Galeria de Retrats, g*) *Familiënmuseum* (Museu de famílies); *h*) El *Jardí Zoologich*; *i*) Diferents hospitals, jardins y parks. Al mitx de plasses y jardins hi ha estátues de sabis y altres homes célebres. No hi falta'l monument de la guerra de 1870, y ara enllestexen la columna de Bismarck.

He dinat, s'es fet hora de partir; aquell senyor del capell no ha comparegut, y jo amb el seu he feta la meua via, me som aficat dins el tren y cap a Hildesheim, aont som arribat devers les quatre y mitja.

Dex l'equipatge a la fonda, prench un tranvia, y icap a veure la ciutat!

Hildesheim es una ciutat d'uns 45.000 habitants; una tercera part catòlichs. Desde l'any 814 es cap de Diòcesi. S'es conservat sempre aquest Bisbat.

Tresch una partida de carrers, y me resulta una ciutat meravellosa per les seues cases antigues, més interessant encara que Hannover. Per

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

elles només pot un venir a Hildesheim. Predominen les cases d'armadura de fusta: grans jásseres amb barrots entrecreuats y entremeliats de mil maneres, plens d'entrepanys de toes allá ont no hi ha finestres, finestrons o portals. La planta baxa es lo més estret; el pis principal s'axampla per tot lo redó de la casa, sortint els caps de les jásseres de la sotilada; y el pis segón s'exampla més qu'el primer encara, y llavò vé la teulada y se torna a axamplar, els caps de jássera que surten a cada pis y les jásseres y barrots que sostenen y aguanten la paret, están plens d'escultura ben sovint y policromats, y fins y tot daurats; llavò hi ha les grans teulades de tant de rost y de gran volada per tot lo redó de les cases, plenes de capsers y biombos y finestres, de altura diferent y contraposades. Com les cases son baxes però ben desiguals, se veuen els grans panys de teulada, rotjos y d'altres colors, formant un conjunt lo més pintoresch, xalest, esplèndit, brillant. De cases d'aquestes n'hi ha del sigle XV, XVI y XVII. Som entrat a una qu'es una cerveseria y es del sigle XVI. Y no [182] es que només n'hi haja un parey de cases axí, o tres o quatre dotzenes, sino centenars.

Anantme'n cap a la Seu, he vista *La Casa de Correus*, nova, ogival, prou gran y ben gentil, y llavò'l *Govern Civil* (*Regierungsgebäude*), nou, grandiós, d'estil renaxement alemany.

Al punt som a la Seu, románica, del sigle XI, completament desfigurada del barroquisme. Fa un atri, tres naus am capelles, creuer, ábside llarga. Els altars de les capelles están a un costat, y a l'altre o a n-el fondo hi ha grans confessionaris. Justament confessaven y estava privat el recórrer l'esglèsia per veurela. El Capítol d'assí ho pren tan a les dents que fins el claustre, qu'es románich, no dexa visitar ni la cripta de devall el chor ni l'atri, en dies de confessió. Jo he pogudes veure les naus y el creuer agenollantme y fent com que resar y passant d'un punt a altre sense mirar p'els costats, com un que passa de llis. L'interior de les naus está casi tot desfigurat del barroquisme. La nau major té un cel-ras am grans recuadros de guix, com una sala d'una casa particular. Fa tres trasts, dividits per pilars rectangulars, y entre pilar y pilar hi ha dues

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

columnes, y axí resulta cada trast subdividit en tres. Sembla qu'això es una distribució característica de la baxa-Saxònia.

El chor es molt alt: hi pujen per una partida de graons. Ocupa, no sols l'ábside, sino'l trast central del creuer y devant de tot té l'altar major, molt sobri. A n-el bras-sur hi ha la célebre columna de Crist, de bronzo, de quatre metres d'alt, plena de baxos relleus en espiral, representant els diferents passatges de la vida pública del Bon Jesús, desde'l seu batisme fins a l'entrada a Jerusalem. La cripta es románica, y guarda la tomba de St. Godehart.

Dins el chor hi ha figures d'apóstols de la primera mitat del sigle XII y la tomba de Sant Epifani, de plata daurada, plena de baxos relleus, de la primera mitat del sigle XI.

Y a l'atri hi ha unes portes de bronzo, plenes de baxos relleus de l'Antich y Nou Testament, que les va fer el bisbe d'assí, St. Bernwart, del sigle XI. Y no les he pogudes veure tampoch.

Devora l'altar major hi ha una corona de llum, feresta de grossa. Té 20 metres de redó. Es massa grossa per aquexa esglèsia y está massa baxa.

El tresor de la Seu conté coses molt precioses per llur valor artístich y històrich; pero tampoch l'he pogut veure perqu'es dia de confessar. Ja hu val!

Surt d'assí, y vetx, a la gran plassa de devant, l'edifici del Tribunal y el *Palau del Bisbe*, no gayre gran, ben adesat y [183] playent; vetx l'estátua de bronze, demunt socle de marbre, del bisbe St. Bernward, tan benemèrit de Hildesheim.

Seguint de d'allá, pas per devant del preciós casal del *Römer Museum*. El fundá'l Dr. Römer, mort l'any 1894. Es molt notable per les seues col·leccions arqueològica y paleontològica.

Més enllá he trobada l'esglèsia de Santa Magdalena, catòlica també, consagrada l'any 1224 y desfigurada casi de tot p'el barroquisme a n-el sigle XVIII, de tres naus, am creuer y àbside llarga. Conté diferents preciosidats artístiques; la *creu d'or* de St. Bernward y els dos canelobres.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Arrip després a *Michaeliskirche*. La tenen els protestants y per lo metex está tancada. Cerch l'escolá y m'obri. Es interessantíssima. Pertenexia a l'abadia benedictina que hi havia aquí. La fundá'l bisbe St. Bernward, l'any 1001-37. Se calá foch, y la referen, consagrantla de bell nou l'any 1186. L'any 1855 la restauraren. Es una de les esglèsies romániques notables d'Alemanya. Fa dos creuers, tres naus y ábside molt llarga am nau absidal y cripta devall, finestrals per tot y el paladar pla, de fusta, policromat esplendidament. Les parets de les naus laterals son ogivals y les finestres també. Tot d'una, com entren, fa'l primer creuer, dividit en atri o entrada y baptisteri a l'esquerra am figures antigues de sants per les parets, y el bras se veu que no'l fan servir de res. Hi ha un retaule ogival, pla, de la Mare de Deu am tres sants a cada banda y llavò els Passos de la Passió y Mort afilerats a la paret. Se veu que no fan servici. Els protestants no van d'axò. Aquests brassos de creuer fan dos trasts cada un; el forà té una galeria superior o tribuna. Els pilars divisoris de les naus están com a la Seu: un pilar rectangular y dues columnes cilindriques, un altre pilar rectangular y altres dues columnes. Hi ha tres trasts axí. Llavò vé l'altre creuer, que li falta el bras sur, y restauren el bras nort. L'ábside, am tres finestrals de mitx punt está inservible. Aquest creuer y l'ábside están separats amb una postissada perque hi fan obra.

He demanat a l'escolá si poria passar allá dessá tal postissada, y me diu que no. Sortim, el dex; contempl l'edifici de defora, qu'es molt sobri, y m'acost a l'ábside, y hi trop obert un portal, m'hi afich, me trop dins el segón creuer y l'ábside. Encara hi ha part del cadirat! —Hi havia picapedrers y negú m'ha dit que no pogués passar.

La cripta, la conserven els catòlichs, y té les claus l'escolá de Santa Magdalena. Me'n hi vatx, y un al·lot m'hi acompanya, y la'm mostra tota: fa tres naus, qu'ocupen el lloch de l'ábside y tot el trast del creuer. A n-el centre, dins un clot hi ha la tomba de [184] St. Bernward; demán a l'escolanet quines funcions relligioses fan a n-aquesta cripta y me diu que'ls dimegres de cada setmana.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'assí, y pas per devant *Andreaskirche*, ogival, del sigle XIV, en poder dels protestants, amb el campanar, de 118 metres, demunt el portal. A n-el costat d'aquexa esglèsia hi ha un petit *Museu* de trossos y reproduccions de cases antigues tombades y bocins d'escultura de pedra. Comensa a fer gotes ben espesses. Com he dexat el paraygo a la fonda, seguesch endevant y fas com els d'Eivissa, en ploure: la dex caure. Pech a l'esglèsia de Santa Creu, catòlica, per demanar si demá hi poré dir missa y a n-e quina hora. L'escolá y el Rector me reben amabilíssimament. Conversam un'estona, y fa un ruxat ben fort. Prench el tranvia, y cap a la fonda. Plou mes d'una hora ben fort.

Posem punt y fins demá, si Deu ho vol.

Setembre. DIA 15

Esglèsia de Santa Creu. —Esglèsia de St. Godehart. —Altres edificis. —Cap a Goslar. —La ciutat. —Cases antigues notables. —Esglèsies. —Kaiserhaus. —Domkapelle. —Cap a Braunschweig [Brunsvic]. —Museus Ducal de la Ciutat y Patriòtich

M'axech a les quatre y mitja, enllestesch les meues coses, y a les sis icap a dir missa a Santa Creu! La hi dich, y ja hi ha prou gent. Donades grácies, estudiy una mica aquexa esglèsia. La feren románica, però'l barroquisme la desfigurá. Fa tres naus sense capelles, creuer, ábside llarga (un trast y el mitx redó) y a n-el creuer, a l'enfront de les laterals, unes absidioles amb un altar y un retaule barroch. El paladar es pla, de fusta, policromat a n-el creuer; chor y ábside y les parets de tot axò també hi están. Les altres parets son blanques. Pujen a n-el creuer amb set o vuyt graons. A defora es tot barroch.

Surt d assí, pas per devant l'antiga esglèsia dels caputxins, barroca, y no gayre lluny del *Gymnasium Andreanum*, y cap a St. Godehart. Es una esglèsia románica interessantíssima, per mi més que la Seu y casi tant com Sant Miquel. Es del sigle XII y restaurada a mitján XIX. Fa tres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

naus sense capelles, creuer, cúpula, ábside d'un trast y el mitx redó y nau absidal am tres absidioles. A n-el creuer a l'enfront de les naus menors també hi ha una absidiola. Adevant, en lloch de portal, hi ha un'ábside: abax servex de baptisteri y dedalt per l'orgue. Els brassos del creuer tenen dos trasts. Els pilars divisoris de les naus están com a la Seu y Sant Miquel, y lo metex a n-el dau del chor y l'ábside fa unes arcades am columnes que comuniquen am la nau absidal. [185] L'altar major está a n-el mitx redó, amb un retaulet románich, molt bax. La cúpula está condemnada; fa unes petxines y llavó un pla vuytavat. Els finestrals de mitx punt per tot están molt amunt. Tota l'esglèsia está policromada y la nau major, chor, ábside y el trast del chor, historiats am passatges de les vides de Jesús y Maria y sants y ángels. A la copinya de l'ábside hi ha el Bon Jesús assegut al mitx dels Evangelistes y ángels. A n-el vuytavat de la cúpula hi ha el bust també del Bon Jesús al mitx dels Evangelistes y a les petxines ángels. Lo demés del paladar es llenya vista, amb unes creus de clar-y-oscur. A n-el bras sur del creuer a mitján altura hi ha una jássera atravessada y un gran Sant Crist demunt am Maria y Joan devora. A n-el chor hi ha una corona de llum que casi arriba de banda a banda; s'aguanta am vint y quatre vergarines, y té una figura de sant assegut allá ont aferra cada vergarina, y les vint y quatre s'apleguen de tres en tres y n'arriben a vuyt al mitx, penjant d'un templet que vola demunt un estol de xerefins. —Els defores d'aquexa esglèsia son llisos, severs. Fa dos portals menuts a cada costat, y dos campanars a la fatxada, moderns y despullats. La cúpula es de dos daus, el superior am finestrals bessons a cada cayre.

Surt d'assí, y travessant carrers y plasses, pas per devant un hospital, ben gran, modest, y per devant el *Gymnasium Josephinum*, gran, del sigle XVII, devora la Seu, aont he provat si poria veure l'atri, però justament predicaven, y he feta la meua via, veent una partida més de cases d'aquelles tan pintoresques, entre altres, *Rathaus* (casa del Consell). Aquesta es ogival, molt gentil, començada a n-el sigle XIV, restaurada la derreria del XX. Just devora hi ha *Tempelherren*, casal ogival

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del sigle XIV, gentilíssim, y *Vedekindhaus,* avuy *caxa d'Estalvis*, de llenya y toes, fatxada de tres capsers, policromada, plena de frisos y escultures, hermosíssima. Per falta de temps no he pogut veure: *a*) la *Landwirstchaftsschtule* (escola d'economia rural), ogival, gentil de tot, ben gran, nova; *Realgymnasium*, nou també y ogival, gran y ben de veure, la *Bismarcksäule* (columna de Bismarck), románich-modernista, molt genial: *Kaiserdenkmal* (monument de l'Emperador), l'estátua a cavall y la Germània que l'acompanya, de bronzo, el socle de granit sense llisar, am baxos-relleus; *Elisabetkirche*, románica, de tres naus, am dos campanars a la fatxada, quadrats, pujantse'n una gran paret de l'amplária de les tres naus y de la gruxa dels campanars, molt més amunt que la nau major. De dalt aquexa paret pujen els dos campanars y entre y entre la gran paret fa dos finestrals subdividits en tres per dues columnetes. Aquexa forma de fatxada es molt usual a n-aquexes terres. —[186]També hi ha l'altre gran casal *Knochenhauenamtshaus* (casa de l'ofici de tallador d'ossos), un dels interessants d'Alemanya, d'aquest sistema de llenyams y toes; de l'any 1529 y restaurat l'any 1884.

Don aquexes clarícies de tals monuments per via de les fotografies que n'he trobades.

També hi ha una *Stadtbibliothek*, y no he pogut aclarir de quants de volums es.

Me'n vatx a la fonda a les nou, din per tenir més temps a Goslar, m'afich dins el tren, que per camps, a trossos plens de garbes, a trossos verts de patates o prats y a trossos plens de bosch ben espès, am qualque pujolet ensá y enllá, m'ha duyt a Goslar. A la una hi som arribats.

Goslar es una ciutat antiga, de 17.500 habitants, a n-el peu d'un serralt y ran del riu *Gose*, no gayre gros.

Dex l'equipatge a l'estació, y ¡cap a córrer la ciutat!

Trop tot d'una *Neuwerkkirche,* una esglèsia de tres naus comensada románica, a n-els sigles XII y XIII, però refeta ogival més envant, am dos campanars a la fatxada y la paret de la metexa gruxa qu'els campanars fins a contrapassar d'un bon tros la teulada de la nau major. Dedins hi ha

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

pintures murals del sigle XIII y una trona notable. L'ocupen els protestants. El portal de la fatxada es ben petit.

Seguesch de d'allá y trop l'esglèsia catòlica de Sant Jaume (*Jakobikirche*), comensada románica, però refeta ogival a n-el sigle XV, de tres naus am creuer, ábside llarga y un retaulot barroch que no dexa veure el redó absidal, sempre tan ayrós.

M'afich a-les-hores dins el cor de la població y me trop que totes les cases son de jásseres, barres y toes y teulades de molt de ròst. Les jásseres y barres descriuen ánguls y triánguls, poligons de mil classes, policromats y esculturats, y a voltes daurats y tot; les toes están de mil postures diferents, fent espines de pex, creus, zigzags, dents de serra; el pis principal vola demunt la planta baxa y el pis segón demunt el principal, y la teulada demunt tots plegats, y es de tant de ròst que dona lloch per un parey de pissos, y fa capsers contraposats, y finestres y finestrons y ulls de bou que corren de la teulada per via de biombos, que tenen també la seua teuladeta de dos aygovessos. Les teules son rotges, y devegades, cubrexen també la paret del capser y devegades totes les parets fins abax. Tot axò fa una combinació de colors, de perfils y línees la cosa més pintoresca, riolera y esplèndida que vos pogueu imaginar. No he vist res consemblant, ni a Berlín; sols a Hildesheim y a Hannover a redols. La plassa del mercat en té una partida [187] de cases axí, y ademés *Rathaus* y *Kaiserworth*, de pedra, però ben interessants. *Rathaus* es ogival, del sigle XV, amb un pòrtich y una gran sala y una capella molt de veure tot, gentil, brillant.

Kaiserworth, magnífic casal de la derreria del sigle XV, fet per casa del gremi de sastres, am pòrtich y gran teulada y jochs de finestres ben gentils, y entre y entre vuyt estátues d'emperadors alemanys adossades.

No gayre lluny d'assí hi ha el *Museum des Naturwissenschaftliches Vereins* (Museu de l'unió de les ciències naturals), que guarda un aplech ben apreciable de minerals y fòssils, trobats dins aquexa regió.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Allá devora hi ha *Marktkirche,* de tres naus, ogival, amb dos grans campanars a la fatxada y la paret com a *Neuwerk* y St. Godehart y la Seu de Hildesheim.

A tots aquests contorns n'hi ha una partida, de cases de fusta y toes, policromades, ben de veure: entre altres, el *Tribunal* y la *Casa de Correus*, la *Policia* y una *escola-de-noyes*.

No me'n sabia dexar de mirarho, però el temps corria y volia veure *Kaiserhaus* (Casal de l'Emperador), un dels edificis profans de l'edat mitja més notables d'Alemanya. S'alsa demunt un replá del serralt de devora la ciutat; el fundá probablement l'emperador Enric III; a n-el sigle XI s'hi pegá foch y el referen a n-el sigle XIII y més tart a n-el sigle XVI, y la segona mitat del XIX el restauraren completament. Es románich pur, deliciós.

Hi ha *Reichsaal* (sala de l'Imperi), que té 47 metres de llarg, 15 d'ample y 10 d'alt, de volta, tota policromada[,] cubertes les parets de pintures murals y a n-el centre una gran pintura alegòrica de la restauració de l'Imperi Alemany. A la paret de llevant hi ha una filera de finestrals de mitx punt.

Devant aquest casal hi ha dues estátues de bronzo a cavall: Frederic Barba-rossa y Guillem I.

Devall d'aquí cap a *Domkapelle*, una capella conservada de l'antiga Seu. Es un petit museu arqueològich, ben ordenat y presentat.

S'es fet hora de pegar cap a l'estació, y hi som anat per carrers diferents. Per tot he trobat casi lo metex: cases y més cases de fusta y toes, ben pintoresques. En trop una a un carrer, tota de toes, amb pilastres y finestrals y un gran pati devant. Ja será una escola, he pensat. Ho demán a al·lots que juguen per allá y me diuen qu'es una *Volksschule*.

Ademés de tot axò, hi ha a Goslar: *a*) *Fenkner's Museum*, un aplech ben interessant d'antiguedats, mobles y pintures de la Saxònia baxa, axò es, d'aquexa regió; *b*) unes quantes d'esglèsies [188] més y un monument de Bismarck; *c*) un *Gymnasium*; *d*) y passeys y jardins per la gent.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Tot axò a una població de 17.000 habitants.

Excusat es dir que no veuen una retxeta ni una taqueta a cap fatxada. ¿Es que no hi ha al·lots p'el carrer o, si n'hi ha, son uns sants? No, es que hi ha una Policia que no perdona Meco, y qui la fa, la paga. Els al·lots y llurs pares ho saben prou axò, y van ben ulls espolsats y alerta mosques.

A les quatre y mitja me pos dins el tren, que'm du a Braunschweig [Brunsvic], y pos a *Hôtel Monopol*.

Aquesta ciutat es la capital del Ducat independent de Braunschweig-Lüneburg, de 135.000 habitants, al mitx d'un pla romput per qualque pujol, tot ben conrat o bosch ben espès; y passa ran de la població el riu *Oker*. Els carrers son amples, ben empedregats y molts d'asfaltats, amb aceres magnífiques, tot ben net. Les cases son de pochs pisos y n'hi ha moltes de monumentals, de les velles y de les noves. A n-els barris vells, qu'es lo que més he visitat, casi totes son de fusta y toes y tan pintoresques y interessants com a Goslar y Hildesheim.

Els edificis públichs qu'he vists son tots importants. He vista la *Casa de Correus y Telegrafs*: es grandiosa, nova, ogival; més enllá, l'esglèsia de Sant Miquel, ogival, antiga, modesta, en poder dels protestants, tancada, ben cuydada. Hi havia al·lots que jugaven per devora y dos que li pedregaven la teulada. El primer cas qu'he vist d'axò. Es un barri qu'en passa poca gent. —Més envant he trobada l'esglèsia de Sant Martí, de tres naus, comensada románica la darreria del sigle XII, axamplada a mitjàn XIII, d'estil de transició y acabada a n-el XV ogival, amb dos campanars a la fatxada, de 66 metres, empujantse'n la paret intermèdia tan gruxada com ells, molt més que la nau major. El portal de la fatxada es molt menut; demunt el portal del costat nort, *Brauttor* (portal de la novia) hi ha un alt relleu de la mort de Maria Verge y llavò 'l Bon Jesús al mitx de les verges *prudents* y de les *fátues*. P'els baxos de les parets hi ha aficades grans llapides sepulcrals am baxos relleus de les persones qu'eren enterrades devall; y axò(,) no sols se veu a n-aquexa esglèsia, sinó a casi totes les altres.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Devant per devant de Sant Martí hi ha *Altstadtrathaus* (casa vella del concell de la ciutat), ogival, comensada el sigle XIII, acabada a n-el XV y restaurada a mitján XIX. Es molt gentil, fa un gran pòrtich y es tota plena de pilastres, finestrals, arcades, cresteries y pinacles y estátues adossades part-demunt el pòrtich. Fa dues ales una de 18 metres de llarch y l'altra de 17.

Més enllá he trobats dos *Gimnasis*, de filera: *Realgymnasium y* [189] *Gymnasium Martino-Catharineum*, edificis grans, majestuosos, el primer nou, tots dos am patis y jardí per jugar els al·lots.

Més envant he trobada l'esglèsia de Sant Pere, ogival, antiga, modesta, y després la *Brüdernkirche* (esglèsia dels germans), ogival també, antiga y prou gran. Té un retaule a l'altar major y importantíssim, ogival pla, tríptich que's tanca. Fa dos sostres de sants devall dosseret, y al mitx Jesús a la creu y Maria y Joan al peu. Hi ha 36 sants. He vist que hi entraven al·lots y m'han dit que hi anaven a aprendre la doctrina. Es protestant. Just devant hi ha l'estátua, de bronzo, del Dr. Bugenhagen, que dugué el protestantisme a n-aquesta ciutat. ¡Bona glòria! ¡Quin conte més ferest degué haver de donar devant Deu!

Seguint endevant la descuberta, trop *Neustadtrathaus* (casa nova del Concell de la Ciutat), del sigle XVII, pseudoclássica, gran, amb ordes de columnes y gran gornisa, freda, axuta, devora aquelles cases de fusta y toes dels sigles XV, XVI y XVII, que la rodetjen.

Després he vista l'esglèsia de Sant Andreu, de tres naus, comensada a n-el sigle XII románica, seguida a n-el XIII d'estil transició, am dos campanars vuytavats a la fatxada: un sense acabar; l'altre de 92 metres d'alt, del sigle XV y renovat a n-el XVIII. Els trasts de les naus laterals fan capsers, adefora.

Just allá devora hi ha la célebre casa *Alte-Wage*, de fusta y toes, del sigle XVI, restaurada fa poch, policromada, am dauradures y tot, espléndida, preciosa.

Més enllá he trobat un brollador al mitx d'una plassa, molt rialler: una gran pica rodona; a un costat una estátua de bronzo d'un homo

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

assegut, en cosset de camia, espitellat, cama a l'exar, a un peu té un xoquí que li penja, y que's mira rient dues òlibes y tres moneyes que volten la pica y hi tiren un bon raig d'aygo per la boca.

D'assí pech a la gran plassa *Hagenmarkt*, amb un monument al mitx a *Enric el Lleó*, rodada d'algunes cases antigues, ben de veure, devant la gran esglèsia de Santa Catalina, comensada d'Enric *el Lleó* (sigle XII), románica, seguida desprès ogival, de tres naus, am capser a n-els trasts, creuer y gran fatxada de dos campanars desiguals y la paret intermèdia que se'n puja amb ells molt més que la nau major, fent amunt de tot un gran finestral am calat deliciós. Els campanars son vuytavats; el portal major, no gayre gran; y l'interior, modernament policromat.

Voltant a la dreta, trop una partida d'edificis ben, notables: *a*) *Finanzgebäude* (edifici d'Hisenda o rendes), ogival, modern, grandiós, majestuós. *b*) *Neues Rathaus* (casa nova del Consell), [190] ogival, gentil ferm, grandiosa, fent diferents capsers y torres adossades; y una de quadrada per rellotge a un cornaló, molt alta y d'una cuculla ben preciosa; a n-els baxos hi ha *Rastkeller* (celler del *Consell*), románich, policromat: y hi venen vi i cervesa p'el qui vol anar a beure'n. A moltes ciutat alemanyes he trobat aquests cellers a la *casa del concell*. Els alemanys son axí. Dins el metex casal hi ha l'Arxiu y la Biblioteca de la ciutat (de 35.000 volums). *c*) *Burg Dankwarderade*, edifici mitx-eval, románich, mostra notable dels edificis profans d'aquell temps, comensat, segons tradició, a n-el sigle X, refet diferents vegades per soscayres de foch y de guerra, restaurat escrupulosament y esplèndidament la derreria del sigle XIX. Fa diferents cossos am capsers y galaries de bessons, escales y torretes y capitells, elegant fora mida. Hi ha una sala de festes de 40 metres de llarch per 43 d'ample, magnífica, *e*) El *Dom* o antiga *Seu*, de cinch naus am creuer, sense cúpula ni capelles. Té per titular St. Blai. La comensá Enric *el Lleó* (sigle XII), románica; a n-el XIV y XV li afegiren naus laterals ogivals, que fan un capser a cada trast, am dos campanars vuytavats a la fatxada, sens acabar, alsantse amb ells la paret intermèdia molt part-demunt la nau major, fent un finestral ogival amb

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un calat preciòs que sostenen sis columnetes ben ayroses. L'interior es tot policromat de no fa gayre, am gran esplendidesa; les voltes son d'aresta y les columnes de les naus menors entorcillades; el chor surt de l'ábside, umpl el trast del creuer y arriba fins a mitján trast primer, y aquí tenen els protestants llur altar, derrera'l qual s'alsa el grandiós candeler, de quatre metres, que feu fondre Enric *el Lleó*. Part-demunt hi ha entrevessada de banda a banda una jàssera (trabs) tota plena d'obratge, am tretze busts de sants dins unes arcadetes enfondides que hi ha; aguanta aquesta jássera un gran Sant Crist, Maria y Joan y dos sants més. El chor avuy está com a condemnat perque no servex p'el culte protestant. El mostren només. Les parets y voltes del chor, ábside y creuer están tot historiades de passatges de l'antich y Nou Testament, ángels y llegendes de Sants, com Sant Blai y Sant Tomàs de Canterbury; tot axò modern, pero molt ben endressat y eczecutat. Hi ha dins aquexa esglèsia una partida de sepulcres de prínceps d'aquest ducat de Braunschweig [Brunsvic], entre altres, de l'emperador Ot IV. Devall el chor hi ha una cripta aont están enterrats 45 duchs d'aquest Estat.

No gayre lluny del *Dom* hi ha'l grandiós y magnífich *Palau Ducal*, residència ordinária dels Duchs, d'estil grech-romá.

Més enllanet hi ha'l *Museu Ducal*, del metex estil, molt gran y majestuós y que conté grossos tresors d'art. La base d'aquest [191] museu son precioses col·leccions que feu un dels Duchs d'assí, del sigle XVIII, durant sos molts de viatges y d'un altre duch posterior, molt afectat de les Belles Arts. Hi ha unes cinquanta sales totes plenes d'objectes, molt ben instalats, ordenats y cuydats. Hi ha *a*) una sala d'antiguedats gregues, romanes y etrusques; *b*) una sala d'objectes mitx-evals y coses d'esglèsia; *c*) una sala de mobles, rellotges y tapissos gobelins dels Duchs; *d*) set sales de reproduccions en guix d'estátues y baxos relleus famosos; *e*) la galeria de pintures es nombrosíssima y de gran valor. Hi ha sales de les velles escoles, dels sigles XIV-XVI; de les diferents escoles dels Països Baixos, dels sigles XVI y XVII; de les alemanyes dels metexos sigles y del XVIII, sales especials per les escoles holandeses, italianes y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

franceses. Llavò hi ha una partida de sales de majòliques, porcellanes, esmelts, traballs preciosos, indústries artístiques en cera, fusta, ivori, bronzo, etc., monedes y pedres precioses. De majòlica italiana hi ha devers mil pesses.

Es una cosa fora mida, lo que hi ha a n-aquest museu.

No es tan gros, pero val prou també el de la *Ciutat* (*Städtisches Museum*), que no li está gayre lluny; edifici ben gran, sense gayre carácter. Hi ha una bona col·lecció d'antiguedats pageses del país, model·los de cases y vestits d'assí d'altre temps, y ademés una col·lecció etnográfica, prehistòria, antiguedats del ducat de Braunschweig [Brunsvic], una reproducció de la ciutat tal com estava a n-el sigle XVII, treballs de ferreteria, coses de gremis, instruments de música, monedes de Braunschweig [Brunsvic], mobles, antiguitats esglesiástiques, un magnífich tríptic ogival pla que's tanca, del sigle XV, pintures modernes, gravats, indústries artístiques, cerámica, vidres.

Hi ha ademés un *Museu Patriótich (Vaterlandisches Museum)* amb uniforms, armes, banderes, model·los de canons d'artillería, vistes de Braunschweig [Brunsvic], retrats d'homes célebres d'assí, condecoracions, monedes, vestits del poble y filoses, també d'aquexa ciutat.

En matèria d'ensenyança está ben proveïda Braunschweig [Brunsvic]. Tè una *Alta Escola Tècnica* (*Technische Hochschule*), grandiosa, d'estil renaxement italiá, moderna. Hi ha precioses col·leccions d'arquitectura, d'arts d'enginyeria, de mecánica, de física, de mineralogia, y llavò un bon museu d'Història Natural.

Hi ha, ademés dels dos *Gimnasis* citats més amunt, una *Oberrealschule*, un *Lehrerseminar*, una *Garnisonschule*, un *Laboratori Mecánic*, un *Jardí Botànich*, un *Neues Gymnasium*, una partida de passeys, jardins y parks y altres esglèsies que no he pogudes veure. Els catòlichs només n'hi tenen dues. Se veu que son la minoria. [192]

Ja fosca negra, me som retirat a l'hostal. Entr a n-el menjador per sopar y tocava una orquesta precioses composicions. —Ja mos sortirá a qualque banda aquesta música, he pensat tot d'una.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sop, arregl feynes y ¡a jeure!

Setembre. DIA 16

Cap a Magdeburg. —Aquexa ciutat. —Neues Museum. —La Sèu. —Altres edificis

M'axech a les quatre y mitja y arretgl feynes. Surt devers les vuyt a córrer la ciutat per acabar de formarme'n una idea. He correguts una partida de carrers. He contats fins a nou monuments a homes o fets célebres d'assí, dins plasses y passeys de la ciutat, en general, interessants.

Me'n vatx a la fonda, demán el conte y me diuen que son *quatre marchs*, cinch pessetes justes, just de dormirhi un vespre. ¡Sí qu'es sortida, la música d'anit passada!

Pach, fent el propòsit de no pujar a cap cambra d'hostal que no sapia primer lo que m'ha de costar, prench l'equipatge y cap a l'estació!

M'afich dins un tren que'm dexa a Magdeburg prop de les dues. Dex l'equipatge a una fonda assegurantme devant devant de que no'm farán pagar mes música que la que jo comanaré, y ¡a córrer la ciutat manca gent!

Magdeburg es una gran ciutat, de 235.000 habitants amb els arravals que la volten. Está ran del riu Elba, qu'assí fa tres brassos; es un gran centre de línies-fèrrees, una de les plasses comercials més importants de l'Alemanya del nort, y el primer mercat de sucre. Hi ha una partida de fundicions de ferro y fábriques de máquines.

Com a població, es garrida com les altres ciutats modernes d'Alemanya: carrers amples, ben empedregats els qui no son asfaltats, prou nets, les aceres ben playents, cases de bon aspecte, algunes modernes, monumentals, grans botigues, mostradors colossals, pero casi res de les admirables cases de fusta y toes d'Hannover, Hildesheim, Goslar y Braunschweig [Brunsvic].

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Per aprofitar el poch temps que'm queda, pech tot-d'una a *Städtisches Museum*, y trop tancat. ¡Justament componen el trispol, segons diu un ròtul a la porta y no poren entrarhi. ¡Paciència! Demán si *Neues Museum* es visitable y me diuen que sí. Me'n hi vatx escapat. Es un edifici nou de trinca, d'estil renaxement alemany amb influències romániques, gran, gentil, am jardí y a n-el portal d'entrada una estátua colossal de l'emperador [193] Frederic III. Mir el ròtul de la porta, perque a Alemanya, si lletgiu tots els ròtuls que hi ha, sabeu tot lo que vos pertoca fer, y me trop que tots els dies es franca l'entrada, però avuy, perque fan net, costa un march. Es célebre, axò, pero no hi ha altre remey que doblegarhi el coll. Pach el march, y entr. Per dedins es verament espléndit tot, y s'hi troben molts de tresors artístichs. Hi ha de tot y per tots els gusts: mobles, vestits, robes, brodats, randes, ferros, porcellanes, cerámica fina y comuna, joyes, objectes d'església, estátues, baxos relleus, y de tot axò n'hi ha de diferents nacions y sigles. Les col·leccions de gravats, dibuxos y galeria de pintures son ben acceptables y hi ha molta de cosa. Hi ha també reproduccions en guix de moltes d'estátues cèlebres gregues y romanes y de l'época mitj-eval. Resulta un museu interessantíssim.

D'assí me'n vatx cap a la Sèu, avuy en poder dels protestants. Es una de les grans Sèus d'Alemanya. Els arquebisbes de Magdeburg eren Prínceps Electors de l'Imperi, y llur església per forsa havia de tenir una gran importáncia. Es ogival, de tres naus, sense capelles, am creuer, sense cúpula, ábside ben llarga, nau absidal y dos campanars a la fatxada, amb la paret intermèdia que se'n puja tan gruxada com ells molt part-demunt de la nau major, acabant amb un capser qu'enquadra una claraboya, y més avall fa dos finestrals, molt allanguits.

L'edifici té 119 metres de llarch; y la nau major, 32 d'alt. Els campanars, 132. Dedicada a Sant Maurici y Santa Catalina, la fábrica actual la comensaren la primeria del sigle XIII, la seguiren a n-el XIV, l'acabaren la primeria del XVI, y la restauraren la primera mitat del XIX.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

El portal major, en gradació, de tretze arquivoltes aboxellades; el portal fa un pilar al mitx amb una figura de bisbe adossada y a n-el timpá un calat; corona'l portal un capser molt puntarrut. Entrau y trobau tot-d'una l'atri, quadrat, amb un sepulcre al mitx, de bronzo, d'un bisbe, amb una estátua ajeguda y una partida de estatuetes adossades a n-els quatre costats del socle. L'atri desemboca a la nau major, sense cap paret divisòria. Les naus fan cinch trasts, pero a les voltes cada trast se subdividex en dos, fent un joch de nirvis molt enginyós, corresponent a les naus major y menor, dos finestrals a cada trast. Els brassos del creuer fan dos trasts, amb un grandiós finestral de sis compartiments a cada cap, y l'ábside fa dos trasts y llavò les cinch cares propiament absidals, amb un trifori o galeries superiors per tot lo redó, am finestrals part-demunt y estátues de sants adossades a n-els pilars a l'altura del trifori. El chor avensa dins el [194] trast central del creuer amb una tanca d'estil ogival florit, plena de pilarets, arcades, capsers y cresteries, amb estátues de sants, am dos portals de comunicació, quedant en realidat el chor incomunicat am la resta. Dins el chor se conserva el cadirat antich, amb uns paravents ben preciosos, y l'altar major, qu'es el més gros qu'haja vist may (dos metres d'ample y 4,78 metres de llarch), tot d'una pessa la taula y tot d'una pessa el socle que l'aguanta, més estret y més curt. Avuy está sense servici. Els protestants tenen l'altar a l'embocada de la nau major a n-el creuer, am dos canalobres demunt y un gran Sant Crist derrera, dalt una columna. A la nau absidal hi ha cinch capelles. La part baxa de l'ábside y creuer, que es lo primer que feren, es més románica qu'ogival. A totes les finestres hi ha vidrieres de colors, modernes, historiades de l'Antich y Nou Testament. Les més inferiors son les de l'ábside. Les dels caps del creuer y de les naus menors son de les millors qu'he vistes.

Els pilars que dividexen les naus son quadrats, am dos pilarets planers adossats a la cara de la nau major y a la de la nau menor, y per totes les cares y recons s'hi enfilan columnetes cilíndriques que se'n pujen a sostenir els archs torals, formers y diagonals de les voltes.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Per veure aquexa Seu, qu'ordinariament es tancada, hi ha que pagar 60 Pfennige. Los he pagats, y dos senyors més y quatre senyores son entrats ensems. Jo m'he tret el capell, y ells tot d'una no, després sí. Vista la Seu, entram a l'atri, y tots s'han posat el capell, jo no. Tornam passar a la nau major, y ells capell posat y l'escolá el primer, y me deyen que jo'l me posás també. He dit que no, per respecte a n-aquexa esglèsia, feta dels catòlichs y consagrada, encara que profanada dels heretges.

He demanat per pujar a n-els campanars. He hagut de pagar per això 25 Pfennige més, un senyor y una senyora d'aquells me han acompanyat, y sense l'escolá, que ha tenguda peresa, ¡per amunt tots tres! Es una mica sobrat haver de pujar prop de 100 metres. Com som estats a la balconada del campanar del nort, a n-el comensament de la pirámide, llavò hem vist lo amunt qu'érem. Teníem part-devall, però ben avall, les tres naus de l'esglèsia, formant una creu colossal la teulada; teníem molt més avall encara tota la ciutat de Magdeburg y tots els arravals y el gran pla per ont tresca l'Elba y la vista s'hi pert; y tots els edificis, fins y tot les esglèsies, les vèyem per les teulades. En vèyem una bona partida de campanars y xemeneyes de fàbrica. He demanat a n-aquell senyor quantes d'esglèsies catòliques hi havia, y m'ha dit que una dins el cor de la ciutat vella, Sant Sebastià, y una a cada un dels arravals qu'hi ha. [195]

Som devallats més aviat que no hi érem pujats, aquells senyors se'n son anats, y jo he eczaminat una mica el gran claustre, mitx románich y mitx ogival que hi ha aferrat am la Seu, y he seguit mirant aquesta per defora fins qu'he tenguda claror.

¡Quina llástima qu'una Seu tan important haja d'estar en poder dels protestants! Però hi ha qu'agrairlos que l'hajen conservada tant bé y restaurada am tant de gust y d'esplendidesa. Lo qu'es llur, donarlosho.

Me som aturat a comprar postals de tot lo més notable de Magdeburg, y he carregat fort, y després cap a l'hostal manca gent a sopar y a jeure.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

De demunt el campanar de la Seu hem vists els edificis principals de la ciutat, ademés de la partida d'esglèsies. Just bax de nosaltres teníem el *Regierungsgebäude* (Govern Civil), molt gran, nou, d'estil modern; *Oberpostdirection* (casa de correus y Telegrafs), edifici nou, grandiós, d'estil renaxement alemany amb influències romániques; *Generalkomando* (capitania General), casal pseudo-clássich, pero gran y majestuós; *Vorbereitungsschule* (escola preparatòria per les superiors); *Domgymnasium* (gimnasi de la Seu) ben interessant. Colombrávem més lluny *Justizpalast*, un casal nou també, inmens, d'estil renaxement alemany amb influències ogivals; el cos central de la fatxada, sobre tot el portal y les dues torres que'l flanquetjen, son gentils de tot. També's colombrava: *a*) *Katholische höhere Töchter-Schule*, edifici nou, gran que tira a ogival; *b*) *Kunstgewerbe und Handgewerbeschule* (Escola d'indústries artístiques y d'indústries manuals), casal nou, de toes, gran, majestuós am patis y jardins; *Augusta-Schule*, nova, molt gran y majestuosa, románica; *Rathaus* (casa del Concell), molt gran y gentil, d'estil grech-romá; *König Wilhelm Gymnasium*, un edifici ben avengut, y més enllá, sobresortint demunt tot, el grandiós edifici d'estil modernista, molt xelest y elegant, qu'inclou *Fortbildungsschule* (Escola aont seguexen llur educació els qui no han de passar a ensenyanses superiors); *Köningliche Baugewerbeschule* (escola reyal d'indústries de la construcció) y *Königliche Maschinenbauschule* (escola reyal de construcció de máquines). Devant *Rathaus* hi ha'l monument de Ot *el Gran*, del sigle XIII, el més antich que's conex a Alemanya. Es també ben notable el monument de l'emperador Guillem I, a cavall, de bronzo l'estátua, dalt un socle majestuós. N'hi ha d'altres de monuments al mitx de plasses y passeys, pero no he tengut temps de veurelos.

He trobat que'm bastava.

Setembre. Dia 15

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Cap a Halle. —El Dr. Villà. —La jovenea d'Alemanya y la moralitat. —El Dr. Suchier. —Cap a Leipzig

M'axech a les quatre y un quart y arretgl feynes. A les set m'afich dins un tren, y ¡cap a Halle! Hi arribam a les vuyt y mitja. No me sent tan estrany aquí per la mesada que hi vatx habitar. Me'n vatx a ca'l Dr. Villà; el trop a la Clínica, enfeynadíssim. A les onze y busques sortim, mos passetjam y després a dinar a un restaurant! Li cont lo qu'he corregut, y ell me descriu els estudis qu'están fent a la Clínica sobre 'l cervell y l'espinada. Es un entusiasta de la ciència. —M'ha contat que per admetre'l com a Metge Assistent hi hagué a l'Universitat algunes dificultats per motiu d'esser ell catòlich y l'Universitat d'Halle una de les més feels a la tradició luterana. A n-els catedrátichs d'assí, els agrada formar escola a l'estranger. Axò va fer tombar la balansa favor del Dr. Villà.

Parlant de la moralidat d'Alemanya, m'ha dit que aquí's guarden admirablement les formes. ¡Esteriorment tothom es correctíssim! però de part dedins hi ha molta de brutor. La llibertat que tenen les al·lotes d'anar totes soles(,) els es molt funesta; n'hi ha massa que n'abusen. M'ha donades clarícies ferestes que no vull estampar aquí. Y ¿qué'n direm dels estudiants? Van massa desbaratats, però de part de fora son correctíssims. M'ha dit el Dr. Villà que 'ls estudiants de l'Universitat de Barcelona son sants comparats amb els alemanys en matèria de costums.

Anam a visitar el Dr. Suchier, que mos rep amabilíssim, y hi feym una bona conversada. M'acompanya a l'estació, don comiat a n-el Dr. Villà y a n-el Dr. Suchier, m'afich dins un tren y ¡cap a Leipzig manca gent!

Al punt y som. Ja es tardet, sop y a jeure.

Setembre. DIA 18

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Leipzig. —Empori dels llibres. —L'Universitat. —Museu de pintures. —Altres edificis. —Rathaus. —Grassi-Museum. —Museum für Völkerkunde. —Palmengarten

M'axech devers les quatre y mitja y arretgl feynes A les vuyt m'en vatx a Correus y ja hi trop tots els empleyats servint qui's present, amables ferm. Me donen cartes y periòdichs de Mallorca, que ja feia vuyt o nou dies que no me'n arribaven.

A les vuyt y mitja me comparex mon estimadíssim amich Rodolf Schulze, de Köthen, que vé a Leipzig just per mostrarme les coses més de veure; y comensam la descoberta. [197]

Leipzig pertenex a n-el reyne de Saxònia; es una de les ciutats més grans d'Alemanya; té 495.000 ánimes. L'any 1831 en tenia 43.200; l'any 1871 ja arribava a 106.925. Es un dels principals centres del comerç alemany y el centre caporal del comerç de llibres en tot lo mon y també el primer centre musical d'Alemanya.

Assí hi ha el *Reichsgericht* (Tribunal de l'Imperi d'apellacions), una de les Universitats més antigues y més importants d'Alemanya, y una *Handelshochschule* (Alta Escola de Comerç). Está al mitx d'una planura immensa, tot terra conradissa, vestida de verdor o de rostoll, y regada de tres rius: *Elster*, *Pleisse* y *Parthe*. —Es una ciutat, encara qu'antiga, d'aspecte modern: carrers molt amples y casi tots asfaltats, nets ferm, bones aceres; grans plasses y molts de passeys am jardins y una partida de parks plens d'arbres que purifiquen y sanitetjen l'atmòsfera. Les cases se ressenten en gran part del prosaisme de les construccions urbanes dels sigles XVIII y XIX; son més altes que a les altres ciutats qu'he vistes, fora Berlín. N'hi ha de noves de molt alegants y gentils, que indiquen a n-els constructors noves orientacions.

Comensam a córrer carrers am l'amich Schulze y anam p'el barri de les llibreries y imprentes. N'hi ha prop de docentes, y son cases molt grans, y tot va llibres. N'hi ha grans magatzems, y veys p'el carrer una partida de carros de jonchs, unes canastres colossals am rodes, tot ple de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

llibres. Aquí tenen llur depòsit y comissionistes tots els editors d'Alemanya, y tots els llibreters acudexen aquí a proveirse.

Som passats per devant la casa aont habitá Goethe com era estudiant y per dins el pati d'una gran casa que s'atravessa, aont passa una de les escenes del poema *Faust*. Hem vist el *Teatre nou*, estil grech-romá, molt gran; l'*Universitat*, del metex estil, grandiosa, espléndida, de la primera mitat del sigle XIX, que comensá l'any 1409 amb els 2.000 estudiants que am llurs catedrátichs buydaren de Praga. A l'actualitat n'hi ha uns 3.600. Dins el metex edifici hi ha un *Museu Arqueològich*. Ran de l'Universitat hi ha la seua esglèsia, ogival de tercera època. Som entrats a n-el *Museum*, edifici grandiòs també, grech-romá, decorat per dedins règiament. El museu es tot de pintures amb una col·lecció de reproduccions en guix d'estátues y baxos relleus grechs, romans y mitj-evals. De quadros, n'hi ha un sens fi, predominant els paisatges, que'ls pintors de per assí senten intensament. N'hi ha d'admirables. Hi ha poca cosa de pintura ogival y primeria del Renaxement. Una del nostro Ribera n'hi he [198] vista, notable ferm; y llavó n'he vista una, molt ben pintada, de Luter, que toca la guiterra amb la seua *dona* (!), qui serva un ninet y en té devora cinch de més grandets, molt galanxons, que canten. Es tota la *llocada*. Pobres infants! Y ¿qué'n direm, d'aquell *pare* y d'aquella *mare*? No era aquexa la *paternidat* qu' els-e calia.

Hi ha també una col·lecció de gravats y de dibuxos y croquis y aquareles, ben apreciables.

Sortim del *Museu* y seguim la descuberta, passant per devant *Johanniskirche*, barroca, amb un monument just devant a Luter y Melanchton, que no es gayre cosa; veym després l'*Administració de Paquets Postals*, qu'es gran ferm; L'*Administració de Correus*, qu'es inmensa, nova, monumental, d'estil modern; *Altesrathaus* (casa vella del concell), d'estil renaxement alemany, llarga, amb una taringa de capsers a n-els costats y qu'ara la renoven; *Tomaskirche*, ogival, del sigle XV, y que té a un costat l'estátua del gran filosof Leibniz, de bronzo, am figures alegòriques a n-el socle, que va nèxer a Leipzig l'any 1647; el Palau

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Reyal, modest, no gayre gran; *Markthalle* (mercat cubert), gran, nou, pintoresch; l'edifici de la Policia y un Tribunal, molt gran; *Reichsgericht* (Tribunal de l'Imperi), d'estil grech-romá, majestuós de bon de veres per dedins y per defora. Té 126 metres de llarch per 76 d'ample. Al mitx se'n puja una cúpula de coure de 68 metres, de *la Veritat*. Hi ha una biblioteca jurídica a l'ala del nort. Ran d'assí hi ha l'*Academia d'Art* (*Kunstakademie*), la *Biblioteca de l'Universitat*, de 500.000 volums y 6.000 manuscrits y el *Konservatorium*, tot edificis ben grans. Devant de la nova *Casa del Concell (Neues Rathaus)* mos som aturats una bona estona: es nova, ocupa tota un' illeta gran, d'estil renaxement alemany, els baxos de grans blochs de granit, just llevorats a n-els cayres, lo demés gropellut ferm: fa una partida de capsers grossos al mitx de cada fatxada y an els cornalons, am galeries y torres, y del mitx de l'edifici se'n puja una de redona, ben alta: cent metres té, y amb un capitell ben gentil. A n-els baxos d'aquesta *Rathaus* hi ha un *Keller* (celler), axò és una cerveceria y restaurant, molt bo. Hi hem dinat am l'amich Schulze, y bé que mos hi som campats.

Després ell s'en es anat a fer algunes feynes, y jo a veure 'l *Grassi-Museum,* un edifici molt gran, nou, d'estil grech-romá, monumental, y per dedins magníficament decorat. Hi ha dos museus: el d'indústries artístiques y l'etnográfich. Aquell es per l'estil del de Colònia, am molta de cosa de diferents sigles y pobles en matèria de mobles antichs, ferros, joyeria, robes, texits, brodats, randes, cerámica fina y comuna, porcellanes, tot [199] molt ben presentat y coordinat. Les seccions del Japó, Pèrsia y de Xina son interessantíssimes, y de l'edat mitja hi ha cosa molt bona. L'altre museu *für Völkerkunde,* axò és, etnològic, es de totes les coses qu'indiquen y expressen la cultura dels pobles, es a dir, vestits, armes, eynes, joyes, manufactures, objectes de culte y relligió que professen. Sembla que, desprès del de Berlín, aquest es el mes complet d'Alemanya. Hi ha col·leccions d'aqueys objectes, tot molt ben ordenat y rotulat y dins grans vitrines, dels pobles y tribus d'Austràlia y illes del mar del Sud, de Siam, Japó, Ceilan [Sri Lanka], Dravides, Xina, Tibet, Corea,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Índia, Àsia occidental, Xile, Bolívia, Mèxic, Colòmbia, Paraguai, Equador, Nord-Amèrica, Nord-Oest Amèrica, Groenlàndia, Samoyed, Nord-Àsia, Sappland, Nord-Àfrica, Sudan, Sud-Oest-Àfrica, Tanganica, Oest-Àfrica, Nord-Oest Àfrica, Est-Àfrica, Àfrica Central y Europa.

Resulta tot interessantíssim.

Surt d'assi, me torn aplegar am l'amich Schulze, y cap a *Palmengarten,* un park gros, d'arbres altíssims, aont hi ha un edifici que fa dues sales grandioses: una per festes y beure cervesa, règiament decorada y per concerts musicals, y l'altra tota de vidres, plena de fassers, amb una temperatura ben alta perque hi puguen viure y crèxer. Hem presa una cervesa, y li hem estret cap a l'hostal. Hem trobat que mos bastava per avuy.

Setembre. Dia 19

Monument nacional a la batalla de Leipzig. Buchhändler-Börse. —Buchgewerbehaus. —Rosentale. —Gewerbeausstellung. —Un *Pastor*. —Sant Nicolau. —Instituts d'Ensenyansa. Kaufhaus. —Cap a Dresden

M'axech dematinet, enllestesch feynes, y a les nou y mitja amb l'amich Schulze prenim un tranvia y icap a n-el monument que fa tota Alemanya a la batalla de Leipzig, guanyada l'any1813 a n-En Napoleó I, dins un gran pla aprop d'aquí! Es una cosa colossal de bon de veres. S'alsa allí metex aont va esser la batalla. Hi han fets uns fonaments grossíssims y molt alts; y a forsa de carretades de terra, han fet un turó a l'entorn. S'en puja per amunt un socle de granit, quadrat, d'un centenar de metres per costat; a un altura d'uns vuytanta pams comensen uns graons fora mida, y dalt axò s'hi alsará un arch de triunf colossal y dalt de tot una creu. El socle a la cara principal du un Sant Miquel, d'una corantena de pams d'alt, com a defensor d'Alemanya, amb un nimbe que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

diu *Sanct Michael* y demunt axò un altre d'unes lletres esculpides de devers dos metres d'alt: *Gott mit uns* (Deu [200] am nosaltres). Alemanya creu en Deu y no se'n amaga de dir-ho. Axò es per ella una penyora de vida. He fet notar a l'amich Schulze que Luter negá y combaté l'invocació y intercessió dels sants y ángels y per lo metex aquella estátua de Sant Miquel era una contradicció p'els protestants. M'ha dit qu'axò era un símbol històrich. Li he dit que, fos lo que fos, contradeya la doctrina luterana, y ha acabat per dir que'l monument es nacional y que a Alemanya hi ha molts de catòlichs. —Efectivament, hi ha uberta una suscripció nacional per ferlo y una loteria. No serán tot herbes lo que costará.

Prenim un altre tranvia, y ¡cap a Leipzig! y hem visitada la *Buchhändler-Börse* (Borsa dels llibreters); es un edifici inmens, d'estil renaxement alemany. Hi ha una gran sala de festes, l'arxiu y biblioteca de l'unió dels llibreters alemanys, un *Institut* d'encárrechs de llibres. Entram després dins *Buchgewerbehaus* (casa de l'indústria de llibres), un casal grandiós, del metex estil. Hi ha una esposició de prenses planes y rotatives, minerves, máquines de compondre (caxistes) y un' esposició de llibres, gravats y cartells d'anuncis. Es una cosa interessantíssima. Aquí es veu lo avant que van els estampadors alemanys y les fundicions de lletra. Vaja quina partida de carácters més nets y gentils, y quins tiratges més llampants y esplèndits, y quines vinyetes y titulars. Y ¿que'n direm de les portades y encuadernacions? N'hi ha per passars'hi dies. Axò es a la planta baxa. A n-el pis principal hi ha una esposició de manuscrits contemporanis de l'invenció de la imprenta, y llavò un grandiós aplech de les impressions més antigues de les diferents ciutats d'Alemanya, Suïssa, Itàlia, Països Baixos, Espanya, França, Anglaterra, am mostres de les principals estampacions successives fins avuy. Es una cosa imponderable. Hi ha un exemplar de la Bíblia, amomenada(,) de 42 retxes, impresa de Fust y Schoffer a Magúncia, els anys 1450-55. Llavò hi ha la gran sala de festes de Gutenberg, tota forrada de fustes fines, am grans finestrals y vidrieres de colors ben bones y pintures murals y estátues. N'hi ha una de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

colossal a l'enfront, de Gutenberg y a un costat el bust de Königs, inventor de la prensa rápida (schnellpresse) y a l'altre el bust de l'inventor de la litografia, Senefelders. Part demunt hi ha representada l'edat mitja y la moderna; aquella com a domini de les tenebres, presenta una dona despullada ajeguda de panxa, encadenada de mans y de peus, y un homo assegut, capficat y adormit, encadenat també, y llavò un monjo lletgint un gran llibre. El pintor se veu que no conexia gayre l'edat mitja. No's caracteritzava per les cadenes ni p'el dormir. L'imprenta, ¿no s'inventá durant l'edat mitja? ¿Que hi ha que fer? *Pictoribus atque poetis...* [201]

Devant aquest casal n'hi ha un altre, prou important, una *Escola*, estil modern, ben gran.

D'assí hem pegat a un restaurant aont, amb el menjar, només servexen cervesa o vi. No mos hi som campats malament. Anam després allá ont el Bädeker, edició de 1905, diu que hi ha un *Museu d'Instruments de música*; y, com demanam per veure'l, mos diu que fá anys que'l veneren a una casa de Colònia. ¡Vaja quina passada!

Anam a pegar un'ullada a *Rosental*, un gran park que hi ha dins la ciutat, de grans abres y molta de verdor, pero ara com ara sense cap *rosa*; l'amich Schulze se despedex perque fa falta a ca-seua, am molt de greu de la meua ánima, y jo me'n vatx a veure *Gewerbeausstellung* (exposició industrial): un sens fi de máquines y aparats per totes les coses de la vida y mobles de primera, tot molt ben presentat am ròtuls dels preus y encariments de les ventatges que du aquella máquina. Tambè hi ha una partida de fonografs y pianos y altres instruments, automàtichs, vull dir que, si hi tirau deu Pfennige per una retxillera, tot d'una se posen a sonar. També hi ha *panorames* que fan lo metex, vull dir, que si hi tirau deu Pfennige, se posen a rodar y veys una partida de vistes y n'hi ha per tots els gusts. He llegits els ròtuls y alguns son ben espressius: v. gr. *Frauenliebe und Leben* (amor de dones y vida). ¿No es ver que si un porch o un ase o un cavall parlaven, porien dir lo metex? N'he vist un altre que deya: *In der Frauenklinik. -Nur für Erwachsene*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

(dins una clínica de dones: només per gent granada). Lo que hi ha, que si un *tendre*, per *tendre* que sia, hi tira deu Pfennige, surten les metexes coses, just si hi tirava la moneda un *granat*... N'hi ha alguns altres, de panorames per l'estil, que, si hem de judicar pels ròtuls només (jo no'n conech altra cosa), diuen ben poch a favor de Leipzig. *Animalis homo*...

D'assí he correguts alguns carrers, y un'estona no'm sabia ni'm poria orientar. Estava el cel ben ennuvolat y no'm poria retgir en res. A la fi he trobat el quest. Som anat a visitar el pare del Dr. Hölscher, aquell *Privatdozent* tan exerit de Halle. Es son pare el *Pastor* de l'església caporal de Leipzig, Sant Nicolau, del sigle XV, de tres naus d'igual alsada y molt amples, amb un chor (ábside) molt llarga, blanca per dedins, esplèndidament decorades les parets y les voltes, amb dues tribunes corregudes, una demunt l'altra a les naus laterals, y que abrassen mitja nau, y tota plena l'església de banchs, com hi están totes les protestants y les catòliques també, en no esser aquelles catedrals molt grans. M'ha dit el Dr. Hölscher que hi caben 4.000 persones. Té una casa magnífica; hem conversat un'estona, ha estat molt amable, li he parlat del seu [202] fill alabantlehi molt perque s'ho merex, y n'ha estat contentíssim. Me'n som despedit y m'ha dit que se n'anava a visitar els malalts de la *parròquia*.

He vista també la casa *Volikmar*, qu'ocupa tot un'illeta, de tres pisos, una cosa grandiosa, y tot son llibres e imprenta. Devora hi ha un *Gymnasium*, molt gran, modest de construcció; llavò he vista la *Städtische-Schule für Frauenberufe* (escola de la ciutat p'els oficis de dona); es bon edifici, molt gran. També hi ha: les grandioses escoles *Carola-Schule* y *Thomaschule*, que semblen palaus; *Veterinär-Klinik*; *Pathologiches Institut*; *Institut für gerichtliche Medizin* (per la medicina jurídica) y les demés clíniques y Instituts de costum a les altres Universitats alemanyes, cada un d'ells y elles amb edifici propi aont no hi falta un amèn; llavó la *Handelshochschule* (Alta Escola de Comerç), tambè de gran importáncia; el *Palau de Justícia* d'aquexa regió *(Landgericht*), d'estil renaxement alemany, grandiós de ver; la *Börse*,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

molt gran, d'estil grech-romá. D'esglèsies n'hi ha una partida, en general, ogivals y protestants. Els catòlichs están en gran minoria. He vista una de les esglésies que hi tenim, ogival, moderna, de toes, de tres naus, creuer y campanar dalt el portal, sense cúpula ni capelles, prou interesant. Está dedicada a la Santíssima Trinidat, just *devora Neues Rathaus*. Hi ha també: *a*) un *Museu de l'história de la batalla de Leipzig* (1813) y del temps de Napoleó; aont hi ha un gros aplech de totes aquexes coses; y una *Pedagogische Zentral-bibliothek*, ben gran y ben interessant. Som passat per devant la grandiosa *Kaufhaus* (*casa de compres*), nova, grandiosa. Servex per les celebérrimes *Fires* que hi ha aquí, aont concorra tantíssima de gent, qu'un no troba lloch a les fondes si am temps no demana una cambra. Hi ha dins aquest edifici la *biblioteca de la ciutat*, de 121.000 volums. Hi ha una col·lecció de llibres de Goethe molt notable y un'esposició de manuscrits, entre tots 1.500.

Es per demés dir que hi ha a Leipzig un Jardí Zoològich, y una bona partida de monuments dins plasses y passeys, y que no hi falta el monument de la guerra de 1870 y el de Bismarck.

S'es fet tart, me'n vatx a l'hostal, fas la trosselleta i icap a l'estació!, per perdre [*sic* per *prendre*] 'l tren de Dresden. Era un poch prest y he feta una conversada am dos dels empleyats que foraden les targetes, y m'han contat qu'ara han comensada aquí una estació principal *(Hauptbahnhof)* qu'ha d'esser la més gran del mon, més gran que la de Sant Lluís dels Estats Units, qu'ara es la caporal. En posars'hi, que hu pach. Lo que no tenen a Leipzig es una esglèsia capital que corresponga a la ciutat. Axò prové de que'l protestantisme ha desfeta l'idea de l'Esglèsia. Negú els ho repre[203]senta. No tenen un cap general ni particular que'ls reunesca, y axó fa que no necessiten esglèsies grans; y si en tenen cap, es anterior a n-el protestantisme.

Se fa hora de partir, m'afich dins el tren, y cap a Dresden! aont som arribats a les deu y busques; trop una bona fonda, y ia sopar y a jeure!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Setembre. DIA 20

Dresden. —Les primeres pases. —Museu Històrich. —Galeria d'armes mitj-evals. —Gran col·lecció de porcellanes. —Zwinger: Museus que inclou. —Museu a *Grosser Garten*. —Altres edificis

Arretgl feynes dematinet, y a les nou emprench la descuberta.

Dresden está ran del riu Elba; es la capital del reyne de Saxònia y un empori de l'art. Té 502.000 habitants. M'han dit que no més n'hi ha de catòlichs un tres per cent. A n-el sigle XVIII la Familia Reyal se convertí, però la gent seguí y seguex essent protestant.

Es verament una ciutat règia: carrers amples, netíssims, la major part asfaltats, els altres ben empedregats; les cases, casi totes modernes; les de cincuant'anys enrera, molt prosayques; les noves, més presentadores; n'hi ha una partida de monumentals. Moltes plasses y passeys am jardins y monuments al mitx. Casi a n-el punt més cèntrich hi ha l'ad*mirable Grosser Garten*, que hu és ben gros; té més d'un kilometre d'ample y un parell de llarch, ple d'arbres ben alts y de gran ramal, y caminals y banchs per seure y un parell d'estanchs grandiosos. El riu, qu'atravessa la ciutat y passa prou ample, l'embellex molt.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

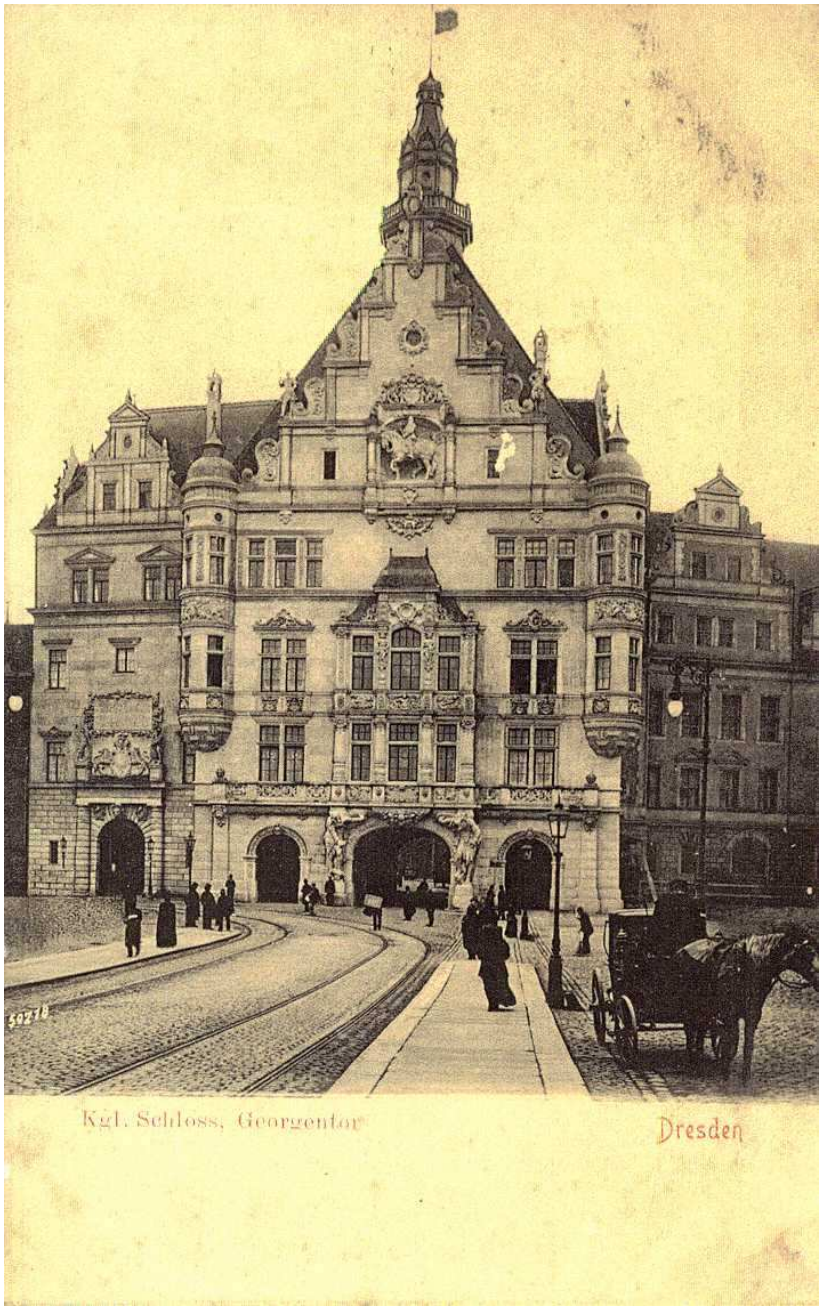

Dresden

Prench p'el carrer de Praga, y pech a n-el monument de Bismarck, un'estátua de bronzo, colossal, dalt un socle de granit amb una partida més d'estátues; y cap a *Kunstgewerbe-Museum!* El trop, y el ròtul diu que, no sols hi ha'l museu, sinó la *Kunstgewerbeschule* (escola d'indústries artístiques). M'acost a n-el portal, y surt un'al·lota y me diu

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

que'l museu y l'escola els han passats a un altre edifici, pero que'l museu no es pot veure perque encara no está instalat. ¡Quiná llástima! Es un museu interessantíssim. Hi ha objectes de totes les direccions y escoles artístiques, sobretot del renaxement alemany, y en matèria de texits conté 9.000 objectes. Amb el museu va un'escola y una biblioteca d'indústries artístiques! ¡Que me'n sap de greu no haverho pogut veure! També hi ha una gran col·lecció de taules ornamentals.

A-les-hores, mir per ont he de prendre per anar anar a n-el *Johanneum*, un altre museu. Passa un senyor, y, com me veu aturat amb el Bädeker ubert, s'acosta, y me diu si me convé que'm don cap [204] consell. *Ja wohl!* (sí fa!), dic jo, ¿per ont he de prendre per anar a *Johanneum?* M'ho diu, li don les grácies, y de d'allá. Pas per devant un mercat cubert, molt grandiós y ple de gent; y per devant la casa de *Telegrafs* y *Telefons*, moderna, modesta, molt gran; y per devant l'esglèsia de Santa Sofia, ogival de tercera època, am dos campanars a la fatxada ben alts y agullonats, amb la cuculla tota bogida; veuen el cel a travers. Camin una mica més y me trop devant *Königliches Palais y Königliches Schloss*; el primer gran, però prosayc y axut per defora; l'altre d'estil renaxement alemany, majestuós, gentil. Hi ha un gran tresor artístich en joyes, vaxella, ivoris, bronzos, ferros, mobles y armes.

Camín un poch mes y som a n-el *Johanneum*, un gran casal, d'estil pseudo-clássich. Aquí hi ha el *Museu Històrich* y la *Galeria d'Armes*. El *Museu* se compòn d'un aplech d'armes: espases, llanses, masses, punyals, vestits de fort. Els vestits de fort, sobre tot, son interessantíssims com obres d'art o p'els personatges que les empraren. N'hi ha de complets, de cap a peus, tots daurats, plens de baxos relleus y de dibuxos finíssims, y vaynes d'or y d'argent y brufades de pedres precioses y esmelts; fet tot a Alemanya o a Itàlia. Es la col·lecció més rica d'Alemanya. Aquestes armes son *vestits de forts.*

La *Galeria d'Armes mitj-evals* es també molt nombrosa y escullida: hi ha ballestes de má de mil castes, ballestes de peu també a forfollons, armes de gala, sala de pistoles, armes de guerra, armes noves, armes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

turques, sales de selles (n'hi ha de preciosíssimes, totes brodades d'or, y de plata, totes plenes de pedres precioses), y llavò sala de vestits. També hi ha unes quantes vitrines plenes de vidre, tassons de beure, traballs en banús (ébane), taules de jugar, rellotges. Tot axò ocupa la partida de sales del pis principal.

A n-el segòn hi ha la col·lecció de porcellanes, la més grossa qu'he vista. No son tot berbes. Hi ha una sala grandiosa tot de porcellana xina; 20.000 pesses, unes petites petites, les altres grosses grosses, les altres, mitjanseres, tot del sigle IX de Crist fins avuy. Llavò vé la porcellana japonesa, no tan nombrosa com la Xina, pero tal volta més notable per la netedat y gentilesa de traball; dels sigles XVII y XVIII. — Llavò vé la porcellana de *Meissner*, fabricació nacional d'assí, admirable de tot; n'hi ha una partida de sales. Llavò hi ha mostres de porcellanes franceses, ingleses, vieneses, una de vasos de Sèvres, un present de Napoleó I llavò majòlica italiana. Aquestes porcellanes son vasos de mil classes y figures de tota casta d'animals y figures humanes y fins y tot flors. No hu crech que n'hi haja cap a Europa de col·lecció tan grossa y tan preciosa com aquesta. [205]

Devall d'aquí, eren devers les dotze, y entr dins un restaurant que vetx; hi din, y cap a veure l'altre enfilall de *Museus* que hi ha reunits a n-el grandiós edifici *Zwinger*. Es un edifici immens, magníficament distribuit y esplèndidament decorat, barroch d'aquell bo. Forma un gran gran paralelogram, que a n-els costats estrets fa uns hemicicles cap adefora y el pati interior que resulta, es un jardí hermosíssim de 117 metres de llarch per 107 d'ample. Aquest paralelogram y els hemicicles son uns cossos d'edifici ben amples y el del costat de riu fa dos pisos, y fa lo metex a n-els costats curts entre'ls hemicicles y els cornalons. Hi ha grans portalades a cada un dels quatre frontis, majestuoses y gentils. Axí resulten grans locals p'els museus de pintures, el de gravats, el mineralògich-geològich-prehistòrich, y el zoològich-antropològich-etnològich, y la gran sala de matemátiques y física; y vos assegur que hi ha molt de tot.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Comens p'el *Museu de Gravats* qu'ocupa mitja planta baxa del costat de llevant. Es una cosa esglayadora. N'hi ha 500.000. Figurau-vos! Están distribuits dins grans carpetes y armaris; hi ha una filera de taules; allá vos asseys, demanau les col·leccions que voleu, les vos duen, y ¡hala a mirar gravats! M'hi som estat una bona estona.

Pas després a n-el *Museu de Pintures*. L'altra mitat de la planta baxa (costat est), l'ocupen les pintures del sigle XVIII; no hi ha gayre cosa bona, fora d'un aplech de retrats de belleses femenines. El pis principal té 20 sales grans y 50 de petites, y totes son plenes de pintures anteriors a n-el sigle XVIII. Hi ha totes les escoles representades, però magníficament, y d'una manera especial les del sigle XVI y XVII. L'escola ogival (sigles XIV y XV) no es gayre nombrosa; lo notabilíssim son les escoles del Renaxement. Hi ha obres de Rafael, de Tiziano, de Perugino, de Rubens, de Van Dyck, de Murillo, de Velázquez, de Ribera, de tots els grans mestres de tots els paisos. Les del nostre Ribera m'han impressionat de bon de veres. Jo'l consider un dels grans pintors de tot lo mon. ¡Quina llástima que hi haja dins aquest museu tant de desnuu sense cap paliatiu! Lo que no hi ha, com hi es a molts d'altres, cap estàtua al mitx de les sales, d'homo o de dona tot nuus, y que hi están per demés, no essent cap museu d'escultura. —A n-el segon pis, que hi ha algunes sales menys que a n-el primer, es la pintura moderna. En matèria de paisatges es superior a la del Renaxement; en quant a la figura humana, es inferior, si bé hi ha algunes coses molt bones, però axò sí, qualcuna massa a la fresca, si bé el desnuu no predomina tant com en la pintura del Renaxement. [206]

Surt d'aquest *Museu* y pech a n-el *Zoològic*. Ja eren passat les dues, y l'he trobat tancat. Me'n vatx a n-el *Mineralògich* y el trop obert. ¡Vaja quina col·lecció de minerals més completa, y més ben presentada! Hi ha milenars y milenars de bocins de pedra dins vitrines, cada un amb el seu rotulet que diu lo qu'es alló. Hi ha trossos de pedra aont se troba l'or, la plata, el coure, el plom, tots els metalls; hi ha trossos de totes les pedres precioses en brut y ran d'elles un parell de pulimentades, perque se veja

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

la diferència. Es curiosíssim! —Vé llavò la secció de fòssils. No n'havia vists tants may y de tant(s) diferents: animals, pexos, papallones, cornets, brots y soques d'arbres y plantes, tot petrificat. N'hi ha també milenars. —Després vè la secció prehistòrica: forsa de cerámica y d'eynes y armes de pedra y de metall y joyes y ossams.

Han tocades les tres, y hem hagut de buydar. Sech una estona a un banch devall uns arbres demunt una terrassa (els banchs dels passeys y parks d'Alemanya sempre les trobau nets, que hi poreu seure am roba nova sense sollarvos). A n-el Bädeker vetx que al mitx de *Grosser Garten* hi ha *Museum des Königsreichs Sächsischen Altertumsvereins und Vereins für Sächsische Volkskunde* (Museu de l'Unió d'antiguetats del reyne de Saxònia y de la Unió dels conexements populars saxons).

Com es a l'altre cap de la ciutat, prench un tranvia, que m'hi dexa devora. Camín prop d'un kilometre per dins el park y arrip a n-el casal que hi ha, del sigle XVII, barroc, ayrós, gran. Com es ubert fins a les sis, el puch veure de lo millor. Fa planta baxa y pis principal. Casi tot son objectes d'esglèsies d'aquest reyne lo que hi ha, sobre tot estátues y retaules, algunes casulles, calzes, ostensoris, caxetes, canelobres. Lo notable de bon de veres son les estátues de sants y la partida de retaules ogivals, plans, de baxos relleus y figures. No crech haverne vist cap aplec tan gros. Casi tot es dels sigles XV y XVI, y també n'hi ha del XIII y XIV, pero més poch. Hi ha 3.000 objectes.

Devant aquest *Museu* hi ha un estanch grandiós y un brollador al mitx que tira cinch brolls d'aygo: quatre p'els costats y un per amunt, que s'en deu pujar xexanta o setanta pams. Es d'un gran efecte.

Surt del park, putx a un tranvia, passam per devant *Kunstausstellungsgebäude* (edifici d'esposicions artístiques), y devall a *Neu-Markt* (mercat nou). Som devant *Frauenkirche* (esglèsia de Nostra Senyora), un'esglèsia barroca, majestuosa, quadrada, amb els cornalons escafats y ordes de columnes y portalades a cada cara y una gran cúpula amunt de tot. Camín una mica mes, y [207] vetx l'edifici de *La Policia*, nou, gran, majestuós; y llavò el palau *Albertinum*, barroch també,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

esplèndit, qu'ocupa tot una illeta. Cerch el portal aont hi ha l'*orde del dia*, que hi es sempre, a n-els edificis públichs alemanys, y me trop que avuy ja es passat el temps d'entrar y que demá, perque es dissabte, no s'obri el gran museu d'escultura y antiguedats que hi ha. ¡Quina llástima! Figurauvos qu'es un museu aont hi ha sales: *a*) d'*antiguedats egipcies*, algunes de 700 anys antes de Crist; *b*) *antiguedats assíries-egipcies*; *c*) fragments escultòrichs y arquitectònichs de l'antiga Grècia; *d*) sala d'obras de Fídies; *e*) de Polyclet; *f*) de Praxiteles; *g*) estátues helèniques d'altres mestres; *h*) sala de mosaychs grechs y romans; *i*) sala dels *quatre lluytadors*; *k*) sala de dones *Herculanes*; *l*) sala d'escultura moderna. Llavò hi ha una gran sala de reproduccions en guix, de estátues célebres gregues, romanes, mitx-evals y del Renaxement, y un'altre sala de reproduccions d'estátues cèlebres modernes. —Y a n-el pis principal hi ha l'Arxiu històrich del Reyne de Saxònia, riquíssim de documents, una font grossa par l'història mitj-eval.

Pas després per devant la *Kunstakademie* (Acadèmia d'art), gran casal, grech-romá, fa diferents cossos, am cúpules y capsers y ordes de columnes, molt mogut. Just devora hi ha l'antiga *Acadèmia d'Art*, aont está instalada una biblioteca pública, anomenada *del Príncep-fill-segón*, y una col·lecció de gravats. Y, just veynat, el gran casal *Ständehaus* (*casa dels estaments* o representació del reyne), nou, d'estil barroch. Seguesch de d'allá fins devant la *Casa de Correus*, nova, grandiosa, estil modern; té fatxades ben grans a tres carrers; y veynat hi ha *Stadthaus* (casa de la ciutat), que inclou la Casa de bombers; ocupa una illeta molt gran. M'hi atur devant per mirar-ho, y, per moure una mica de conversa, pregunt a un qui passa: ¿qu'es aquest edifici? Cau qu'aquell du molta de conversera, y me dona un' esplicació, am manotades y crits de lo que fan els bombers tot-d'una que reben notícia de foch. Me costa molt no esclafir de riure, y li dich que Dresden es una gran ciutat. —*Jawohl* (sí qu' es ver), diu ell, *aber sehr teuer* (però molt cara); y fa l'acció de donar doblers, passant el dit gros per demunt el dit pols. Jo li dich que lo bo costa; ell me diu qu'es ver, pero qu' han de pagar massa. ¡El metex mal de per tot!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Me despedesch d'ell amb una gran capellada y un *danke* (grácies) ben coral y ell se'n va amb un *bitte*[5] ben pintoresch; y de d'allá, [208] voltant carrers y carrerons, Bädeker en má, fins que trop l'*Escola y el Gimnasi d'Anna*, un edifici molt gran, ayrós, senyorívol, rodat de jardins y patis. Hi ha quatre ò cinch al·lots de devers dotze anys que juguen; m'hi acost per sentirlos descapdellar, y los demán qu'es aquex edifici; m'ho diuen tot-d'una molt atents y somrients. Los demán si hi van ells a n-el *Gimnasi.* Un me diu que hi va, y els altres van a l'*Escola*. Los demán si n'hi ha cap altre de *gimnasi* per allá devora, y me diuen que sí, *Witzthumgymnasium*, y me donen les entressenyes per ont he de prendre, y m'ho diuen tots a la una, fent manotades y cridant, y no per riurese'n; y un d'ells, el qui va a n-el *gimnasi*, me diu que m'ho mostrará. Mos n'anam tot[s] dos; li demán qu'estudia, y me diu que francès, inglès y llatí. Li fas en llatí algunes preguntes y l'al·lotó encare no m'entén, degut sens dupte a la manera diversa de pronunciar el llatí que tenim nosaltres. Arribam a n-el carrer aont es aquest altre *gimnasi*, y me dexa, fentmos una despedida ben coral. *Witzthumgymnasium* es un edifici nou, gran, playent, am patis y jardí.

Amb axó me trop devora la fonda, hi entr, y prou per avuy.

Setembre. Dia 21

Katholiche. Hofkirche. —Antonstadt. —Ministeris. —Palau Japonés. —Un porter repelench. —Landhaus. —Altres edificis. —Museus zoològich y etnogràfich. —Cap a Praga

M'axech devers les cinch y arretgl feynes. Se fa grandia, y, ¡cosa rara! veym el sol qualqu'estona. Devers les vuyt y mitja surt, y cap a l'*esglèsia catòlica de la Cort*. Está just devora'l Palau Reyal, y s'hi

[5] Nota de l'original: Vol dir: *me permeti*, *am llecència*. Per demanar qualque cosa a un desconegut, lo primer de tot es dirli: *Bitte, y* quan li diuen *danke* (grácies), hi ha que respondre: *Bitte.*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

comunica per un pont. Es de cinch naus barroca, la més gran de Dresden. Té una forma molt original. Les naus laterals volten el cap de la central. Les intermèdies son molt estretes y les foranes molt amples, sense capelles, y no més n'hi ha una a cada costat del portal major y tres derrera l'ábside o altar major. La nau principal acaba en forma vuytavada a cada cap y fa unes galeries superiors molt altes. Les voltes son totes de mitx punt, am llunets a la nau major, molt endiumenjada de pilars, columnes y entaulaments. Per tot hi ha finestrals, de vidres blanchs; si fossen de color, resaltaria molt més tot. El qui la feu aqueixa esglèsia, era un gran arquitecte. L'esterior revest una gran majestat. El campanar está dalt el portal y fa quatre daus o sostres d'ordres de columnes, ondulats, molt ayrosos, que's van aprimant, y acaben amb una llanterna molt moguda. Els diferents trasts interiors s'acusen a defora am grans pilars molt esculturats a les naus menors y a la major; dalt cada pilar hi ha una es[209]tátua de sant. A la fatxada hi ha les dels quatre evangelistes, y per les altres parets, bax dels finestrals, hi ha nitxos amb altres sants. Dins l'esglèsia hi havia forsa de nins y nines que's confessaven. Els qui esperaven torn, estaven amb una gran devoció, al menys de part-de-fora. Devien esser escoles y costures.

Surt d'assí, pas el riu per dalt *Augustusbrücke*, y me trop *dins Antonstadt*, que's molt gran. Hi ha una partida d'esglèsies, entre altres, una dedicada a Luter (!!!); una *casa del Concell*, diferents teatres y llavò els grandiosos y magnífichs edificis dels Ministeris de *Rendes*, *Cultura*, *Interior* y *Justícia*. Hi som anat per veure el *Palau Japonès*, barroch, ben gran, que feu construir un comte d'assí, la primeria del sigle XVIII, y després el Rey el comprá y hi posaren la porcellana japonesa qu'ara es a n-el *Johanneum*, y ara está ocupat per la *Biblioteca Reyal*, que conté 500.000 volums, 2.000 incunables, 6.000 manuscrits, 3.000 mapes. Hi ha manuscrits del sigle IX y altres molt famosos dels sigles successius, fins a n-el XV, un còdich geroglífich del Yucatán, de tres metres de llarch, escrit a cada cara, autografs de gent grossa y morts de còdichs miniaturats. — M'han dit que, per veure la Biblioteca havia d'esser de les dotze a la una.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Gir en coa, y ¡cap a cercar *Stadtmuseum*[!] L'arrip a trobar a les deu y mitja, y me resulta que no l'obrin fins a les onze, y que se reduex a monedes, trajos, vistes y documents de la ciutat de Dresden, y he trobat el grandiós casal *Landhaus* (*casa del país*), axò és, la *Representació del Reyne*, d'estil renaxement, amb torres ben ayroses, rodones, a n-els cornalons y una de quadrada a n-el centre, amb grans ordes de columnes a les fatxades. Vòlt uns quants carrers, y vetx *Tierärztliche Hochschule* (Alta Escola de Menescals), edifici nou, molt gran, amb patis y jardí y una partida d'edificis més petits separats, com a dependències. Tir més enllá, y trop el *Palau de Justícia*, grech-romá; ocupa tot[a] una illeta, molt majestuós y imponent.

Eren les onze; a les dotze havia d'esser a la Biblioteca; y per guanyar temps, entr a un restaurant, din ben bé, grácies a Deu, y cap a la Biblioteca. Hi som a les dotze y quart; y el metex que m'havia dit que per veurela havia d'esser de dotze a una, me surt que ja es tart, qu'havia d'esser a les dotze en punt. Per tot hi ha homes estranys axí metex. He girat en coa, disgustat de no poder veure la partida de tresors bibliográfichs que hi ha a n-aquexa biblioteca, y me som consolat una mica passant per devant la casa aont habitá el gran poeta Schiller una temporada. Li estrench cap a Zwinger per veure el *Museu Zoològich*, obert avuy només de la una a les tres. [210]

Com jo hi entrava, entraven també dues escoles, nins y nines amb llurs mestres respectius per veure'l Museu. Tot d'una hi ha una sala dels *animals* y *aucells* y *pexos* qu'es troben a Saxònia (els pexos a n-els rius). Llavò vé la col·lecció de mamífers, animals de ploma, reptils, pexos, moluschs, tot molt ben presentat y ordenat, tot rotulat. Es molt notable la col·lecció de nius y llavò la de papagays y colibrins. No n'havia vists tants may. Es molt notable l'aplech d'esquelets y cranis. Pass després a la secció etnològica: está també ben reblida, y hi ha representats la major part dels pobles d'Oceania, Amèrica, Àfrica. D'Àsia no hi he vista gayre cosa, fora de Xina, d'ont n'hi ha a balquena. La secció del Japó es molt nombrosa y notable.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Amb axó he trobat que'm bastava, y he plegat cap a la fonda.

A Dresden hi ha altres museus y col·leccions, com les d'*armes y coses de dressasses; Gabinet de Monedes*, visitable només p'els qui hi volen fer estudis; *Museu de Correus*, que no m'ha llegut veure'l; *Jardí Zoològich*; *Körnemuseum* y *Schillingsmuseum*: col·leccions apreciables, pero d'un interés secundari.

En matèria d'ensenyansa, ademés dels establiments qu'he anomenats, hi ha: *a*) un *Seminari Reyal* per mestres; *b*) dues *Altes Escoles Tèchniques* (*Königl. Technischule*); *c*) una *Escola d'indústries de la construcció* (Baugewerbeschule); *d*) *una Escola Superior de noyes* (Töchterschule); *e*) una *Institució de Pestalozzi* (Pestalozzistift); *f*) un *Gymnasium*; *g*) un altre *Seminari*, a Antonstadt; *h*) un'altra *Escola Reyal d'Industries Artístiques*; *i*) una *Escola Industrial de la ciutat*; *j*) *una Biblioteca Popular,* y tres *Escoles* devora, dues de grans edificis, qu'he vists avuy dematí; *k*) un tercer *Seminari* devora l'esglèsia de Sant Andreu; *l*) y una *Clínica de dones*.

Hi ha també una partida d'hospitals y hospicis y moltes d'esglèsies, de velles y de noves. Ademés de la de la Cort, n'he afinada un'altra de catòlica.

Hi ha ademés un sens fi de monuments al mitx de plasses y passeys, amb estátues de prínceps y reys, y altres homes célebres del Reyne, y no hi manca el monument a la guerra de 1870.

M'afich dins el tren rápit de les set del vespre, que'm dexa a Praga a les onze. Ja no som dins Alemanya, sino dins Bohèmia. La llengo que's parla aquí es el *txec* o *Böhmisch*: els qui son anats a escola entenen y parlen mes o menys l'alemany. Ja hu veurem que será. Aquí també hi ha un'altra moneda, l'austriaca.

Me present a una fonda, y hi trop posada. Fas colació, y ia jeure manca gent! [211]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Setembre. DIA 22

Praga. —Teynkirche. —Amor a la llengo pròpia. —Böhmisches Museum. —Rudolphinum Museum. —Kunstgewebemuseum. —La Seu. —Un *suís* ben playent. — Karlsbrücke y St. Nepomuk. — Clementinum. —El Dr. A. Pikhart. — Eczaltació de l'esperit xec. — Cap a Viena

M'axech dematinet, y un poch passat les set me'n vatx a dir missa, com a bon diumenge qu'es, a *Teynkirche*. Tot ananthi, comens a veure la ciutat.

Praga es la capital del reyne de Böhmen (Bohèmia): té 183.000 habitants; l'inmensa majoria, catòlichs, y 20.000 jueus. Hi ha Arquebisbe, qu' es Príncep de l'Imperi (d'Àustria). Está dins una gran vall, tota vestida d'arbres y prat[s] y l'atravessa el riu Moldau, molt ample y fondo. Els carrers son prou amples, empedregats no tant bé com ho solen esser a Alemanya, alguns asfaltats y prou nets, pero tampoch no fan llarch. Les cases se ressenten en general del prosaisme de la primera mitat del sigle XIX y de tot el XVIII: n'hi ha de molt grans y de monumentals. Molts d'homos y al·lots duen plomes a n-el capell.

Me present a la sacristia de *Teynkirche* amb els papers corresponents, y m'admeten a dir missa. Després de dita y donades les grácies, la'm mir una mica.

Es de tres naus casi d'igual altura, sense capelles ni creuer y tres ábsides, ogival, pero a les voltes hi ha grosses influències del Renaxement. Tota la decoració es barroca: el retaule major y els atracats a les parets de les naus laterals.

Entrevessat a una columna hi ha un retaule pla, ogival pintat: a n-el centre hi ha Sant Lluc, que retrata la Mare de Deu amb el Minyonet, que té devant. A un altre pilar hi ha les figures dels apòstols, de Böhmen, Sant Cyril y Sant Metodi. A la trona d'assí hi predicá Sant Joan Nepomuk y l'heresiarca Joan d'Huss. Devora una columna está enterrat el famós astrònom danès Tycho-Brahe, mort assí l'any 1601. Aquesta esglèsia la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

comensaren els mercaders a n-el sigle XIV, y s'anomena, segons m'ha dit l'escolá, *esglèsia de la ciutat*. Té dos campanars dalt el portal, quadrats, ben alts.

Devant hi ha una plassa y la *Casa vella del Consell de la Ciutat* (*Altstädterrathaus*), del sigle XV, ogival, pero renovada casi tota a mitján sigle XIX. De lo vell queda una torre ben alta y el rellotge. A la fatxada hi ha estátues de benemèrits de Praga.

Se veu lo amants que son assí de la llengo llur; els noms dels carrers y els rótuls del[s] edificis públichs y fondes están en alemany y en *txec*, y els de les botigues la major part en *txec*. [212]

Se posa d'aygo y un bon fred que fa. No obstant me'n vatx a còrrer la ciutat, paraygo ubert. Pech tot d'una a *Böhmisches Museum*. Es un edifici inmens, monumental; més endiumenjat encara per dedins que per defora. Fa pis principal y segón pis, pero grans de tot y plens d'objectes de gran valor artístic y científich.

Sala I. Col·lecció etnográfica bohèmia: (model·los de cases antigues de Bohèmia, moblades axí com estaven, cambres, cuynes, sales; am gent d'aquell temps, de tamany natural, vestits axí com anaven llavò, am les joyes que solien dur dins la casa y feynetjant; tot molt a n-el viu. —Sala II. Antiguedats de Bohèmia: bronzos, armes ofensives y defensives, blanques, de foch, vestits de fort (alguna cosa de la guerra dels hussites), l'espasa de Gustav Adolf de Suècia, tassons de beure, instruments musicals; objectes d'indústries artístiques: escultures d'ivori y de llenya, vidres, majòliques, feynes de metalls. Tot axò de Bohèmia. —Sales III-V. Troballes prehistòriques de Bohèmia de l'*edat de pedra* y de *la de bronzo*. —Sala VI. Col·lecció numismática bohèmia (monedes, medalles, segells, mol·los de segellar). —Sala VII. Gran col·lecció de còdichs miniaturats, manuscrits y documents mitx-evals y d'incunables, y mostres d'impressions de llibres dels sigles sucessius. Es un aplech interessantíssim. Hi ha manuscrits de Joan de Huss. Sales VIII-XI. Col·lecció mineralògica y de fòssils. La mineralògica es molt grossa; hi ha moltes de mostres de totes les classes de pedra y especialment de les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

precioses y de les que contenen metalls: or, plata, ferro, coure, etc. La de fóssils es la més notable qu'he vista. Es molt nombrosa y de gran valor científich. Hi he vists fóssils de cigales, algunes disforges, petxines, cornets, caragols (alguns grossos fora mida), brots de diferents plantes, banyes, dents, papellons, cranchs, pinyols, escorxes de soques y branques molt gruxades, carts, falgueres, fulles grosses en forma de ventall, reptils de diferents classes y tamanys, pexos de totes classes, moluschs, pinyes, molles de caragol de devers quatre pams de diametre, ossos disforjos de *Dinotherium giganteum*, dents y claus com el puny, crani y bech d'una espècie d'avestruç colossal (té més de tres pams de llarch y un y mitx d'alt), cranis de *Rinoceront*, un caxal d'un elefant *primigenius*, barramentes de cervos y de cavall avuy desconeguts, un cap de bou y banyam gegantí, desconegut també avuy, ossos de *Mamuth*, barramenta colossal d'un *Mosasaurus.* Aquesta col·lecció de fragments de la vida primitiva incrustats dins pedra y fets pedra per perpetuar la memòria llur a través dels sigles, es una de les coses que m'han impressionat més fort. No m'ho poria treure del cap. Axí [213] es que no he prestada gayre atenció a la nombrosa col·lecció de mostres d'erupcions volcániques que hi ha, ni a la col·lecció zoològica que hi ha de tots els reynes de la vida, molt ben presentada y nombrosa. Aquí també hi ha una biblioteca y una sala de lectura.

Amb axò m'han tocada la una; me'n vatx a una fonda, y din; y tot-d'una li estrench cap a n-el museu *Rudolphinum*, que, segons el Baedeker, es obert fins a les tres. Com hi som, trop un billet a la porta que diu que'ls diumenges només está obert fins a la una. ¡Quina llástima! Hi ha una galeria de pintures prou bona: onze sales y una partida de gabinets. També hi ha un aplech de gravats. N'hi ha 658 dels millors mestres de totes les escoles y 457 d'un gravador famós d'assí, de nom Hollar, del sigle XVII. —Me som consolat una mica d'aquest disgust contemplant l'edifici, qu'es grandiós, grech-romá, espléndit. Just devora hi ha dues escoles y un *Gimnasi* qu'ocupen uns edificis molt grans y de bon aspecte, y llevò hi ha el *Kunstgewerbemuseum*, que grácies a Deu ha

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

estat ubert y l'he pogut veure fins a les tres. Es un edifici molt gran y dels més suntuosos qu'he vists en matèria de museus. Hi ha un sens fi d'objectes de totes les indústries artístiques: ferros, metalls preciosos, cerámica, porcellana, joyes, texits, brodats, randes, objectes de culte, mobles, talla demunt fusta y ivori, vidres, etc. ¡Prou que hi ha camp per estudiar y aprofitarse els artistes d'ara!

Surt d'assí, através el riu per dalt el pont de cadenes, y emprench la costa de *Hradschin*, y, com som dalt, me trop a una banda el palau arquebisbal, gran, modest, y a l'altra el *palau de l'Emperador* (Burg), inmens, molt llis, d'una partida de patis. Los através y arrip a la Seu, que tè una plassa, no gayre gran, voltant voltant. Es l'esglèsia metropolitana; té per titular St. Vit, es ogival, comensada a mitján sigle XIV y acabada la derreria de dit sigle el chor, axò es el cap de la nau major y de les laterals, am nau absidal, la major de 74 metres de llarch per 39 d'alt. El campanar, abans del foch de 1541, tenia 160 metres; ara només en té 99. L'any 1867 comensaren la restauració, y ara hi ha el creuer y el cos de les tres naus y fatxada cuberts. En estar acabada será una gran Seu.

Com som entrat, acabaven vespres: els canonges asseguts a n-el chor (devers set o vuyt) y sis o set capellans, han dita després la *Lletania* en alemany y llavò han reservat el Santíssim, duentlo en processó a la capella absidal aont está reservat y després han feta una processó a la capella de St. Wenceslau, rey d'assí y mártir. Després hi som entrat a n-aquella capella: es del [214] sigle XIV, quadrada, amb cuberta de volta ogival els nirvis y panys acomodats a n-aquexa forma; per les parets hi ha pintures antigues y trossos plens d'incrustacions de pedres fines de Bohèmia. L'altar es el sepulcre del sant mártir, y dins un relliquiari se guarda el seu elm y cota de malla. Devora el portal d'aquexa capella sembla que'ls botxins de Boleslau mataren el piadós St. Wenceslau. Es una cosa in[e]fable l'impressió qu'un esperimenta devant aquests llochs santificats amb la sanch d'un mártir.

A un dels trasts de la nau absidal hi ha el sepulcre de l'altre mártir del secret sacramental, St. Joan de Nepomuk: demunt un socle barroch

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de jasp, molt gentil, hi ha dos ángels de plata, de tamany natural que duen a l'ayre l'urna qu'inclou el cos del gran confessor y mártir de Crist. Hi havia una partida de feels agenollats fent oració devant el sepulcre.

Amb axò els canonges y els altres capellans son tornats a n-el chor, han dites completes y han comensades matines. Es el primer cas que vetx fora d'Espanya, de que's diga a n-el chor tot l'ofici diví.

A n-els finestrals, que son altíssims, hi ha vidrieres de color, molt bones, y els retaules son tots barrochs, prou apreciables.

Surt d'assí, y torn passar per devant el palau arquebisbal; vetx a n-el portal un centinel·la, fusell en má y una espècie de *suís*, amb una casaca y capell d'encruya am grans galons y una banda tota galonada d'or y una massa de plata. Com me veu, me saluda respectuós, m'hi acost, li deman si allò es el Palau del Príncep-Arquebisbe, me diu que sí; li demán com es que hi ha aquell centinel·la, y me diu que l'Emperador concedex una guárdia a tots els cardenals y arquebisbes-prínceps. Me despedesch amb una gran capellada y ell amb una gran reverència, y prench per avall. Trop un'esglèsia que hi ha corant'hores; me'n hi entr, es plena de gent y prediquen... en *txec*. No entench una paraula; dich un credo, estich un'estona y surt cap a *Karlsbrücke* (Pont de Carles), de 497 metres de llarch y 10 d'ample. L'any 1890 una venguda grossa del riu en tomá un bon tros, pero'l referen tot d'una. Fa una torre a cada cap; antigament servien de defensa. Entre y entre hi ha ensá y enllá a cada banda de pont grans figures de sants, trenta entre tots, de pedra, gens mutilats ni desfigurats. A mitján pont hi ha una estátua de St. Joan de Nepomuk, a n-el punt metex aont els botxins del rey Wenceslau d'orde d'aquest el tiraren a n-el riu perque no volgué destapár les coses que la reyna li havia dites en confessió. Fa una gran impressió veure aquell riu, aquella altura de pont y recordar aquella heroicidat del canonge Nepomuk y el despotisme sanguinari d'aquell rey desenfrenat. [215]

Passat el pont, he vist l'edifici inmens que hi ha just allá devora, anomenat *Clementinum*, l'antiga casa y col·legi dels Jesuites, avuy Seminari de l'Arxidiòcesis y biblioteca de l'Universitat, de 200.000 volums,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y també hi ha diferents col·leccions científiques, un observatori astronòmich, etc. Es un monument que demostra la gran empenta que tenia aqui l'orde de Sant Ignasi.

Volia visitar el Dr. Antoni Pikhart, Magistrat de l'Audiència d'assí, hispanòfil y catalanòfil benemèrit, qu'ha traduides en txec diferents obres castellanes y catalanes.

A forsa de demanar y cercar, arrip a trobar la seua casa. Justament ell no hi és; li dex una targeta, y me'n vatx cap dret a la fonda. Dins mitj'hora se presenta el Dr. Pikhart; no mos èrem vists may; feym una conversada ben coral.

Me conta qu'ells, els bohemis, a tota ultransa volen conservar llur llengua, y que de cada dia están més forts amb axò, y que totes les coses d'aquex moviment prosperen, y que tenen les simpaties del públich, y de cada dia cobren més forsa. Axí es qu'han hagudes de posar dues Universitats (una alemanya y una bohèmia) y am les escoles primàries y de segona ensenyansa succeex lo metex. Per tot arreu, al costat de l'alemanya hi ha la bohèmia. Fins y tot en la vida social, tot está separat: a uns cafès y cerveceries y teatres van els qui parlen alemany y a uns altres els qui parlen txec, y a una banda's passetjen uns y a l'altra els altres. M'ha dit qu' ell per res publicaria cap llibre en alemany. Negú'l compraria.

¡Que me n'ha sabut, de greu, no porer estar més en companyia d'aquest bon amich de Catalunya!

Se n'és anat, sop, a les onze m'afich dins el rápit qu'anit passada me dugué aquí, y anit me'n du cap a Viena.

A Praga hi ha una partida més d'esglèsies y altres edificis y institucions públiques (palaus, gimnasis, escoles superiors, Altes Escoles) ben importants, com les dues Universitats amb tots llurs Instituts y Clíniques corresponents. Com no m'és quedat temps per veure-les, no'n parl.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Setembre. DIA 23

Viena. —Carestia de la vida. —Aspecte de la ciutat. —La Seu. —Franziskanerkirche. —Un dinar *salat*. —Museum für Oesterreichs. —Volkkunde

Ben aviat d'esser partit el tren anit passada, vatx romandre adormit. Me despert devers les cinch, y a les set y mitja arribam a Viena. Havíem d'arribar a les set. Allò no era un *Schnellzug* (tren rápit) encara que s'ho deya; no s'atropellava gayre. Fins [216] avuy, sempre, en arribar a cap ciutat, m'aturava a una fonda de devora l'estació. Avuy, perque'l Baedeker deya que convenia més anar a una fonda del centre de la ciutat, me'n hi vatx, y m'ha costat ferm trobarne una que'm convengués. Se veu que a Viena la vida es més cara que no a Alemanya. Les fondes son més *salades.*

M'enllestesch un poc, y cap a n-el correu. Hi trop cartes de ca-nostra y una de D. Enric Prat de la Riba, y això me torna el delit. Amb això se fa devers la una. Resolch avuy cap-vespre veure just la Seu. Surt y cerch un restaurant per dinar. Entr a quatre y per tot me demanen *cinch corones.* ¿Que será això? A n-el centre de Berlín trobava jo, a restaurants ben decents, dinars bons per un march y vint y cinch o cinquanta Pfennige, y lo metex a totes les altres ciutats alemanyes.

A la fi trop una cerveceria, devall terra, prou decent y neta, y per menys de dues *corones* me donen un bon dinar. ¡En nom de Deu!

Surt d'assí, y volt una partida de carrers. Ara ja comens a estar orientat. Avuy dematí, com me creya anar cap a llevant, anava cap a ponent. Viena es una de les grans capitals del món. Segons el Baedeker, té 1.364.500 habitants. Avuy dematí com venia del Correu, he trobat un capellá que m'ha saludat sonrient; m'hi acost a demanarli de noves, y me diu qu'es professor d'un gimnasi, que a Viena n'hi ha una vintena, de gimnasis, y prop de dos milions d'habitants. No sé qui té raó, aquex capellá o'l Baedeker. —Els carrers son amples y plans, empedregats no d'una manera fina; els principals, asfaltats; no 's pot dir que sien bruts,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

però se veu que la Policia no es tan estreta com a Berlín. Hi ha grandioses edificis, de tres y quatre pisos, no pus; (h)abunden els llisos y prosaychs, però també n'hi ha ferm de suntuosos y monumentals. No hi vetx les noves direccions modernistes que embellexen tant Barcelona nova y Berlín, Hamburg, Colònia, Hannover y altres ciutats alemanyes. Aquí els grans edificis monumentals o son grech-romans o barrochs o ogivals, no surten dels mol·los vells.

El primer monument que visit de prop es la Seu, dedicada a Sant Esteve. Es una de les grans Seus qu'honren l'arquitectura cristiana. L'esglèsia actual la comensaren l'any 1276 per la fatxada, d'estil románich, qu'aviat dexaren per l'ogival. L'any 1340 tenien el chor acabat y el consagraren; seguiren després la nau major y acabaren el campanar del sur l'any 1433, y el del nort l'any 1519 el dexaren axí com está, sense cuculla. A n-el sigle XV feren les voltes de les naus y creuer. A mitjan sigle XIX restau[217]raren y completaren el gran edifici. Té tres naus, sense capelles, casi de la metexa alsada les laterals que la major, de cinch trasts, sense cúpula, un creuer, de dos trasts a cada bras. Seguexen les naus allá d'essá'l creuer, la major hi fa tres trasts y l'ábside; les laterals, dos trasts y l'absidiola. Del portal major fins al fondo de l'ábside, fa 108 metres; la nau major en fa 27 d'alsada y 10 d'ample y les laterals 8. Les voltes d'aquesta regió son més baxes que les del creuer y cos de les naus, y just de dos nirvis diagonals; les altres son de nirvis entremeliats, en forma de xerxa y a les naus menors se subdividexen els trasts en dos, corresponenthi dos finestrals, qu'arriben fins molt avall. Els pilars que dividexen les naus(,) son fexos de columnetes y boxells, y a mitján altura duen adossades sis figures de sants, bax de dosserets preciosos; els pilars que pujen p'els murs laterals a sostenir les arcades y nirvis duen cada un tres sants adossats bax de dosseret, a la metexa altura que'ls centrals. A n-aquests, y a n-aquells pilars, fora'l de la trona y els dos primers com entram p'el portal major, hi ha atrecats y de través altars y retaules barrochs; els dels pilars centrals no fan tan lletx, els dels laterals ho son ferm perqu'ls derreres de dits retaules son rònechs, sense cap

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

decoració y es justement lo que mira a l'altar major. El chor ocupa els dos trast[s] primers del cap de la creu, axò es, de la nau major: el cadirat es ogival florit, molt preciós; pero demunt hi ha una balconada barroca, molt fexuga. L'altar major té un retaule barroch que tapa bona part de l'ábside, qu'es un poch més ample que la nau. A les naus laterals, cap de la creu y ábside hi ha grans finestrals am magnífiques vidrieres de color historiades. Els finestrals dels caps de les naus les tenen de vidres blanchs. A n-el derrer trast de cada bras del creuer, a la banda del ábside, hi ha una absidiola o capella. A l'absidiola de la nau menor nort del cap de la creu hi ha un retaule ogival, modern, prou bo, y sepulcres de gent grossa; a l'altre nau colateral hi ha a l'absidiola el sepulcre de l'emperador Frederic III, mort l'any 1483, tot ple d'arcatures y pilarets am baxos relleus y escuts d'armes. A un costat hi ha un retaule ogival, pla, de baxos relleus, preciosíssim. Devall el chor hi ha unes catacumbes, y fa uns docents anys que hi ha el panteó de la Família Imperial. —Aquesta esglèsia fa tres portals principals: un a cada cap de creuer; que no tenen gayre de particular, y el de devant, axò es, de la fatxada, que es románica la major part, fa cinch compartiments: a n-el del centre hi ha'l portal major y un finestral apuntat part-demunt y acaba la paret amb una cresteria ogival, plana y d'allá partex el vessant de la teulada, molt empinat. —El portal fa un cos sortit, es en grada[218]ció, de 12 arquivoltes, axò es, set cilíndriques y les altres obratjades de gregues, entrunyellats y fullatges. A les rebranques les columnetes son totes plenes d'entrunyellats y de fulles en forma d'escates. Els capitells, de fulles acopades amb aucells, y l'imposta fa un enfilall de monstres, ángels y aucells. A n-el timpá hi ha Jesús assegut dins auriola, que sostenen dos ángels. Els altres compartiments están modestament decorats, y dels intermedis se'n pujen dues torres vuytavades de quatre daus y qu'acaben am capserets a cada una y llavó una pirámide amb una corona passada a mitján lloch. Els costats de les naus fins a n-el creuer están tot decorats am capsers bogits, y els contreforts am pinacles. La decoració del chor, per defora, es més sòbria. Els dos campanars, a n-els caps del creu[e]r,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

son del estil dels de la Seu de Colònia, axí com pujen se van aprimant, aprimant. El del sur, que está acabat, s'en puja fins a 136 metres. A n-els entrepanys esteriors del chor hi ha venerables baxos relleus de la vida y Passió del Bon Jesús, ben de bona escola y prou ben conservats. —En conjunt aquesta Seu fa una impressió de fe y piedat. L'interior, un mica fosch, armònich, elegantíssim, imponent, fa agenollar y pregar. Es axò un dels triunfs de l'arquitectura humana…

Amb axò he cregut que'm bastava, y me som retirat a l'hostal. Passant per devant una esglèsia de Frares Franciscans, hi som entrat; es barroca, am capelles d'una nau, fastuosament decorada. Com anava a veure la Seu, som passat per devant el palau arquebisbal; es gran axí metex, però molt modest. No té trassa de Palau. M'es vengut de nou. Fa un pati interior am pòrtichs, tot molt net. No hi vetx guárdia militar com a Praga, pero sí el porter, sens uniforme. M'hi acost, me rep amabilíssim; li deman si té o no té guárdia l'Arquebisbe d'assí, y me diu que no. Li dich lo de Praga, y contesta que no sap que dirhi, pero que lo cert es qu'ells no tenen cap guárdia.

La gent aquí no es tan ben carada com a Alemanya del nord (Berlín, Colònia, Hamburg, etc.).

Setembre. Dia 24

Diferents edificis. —Museum für Kunst und Industrie. —Tecnologisches Gewerbemuseum. —Altres Instituts d'Ensenyansa. —Maximiliansvotivkirche

M'axech a les tres y tres quarts; arretgl feynes, y devers les nou surt a córrer la ciutat y a visitar monuments y museus. Desd'el Correu pas a n-el *Stubenring*, un grandiós carrer am fileres d'abres y de gran moviment y cases grandioses. Vetx la [219] *Cambra de Comerç y d'Indústria*, nova, estil modern, molt gran, y a l'altra banda del carrer

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Hauptzollamt (oficina principal d'aduanes), inmensa, llisa, y la de *Kunstgewerbeschule* (escola d'indústries artístiques), nova també, de toes, ben gran, de bon aspecte, y just devora hi ha *Museum für Kunst und Industrie* (per l'art y l'indústria); es també modern, gran, monumental, grech-romá, y per dedins fastuosament decorat. Hi entr. Es molt notable la col·lecció de traballs en metalls y pedres precioses, esmelts y filigranes, objectes d'església, vaxella, joyes, cofrets, etc.; y n'hi ha de diferents èpoques y nacions. També val prou la col·lecció de ratjoles pintades y envernissades, porcellanes y cerámica y majòlica, y els traballs en ferro y bronzo, y la secció d'encuadernacions de llibres y la de vidres (tassons, copes, soperes, ampolles, plats) am gravats, pintures y esmelts, y la de mobles antichs, sobre tot guarda-robes y armaris embutits y esculturats. La secció de robes d'església te casulles y palis de gran preu. La secció japonesa de vestits de fort, robes y brodats, traballs en fusta, laques, ferro, bronzo, porcellanes, palla, es molt interessant, hi ha tot un oratori japonès dins una gran sala. La secció de Xina, de coses per l'estil, també val prou, lo metex que les seccions de Índia, Egipte, Pèrsia y Macedònia en metalls preciosos y robes. Hi ha ademés col·leccions de figures de sants y alguns retaules ogivals, estatuetes y vasos de test am figures pintades gregues y romanes, sales moblades estil Imperi y Lluís XVI y de diferents regions d'Àustria, en temps passats y una cambra arábiga. A casi totes les sales hi ha grans tapissos, del sigle XVI y sucessius, del Japó, de Xina, de Pèrsia. Llavò hi ha una gran biblioteca per indústries artístiques.

Surt d'assí y entr a un restaurant modest per dinar. Prenc una sopa, *Schinken* (tallades de carn cuyta, freda) molt primes, com a neules, formatge y un poch de confitura; y me resulten *quatre corones y setanta-sis Heller*, prop de *denou reials.* Se veu qu'assí la vida es casi'l doble de cara que a Berlín.

M'afich dins un tranvia, y vora vora'l Donau (Danubi) y per devant *Ferdinand und Stephaniebrücke* cap a la *Borsa*, d'estil grech-romá: té tota una illa, grandiosa. Segons el Baedeker hi ha un *Handelsmuseum* (museu

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de comerç), però resulta qu'es un *Museum für Osterreichs-Volkskunde* (museu etnográfich austríach). Me fan pagar una *corona* d'entrada, cosa que en lloch m'havia succeit a un museu axí. Entr dins una saleta grandeta aont hi ha trajos, eynes, mobles y joyes de totes les regions de l'Imperi, am cambres y diferents figurins vestits segons aquelles regions: les dones d'alguns punts am les faldes just fins a n-els [220] genolls y unes polaynes de pell; y llavò un gran betlem y diferents passatges de la vida de Jesús molt a n-el viu. Me creya que hi hauria més sales, y no més hi ha haguda aquexa. Deuen fer pagar una *corona* per la poca gent que hi deu anar. Axí els curiosos paguen la festa.

Surt d'assí, y vetx l'*Administració de Telegrafs*, gran y modesta; prench de d'allá per *Schotenring*, un altre grandiós carrer de molt de moviment; dex a un costat la *Direcció de la Policia*, un edifici gros ferm, y pech a *Technologisches Gewerbe-Museum*, un edifici que té una illa. Son visitables només les *col·leccions* d'indústries de fusta (fusteria), de metalls, vidres y electro-tècnica. Son molt merexedores de veure-se la partida d'eynes de fuster y ferrer, les classes de llenya, de cers, les máquines per totes aquexes indústries, am mostres de les feynes que s'hi fan, ben precioses. Just devant hi ha un altre edifici qu'ocupa tota un'altra illa; fa cara de nou y es *Gewebefördërungsdienst-Handels-Ministerium* (servici de foment de l'Indústria del Ministeri de Comerç).

D'assí tom arrera, y pas per devant *Anatomisches Institut*, grandiós, elegant, d'estil renaxement; més avall hi ha *Chemisches Laboratorium,* aillat, modern, elegant, gran; y arrip a *Maxímiliansvotivkirche* (esglèsia votiva de Maximilià), feta en acció de grácies de no esser estat victima l'Emperador de l'atemptat de 1853. Es ogival, de tres naus sense capelles, creuer de tres naus, nau absidal am capelles, y tres portals y dos campanars a la fatxada, que tenen 99 metres d'alt, am les teulades de gran rost, fent figures geomètriques de diferents colors. Está esplèndidament decorada per defora y per dedins. Els portals de la fatxada son en gradació, de cinch arquivoltes el del centre y de tres els laterals, amb estátues a les rebranques (dos sostres a n-el major y un a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

n-els laterals), am baxos relleus a n-els timpans: l'Anunciació y la Resurrecció a n-els dels costats y a n-el del centre una zona de figures de sants y dues de baxos-relleus de la vida de Jesús y a n-el pilar central la figura del Salvador. Les naus tenen cinch trasts y els brassos del creuer tres, acabant la nau central amb un portal y un finestral grandiós que té tota l'amplaria de la nau y les menors acaben amb una absidiola. El cap de la creu fa dos trasts y l'abside set cayres. A les naus laterals hi ha capelles poch fondes per confessionaris. Els pilars son fexos de columnetes y els caps del creuer també. Tot lo demés, inclús les voltes, es riquissimament policromat y historiat. Per tot hi ha'ls finestrals que pertoquen, trenta sis, tots am magnífiques vidrieres de color, fetes aquí. Son molt superiors a totes les qu'he vistes de Munic. A Berlín també les guanyen a n-els vidriers de Munic. Le[s] [221] vidrieres de la nau major y costats de la nau central del creuer y cap de la creu son de dibuxos geomètrichs y fullatge; les altres, historiades. L'altar major, de retaule senzill (una galeria de sants devall dosseret y templat p'el Santíssim) está devall un baldaquí ogival, quadrat, molt gentil. Aquesta esglèsia es digne d'un Emperador com el d'Àustria.

La fosca s'en es venguda y he plegat cap a l'hostal.

Setembre. Dia 25

Un ofici de *Requiem* amb orgue. —Akademie der bildenten Kunste. —Kunthistorisches Museum. —Altres edificis

M'axech dematinet y a les set me'n vatx a dir missa a l'esglèsia dels franciscans, de devora l'hostal. Me reben amb fina amabilidat. Mentres dich missa canten un ofici de *Rèquiem* amb orgue. M'es vengut molt de nou.

Devers les deu surt a visitar museus. Volt carrers y carrers y pech a la plassa de Schiller y entr a *Akademie der bildenden Künste*, un gran

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

edifici, acabat l'any 1876, d'estil renaxement, de fatxada esplèndidament decorada. Hi ha *un Hochschule der Kunst* (Alta Escola d'Art), una *biblioteca artística*, una col·lecció de gravats, una de reproduccions en guix d'estátues y baxos relleus cèlebres de Grècia, de Roma y de l'època ogival, y llavó una *galeria de pintures* dels sigles XVI y XVII y modernes. Hi he vist una tela de Murillo, de dos al·lots qui juguen a daus, y un Minyonet Jesús adormit, de Guido Reni, la cosa més graciosa qu'hagués vista may. La col·lecció de guixos es notable de debó. Hi ha facsímils de reconstruccions dels alts relleus dels tímpans dels temples *Athenas Partenos* y *Zeus*, y de trossos del *Partenos* y del monument d'Halicarnàs dedicat a Mausoleu, y un tros de columna colossal d'un temple grec, y ademés reproduccions de baxos relleus plans d'Egipte y Àsia, y de les portes del Baptisteri de Florència.

D'assí pas a n-el grandiós *Kunsthistorisches Museum.* L'interior encara supera l'exterior en esplendidesa. Les parets son forrades de marbres vermellenchs, hi ha columnes de marbres verdosos y groguenchs amb daurats a n-els capitells, bases y gornises y a les voltes, aont hi ha grans pintures murals. No n'havia vist cap d'edifici de museu tan fastuós y brillant.

Els tresors d'art que s'hi guarden no son per a dir. Hi ha *a*) una col·lecció d'inscripcions romanes y d'antiguedats, romanes també, trobades aquí; *b*) una biblioteca del Museu; *c*) sis grans sales d'antiguedats egípcies (sepulcres, mòmies, figuretes de bron[222]zo; *d*) Sales VII-XIV: figuretes gravades, gregues y romanes, llantietes de test, busts y figuretes de marbre, busts grossos y baxos relleus y estátues senceres y trossos, bronzos y ferros y estatuetes de bronzo; tot axò grech y romá. *e*) Sales XV y XVI: monedes y medalles. Sales XVII-XXIV; indústries artístiques: joyeria, creus, ostensoris, relliquiaris, caxetes; dues grans capes pluvials de Borgonya, de tissú, plenes de sants dins encuadraments meravellosos, tot texit; una casulla y dues dalmátiques de la metexa escola y classe de roba y feyna, molt grosses y meravelloses; hi ha tota una sala d'ivoris (vasos, figures, baxos relleus, cofres, palanganes,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

jerros); jerros, plats y cofres d'ágata; porcellanes, cerámica, majòlica, ratjoles envernissades y pintades; tot[a] una sala de figuretes de bronzo y un altre de manuscrits y còdichs mitx-evals, plens de miniatures, col·lecció de gravats antichs; *f*) sales XXV-XXX, XXXII, XXXIV, XXXVI: vestits de fort d'homo y de cavall; armes blanques (tota classe de llanses, espases y punyals); *g*) sales XXXI, XXXIII, XXXV; armes de foch. D'aquestes armes y vestits de fort n'hi ha que son tot un obratge, gravats, baxos relleus, daurats. Tot això es a la planta baxa. El pis principal es tot ple de pintures: Sala I: escoles de l'alta Itàlia y de Florència del sigle XV y primeria del XVI. Hi ha una Mare de Deu de Rafael. —Gabinet I: Diferents escoles italianes dels sigles XIV-XVI. —Sala II: escola veneciana del XVI, y n'hi ha del Tiziano. —Sala III: més escola veneciana, sigles XIV-XVIII. Gabinet II y III: figures estrictament venecianes del sigle XVI. —Gabinet IV: escoles italianes dels anys 1550-1700. —Sala IV: escola de Bolonya, naturalistes y mestres italians del sigle XVII. —Gabinet V: escola bolonyesa del sigle XVII y mestres francesos. —Gabinet VI: escola espanyola dels sigles XVI y XVII. —Sala XIX y XIII: retrats diferents. —Gabinet XIX: escola dels Països Baixos, sigles XV y XVI. —Gabinets XV-XVIII: escoles dels Països Baixos: moltes d'obres de Rubens, Van Dyck y Teniers. Bé va pintar Rubens! A tots els grans museus sempre es el que hi té més, y ¡quina manera més sobirana de pintar y de sentir la carn humana! —Sala XII: escoles dels Països Baixos. —Sala XI: obres capdals de Rubens. —Sala X, Gabinets XIII, XII, Sala IX: escoles dels Països Baixos. —Sala VIII. Paisos Baixos alemanys. —Gabinet XI: vells mestres alemanys. —Gabinet X: mestres alemanys moderns. —Sala VII, Gabinet IX, Sales VI y V: pintura històrica moderna, retrats, vistes de ciutats, paisatges.

A n-el segón pis hi ha una col·lecció d'aquareles y dibuxos de má y llavò paisatges y els originals d'uns grans tapissos sobre l'espedició de Carles V a Àfrica. [223]

Un home queda esglayat y aclucat devant aquexa multitut d'obres pictòriques tan notables. No es dubtós qu'aquesta galeria es de les millors del món.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'aquí a les tres y pech a n-el *Naturhistorisches Museum*, que, segons el Baedeker, estaria obert fins a les quatre; pero ho han mudat, y era a les tres que tancaven.

He segut un'estona a un banch d'un passetx d'allá devora per veure que faria, y he resolt anar a veure'l Palau Imperial més de aprop. Me'n hi vatx, y dins el pati de Francesc II, m'hi trop una partida de gent aturada amb actitut d'esperar. M'acost a un senyor, y li demán si hi ha res de nou. —Es, m'ha dit, qu'ara passará el nostre Emperador, qu'es arribat de Bohèmia. M'aplech amb aquells per veure'l, y efectivament dins breu temps es passat corrents un cotxe amb dos senyors: un d'ells era l'Emperador. Tothom s'ha llevat el capell y els soldats de la guardia han presentades les armes.

Surt d'assí, vetx l'esglèsia de Sant Miquel, qu'está just devant el Palau Imperial: del sigle XII, però completament desfigurada del barroquisme; pas per devant la dels Minorites, gran, ogival, de tres naus, severa, de fatxada llisa; ara la restauren. Desgraciadament estava tancada. Devora aquexa esglèsia hi ha una partida de Ministeris, molt grans, però de poch carácter artístich.

El sol ha començat a ferse bax, y he trobat que ja n'havia vistes prou, de coses avuy, y per axò he plegat cap a l'hostal.

No hi ha de bon tros la netedat de Berlín ni l'esment a n-els jardins públichs que hi ha a les grans ciutats d'Alemanya.

Devant l'Universitat hi ha un monument preciós a n-el *Bürgermeister*, Liebenberg, qu'era de Viena, l'any 1683, quan el siti dels turks; abax té just una mica de garlanda d'herbey y encara mostiy y brut; y just devora hi havia un munt de terra mitx escampat. Avuy dematí devora un altre monument al mitx d'una plassa hi havia lo metex.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Setembre. DIA 26

L'Universitat. —Hofbibliotheck. —Rathaus. —Altres edificis. — Abgeordnetenhaus

M'axech dematinet, dich missa a les set y busques, escrich cartes, y a les deu icap a veure'ls museus que'm falten y altres monuments ben interessants!

He pegat tot d'una a l'Universitat, feta els anys 1873-84, d'estil renaxement, ocupa tot[a] una illa, fa un quadrat amb un gran pati al mitx y tres de petits a cada banda; hi entren per unes [224] grans escalonades y un pòrtich grech; está esplèndidament decorada, per defora y per dedins; ocupa un' área de 21.720 metres quadrats. Hi ha departaments per totes les Facultats. La Biblioteca té 320.000 volums. L'Universitat estava a un'altra banda, devora *Hauptpost*: es molt antiga, de l'any 1365; hi concorren uns 6.000 estudiants, y hi ha 347 professors. Té un observatori astronòmich, un Institut de Física, un Jardí Botànich, un Laboratori Químic, un Museu Patològich-anatòmich, un Institut Anatòmich y ademés de la Facultat catòlica de Teologia, en té una de protestant.

A les Universitats alemanyes se publica cada semestre un *Verzeichnis* o relació de totes les assignatures que s'hi espliquen, de tots els professors que hi ha y de tots els estudiants matriculats y de tots els cárrechs que s'hi desempenyen. Creya que a Àustria farien lo metex. He demanat a la cancilleria de l'Universitat aont trobaria tal *Verzeichnis* d'aquest centre d'ensenyansa, y m'han dit que no n'hi havia.

Surt d'assí, y cap a *Hofbibliothek* (*Biblioteca de la Cort*)!

¡Vaja quina partida d'edificis que hi ha tot seguit, y la ben emplassats qu'están! Al costat de l'Universitat hi ha *Rathaus*(,) (casa del Concell), la més gran y més interessant qu'he vista; ocupa tot un'illa de dues hectáries; costá 15.000.000 de florins (30.000.000 de pesetes).

Ja la descriuré més avall. Devant té una gran plassa en forma de hemicicle y tot un park, deliciós, amb estátues de vienesos célebres. A l'enfront de *Rathaus* hi ha'l monumental *Hofburgthea*ter (teatre de la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Cort) al mitx d'una altra plassa ben gran. Seguint cap a mitx-jorn, vé *Volksgarten* (*jardí del poble*), gran, esplèndit, amb estátues y un temple grech; y a n-el costat y just devora'l park de *Rathaus*, s'alsa el *Reichsrathsgebäude* (edifici del Concell de l'Imperi) aont hi ha'l Parlament, axò es, la *Cambra dels Diputats* (*Abgeordnetenhaus*) y la *dels Senyors o Senadors* (Herrenhaus): es un gran edifici rectangular amb un'ala de través a mitján lloch y un gran cos d'edifici quadrat a cada cap estret, coronats aquests dos quadrats d'una zona de baxos relleus a les quatre fatxades y quadrigues de bronzo dalt els vuyt cornalons. L'edifici es d'estil grech romá, y a n-els cornalons del rectángul fa ordes de columnes amb entaulament y capser y alts relleus de figures a n-els timpans. L'ala entrevessada fa fatxada grossa a cada cap, y la de llevant es la principal; hi pujen per grans escalonades, plenes les barandes, d'estátues, y dins l'hemicicle que descriuen, un gran monument; y tot un estol d'estátues simbòliques. A n-el capser de la fatxada hi ha un alt relleu de grans figures alegòriques, y dins el pòrtich fa una zona de pintures dalt camp d'or. [225]

Just derrera aquest gran casal hi ha *Justizpalast* (palau de Justícia), nou, grandiós, de gust modern, esplèndidament decorat.

Torcent un poch cap a xaloch venen els dos grandiosos palaus de *Naturhistorisches Museum* y *Kunsthistorisches Museum*, moderns, grech-romans, suntuosíssims per defora y per dedins, y que tenen una gran plassa entre y entre, amb un jardí; y al bell mitx del jardí s'alsa el magnífich monument de l'emperatriu Maria Teresa, que fa un socle de dos cossos, amb estátues a cavall de grans generals a n-els cornalons, y, entre y entre, estátues d'homes civils del temps de la famosa sobirana, asseguda al cap demunt a una cadira imperial. Aquest jardí y els dos imponderables museus tenen a ponent els grandiosos *Estables de la Cort* (Hofstallgebäude) y a llevant el *Palau imperial* (*Hofburg*), que's compón d'una partida de cossos d'edifici que fan diferents patis, rodats de jardins, passantne la gent a part d'ells. La fatxada principal, en hemicicle está a l'altra banda, devant l'esglèsia de Sant Miquel; fa ordes de columnes y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

boldrons d'estátues colossals. En general l'edifici es modest y llis. Es una glòria dels Emperadors que tenguen cases millors per les arts y les ciències y el govern y administració del poble que no per ells. Prou que son més interessants com edificis la *Rathaus*, *Reichsathsgebäude* y els dos *Museus.* Dins el pati més gran, hi ha un magnífich monument a Francesc II, y dins el jardí o plassa que seguex cap a *Burgthor* y els *Museus*, n'hi ha altres dos, axò es, a l'arxiduch Maximilià y a l'arxiduch Eugeni, dues estátues colossals, de bronzo, a cavall, els cavalls empinats y s'aguanten ells y les estátues arxiducals am les potes de derrera. —A una de les ales del *Palau* hi ha la grandiosa *Biblioteca de la Cort*, que té 400.000 volums, 20.000 manuscrits, molts d'ells orientals, y un aplech de 12.000 volums de música, y 6.800 *incunables* (impresos abans de l'any 1500). El Baedeker me deya que fins a les dues poria veure biblioteca y manuscrits; però a les portes he trobat un ròtul que deya que fins a primer d'octubre per veure'ls Manuscrits se necessita un permís esprés de la Direcció. ¡M'hauria costat molt conseguirlo! Quina llástima! Y n'hi ha, de manuscrits dels sigles V, VI, VII, VIII, IX y successius! Unida am la biblioteca, hi ha una col·lecció de 300.000 gravats dalt coure y dalt fusta, ordenats en 1.000 volums y un aplech de 34.000 retrats.

Contrariat de no porer veure aquests tresors, me'n vatx a n-el *Museu d'Història Natural*. Es una cosa grandiosa y notabilíssima. La col·lecció de minerals, sobre tot de pedres precioses y *productes de mines* (Bergprodukte) y la de *meteorits* (grans pilots de ferro) [226] y *aerolits* es molt grossa y curiosíssima. Hi ha pedra d'aquestes, una cayguda a Hongria, de 293 kilograms, y un pilot de ferro també caygut del cel, a Austràlia, de 909 kilograms, y facsímils d'altres cayguts a Mèxic, disforjos, un d'ells de 1.000 quilograms. Desgraciadament la secció geològica y paleontològica no es visitable perque hi fan obra, y axò que hi ha fòssils molt grossos de plantes y pexos y animals fora mida. La col·lecció etnogràfica es de les bones qu'he vistes: hi ha grans vitrines plenes de trajos, armes, eynes, joyes, feynes y objectes de culte dels pobles de Noroest, sur, est, oest, noroest d'Àfrica y seccions especials de Benín y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

alt-Nil; dels indis dels Estats Units, *Terra del Foc*, Canadà, *Gran* Chaco, Groenlàndia, Esquimals, costes Noroest, Brasil y regions veynades, Nova Guinea, Arxipélach, Nova-Britània, Illes de l'Almirallat, Noves Hèbrides, Illes Salomó, Maty, Durour, Ninigo, Nova Guinea inglesa, Nova Guinea alemanya, Nova Guinea holandesa, Nova Guinea, Melanèsia, Halmahera, Moluques, Cèlebes, Borneo, Filipines, Java, Sumatra, Malayes, Malacca, Nias, Illes Andaman, Nikobares, Maladive, Sibèria, Indostan, Índia interior, Ceilan [Sri Lanka], Illes Liutin, Pèrsia, Turquia, Corea, Xina, Japó, Turquestan xinesch, Ladākh, Turquestan rus, Turquia Asiática, Caucas, península de Balcans, Aràbia.

La secció de *Prehistòria* es nombrosíssima y de les més interessants qu'he vistes. —Tot això es a la planta baxa. A n-el pis principal, hi ha la col·lecció zoològica (mamífers, aucells, reptils, pexos, insectes); n'hi ha milenars de tots aquests aninals, molt ben presentats. La col·lecció de botánica es a n-el segón pis y sols es visitable p'els que hi han de fer estudis.

Surt d'assí y pech a *Rathaus* per veurela d'aprop. Es ogival, forma un gran quadrat, am dues ales interiors amb altres quatre d'entravessades, resultant un pati molt gran y sis petits. Devant fa un grandiós pòrtich, am banchs per seure la gent y dalt aquest pòrtich una gran galeria; a n-el centre s'alsa la torre del rellotge, de 100 metres d'alt y dues torres més a cada banda. Pujen a n-el pòrtich per una escalonada amplíssima, tan ampla com llarch es el pòrtich. L'interior está decorat règiament. No n'havia vista cap de casa comunal tan gran y tan interessant.

A n-el primer pis, ademés de la grandiosa y suntuosíssima sala de festes, hi ha la *Biblioteca de la Ciutat*, el *Museu Històrich de la ciutat de Viena*, tot de coses relatives a Viena (estátues, pintura, mobles, banderes, vistes de la Ciutat en ses diferents èpoques, homes cèlebres, llibres, documents, un piano de Mozart y altres penyores del gran mestre, etc.). Llavò hi ha dues sales grandioses de vestits de fort y armes blanques, y armes de pólvora y trajos [227] guerrers. Es un museu curiosíssim, y digne d'esser imitat per totes les ciutats y viles. Els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

empleyats que vel·len, son amabilíssims y se destexinen per complaurevos.

Surt d'assí y afín un restaurant, hi entr, y per menys de dues *corones* me donen un bon dinar. Hi ha un al·lotet que servex, molt simpátich; s'acosta a damanarme coses y jo n'hi demán a ell. Me diu si jo som alemany. Com sent que som d'Espanya, ho troba gros. Li demán si ell es de Viena metex, y me diu qu'es d'Hongria.

Dinat, pech a n-el *Museu Higiènich-Industrial*. Es petit, pero prou interessant: una partida de máquines y aparats per refrescar y purificar l'ayre viciat, ventiladors, defenses contra els perills de les diferents máquines, mostres de bastimentades p'els picapedrers, y de cases d'obrers y botigues. Es molt curiós y interessant.

Surt d'assí y putx a un tranvia, que m'ha duyt a un estrem de Viena, a la vora del *Donau* (Danubi), bax del pont *Kronprinz Rudolf*. Es un riu molt ample, per l'estil del Rin, y du l'aygo molt clara, y molt que corre.

M'hi pas una estona, y llavò me'n vatx a veure els *Jesuites*, qu'están devora'l *Correu*. Hi arrip, me rep el P. Ministre, molt amable, me diu que en tenen un d'espanyol. Resulta esser el P. Pujiula, de Girona. Está a la *Casa d'Eczercicis*. Demá hi aniré, si Deu ho vol. Me diu que tenen dins Àustria just una Província, qu'a n-aquexa casa son cinch, que a n-els estrems de Viena hi ha més relligió que a n-el centre, aont predomina la indiferència y hi ha molts de jueus. Li he demanat si dels feels se'n feyen de protestants y si se'n convertien gayre d'aquests, y m'ha dit que no, que'ls qui's fan protestants(,) son gent insignificant y de vida dexada y a lo millor llavò tornen.

Som entrat a l'esglèsia que tenen, la de l'Universitat antiga. Es gran, barroca, fastuosament decorada y policromada; una nau am capelles; dins cada capella un grandiós templet de quatre columnes y capell qu' umpl tota la capella y pega a la volta y devall hi ha l'altar y el retaule. Es una cosa nova y que fa la impressió de grandesa y solemnidat.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Hi he estat un'estona; han esposat el Santíssim; tota la gent cantava el *Tantum ergo*, pero en alemany, llavò han dita la lletania, també en alemany.

Surt d'assí, y he plegat cap a l'hostal perque ja era hora. [228]

Setembre. DIA 27

El P. Pujiula; sos destudis de biologia. —La Casa d'Eczercicis; la biblioteca. —Col·legi de Karlsburg. —Més museus, col·leccions artístiques, instituts de cultura.— Cap a Salzburg

Dita missa, fas la trosselleta, y amb un *Droschke* ¡cap a *Westbahnhof*! Hi dex l'equipatge, y me'n vatx a veure el P. Pujiula. Prench un tranvia que 'm dexa devant *Kaiser Schloss von Schönbrunn*. Aquí me'n tem que'l Baedeker d'Àustria, que vatx comprar a Magdeburg es de l'any 1895. ¡Dotze anys vell! ¡Veyès com no n'hi ha de haver moltes de coses mudades! Aquest llibreter de Magdeburg me feu un mal terç; però més me'n meresch: hagués mirat jo lo que comprava! Me pos a demanar les entressenyes de la *Casa d'Eczercicis* dels Pares Jesuites. Deu compòn que tròbiga p'el carrer un dels Pares que hi ha a n-aquexa casa y amb ell m'hi present. No'l conexia el Pare Pujiula. Havia promès a son germá D. Gabriel, digníssim Capitá de Carabiners, destinat a Inca de Mallorca, que'l visitaria, y n'estich contentíssim, d'haverlehi promès. El P. Pujiula, petitó, magret, etxerevit, tot bondat y simpatia, es un d'aquells entusiastes de Deu y de la Ciència, filla de Deu, y hi está consagrat ardorosament fa anys, especialment a la rama dificilíssima y transcendentalíssima de la Biologia. Ha assistit durant aquest any derrer a les cátedres d'axò de l'Universitat d'Innsbruck y a l'Estació Experimental de Trieste, estudiant l'embriologia dels marischs, y ara es vengut a Viena per seguir aquests estudis a l'Universitat d'assí, que hi ha grans professors d'axò. M'ha mostrades un munt de llibretes, plenes de notes y dibuxos de tots els animals qu' ha estudiats, perque a n-aquexes cátedres tot ho fan dibuxar.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

El Pare Pujiula a lo que va es a aprendre tots els mètodes y sistemes d'estudiar la vida animal en sos diferents ordes, per llavò ell estudiar per conte seu allá ont l'obediència l'enviy. No s'oblida de Catalunya ni de la causa catalana; no'n sap res, de lo que va succeint perque no rep ni llitx periòdichs, però de cor ¡vaja si seguex! Me'n ha demanades noves. No n'hi he pogudes donar de fresques perque no'n tench, l'he enterat emperó de la situació, y n'ha estat contentíssim. —M'ha presentat a n-el Pare Superior, que m'ha rebut coralment, y m'han fet dinar amb ells. Avuy s'escau l'aniversari de l'aprovació de la Regla de Sant Ignasi per la Seu Apostòlica, y, per festejar la diada, han pres café derrera'l dinar. Resulta que'ls jesuites austriachs son eczactament com els d'Espanya, fan la metexa vida, tenen les metexes consuetuts y práctiques y manera de tractar la gent. Me semblava esser a una Residència d'Espanya, just amb la diferència de l'idioma. —La Casa [229] d'Eczercicis es prou gran, y molt concorreguda, sobre tot del clero secular. La capella es petitona, pero gentil. Tenen una biblioteca qu'es un tresor, no per lo grossa, sinó per la válua dels llibres. Hi ha dues vitrines molt llargues de còdichs manuscrits y esplèndidament miniaturats. La sala es quadrada, d'uns sis metres per costat, donchs hi ha tot un costat, de bax fins a dalt, tot ple d'*incunables;* n'hi ha centenars. Se calcula que val més d'un milió de *corones*.

Han volgut que vés el col·legi que tenen a Kalksburg, el millor de tots els seus a Àustria. Hem pres un tranvia de vapor, que mos hi ha duyts. Efectivament es grandiós: hi caben y hi tenen més de quatrecents alumnes. Hi ha grans cátedres y sales per tot, una gran capella, gabinet de física prou proveit, y una col·lecció d'Història Natural ben interessant y un comensament de *Museu Etnográfich*, modest, pero que hi ha representades les nissagues principals del món. Tenen vaques per la llet y mantega que's necessita y l'altre bestiar que cal a una casa axi, y cavalls p'els qui volen aprendre de cabalgar y una gran sala de gimnásia y sales per jugar, y llavò un gran park d'arbres esponerosos per passetjarshi y alenar ayre pur. Mos ho ha mostrat tot un jesuita jovenet, molt simpátich y desxondit, y el Pare Rector mos ha rebuts, cor ubert y ánima tota

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

xalesta. Es un dels homes més agradables y simpátichs qu'he trobats des que som sortit de Mallorca, y n'he trobats molts. Mos ha obsequiats amb una *Erfrischung* (refresc), aont no hi ha mancat la cervesa. —Mos som despedits d'aquella santa gent y cap a la Casa d'Eczercicis, aont he pres comiat del Pare Rector y del Pare Pujiula, y m'afich dins el tranvia de foch, que m'ha dexat a l'estació de *Stadtbahn*, y aquest, fent sis *estacions*, m'ha dexat a *Hauptzollamt*, d'assí me'n vatx a *Hauptpost*, recullesch la correspondència, y cap a *Westbahnhof*, aont sop y prench el tren de les deu cap a Salzburg.

En quant a museus, hi ha a Viena tots aquests altres:

a) *Albertina.* Es a n-el palau de l'arxiduch Albrecht. Es una gran col·lecció de gravats y dibuxos de má, de les més riques de Europa. De dibuxos de má hi ha 17.000 fulles, y n'hi ha de Rafael, de Dürer, Rubens, Rembrandt. La col·lecció de gravats té 220.000 fulles, molts d'ells dels grans mestres. Hi ha ademés una biblioteca de 50.000 volums y 24.000 mapes y plans.

b) *Museu anatòmich-patològich*, sols visitable per homos y am permís esprés de la Direcció. Molt ben fet.

c) *Heeresmuseum* (Museu de l'eczèrcit): edifici románich, nou. Es una gran, preciosíssima col·lecció d'armes antigues y modernes, ofensives y defensives, vestits de fort, uniforms, ram d'enginyeria, y tot esplèndidament presentat y endiumenjat. [230]

d) Beethoven-*Sammlung*: col·lecció de coses qu'usà y va fer aquex gran compositor, qu'era austriach.

e) *Czernin'sche Gemäldesammlung* (col·lecció de pintures de Czernin): 343 cuadros y un aplech d'escultures antigues. N'hi ha de pintures de Murillo, Ribera, Teniers, Dürer y altres.

f) *Geologische Reichsanstalt* (Institució Geològica de l'Imperi). Un aplech preciós geològich, mineralògich y paleontológich.

g) *Harrach'sche Gemäldesammlung* (col·lecció de pintures de Harrach). Hi ha 400 cuadros d'escoles dels Països Baixos y alemanyes, franceses, italianes, espanyoles (Murillo, Ribera), Tiziano, etc.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

h) *Künstlerhaus* (Casa dels artistes): esposició permanent de pintures noves.

i) *Kunstgewerbeverein* (Unió d'indústries artístiques): esposició permanent de les coses, noves que's fan.

k) *Kunstverein* (Unió artística): altre esposiciò permanent de obres artístiques noves.

1) *Landwirtschafts-Gesellschaft* (Societat d'economia rural): col·lecció de models y mostres de tots els rams de l'art y ciència de conrar la terra.

ll) *Liechtenstein'sche Gemäldesammlung* de Liechtenstein). La col·lecció privada més rica y notable de Viena y tal volta del mon. Hi ha un 800 cuadros. Hi ha representades totes les escoles y obres dels primers pintors del mon, entre altres Guido Reni, Ribera, Rubens, Van Dyck, etc.

m) *Esposició permanent d'art*, de Miethke.

n) *Muskvereins Gebäude* (edifici de l'Unió Musical): es un edifici grandiós y monumental. Hi ha sales de concerts y una biblioteca de 20.000 obres musicals, col·lecció d'instruments antichs, retrats de compositors, manuscrits, impressions, etc.

ny) *Postmuseum* (Museu de Correus). Prou que'l volia veure, pero no més es ubert els dimegres y dissaptes, y el dimegres que som estat aquí, me passá per alt, preocupat en tants d'altres museus y llavò qu'està molt esbarrat.

o) *Schönborn'sche Gemäldesammlung*: Es una col·lecció prou interessant; hi ha obres de Cranach, Rubens, Jordan, Guido Reni, Rembrandt, etc.

En matèria d'Ensenyansa, ademés de l'Universitat y lo altre qu'hem retret, hi ha:

1) *Technische Hochschule* (Alta Escola Técnica) per arquitectes y enginyers, amb un *Gabinet Técnich*, ben interessant, de totes les coses que s'ensenyen a l'Escola..

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

2) *Oeffentliche Vorlesungen* (llissons públiques): a l'*Unió dels* [231] *Enginyers* y a l'*Unió per l'espandiment de les ciéncies naturals* en l'ivern cada dimegres; a n-el *Museu austriach* cada dijous, y a l'*Institut de Zootomia* cada diumenge.

3) *Akademie der Wissenschaften* (de Ciències): celebèrrima dins el mon científich.

4) *Tierarznei Institut* (Institut per Menescals).

Ja diguérem que hi ha una vintena de gimnasis, y una multitut grossa d'escoles primáries, ordináriament amb edificis propis, ben ventilats y dignes.

Hi ha també una mala fi de teatres, alguns monumentals.

D'esglèsies, n'hi ha un sens fi, predominanthi l'estil barroch, fora de les noves, que son ogivals o romániques.

Els protestants n'hi tenen algunes y els jueus váries sinagogues. Me diuen que hi tenen tanta de forsa, els jueus, aquí.

Ara hi ha a Viena, segons m'han dit, un bal·le de primera, gran defensor de l'Esglèsia y de la bona causa y que traballa a les totes per redressar lo tort y posarho tot bé. Desgraciadament va malaltís.

De monuments amb estátues d'homes cèlebres y fonts públiques amb brolladors, n'hi ha una mala fi.

Amb una paraula, Viena es una gran ciutat, que s'afanya per créxer y avensar en tots els bons sentits, però que no té l'enèrgica administració policíaca que té Alemanya. Es una llástima.

Setembre. DIA 28

Salzburg. — La Seu. —*Mönchberg* y *Festung Hohensalzburg*. —Un holandès y els *toros*. —Capelles cavades dins el penyalar. — Esglèsies de Sant Pere y dels Franciscans. —Instituts de cultura. —

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Museu. —Esglèsia de l'antiga Universidat. —Mirabellschloss. —Cap a Munic. —Un fondista axerit

Devers les set y mitja arribam a Salzburg. Jo'm pensava ja esser dins el reyne de Baviera, y ha resultat qu'encara som dins Àustria. Com horabaxa me'n vatx a Munic, no'm convé anar a cap fonda. Dex l'equipatge a n-el *Depòsit de l'estació*, que'l me guardaran per 20 *Heller* (cèntims); me rent a la cambra que hi ha aposta a les estacions d'Alemanya y Àustria, y me costa altres 20 *Heller*; y, Baedeker en má, cap a veure Salzburg.

Es famosa aquesta ciutat p'el paper que desempenyaren dins l'Imperi els arquebisbes d'assí, senyors de la ciutat y *Prínceps Electors*. La població té un aspecte clerical molt pronunciat. Predomina a n-els edificis el barroch, y n'hi ha eczemplars molt notables, que basten per reconciliar amb aquest estil qualsevol esperit llampant y desapassionat. [232]

Té la població 33.300 habitants, catòlichs casi tots, si bé hi ha molts de socialistes, segons m'ha dit un botiguer, home de bona part, a n-e qui he comprades postals. Está situada Salzburg a cada banda del riu *Salzach*, dins una vall molt estreta que fan dos soberchs turons que s'alsen vestits de boschs esplèndits al mitx d'unes valls planeres rodades de muntanyes de moltes de crestes y ressingles y repeus, que formen un conjunt de lo més pintoresch y magnífich qu' haja vist may en matèria de paisatges. Sis ponts unexen la població, qu'es de carrers amples y prou nets. L'aspecte de les cases en general es prosaych, però hi ha casals y edificis públichs ben interessants. Amb el tranvia, de l'Estació som anat fins a n-el pont de Mozart, qu'era natural d'assí, y hi té un monument devora la casa aont va nèxer, y a l'altra banda de riu hi ha la que habitá y aont va compondre moltes de les seues obres immortals. Caminant riu riu, he vista la *Staats Gewerbeschule* (escola industrial de l'Estat), nova, gran, gentil; honra Salzburg. Pas després per devant l'esglèsia dels Pares de Sant Gaietà, barroca, apreciable; vetx més enllá el Palau de l'Arquebisbe, gran, modest, *Negebaude* (nou edifici) del sigle XVIII, aont hi

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ha el *Correu*, *Telegrafs*, el *Govern Civil* y el *Tribunal*, y hi ha lloch per tots. Y amb axò me trop devant la Seu.

La Seu es barroca, de tres naus, amb un atri, dos campanars a la fatxada, creuer qu'acaba a cada cap en forma absidal, y cúpula, sense capelles, y volta de mitx punt a la nau major y creuer y de cúpula aplanada a cada trast de les menors. Els pilars son quadrats, gruxadíssims, y les arcades torals de les naus menors, son molt més estretes y baxes que no aquestes. A cada dau a n-el fondo hi ha un altar y un retaule y part-demunt un finestral de mitx redó y la volta fi quatre compartiments de sants pintats, enquadrats de barroch, molt avenguts. Part-demunt els archs torals hi ha les Estacions del Via-Crucis qu'ocupen casi tot l'entrepany am preciós enquadrament barroch. A la nau major hi ha tribunes molt elegants y la volta tota fi compartiments am sants pintats y enquadrats am gran pompa, y fa lo metex la volta del creuer y de l'ábside. A cada cap del creuer hi ha un grandiós retaule grech-romà y a cada banda dos sepulcres d'arquebisbes, de marbres de diferents colors, esplèndits y que duen el retrat a n-el centre; més amunt fa tres sostres de finestrals. Les petxines de la cúpula duen pintats els quatre evangelistes; el tambor fa dos sostres: el primer de pintures de sants, el segón de finestrals, y a n-els vuyt cayres de la volta, pintures de sants y ornatge barroch, y acaba amb una llanterna. L'altar major té un gran retaule barroch; lo trono de l'arquebisbe a n-el costat de l'Evangeli; y el [233] cadirat del chor, llis, sever, a cada banda. He demanat a un escolà quants de canonges hi havia y si deyen cada dia l'ofici diví complet, y m'ha dit que hi ha dotze canonges y que cada dia diuen *hores menors* al matí y vespres y completes a les dues, no pus. —Tots els retaules son barrochs; hi ha unes fonts de batisme romàniques, de bronzo, amb una zona de sants voltant voltant, demunt quatre lleons. Els defores de la Seu son llisos, fora la fatxada, qu'es més moguda; fa tres portals: a les rebranques hi ha Sant Pere y Sant Pau y dos bisbes, més amunt els quatre Evangelistes y a n-el capser el Bon Jesús beneint y a cada banda

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Moisés y Elies. Els daus dels campanars presenten la forma de tabernacles.

Devant la Seu fa una plassa quadrada amb un monument a Maria. El gran casal que l'enrevolta era primer palau de l'arquebisbe; ara l'ocupa un germá de l'Emperador.

A la banda de mitjorn hi ha els turons *Mönchberg* y *Festung Hohensalzburg*, un gran penyalar tallat a plom casi tot y tot lo demés vestit de bosc pompós. Hi ha un funicular per pujar a Hohensalzburg. Hi putx y trop un jove molt simpátich. Me demana si jo som alemany, li dich que som espanyol; ell me diu qu'es holandès; li dich qu'es parent d'aprop dels alemanys; me contesta qu'ells la duen dels alemanys y que'ls agraden més els inglesos. Me demana paraules castellanes, les hi dich; me parla dels *toros.* Li dich que'n som contrari de tot y que'l catalanisme també ho és contrari de tal salvatgisme. Li vé de nou. M'empegueesch com vetx que'ls estrangers només mos conexen p'els *toros.* Tristíssima celebritat! Com som dalt la cuculla, hi trobam un restaurant; entram dins una cambra fosca, que a dalt té un prisma, y abax un disch giratori demunt el qual se dibuxen tots els carrers y contorns de la ciutat, y veym les persones y carruatges y tranvies que hi tranziten. Pujam a n-el castell que hi ha; una vella molt xerevel·la mos ho esplica tot, conversant p'els colzos. Entram dins una de les antigues presons en forma de sitges sense llum. L'holandès me diu: *¿No es ver que l'Inquisició era una cosa salvatge?* Li contest qu'allò no té res que veure am l'Inquisició y qu'aquesta era un tribunal ordinari que seguia el procediment establert a tots els tribunals d'aquell temps, pero encara més suavisat. Treym un altre capítol. Veym les antigues habitacions dels Arquebisbes, severament decorades, però d'una sobirana elegància, se diuen *Goldene Stube*. Hi ha una magnífica estufa de rajoles pintades.

Dex l'holandès allá dalt, y devall a n-el cementiri de Sant Pere, aont vetx la capella de Santa Margalida, ogival, gentil amb [234] un bon retaule d'època a l'altar. Llavó putx a les capelles de Santa Creu del sigle XII, la de Sant Gil, Sant Gertravade y de Sant Màxim, cavades dins el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

panyalar de Mönchberg, del sigle III, segons piadosa tradició, que m'ha esplicada molt per menut l'homo que m'ha ubert y acompanyat.

Vetx desprès l'esglèsia de Sant Pere y la dels Franciscans.

La de Sant Pere era de l'abadia benedictina que hi havia, románica, desfigurada esplèndidament p'el barroch, de tres naus, creuer, cúpula y atri; fa deu trasts. Pujen a n-el creuer per vuyt graons; hi ha retaules barrochs a cada cap a l'ábside; y a les naus menors hi afegiren capelles, que tenen els altars, no a n-el fondo, sino a n-el costat de l'altar major. Els pilars divisoris de les naus un es quadrat y l'altre cilíndrich; a n-el trast central, en lloch d'un pilar cuadrat n'hi ha dos de cilíndrichs seguits. A l'atri hi ha una rexa barroca esplèndida. El portal major es en gradació, de quatre arquivoltes rectangulars y tres de cilíndriques, y el Bon Jesús a n-el timpá dins una diadema que presenten dos sants. Devant aquexa esglèsia hi ha una gran plassa quadrada. Devia esser el claustre de l'antiga abadia.

L'església dels franciscans es románica, de tres nau, fins a n-el creuer; aquí comensa un chor ogival, de tercera època, tan ample com les tres naus, de volta de ventall, que s'aguanta dalt cinch columnes. Adossat a la central, hi'ha'l retaule major y abax l'altar. Per defora es tot barroch fora'l chor y el campanar, molt alt, ogivals y el portal major, románich, en gradació, de quatre arquivoltes rectangulars y tres de cilíndriques.

Devora aquexes dues esglèsies hi ha *a*) una *Katholische Volks-und Leihbibliothek* (biblioteca catòlica popular y de dexar llibres); *b*) una *Handelschule* (escola de comerç); *c*) una *Oberrealschule* (escola superior de ciències naturals); *d*) una *Mädchen-Volks-und Burgerschule* (un'escola de noyes, del poble y de ciutadans); *e*) una *Übungschule* (escola práctica); *f*) y *un Gymnasium*. No lluny d'assí hi ha la cèlebre *foradada,* axò es, el penyalar de Mönchberg, foradat, de 131 metres, un'arcada apuntada correguda que fa un portal barroch a cada cap, y es fet axò a n-el- sigle XVII; es admirable que hu fessen llavò. En passa molta de gent perque la ciutat s'es estesa l'altra banda de la muntanya.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'assí he pegat a n-el *Museu*: un edifici antich aprofitat, aont hi ha un museu interessantissim: mobles, cadires, guardarrobes, taules, portes, llits, ferros (panys, claus, corretges, brandolats), vidres, cerámica, trajos, retrats, vexella, caxes fortes; trossos de mosaychs, columnes, gornises, estátues, instruments musicals, bolles del mon, romanes, aparats astronòmichs, armes defensives [235] y ofensives de diferents èpoques, una cuyna, un menjador, cambres d'estar y de dormir, posat tot axí com ho tenien altre temps a Salzburg; dues capelles plenes de coses d'esglèsia; estufes, documents y llibres antichs, *incunables*, gravats, pintures, models de monuments y de la ciutat en ses diferents èpoques, segells, monedes, llums y llumeneres, planxes romanes de bronzo, figuretes de test, romanes. Es un museu molt curiós, y m'empegueesch de que Palma no'n tenga cap de consemblant, essent el doble de gran que Salzburg.

Surt d'assí y top la magnífica esglèsia de l'antiga Universitat, barroca, de tres naus creuer y cúpula am galeries superiors a les naus menors. Aquestes només tenen un trast fins a n-el creuer y un'altre allá dessá, y la nau major lo metex. Els pilars son gruxadíssims, y les voltes de les naus menors fan un forat redó a n-el centre, ben ample y axí comuniquen am les galeries superiors. A n-els pilars centrals y a n-els murs laterals hi ha nitxos am figures de sants. L'ábside es cilíndrica. L'altar major té un retaulet d'unes arcades en hemicicle am figuretes per cresteria, y part-demunt fa un gran núvol que s'en puja ondulat fins a la copinya y fa una gran diadema dins la qual hi ha la coronació de Maria y més amunt dues finestres. Devant fa un atri en hemicicle y a la fatxada un campanar a cada costat. Es de les esglèsies barroques qu'he vistes més notables. Surt d'assí y tresch alguns carrers, passant no gayre lluny de *Rathaus*, majestuosa y el *Palau Mirabell* (Mirabellschloss), aont hi ha la secció d'Història Natural del Museu, y una esposició industrial permanent. Está el palau dins un jardí, esplèndit d'estátues, caminals y arbres. No gayre lluny hi ha l'esglèsia de Sant Andreu, románica, moderna, magnífica, gentil. N'hi ha d'altres d'esglèsies, pero no he tengut temps de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

veureles. Voretjant el majestuós *park de la Ciutat*, me'n som anat a l'estació; me torn rentar perque feya calorota, y a les quatre y coranta me pos dins el tren, y cap a Munic s'es dit, per dins plans y muntanyes, passant grans estensions de prats y boschs espessíssims y per devora un llach ben gran. Devers les vuyt som arribats a Munic, y cap a la fonda. Les tres primeres son estades plenes La *Terminus* ha tengut lloch. Devall a sopar y l'*Ober* (el Major) estava per conversar. M'ha dit que té un germá a Canàries que's cuyda també d'una fonda y que'ls fondistes alemanys guanyen a tots a entendre'l negoci, axí es que n'hi ha per tot lo mon: a Itàlia, a Anglaterra, a França, a Amèrica. A Turquia ha dit que no n'hi ha gayre n'hi a Espanya, y que'ls espanyols dormen massa. Li he donada raó. He pres una sopa, una truyta francesa y formatge y aygo mineral [236] y m'ha costat dos marcs y trenta *Pfennige*. Efectivament, ell ha estat despert y jo he dormit. Els altres dies procuraré anar més ulls espolsats y cercar qui'm don menjar a més bones aygos.

Setembre. Dia 29

Munic. —Sabates lluentes y bastó. —Pagesos y pageses. —Marienplatz. —Monument a Maria. —*Rathaus*. —Palau Real. —Hof Theater. —Hofgarten. —Museu Etnográfich. —Armee Museum. —Església de Santa Anna. —Esposició Tècnica y Artística

Me'n vatx a dir missa a Sant Pau, no lluny de la fonda.

Ja no berén a la fonda per por a lo despert que va el fondista. Devers les nou me tir a n-el carrer per comensar a veure la ciutat.

Munic es la capital del reyne de Baviera, compta 540.000 habitants, casi tots catòlichs. Després de Berlín y Hamburg es la ciutat més gran d'Alemanya. Efectivament presenta l'aspecte d'una gran capital; es plana, carrers amples, ben empedregats, els principals asfaltats, grans aceres, les cases en general son de pochs pisos, modestes y playents, però n'hi ha de monumentals y d'interessantíssimes; grans plasses y jardins y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

parks, y a la part nova hi ha sovint jardinets devant les cases. Per les plasses y passeys hi ha forsa de monuments amb estátues y fonts y grans brolladors.

Aquí la gent ja torna esser més ben caràda y sana que per Àustria, y van més enllestits, duen les sabates més lluentes. Un alemany lo primer de tot du les sabates ben negres y ben fregades; no sols els senyors y dones, sino els traballadors, els al·lots que van a escola. Ho he notat per tot arreu. Ademés un alemany du un bastó; al·lotets de deu a dotze anys ja duen el seu bastonet; els feyners en duen els diumenges. Lo que no duen per assí son tantes de plomes a n-el capell.

Ara hi ha aquí unes grans festes populars, y es venguda molta de gent de la pagesia y pobles veynats. Les dones duen uns mocadors clars, brodats de colors vins, molt brillants; els al·lots uns guardapits brodats de coloraynes, molt xerevel·los, y els homos uns calsonets curts fins a mitjan cuxa y unes calses blanques am grans brodadures verdes o totes verdes, les calses fins part-demunt el ventre de la cama; de manera que mostren tot el genoll, y ben xarpats que van.

Els carrers son plens de gent, els tranvies de gom en gom, y no poden acollir tota la gent que'ls espera.

Lo primer de tot, pech a *Marienplatz*, aont hi ha un monu[237]ment a Maria, patrona de Munic. Ella corona una columna de marbre dalt un socle que a cada cornaló té un al·lotet vestit de fort, batallant y vencent un [*sic*] una vívora, un altre un basilisch, un altre un lleó y l'altre un drach (la pesta, la guerra, la fam y l'heretgia). A n-aquesta plassa hi ha *Altes* y *Neues Rathaus* (casa nova y vella del Concell): la vella, del sigle XIV, restaurada l'any 1865; la nova, de la derreria del sigle XIX; totes dues grandioses y esplèndides, sobre tot la nova, decorades riquíssimament, y amb un sens fi d'estátues d'homes benemèrits. La nova té una torre de rellotge de 75 metres d'alt. Hi ha grans sales am pintures murals y ornatge brillantíssim.

D'assí pech a *Max Josephplatz*. Me trob devant l'inmens edifici del Palau Reyal, d'aspecte modest, que forma una partida d'ales y nou patis

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

interiors. Hi ha adherida *Allerheiligenkirche* (esglèsia de tots els Sants), el *Residenz Theater* y el *Hof-Theater*. Aquest derrer a n-el cos principal, rectangular, fa un capser pintat de figures demunt camp d'or, y l'atri, més bax, fa un altre capser pintat igualment de figures demunt camp color de cel. Através tres o quatre patis d'aquests y *Hofgarten* (jardí de la Cort), y visit l'ala llarguíssima de l'altra banda, que fa un pòrtich de dalt a bax. Hi ha una col·lecció de reproduccions en guix d'estátues y baxos relleus célebres, grechs y romans. Es un gran sistema aquex perque axí totes les ciutats poren tenir una mostra, prou feel, de les grans mostres de l'antiguedat artística.

Surt d'assí y entr a n-el *Museu Etnográfich*, qu' está a continuació de l'altre. Es molt interessant, sobre tot la secció del Japó y la Xina, de les quals nacions hi ha mostres de tots els rams de llur activitat y vida: relligió, estudis, arts, oficis, armes, eynes, mobles, joyes, vestits. Les altres seccions versen sobre lo metex, però no son tan completes. Hi hem vistes les seccions del nort, est, sur y oest d'Àfrica (Sudan, Madagascar, Congo, Camerun, Costa d'Or, Senegàmbia, Mombila, Egipte, Tunis, Alger), Tibet, Corea, Aino, Índia, Aràbia, Pèrsia (tot l'Alcorá escrit a unes fulletes que totes plegades están dins una capseta d'uns quatre centímetres de diametre y poch més de mitx centimetre de gruxa), Siam, Boruco, Canton, Ceilan [Sri Lanka], Java, Malacca, Sumatra, Bali, Lombok, Moluques, Cèlebes, Filipines, Nias, Nova Zelanda, Tonga, Samsa, Arxipèlag de Kok, Polinèsia, Illes Sandwich, [illes] Carolines, Illes Ringmill, Nova Irlanda, Nova Guinea (l'alemanya y inglesa), Illes Salomó, Arxipèlag de Bismarck, Illes de l'Almirallat, Illes Hermit, Nova Pomerània, Noves Hèbrides, Nova Caledònia, regions americana (Brasil, Argentina, Equador, Perú, Xile, Mèxic, Califòrnia, Canadà y demés regions del nort). Les seccions no son gayre copioses. [238]

Quant un veu tants de museus etnogràfichs a Alemanya y Àustria, am col·leccions tan completes d'aquella partida de pobles qu'Espanya dominá y civilisá durant sigles, y que son tan estranys a Alemanya, y que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

aquí hi haja aqueys museus, y a Espanya no més n'hi haja un a Madrid, entra una tristor y descoratjament fora mida y un queda avergonyit.

Surt d'aquest Museu pensant amb això, y me'n vatx cap dret a *Armee Museum*, a n-el costat de llevant del *Jardí Reyal*, un edifici grandiós, nou, grech-romá. Devant hi ha una taringa de canons d'artilleria; de dins hi ha les col·leccions d'armes y armaments y uniforms moderns y antichs, molt nombrosos y ben presentat tot, y am forsa de banderes antigues y mapes militars y models de tots els sistemes de canons d'artilleria moderns.

Aquest Museu y l'*Etnográfich* eren plens de gent que se mirava tantes coses de veure.

D'assí, voltant carrers y carrers, li estrench cap a *National-Museum*. Abans d'arribarhi vetx una *Gasthof* (fonda) modesta; hi entr a dinar. Es plena de gent que menja y conversen fort y riuen per llarch. La gent de per assí se veu qu'es molt xelesta y divertida. Me donen una sopa, un plat de carn a voler y formatge suís molt bo y cervesa per aygo, y tot plegat me costa 95 *Pfenige*, no arriba a un march.

Surt d'assí cap a n-el *Museu* aquell, y trob tancat; no més es ubert els diumenges fins a les dotze. El Baedeker m'ha enganat, que diu es ubert fins a les quatre els diumenges.

Y què fas? Me'n vatx a veure l'esglèsia de Santa Anna, qu'es ben aprop. Es nova, románica, de tres naus, dos creuers y cúpula y el campanar dalt el portal, y tota ella dalt un terraplè y hi pujen per graons. Es una esglèsia preciosa, y sembla del sigle XII; es d'un pedreny fosch y ravascós. —L'esterior es modestament ornatjat. La fatxada es preciosa. El portal es en gradació, de quatre arquivoltes rectangulars y dues cilíndriques, totes ornatjades de fullatges, entrunyellats y gregues. Les rebranques tenen una distribució particular, avengudíssima. Com fa un pilar central, qu'aguanta la llinda, llisa y ampla, les columnes de les rebranques no més tenen l'altura del pilar central amb els capitells de fullatges, y la zona plana que correspòn a la llinda, corre per dalt els capitells fent anguls entrants y sortints, cenyits per una imposta aboxellada. Aquesta zona avensa a cada banda volant y es l'entaulament

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de dos parells de columnes, que n'aguanten altres quatre y aquestes una gran arcada, coronada d'un capser, y tot això enquadra el portal major, que part-demunt les arquivoltes y devall aquella fa quatre finestrals baxos (els forans ho son més [239] que'ls centrals). El timpá rumbteja Jesu-Crist assegut dins auriola am la Mare de Deu y Sant Josep a bax qu'intercedexen p'els homos, y dos ángels adalt que presenten l'auriola, y tres sostres d'ángels a cada banda, adorant. El campanar es rabassut y bax, tot ornatjat deliciosament d'arcatures, pilastres y finestralets y acaba am quatre capsers y una pirámide.

Els caps del primer creuer, qu'es l'atri, tenen una absidiola abax y a dalt una claraboya de roda de Santa Catalina y una zona de finestralets escalonats a n-el capser. El creuer segón fa absidioles a n-el cap, y a n-el costat de l'altar major una claraboya rodona y a n-el capser tres finestralets en gradació. L'ábside fa una nau absidal que servex de sacristia y va coronada d'unes arcatures am columnetes. La cúpula a n-el dau superior té un trifori, gentilíssim, y a la pirámide fa biombos per finestralets, molt pintoreschs. A n-el costat nort y sur hi ha portals en gradació, senzills, elegants. —L'interior es ben interessant. No hi ha més capelles que les absidioles qu'hem anomenades y l'ábside major, am preciosos retaules románichs, nous. L'ábside major fa una zona de finestralets bessons, baxos; part-demunt hi ha una filera de sants pintats (els Apòstols) amb el Bon Jesús al mitx dins auriola, més amunt el Pare Etern dins el zodiach, rodat de rays ondulats y entre ángels volant cap a Ell, tot això demunt camp d'or y umpl tota la copinya.

Surt d'assí y vetx *Franziskanerklosterkirche* (esglèsia claustral dels franciscans), de fatxada románica, nova, pero l'interior es barroch, de forma ovalada, amb l'ábside y sis absidioles amb retaules y decoració barroca, molt gentil y pintoresca.

Volt uns quants carrers y trop el palau del Govern (Regierung), ogival, nou, molt gran y gentil. Som a *Maximilianstrasse*, molt ample y que a n-aquest tros té un jardí al mitx. Afín l'edifici molt gran, *Altes National Museum*, y vetx que hi ha un'*Esposició Tècnica y Artística*, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

qu'es uberta. Me'n hi entr, y m'hi pas prop de tres hores. No n'havia vista cap d'esposiciò com aquesta. Hi ha tot el mapa de Baviera, de relleu, en seccions, aont se veuen tots els plans, muntanyes y rius, y hi ha talls aont se veu gráficament la formació y estructura geològica del terreny. Venen llavó models de volcans y formacions d'illes y de la crosta de la terra; després models de mines, am totes les máquines per ferles y treure els materials, y veys els traballadors que hi fan feyna per dins aquelles galeries y pous fondíssims, y la maquinária per treure el material funciona. Llavò n'hi ha una de mina de tamany natural, y hi entrau per dedins y tirau molt endins; y hi ha estátues de miners treballant, il·luminat tot per l'electrici[240]dat. Llavò vénen els models dels forns de fundició de ferro, de diferents classes, tot ben espinzellat; llavó máquines de vapor per buchs per ferrocarrils, per les altres coses; y vos presenten aquestes máquines mitjes, axò és, ubertes per una part, per que pugueu veure tota llur estructura interior. Hi ha un'élice colossal d'un d'aqueys transatlántichs alemanys: l'arbre deu tenir mitx metre de diámetre y les quatre pales tres metres de llarch y un y mitx d'ample. Llavò hi ha tranvies elèctrichs també uberts, que mostren tota la maquinária. Passau a n-el pis principal y vos trobau am grans sales plenes de tots els aparats d'astronomia, de química, de física, de matemátiques, y de geodèsia, d'óptica, telegrafia, fonografia, etc., tot a la vostra má y ho poreu manetjar y ferhi els esperiments. Hi ha el sistema planetari de Ptolomeu y de Copèrnic, y, rodant una maneta, se posen a fer llurs moviments respectius el sol, la terra, els altres planetes y els satèlits de cada planeta. Venen llavò les sales de fotografia, de gravats, d'imprenta, de filar de conrar la terra, la construcció de buchs de comerç y de guerra. Models d'arades que llauren, de diferents sistemes, models de máquines de segar, posades al mitx d'un sembrat segador, y máquines de batre, etc. Hi ha models dels vapors més grossos mercants d'avuy y els buchs antichs, y models dels primers acorassats alemanys y *torpeders* y altres coses d'aquestes, però models grossos de quinze y vint pams. Repetesch que no n'havia vista cap d'esposició axí, y qu'es una cosa altament

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

instructiva. Hi havia molta de gent que s'ho mirava; y a cada sala un homo qui guarda y que vos dona totes les esplicacions que li demaneu d'aquelles máquines, y les vos fa partir perque ho vegeu prácticament.

He trobat que ja'm bastava, y me'n som anat a la fonda, y a sopar a una *Gasthof* d'allá devora, aont me som campat molt bé, y nomes m'ha costat un mark.

Setembre. Dia 30

Esglèsia de Sant Pau. —Museu Nacional. —Esperit Nacional de Baviera. —Poquíssim analfabetisme

Vatx a dir missa a Sant Pau, qu'es un'esglèsia ogival, de tres naus, creuer, sense capelles ni nau absidal am dos campanars a la fatxada y un a cada banda de l'ábside, adossats a n-el creuer; per dedins y per defora está gentilment decorada. Fa dos portals a n-el costat nort y un a n-el costar sur; tots fan un atriet (una arcada molt fonda amb un capser). El portal major fa lo metex, y a n-el timpá, dalt la llinda, fa una zona de sants (els [241] dotze apòstols al mitx Maria Verge y part-demunt el Bon Jesús; assegut dins un'auriola apuntada, rodat dels símbols dels quatre Evangelistes. Dalt el capser de l'atri s'obri una gran claraboya rodona, y a n-el capser de la nau hi ha una galeria d'arquets escalonats, seguint el rost de la teulada, y que'ls aguanten unes columnetes molt primes. Els dos campanars laterals, de quadrats tornen vuytavats, plens d'ornatge y molt bogits; els contraforts y arbotants tot es molt lleuger y ayrós, y la cúpula s'enfila molt amunt, pomposament decorada. —L'interior es sever y gentil. Les naus fan cinch trasts, els brassos del creuer en fan dos y l'ábside altres dos y les cinch cares del cap. Els pilars divisoris de les naus son cilíndrichs. L'altar major está devall un baldaquí; hi ha altars a una absidiola que s'obri a n-el creuer a l'enfront de la nau menor nort y a n-el recó de l'altre cap del creuer a la metexa banda y llavò a l'atri tot d'una qu'entren. Els pilars y arcades son grisos, del color de la pedra; lo demés,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

blanch. Els retaules son ogivals, ben avenguts; hi ha finestrals a les naus menors y major, creuer y ábside, per tot vidres de colors prou bons. Es un'esglèsia gran, devota, riolera. Está rodada d'un jardinet. Derrera té la Rectoria y dues grans *Escoles*, un edifici senyorial, am jardí y patis. L'escolá m'ha dit qu'aquesta esglèsia es una parròquia: té'l Rector y cinch capellans y denou mil feligresos.

He enllestides feynes; y, després de dinar, pech a n-el *Museu Nacional*. M'hi he passat fins a les quatre[.] ¡Vaja cosa més admirable y meravellosa lo que hi ha reunit! Molt esperava que hi hauria, pero no tant.

Es un edifici nou, aillat, grandiós, d'estil renaxement, esplèndit. Hi ha la misèria de **83** sales, casi totes decorades segons l'estil dels objectes que s'hi guarden. N'hi ha una partida de romániques am portals y finestres y frisos y sotilades de monuments de l'época románica o imitacions ben feels; hi ha un enfilay de sales de volta ogival y am bigams y entexinats y finestrals d'aquell temps; llavò venen les sales del renaxement y d'objectes més moderns, y hi ha uns entexinats preciosíssims, que poren figurar a les sales d'honor dels palaus reyals més empiulats. Casi totes les sales d'objectes desde'l sigle XV al XVIII están revestides de tapissos, d'alló bo de tot.

La planta baxa está consagrada a les *Col·leccions històriques de la Cultura* (Kulturgeschichtliche Sammlungen).

Sala I: antiguedats prehistòriques: cerámica, ferros, vidres, bronzos, joyes, armes.

Sala II: antiguedats romanes: altars, pedres miliáries, tombes, ratjoles, vasos, joyes, eynes; un mosaych molt gros, trobat a [242] Ingolstadt, un altar de Rheinzabern, mostres de ferro de ferreteria, trobades devora Berlín.

Sales III-XIX: col·lecció artística mitj-eval: època románica y ogival. Jo no havia vista cap col·lecció tan grossa y tan interessant d'estátues d'aquexes dues èpoques; retaules pintats, y de baxos-relleus; llavò

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

baxos-relleus, talla, joyes, ostensoris, calzes, caxetes, creus, cadirats de chor, armaris, caxes, entexinats; n'hi ha un sens fi.

Espay 6: temps primitius de la pintura, desde'l sigle XII a n-el XIV. Hi ha miniatures a llibres y antifonaris y retaules pintats, interessantíssims.

Sala XX: notable col·lecció de vestits de fort, cotes de malla, llanses y espases, selles y demés arreus de guerra.

Sala XXI: aplech d'armes modernes, n'hi ha de gran valor artístich y històrich.

Sales XXII-XLVIII: obres del Renaxament y temps posteriors, No's pot dir les preciositats que hi ha en mobles, vestits, joyes y vaxella. Hi ha tot'una sala gran d'estátues y baxos-relleus d'ivori, una cosa estupenda. D'esmelts y traballs en pedres y llenyes precioses, robes y brodadures, porcellanes, fayences, majòliques, vidres, crestalls, n'hi ha centenars, un bo, l'altre millor.

Pis principal: col·leccions especials.

Sala XLIX: feynes de ferreteria desde'l sigle XV (panys, claus, corretges, barreres, rexes, creus, barandes), molt de tot y bo. Hi ha algunes rexes de ferro, barroques, meravelloses; no he vist res millor.

Sala L: segells desde Carlemany ensá.

Sala LI, LII: feynes en metalls preciosos, coure, bronzo, llautó, zinch, plom.

Sala LIII: monedes y medalles desde'ls Romans ensá.

Sales LIV-LVI: llenya esculturada, ornaments d'església y mobles.

Sala LVII: instruments musicals desde 1450 fins a 1800.

Sales LVIII-LXIX: col·lecció de texits. Les sales LXI y LXII están plenes de texits egipcis, romans, coptes dels sigles V-VIII, y bisantins, orientals y occidentals, posteriors. La sala LXIII es de brodats, randes y cubertors de cuyro. Les sales LXIV-LXV: trajos dels sigles XVI-XVIII. Sala LXVII: brodadures fines. Sales LXVIII y LXIX: robes d'església, casulles, dalmátiques, antipendis, palis. Una cosa estupenda de ben feta y preciosa, desde'l sigle XI ensá. Sala LXX: copia d'una sala d'Audiencia del *Burg Tronsnitz*, del sigle XVI.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sala LXXII: objectes artístichs y joguines y curiosidats del Renaxement ensá. [243]

Sala LXXIII: aplech de còdichs miniaturats, impresos primitius, gravats antichs.

Sala LXXIV: encuadernacions de llibres, jochs de cartes.

Sala LXXV: cassadors: objectes de cassa.

Sala LXXVI: col·lecció de Betlems y de Misteris napolitans, sicilians, tirolesos, de Munic. Son una cosa meravellosa. Hi ha centenars de figuretes, lo més ben fetes, amb actituts molt vives; hi ha escenes encantadores y xalestes del Naxament y adoració dels Pastors y dels Reys, y altres pasatges de la vida del Bon Jesús.

Sala LXXVII: col·lecció de cerámica: ratjoles de estufa y estufes, vaxella, fayences.

Sala LXXVIII: cambres de gremis y corporacions de Munic, am col·leccions de caxes, vasos, marques y feynes.

Sales LXXX-LXXXII: coleccions de porcellanes: hi ha forsa de figuretes y vaxella y de les fabriques més acreditades: Sèvres, Meissner, Baviera, etc.

Sala LXXXIII: col·lecció de vidres: vidres romans y dels primers sigles de l'esglèsia; vidres venecians.

Devant tanta de riquesa artística y material, devant aquexa multitut de col·leccions esglayadores d'obres artístiques, un queda aborronat, confús, y admira am tota l'ánima la magnanimidat y sabiduria dels qui replegaren tot axò y ho han posat dins aquex magnífich palau per ensenyansa de les gents y glòria de la humanitat.

No he volgut veure altre museu després d'aquest, y a forsa de demanar, he trobada la casa del Dr. Pesopoulos, y hem feta una conversada ben coral. M'ha fet notar el Dr. Pesopoulos que'l sentiment patriòtich es aquí molt viu, pero com a la Baviera, no com a *Deutschland*. No se'n preocupen gayre de l'Imperi, sino de Baviera. Aquí tenen Correu propi y segells propis, y no'l Correu Imperial (*Kaiserlichepost*), que tenen els altres Estats d'Alemanya. El *Kaiser* fa aquí molt poch paper, y no's veu

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

en lloch la seua estampa, ni d'ell, ni del pare, ni de l'avi. No hi tenen cap monument com en tenen en els altres Estats. D'En Bismarck no se'n resa ni li han feta cap estátua. Aquí tot es *Königlich* (*reyal*): teatres, museus, edificis públichs. La vertadera es que Munic es una de les primeres capitals d'Europa; no sembla d'un Estat de sis milions d'habitants. Els reys d'assí se son descalsats sempre per engrandirla y magnificarla. Son estats, en general, grans pares del poble y ho han fet de tot per alsarlo y dignificarlo. Aquí no hi ha'l tres per cent d'analfabets. Es l'Estat d'Europa y del mon que n'hi ha manco, manco que a Prússia. ¿Ah, idò? No dormen, [244] no, els governants de Baviera, fa estona. Y ja diu l'adagi: l'hordi de lluny, engrexa.

Octubre. Dia 1

Les Pinacoteques *nova* y *vella*. Altres edificis. —Palau de vidre. —Escoles. —La Basílica. Technische Hochschule. —Porta de la Victòria. —La universitat. —Altres Instituts d'Ensenyansa. —La Biblioteca Real y Nacional.

Dita missa y berenat, putx a un tranvia, que'm dexa devora ca'l Dr. Pesopoulos. El trop a n-el portal que m'espera y mos n'anam a veure les *Pinacoteques*, *la nova* y *la vella*. Son dos museus, ocupen cada un una illa y están voltats de jardí.

La *Nova Pinacoteca*, feta els anys 1846-52, forma un cos d'edifici quadrangular de 107 metres de llarch per 28 d'ample y 26 d'alt; hi ha onze sales y catorze gabinets a n-el pis principal, que contenen més de noucentes obres de pintors moderns, la major part de Munic. N'hi ha de pintura històrica, relligiosa y de costums, ben notables, com també un aplech de retrats y de marines y paisatges de primera. Se distingexen les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

obres de Kaulbach, Piloty, Lenbach. Hi ha una partida de croquis de vidrieres de colors, molt notables.

A la planta baxa hi ha dues sales de reproduccions, demunt porcellana, de cuadros famosos, molt ben tretes, y llavò tres sales de cuadros, alguns ben notables. N'hi ha d'Overbeck. Vé després l'*Antiquarium*, un aplech d'antiguedats egípcies, gregues y romanes y etrusques, mòmies, figuretes de test y de bronzo, de tots tamanys, baxos-relleus, joyes, armes, estatuetes de marbre, busts, mostres de pintura mural, sarcòfachs, llantietes, rol·lanes de bronzo qu'eren miralls, mosaychs, llacrimatoris y ampolletes de vidre; reproduccions en suro de diferents monuments antichs de Grècia y Roma. Tot molt ben presentat y ordenat.

Sortim d'assí y mos n'anam a la *Pinacoteca vella*, d'estil renaxement, feta els anys 1826-36, de 152 metres de llarch, 27 d'ample y altres tants d'alt. A n-el costat sur va coronada la fatxada de 24 estátues de grans pintors. Inclou unes 1400 pintures ordenades per escoles y èpoques dins dotze grans sales y vint y tres gabinets.

Sales I y II y Gabinets I-III: escoles del Rin bax y escoles velles dels Països Baixos. Está tot ple d'obres admirables, delicioses, respirant piedat, suavidat, unció, llum celestial. Tot es pintura relligiosa. N'hi ha dels mestres més anomenats.

Sala III, Gabinets IV y V: escoles alemanyes superiors. Hi ha moltes obres de Dürer y altres mestres famosos. [245]

Sala IV y Gabinets VI-XI: mestres de l'escola holandesa. Hi figuren els millors; Rembrandt hi té molt.

Sales V-VII; Gabinets XII-XVI: mestres *Vlännische*. Hi ha Rubens, Jordans, Teniers. Rubens hi té tota la gran sala VI y Gabinet XII. Era una cosa estupenda la vena, l'actividat y l'inspiració y el foch d'aquell home. ¿Ho es gros! —A la sala VII y Gabinet XIII hi ha moltes d'obres de Van Dyck, meravelloses, especialment dues Mares-de-Deu. —A n-els Gabinets XIV-XVI n'hi ha de van Dyck, Teniers.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sales VIII-X; Gabinets XVII-XX: mestres italians. Hi ha Leonardo da Vinci, Lotto, F. Lippi, Botticelli, A. del Sarto, Correggio, Perugino, Rafael (tot una sèrie de Mares de Deu), Tintoretto, Tiziano, P. Veronese, Guido Reni, Fra Angelico, y molts d'altres.

Sala XI: mestres espanyols. Hi ha Velázquez, Murillo, Zurbarán, Coello, Ribera, Antolínez, Ribalta, Moya, Careño, Cano, Pereda, Del Mazo. Els qui hi tenen més son Ribera y Murillo. Ribera es suprem. Per mi es un dels millors pintors que hi ha haguts may a n-el mon.

Sala XII y Gabinet XXI-XXIII: mestres francesos y derrers mestres alemanys. Hi ha una partida d'obres ben apreciables.

A la fatxada de mitx-jorn fa un pòrtich de cap a cap, pintat *al fresch* y s'hi representa l'història de l'art.

Tot això se troba a n-el pis principal. A la planta baxa hi ha: *a*) una col·lecció de 300.000 gravats, dels mestres millors alemanys, holandesos y moderns; *b*) un'altra col·lecció de 25.000 dibuxos; n'hi ha de Rafael, Rembrandt, Dürer y altres; *c*) y una altra col·lecció de 2.300 vasos (crateres, patenes, plats, garrafons) grechs, plens de figuretes gravades, meravelloses. Els més antichs tenen les figures negres y el camp rotx; y els més moderns les figures rotjes y el camp negrench. Es una cosa espantosa la válua d'aquesta col·lecció; umpl cinch sales, pintades les parets y les voltes segons el sistema de Pompeia y les altres rellíquies que's conserven de la pintura decorativa grega y romana. Tant a n-aquest museu com a l'altre hi havia molts de pintors y pintores que copiaven obres.

Som sortits entusiasmats d'haver vistes tantes de meravelles y el Dr. Pesopoulos se n'es anat a ca-seua y jo som entrat dins una *Gastwirtschaf*, hi he dinat prou bé y amb poch llayt; y he empresa una nova descuberta, comensant per *Hauptbahnhof* (estació principal del ferro-carril), d'estil mesclat de románich y modern, grandiosa y de bon aspecte. Just devora hi ha una *Administració de Correus*, nova, ben gran, monumental. *La Casa Principal* [246] es devant el Palau Reyal; es més vella, molt gran, pero llisa, exceptuat de la fatxada de la banda del Palau, que fa un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

grandiós pòrtich. —De l'*Estació del Ferro-carril*, som passat per devant el Nou *Casal de Justicia* (Neues Justizgebäude), molt gran, monumental, d'estil románich, ogival y modern, policromat. Veynat d'ell hi ha *Justizpalast* (Palau de Justicia), molt gran també, grech-romá, majestuós de bon de veres. —D'aquí pech a n-el *Palau de Vidre*: un grandiós edifici amb l'armadura de ferro y tot vidres. Hi ha un'esposició de pintures, gravats, dibuxos y escultures modernes. Hi ha setanta-set sales, algunes molt grans, y centenars y centenars d'obres esposades, algunes de primera. S'hi veuen les diferents tendències dels pintors d'ara y lo que malavetjen a trobar orientacions noves per enlayrarse per les regions de l'art pur. Hi he vists un ratx de deliris *modernistes*. El qui té ingeni de ver, pot esser *modernista*. Si l'ingeni curtetja, val més seguir les carreres velles.

Surt d'assí, y pas p'el *Jardí Botánich* y l'*Institut Físich de Plantes*. Es un bon edifici y un gran jardí. Just a devora hi ha una *Töchterschule* (Escola de Noyes), y una *Gewerbeschule* (*escola industrial*); més enllanet una *Kunstgewerbeschule* (escola d'indústries artístiques), una *Distriktsmittelschule* (Escola Mèdia de Districte). Totes aquexes quatre escoles tenen edificis propis, grans, espayosos, am patis y jardí, y nous o renovats. Com jo passava, els al·lots sortien molt peus alts am les grans carteres fermades amb corretges a l'esquena. Molts d'ells se'n anaven en bicicleta.

Me'n vatx després a la *Basílica*, qu'es una esglèsia magnífica, una imitació de les primitives basíliques cristianes, dedicada a Sant Bonifaci, l'Apòstol d'Alemanya, acabada l'any 1850. Té cinch naus, sense capelles, creuer ni cúpula: un gran rectángul, de 76 metres de llarch y 35 d'ample, just amb l'ábside a n-el cap y un gran pòrtich a la fatxada, am tres portals, estrets y alts; les portes fan compartiments am baxos-relleus. El portal del mitx es més alt y més ample, fa dues arquivoltes rectangulars, plenes de fullatges y gregues, y una cilíndrica tota ornatjada; acaba a cada banda amb un dosseret que sopluja a un cap de l'estátua Sant Pere

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y a l'altre la de Sant Pau, qu'están dalt una columna adossada a cada rebranca.

Tot l'esterior de l'edifici es de toes rotjes, llís, d'una severitat augusta. L'ábside va coronada d'una zona d'arcades am columnetes. L'interior es venerant. Tot-d'una trobau un atri, ont hi ha les Fonts *de Batisme* a un cap y la tomba de Lluís I a l'altre cap; llavò venen les cinch naus, la central de 23 metres d'alt, les laterals de 12. Hi ha 66 columnes totes d'una pessa, de marbre del [247] Tirol. El presbiteri es ben alt; hi pujen per una partida de graons; y dalt la plataforma s'alsa l'altar major demunt les tres grades de rúbrica, sense retaule. Darrera hi ha un banch corregut, el chor. A n -el cap de les naus foranes hi ha un altar, y part-demunt, a la paret una pintura mural. A les naus foranes y a la major hi ha una zona de 18 finestres de mitx punt, amples y baxes, axó es, 72 finestres, entre totes, am vidres blanchs. Tota l'església es policromada. No hi ha voltes; el paladar es pla, tombat a les naus menors cap a defora, y a la nau major fa els dos aygovessos; veuen les bigues, jásseres y cavalls que hu aguanten. A n-els panys triangulars que dexen les arcades de la nau major hi ha 34 busts pintats dels Papes desde Juli III fins a Gregori XVI. Part-demunt corre per tota la nau major una zona de grans pintures murals, que representen passatges de la vida y apostolat de Sant Bonifaci, y entre y entre de les finestres hi ha pintats els martiris dels mártirs més famosos. L'arch de Triumf rumbetja demunt camp d'or, els quatre Evangelistes volant y llurs símbols respectius. L'ábside fa abax uns baxos de tapís y més amunt presenta demunt camp d'or vuyt grans figures de Sants pintades, y, entre y entre, un fasser, com ho solien fer els pintors cristians a les primitives basíliques, y més amunt una gran diadema am Jesucrist més que de tamany natural, assegut, beneint, y abax Maria Verge y Sant Josep y part-demunt sis angels de grans ales, adorant. Tot axò ocupa el centre de la copinya, demunt camp d'or. Es d'un efecte imponent y subjugant.

Surt d'assí, y arrip a la *Technische Hochschule*, un grandiós casal, d'estil renaxement, fet durant els anys 1865-68. Té 233 metres de llarch,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ple de majestat. Fa grans patis interiors per ensenyanses especials y per funcionament d'una partida de máquines, necessáries per l'Escola. L'interior de l'edifici principal está espléndidament decorat. Hi ha una partida de col·leccions tecnològiques curiosíssimes, tancades desgraciadament durant les vacacions y per això me quet sensa veure-les.

Amb això he trobat qu'em bastava per avuy, y he pres un tranvia, y cap a la fonda manca gent!

M'ha vist el fondista, y m'ha dit si no prenia café ni cervesa o vermuth. Li he contestat que no, que tot això era dolent. —¿Y el vi de Màlaga? ha dit ell. —Pitjor, he dit jo, y me'n som pujat a la meua cambra. No sé si deu trobar que dorm massa poch jo. [248]

Octubre. Dia 2
Acadèmia de Belles Arts. —Maximilianeum. — Kunstausslellungsgebäude. —Gliptoteca. —Propileus. — Schack'sche Gemälde Galerie. —Akademie der Wissenschaften. — Sant Miquel. —Frauenkirche

Dita missa y berenat, pech a ca'l Dr. Pesopoulos, y mos n'anam a *Akademie der bildenden Kunste* (Acadèmia de Belles Arts), feta els anys 1874-85, d'estil renaxement italiá. El cos d'edifici central tira 185 metres de llarch y a cada cap fa un altr'ala en forma de martell de 32 metres de llarch cada una. Al mitx del cos principal fa una fatxada amb ordes de columnes y un joch d'escales amb estátues, y hi ha un pòrtich a la planta baxa y a n-el pis principal desde dita fatxada fins a n-el martell, per ont entren a les classes y sales de traball. Adornen aquest pòrtich una cateyfa d'estátues gregues y romanes cèlebres, reproduides en guix. Sembla qu'es una de les acadèmies de Belles Arts més importants del mon o la més important.

Sortim d'assí y passam per devant *Siegesthor* (porta de la victòria), un arch de triunf de tres portalades, per l'estil dels que feyen els romans,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

amb ordes de columnes y baxos relleus y coronat tot per un'estátua colossal de Bavària, de 5 metres, que mena quatre lleons, colossals també, tot axò de bronzo. Aquest monument té 26 metres d'ample y 23 d'alt.

Seguim de d'allá, y veym a má esquerra el Seminari de Teologia de l'Arxidiòcesi, gran, modest; y a man dreta la Universitat, aont concorren uns 5.000 estudiants, fundada a Ingolstadt l'any 1472 y mudada aquí l'any 1826, un edifici grandiós, modest, de gust románich. A n-el segón pis hi ha una biblioteca de 450.000 volums, com qui no diu res.

Seguint per avall, a la metexa banda, hi ha una *Lehrinnenseminar* (Seminari de Mestres) amb una *Töchterschule*, un *Realgymnasium*, una *Blindenschule* (escola de cecs). Cada un de aquests instituts té un edifici ben gran y ben arreglat. Devant per devant a l'altra banda de carrer hi ha la magnífica esglèsia de Sant Lluís, que visitaré demá, si Deu ho vol, y llavò la estupenda *Hof-und Staats-Bibliohtek*, de 151 metres de llarch per 58 d'ample, construida els anys 1832-43 d'estil florentí, amb estátues colossals d'Aristòtil, Hipòcrates, Homer y Tucídides devora la grandiosa escala principal, que té les voltes pintades magníficament, y adornades les parets sense planyerhi res. Creym qu'es la biblioteca més gran del món. Té devers 1.300.000 volums, 40.000 manuscrits casi de totes les nacions y llengues. La catalana, y especialment el Bt. Ramon Llull, hi té un [249] gran contingent. Els manuscrits més notables están dins vitrines a la *sala dels Prínceps*. N'hi ha una partida d'escrits demunt taules de cera, *papyrus*, pergamí, *baumwolle* (cotó, un arbre d'una malla molt fina, que'n feyen fulls molt prims, y hi escrivien), paper de lli, fulla de palma, escorxa de *Birken*(,)[6] (un arbre), roba: escrits axí perque son anteriors a l'invenció del paper actual. N'hi ha del sigle III abans de Crist, y del V després de Crist fins al XVI n'hi ha un sens fi, molt[s] d'ells plens de miniatures meravelloses. N'hi ha de molt famosos històricament, per eczemple, un *Codex purpureus*, *Breviarium Alarici*, *Llibre dels Evangelis*

[6] Bedoll.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del sigle IX, *Nibelungenlied* del XIII, *Codex aureus* del sigle X (els Evangelis), còdichs de Petrarca, Calderón, Boccacio, etc.

Som entrats dins les sales de lectura de llibres, de revistes y de manuscrits, qu'están separades. A la sala de revistes hi ha un tros gran de taula aont n'hi ha munts de filològiques: n'hi ha de alemanyes, franceses, ingleses, italianes, austriaques, belgues, hungrianes, bohèmies, rumènies, gregues; cap d'Espanya. ¡Quina vergonya! D'altra banda, ¿aont son les revistes filològiques d'Espanya? En no esser el nostre *Bolletí!*

A n-el metex edifici hi ha l'*Arxiu del Reyne*, de *trenta* sales, aont se guarden 500.000 documents.

Sortim d'assí, y pegam a n-el *Maximilianeum*, a l'altre cap de la ciutat. El *Maximilianeum* es un casal dins un jardí, monumental, d'una fatxada majestuosa, coronada d'una zona de pintures murals demunt camp d'or. Hi pujen per unes grans escalonades; fa un atri magnífich y una gran escala d'honor que du a n-el pis principal, aont hi ha dues sales grandioses, plenes d'obres modernes de pintura històrica, casi totes bones ferm. Trenta pintures hi ha tot en gros, y basten per constituir un museu preciós. Els autors son Piloty, A. Müller, Kaulbach, Hauschild y altres. —A les parets de la caxa de l'escala hi ha tres pintures d'alegories sobre Baviera, demunt camp d'or, ben notables.

Sortim d'assí, y brusquinetja. Pujam a un tranvia, y el Dr. Pesopoulos se'n va a ca-seua, y jo a dinar a una *Gastwirtsschaft*, aont tracten bé la gent y no buiden gayre la bossa. M'han donat un bon dinar per lo que'm feren pagar a la fonda diumenge per un tè: 70 *Pfenige* (casi una pesseta).

Dinat, li estrench cap a *Karolinenplatz*, rodona, que té un obelisch al mitx y un jardinet que fa gentils figures geomètriques de floretes: y d'assí cap a *Königsplatz* (plassa del rey), que té a man dreta la *Gliptoteca,* a má esquerra *Kunstausstellungsgebäude* (edifici d'esposicions d'art), y a l'altra banda els Propileus. Aquests tres edificis son d'estil grech. Els dos primers s'alsen [250] demunt una gran escalonada, venen a esser quadrats y fan una fatxada d'un orde de columnes am l'entaulament y capser, aont

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

rumbetjen aplechs d'estátues simbòliques sobre la protecció de Baviera demunt les Belles Arts. Son de la primera meitat del sigle XIX.

Me'n vatx cap dret a la Gliptoteca y trop tancat y un escrit que diu que hi estará fins dia 6. Com jo demá vespre me n'he d'anar a Augsburg y dia 6 cont esser a Stuttgart, me quet sense veure les primeres col·leccions de la Gliptoteca. ¡Si que me'n sap[,] de greu! Y está tancada des de 28 de setembre, el dia que vatx arribar assí. Y se'n hi guarden[,] de coses precioses!

Hi ha catorze sales, plenes d'antiguedats: *a*) *Sala assiria* (objectes del palau de Sardapal III, nou sigles abans de Crist); *b*) —*Sala egipcia* (objectes de 1.600 y de 2.200 anys abans de Crist); —*c*) *Sala d'incunables* (obres d'art del temps més antich, gregues y etrusques); —*d*) *Sala de Aegina* (objectes d'un temple d'Aegina del sigle V abans de Crist); —*e*) *Sala d'Apol* (objectes d'art grechs y romans, anteriors a l'època cristiana); —*f*) *Sala de Baccus* (trossos d'estátua y estátues senceres de Baccus o relacionades amb ell, anteriors a Crist); —*g) Sala de Niobide* (lo metex que l'altre, pero referent a Niobide); —*h*) *Sala de Deus* (casi tot pintures mitològiques modernes, ben bones, y fragments d'estátua); —*i*) *Un atri petit* (pintures al fresch de tema mitològich); —*j*) *Sala de Troia* (objectes d'aquesta ciutat); —*k*) *Sala d'hèroes* (estátues y trossos d'estátua); —*l*) *Sala romana* (balquena de busts del temps dels emperadors); —*ll*) *Sala d'obres pintades* (mosaychs, estátues y busts de marbres de diferents colors en la metexa obra d'art); —*m*) *Sala d'obres noves*, dels grans escultors del Renaxement y moderns.

De la *Gliptoteca* me'n vatx a *Kunstausstellungsgsbäude*, me costa un march l'entrada, y me resulta una esposició de pintures recents, en general de mitja má. M'han pegat un porro. Deu fassa que no me'n peguin de més grossos.

Per consolar-me'n contempl una estona els *Propileus*. Són una imitació dels antichs d'Atenes: uns grans portals d'honor, dels anys 1846-62; son tres portals: el del mitx en forma d'un pòrtich quadrat de columnes dòriques y corinties, ubert de tots vents, coronat d'un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

entaulament am dos capsers, plens d'arts relleus. Els portals laterals s'obrin dins dues grans torres quadrades, més gruxades d'abax que de demunt, atracades a n-el pòrtich y molt més altes qu'ell, coronades d'una zona de baxos relleus aont se representa la guerra d'independència de Grècia y passatges del reynat del primer rey que tengueren els grechs independents, Ot de Baviera. Aquests portals son rectangulars y més estrets de dalt que de bax.

Pas per dins aquesta magnífica portalada, y entr a un casal d'allá devant de l'Emperador d'Alemanya, aont hi ha *la Schack'sche Gemälde Galerie* (Galeria de pintures de Schack), un llegat del poeta d'aquest nom. Hi ha cinch o sis sales plenes de pintures modernes, unes que son còpies, molt ben tretes, dels grans mestres de l'escola italiana y espanyola, fetes de Lenbach Schwarzer y altres, y les demés son originals de pintors tan notables com Genelli, Schwind, Feuerbach y Böcklin. Surt d'assí, y voltant carrers, arrip a n-el gran casal qu'era la casa que feren y tenien aquí els Jesuites, y qu'ara l'ocupa l'*Acadèmia de Ciències* (*Akademie der Wissenschaften*), que no es *nominal com* moltes d'Espanya, sino que traballa de ver. Basta dir que té ordenades y classificades una partida de *col·leccions*, que formen un gran museu: *a*) *Col·lecció de monedes*; n'hi ha 20.000 de gregues antigues; *b*) *col·lecció zoològica-zootòmica*, interessantíssima; *c*) *col·lecció de minerals*; es la més important del mon p'els minerals dels Alps y está admirablement classificada segons tots els punts de vista de l'estudi y aprofitament del ram mineral; *d*) *col·lecció prehistòrica y antropològica*; es interessant ferm; hi ha forsa de ferros, bronzos, cerámica, pedra llavorada, eynes, vasos, joyes trobadas a Baviera, Suàbia, Rin, Jura, Suïssa, alt Palatinat, Dinamarca; ademés ossos, cranis y altres objectes del temps del diluvi. *e*) *Col·lecció paleontológica*. Es de les més interessants qu'he vistes. Bé n'hi ha de fòssils de totes classes. N'hi ha dotze sales prou grans. SALES I y II: *mamífers* y *volàtichs* (grans ossos de mamut, de mastodont, titanoteri, sivateri, una reproducció en guix del megateri Couvier). SALA III: *reptils* (hi ha drachs y espècies de serps de tres y quatre metres). SALA IV:

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

reptils, amfibis y pexos, a balquena. SALA V: *pexos*, un sens fi. SALA VI: *moluschs, cefalopodes, gatropodes*, a l'uf (hi ha un *pachydiscus* —espiral o caragol— de dos metres de diametre). SALA VII: *moluschs*, *moluscoydes*, *artropodes*, *equinodérmates* y *vermens* (cuchs). SALA VIII: *moluscoydes*, *equinodérmates*, *cocleuterates*, *protozoes.* SALA IX: plantes. Llavò hi ha *tres sales* grans de fòssils de la formació de Baviera fora de la regió alpina; y dos corredors molt llarchs, tot plens un de fossilificacions dels Alps de Baviera y l'altra de fossilificacions de fora de Baviera.

¿No es ver que no *dorm* aquexa Acadèmia y que no son diners tudats els que li dedica l'Estat?

Se fan les quatre, hora de tancar, y no tench més remey que sortir. Trop un edifici que prench per un'esglèsia románica, elegant, gentil, un poch estranya de configuració. Demán quin'esglèsia es aquella, y me diuen que es una sinagoga. ¡Vaja quina passada! [252]

Seguint carrers trop l'esglèsia de Sant Miquel, de 83 metres de llargária y 26 d'amplária, y sols té una nau. Es barroca, feta dels Jesuites. Estava tancada, que hi fan grans obres de restauració. Més enllá en trop una altra de vella y feta avuy un magatzem. Era d'un convent de frares: estil barroch, de tres naus, de set trasts y el presbiteri de tres. ¡Quina tristor m'ha feta! No se'n troben gayre[,] d'esglèsies abandonades a Alemanya. Millor seria que no se'n trobás cap.

Camín una mica més y arrip a *Frauenkirche* (esglèsia de Nostra Senyora); es la catedral metropolitana, ogival de tercera època, de la segona mitat del sigle XV, de tres naus casi de la metexa alsada y nau absidal, sense creuer ni cúpula, am capelles molt poch fondes y casi tan altes com les naus, am finestrals de dalt-a-bax, de 20 metres d'alt. Té 98 metres de llarch, per 36 d'ample y 33 d'alt. Es de toes. La restauraren els anys 1858-68. Els defores son molt llisos; sense contraforts ni arbotants; la fatxada, llisa, am dues torres quadrades de 97 metres, acaben en forma de pera. Per les parets hi ha moltes de lápides sepulcrals. Els portals son molt sobris, amples, baxos, sense timpá, am les portes encoxinades, barroques. Tots els portals fan un atriet. La nau absidal fa

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

tres capelles amb retaules ogivals ben bons. Les naus fan deu trasts, ademés de l'atri. Tot d'una qu'entren per devant, troben el magnífich sepulcre de Lluís de Baviera, emperador d'Alemanya (sigle XIV). Les voltes totes son color de cel clar amb estels; lo demés, color de pedra. El trast vuytè s'alsa dos graons amb un altar y retaule adossat a cada columna; el tanca una baranda, y hi comensen els graons del chor, qu'ocupa un tros d'aquest trast y tot el trast novè amb un cadirat de molt d'obratge, ben gentil. El trast desé y l'espay absidal son p'el trono del Arquebisbe y l'altar major, que té un retaule ogival, de la Coronació de Maria: se tanca, y les portes son pintades a cada banda. A totes les columnes y pilars dels murs laterals hi ha sants dalt represes y bax de dosserets. Les vidrieres son pintades; les antigues, molt bones; les noves, no tant. —Aquesta esglèsia es imponent, majestuosa de ver.

Com surt, ja fa fosqueta, y prench redòs a l'hostal, y fins demá, si Deu ho vol.

Octubre. Dia 3

Ludwigskirche. —Teatinerkirche. —Allerheiligenkirche. —El Palau Reyal. —Instituts d'Ensenyansa. —Festes populars. —Figura colossal

Dita missa y berenat, cap a veure esglèsies amb el Dr. Pesopoulos! Mos n'anam cap dret a *Ludwigskirche*, bastida els anys [253] 1829-43, d'estil románich italiá, de tres naus y creuer, sense capelles, cúpula ni nau absidal. Té 67 metres de llarch per 44 d'ample y 26 d'alt a la nau central. —La fatxada fa cinch compartiments, els forans son els dos campanars, de quatre daus, con més va, més estrets, amb finestres bessones a n-el de més amunt, y pirámide; els intermedis son molt estrets; el central molt ample, y fa un pòrtich de tres arcades, que corresponen a n-els tres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

portals de l'esglèsia: el del centre, de mitx punt, ben alt, sense timpá; els laterals, quadrangulars, mes baxos; tots tres am portes enginyosament encoxinades. Dalt aquest pòrtich s'obrin cinch nitxos am figures del Bon Jesús y els quatre Evangelistes; més amunt fa el capser y a n-el centre una claraboya. La teulada es de teules envernissades y de colors diferents, vius; fa una grega molt vistosa. La resta es severament llis. — L'interior es d'un gran efecte: les naus fan tres trasts, molt grans, quadrats; els pilars son quadrangulars, fexos de pilastres, corresponents a n-els torals y formers. A la nau major y creuer les voltes son d'aresta, de mitx punt am nirvis diagonals; a les naus menors les voltes son de mitja taronja, demunt quatre petxines a cada trast. Els caps de creuer y l'ábside son plans, rectes. L'ábside fa dos trasts. Per tot hi ha finestrals; els de les naus menors son de color, prou bons; els altres, de vidres blanchs, que fan dauets. Hi ha altars, ademés del major, a cada cap de creuer, am retaule bax, y part demunt una gran pintura mural y dedalt dos finestrals bessons. Llavò n'hi ha d'altars, just amb una grada y un sant demunt, a cada trast de les naus menors, bax dels finestrals. Tot aquest interior es deliciosament, magistralment policromat. Les voltes de la nau major, de color de cel clar amb estels; les del creuer y ábside am totes les parets respectives son plenes de pintures murals, am magnífichs enquadraments de gregues, cenefes y fullatges. L'altar major té un retaule molt bax y tota la paret del fondo es una pintura del Judici Final, de 18 metres d'alt per 11 d'ample. A les altres parets y a les voltes hi ha'l Pare Etern, el Naxament y Crucificció del Bon Jesús, els patriarques, els profetes y els mártirs, tot admirablement pintat p'el notable pintor Cornelius y sos dexebles. Hi ha també pintades les catorze Estacions del *Via-Crucis*. Les mitjes taronjes de les naus menors están també pintades y historiades. El conjunt es brillant, majestuós, rioler, devot.

Justament com som entrats, comensaven un ofici solemne y hi havia molta de gent. El celebrant cantava ben fort y tota la gent hi responia per l'estil. Era d'un efecte imponent y corprenidor. [254]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'assí, passant per devant del preciós monument del rei Lluís I, hem pegat a *Theatinerkirche* (església dels Teatins) devora'l Palau Reyal, devant el majestuós pòrtich, de tres arcades, *Feldherrnhalle* (pòrtich dels Generals), de 17 metres d'alt, 34 de ample y 15 de fondo, fet els anys 1841-44, a imitació de la *Loggia dei Lanzi* de Florència. L'església dels Teatins es barroca, de tres naus, am creuer y cúpula, sense nau absidal ni capelles. Té 75 metres de llarch per 37 d'ample. La fatxada fa dos ordes de columnes am nitxos y sants a n-els intercolumnis, y acaba amb un capser que rumbetja un grandiós escut d'armes daurat, de la Casa Reyal de Baviera; a cada costat hi ha un campanar de tres daus, fexos de pilastres lligats amb el socle y els entaulaments y acaben amb un tabernacle am contraforts en forma de *S*, molt arrogants. —Aquesta fatxada es tota bruta de tants de coloms que hi caplleven y negú'ls-e dona cap disgust, y ells hi fan les *feynes*. Es una cosa que desdiu molt d'aquesta ciutat, una brutícia axí. —L'interior de l'església es pompós, brillant. Els pilars divisoris de les naus son gruxadíssims; hi van adossades unes columnes corínties bessones qu'aguanten l'entaulament que corre per tota la nau, y part-demunt fa un fris de fullatges y angelets de gran relleu; més amunt s'obrin les finestres, enquadrades am grosos rams de flors. Les voltes son de mitx punt corregut am llunets. A les naus menors cada trast fa quatre petxines y clou una mitja taronja, pomposament esculturada. Els archs torals entre trast y trast de les naus menors son estrets y baxos, y part-demunt hi ha un átich molt endiumenjat, amb un nitxo y un sant. A n-el fondo del trast hi ha un altar y un retaule barroch. La paret del portal major está cuberta d'escultura de dalt a bax; figura uns ordes de columnes y un átich, aont s'obri la claraboya, quadrangular.

El creuer y la cúpula están eczornadíssims. A cada cap té un retaule colossal qu'umpl tota la paret y'a l'átich i s'obri una finestra. El cap de la creu fa dos trasts eczornadíssims y el retaule major es barroch també. Aquí tenen llur sepultura els reys de Baviera y la capella funeral del rey Maximilià II. El conjunt es brillant y senyorívol.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sortim d'assí y ¡cap a l'esglèsia del Salvador!, que la tenen els grechs cismátichs. Justament es tancada. Devora hi ha una escola de noyes, molt gran y majestuosa Desprès pegam a *Allerheiligenkirche* (esglèsia de Tots Sants, de la Cort), aferrada amb el Palau, de 48 metres de llarch, 29 d'ample y 28 d'alt, feta els anys 1826-37, d'estil consemblant a Sant Marc de Venècia. Fa dos daus quadrats, amb un'espècie de brassos curts de creuer, que més amunt fan una tribuna demunt tres columnes, y les tribu[255]nes fan tres arcades y tres finestralets a n-el fondo. Dalt el portal fa també una tribuna demunt tres arcades. Els archs torals son amplíssims, y les columnes, de marbre y totes d'una pessa, y els baxos de per tot son forrats de marbres fins. Tot lo demés es policromat règiament y historiat am gran acert demunt camp d'or; tot es ple de passatges de la vida de Jesús y d'una bona partida de sants. L'altar major té un retaule molt bax, y a la paret del fondo, demunt un socle de marbre hi ha la Mare de Deu asseguda al mitx de quatre sants; part-demunt hi ha dins un'auriola el Bon Jesús brassos estesos y rodat d'angels adorant, y, part-demunt tot això, a la copinya, el Pare Etern. Es d'un efecte meravellós aquexa esglèsia am tants de sants demunt camp d'or.

Són les deu y tres quarts y a les dotze mostren el Palau Reyal. Mos hi arremolinam, y amb una trentena de persones més recorrem les sales principals de gala. N'hi ha una partida, y son grans y ben eczornades amb bells entexinats, pintures, armes antigues, taules precioses, teles de bons mestres, domassos, tapissos. La sala de ball y la del trono son grandioses y imponents. Mos han mostrades també les sales dels *Nibelungen* (trovadors d'Alemanya, mitj-evals). Ademés hi ha la *Capella Reyal* y la *Cambra del Tresor*, que contenen grans tresors artístichs.

Ja passen les dotze y el Dr. Pesopoulos se'n va a ca-seua, y jo entr a una *Restauració* y din, y, ¡dinat, cap a un'esglèsia románica, molt gentil[,] de devora el *Maximilianeum.* Com hi som, me resulta qu'es protestant, feta no hi ha gayre.

M'afich dins un tranvia, que'm du a *Sendlingerplatz*. A man dreta hi ha una *escola*, ben gran y espayosa, y a má esquerra un grandiós hospital

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

y entorn d'ell la *Clínica de Medicina*, *Clínica y Hospital de Cirurgia*, *Institut de Patologia*, *Institut de Farmacologia*, *Clínica de Psiquiatria*, *Institut d'Higiene*, *Clínica de Dones*, *Institut d'Anatomia Fisiològica*, *Policlínica*, *Theresiengymnasium*: cada una d'aquestes institucions en edifici propi, gran, modest, am patis y jardins.

M'havien parlat tant de les *Festes Populars* qu'ara's celebren aquí, que, veent que hi era devora, me'n hi vatx. Som dins *Theresienwiese* (prats de Teresa), un espay molt llis d'una partida de corterades. Tot son botigues improvisades per vendre cervesa, vi y altres golosies y joguines. Allá vos fan pastes, y vos rostexen pollastres a la vista de tothom, y a l'acte les vos poreu menjar. Allá una partida de classes de *cavallets* per cavalgarhi nins y grans; allá una espècie de roda de sínia colossal, d'uns xixanta pams de diametre, am lliteres penjades en lloch de cadufos, que no trabuquen; y s'umplen de gent y ¡hala per amunt y per [256] avall! allá una partida de vistes y d'espectacles anunciats amb música renovera y qualcún amb figures que van massa a la fresca. No hi falta una barraca *just per Erwachsene* (*granats*). Ha d'esser ferest. La veritat es qu'he estat un'estona vel·lant si hi veuria entrar negú, y no n'he afinat cap que hi entrás; allá un llenegador, per ont s'amollen petits y grans dins un espècie de bres o carretet, fet aposta, d'una alsada de xixanta o setanta pams; allá una guarda de lleons, tigres y panteres, moneyes, elefants, papagays, ben tancats y assegurats; allá un envelada per tirar a n-el blanch, y hi tiren un centenar d'homos, tots a la una. ¡Quin terrabastall, Deu, meu! Sembla un combat.

Presidex tot aquesta festa la figura colossal de *Bavària*; dalt un serralt, demunt una plataforma, rodada per tres vents d'un gran pòrtich dòrich. L'estátua mena un lleó amb una má y té una corona de llorer am l'altra má a l'ayre, y está dalt un socle quadrat. La figura té 16 metres d'alt; el bras y la corona s'alsen tres metres més; amb el socle té 30 metres. Es buyda y hi ha per dedins un' escala de caragol. Hi som pujat y dins el cap érem cinch persones, y no estávem gayre estrets.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Devall y torn atravessar les tendes de la festa, y he afinat que hi ha una *Guárdia de la Policia*; una *Estafeta de Correus* y una *Estació telegráfica y telefònica*, y prou que funcionen. Els alemanys son assí.

A les hores he pres cap a la fonda, cansat de veure coses. No les he vistes totes[,] les notables que hi ha a Munic, ni d'un bon tros. No n'hi ha prou am cinch dies. D'esglèsies, n'hi ha una partida més y algunes ben interessants. Hi ha també altres *Gimnasis* y *Escoles* de diferents rams, y altres col·leccions de pintures y escultures, que no he tengut temps de visitar. De monuments a homes cèlebres y fonts y brolladors[,] n'hi ha a casi totes les plasses y passeys y parks. Amb una paraula, Munic es una gran ciutat per la Relligió, la ciència, les Belles Arts y per totes les coses útils per la vida. Es una ciutat progressiva.

He volgut veure una de les cases que fan vidres pintats.

Me'n vatx a una de *Brienerstrasse*, devora 'ls *Propileus.*

Son estats tan amables, que m'ho han mostrat tot. Se veu qu'es una casa que du forsa, y demostra en sos treballs gust y ingeni.

Me'n vatx a la fonda, y pach l'estatge. Esperava que seria més saladet. Bé me va!

A les nou m'afich dins un tren que'm du amb una hora a Augsburg; prench redòs a una fonda, y a dormir manca gent! [257]

Octubre. Dia 4

Augsburg. —La Seu. —*Reyal Residència*. —*Maximilianmuseum*. — Rathaus. —Altres edificis. —Famílies de mercaders del sigle XVI. — Escoles

M'axech dematinet, enllestesch feynes y un poch passat les vuyt, icap a còrrer la ciutat!

Augsburg es la ciutat més important de Suàbia, capital de districte, pertenexent a n-el reyne de Baviera, y conta 94.000 habitants, la tercera part protestants, els altres catòlichs. Está al mitx d'un gran pla de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

conradís y qualque bosch y a la confluència dels rius Wertach y Lech, qu'están canalisats, y axò fa que hi haja moltes de fábriques de filar cotó, texits y máquines. Els carrers son amples, ben empedregats casi tots, alguns asfaltats, d'aceres amples allá ont hi ha badiu, y nets en general. Les cases son baxes la major part, y n'hi ha dels sigles XVI y XVII, d'estil renaxement, de capsers molt enrandats, pero no son de fusta vista. N'hi havia moltes de pintades al fresch per defora am figures y fullatges y columnes; l'intempèrie ho ha tudat casi tot, casi no'n queda rastre.

El dia ha comensat plovent y he hagut de trescar amb aygo fins devers les dotze.

He pres un tranvia, y ¡cap a la Seu! Es un'antiga església románica, comensada l'any 995 y consagrada l'any 1006 y que a n-el sigle XIV li afegiren naus y chors ogivals. Axí com se troba avuy, fa cinch naus, un creuer y ábside a la part de bax (ponent) y a l'altre cap un chor o presbiteri que comensa de cinch naus y va morint amb una; resulta molt gran, però inarmònica: les naus del chor son molt més altes que les altres. No més té portals laterals.

El chor de ponent ocupa el trast central del creuer y el trast primer de la nau; hi pujen per una partida de graons, y té un cadirat modest, pero ben apreciable. L'altar s'alsa dins l'espay absidal y té un retaule bax, de bronzo. La cadira del Bisbe es de pedra. Hi ha tres finestrals am vidrieres pintades. A n-el cap sur del creuer hi ha un grandiós finestral amb una vidriera pintada, antiga, molt bona; a l'altre cap fa un finestral més petit y molt amunt, am vidres blanchs. Per les parets hi ha una galeria de retrats dels Bisbes d'assí.

Les naus fan nou trasts, sense capelles: els pilars de les laterals son columnes rodones, llises; els de la nau major son quadrangulars y tenen altars y retaules adossats bax de les arcades formeres. A n-el cap de les naus foranes hi ha un altar y retaule. A les foranes y a la major hi ha finestrals: el d'aquelles, [258] ogivals, am vidres blanchs; els d'aquesta, de mitx punt, petitons; uns am vidres blanchs y altres am vidres pintats, antichs, ben bons. La trona, ogival de tercera època, es esplèndida:

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

rumbetja els busts d'alguns Sants Pares y a n-el capell, molt puntarrut y ple de contraforts, arbotants y pinacles, hi ha ángels, y més amunt els Evangelistes, y amunt de tot dins un tabernacle el Bon Jesús. La nau central del chor fa quatre trasts: els tres primers son p'el chor propiament dit que hi pujen per uns quants graons; el cadirat es modest. Hi ha un orgue a cada banda a n-el trast primer. El trast quart s'alsa tres graons y forma el presbiteri; la cadira del Bisbe, a n-el costat de l'Evangeli; y, l'altar demunt quatre grades, y té un retaule ogival de tercera època am baxos relleus y pinacles afuats. Derrera tot axò roda la nau absidal, aont s'obrin set capelles altíssimes, am retaules ogivals ben bons y grans finestrals de vidres blanchs, que hu fan massa clar. Sols la capella central té una vidriera pintada. El chor no té finestrals; el presbiteri en té un a l'enfront, amunt de tot, ben gran, de color, aont se representa la coronació de Maria Verge a n-el cel. Dalt una de les parets esteriors del chor, a la nau absidal[,] hi ha representat a n-el viu l'Ort de Getzemaní: el Bon Jesús agenollat fent oració, l'ángel amb el calze de la Pasió, confortantlo, y els apòstols ajeguts y adormits.

Els defores de les tres naus del chor son prou eczornats, la resta té poch carácter. Atracat a n-el costat nou hi ha el claustre, ogival, am moltes de lápides sepulcrals p'en-terra y per les parets. M'ho ha mostrat un vellet, que deu esser una espècie de *virell*. Feynetjava per dins el chor, y l'he escomès, y, ple d'amabilidat, m'ha dit que hi ha deu canonges y que resen a n-el chor cada dia hores menors y vespres y completes. No he pensat a demanarli que'm mostrás el *Museu episcopal* que hi ha aquí. Si que me'n sap[,] de greu!

Ademés del portal que va dins el claustre, en té un altre el costat nort a n-el primer trast de la part nova del chor. Es en gradació, de quatre arcades boxellades, y a les rebranques dos sants demunt una represeta; a n-el pilar central hi ha la Mare de Deu, y a n-el timpá tres sostres de baxos relleus: naxement de Maria, adoració dels Reys, mort de Maria y la seua coronació a n-el cel. Part-demunt les arquivoltes fa una galeria d'arcades estretes y altes, y dedins sants demunt represes y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

devall dosserets. Clou tot axò un'arcada molt sortida amb les seues corresponents rebranques, fent una mica d'atri.

A n-el costat, sur hi ha dos portals: un simètrich a n-el qu'acabam de descriure y un altre més cap a ponent. Aquest es [259] renovat, sever, llis, amb unes portes de l'any 1050, plenes de baxos relleus de personatges del'Antich Testament y qualcún de mitològich (el centaure). Son unes de les portes famoses de l'edat mitja. —L'altre portal es en gradació, de tres arquivoltes y una molt sortida que am les seues rebranques fa una mica d'atri. A n'aquelles tres arquivoltes hi ha enfilays de sants, y a les rebranques hi ha els dotze Apòstols y Maria Verge a n-el pilar central, y, part-demunt la llinda, tres sostres de baxos-relleus de la vida de Jesús. Part-demunt l'arcada sortida esterior hi ha Jesucrist judicant amb una filera de sants a cada banda, y més enllá un bax relleu de la Glòria a mán dreta y un de l'infern a má esquerra.

He atravessada la plassa que hi ha devant el chor de ponent de la Seu y he vista la *Residència Reyal*, qu'avuy hi ha'l Govern Civil, y primer era el *Palau del Bisbe*. Dins aquest casal se tengué la Dieta de l'Imperi de 1530, aont Melanchton llegí en nom dels senyors protestants la *confessió* de lo que creyen (*confessió Augustana*), tan célebre dins l'història.

Atravessant carrers, he pegat a n-el *Maximiliansmuseum*, un edifici del sigle XVI, modest, prou gran. —A la planta baxa hi ha: *a*) *antiguedats romanes*, trobades dins aquesta regió; *b*) *escultures* mitj-evals, uns baxos relleus, d'alabastre, de la Passió de Jesús; *c*) algunes reproduccions en guix d'escultures ogivals. —A n-el primer pis: escultures demunt fusta, mitj-evals, armes, ratjoles envernissades y pintades, monedes y medalles (unes onze mil), dibuxos de má. Dins una sala hi ha antiguedats celtes, romanes y franques. —L'*Unió científica* (Wissenschaftliches Verein) que hi ha a Augsburg, té aquí les seues col·leccions zoológica-botánica, minerològica, paleontològica y etnográfica. Surt d'assí am pluja, y icap a *Gemäldegalerie* (galeria de pintures), instalada a l'antich claustre de Santa Catalina. Es notable aquesta galeria per la seua preciosa col·lecció

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de pintures ogivals, moltes de les quals son de dos grans mestres que hi hagué aquí la primeria de sigle XVI: Hólbein *el vell y* Burgkmair.

Sala I. Tot pintura ogival, casi tot mestres alemanys (hi figuren els dos qu'hem anomenats).

Sala II. Mestres italians. Hi ha obres de Tintoretto, Leonardo da Vinci; y alguna cosa d'escola espanyola (un Sant Sebastià de Ribera, d'allò bò de tot).

Sala III. Dels Països Baixos (algunes obres de Van Dyck y Rubens).

Hi ha ademés cinch *gabinets*, que contenen obres de Cranach *el vell*, Holbein, Burgkmair, A. Dürer y altres.

Tot això ocupa'ls alts de l'edifici. Abax hi ha una *Oberreals*[260]*chule y* una *Escola Industrial*. He vists els estudiants que'n sortien, ben peus alts.

Com ja era passat la una, entr a un restaurant, din, y després icap a veure *Rathaus!* ben gran, d'estil renaxement, del sigle XVII. A n-el primer pis hi ha una antesala grandiosa, entexinada de fusta am vuyt columnes. A n-el segón pis hi ha la famosa *sala daurada*, una de les més hermoses d'Alemanya. Té 36 metres de llarch per 19 d'ample i 17 d'alt. Es tota forrada de llenya vermella, molt esculturada y tota l'escultura es daurada. Per les parets hi ha pintures alegòriques y a n-el paladar grans alegories del Traball y la Ciència y de les Virtuts Cardinals y de les Belles Arts. L'entexinat es brillantíssim; lo millor de la sala. —A les sales veynades, més petites y baxes, hi ha preciosos entexinats y les parets forrades de fusta molt esculturada y estufes totes de test, antigues, ademés retrats d'altre temps, benefactors de la ciutat, y llavò els croquis d'una partida de cases pintades, al fresc a n-el sigle XVII y que fa estona perderen tal pintura.

Surt d'assí y me'n vatx a veure les dues esglèsies de St. Ulrich, la de devant, del sigle XV, de tres naus, en poder dels protestants, y la de derrera, qu'era l'esglèsia claustral de St. Ulrich y Santa Afra, de la metexa època també, aont hi ha un sarcofach qu'es considera que guarda'l cos de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Santa Afra y la tomba del bisbe que fou d'assí y qu'ara n'es Patró, el gloriós St. Ulrich. Son dues esglèsies ben interessants.

Son notables les fonts-brolladors(,) d'Hèrcules a n-el carrer de Maximilià y la d'August, el fundador de la ciutat, devant *Rathaus*, una y altra, ademés de les estátues dels personatges que les donen nom, en tenen altres quatre perhom[,] d'assegudes a n-el socle: la d'Hèrcules quatre dones nues, la d'August dos homos y dues dones sense un fil de roba demunt. —Son massa freqüents aquests casos a n-els monuments públichs d'Alemanya, tant allá ont predominen els protestants com allá ont predominen els catòlichs.

Passant he vists els famosos casals *Fuggerhaus* y *Zenghaus* y *Fugger'sches Badezimmer* y les precioses esglèsies *Barfüsserkirche* y *St. Annakirche*, avuy desgraciadament en poder dels protestants, y que guarden obres d'art de gran valor.

Ademés dels monuments d'Hèrcules y August, n'hi ha d'altres, v. gr. el de la *guerra de 1870*, devant la Seu, y el de Joan Jaume Fugger (1516-1575), gran benefactor, amb la seua familia, de la ciutat. Aquests Fugger de texidors passaren en menys d'un sigle a esser de la gent més rica d'Europa; foren els Rothschilds del sigle XVI, y sovint varen treure de l'encallador els empera[261]dors Maximilià I y Carles V, que anaven curts de diners. A n-aquells temps hi havia altres mercaders riquíssims aquí; un d'ells, Welser, nolietjá una flota per conquistar Veneçuela, y dues filles de mercaders, Clara de Detten, Agnès Bernauer y Filipina Welser, garrides ferm, com se suposa, se casaren am prínceps de famílies reyals.

Son també ben notables el *Palau de Justícia*, dels anys 1871-76, y el *Jardí de la ciutat*, el *Passetx del park*, el *Brunnenwerk* (obra dels pous), que proveex d'aygo la ciutat, y la *Biblioteca de la ciutat*, que conté 150.000 volums, la *Casa de la Policia* y una partida mes d'esglèsies que no he tengut temps de veure.

En matèria d'escoles, ademés de les anomanades, hi ha: l'*Escola de St. Josep*, catòlica, *Escola de l'Emperador Guillem*, un *Reyalgimnasi*,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

un'*Escola* y *Museu de Comerç*, un *Gimnasi* protestant; y una partida de escoles primáries, totes amb edifici propi, espayós, interessant.

S'es fet tart, y me n'he hagut d'anar a la fonda a fer la trosselleta; prench el tren de les cinch y desset cap a Nuremberg, y hi som arribats devers les vuyt y mitja.

Prench redós a un *Grand-Hôtel*, y prou per avuy.

Octubre. DIA 5

Nuremberg. —Casa de Correus. —Estació Ferroviária. —Verkehrmuseum. —Esposició de maquinária. —Germanisches National-Museum. —Rathaus. —Biblioteca. —La casa d'Albert Dürer. —Església de St. Sebald

Comensa'l dia plovent, y plou tot lo sant dia, sovint a les totes. Això me desbarata fort la potranca. Només puch veure alguns museus y alguns edificis. Poca idea me puch formar de la ciutat. Per lo qu'he pogut veure, es una ciutat molt important. No es tan plana com ho solen esser les de la regió nort, y axó la fa més pintoresca. Los carrers son amples, y ben empedregats els qui no son asfaltats. A pesar de ploure tot lo dia, no he vist fanch en lloch ni bassiots. P'els carrers asfaltats s'hi reflectien les persones, els tranvies, els cotxes, els carros. Les cases en general son de pochs pisos, moltes prosayques, algunes monumentals, totes de bon aspecte. Els edificis públichs (Ensenyansa y Govern) son molt interessants.

Nuremberg es una ciutat a 309 metres del llivell de la mar, de 294.000 habitants: 86.900 son catòlichs y 6.800 jueus. Fins l'any 1806 fou una ciutat lliure, d'aquest any ensá es del reyne de Baviera, y es una de les ciutats alemanyes que conserva millor el carácter de les velles ciutats de l'Imperi.

El primer edifici que vetx es la *Casa de Correus y Telegraf* [262] nova, gentil, molt gran, com ho es també l'estació del ferrocarril.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

En vista del mal temps que feya, me'n vatx cap a n-el *Museu Germánihc* (Germanisches Musseum) y he fet massa prest. Hi era a les nou y vint minuts, y fins a les deu no s'obri.

M'afich dins un tranvia, y icap a *Verkehrsmuseum* (Museu de Comunicacions), ubert desde l'any 1899, un edifici de toes, de gust modernista, molt pintoresch y gentil. Fa planta baxa y pis principal. Les sales I y II son plenes de mostres de locomotives y de wagons, una cosa garrida ferm; la sala V, de mostres de ponts de ferro, de fusta y de pedra per ferro-carrils; la sala VII, mostres de barques de riu y per transportar wagons de correspondència y barques de cadenes; sala IX, calderes y caxes de foch de locomotives. Les altres sales son plenes de mostres de rails, fuells (abres), rodes, pius y demés parts de máquines y wagons, per que's puga veure tot per menut. Ademés, les parets están tapades de mapes y dibuxos de totes aquexes coses. A n-el pis principal hi ha la secció de correus y telegrafia, telefons y aparats fotográfichs: models de totes les cases de correus de Baviera, dels cotxos, saques, caxes, bosses y demés arreus del ram de comunicacions, del *correu del canó* (Rohrpost), que les cartes passen per dins canonades, empeses per l'ayre comprimit, y que fan una via espantosa; una col·lecció de segells, y mostres de tot lo qu'afecta a n-aquest ram.

Surt d'assi y vetx un exam d'al·lots que corren y s'encalsen devant un gran casal, y a l'altre cap un esbart de nines, que també 's belluguen de bona manera: son dues *Volksschule* aferrades, que semblen un palau, d'interessants que són.

Just devora n'hi ha un altre[,] de palau suntuós, nou, estil barroch, fet dels anys 1894-95. Es el *Bayrisches Gewerbemuseum*. A la planta baxa hi ha una esposició d'indústries artístiques modernes; mobles casi tot, elegantíssims. Se veu que'ls mestres d'assi no dormen gens y malavetjen fer obra de primera. A n-el pis principal hi ha gran balquena de guarda-robes, taules, cadires de diferents époques, de factura preciosa, porcellanes, majòliques, fayences, vidres, pintats y gravats, monedes, medalles, enquadernacions de llibres, gravats, ferros, joyes,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

una gran col·lecció de robes del Japó, Xina, Pèrsia, Turquia, Baviera, robes d'església, randes, brodats; tot molt ben presentat y compartit. —A n-el pis segón hi ha una biblioteca del metex ram d'indústries artístiques y altres col·leccions que fan a n-el cas.

Devant aquest edifici n'hi ha un altre, més modest, però nou y gran. La planta baxa y el pis principal son plens de máquines [263] per ensenyansa del[s] traballadors, dividida en secció mecánica, química y elèctrica; una cosa molt de veure. Y els homos que les cuyden, les vos fan funcionar devant y les vos espliquen, lo més satisfets. Devant mi m'han fets una partida d'esperiments sense jo demanarho, sols perque han vist que jo'm mirava les máquines.

Surt d'assí, y encara plou a les totes. M'afich dins un tranvia ¡y cap a n-el *Museu Germánic Nacional*! (Germanisches Nationalmuseum).

Está instalat aquest grandiós museu dins l'antich monestir dels Cartuxos, fundat l'any 1380, engrandit a n-el segle XV y que l'habilitaren per museu l'any 1857, y l'han engrandit molt més posteriorment, y aprofitaren fragments antichs per pilars, rebranques y llindes de finestres y portals, y per els paladars y trispols; y per les finestres aprofitaren vidres pintats antichs, de diferents èpoques.

És una cosa espantosa lo que hi ha replegat dins aquest venerable casal, que té un centenar de sales.

Planta baxa: 58 sales.

Sales 1 y 2: Trovalles prehistòriques de l'edat de pedra, bronzo y ferro; mostres de cases dalt estaques (lacustres).

Sales 3-5: Antiguedats romanes trobades a Alemanya; reproduccions en guix de monuments funeraris dels sigles I-IV; trossos de les columnes de fust del pont romá de Magúncia.

Sala 6: Noves adquisicions del Museu.

Sales 7 y 8: Antiguedats germániques del sigles IV-X; molta de cosa dels Gots y època carolíngia y pedres tombals amb alts relleus (part d'això son reproduccions en guix).

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sales 10-13: Estufes antigues de test y ratjoles d'estufa y d'altra classe.

Sales 14 y 15: Feynes de cerraller: panys y demès arreus.

Sala 17: reproduccions en guix de pedres tombals notables del sigle XIV enllá, y de segells dels sigles XII-XIX.

Sales 19, 20, 24, 25, 18, 21 y 23: Reproduccions en guix d'estatues, baxos relleus y altres escultures més notables dels sigles X-XVI.

Sala 26: Reproduccions en guix de pedres tombals del sigles XV-XVI, y vidrieres pintades dels sigles XII-XVI.

Sala 27: Instruments de tortura y de posar marques corporals, y espases de justícia dels sigles XVII y XVIII, y guillotines del XVIII.

Sales 28 y 29: Majòliques, porcellanes, test gruxat, vasos de vidre, objectes de zing. Hi ha aplechs de casi totes les nacions. [264]

Sales 30-32: Planxes tombals de bronzo dels sigles XVI-XVIII, reproduccions en guix de vasos y arreus d'altar y més pedres tombals dels sigles XVI-XVIII.

Sala 33: Es l'antiga esglèsia dels Cartuxos, tota plena per les parets y per mitx d'estátues de sants, baxos relleus, bocins de retaule, retaules sencers, calzes, custòdies, relliquiaris, canelobres, caxetes, traballs en ivori, esmelts, plata, or, pedres precioses, alabastre.

Sala 34: Estátues y baxos relleus de sants, de pedra y test de l'edat mitja.

Sala 35: Estátues procedents d'aquesta ciutat, casi totes de fusta vista.

Sala 36: Retaules am baxos relleus dels sigles XV y XVI.

Sala 37: Antiguedats eglesiástiques: robes.

Sala 38: Mobles y arreus de casa, mitj-evals.

Sala 39: Un portal románich de la primeria del sigle XIII, tapissos historiats del sigle XV; ratjoles d'estufa, taulell de taverna de Nuremberg del sigle XVII, caxetes antigues de la baxa Saxònia.

Sala 40: Una cuyna del sigle XVII.

Sales 41-47: Cambres de pagesos del Tirol dels sigles XVI y XVII.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Sala 48: Mobles y arreus de casa dels sigles XVI-XVIII.

Sales 49-51: Reproduccions en guix de pedres tombals y vidrieres pintades dels sigles XVI y XVII y ballestes mitj-evals.

Sales 52-54: Armes de foch, de má.

Sala 55: Vestits de fort, cotes de malla y armes blanques.

Sales 56-58: Canons d'artilleria y mostres d'altres.

Tot axò a la planta baxa. Després venen el pis principal y segón.

Sala 59: Trajos y endiumenjaments. Es una gran sala am tots els vestits d'homo y de dona de totes les regions alemanyes, però de tamany natural am figurins vestits.

Sala 60: Arreus de cases de la pagesia, antichs, de per aquí.

Sala 61: Trajos y joyes de pagesos.

Sala 62: Cambres de pagesos.

Sales 63-65: mobles del sigle XVIII.

Sala 67: Forro interior de fust de les parets d'una casa del sigle XVIII.

Sala 68: Col·lecció de tapissos *Gobelins*, d'estil *rococó*, procedents d'Aachen, sigle XVIII.

Sala 69: Museu de comerç: mostres de carros y naus per dur merques.

Sala 70: Aplech de pesos y mesures. [265]

Sala 71: Instruments científichs (astronomia, etc.)

Sales 72-77: aplech d'arreus de farmàcia.

Sala 78: Model·los tècnichs y mostres de feynes que's fan amb aquells aparats.

Sala 79: Objectes d'església, sigles XVII y XVIII.

Sala 80: Antiguedats dels gremis y confraries.

Sala 81: Joguines d'infants del sigle XVIII: un teatre, una casa.

Sales 82-89: Reproduccions en guix de figures y altres obres escultòriques dels sigles XVI-XVIII; una galeria de pintures (450 obres) dispostes per l'orde següent*: a*) escola del Rin y vella escola del Rin bax (sigles XIV-XVI); *b*) escola alemanya superior (sigles XV-XVI); *c*) Mestres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

alemanys y dels Països Baixos (sigles XVI-XVII); *d*) pintures del XVII y XVIII, casi tot dels Països Baixos.

Sala 90: Pintures de trajos.

Sala 91: Documents de medicina (Heilkunde).

Sala 92: Instruments musicals.

Sala 93: Aplech de texits y robes.

Sala 94: Enquadernacions de llibres.

Sales 95 y 96: Desplegament de l'escriptura, de l'imprenta y arts gráfiques.

Quant un ha corregudes totes aquexes sales y ha mirats els milenars y milenars d'objectes artístichs que contenen, román com un beneit, esglayat de tantes de preciosidats y tresors científichs y artístichs.

Ademés hi ha dins el metex edifici una biblioteca, un arxiu y aplech de gravats, tot interessant fora mida.

Surt d'assí devers la una; y, si bé plovia com hi som entrat, més ha plogut com he posats els peus a n-el carrer.

M'afich dins una cerveseria, din, y després, perque encara plou, putx a un tranvia, y me du a *Rathaus*, un grandiós casal, primitivament ogival (any 1332-40), engrandit a n-el sigle XVI y acabat a n-el XVII d'estil renaxement. La fatxada principal té 88 metres de llarch. Lo més notable es la *Gran sala de festes*, de volta forrada de fust, de 39 metres de llarch per 11 d'ample am grans pintures murals de bons pintors. A n-el segón pis hi ha diferents cambres molt grans, forrades les parets d'escultures de fusta, amb bells entexinats y aont se guarden diferents preciositats artístiques; y a n-el pis tercer hi ha una galeria de pintures de Nuremberg, poch interessants.

M'han dit que's conservaven les presons primitives de la ciutat, y hi som devallat: unes galeries soterránies que fan cambretes ensá y enllá, sense gens de claror del dia. Si que havia d'esser terrible, passar-se anys y més anys dins aquelles tenebres, com succeia desgraciadament a molts. [266]

Surt d'assí, y encara plou a les totes.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Entr a un edifici d'allá devant, antich convent de dominichs, aont hi ha l'*arxiu* y la *biblioteca* de la Ciutat, que conté 100.000 volums y 2.000 manuscrits, uns quants d'incunables y autògrafs dels corifeus del protestantisme. Hi ha un bon aplech de còdichs, miniaturats admirablement.

Seguex plovent. Es un contratemps gros per anar a veure esglèsies. Me'n vatx a la casa aont habitá el famós pintor Albrecht Dürer. No es gayre lluny; una casa modesta del sigle XV, avuy propiedat de la ciutat y feta un museu dels mobles y demés cosa que'l gran pintor usá y de dibuxos y croquis seus y còpies de les seues pintures y gravats. Es molt de veure. —No gayre lluny dins una plassa hi ha un monument a la seua memoria, y prou que'l se merex, encara qu'es una llástima que fos tan aficionat a n-el desnuu.

La pluja s'espassa un poch, y visit l'esglèsia de St. Sebald. Es molt gran, comensada a mitjan sigle XIII, seguida a n-el XIV y acabada a n-el XV, y avuy en poder dels protestants, que l'han conservada prou bé. Es de tres naus amb un chor a cada cap. El chor d'orient es lo derrer que feren y del tot diferent de les tres naus primitives: en fa tres de naus de tres trasts de la metexa altária, am grans finestrals y vidrieres de color, am figures de sants bax de dosseret per les parets y pintures murals y baxos relleus part-devall els finestrals. L'altar major está demunt tres graons y té dedalt un Sant-Crist am deu canelobres, y penjat, derrera, un antipendium, y més amunt hi ha una biga de columna amb un Sant-Crist y Maria y Joan a n-el peu. A la nau absidal se conserven tres altars: el del centre ogival; els altres, barrochs; y entre y entre, a n-el costat de l'evangeli, hi ha un armari tancat amb una porta de grandiós corretjam y enquadrada amb forsa de baxos relleus, pilars, arcades, pinacles y capser: es l'antich sagrari, buyt desgraciadament fa molt de temps.

L'altra part de l'esglèsia, lo primitiu, té molts de ressabis romànichs; les naus laterals son més baxes que la central, els pilars divisoris son quadrats, am fexos de columnes adossades que no arriben abax y se'n pujen a sostenir les arcades torals, formeres y diagonals. —A n-el chor

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'aquexa banda hi pujen per una partida de graons. Hi ha un altar am un retaule plateresch de baxos relleus. Tota la construcció es més romànica qu'ogival. Els protestants hi tenen les fonts de batisme y hi fan la predicació per la gent menuda.

Els defores del chor d'orient son molt eczornats am forsa figures de sants a n-els contraforts. Fa dos portals a cada costat, [267] am baxos relleus de la vida, de Jesús y de Maria y figures de sants. També n'hi ha[,] de baxos relleus[,] per les parets: un del judici final demunt un portalet y un del Bon Jesús portant la creu, enclavat, desenclavat, enterrat y ressucitat.

A la fatxada de ponent hi ha dos campanars, romànichs de tot, amb un portal abax, de cada un, en gradació.

Mentres estava prenent notes, s'es posat a ploure de bell nou y no de per riures. No he tengut altre remey que pujar a un tranvia, y com ja feya fosca y no era possible veure res, me'n som anat a la fonda. Es una llástima no haver pogut veure més coses de Nuremberg: la partida d'esglèsies que hi ha, catòliques y protestants, el *vell* y el nou *Gimnasi*, l'*Escola d'Indústries Artístiques*, el *Museu d'Història Natural*, l'*Esposició de Pintura moderna*, *l'Albrecht Dürer Vereins*, l'esglèsia de *Sant Llorenç* (comensada a n-el sigle XIII y acabada a n-el XV), la *Frauenkirche*, catòlica, del sigle XIV, agradosament restaurada la segona meitat del sigle XIX, el *Kaiserburg*, palau reyal dels sigles XI y XII amb molts d'afegitons posteriors, el *Monument de l'emperador Guillem I*, y altres coses que hi ha, dignes de veure. —Lo qu'he fet es estat prendre redòs a la fonda y aficarme més tardet dins el tren de Stuttgart, y som arribat a n-aquexa ciutat devers la una. —Me'n vatx a l'*Hôtel Marquart* que'l Dr. Schädel m'havia recomanat, y es estat tot ple: *besetzt.* —Me'n vatx a un altre, y lo metex; a un altre, y lo metex. Hi cau ben avall[,] això[,] quan un arriba a una ciutat desconeguda a la una de la nit. —A la fi he trobat redòs a *l'Hôtel-Victoria*, y me som colgat tot d'una. Ja era hora.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Octubre. DIA 6

Stuttgart. —St. Eberhart. —El Dr. Schädel. —Cap a Feuerbach. —Cap a Göppingen. —Turó dels Hohenstaufen. —Cap a Stuttgart

Me desxondesch devers les sis, enllestesch feynes y a les set ¡cap a dir missa! a l'església de *St. Eberhart*, no gayre lluny de la fonda. Es una esglèsia moderna, prosayca, ampla, baxa, sens carácter artístich, y es la principal d'aquí. —Un capellá y l'escolá m'han dit que a Stuttgart hi ha quatre esglèsies catòliques, una trentena de capellans entre tots, y un poch més de 30.000 feels, poca cosa en relació a n-els habitants que hi ha: 250.000. Es la capital del reyne de Württemberg, que es el més menut d'Alemanya; té un poch més de dos milions d'ánimes. Es una ciutat gentil, senyorívola, rodada de turons tot verdor, carrers amples y ben empedregats y asfaltats els principals, grans aceres, tot net, grandiosos edificis públichs y particulars, molts de traça gentil y pintoresca. [268]

Arrip de dir missa, y mentres escrich un parell de cartes se presenta el Dr. Schädel. ¡Quina alegria qu'he tenguda de tornarlo a veure! Parlam una mica dels meus viatges, y me llitx el pla y bases per la magnifica *Societat Internacional de Dialectologia Románica* qu'ell ha concebuda y preparada y els amichs li ajudam y de la qual tant y tant de profit ha de resultar a la nostra llengua estimadíssima, si Deu ho vol y Maria. Prou que m'agrada tot lo que lletgex. Ara, en arribar a Mallorca, comensarem la propaganda per fer socis fundadors y demés cosa.

Duym el meu equipatge a *depositar* a l'estaciò; mos aficam dins un tren, y ¡cap a Feuerbach!, un poblet de devora Stuttgart, aont está una cunyada del Dr. Schädel. Ella y el seu senyor, un enginyer, me reben com si fóssem amichs vells, me mostren un jardí en tota regla que hi ha allá devora am centenars de plantes dins cases de vidre amb temperatures ben altes, segons demanen les plantes respectives; dinam, y a les dues prenim un altre tren cap a Göppingen, poble nadiu de la senyora del Dr. Schädel, qu'es a l'estació que mos espera. Mos n'anam a ca-son pare i sa

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

mare, que mos reben plens d'amabilitat. Son una gent agradosíssima. Prenim un té, y se presenten dos amichs de la casa: un senyor jove H. Mautz, ben rich, y un *professor de Cerámica* de l'*Escola Industrial* de Stuttgart. Menen un cotxo; mos hi aficam, y ide d'allá!, per dins uns comellars y turons, tot[s] reblits de bosch espesíssim; passam un parey de poblets molt riolers, y mos aturam a un, aont dexam el cotxo y pujam a la cuculla del pujol, visit bona part de bosch. Al cap demunt hi ha una casa de soplutx; es tot pelat. Dalt aquesta cuculla hi havia el primitiu castell de *Hohenstaufen*, celebèrrima família de *Barba-rossa*. La gent dels poblets veynats apoch apoch se'n dugueren les pedres del castell per fer llur cases y no hi dexaren ponedor.

Devallam a n-el poblet. aont el cotxo mos espera, entram dins una cerveseria a prendre cervesa y desprès icap a Göppingen!, aont sopam tots plegats y els sogres del Dr. Schädel també, y llavò m'acompanyen a l'estació, y amb un tren que passa, torn a Stuttgart a dormir per demá veure la capital d'aprop.

Octubre. Dia 7

Stiftskirche. —Rathaus. —Columna del Jubileu. —Palau Reyal. —Karlschule. —Altesschloss. —Esperit nacional de Wüttemberg. —Gewerbehalle: Museu Etnográfich. —Königliche Landesbibliothek. —Naturalienkabinet. —Cap a Tübingen

Arriba 'l Dr. Schädel devers les vuyt y mitja, berenam, y ja som partits a trescar. Tot sortint de la fonda, veym la *Casa de* [269] *Correus y Telegrafs*, nova, estil renaxement, grandiosa, ocupa tota un'illa. Més enllá trobam *Stiftskirche* (esglèsia fundada), del sigle XII, comensada románica, seguida ogival a n-el sigle XIV y acabada a n-el XV, gentil, agradosa, tancada, naturalment, perque els protestants l'ocupen. No hi fan gayre nosa 'ls protestants dins llurs esglèsies; no les embruten gayre (manco feyna p'els escolans). —Voltant carrers de molt de moviment, topam

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Rathaus (Casa del concell), nova, molt gran, ogival, arrogant, amb una torre de rellotge molt alta. —Seguim de d'allá, y al punt som devant el *Palau Reyal* (Residenzchloss), que té una gran plassa devant, aont hi ha un jardí molt pentinat am dos grans brolladors y al mitx la *Columna del Jubileu* (25 anys de regnat de Guillem I), dalt un socle quadrat, plenes les quatre bandes de baxos relleus de bronzo representant fets memorables d'aquest rey de Württemberg. Dalt el capitell hi ha un'estátua de la *Concòrdia*, de bronzo, de 4 metres. L'alsada del monument son 30 metres. —Mos acostam a n-el *Palau Reyal*, que fa dues grans ales de cap y una entrevessada a n-el fondo; es grandiós, modest, sever. El Rey no l'habita gayre. Mos dexen veure la part visitable, un sens fi de sales, molt grans, esplèndidament decorades unes am pintures murals, altres am marbres de diferents colors, altres am grans tapissos, altres am robes de seda, totes amb els trispols de mosaych de fustes fortes y grans entexinats, moblades severament, pero règiament. A n-els replans de la magnífica escala d'honor hi ha estátues d'homos y dones, de marbre blanch, molt ben traballades, però totes nues. No es propi, pero sovintetja devers Alemanya.

Derrera'l *Palau* hi ha uns altres cossos d'edifici, molt grans amb patis molt espayosos, per les dependències y servitut reyal, y una bona part l'ocupa l'*Akademie* o *Karlschule*, fundada del duc Karl Eugen (Württemberg no era reyne primer) a n-el sigle XVII, aont estudiá de metge Schiller, qu'era d'un poble d'assí devora y té a Stuttgart un bon monument dins una plassa. —Mos aficam una mica per dins el *jardí del Palau*, qu'es públich casi tot y molt gran, ple d'arbres altíssims y caminals envitricollats per ont fa molt bon passetjarse.

Tot seguit veym l'antich *Palau* (Altes Schloss), just devora'l nou, del sigle XV, estil renaxement alemany, grandiós. Hi ha el *Museu Militar*, ben curiós de veure, pero tancat justament avuy.

Just devant hi ha un monument a l'*emperador Guillem I* y a un'altra plassa hi ha un bust de Bismarck. No es gayre freqüent trobarne[,] de monuments a tals personatges[,] a n-els Estats d'Alemanya del Sud, que

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

son molt patriotes de casa llur y fan be. Els [270] de Württemberg com els de Baviera volen anar per conte llur, y axò de l'*Imperi* no los entra gayre. Ells preguen per ells y traballen per ells. Me conta el Dr. Schädel que, fins fa poch temps, a les estacions de la via-fèrrea en les taules aont s'anunciaven els trens «cap a l'estranger», hi figuraven els qui anaven a n-els altres punts d'Alemanya que no eren dins Württemberg. Aquí ni a Baviera els prussians no son gayre simpátichs; los fan amples.

Conversant d'axò, arribam a *Gewerbehalle* (Sala d'Indústria), un casal grandiós amb una sala inmensa, un' espècie de llotja, aont hi ha instalat provisionalment, perque ara fan un altre edifici aposta, el *Museu per conéxer pobles y paissos* (Museum für Völker-und Länderkunde), qu'es propietat de la *Unió per la Geografia Comercial*. Hi ha representats casi tots els pobles de les cinch parts del món: vestits, joyes, armes, objectes de culte, indústries especials, mobles, tot lo que indica y espressa la vida d'un poble. Recorrem la partida de sales que hi ha, estibades d'objectes, molts d'ells, interessantíssims. N'hi ha 50.000. Derrera'l museu etnogràfich de Berlín y Leipzig, vé aquest en tot Alemanya. Passam després per devant *Technische Hochschule*, un edifici nou, grandiós[,] amb una partida de dependències, patis y jardí.

Amb axò s'es fet tart, y mos n'anam a dinar. Dinats, pegam a la *Königliche Landesbibliothek* (Biblioteca Reyal y Nacional), instalada dins un edifici nou, estil renaxement, arrogant, molt gran. Hi ha la misèria de 500.000 volums, 5.000 manuscrits (una partida de còdichs admirablement miniaturats), 7.400 Bíblies en cent idiomes diferents y 4.000 incunables. Ah, idó? A una ciutat de 250.000 ánimes!

Sortim d'aquí, després de recòrrer la partida de pisos aont están els llibres, molt ben encitronats; passam per devant *Justizgebäude* (Palau de Justícia), modern, estil renaxement, monumental, y per davant *Staatsarchiv und Naturalienkabinet*: un casal grandiós, que inclou l'arxiu del Reyne y un aplec de col·leccions d'Història Natural, de lo més notable que hi ha a Alemanya. A la planta baxa hi ha la *col·lecció mineralògica-geognòstica-paleontològica*, tot tret de la regió würtembergina. La secció

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de fòssils es molt interessant: hi ha una trentena de caxals de mammut. A n-el pis primer hi ha la col·lecció *Zoològica*, molt nombrosa y hi ha una secció *zoològica y botànica*, especial de Württemberg. A n-el pis principal hi ha les col·leccions *paleontològica*, *geogonòstica*, *mineralògica*, *osteològica* y *botánica*, generals, axò es, no esclusives de la regió würtembergina. [271]

Amb axò s'es fet tart, y el Dr. Schädel li ha estret cap a Feuerbach y jo cap a la fonda, aont he feta la trosselleta, m'afich dins el tren y no'm som aturat fins a Tübingen, aont hi ha l'Universitat del reyne de Württemberg. Me'n vatx a una fonda de devora l'estació, comán un carruatge per demà a les sis per anar a Bebenhausen. Pech una roegada, y ¡a jeure falta gent! Ja era hora. Son passat les onze.

Octubre. Dia 8

Bebenhausen. L'Abadia. —Tübingen. —L'Universidat. —Seminaris. —Rathaus. —Un *Museu* de l'engán. —Casa y monument de Uhland. —Cap a Stuttgart. —Reyal col·lecció d'art de la Pátria y monuments antichs. —Museu de Belles Arts. —Un'escola d'Indústries artístiques. —Arribada a Mühlacker

M'axech dematinet; el carruatge comparex devers les sis y mitja. El Bädeker diu que la tarifa, per anar y tornar de Bebenhausen, son *tres marchs*, el cotxer me diu que son *quatre*. ¡Ja ho crec! Hi allarch el coll; putx a n-el cotxo, y ¡de d'allá! Amb una mitj'horeta som a Bebenhausen, un'antiga abadia del Cistell, fundada l'any 1185 p'el comte palatí Rudolf de Tübingen, un dels monuments mitj-evals de la Suàbia més garrits, dins una vall deliciosa, rodada de pujols, tot arbres frondosos. Avuy l'abadia es un *palau de cassa* del Rey, aont passa una temporada cad'any. No fa gayre dies que se'n aná. Per axò he pogut veure tot l'edifici. El m'ha mostrat la filla del porter, una al·lotella que té estereotipada dins el cervell la descripció de tot l'edifici am' totes les dates corresponents, y les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

vos enfloca daxo daxo com un al·lot que diu la llissó a l'escola. Primer veym lo qu' era casal de l'Abat, separat del claustre y esglèsia, molt gran, modest; les habitacions tenen el trispol, parets y paladar(,) de fusta. Es lo qu'habita la Família Reyal ordináriament. Passam després a l'esglèsia, no gayre gran, en part románica, ogival y renaxement, am pintures per la volta; avuy es l'esglèsia del poblet que hi ha aquí, despullada de tot ornament; no crech que patesquen de massa devots.

Entram després a n-el claustre, ogival de tercera època; a llevant hi ha la sala *Capitular* (de tres arcades ubertes a n-el corredor del claustre), la dels *Germans* (llechs) y el *Parlador*; tot axò d'estil de transició (románich-ogival); a n-el mitx-jorn, el grandiós *refetor d'ivern*, avuy museu de vestits de fort y armes blanques y joyeria, y a ponent el *refetor d'estiu*, molt gran també, amb una pintura mural d'una espedició dels cavallers de [272] Calatrava (del Cistell) contra els alarbs. Aquests dos refetors son ogivals, de forma molt elegant per defora. La Família Reyal ocupa tot axò, y bo es de veure que está ben conservat y cuydat. ¡Manco mal!

Compr algunes postals d'aquesta *abadia* (axó no falta may devora els monuments a Alemanya), putx a n-el cotxo, y ¡cap a Tübingen! a veure la ciutat y les seues coses notables.

Tübingen es una ciutat petita, de 16.800 ánimes, devora 'l riu Neckar, voltada de pujols y muntanya, molt pintoresca. La seua importáncia se deu a l'Universitat que hi ha aquí, fundada l'any 1477; conta uns 1.600 estudiants. Arribant de Bebenhausen, lo primer qu'he vist es estat ella. Es un edifici modern, gran, dins jardins, a l'entrada de la ciutat. Entorn d'ella hi hi [*sic*] ha totes les Clíniques y Instituts que hi sol haver a les Universitats alemanyes amb llurs respectius laboratoris, jardins y patis, tot nou, esplèndid, ben cuydat. ¡No sé com s'ho fan aqueys alemanys per tenir tants d'edificis per l'Ensenyansa!

Vista l'Universitat y les Clíniques, som passat(,) per l'esglèsia catòlica que hi ha aquí, nova, ogival, ben interessant. Servex també p'el seminari, qu'es just devora, un edifici prou gran. N'hi ha un altre[,] de seminari,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

però protestant. Després he vist *Rathaus*, un casal ben gran, per lo qu'es Tübingen, del renaxement, elegant. He vist també *Justizgebäude* (Palau de Justícia), nou, gran, monumental, y la *Casa de Correus*, també ben important. No som pujat a n-el *castell* (Schloss Hohentübingen), un palau del sigle XVI, que avuy es la biblioteca y observatori astronòmich de l'Universitat. El temps m'era curt. Per axó no he pogut veure les col·leccions d'Història Natural que posseex l'I*nstitut Mineralògich-Zoològich*, ben interessants, sobretot la *paleontològica*, aont hi ha un fòssil d'un Icthyosaure, de 7 metres de llarch.

Passant per un carrer, he vist demunt el pla del Baedeker que me trobava devant un *Museu*. M'hi atur, deman per veure'l; me diuen que sí, m'hi afich, pas sales y més sales, y només trop cadires, y a la fi un teatre. Torn arrera, y aclaresch qu'es una societat recreativa qu'es diu *Museum*. ¡Quina passada!

Prench l'equipatge de la fonda després de pegarhi un roech, pas per devant la casa y el monument del poeta Uhland, nat y viscut aquí, del sigle XIX, y ¡cap a l'estació! Son les deu, y a les dotze he d'esser a Stuttgart.

Hi som a les dotze y quart, din, comparex el Dr. Schädel, y mos n'anam a acabar de veure Stuttgart. Pegam tot d'una a la *Biblioteca*, perque a la planta baxa hi ha la *Reyal col·lecció d'art de* [273] *la Pátria y monuments antichs*. ¡Y prou que s'ho merex veurela! Hi ha una partida de sales, totes plenes d'antiguedats: prehistòria (armes, joyes, vasos de pedra, de bronzo, de ferro), balquena de mobles antichs (guarda-robes, taules, cadires, llits, etc.) molt ben llavorats, joyes, ferros, figuretes de test, romanes y gregues, arreus d'altar, vaxella, porcellanes (plats, vasos, figures, jerros), estátues y retaules pintats y am baxos relleus, mitj-evals y del renaxement, alguns de forma molt curiosa.

Sortint d'aquí, mos n'anam a n-el *Museu de Belles Arts*, un gran edifici, modern, que conté una col·lecció de pintures, escultures y gravats. —A la planta baxa hi ha una col·lecció de guixos, ben notable. A n-el pis principal hi ha la *Galeria de Pintures*, un milenar d'obres; umplen vint y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

cinch sales. Hi ha tres sales de mestres alemanys y dels Països Baixos dels sigles XV y XVI, pintura ogival. Això es lo notable de la *Galeria*. Lo demés es de mitja má. Les pintures bones no's troben aont-se-vulla.

La col·lecció de gravats consta de 300.000, aont hi ha representats els millors mestres.

Just veynat d'assí hi ha dins un edifici ben gran l'*Acadèmia de Belles Arts* y una biblioteca d'aquex ram.

D'aquí mos n'anam a veure una *Escola d'indústries artístiques*. Mos mostren totes les dependències: les diferents cátedres y botigues que hi ha de fuster, d'argenter, de cerámica, aont prácticament aprenen els estudiants tots aqueys oficis; y mos mostren les obres que hi fan. Hi hem vists alguns jerros y ratjoles pintades y esmelts, preciosos de ver. Axí aconseguexen els artistes manuals alemanys ferse tan amunt.

Amb això el sol se'n va, y no porem veure lo que queda de la ciutat: una partida d'esglèsies, monuments dins plasses, passetjos, el *jardí de la ciutat*, altres edificis tan importants com el de la *Policia*, els diferents *Gimnasis* y *Escoles Superiors*, *Mèdies* y *Primáries* que hi ha, els Hospicis y Hospitals. ¿Que hi ha que fer? No tot se pot veure.

Feym amb el Dr. Schädel una conversada molt llarga sobre la manera d'organisar a Catalunya la nostra *Sociedat Internacional de Dialectologia Románica*, a fi de que Catalunya hi estiga dignament representada y en puguem treure tot el profit possible per la nostra filologia.

Se fan les set, mos comparexen la senyora y cunyada del doctor, me despedesch d'ells fins a l'any qui vé, si Deu ho vol, y m'afich dins el tren cap a Mühlacker, dins el mestral, a on arrip devers les vuyt.

Mühlacker es una ciutat menuda, y els vespres está a les fos[274]ques. Mir y mir si vetx cap fonda. Un edifici gros que tench devant, me resulta la *Casa de Correus*. A Espanya no hi ha perill de trobarse am tals coses a poblacions petites. ¡Si a les grans y tot els *Correus* van a lloguer! En colombr un'altra, de casa, am llum encès. M'hi acost, carregat am les dues maletes. Ho es, una fonda, però tenen *alles*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

voll (tot ple). ¡Bona passada! Però son de tan bon manament, que per telefó demanen a un'altra fonda si tenen lloch. Los diuen que no; els d'aquí insistexen que fassen un sacrifici, qu'es tracta d'un estranger, just per una nit. A la fi diuen que sí; y vé un al·lot per acompanyarm'hi. Dex la maleta grossa depositada a l'estació, y am la petita ¡de d'allá per un carrer llarch, ben fosch. Demán a n-aquell al·lot si es gran Mühlacker; me diu que son dos pobles afegits. —¿Quants de habitants teniu? li dich. Ell no hu sap, però trobam un homo y una dona, y ell els ho demana, y li diuen que entre'ls dos pobles: *drei und vierzig hundert*, tres-corantacents, axò és, 4.300. Me fa rialles que per aquí la gent conti també per centenars, sense anomenar els mils. Es una cosa ben curiosa que a tots els paissos hi haja aquexa tendència entre'l poble.

A la fi, arribam a n-aquella altra fonda.

Una al·lota, que trobam, mos diu que no tenen lloch, llavò resulta que sí. Me donen una bona cambra, y demunt la taula hi afín dos llibres, un es una *Bíblia* que du una dedicatòria del *Pastor* d'aquí a dos qui se casaren (els fondistes, supòs), y l'altre es un llibre de sermons d'un altre Pastor. Se veu qu'es gent relligiosa. Com he sopat, me tanch dins la cambra. Just veynat hi ha una sala aont toquen un piano y una partida de gent balla; ho conech p'el frech de sabates p'enterra que senten. ¡Si tenien tanta de ballera com jo! Al manco no criden, canten qualque mica. Al cap d'un poch de jo estar colgat, buyden, grácies a Deu!

Som vengut aquí per demá dematí pegar a l'abadia de Maulbronn, qu'es molt de veure, segons diuen. El tren que m'ha dexat aquí, no s'atura a Maulbronn; per axò he hagut de devallar aquí.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Octubre. DIA 9

Exida a les fosques; esgarriament. —Abadia de Maulbronn. — Cap a Stuttgart y Ulm. —Un Museu. —La Seu. —Altres edificis. — Cap a Stuttgart y Zuric

La fondista em dexá'l seu despertador, que'm despert a les quatre. M'axech, me vest, prench la maleta y cap a l'Estació. A la fonda tothom dorm, tot ben a les fosques, y no conech la [275] casa. Ventura que duch una capseta de mistos. N'encench un parell, trop el portal, obr, y el carrer sí que hu es[,] fosch! Y ¡ahir que va ploure! Camín a poch poch y mirant arreu, per no travalar o perdre'm. Caminant, al cap d'una estona me trop a fora vila y dins un gran fanquer. Vetx que'm som esbarrat. Torn arrera, y afín un llumet. M'hi acost, y es un ferrer que prepara la feyna del dia. Li demán el camí de l'estació, el me mostra, ben amable, y ja som partit; dex el caminar p'el córrer perque el tren qu'he de prendre passa a les cinch y desset, y son ja les cinch tocades.

Arrip y demán a un dels homos de l'estació si hi som a temps, y me diu que sí, que'l tren «kommt mit Verspätung» (vé am retrás). —¿També en duen, de retrás, per aquí els trens? li demán jo. —*Jawohl!* respòn ell, *immer!* (sempre!). Sembla que son els de Württemberg qu'en duen ben sovint.

A la fi arriba el tren, m'hi afich, y la segona estació es Maulbronn. Però el poble y l'abadia son mitj'hora lluny, y no hi ha diligència fins a les nou, y jo a les vuyt y coranta nou, segons el pla del Dr. Schädel, he de prendre un altre tren cap a Ulm. —La primera promtitud que me surt es: —Me fas trons de Maulbronn. Entr dins la *sala d'espera*, resolt a no moure'm fins que pas l'altre tren. Llavò me refás, el quefe de l'estació me diu que'l camí es molt bo, y envest. Comensa a fer claror, hi ha una boyra ben espessa; al punt som dins un bosch, més espès encara; les soques casi se toquen; les rames fan tot un texit, y ¡de d'allá! Es ver, el camí es magnífich, amb una acera a un costat. Trop diferents persones; les deman si vatx bé, y me diuen: —*Ganz richtig* (bé de tot), y que seguesca

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

geradeaus (de d'allá tot dret). Al punt s'acaba el bosch, comens a veure cases, y a les set som devant la portassa de l'antiga abadia *cistellenca* (= *del Cistell* = *Cister*) de Maulbronn. Toch a n-el *Messner* (guardiá), y surt un vellet molt etxerevit, que pren les claus, y atravessam la gran plassa rodada d'antigues dependències de l'abadia, avuy cases particulars.

Aquesta abadia es de les que's son conservades millor de tot Alemanya, del sigle XI. A n-el XVI els protestants hi posaren una escola, y ara hi ha un seminari de teòlechs protestants.

És un grandiós y venerable edifici: església, claustre y dependències. L'església es de tres naus y creuer sense cúpula. Fa un atri per ont entren a l'església per tres portals románichs (el central, en gradació; els laterals, llisos).

A n-el costat sur hi afegiren capelles durant el sigle xv. Les tres naus, creuer y ábside, plana, son románichs, del sigle XII, de deu trasts, y a cada bras del creuer hi ha tres capelles, rectangulars [276] com l'ábside. A n-el trast que fa cinch, a la nau major hi ha un altar amb un grandiós Sant Crist (creu y figura, de pedra). Això era el chor dels *llechs*. Derrera l'altar hi ha una tanca de pedra am dos portalets y a la nau lateral nort lo metex, y els altres quatre trasts son el chor dels monjos, amb un cadirat de llenya fosca, meravellós, restaurat modernament, això que'ls protestants no l'empren. L'ábside no més té l'altar, y demunt hi ha figures y baxos relleus de retaule, de fusta vista, ben bons. Per les parets hi ha algunes pintures murals antigues. A les naus central y lateral, creuer y ábside hi ha finestrals, tots am vidrieres de colors, modestes, noves.

Entram després a n-el claustre, molt gran, adossat a l'església, a n-el costat nort. Aquest corredor y el de llevant, románichs; y el altres dos, ogivals; tot ben conservat

A n-el llevant hi ha la sacristia, la *Sala Capitular*, gran, gentil, uberta a n-el corredor am gran[s] arcades; y a n-el cornaló nort desemboca la gran sala dels *germans* y seguex l'antich celler, molt gran y monumental. —Ademés de tot això, a n-el costat nort hi ha el *calefactorium*, que distribuia la calefacció de la casa, y, just veynat, el grandiós *Refetor dels*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

monjos, de dues naus y set columnes, am grans finestrals una volta preciosa. A n-el costat hi havia la cuyna, que comunicava am lo grandiós *Refetor dels llechs*, més gran que l'altre d'estil románich, de dues naus, y qu'está a n-el costat de ponent, y tot seguit vé el *Vorratskeller* (*botiga de provisions*), románich també y que té un pòrtich a la part de defora. Fa una gran impressió y remou moltes de recordanses la vista de totes aquexes dependències.

Trop devora ca'l *Messner* a una botiga, moltes de postals de l'abadia; les compr, y icap a l'estació!

Hi som devers les vuyt y quart; trop el quefe de l'estació; conversam un'estona. Com sent que jo som d'Espanya, ho troba gros que sia vengut per aquí. N'hi passen pochs[,] d'espanyols!

Arriba el tren *meu*, y icap a Stuttgart!, y d'assí icap a Ulm! dins el xaloch.

Som a Ulm a les onze y cinquanta, aont trop un bon amich del Dr. Schädel que m'espera. Ha nom Dr. Löckle, bibliotecari de la Ciutat, jove, agradabilíssim. El Dr. Schädel li escrigué que anás a esperarme, y que jo, com a senya, duria un mocador am la má. Vetx un senyor de mitja edat, y pens: —Ja es ell. Li demán si hu és, ell; y ell me demana si som jo. Quedam ben amichs tot d'una y may li poré agrair prou lo qu'ha fet per mi. [277]

Mos n'anam a l'acte a ca-seua, y dinam molt bé. La senyora de la casa, molt jove, es una senyora de primera.

Dinats, sortim per veure una mica la ciutat, de 51.700 habitants, devora 'l Danubi (qu'aquí no es gayre ample), pertenexent a n-el reyne de Württemberg. Es una ciutat riolera, elegant, neta; carrers amples, ben empedregats y alguns asfaltats, cases baxes en general, moltes d'elles dels sigles XVII y XVIII, am grans capsers y cresteries gentils. Encara n'hi queden[,] de cases de barres y jásseres de fust am toes, molt pintoresques. —Mos n'anam tot d'una a veure la biblioteca aont se guarden una partida d'incunables y manuscrits. —Veym després *Rathaus*, del sigle XVI, restaurada, molt gran, gentil, interessant, tan per defora

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

com per dedins. Pegam després a n-el *Museu d'indústries artístiques y d'antiguedats*. Hi ha fragments d'estátues y escultures y ferros curiosos de veure; antiguedats prehistòriques, alguns retaules ogivals y mobles antichs (guarda-robes y taules y cadires), cambres am portals, parets, paladars y trispols de fusta, de cases antigues; banderes y objectes de les antigues contraries y gremis, cerámica, porcellana, texits, brodats, randes, joyes. Tot molt ben posat y ordenat.

Sortim d'assí, y icap a la Seu!

La Seu d'Ulm es una de les més importants d'Alemanya: comensada a n-el sigle XIV, seguida a n-el XVI y acabada a n-el XIX pels protestants, que la posseexen. Després de la de Colònia, es la més gran d'Alemanya: hi caben 28.000 persones.

Té cinch naus, sense creuer ni cúpula ni capelles ni nau absidal. Fa sis trasts, ademés de l'atri; les voltes son d'estrella; el chor es més bax, de tres trasts, y de set cares l'ábside.

Els pilars de la nau major son quadrats am columnetes adossades per sostenir les arcades, y hi ha sants adossats devall dosserets. El finestrals de la nau major son amples y curts, y están amunt de tot. Els de les laterals son estrets y alts. Els pilars de les naus intermèdies son cilíndrichs. La trona té un capell molt alt, un fex de pilars y arbotants amb un pilar central en espiral. A la rebranca del chor, del costat de l'evangeli, hi ha l'antich sacrari dins la paret y enquadrat per un fex de pilars, arcades y pinacles que se'n pujen devers cent pams amunt. Part demunt l'arcada del chor, a n-el grandiós pany de paret que se'n puja fins a la volta de la nau, hi ha pintat el Judici Final.

A l'embocada del chor hi ha un altar y una rexa que tanca derrera tot l'espay choral; el cadirat es meravellós, ben conservat, sense servici, y a n-el fondo de l'ábside hi ha l'altar major antich. A cada costat, a defora (nort y sur), hi ha dos portals, que fan atriet y sostres de baxos relleus a n-el timpá, de la vida de Jesús y Maria, y el portal major es una meravella de baxos relleus y [278] figures; fa també un atri, eczornadíssim. Part-demunt, s'alsa el grandiós campanar, primer quadrat (70 metres), que's

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

lo que hi feren fins a n-el sigle XV. A n-el XIX l'acabaren, segons el pla primitiu, y el pujaren fins a 161 metres, primer vuytavat y llavò la piràmide, tot bojit, que hi veuen el cel a travers; admirablement calculat. Fins a la part vuytavada té dues escales de caragol, visibles a la fatxada; a la part vuytavada en té quatre, a manera de torretes adossades; y llavò en té una a n-el centre de la pirámide, per ont poreu muntar fins a la cuculla. Hi som pujats amb el Dr. Löckle.

May m'era trobat a una altura axí. Es una cosa feresta, estupenda, sublim. Si un no té el cap ben segur, que no hi putx. Quin panorama d'allá dalt: veuen moltes hores entorn y tota la ciutat, dins els carrers y patis. D'allá dalt hem vist el *Palau de Justícia*, la casa de *Correus*, els *Gimnasis*, *Escoles especials* y *primáries*, les altres esglèsies, tot. Hi pujen per 743 escalons. N'hi ha per assaciarse'n.

Devallam, passam per devora l'*esglèsia catòlica de la Guarnició*, feta aposta, nova, ogival, gentil, esplèndida, sopam a ca'l Dr. Löckle, me despedesch d'ell y de la senyora, agraintlos de tot cor lo qu'han fet per mi, ell m'acompanya a l'estació: prench un tren que passa, me dexa una altra vegada a Stuttgart, aont esper el de la una, que m'ha de dur a Zuric.

Prou per avuy.

Octubre. DIA 10

Zuric. —Visita al Dr. Gauchat. —Landes Museum. —L'Universidat y Polytechnikum. —Cabal lecsicografich p'el *Glossaire des patois de la Suisse Romande*. —Un cas molt estrany dins un tranvia

Arribam a Zuric a les sis y mitja, plou, el cel está tapat de núvols. L'estació de la via-fèrrea es molt gran y interessant.

Just devant hi ha un bon monument amb estátues de bronzo, y demunt de tot el Dr. Escher, un benefactor de la ciutat; volten la plassa grans edificis, fondes de primera, però tot axò no m'alegra gayre. Trop

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

una fonda avinent, arretgl feynes que duya enrera, din y surt a veure la ciutat.

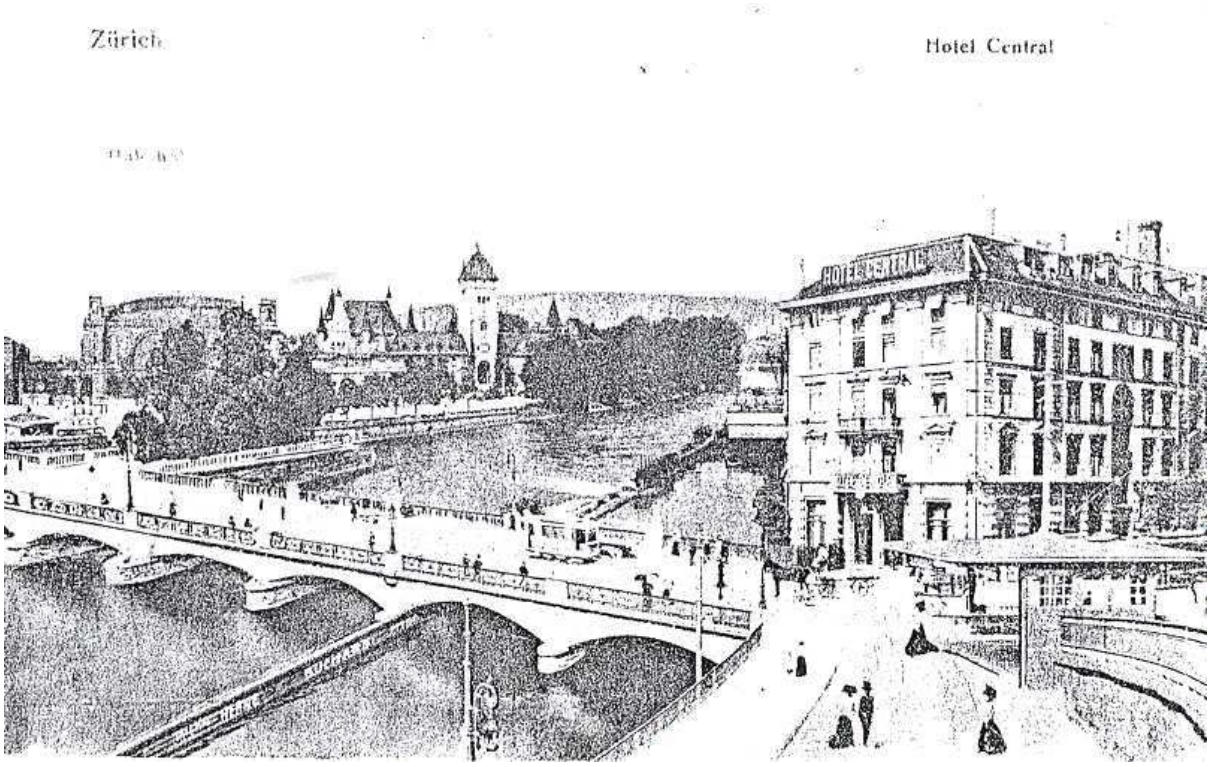

Zuric

Zuric está a 409 metres del nivell de la mar, conta 170.434 habitants, la gran majoria, protestants; es la ciutat més gran de Suïssa, capital de Cantó, l'atravessa el riu Limmat y la banya el llach grandiós del seu nom, y l'enrevolten pujols a prop, repeus de muntanyes més altes qu'embellexen els llunyadans. Es una preciosidat: els carrers son amples en general, molt ben empe[279]dregats y asfaltats, grans aceres, netíssims. A pesar de qu'avuy ha plogut, no veuen fanch en lloch; es que'l lleven y agranadors no s'aturen de passar les graneres que duen, com a tirassos d'era. Les cases generalment son de pochs pisos, elegants, rioleres; moltes tenen jardinets devant y a n-els costats; moltes están

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

decantades; fan capsers molt xalests. N'hi ha de noves de molt genials y d'una elegáncia exquisida. Els modernistes d'assí saben que duen entre mans.

Aquí hi ha el notable romanista Dr. Gauchat, professor de l'Universidat, qui, juntament am dos companys més, ordenen y enllestexen el *Glossayre des patois de la Suisse Romande.* Ja tenen molta de feyna feta y el Dr. Guarnerio me recomaná que, en passar per aquí, fés de veure 'l Dr. Gauchat. Li vatx escriure de Halle anunciantli la meua visita, me contestá oferintse a mostrarme tot lo que té reunit. Demán aont es *Hofackerstrasse 44*, qu'es la seua direcció; m'ho diuen; m'hi present y, gracies a Deu le hi trop. Anit passada arribá, y dins breus dies se'n torna.

Sí que m'es vengut de prim. Me rep amabilíssim. Es la una y mitja y té uns eczamens a les dues. Quedam que hi tornaré a les quatre. Aprofit aquest temps buyt per veure el preciós *Landes Museum* que hi ha devora l'estació principal. Me'n hi vatx tot dret.

Es un grandiós edifici, fet a posta, no fa gayre anys, per l'estil dels casals antichs de Suïssa, molt gentil. Fa planta baxa y pisos. *Planta baxa*. Hi ha 22 sales. Sala I: antiguedats prehistòriques de Suïssa (armes, eynes, ossos). Sala II: antiguedats romanes (vasos y figuretes de terra y metall). Sala III: armes romanes y altres artefactes de la metexa gent. Sala IV: objectes trobats dels pobles alemanys, burgunys, longobarts y de la època merovíngia y carolíngia.

Sala V. —XXII: objectes mitx-evals y anteriors a n-el sigle XIX: figures de sants, retaules de baxos relleus y pintats, cadirats de chor, rebranques y portalades, torns de batisme, calzes, creus, ostensoris, relliquiaris, caxetes, casulles, guarda-robes, cadires, taules, tapissos, vidrieres pintades, porcellanes, majòliques, ratjoles d'estufa, esmelts, ivoris, ferros, carrosses, *Schlitter* (per redolar demunt la neu), ferros de fogons; y tot axò de diferents bandes de Suïssa, molt ben presentat, interessantíssim. Llavò hi ha algunes cambres y cuynes mitj-evals, just

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

axí com s'usaven a n-aquell temps am tots llurs arreus. Hi ha una sala especial tota de joyes y objectes d'argent y d'or.

Pis primer. —Té nou sales ben reblides d'objectes: ratjoles pintades, fragments d'entexinats tapissos, antipendis, caxes, [280] vaxella y objectes de bronzo, coure, zing. Llavò hi ha una partida de cambres de diferents estaments y sigles, desde'l XV a n-el XVIII, posades just axí com estaven y am tots els arreus que tenien a n-aquell temps, y també hi ha una presó, treta d'un castell.

Aquestes sales casi totes tenen vidres de colors antichs a les finestres, y els moderns, fets a imitaciò dels antichs, tot lo possible.

El pis segon. —Hi ha nou sales: *a*) de mobles dels sigles XVI-XVIII, *b*) un tros de teulada, *c*) cambres dels sigles XVI y XVII, instruments de música, caxes.

Llavó venen deu sales més del *Pis primer*, aont hi ha: *a*) una cambra barroca del sigle XVII; *b*) una reproducció de les murades de la ciutat a n-el sigle XVII; *c*) tot una capella o esglesieta, plena d'antiguedats eglesiástiques dels sigles XVII y XVIII, rexes de chor; *d*) una cambra Lluís XV, plena de porcellanes; *e*) vidres, porcellanes y fayences dels sigles XVI-XIX; *f*) una col·lecció de cerámica de diferents procedències y èpoques; *g*) ratjoles d'estufa, majòliques, vasos dels sigles XVI-XVII; *h*) uniforms militars dels sigles XVII y XVIII; *i*) un gros aplech de vestits de fort y armes blanques del sigle XVI, tot de regions suisses; *k*) uniforms del sigle XIX; *l*) pintures dalt vidre y projectes de vidrieres pintades.

Es un museu magníficament presentat y copiosíssim; es un gran mirall de lo qu'era altre temps Suïssa. Honra la nació que'l posseex.

Sortint d'assí, a un'ala del metex edifici he vist: *Kunstgewerbemuseum*. Hi entr, y ha resultat un comensament de museu.

A la planta baxa hi ha unes cinch o sis sales d'il·lustracions y vinyetes colorides per revistes llibres, robes, cerámica, enquademacions y gravats: tot modern, però ben apreciable.

A n-el pis principal hi ha una *Kunstgewerbeschule* y una biblioteca d'indústries artístiques.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Através el riu y me'n putx a n-el turó aont hi ha la Universitat *Polytechnikum* (per arquitectes y enginyers).

Aquesta Universitat es molt moderna, de l'any 1832; hi concorren uns 1.300 estudiants, y hi ha 129 professors. No té edifici propi, però hi ha els diners preparats per ferne un. Ara ocupa una part del *Polytechnikum*, grandiós edifici de l'any 1860-64, aont hi ha uns 930 estudiants am 107 professors. A n-el metex edifici hi ha: *a*) una *col·lecció arqueològica*; reproduccions en guix d'obres célebres, vasos grechs, molta cosa de test; *b*) una col·lecció de 66.000 gravats demunt coure; *c*) *col·lecció geològica*, *paleontològica*, *zoològica*; *d*) col·lecció de reproduccions en guix d'estátues y busts célebres. [281]

A n-els voltants del *Polytechnikum*, p'el metex turó que domina tota la ciutat, hi ha les Clíniques y Instituts que hi sol haver a les Universitats alemanyes.

Amb axò se fan les quatre, y me'n vatx a cal Dr. Gauchat. El trop que m'espera, y entram tot d'una dins la sala aont té tot el material replegat per l'obra magna del *Glossayre des patois de la Suisse Romande*. Té les cèdules dins un centenar de capses que cubrexen dues parets, y ja hu tenen tot ordenat. Son tres redactors principals: el Dr. Gauchat es el primer, y vint y cinch corresponsals dins tot el territori, que cada més reben un formulari per cercar les paraules d'un ram determinat y les cèdules en blanch corresponents, qu'han de tornar plenes dins un més. Els qui traballen bé(,) reben un socós pecuniari. La Confederació subvenciona aquexa obra, y d'entant entant, els redactors recorren una de les comarques per comprovar l'eczactitut de les transcripcions fonètiques dels corresponsals, y les metexes paraules que senten, les transcriuen cadascú p'el seu conte per major exactitut. Publiquen també un *Bulletin* per fer anar avant la cosa. —Tot m'ho ha mostrat el Dr. Gauchat, y m'ha donades de tot les fites ben netes, y hem resolt estrènyer els vincles entre la seua obra y la nostra, ja que, estudiades les dues llengües en boca del poble, resulten molt més acostades que tal com aparexen dins els llibres. Amb axò s'es fet fosch; ha volgut que prengués

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

al menys una tassa de té; y després li he estret cap a la fonda. Dins el tranvia m'ha passat una cosa molt especial. Son pujats dos joves, que conversaven fort. No'ls he entesos de cap paraula. —Será qualque dialecte estrany de per assí! he pensat; però desprès, escoltantlosme bé, ha resultat que parlaven en castellá, y han anomenada Amèrica com a terra pròpia. Se veu qu'eren americans, no sé de quina regió. Pronunciaven el castellá d'una manera estranya.

Octubre. DIA 11

Carrers y edificis. —Esglèsia de Sant Pere y Sant Pau. —Els *vells-catòlichs*. —Peterskirche. —Stadthausplatz. —El llach. —Diferents edificis. —Frauenmünzter. —Wasserkirche (Biblioteca de la Ciutat). —Grossmünzter. —Seminari de filologia románica a l'Universidat. —Organissació de l'Ensenyansa a Suïssa. —Cap a Berna

Me som posat al corrent de tot lo que duya enrera[,] del present Dietari. He feta la trosselleta y icap a l'estació! a *depositar* l'equipatge, que'l me guardarán per vint cèntims tot el temps que vulla; he dinat y després he acabat de veure lo principal que'm faltava de Zuric. He recorreguts els carrers principals, admirant [282] la netedat que hi ha per tot y la policia rigurosa que hi reyna. Hi ha grans botigues de mostradors colossals, d'enterra fins a la teulada; hi ha cases d'estil modernista, admirables de gentilesa y elegància. He vist el *Jardí botánich*, ben interessant, y més enllá la nova esglèsia de Sant Jaume (Jakobskirche), protestant, garrida de tot, d'estil mitx ogival mitx renaxament alemany, de pedres mal iguals, ayrosíssima, rodada d'un jardinet preciós, però tancada. Camín una mica més, y trop l'esglèsia catòlica de Sant Pere y Sant Pau. Es nova, ogival, d'una nau molt ample, sense capelles, sense voltes, d'entexinat de tres cares, la superior plana, les altres amb el tombant de la teulada, amb un ábside de volta, tot policromat y ben

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

agradós. La fatxada es molt interessant; fa un portal en gradació, coronat d'un capser molt bogit y, part-demunt, una zona de sants devall dosseret, y tot seguit se'n puja per amunt el campanar, ben afuat.

Hi havia l'escolá que adesava, y li he demanades y de com se troben els catòlichs a Zuric, y m'ha dit que hi tenien dues parròquies, que hi ha una vintena de capellans y que'ls feels son uns coranta mil y qu'aquesta esglèsia la feren molt depressa perque'ls *vells catòlichs* (que no admeten la infalibilidat pontifícia), que son aquí uns dos mil, se saberen enginyar per ensenyorirse de la qu'era la parròquia catòlica principal, qu'encara la tenen, desgraciadament. Jo l'he vista també, per defora; es ojival sense gayre carácter. Estava tancada també. —Devora ella hi ha l'església de *Sant Pere* (Peterskirche), en poder dels protestants, que té un rellotge a n-el campanar amb un' esfera de vuyt metres de diametre.

Seguint de d'allá, som sortit a *Stadthausplatz* (Plassa de la Casa de la Ciutat), deliciosíssima, just a la vora del llach esplèndid de Zuric, tan gran que la vista s'hi pert. La plassa té un jardí al mitx y grans mirandes amb arbres y bancals per seure devora el llach. El riu Limmat hi desemboca just aquí, passant per devall un grandiós pont. Totes les voreres del riu y del llach son plenes de magnífichs casals y jardins, dibuxant les precioses ondulacions que fan els pujols y comallars qu'ocupa la ciutat.

Seguint la meua descuberta, vetx la nova *Casa de Correus y Telegrafs*, d'estil modern, molt gran, monumental, y llavò la *Casa de la Ciutat*, ogival, gentil ferm, qu' ocupa tota una illa. Té just devora l'antiga esglèsia *Frauenmünster* (Monestir de Nostra Senyora), románica, dels sigles XII y XIII, deliciosa per defora; no sé com deu estar per dedins; era tancada. Pas el *Münsterbrucke* (pont del monestir), y trob *Wasserkirche* (esglèsia de l'aygo), del sigle XV, ogival, aont hi ha la Biblioteca de la Ciutat, de 160.000 [282] volums estampats, molts d'ells *incunables,* 4.500 manuscrits (un psaltiri del sigle VII). Hi ha un museu de Zwingli (Zuingli), axò és, papers y objectes referents a n-aquest cap-pare del protestantisme, qu'era Rector de *Grossmünster*. *Grossmünster* es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

l'esglèsia principal de Zuric. Hi pujen del riu per unes escalonades. Estava tancada, com se suposa; som anat a ca-l'escolá per qu'obrís, y ocupa els baxos de la metexa casa o Rectoria qu'habitá Zwingli. Demunt el portal hi ha una gran inscripció que hu recorda, y diu que d'aquí sortí ell l'any 1531 am la gent armada de la ciutat cap a n-el camp de batalla aont *morí per la Fe*, diu l'inscripció. Bon profit li fassa! L'escolá no hi era y es venguda l'*escolana* o criada de l'escolá, que parlava molt fosch. Aferrada a l'esglèsia hi ha una grandiosa *escola de senyoretes*, qu'ara tenen vacacions, y ha dit aquella dona que les agradava tant y tant tenirne. —Entram a la fi a l'esglèsia y la vetx tota; es interessantíssima, románica, dels sigles XI-XIII, de tres naus, sensa capelles, creuer ni cúpula, ni portal a la fatxada, d'ábside quadrangular, galeries superiors a les naus y un gran orgue a n-el trast primer, entre'ls dos campanars quadrats que se'n pujen a la fatxada ben amunt, acabant amb un tabernacle ogival vuytavat. Fa un portal a cada costat: el del sur, de dues arquivoltes, petit; el del nort, magnífich, de quatre arquivoltes rectangulars y tres cilíndriques, amb el timpá foradat y una gran llinda, llisa, amb un pilar central. A n-els recons de les rebranques s'en pujen columnetes de base ben ayrosa y de capitell historiat d'animals simbòlichs, y, part-demunt, corre una imposta de fullatges y una grega, gentil de tot, que seguex per tot el cos sortit qu'enquadra el portal, flanquetjat per unes pilastres amb columnetes adossades y coronat d'una cenefa d'arquets. Es un del portals románichs notables qu'he vists, y ja n'he vists moltets dins Espanya y Alemanya.

L'interior es molt sever y gentil ensems. La nau major fa tres trasts quadrats que corresponen a sis de les naus laterals, de manera que hi ha dues arcades que miren a cada trast dins la nau major. Les galeries superiors hi tenen altres tantes d'arcades y, part demunt, dos fmestralets molt acostats. A les naus menors hi ha un finestral a cada trast. —Les voltes son d'aresta per tot. —La nau major s'allarga un trast més, y es el chor, y llavò vé l'ábside, un poch més estreta, rectangular, amb una galeria d'arquets figurats a n-els baxos, y més amunt tres finestrals a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

l'enfront y un a cada costat. Dins aquest espay avuy no hi ha més que banchs per seure els qu'assistexen a n-els concerts d'orgue que's donen d'en tant en tant, cosa que sovintetja a totes les esglèsies protestants que tenen un orgue notable. [284] —A n-el trast veynat hi havia'l chor com l'esglèsia era catòlica, ara hi ha l'altar, un altar brox, just una taula de pedra sense tovalles, Sant Crist, ni Creu ni Bíblia. He demanat a n-aquella dona com era que no hi tenien res, y ha dit qu'ells ho tenien axí. ¡I amb aquest sò l'enterraren!

A les quatre mos havíem de veure amb el Dr. Gauchat a una de les dependències de l'Universitat, aont tenen els seminaris de les diferents Facultats, axò és, sales aont els alumnes més aplicats practiquen, bax de la direcció del professor, la teoria apresa a la cátedra. El Dr. Gauchat me volia mostrar el seminari de filologia románica y la biblioteca qu'hi tenen. Hi he comparegut y m'ho ha mostrat tot. Tenen una llibreria romanista ben nombrosa. La secció francesa y l'italiana son les més completes. De castellá hi ha qualque cosa y no res de la portuguesa ni de la catalana. M'ha demanada nota dels dos diccionaris més prenidors que hi ha, y li he citats el de N'Antoni Bulbena y el d'En Lavèrnia; y ademés m'ha suplicat que li fassa una llista de les obres catalanes més importants, per ferles-se venir y que a n-el seminari de la Universitat hi tenga digna representació la nostra llengua. ¡Clar está que le hi enviaré[,] la llista, si Deu ho vol y Maria, tot d'una que poré[!]

Aqui he conegut un doctor jove, molt entès en filologia románica; m'ha parlat d'En Saroïhandy y d'En Fabra. Conex aquex per les seues obres y aquell personalment.

M'anava a despedir, y el Dr. Gauchat m'ha demanat si m'en anava cap dret a l'estació o si encara volia trescar una mica per la ciutat. Li he dit que lo segón, y m'ha volgut acompanyar. —Som pujats a un dels turons que fan els costats de la ciutat, y l'hem poguda contemplar de cap a cap. Té una gran situació Zuric, magnífica, encantadora. Hem vists tots els campanars de les esglèsies y les cuculles dels edificis principals. N'hi ha una partida[,] d'esglèsies[,] que no he tengut temps de visitar.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

He demanat a n-el doctor sobre l'organisació de l'ensenyança a Suïssa, y m'ha dit que la tenen per l'estil d'Alemanya: la *primària*, la *segona* y la *major*. Lo que no tenen(,) *son Realgymnasium*, *Realschule* ni *Oberrealschule*. Les ensenyances que's donen a Alemanya a n-aquests centres, se donen a Suïssa a les *Escoles Politècniques*. M'ha dit que hi ha a Suïssa set universitats, y l'ensenyansa les costa tant y tant. A n-el cantó de Zuric li costa quatre milions de franchs anuals.

Amb axò s'es fet fosch: he pres comiat del doctor donantli milions de gràcies per la seua amabilidat tan exquisida; me'n vatx a l'estació, sop, se fan les nou y quart, y m'afich dins un tren que'm dexa a Berna prop de la una de la nit. [285]

Octubre. DIA 12

Berna. —Capitalidat. —Bubenbergplatz. —Esglèsia de la Trinidat. —Bundespalast. —Schulengebäude. —Kunstmuseum. —Casa de Correus y edificis de Ensenyansa. —Grossen Schanze. —Clíniques y Instituts. —*Museu Històrich de Berna*. —Eidgenössigerarchivgebäude. —Landesbibliothek. —La Seu. —Rathaus. —Esglèsia de *Vells-Catòlichs*. —Schweizeres Museum. —Altres edificis. —Cap a Scherzligen. —El llach de Thun. —Cap a Interlaken

M'axech devers les sis, enllestesch feynes, pach el llayt fet a la fonda, me'n duch l'equipatge a l'estació y le hi deposit, y ja som partit a trescar la ciutat.

Berna es la capital del Cantó del seu nom. Té 73.407 habitants (protestants el 86 per cent); de l'any 1848 es la residència de les Autoridats de la Confederació, y aquí hi ha 'l Parlament y els Concells de Govern General. Está magníficament situada a n-el cap d'una península que fa el riu Aare, y avuy ja s'estén de tots vents per allá dessá, formant carrers hermosíssims y esbarts de cases rioleres, am delitosos jardins.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Son una delícia[,] aquexes ciutats de Suïssa; llur situació topográfica els-e favorex fora mida.

Comensant per l'estació, es grandiosa y monumental. Just devora hi ha l'esglèsia de l'*Esperit Sant*, barroca, en poder dels protestants, tancada, y l'*Hospital dels ciutadans (Bürgerspital),* ben gran. Allá devora, *Bubenbergplatz* (plassa de Bubenberg), aont hi ha un monument amb estátua d'aquest benemèrit de Berna, y grans edificis, entre altres[,] el *Banch Cantonal*, y me'n vatx a l'esglèsia catòlica de la Santa Trinitat: nova, d'estil de basílica romana primitiva, am fatxada románica y atriet quadrat en forma de tabernacle, y el campanar, a n-el costat, quadrat, ayrosíssim, am la pirámide plena de dibuxos geomètrichs. Es de tres naus de sis trasts y un atri interior devall l'orgue tot d'una qu'entren, sense capelles ni voltes, tot entexinat de fusta, modest, que fa grans creus policromades, y finestrals de mitx punt per tot am vidres blanchs, policromades deliciosament les arcades y les columnes divisòries de les naus, de marbre color de caramel·lo am capitells bronzinats. Fa un ábside a cada nau.

Les absides menors tenen la copinya de color de cel amb estrelles y a la paret dos finestrals, y entre y entre hi ha pintada a una banda la Sagrada Família y a l'altra Sant Pere y Sant Pau amb un altar respectivament. L'ábside major es magnifica: els baxos, forrats de marbre acaramel·lat. Més amunt fa cinch finestrals am les rebranques y arcades policromades y el camp també, aont hi [286] ha els símbols dels Evangelistes y els busts de Sant Pere y Sant Pau. A la copinya fa una zona historiada demunt camp d'or: al mitx la Trinidat, el Pare y el Fill am mitra, aquell amb el mon en la má, aquest am la creu; a dreta y esquerra Maria y Sant Joan Batista intercedint y quatre ángels adorant, y llavò seguexen tres sants a cada banda, drets, entre fassers.

A l'embocada de l'ábside hi ha penjat un gran Sant Crist pintat a la creu, de trassa románica. Es una cosa imponent.

Devora l'esglèsia hi ha la Rectoria, gentil, románica am un jardinet.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'assí pas a *Bundespalast* (Palau de la Confederació). Pròpiament son tres palaus, d'estil renaxement: el del centre es el Parlament, el de devant inclou els Departaments de Guerra, Indústria y Agricultura, y el de ponent el Departament Polítich, Interior, Justícia y la Biblioteca Central de la Confederació.

Són uns edificis gentils, grandiosos. Miren a un carrer molt ample, de gran moviment. Hi ha'l mercat y una gentada fora mida.

Per Bärenplatz y *Waisenhausplatz* arrip a n-el grandiós *Edifici de les Escoles* (*Schulengebäude*), que té un'illeta grossa.

Hi ha el *Gimnasi* y el *Museu d'Història Natural*. Justament avuy, com a dissabte, no está ubert fins a les dues, y jo a les dues m'he d'embarcar cap a *Interlaken*. Sí que'm sap greu no veure'l[,] aquest *Museu*, qu'es molt interessant. A la secció de minerals hi ha grossos crestalls de Grimsel y Tiefengeltscher; a la secció paleontògica hi ha un esquelet complet del servu gigantí d'Irlanda y d'un os de còva, y un aplech de fòssils nombrosíssims. A n-el primer y segón hi ha la col·lecció *zoològica*.

Entre aquest edifici y el riu hi ha el *Museu d'Art* (Kunstmuseum): un edifici de gust modern, de l'any 1879, majestuós.

Aquest, grácies a Déu, ha estat ubert. A la planta baxa hi ha dues sales d'escultures y reproduccions de guix. A n-el pis principal hi ha la galeria de pintures, casi totes modernes, prou apreciables.

Passant de bell nou per devant el *Museu d'Història Natural*, trop la nova *Casa de Correus*, qu' ocupa tota una illeta, magnífica; y just veynat n'hi ha un'altra també ben gran, que té: *a*) a la planta baxa una *Esposició d'Escoles suisses* (Schweizerische Schulenausstellung), ben de veure y interessant; *b*) a n-el primer pis l'*Institut de Farmácia*; *c*) y a n-el segón els *Instituts Zoològich* y el *Mineralògich-Geològich*.

Emprench la pujada a n-el turó *Grosse Schanze*. Amunt de tot hi ha l'*Observatori Astronómich*, y, just devora, l'Universitat, [287] acabada no fa gayre anys; y, seguint per avall, l'*Hospital de Dones*. Ocupen un altre turó veynat, delitosíssim, les *Clíniques* y els altres *Instituts* per l'estil d'axí com están a les Universitats d'Alemanya.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Aquí prench un tranvia, y através tota la ciutat, passant el *pont de Kirchenfeld*, y me trop dins l'hermosíssima plassa d'*Helvècia* dalt un turó, devora el riu que passa molt endins. A l'enfront hi ha'l *Museu Històrich de Berna*, un edifici nou, d'estil mitj-eval, gentil, ben gran, esplèndit. A n-el capser de la fatxada hi ha un gran mosaych amb l'alegoria de l'*Història y la Poesia* amb altres figures demunt camp d'or. Per les parets hi ha unes enredaderes de fulles vermellenques, de tons grochs y verdosos. Fa un efecte elegantíssim, y tot aquest edifici está rodat d'un jardí magnífich.

El *Museu* se compòn de tres seccions: *a*) *Etnogràfica*, aont hi ha representats els pobles principals d'Àsia, Oceania, Àfrica y Amèrica; no hi ha molts d'objectes, pero'ls qui hi ha, son interessants y molt ben presentats. *b*) *Secció arqueològica*, subdividida *en època prehistòrica*, *romana* y *post-romana-merovingia-carlo[mero]vingia*; aont hi ha molta de cosa, tot trobat a la regió de Berna. *c*) *Secció d'indústries artístiques:* robes d'església (casulles, dalmátiques, pluvials, antipendis); tapissos, trajos del país, la major part sense figurins. Això fa la colecció un poch freda; (el trajo demana qualcú que'l duga); caxes molt esculturades, porcellanes (vaxella y figuretes), feynes de ferro, bronzo y zing, molt variades y. ben curioses. *d*) *Secció d'armes*: vestits de fort, tota classe de llanses y espases; armes de foch, uniforms militars moderns, alguns canons d'artilleria, moltes de banderes. *e*) *Secció de Berna*; plans y vistes de la ciutat en diferents èpoques; rellotges y pesos y mesures de la ciutat, vaxella de la pagesia, taules, instruments de música; algunes cambres de diferents èpoques, posades just axí com solien estar a-les-hores; trineus, cadires de mans, impresions antigues fetes aquí, monedes y medalles, segells de la ciutat. Resulta un museu interessantíssim. Més enllá hi ha'ls dos edificis. —Arxiu de la Confederació y Biblioteca del país (*Eidgenössigerarchivgebäude* y *Landesbibliothek*).

Torn passar el pont, y vetx l'edifici grandiós que fan per la *Biblioteca de la Ciutat*, unida am la de l'Escola Major (Hochschulbibliothek), de 150.000 volums, sala de lectura y *trecentes Revistes*, que tothom pot anar a llegir a hores determinades del dia.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Vist axò, me'n vatx a *la Seu* (Münster), ogival de tercera época, de 87 metres de llarch, 36 d'ample y 23 d'alt la nau ma[288]jor, comensada l'any 142l, seguida fins a l'any 1598 y restaurada l'any 1850. La fatxada fa tres portals y atri. Els laterals no tenen res de particular. El del centre es una meravella d'obratge y de figures. A n-el grandiós timpá hi ha un alt relleu del Judici Final am centenars d'imatges: amunt de tot el Bon Jesús y abax Maria y el Batista y llevó els dotze Apòstols, més avall; els profetes y les verges *prudents* y les *fátues* y després els justs y els rèprobes amb els dimonis. Part-demunt aquest portal s'en puja el campanar fins a 100 metres; es un fex de pilastres y de pinacles. L'esglèsia es de tres naus de sis trasts, sense creuer ni cúpula. Fa unes capelles poch fondes am grans finestrals de vidres blanchs; els finestrals de la nau major están tapiats fins a mitján altura. Les voltes son totes d'estrella, molt pintoresques. Acaben les naus laterals en sech, y seguex la major fent dos trasts més, aont hi ha el chor; y llavò vé l'ábside, de set cayres, am grans finestrals de vidres de colors, historiats, antichs tots, fora un. Els antichs, molt avenguts y prou ben conservats. Els protestants, qu'ocupen l'esglèsia, tenen aquí les fonts de batisme y banchs per catequisar la gent menuda. A n-el chor hi ha un cadirat plateresch d'alló bo de tot. —L'altar está a n-el trast que fa cinch de la nau major, y no es més q'una gran taula de pedra sense res demunt, ni Sant Crist, ni Bíblia. —Es una llástima que'ls vidres dels finestrals de les naus no sien pintats! Entorn de l'esglèsia hi ha una gran plassa y una miranda dalt el riu, que passa molt fondo amb un parey de carrers a la vora, dels quals no més veuen les teulades desde la miranda. Seguint la descuberta, he vista la *Casa del Consell* (Rathaus), del sigle XV, ogival de tercera època, de fatxada moderna, gran, interessant. Devora aquest casal hi ha l'esglèsia dels *vells-catòlichs*, feta'ls anys 1858-84. —M'en vatx d'assí a l'*antiga casa del consell*, aont hi ha el *Museu Alpí-suís* (Schweizeres Alpines Museum), fundat l'any 1905, aont hi ha facsímils dels Alps suissos, mapes dels metexos, de relleu, tota la fauna y la flora alpines y tot lo referent a salvació d'esberrats per aquelles altures. Es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

curiosíssim. —Li estrench després a *Kornhaus*, casal majestuós de la primeria del sigle XVIII, aont l'any 1896 posaren una *Escola Industrial*. A n-el pis de més amunt hi ha el *Museu Cantonal d'Indústria*, que justament ha estat tancat. Está vist que'l dissapte es un mal dia per visitar museus.

S'es fet hora de dexar Berna; m'afich dins un tren, que me dexa a *Scherzligen*. Aquí trop un vaporet de rodes a punt de partir, y ben aviat amollen a la máquina, y de d'allá per dins el llac de Thun fins a Interlaken. ¡Vaja quins paisatges més garrits, més brillants, més delitosos: tot son pujols, ressingles y [289] penyalars, fent tot entrades y sortides y que se'n pujen ben amunt, y van escalonats, un més alt y atrevit que l'altre, d'arestes molt retallades, tot vestit de bosch esponerós o de grans herbatges, de tons intensos y suavíssims. Sembla mentida que a n-aquests rosts y costers tan espadats hi puguen créxer y sostenirs'hi tants y tants de pins y altres arbres. No hi ha manera d'enfilars'hi a moltes de bandes. Y aquestes voreres tan esplèndides y pomposes se reflectexen dins l'aygo, qu'es clara ferm y sembla de seda, tan llisa es y suau. Per les voreres del llach tot son poblets y poblets de cases hermosíssimes y fondes magnífiques, y per dins les grans espessures del bosch, a n-els regruxos y replans més aspres, hi guayta una caseta, un palauet de fusta, de gran rost a la teulada y grans volades, am forsa de finestres y balconets, y sovint tot policromat. Axí es tot el llach, que tira un parey d'hores de llarch. Sembla un somi de poeta, una mar ideal, sens ones ni tempestats, am totes les flors de la mar y sense cap de les espines.

Devers les cinch hem desembarcat a *Interlaken*, una ciutat menuda, a 565 metres del llivell de la mar, que's compòn de tres redols de cases (*Interlaken*, *Matten* y *Unterseen*), de 7.170 habitants. Casi tot son fondes pomposes, brillants. Sembla un tros d'una gran capital. Com que no sia possible que tantes de fondes y tan ufanoses s'hi puguen sostenir. Y ¡vaja si s'hi sostenen! Ara la gent ja ha buydat, y per dos franchs y mitx per dia trobau cambra, allá ont, dins la plena de l'estiu, fan pagar de la metexa cambra sis y set y vuyt franchs per dia. He demanat si hi havia cap

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

esglèsia catòlica, y me'n han mostrada una que'n fan de nova, de pedres sense allisar, molt gentil, y un campanar molt agradós y d'una pirámide molt afuada. Me som presentat a n-el Rector, y hem quedat que demá diré la missa a les set.

Amb axò s'es fet fosch y me som retirat a la fonda, y prou per avuy.

Octubre. DIA 13

Els catòlichs a Interlaken. —Jungfrau: la pujada: Zwelüstchinen, Lauterbrunnen, Wegen, Wengernalp, Kleincheidegg, Eigergletscher, Rotstock, Eigerwand, Eismeer. —La cuculla de Jungfrau. —Devallada. Llach de Brienz. —Meiringen

M'axech dematinet, dich missa a l'esglèsia vella, molt baxa, y me diu l'escolá que no més n'hi diuen una, a les nou, d'ivern; ara d'estiu se'n hi diuen moltes per la gent piadosa que vé aquí a passar la calor. Diu que hi ha uns setcents catòlichs. Prench el [290] tren de les vuyt y mitja cap a les sublims muntanyes coronades de neu que guayten a mitxjorn solemnialment: la estupenda *Jungfrau* (dona jove = verge). Prenim per dins uns barranchs soberchs ferm, tot[s] vestits de bosch fins a les altes cuculles, guaytant qualque tros de penyalar; les soques casi's toquen; p'el fondo del barranch rodola y canta un rierol furient, de d'allá, bordetjant ressingles; veym els rays del sol per les cuculles y que peguen a n-els cantells dels gels inmaculats de les puntes supremes. La pujada es suau. A *Zweilütschinen* baratam de tren; som a 655 metres, y seguim sempre per amunt, rodats de muntanyes altíssimes, coronades de neu les cuculles, fins a *Lauterbrunnen* (*font pura*), bax d'un penyalar esglayador, tallat a plom, d'ont s'estimba un rierol, escabellantse a l'ayre. Som a 800 metres. D'assí m'havia comanat el doctor Schädel que me'n anás a Mürren, una mica de poblet encastellat dalt aquexes muntanyasses. Hi pujen amb un *funicular* molt empinat. Resulta que no més tira d'estiu. Ara es *eingestellt* (interromput), me diuen. Adalt hi ha un tren elèctrich. Mos

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

aficam dins un altra tren de cremallera que mos ha de pujar a *Kleinscheidegg*, fins a les neus perpètues, y ¡hala per amunt! a poch poch, bordetjant ressingles y costers, tot vert, tot bosch o herbatges, y ensá y enllá casetes de fusta dalt fonaments de pedres. Les montanyes que mos rodetjen, unes s'enfonyen y desaparexen, les més baxes; les altres com que s'empinin y s'enlayrin, les més altes. Arribam a *Wengen*, una mica de poblet, tot cases de fusta amb una partida de fondes magnífiques, ara ja tancades, ubertes només d'estiu. Ja som a 1.276 metres. Y seguim per amunt, sempre devant els penyalars gelats de la *Jungfrau*, a dreta y a esquerra en guayten d'altres[,] de cuculles[,] tot neu, y crexen y revesten diverses formes, segons les bordades que fa 'l tren. Arribam a *Wengernalp*. Som a 1.877 metres; es una mica de poble, pero amb algunes fondes de primera, tancades ja. Mos trobam devant les cuculles tot neu de *Jungfrau*, de 4.166 metres, *Silberhorn*, de 3.705 y *Schneehorn* de 3.415. Y seguim per amunt y per amunt fins a *Kleinscheidegg*. Som ja a 2.064 metres. Som ja casi a l'altura de les neus perpètues. Aquí comensa l'altre tren de cremallera, *Jungfraubahn.* Comensaren les obres l'any 1899 y acabaren l'any 1905. Costa devuyt francs. Què hi ha que fer? He d'aprofitar l'avinentesa; y d'altra banda se comprèn que costi molt; si no costás tant, l'empresa de tal tren seria una ruina. Pach, mos hi aficam, y, per amunt! Arribam a les neus perpètues, y mos aficam per dins un forat de vuytanta quatre metres; y, com sortim a l'altre costat del penyalar, mos trobam rodetjats de neu. Mos aturam una mica a *Eigergletscher*. Ja no hi ha més [291] qu'un parey de casetes y una magnífica fonda, tancada. Som a 2.322 metres. Se conex qu'avuy ha feta neu. N'hi ha una estesa demunt d'eynes dexades a defora. Entre parèntesis, quatre o cinch homos fan feyna a un camí de ferro, ben empinat. No han trobat el diumenge aqueys. Es la primera vegada que'l vetx rompre a l'estranger. Es ver que no som a Alemanya. Fa un ayre gelat; el sol pega a la neu, que fa mal a la vista, de blanca qu'es. Ensà y enllá a les cuculles en surt un fumet que s'estufa y vola. Es la evaporació que hi produex el sol. Mos aficam tots de bell nou dins els wagons; y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

partim per amunt, per dins un altra forat dins la penya viva, y de d'allá. Jo esperava sortir a l'altre cap dins uns quants minuts. No es estat axí. Al cap d'una estona hem vista claror; es estada una galeria perpendicular a n-el túnel, que guayta demunt l'abisme de neu; es l'estació *Rotstock*, a 2.530 metres. Seguim per amunt per amunt per dins el túnel, y trobam un'altra galeria lateral, que mira dalt l'abisme de neu, y a n-el cap hi ha, cavada dins la penya, una fonda am totes les comoditats que son del cas y qu'ara es tancada. Axò es l'estació *Eigerwand*. Som ja a 2.868 metres. Passam aquexa clarura, y seguim per amunt y per amunt per dins el túnel. A la fi veym un'altra clarura, y *tach* mos aturam. Hem fets *dotze* kilometres per dins el penyalar vestit de neu! ¿Un túnel de dotze kilometres dins un penyalar tapat de gel! ¡Es ferest! S'es acabat el túnel. Prenim la galeria lateral, que surt dalt l'abisme. Hi guaytam: es *Eismeer* (mar de gel). Prou que hu és, un mar de gel, un fondal esglayador, uns costers que s'empujen fins a n-els núvols, tot blanchs, tot neu, que fa grans crivells. ¡Qui sap la gruxa que n'hi ha[,] de gel[,] a molts de llochs! Fa ventet y cau un polsim ben fi, sech, de les altures. Som a 3.161 metres. Fa un fret espantós. Vetx un enfony a un costat, cavat dins la penya y unes lletres dalt el portal que diuen: *Restaurant.* Hi entr. Allá dins no n'hi fa gens[,] de fret; es una sala gran, forrada tota de fusta, am calorífers que no les veys, però en sentiu la calentor suau, am grans finestres, am vidrieres precioses demunt l'abisme. Demán què costa el dinar y em diuen que 4,50 francs. Din magníficament y surt d'allá per veure una mica la cosa. Hi ha l'indispensable mostrador de tarjetes postals y un'*estafeta de correus*, y allá veys senyores y senyors qu'entre plat y plat escriuen tarjetes y després les tiren a n-el correu. Afin una galeria descendent; hi devall un bon tros, hi ha, d'entant entant, forats per mirar dins el fondal, y arriba aquella galeria fins a n-el fondal metex p'els qui volen anar per dalt la neu, y hi ha unes retxes senyades qu'indiquen els punts [292] qu'es poren trescar sense perill. Se fa hora de partir, y ¡per avall s'es dit! Aquest penyalar per dins el qual mos som fets tan amunt, no es la *Jungfrau* pròpiament dita, sinó un de sos contreforts,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

l'*Eiger*, de 3.975 metres. Hi ha en projecte una continuació d'aquest tranvia elèctrich, molt més atrevida encara: tot d'una a la *Jungfraujoch* (3.396 metres) y llavó a la *Jungfrau* metexa fins a 4.075; y, en esser aquí, obrirán un forat cap amunt de 91 metres, per sortir amb un ascensor a la cuculla de la muntanya a 4.161 metres. Será ferest! Y la farán! Ja hu crech! Un poch saladet será pujarhi, pero ¡vaja si n'hi pujará[,] de gent! Será una gran tentació.

Com som estats a *Kleinscheidegg*, hem pres l'altre tren de cremallera per avall per avall fins a Grindelwald, una vila delitosíssima, de 3.343 habitants, a 1.057 metres amb una partida de fondes, tancades ja casi totes fins a l'estiu de l'any qui vé. Seguint sempre per avall y per avall, per dins comallars y fondals de vegetació lucsuriant, som arribats que ja feya fosca a *Interlaken*. Deu ha compost que hi hagués un vaporet *estraordinari* cap a Brienz, a l'altra cap del llach d'aquest nom, m'hi afich, y a Brienz prench el tren cap a Meiringen, per demá porer partir dematinet cap a Lucerna. Arribam a Meiringen devers les vuyt, y ¡cap a una fonda![,] a una de tantes com n'hi ha aquí, totes de primera, però ara buydes. Axò m'allibera d'haver de pagar la carestia. Per dos franchs y mitx tench una cambra que d'estiu me'n costaria sis o set o vuyt.

Y prou per avuy.

Octubre. Dia 14

Dematinada. —Cap a Lucerna. —Lachs de Lungern, Alpnach. — Luzern. —Museu de la guerra y de la pau. —Hofkirche. — Sterbender Löwe. —Gletschergarten. —Altres edificis. — Kapellbrücke. —Vierwaldstättersee. —Früelen. —Xorquedat del protestantisme en matèria d'art relligiós

Me despert a les tres y mitja, m'axech y me pos en feyna. Al cap d'un'estona el porter de la fonda, qu'está de guarda, me toca, a la porta, y me demana si tench res de nou perque estich axecat a n-aquestes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

hores. Li dich que estich axicat perque he acabada la son, y que me trop com un pex dins l'aygo, grácies a Deu.

A les sis y busques prench el tren de Lucerna, y envestim un coster ben empinat, tot atepit de pins y altres arbres. Resulta qu'es un tren de cremallera. Al punt som a la cresta del coster, y per avall per dins un grandiós comellar tot vert, o bosch o herbatges, y guardes de vaques que pasturen y casetes de fusta ensá [293] y enllá, y pobles desiara com estols de coloms posats. Passam per devora el llach *Lungern*, no gayre gran, deliciós; s'hi reflectexen les muntanyes del voltant, hi reyna una tranquilidat paradisíaca. Seguim endavant y trobam l'altre llach, *Sarnersee*, ben llarch, prou ample, d'aygo claríssima, rodat de muntanyoles verdes. Dexam aquest derrera, y al punt som a *Alpnach* y a la vora del seu llach *Alpnachersee*, que's té am lo grandiós, am l'incomparable *Llach dels Quatre Cantons* (*Vierwaldstättersee*). D'aquest no més en veym una de les moltes de cames que fa, tot blavós, engarlandat de muntanyoles verdes... Es precís regonèxer que no hi ha cap país dins Europa tan esplèndit, garrit y delitós com Suïssa. Tots els altres qu'he vists, comensant per Mallorca, no s'hi poren comparar ni de cent llegos lluny. Dexam una mica la vorera del llach, y per Horw entram a Lucerna a les deu.

Lucerna es una ciutat de 34.608 habitants, casi tots catòlichs; está a les dues voreres del riu Reuss, a l'embocada d'aquest a n-el *Llach dels Quatre Cantons*. El riu passa molt fondo y la ciutat s'empuja riu amunt p'els costers y cuculles dels turons y pujols veynats. Es una situació preciosíssima.

Dex *depositat* l'equipatge, y surt de l'estació, qu'es molt gran y de formes molt esbeltes. Me trop dins una gran plassa que té adevant la desembocadura del riu dins el *Llach dels Quatre Cantons*, a má esquerra la *Casa de Correus*, que ocupa un'illeta no gayre gran, y es un edifici ben agradós, y a man dreta el *Museu de la Guerra y de la Pau* y més enllá aquell llach. M'en entr tot d'una a n-el Museu, recorr totes les sales y resulta curiosíssim. Hi ha: *a*) Una secció de vestits de fort, escuts y armes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

blanques (llanses y espasses), no gayre nombrosa, pero completa. *b*) Una secció de fusells, de tots els sistemes, am dibuxos y esplicacions de totes llurs parts, condicions y construcció, alcans y potència destructora; y allá veys plaques de ferro foradades per les bales, cranis y ossos humans y de cavall, foradats o croxits o estellats d'aquelles bales y altres tallats o capolats d'espases y llanses. *c*) Un'altra secció de canons d'artilleria, de grossos, de mitjansers, de petits, am llurs, bales devora y mostres dels efectes d'aquestes bales, el forat que fan dins la fusta, dins la terra, dins el ferro. Hi he vistes dues bales cilíndriques, de devers sis pams d'alt y un de diametre, amb unes planxes de ferro devora, de mitx pam, de tres quarts, d'un pam de gruxa foradades d'aquelles bales. *d*) Un'altra seccio de buchs de guerra am mostres y dibuxos de totes les classes de buchs que hi ha y de tot llur armament. *e*) Un'altra secció dels diferents sistemes de guerra entre'ls grechs, entre els romans, durant l'edat-mitja y desprès de [294] l'invenció de la póvora, am mostres y dibuxos de tots els sistemes de fortificar y enginys per batre les murades y per tirar. *f*) Un'altra secció d'estratègia, també am tots els dibuxos, detalls esplicacions que fan el cas; y uns grandiosos facsímils; de les batalles més famoses de l'història, indicant la posició que hi ocuparen els eczèrcits respectius y llur distribució de forses. Llavó hi ha una sala fosca am vistes a cada banda, ben il·luminades, de diferents batalles modernes o d'aplicacions de sistemes moderns de guerretjar. Després hi ha una sala grandiosa de la pau y de la guerra a la guerra, am moltes de pintures sobre axò y tot[a] una biblioteca y aplech de gravats per fer veure lo dolenta qu'es la guerra y lo bona y indispensable qu'es la pau. Es un museu qu'honra Lucerna.

Com el temps curtetja, ja som partit cap a veure les altres coses. Pas el *Seebrucke* (pont del llach), y per la *Plassa dels Cisnes* y el *Moll Suís* y el *Nacional*, dos magnífichs passetjos am fileres d'arbres esponerosos, arrip a *Hofkirche* (esglèsia del pati), que hi pujen per dues grans escalonades y está al mitx d'un antich cementeri, especial de famílies distingides de Lucerna y tot rodat d'un pòrtich. L'esglèsia está dedicada a St. Leodegar,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fundada l'any 735, y després del foch de 1633, refeta segons l'estil de l'època. Per axò avuy es barroca. Fa dos campanars a la fatxada, de pirámide molt puntarruda. Es de fusta y ferro. Si fos de pedra, no s'aguantaria. Entre'ls dos campanars s'obri'l portal, y ademunt un gran finestral, magníficament enquadrat de columnes, pilastres, entaulaments y capsers. Lo demés de l'esglèsia es llis. Fa tres naus de cinch trasts y volta d'aresta, sense capelles creuer ni cúpula. La nau major s'allarga més y fa el chor, de dos trasts, am cadirat plateresch de primera, y llavò l'ábside am l'altar major y retaule barroch. A n-el cap de les naus majors hi ha sis altars, axò es, dos aplechs de tres, el del mitx, més gros; barrochs de baxos relleus, preciosos. A n-els dos primers pilars de les naus, comensant p'el chor, hi ha altres dos altars adossats, am retaules barrochs, menuts, ben apreciables. A la nau major y lateral, finestrals per tot am vidres blanchs.

Com jo entrava sortia un matrimoni que s'acabava de fer: *ell* y *ella* ben endiumenjats, am remells de flors a n-els pits y ella un gran vel y derrera dues fileres llargues d'homos y dones. S'en anaven tots ben xarpats.

Sortint d'assí, he trobats alguns capellans (van d'elevita pertot arreu; tant allá ont predominen els protestants, com allá ont predominen els catòlichs), y els he demanat quantes de parròquies hi ha, y m'han dit que dues. [295]

Prench després a man dreta cap a n-el monument *Sterbender Löwe* (*lleó moridor*), axò es un grandiós penyal que hi ha a la sortida de la ciutat, aont, a una altura convenient, esculpiren un lleó colossal, ajegut, ferit de mort, amb el cap tombat dalt un escut y tenint entre les grapes la flor de lis (llí). Está dedicat a n-els 760 soldats y 26 oficials suïssos de la *Guarda de Corps* de Lluís XVI que varen morir en defensa d'aquest rey quant els revolucionaris invadiren les Tulleries. Es un monument molt genial, imponent.

Més amunt hi ha el *Gletschergarten*. Els *Gletscher* son unes roques rodonenques, rodoladisses (n'hi ha de molt grosses), que's troben a n-els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Alps dins grandiosos cocons o clots a modo de calderes, y que l'aygo que roya de la neu que's fon, fa ballar com a baldufes o rul·lons de trulls. Aquest jardí está a un coster molt empinat, y hi han fetes imitacions de penyalars alpins, y hi ha cocons am roques d'aquelles (*Gletscher*), y a un hi ha un brant d'aygo que hi cau y fa ballar ben aviat el *Gletscher*. Llavò hi ha una casa tota plena de vistes y gravats y detalls dels Alps, am facsímils colossals, aont poreu contemplar en petit totes les muntanyes altes y baxes y els llachs y rius d'aquest serrat inmens dels Alps, y llavò hi ha una col·lecció dels minerals y de les plantes y dels aucells y dels altres animals que's fan a n-els Alps. Es una cosa instructiva ferm.

Surt d'assí y tresch una partida de carrers, alguns asfaltats, els altres empedregats, tots prou nets. Les cases son de pochs pisos. N'he vistes una partida amb els frontis tot pintat(s), molt gentils. He vistes algunes esglèsies, totes barroques y de poch carácter. Surt a n-el pont del *Reuss*, y trop la *Biblioteca dels Ciutadans* de 14.000 volums, un edifici modest; y més enllá l'esglèsia dels Jesuites, barroca, gran, majestuosa, y just devora un grandiós edifici aont hi ha el *Govern* (Regierungsgebäude) y les *Escoles Cantonals*, molt interessants, y just veynat la *Biblioteca del país* (Landes Bibliothek), de 80.000 volums, aont hi ha també l'*Arxiu Històrich* y un aplech de *Monedes* y *Medalles*. A l'edifici del *Govern* hi ha igualment una col·lecció *botánica* y una *geològica*, ben interessants.

Aquí prench un tranvia, y devant el funicular de *Gütsch*, un ressingle molt empinat de 525 metres, devall, y prench aquest funicular, y ¡per amunt s'es dit! D'allá dalt contempl tota la ciutat, el *Llac dels Quatre Cantons* y tots els pujols y ressingles que volten la població. Es un panorama hermosíssim. ¡Vaja! No s'hi poren posar, les altres ciutats, amb aquestes de Suïssa! No hi ha que ferse ilusions! Suïssa se'n du la pauma en quant a bellesa y en moltes d'altres coses. Se comprèn molt bé que de tot lo mon venguen aquí. [296]

Devall d'allá dalt, y ¡cap a *Rathaus* (Casa del Concell), aont hi ha un *Museu històrich*, *de pintures y d'indústries artístiques*. Es petit, però es, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

hi ha coses ben apreciables en el ram de les indústries artistiques y de l'Història.

Prench després per demunt *Kapellbrücke*, un antich pont de fusta demunt el riu, embiaxat, cubert am teulada de fusta de dues vertents, aguantada per uns cavalls de grans jáceres, que rumbetjen pintures curioses, y es tot de fusta, fins y tot els pilars que surten de l'aygo. Ja cal que sia una llenya ben forta per aguantar y no podrirse.

Amb axò son prop de les dues. Me'n vatx a prendre l'equipatge, y m'afich dins el vaporet que m'ha de dur a *Früelen*, travessant de cap a cap el *Llac dels Quatre Cantons*.

S'anomena axí aquest llach perque hi confronten els *Cantons* primitius de Suïssa: *Uri*, *Schwyz*, *Unterwalden* y *Luzern*. Está a 437 metres del llivell de la mar; fa la figura d'una creu amb el cap a Lucerna, un bras a *Stansstad*, l'altre bras a *Küssnacht* y el peu retorsut a *Vitznau* y a *Brunnen* amb una cóva fins a *Früelen*. Té 38 kilometres de llarg, tres d'ample, 113 de quadrats y una fondária mácsima de 214 metres. Es el més interessant, el més bell, el més esplèndit dels llachs de Suïssa, y amb axò está dit tot. Está enrevoltat de muntanyes escalonades en totes les direccions, de crestes molt entretallades y de mil configuracions, totes vestides pomposament de boscatges de verts variadíssims, més espessos que'ls cabells del cap, d'un cap que les tenga a bolichs; y com fa el llach tantes d'entrades y sortides, y totes les voreres son empitrades, fa l'efecte d'una partida de muntanyes nadant dins mar; y aquestes voreres están plenes de viles y d'estols de cases entorn de les viles, que guayten entre l'espessura de les arbredes, senyorívoles, rioleres, elegants. Y axò es de cap a cap del llach. Y part-demunt l'estol de muntanyes que tenen el llach dins llurs faldes, en guayten d'altres de més sobergues, coronades de neu. ¡Es un panorama incomparable, indescriptible! Es una d'aquelles coses que, per formar-se'n idea, s'han de veure. Som partits a les dues de Lucerna; mos som aturats a nou o deu viles per prendre y dexar passatgers, y devers les quatre y mitja hem desembarcat a Flüelen, aont acaba'l llach.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Aquí he de pendre el tren de St. Gotthard, que'm diuen qu'ha d'esser de dia que l'he de passar per veure cosa bona. Per això m'atur aquí per ferhi nit. Dex l'equipatge a una fonda, vetx una esglesieta, demán si es catòlica, y me diuen que sí y que aquí tothom ho es. Entr dins l'esglesieta, m'hi estich una estona. Toquen les Ave-Maries, y comensen a comparèxer al·lots, que, per [297] esser escolans, fan les reverències massa bé. Comensen a encendre les candeles de l'altar major y toquen una campana. Entr dins la sacristieta y demán el Sr. Rector. Me diuen que al punt vendrá. Y es ver, se presenta am lo ruquet posat y el bonet. Es alt, sech de carns, sá, d'una cinquantena d'anys. Li demán per dir missa demá, y me diu que sí, y me conta que fa un'esglèsia molt més gran perque dins aquexa vella no hi caben, y que la gent es de bona part ferm y piadosa.

Esposen el Copó y resen el Rosari, per raó d'esser el mes d'octubre, y efectivament l'esglèsia es casi plena de tot. Derrera el Rosari diuen la lletania en alemany, qu'es la llengo del país. Com sortim, tothom besa les mans a n-el senyor Rector, y jo me'n vatx a la fonda encantat de tot allò.

Ara qu'he acabat de veure museus de paisos protestants, he de fer constar una cosa qu'he notada: lo migrat, lo pobríssim del contingent artístich que'l protestantisme ha donat a n-els museus. Se comprèn que no tenguen figures de sants (modernament ne tenen dels profetes, Bon Jesús, Mare de Deu, evangelistes, apòstols y passatges de la Sagrada Escriptura, sens donarlos culte); però bellament porien tenir magnífiques, estupendes cubertes dels volums de la Bíblia, edicions miniaturades y illustrades del Sagrat Text, vasos riquíssims d'or y pedres precioses per la *Cena*, altars suntuosíssims y vestes d'altar meravelloses am Sants-Crists y canelobres de gran valor els luterans, que n'usen. Amb una paraula, encque sia pobre y curta la litúrgia protestant, lo poch que tenen ho haurien pogut fer tot lo preciós possible y abocarhi totes les meravelles de l'art, com un homenatge a la Divinidat. Res d'això han fet; son estats completament xorchs per l'art relligiós, y la prova está patent, fatal, perentòria, aclaparadora dins els centenars de museus dels paisos qu'he

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

recorreguts, ordenats, la major part, de mans protestants. Debades hi cercareu, entre'ls milenars de meravelles de la liturgia catòlica, cap objecte de la liturgia protestant. Si hi trobau res, será ben poca cosa, del tot insignificant.

En quant a esglèsies, he de dir que foren ben clares les que construiren els protestants antes del sigle XIX; ocuparen les catòliques y tot lo més les conservaren. De xixanta o setanta anys ensá se donaren a ferne de noves, y avuy en posseexen un floret que fan honor a l'art cristiá. Com se suposa, han adoptada estrictament la trassa catòlica, de manera que no sou capaces de distingir per la construcció una esglèsia protestant d'una catòlica. Es precís entrarhi dedins y veure si hi ha piques d'aygo beneita, llánties o confessionaris. [298]

Octubre. DIA 15

L'ofertori a l'esglèsia de Flüelen. —La via de St. Gotthard: els túnels en espiral. —Locarno. —Lago Maggiore; Brutta giornata. —Arribada a Pallanzano

M'axec dematinet y a les set y mitja dich missa, y el Rector la diu a n-el metex temps y el subrector (axí s'anomena el vicari) també. El Rector la diu cantada, de negre; no sé si deu esser un funeral, y a l'ofertori tota la gent pujen a n-el presbiteri, passen per derrera el retaule y dexen una moneda demunt l'altar a n-el cornaló de l'epístola, y lo metex fan allá ont diu la missa el subrector y allá ont la dich jo. Se veu qu'es un rastre de l'antich ofertori.

Llest de la missa y pres comiat del Rector, m'afich dins el tren que passa a les 8 y 55 cap a St. Gotthard. Aquest ferro-carril, fet els anys 1872-82, costá 271.000.000 de francs. No es un forat tot sol qu'hagueren de fer, sino una pila. No fou possible ferlo pla; puja de la banda d'Alemanya y de la banda d'Itàlia, y arriba a esser a 1.154 metres del

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

nivell de la mar a n-el serrat de muntanyes qu'han nom St. Gotthard. Per porer fer tal pujada, hagueren d'arbitrar el medi de fer un parell de forats en espiral, caragolats, dins les muntanyes *Pfaffensprung*, de 1.476 metres de llarch, dins la de *Wattingen* de 1.083, dins la de *Leggistein* de 1.089, a la banda del nord; y dins *Fregio*, de 1.567, dins *Prato*[,] de 1.560, dins *Piano tondo*[,] de 1.508, y dins Travi[,] de 1.547, a la banda de sur. A Flüelen ja mos aficam per dins el comellar fondíssim per ont devalla'l riu Reuss tirant-se dins el Llac dels Quatre Cantons; les voreres son terra bona y plenes d'arbres frutals y els costers s'enfilen molt amunt, plens de vegetació lucsuriant, y p'els freus que fan ensa y enllá, veym les muntanyes encrestades de neu; passam una partida de poblets ben delitosos, de cases molt pintoresques, y sempre riu amunt; el comallar se convertex en barranch, el riu s'estimba furient per dins aquells freus selvatges, formant cascades estupendes; a estones li anam un centenar de peus part-demunt; comensa la via fèrrea a empinar-se; cada instant passam forats y ponts esglayadors. En passam un a *Kärstellenbach* de 134 metres de llarch y 53 d'alt, y a *Bristenstock* un altre de 73 metres d'alsada. Entram devora *Hägrigen* a n-el primer forat d'espiral. Som a 774 metres; com en sortim, som a 809. Seguim de d'allá, y entram a n-el segón a 895, y en sortim a 918; y per amunt y per amunt, passam un pont de 79 metres d'alt, y entram a n-el tercer forat a 965 metres, y en sortim a 990; y de d'allá sempre per amunt, bordetjant per barranchs esglayadors, sublims, salvatges; y arribam a Göschenen a 1.030, a n-el [299] gran forat de St. Gotthard, que costá 53.000.000 de franchs y té 14.998 metres de llarch, 4.905 manco que'l *Simplón*, qu'es el més llarch; y sortim a *Airolo* a 1.144 metres. Aquí ja's parla italiá. St. Gotthard es la frontera lingüística aont s'acaba el territori de l'alemany. Ja fa devers mitja hora que plou; el fum de la locomotora per dins els túnels entela'ls vidres, y no mos dexa contemplar gayre bé els panorames, y la pluja les mos tapa; y seguim sempre per avall per dins barranchs encantadors y passant una partida de túnels petits, y entram a 914 metres a n-els d'espiral, primerament a *Freggio*, y llavò a *Prato*, *Píaano Tondo* y sortim

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del de *Travi* a 460 metres. Entre'ls dos primers y els dos derrers hi ha una distáncia grosseta. Per axò som devallats tant. Mentres tant, com no s'atura de ploure y un no veu res dels paisatges que passam, me'n vatx a n-el wagó-menjador y din molt bé, per tenir més temps avuy capvespre.

Amb axò arribam a Bellinzona y fa una barrumbada espantosa. Dex aquest tren per visitar el *Lago Maggiore*, duptant si amb aquesta aygo será possible. M'afich dins el tren de Locarno, y hi arrip devers la una y mitja, am tanta d'aygo que com som partits de Bellinzona. Aquí aclaresch qu'els vapors del Lago Maggiore passen tant si plou com si fa bon temps, perque no hi ha altra via de comunicació entre Locarno y molts dels pobles de la vora del llach, perque tot son muntanyes sobergues, inabordables. Se fan les dues y mitja y la pluja no mancaba gens. Vetx un relligiós que també ha de fer la metexa via, y comens a parlar italiá amb ell. ¡Qu'es de molt més fácil per nosaltres l'italiá que l'alemany! Entench tot lo que diuen, però, per la falta d'avès, no trop de vegades la paraula que fa al cas. Me diu aquell pare qu'es *Passionista*, de Sant Pau de la Creu, y que tenen diferents cases a n-els pobles del *Lago Maggiore*. Mos aficam dins el vapor; es petit y no gayre plasent. Contant que hi hauria tres classes y que la segona seria com la dels vapors dels llacs de Suïssa, he pres la segona, y me trop que no puch estar més que a la popa fins a la máquina, demunt cuberta. Fa un cubert o porxada just amb uns quants banchs; no n'hi ha per tots els passatgers, y com no s'atura de ploure hem d'estar allá devall ben atepits. Si no hagués tenguda la companyia d'aquell Pare amb qui poria conversar, hauria baratat de classe. Me som acostat una mica a la divisòria de primera classe, y un del vapor m'ha dit tot-d'una en rudes y sech: *Il biglietto*. Le hi mostr, veu qu'es de segona, y me diu tot malambròs: *Addietro!* (arrera!), sense pus esplicacions. —Vetx que ja no som a Alemanya, aont els *empleyats* vos parlen sempre cortesment, y, si vos han de dir que no fasseu una cosa, vos ho diuen atentíssims y [300] pregant. Surt un mariner qu'enfloca una blasfemia. A Alemanya y Suissa no n'havia sentida cap.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguex plovent y se mou un vent molt fort que fa xinglotetjar el llach a-les-totes. —*Brutta giornata*, diu aquell Pare qu'hem trobada. Per mi ho és molt[,] *brutta*, ja que no'm dexa veure casi res del panorama, allá ont jo som vengut just per veure'l. ¿Que hi ha que fer? Paciència.

A una de les primeres escales son entrats els duaners italians. Els he dit que no duya més que roba y llibres. M'han fet obrir les maletes, y han aficades les mans per tot. No les m'havien fetes obrir de Portbou ensá.

Cada instant mos aturam a pobles per prendre y dexar passatgers. Vetx muntanyes molt altes, blavenques, morandenques, dins els núvols y la pluja. Y ¡de d'allá! fent bordades de banda a banda del llach per fer les escales a n-els ports que pertoquen; en feym nou o deu. Aquest llach es grandiós; está a 194 metres del llivell de la mar, la fondaria mácsima es de 372 metres y té 60 kilometres de llarch y de 3 a 5 kilometres d'ample, n'ocupa 212 de quadrats; se retors per entre el serrat de muntanyes que forma 'l paisatge, y axò fa que hi haja panorames grandiosament encantadors quant les boires y núvols no hu embruten, com ara que hu tenen embrutat de mala manera.

El meu itinerari es cap a Pallanzano, a un poch més de mitja llargària del llach. El Pare Passionista me dexa a n-el moll de l'estació abans de Pallanzano, y dins un instant som a n-aquesta ciutat, amb aygo encara y una fosca ben negra y un bon vent.

Fins a Bellinzona es estada una *belle giornata*; ara, de Bellinzona ensá es estada *molto brutta*. Desembarc, putx a una fonda que trop just a n-el desembarcador, sop, y ¡a dormir manca gent!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Octubre. DIA 16

Lago Maggiore ben vist. —Llach de Lugano. —Cap a Milà: un inglès y una inglesa. —Llach de Como. —Arribada a Milà. —*Gran Duomo*. —Carrers gens nets. —Un empleyat de correus. —*Casualidats*

M'axech a les tres y tres quarts. Havia comanat que'm cridassen a les quatre. El qui me crida, com veu que ja estich axecat, se'n va remugant paraules d'enfadat. Això tampoch no hu he trobat dins Alemanya. Segons l'itinerari del Dr. Schädel havia de visitar les illes dels Borromeus. Com el cel está tot tapat de núvols y brusquinetja desiara, y estich cansat de pluja dins mar amb vapors com els que s'estilen per aquí, per no esposar-me a no porer veure res de tals illes si seguex plovent, prench el vapor de [301] les set cap a Luino en la direcció de Locarno, y de d'allá. He pres billet de primera y estich millor. El cel s'aclarex una mica, y puch contemplar la bellesa estraordinária del llach y les seues voreres, tot muntanyes ben altes, de formes pintoresques, que fan entrades y sortides molt grosses, y axí resulta que la perspectiva muda cada instant; y, com el vaporet va de banda a banda del llach per fer les diferents escales de l'itinenari, puch contemplar el panorama de tots vents. Les muntanyes son verdes, però no's mostren en general vestides de boschs tan espessos com a Alemanya y Suïssa. Els pobles de la vorera ocupen situacions magnífiques, pero les cases son ordináriament prosayques, per l'estil de les de Mallorca; ja no son de fusta ni policromades, ni fan capsers puntarruts y contraposats; hi reyna el prosaisme característich de les construccions meridionals.

A les nou desembarcam a Luino; prench el tren cap a Lugano. El paisatge es esplèndit de boscatges y comallars; anam vora vora'l riu *Tresa*, que desemboca a n-el *Lago Maggiore* y va molt furient. Arribam a *Ponte Tresa*, y resulta que s'acaba el tren per anar a Lugano, y que hi ha qu'embarcar-se de bell nou. N'estich content. M'afich dins el vapor, que partex tot d'una. El llach de Lugano es també prou llarch y retorsut; está a 271 metres del llivell de la mar, ocupa una superfície de 50 kilometres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

quadrats y sa fondária mácsima es de 288 metres. Es també deliciosíssim, tot rodat de sobergues muntanyes y de magnífiques perspectives. —Tornam entrar dins Suïssa; se presenten els aduaners y me fan obrir una maleta només, y no hi afiquen les mans. A les dotze desembarcam a Lugano, bax de l'empinada muntanya de *Sto. Salvatore*, aont hi ha un gran santuari, que'l Dr. Schädel el me posa a l'*Itinerari*. Com el temps s'es tornat desbaratar y fa brusca y necessit dues hores y mitja o tres per aquexa exida y no poria arribar a Milà fins el vespre, me'n aflux y prench el tren cap a Milà, sempre plovent, per dins muntanyes molt interessants, però casi invisibles de dins el wagó de primera aont m'allotx. Hi trop un inglès y una inglesa que hu tenen tot ple de maletes y bolichs de roba, inclús un gasometre. Jo he hagut de posar el meu equipatge enterra. Axò d'ocupar tot el lloch amb equipatges dues persones, allá ont se'n hi han de compondre sis, será molt inglès, però no es gayre correcte. —Seguint de d'allá, passam de bell nou p'el llach de *Lugano*, y després per un cap del de *Como*, qu'es molt llarch y de magnífiques perspectives. Y a la fi, arribam a Milà, amb una aygo ben espessa. —Pos a *Hôtel de France*, devora la Seu (*Gran Duomo*). Me'n hi vatx tot d'una, m'hi estich prop d'una hora, mirantlame per dedins y per defora. Com l'im[302]pressió es complecsa, no la don aquí; la donaré demá, si Deu ho vol. —Recorrech alguns carrers; n'hi ha d'asfaltats, altres d'empedregats, passables; altres plens de bassiots y de fanch, axò devora la Seu, devant el Correu Principal, que, si bé es gran, l'esterior es pobre y prosaych; axò a una ciutat de prop de mitx milió d'habitants. No hi ha dubte; ja no som a Alemanya. —Vatx a veure si hi ha cartes o periòdichs a *Fermo in Posta* (Llista de correus). Hi ha tres finestretes d'axò. Me miren si hi ha res per mi, y me donen una carta; demán si hi ha periòdichs, y me contesta l'empleyat amb ayre ben poch correcte: *Questo è la sua faccenda*. Me decant un poc, y pens qu'he d'avisar a Halle que m'enviin la correspondència a Roma desd'avuy. A Alemanya y a Àustria les administracions de correus donen uns impresos, y hi ompliu els buyts corresponents, y hu enviau a l'Administració corresponent avisant an-e

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

quin altre punt vos han de dur la correspondència *(Postnachsendungen*). M'acost a una d'aquelles finestretes, y demán si volen fer favor de donarme un formulari d'aquells. Me contesten que vaja a l'altra finestreta; hi vatx, y me diuen qu'es a l'altra qu'he d'anar. Hi vatx, es aquella aont m'han donada la carta. Demán per favor un formulari d'aquells. L'empleat está assegut al mitx de l'oficina; hi ha altra gent que li demanen si hi ha cartes per ells; ell ho mira, y si n'hi ha, les ho tira d'allá ont es, assegut. La carta no arriba, y cau enterra; tothom riu. Ell la torna tirar, y pega p'els pits del qui la demana. Això me fa mals averanys. Demán el formulari; me diu amb ayre altissonant que hu escriga; li fas notar que no es tracta d'escriure. Llavò me diu: *¿Ché formulare è questo?* Le hi esplich, y me diu que res d'això es necessari, sinó que escriga una *cartolina* a Halle dient que m'enviin la correspondència a Roma, y res pus. El dex, y me'n vaitx disgustat de veure com torn trobar el clássich empleat meridional, tot-d'una que som sortit de les regions del nort. Direu qu'es una casualidat. Jo contest que a n-el nort, en tres mesos y mitx d'esser-hi, no n'he trobada cap[,] de *casualidat* d'aquestes, y amb un dia y mitx d'esser sortit d'aquells pobles, ja n'he trobades una partida. Això me recorda lo de la capa de l'estudiant, que hi duya un esquex. Le hi feren notar, y va dir: —No es res, una casualidat. N'hi afinen un' altre, y contesta lo metex; y el que les hi feya notar, li digué: —Homo, segons vetx, la teua capa está plena de *casualidats*. Axí mos ne pren a n-els meridionals: estam farcits de *casualitats* de desordes, desgavells y mals endressos.

Me som retirat a la fonda, filosofant sobre aquest punt, qu' hauríem d'estudiar de ben aprop.

He vistes les cèlebres galeries de Víctor Manuel, qu'unexen la plassa de la Seu am la del teatre de *La Scala*. Son dos grans carrers en creu, cuberts de vidres a l'altura de les teulades. A n-el creuer hi ha una cúpula, de vidres també, de 50 metres d'alt. Es una cosa majestuosa, imponent, feta l'any 1866.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Octubre. DIA 17

Milà. —Gran Duomo. —Museus del palau dels Sforzes-Visconti. —Altres museus y edificis. —L'església de Sant Ambròs. —Cap a Verona

Milà es la capital de l'antiga Llombardia, de 490.084 habitants; la més gran d'Itàlia fora Nàpols; la més industrial de totes les d'Itàlia, distingint-se per les indústries de seda, llana, cotó y mobles artístichs. El seu aspecte ho és[,] d'una gran ciutat, pero del mitx-dia, no del nort. Es plana, els carrers no patexen d'estrets, pero sí de mal empedregats y de bruts. N'hi ha pochs d'asfaltats, y un dia com avuy, qu'ha ploviscat casi tot lo dia, un troba fanch y bassiots més que no vol. Les cases se ressenten del prosaisme de les construccions domèstiques de la segona mitat del sigle XVIII y primera del XIX. El moviment regenerador de l'arquitectura en les cases particulars hi es arribat molt poch, y el modernisme no hi té gayre fites.

Segons l'itinerari que'm tench trassat, no poria dedicar a Milà més qu'avuy. ¡Sí que'm sap greu no haver tengut més temps! Y per pitjor la pluja m'ha aturat de veure coses que, am bon temps, hauria pogudes veure. —¡Ventura qu'he poguda veure la Seu sense pluja[!]

Me'n hi som anat cap dret de bon matí, y la m'he tornada mirar de prim conte; volia porer rectificar l'impressió en part desfavorable que'm va fer ahir, y no he pogut; m'he hagut de ratificar en la primera.

El *Gran Duomo* está dedicat a n-el *Naxement de Maria*: es una de les esglèsies més grans del mon; hi caben 40.000 persones. Fa cinch naus de nou trasts sense capelles, creuer de tres naus am tres trasts a cada bras, cúpula, cap de la creu de tres naus de dos trasts, ábside y nau absidal. Fa 148 metres de llarch, el creuer en té 88, la cúpula 68 d'alt, la seua fletxa superior arriba a 108 y l'amplária de les cinch naus son 67 metres. —Tot l'edifici es de marbre blanch, y se distingex per l'esplendidesa y fastuosidat de l'ornamentació. —Les naus intermèdies no son gayre més baxes que la central y les foranes sols un poch més baxes que les

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

intermèdies. Axò fa que'ls finestrals de la major y de les intermèdies son molt curts, de lo [304] qual resulta una falta d'armonia. Els de les naus foranes sí que son alts, de dalt a bax, pero alguns están obstruits en part per retaules. Les voltes son d'aresta pura, pero totes calades o cavades segons el gust de la derrera època ogival. Hi ha que tenir en comte que aquesta Seu es comensada l'any 1386 y acabada la segona mitat del sigle XVI. Hi ha dobla volta per tot; y axò danya la cúpula, que de defora es ben proporcionada, pero dedins fa l'efecte de curta; la volta calada talla els finestrals. Part-demunt les arcades torals que l'aguanten, hi ha tot[a] una zona de sants. Els pilars divisoris de les naus son fexos de columnetes que se'n pujen a sostenir els torals, formers y diagonals; y, ademés del capitell de fullatges a n-el partiment de les arcades, els pilars de la nau major, creuer y chor y els de les naus intermèdies, fan més avall uns altres capitells d'una corona de sants demunt represa de fullatge y devall dosserets de gran ornamentació. Son uns capitells d'un gran efecte. El creuer a n-el trast que contrapassa de les naus laterals, fa uns finestrals de dalt a bax, y a n-el cap en fa tres: els forans, de dalt a bax; el central, amplíssim, de casi tota l'amplária de la nau, pero curt, perque més avall s'hi obri un'absidiola de cinch cayres, am tres finestrals y retaules barrochs; a n-els costats d'aquestes absidioles hi ha, adossats a la paret, altars am retaules barrochs y grechs-romans. El chor ocupa dos trasts, y l'altar l'altre trast y l'espay absidal. L'altar té un templet barroch, menut relativament. El cadirat del chor es modest, y la tanca del chor y del presbiteri per defora fa ordes de columnes y entaulaments de gust grech-romá y preciosos baxos relleus. El chor tè un orgue a cada banda. La nau absidal no fa capelles, y a n-els tres cayres del fondo fa uns finestrals amplíssims, y molt alts, tot de vidres de colors, historiats, del Vell y del Nou Testament y vides de sants; el central es vell, preciosíssim de dibux y de color; els altres son nous y son ben apreciables. Part-devall hi ha confessionaris, sepulcres y algun retaule adossat. A tots els altres finestrals hi ha vidrieres de color, historiades, prou bones totes. A la nau major y a la nau del creuer, entre columna y columna hi ha penjades

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

unes grandioses teles pintades, ben bones en sí, pero que penjades allá, fan molt lletx y destruexen l'efecte de les vidrieres laterals y la perspectiva general. Avuy a n-el creuer no més n'hi havia un parey[,] d'aquestes teles, perque les feyen netes, y efectivament el creuer resultava d'un efecte deliciosíssim, imponderable. —Devall el chor y presbiteri hi ha una cripta de tres naus y un altar, decorat tot d'estil renaxement. La cripta s'allarga cap a l'espay central del creuer, y hi ha el sepulcre de Sant Carles Borromeu, preciós, venerant. [305]

Els defores son eczornadíssims; la fatxada es una mica pobre. Acusa les vessants de la teulada, y sis pilastres adossades la dividexen en cinch compartiments verticals, aont s'obrin els cinch portals y finestres més amunt, de gust barroch. Les portes del portal del mitx son de bronzo, cubertes d'arts relleus, admirables. Els pilars divisoris y els contraforts de les naus laterals, creuer y ábside, son fexos de pilastretes y pinaclets, plens d'estatuetes de sants dins templets y un sant dalt cada pirámide definitòria. Els finestrals en tenen una garlanda de sants a la banda de defora. Aquests finestrals no duen capsers, y axò fa el conjunt inarmónich. Hi ha massa línies verticals y massa poques de través y de biax. La fatxada, costats de les naus, creuer y cap de la creu van cenyits d'una cresteria d'arquets conopials dalt columnetes prismátiques, molt llises. Els caps del creuer y la nau absidal fan lo metex y axò desgracia molt el conjunt, resulta migrat, axut. Per l'armonia y magnificencia d'un edifici no basta acaramullar pilastres, pinacles y estátues; es necessari més such de cervell. L'ornatge y estátues de que son plens els defores de la Seu honren molt els escultors de Milà; no honren tant l'arquitecte que hu ideá.

Som pujat demunt les teulades, que son totes de lloses de marbre blanch. Els contraforts y arbotants son molt de veure. Pertot hi ha caminals per anarhi, y a la cúpula quatre escales dins caxes cilíndriques calades, fins que s'acaben y llavò vé la fletxa, que du un' escala per dedins fins a n-el comensament de la pirámide. Aquesta cúpula y les cresteries de per tot van subjectes amb barres de ferro. De la balconada

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

superior de la fletxa se veu tot Milà y la gran planura aont está situada, tota verda, fins que's pert dins el cel. —D'allá dalt se veu la gran feynada que hi ha d'ornamentació, massa fina per estar tant amunt. Fa l'efecte d'una obra colossal de decadència. La baldor d'estátues es tal, que n'hi ha fins a dues mil entre grosses y petites, just a n-els defores.

Devall d'allá dalt, torn a fer una passada per dins les naus, creuer y nau absidal, admirant la grandesa estupenda de l'edifici, lamentant les deficiències grosses de que adolex.

D'assí, me'n som anat a l'antich castell dels Sforzes, residència d'aquexa família y també dels Visconti, tan poderosos durant l'edat-mitja a Milà. Es comensat a n-el sigle XIV, y acabat a n-el XV, fet un corter durant la dominació austriaca, y restaurat no hi ha gayre y fet casal de museus. Ja no'l porien emprar en coses més honroses. Hi ha un *Museu Arqueològich*, *Museu Artístich Municipal*, *Museu de Pintures* y el del *Resorgiment Nacional*. [306]

Museu Arqueològich: fa nou grans sales d'antiguedats egípcies, pre-romanes, romanes y mitj-evals, casi tot trobat dins la regió de Milà. La sala VI y la IX tenen el paladar y parets pintades de Leonardo da Vinci y altres bons mestres.

Museu Artístich Municipal: hi ha una col·lecció de majòliques y porcellanes italianes, traballs d'ivori y vidres, ferros y bronzos italians, joyeria, bronzos y armadures japoneses, mobles dels sigles XVI-XVIII, medalles y gravats del renaxement, dibuxos de má; y vistes y plans del Milà antich, y un aplech de còdichs y llibres de chor mitj-evals, plens de miniatures, vinyetes y inicials d'allò bo de tot de tot.

Museu de Pintures: hi ha una sala de mestres antichs: Lotto, Moroni, Porter, Van Dyck, Correggio, etc. Hi ha coses de primera. Llavò hi ha un parey de sales d'art modern y estátues de guix y de marbre, dibuxos y aquareles. Hi ha coses ben apreciables.

Museu del Resorgiment Nacional o *Unidat d'Itàlia*. Es un aplech de totes les coses referents a n-aquest moviment: llibres, impresos y gravats dels personatges, traballs, guerres y batalles guanyades per conseguir

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dita unitat, les sentències condamnatòries dels qui moriren ajusticiats en les diferents regions italianes per esserse alsats tot-d'una a favor de dit moviment. —Aquest museu se presta a fondes meditacions. Allá surten glorificats Víctor Manuel, Garibaldi, Cavour y demés gents que'ls catòlichs de les altres nacions estam acostumats a mirar com a inimichs de l'Esglèsia, però que a Itàlia l'inmensa majoria sembla que no'ls-e mira axí; y si'ls hi miren, no se conex. Fas constar el fet, que no tract de qualificar ni menys de justificar. ¡Fou una gran desgrácia que'l sentiment de l'Unidat Nacional, fondament popular dins Itàlia(,) s'hagués d'entrebaular am la questió del Poder Temporal del Papa! Fou una desgrácia, molt grossa que l'Esglèsia vengués a resultar oposada a la consumació de tal Unidat. Dich no més que fou una desgrácia. Basta córrer uns quants dies per dins Itàlia y observar l'estat d'opinió sobre tal punt per convencerse de que fou y es allò un gran mal y una gran desventatge per la causa de l'Esglèsia.

Sortint d'aquests museus, he vist dins la plassa que hi ha devant el palau de Sforza un bon monument a Garibaldi com el que hi ha a Víctor Manuel devant el *Gran Duomo*. A n-el castell hi ha també una escola superior d'art aplicat a l'indústria y una escola popular de música.

Ja s'era fet tart; entr a un restaurant, din, y pech a l'altra cap de la ciutat, a la via Donizetti, aont viu el Dr. Guarnerio, el no[307]table romanista, catedrátich de Filologia románica de l'Universitat de Pavia, benemèrit de la filologia catalana, qu'assistí a n-el Congrés de la Llengo Catalana d'entany. No l'he trobat; la portera m'ha dit que vé anit, segons carta que ha rebuda d'ell.

Aleshores me'n vatx a veure el *Museu Civich*, dins un edifici nou, monumental, aont hi ha un'escola tècnica superior. Se compòn el museu d'una col·lecció *de minerals*, ben notable; d'una de *fòssils*, notabilíssima, ja que n'hi ha gran balquena d'animals primitius, com l'*elefant primigeni*, *òs de còva*, l'escalet sencer d'un *megateri*, *un hoplophorus*, *un dinornis maximus*, un *pleciocetus Cuvierii* d'un[s] vuyt metres de llarch, y un caxal d'un elefant d'uns cinch metres de llarch y uns vint y cinch centímetres de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

diámetre a la part d'abax. La col·lecció de mamífers té alguns eczemplars d'elefant, molt notables. La notable de bon de veres es la d'animals de ploma. No crech haverne vista cap de tan grossa. La de reptils es molt curiosa. No n'he vista de pexos.

Surt d'assí y amb una bona brusca (ha comensat a ferne devers les onze), me'n vatx a n-el *Palau Brera*, antiga casa dels Jesuites. Es un edifici inmens, monumental. Fou *Acadèmia de Belles Arts*, després de suprimida la Companyia de Jesús a n-el sigle XVIII; avuy es *Palau de Ciències*, *Lletres* y *Arts*. Hi ha una *Galeria de Pintures*, y una biblioteca fundada l'any 1770, de 300.000 volums, y un observatori astronòmich.

La *Galeria de Pintures* se compòn de vint y vuyt sales. Entre altres, hi ha: *a*) la magnífica y celebèrrima pintura *dels Desposoris de Maria*, de Rafael; *b*) un aplech dels millors mestres de les Escoles veneciana y llombarda; *c*) y uns quants mestres de l'Escola dels Països Baixos (Van Dyck, Rembrandt, Rubens).

Vist tot axò, som passat per devora la *Biblioteca Ambrosiana*, de 175.000 volums impresos y 8.400 manuscrits, dibuxos y autògrafs de Leonardo da Vinci, un còdich de la *Illiada*, del sigle IV o V, y una partida de còdichs catalans. A n-el metex edifici hi ha una galeria de pintures y un gran aplech de dibuxos de Leonardo da Vinci y de sos dexebles y un cartó de Rafael, de *l'Escola d'Atenes.*

Me n'anava cap a l'esglèsia de Sant *Ambròs*, y hi som arribat un poch massa tart. La claror m'ha mancat una mica per veure be aquest famòs monument. Fundá aquesta esglèsia el metex Sant Ambròs; l'edifici primitiu desaparegué; l'actual es en part de devers el sigle IX, románich, molt notable. Fa un atri voltat d'un pòrtich; es de tres naus de tres trasts, subdividit cada un en dos, y galeries superiors y creuer am cúpula; el cap de la creu fa [308] un trast y l'espay absidal. Les capelles son afegides molt després. Aquesta esglèsia está tota policromada (pintures al fresch de bons mestres), y l'ábside es de mosaych del sigle IX (el Bon Jesús al mitx y a n-el costats passatges de la vida de Sant Ambròs). L'altar major ocupa'l trast del cap de la creu, demunt grades y devall un preciós

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

baldaquí am quatre columnes de pòrfit. L'altar es de planxes de plata y d'or amb esmelts pedres precioses; está dins un estotx ben preciós desde el sigle IX. A l'espay absidal hi ha el chor y la cadira bisbal. Chor y altar están mès alts que'l trispol de l'esglèsia, y devall hi ha una cripta, y just a l'endret del altar, dins un'urna de plata barroca, molt notable, els cossos de Sant Ambrós, Sant Gervasi y Sant Protasi; se conserva l'ossa ben sencera. P'el bras esquerre del creuer entren a la capella de St. Satyr am cúpula de mosaych, restaurada, aont se guarda el cos d'aquest mártir, y també's guarden dins aquesta esglèsia els cossos de Sant Víctor y Santa Savina. Aquí dins Sant Ambròs batiá Sant Agustí, y les portes d'aquesta esglèsia foren que tancá el gran bisbe de Milà a l'emperador Teodosi per motiu de la sanch injustament escampada a Tesalònica y l'obligá a fer penitència pública. En memòria de tot axò y per la venerabilitat de Sant Ambròs, gosa aquesta esglèsia de rit especial, el *rit ambrosiá*. He trobat aquí un capellá, vellet, molt axerit; m'ha escomès, m'ho ha mostrat tot, y m 'ho ha explicat fil per randa.

Qui me n'ha feta una com un covo, es l'escolá. M'han dit que per obrir l'urna de Sant Ambròs cal donar 5 lires d'almoyna. He dit qu'obrissen; han ubert; y, no veent caxonet aont tirar les lires, les don a l'escolá, que, obrint uns ulls com uns platets, les ha preses, les s'ha posades dins sa butxaca, m'ha feta una gran reverència y m'ha enflocat un *igrazie!* fenomenal. Jo som romás tallat, y tot empegueit de dirli que aquelles lires no eren per ell; pero hu son estades. Bon profit li fassen.

Me'n som anat que ja feya fosca. Arrip a la fonda, me'n vatx am l'equipatge a l'estació, le hi *deposit*, y torn a ca'l Dr. Guarnerio devers les vuyt a veure si era arribat, y la portera ha dit que no. ¡Sí que me'n ha sabut[,] de greu[,] no trobarlo ni poderlo esperar!

Moltes de coses he dexades de veure a Milà qu'hauria convengut veure: *a*) el *Palazzo Borromeo,* casal majestuós d'aquesta família gloriosa, aont se guarda una *galeria de pintures*, ben notable, pertenexent a l'*Escola llombarda*; y també hi ha un bon aplech d'estátues y altres escultures. *b*) *El Museu Poldi-Pezzoli*: es la casa metexa d'un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

senyor d'aquest nom que la dexá amb una preciosa col·lecció artística a la Ciutat; hi ha pintures de gran valor, tapissos de Pèrsia, armes y altres antiguedats. *c*) Santa [309] Maria *della Grazia*, esglèsia notable del sigle XV; pertenexia a un convent, a n-el refetor del qual se conserva la celebèrrima *Cena de* Leonardo *da Vinci*. *d*) El campanar de la petita esglèsia de St. Satyr, del sigle IX. *e*) Els *jardins públichs*, molt grans y delitosos. *f*) El *cementeri monumental*, aont s'alsa una magnífica esglèsia romana y moltes de tombes notables: forma un ver museu. Devora hi ha un *forn* (cremetori) *de morts*.

A les onze y busques he pres el tren cap a Verona aont som arribats a les dues y mitja. L'estació es fora de la ciutat, y un bastax me volia fer l'escola y menarme'n a una fonda am cotxo per treure'n raca.

Ja vatx massa escalivat per dexarme agafar. Me'n som desfet y m'en entr dins la *Sala d'espera*, m'assech a un gran sofá; me pos un diari devant la cara per que la claror del llum no'm dany, y quet adormit.

Octubre. DIA 18

Cap a Trento. —Santa Maria. —La Seu. —Monument de Dant. —Cap a Verona. *Piazza dell' erbe*. —Casa del Consell. Altres edificis. — Palau y sepulcre dels Escalígers y el Dant. — Santa. Anastàsia. — La Seu. —Sant Jordi. —S. Zeno Maggiore. —Sant Bernadí. —Un de tants de cotxers. —L'amfiteatre. —Cap a Pàdua

Devers les cinch sent un dels empleyats del tren que crida *¡Treno per Trento!* —¿Qu'es axò? dich jo. ¡Un tren cap a Trento? —Sí, me diuen, y ara tot d'una que partex. —Prench el billet d'anada y tornada (18 lires me costa), m'afich dins el wagó, y partim de d'allá amb una bona fosca. M'havia dit el revisor que devers les vuyt seríem a Trento, y hi som estats a les set y mitja. A les vuyt el metex tren havia de tornar passar cap a

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Verona. Era curtet el temps. Prench un cotxo per fer més via, y icap a Santa Maria manca gent! Santa Maria es l'església aont se celebraven les sessions memorables del gran Concili Ecumènich de Trento. Per visitar aquexa església som vengut a n-aquexa ciutat. Primitivament se veu qu'era románica; ho es el campanar, quadrat, molt alt, gentil ferm. L'església per dedins y per defora está desfigurada de barroquisme; es d'una nau de tres trasts amples y un molt estret devora'l portal, am capelles poch fondes y volta de mitx punt, correguda, decorada, am pintures de sants y alegories sagrades. El chor fa un dau, un poch més estret y bax(,) que'ls altres; a l'embocada de l'ábside hi ha l'altar major y un retaule barroch, y, derrera, el cadirat del chor. La fatxada es molt modesta; fa un atriet a n-el portal amb algunes capelletes y [310] sants. Hi havia devant un esbart d'al·lots qu'anaven a escola, y he demanat a un en alemany quins sants eren aquells, y no m'ha entès; n'he cridat un de més gran, y aquex m'ha dit que no hu sabia. Se veu qu'aquí, en que sien del Tirol, parlen italià; pertenexen a Àustria. Moltes de recordanses evoca aquexa església a tot aquell que s'interessa per la puresa del Dogma y el rigor de la Disciplina. Si manquen aquexes dues coses, no es possible la vida cristiana sense cataclismes com el del protestantisme. Si la reacció que promogué aquell concili en aquells dos sentits, fos estada a n-el sigle XV, es evident que Luter no hauria trobat el llevat posat que trobá y que serví horriblement per consolidar la seua horrenda herejia.

Me sobrava un poch de temps y he dit a n-el cotxer si poríem veure qualque cosa més. M'ha dit que sí, y m'ha duyt a la Seu. No hi pensava jo que hi hagués a Trento altra església que Santa Maria, y m'ha resultat una Seu románica, notabilíssima, de tres naus, de set trasts (no hi ha capelles), creuer y cúpula y chor d'un dau y l'espay absidal. L'altar major está a n-el centre del creuer, devall baldaquí barroch sense cobri-cel. A n-el creuer, a l'enfront de les naus menors, hi ha una absidiola amb altar y retaule.

Derrera l'altar major hi ha el chor, de cadirat modest. El dau primer devora'l portal major es molt estret, hi fa una tribuna y hi pujen per una

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

escala molt llarga uberta dins la paret a cada nau menor, illuminada per una zona d'arcades am columnetes escalonades, que fan un bo que no es de dir. A les naus laterals hi ha altars y retaules atrecats a la paret, y més amunt finestrals, y també n'hi ha a la nau major, creuer, chor y ábside: a n-els caps del creuer s'obrin unes grans claraboyes de roda de Santa Catalina. El portal major es en gradació, de quatre arquivoltes aboxellades, y a n-el timpá hi ha una pintura al fresch, mitx esborrada. A la nau menor nort y a un cornaló del cap sur del creuer hi ha portals amb un atriet quadrat, sortit, en forma de tabernacle. El campanar es a un costat a la fatxada, quadrat, rabassut, modest. A n-el mur esterior de la nau lateral nort, caps del creuer, chor y ábside corre un trifori deliciosíssim, y, més avall, finestrals en gradació. La cúpula a n-el dau superior, vuytavat, també en fa un de trifori y demunt cada petxina una cupuleta amb un triforiet. Está aferrat am l'ábside y una banda del chor un castell románich, preciós tambè, pero que desgracia una mica la Seu. Avuy l'ocupa el Ram militar. —Mos n'anam corrents a l'estació; compr de passada les postals que trop dels edificis de Trento, qu'es una ciutat d'aspecte monumental am [311] molts de casals antichs, ben interessants; passam per devant el preciós monument de Dant, de 17 metres d'alt, amb moltes d'estátues de bronzo y la del gran Poeta demunt de tot. Trento avuy compta 24.900 habitants. Primer era la caporal del Tirol.

Arrip a l'estació; al cap d'un parell de minuts comparex el tren; hi putx, y ¡cap a Verona manca gent! sempre per dins un comallar, vora vora'l riu *Etsch* (Adige), que vé molt gros y terrós y du molta pendent. Mès envant sortim de les muntanyes, y atravessam la gran plana de Llombardia, aont tantes de ciutats famoses s'ajoquen, una d'elles, Verona, aont arribam a les deu y mitja.

Deposit a l'estació el bagatge, putx a n-el tranvia de sanch, únich que hi ha a Verona, que'm dexa a n-el Mercat (*Piazza dell'Erbe*), el centre de la vida d'aquí. Per lo que puga esser, entr a un restaurant, aont me

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

donen un bon plat de macarrons, que les saben aguiar admirablement, y qualque coseta més, y després ¡a veure les coses principals!

Verona es una ciutat antiga, d'aspecte monumental, però de carrers descuydats y bruts. No, no hi som[,] a Alemanya; som a n-el mitx-dia. Es capital de província, de 61.618 habitants, situada a una colzada del riu Adige; s'estén a l'altra banda del riu, y se comuniquen les dues voreres per sis ponts. —A la plassa *dell'Erbe* hi ha'l vell casal *Mazzanti*, tot pintada la fatxada *al fresch*, del sigle XVI, y l'altre *dei Mercanti,* ara Cambra de Comerç, del sigle XIII; y se veu guaytar per dalt les teulades la *Torre Cívica*, de 83 metres, de la *Casa del Consell*, del sigle XV, del Renaxement, ben gran y interessant. Hi entren passant pler la plassa *Dei Signori*, aont hi ha 'l *Palazzo della Ragione* (Tribunal), que té un'altra torre de l'any 1183, y dalt un socle un'estátua de Dant, que, desterrat de Florència l'any 1303, prengué redors aquí a ca'ls *Scaligers*, el palau dels quals es allá devora y hi ha una lápida que conmemora l'estada del gran poeta, que hi escrigué part de la *Divina Comèdia*. —Just allá devora's conserva Santa Maria l'*Antica*, una esglesieta románica, menuda, de tres naus d'igual alsada, de tres trasts subdividits abax per arcadetes y una absidiola al cap de cada nau, les voltes son d'aresta sensa nirvis. Dalt la llinda del portal hi ha una arcada fonda amb un sepulcre, y al costat de l'esglesieta les dues cèlebres tombes dels *Scaligers*: uns templets de dos sostres de columnetes am la caxa funerária a n-el segón sostre, y una cuberta piramidal qu' aguanten les columnetes superiors.

Através uns quants carrerons, y me trop devant l'esglèsia de Santa Anastàsia, molt gran, románica, de tres naus de sis trasts, [312] creuer de caps plans am dues absidioles a la banda de l'ábside, que fa un dau y l'hemicicle. Els pilars divisoris de les naus son cilíndrichs, les voltes d'aresta apuntada, y els finestrals, apuntats igualment. No hi ha capelles, sino altar y retaules adossats a n-els murs. Les arcades y nirvis son policromats. De columna a columna bax dels archs torals y formers hi ha jásseres de fusta per assegurar la cosa. L'altar major está a n-el trast del cap de la creu, y el chor, derrera, a l'ábside, y un retaule a n-el fondo,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

barroch. A n-els murs dels caps del creuer hi ha bossins pintats al *fresch*, de vell. La fatxada fa un gran portal en gradaciò, de cinch arquivoltes aboxellades, un capser demunt, y, a cada banda de les rebranques unes faxes de baxos relleus de la vida del Bon Jesús, y a n-el timpá dos arquets am sants pintats y demunt, el Pare Etern en mitx d'ángels adorant. Les portes tenen la barramenta defora, y fan quadrats contraposats. —Devant, al mitx d'una plassa, hi ha un'estátua del famós pintor Pau *Veronese* dalt socle. No lluny d'assí he vist un gran casal, y m'han dit qu'era un Liceu (Escola Superior).

Pas uns quants carrers y surt devant la Seu, mescla de romànich y d'ogival, de tres naus de cinch trasts y volta d'aresta am nirvis, tres ábsides, pilars divisoris de fexos de columnetes; el presbiteri fa un trast aont hi ha l'altar major sense retaule, y, derrera, el chor, a l'espay absidal. A les altres ábsides y adossats a n-els murs laterats hi ha altars y retaules barrochs. Hi ha dues capelles fondes barroques. A una capella hi ha una *Anunciació de Maria* del Tiziano. La fatxada es molt interessant: té un portal en gradaciò de quatre arquivoltes rectangulars y quatre de cilíndriques, y a les rebranques hi ha sants esculpits dins les arestes quadrangulars, de forma molt abizantinada, com a nins faxats. Tot axò va enquadrat per una arcada molt ampla, volada, sostenguda amb una pilastra y columna a cada banda, la columna dalt els lloms d'un lleó am cap d'aucell. Demunt aquesta arcada s'obri una tribuna amb un finestralet bessó a n-el fons y soplujada per un'altre arcada molt sortida, coronada d'un capser. Part-demunt axò hi ha'l capser de la teulada. A cada banda del portal fa unes faxes de baxos relleus, molt primitius de vides de sants, y acaben amb els simbols dels Evangelistes. Hi ha esculpits Carlemany y sos capdills llegendaris Rol·lan y Olivier.

Surt d'assí, através el riu Adige y arrip a Sant Jordi, un'esglèsia antiga, refusa modernament en grech-romá, d'una nau de quatre trasts am capelles, cúpula, un trast p'el presbiteri y ábside, aont hi ha'l chor, y dalt l'altar una pintura de Pau *Veronese* amb enquadrament barroch. A totes les capelles el retaule es una pintura d'un bon mestre dins un march

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

barroch. Les parets del presbiteri rumbetjen unes teles pintades de tota la paret, cosa molt bona.

Torn passar el riu, putx a n-el tranvia, que'm dexa a la plassa de Víctor Manuel y aquí amb un cotxe de lloguer icap a *S. Zeno Maggiore*! el monument románich més interessant de l'Itàlia superior, dels sigles XII y XIII. Els baxos, cantonades y rebranques son de pedra; els entrepanys, d'una filada de toes y una de pedres. Té el claustre a la banda de tramuntana, románich sense galeria superior; columnes bessones sostenen les arcadetes; p'els corredors tot son sepulcres; dins el cel ubert hi ha una capelleta quadrada. A n-el corredor de llevant hi ha pintat al fresch el Judici Final; y a n-el recó, una capella de tres naus d'igual alsada y de tres trasts, am tres ábsides; hi devallen per sis o set graons. —Entr dins l'esglèsia, y romanch meravellat. Fa tres naus, sense capelles ni voltes, y els trasts disposts d'una manera molt especial. Comensant p'el portal de devant, fa un trast estret; llavò un altre, tripartit per dues columnes y tres arcadetes; llavò altres tres, bipartits per una columna y dues arcadetes; llavò un altre trast just d'una arcada, y aqui fa una escalonada per avall, de catorze o quinze escalons, y comensa la cripta, demunt la qual hi ha el chor y el presbiteri, molt mes alts de trispol que la resta de l'església, y hi pujen per unes escales atracades a n-els murs laterals. Les naus laterals tenen el paladar pla, però tombat segons el rost de la teulada; la nau central fa un paladar trillobat de fusta (un mitx canó demunt dos quarts de canó). El presbiteri y el chor son molt grans. Demunt la cripta hi ha dos trasts[,] de tres naus; a'n-el segón, la central, fa una plataforma de tres graons, y axò es l'espay de l'altar major, sense retaule, just amb el sacrari, y posat a l'embocada del chor, y, part demunt, l'arch de triunf. El chor fa un dau. A una banda hi ha una pintura del sigle XV, molt grossa, de la Mare de Deu y sants; y el cadirat, modest, seguex dins l'ábside, pintada al fresch, am finestrals de vidres blanchs. —Els pilars divisoris dels trasts majors son quadrats, am columnes adossades, que pujen a sostenir els archs torals y formers. A n-el presbiteri aquests pilars atravessen la volta de la cripta fins a n-el trispol

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'aquesta. Aquest espay superior (presbiteri, chor y ábside) era l'església dels monjos, y allá ont acaba, cap a les naus, fa una baranda de columnetes romániques, am set sants demunt. Per les parets hi ha bocins de pintures al fresch, antigues. La trona es molt gran, vuytavada, demunt vuyt columnes, y hi pujen p'el mitx amb un'escala de caragol. La font de batisme es també grossíssima, vuytavada (cada cayre té més d'un [314] metre), y també son ben afavorides les piques d'aygo beneyta, posades dalt un capitell romá, capgirat. Hi ha, fent joch am la font de batisme, una bacina colossal de pòrfit, d'uns quatre metres de diámetre. Diuen que servia per ablucions. —La cripta fa nou naus, estretes, de sis trasts, voltes d'aresta y columnes cilíndriques de capitells historiats, tots diferents. S'allarga la cripta per devall el chor y ábside, y hi ha el sepulcre de Sant Zenó, un grandiós sarcofach de pedra viva am baxos relleus, voltat d'una rexa de ferro que fa uns quadrifolis enganxats, del sigle XV. —Les portes del portal major son de bronzo, plenes de baxos relleus, molt primitius, de l'Antich y Nou Testament. La fatxada es també ben interessant. El portal té les rebranques y l'arquivolta molt obratjades y dalt la llinda, a n-el timpá, baxos relleus del St. Titular. Enquadra tot axò un'arcada molt sortida que aguanten dues columnes, demunt un lleò cada una. Corona l'arcada un capser, ple de baxos relleus de sants, y part demunt s'obri una claraboya rodona de roda de Santa Catalina. A cada banda del portal fa dues faxes de baxos relleus de l'Antich y Nou Testament. El campanar, quadrat, esta tot sol, ben alt, llis fins a la cuculla, aont fa dos daus molt curts am finestralets bessons.

El cotxer me diu qu' hauríem de veure l'esglèsia de St. Bernadí, *che porta palio da vedere*. Si es una cosa tan grossa, endevant!, dich jo. Mos hi aturam, qu'es ben aprop, y resulta un gran claustre o atri, modest, y a un recó l'esglèsia, barroca, de dues naus. Hi ha moltes de pintures per les parets y capelles, de bons mestres, un d'ells Fra Moroni, dels sigles XV y XVI, que era tot un artista. Un frare de Sant Francesc (n'hi ha aquí una petita Comunitat) m'ho mostra tot, humil y agradabilíssim. A la trona

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'aquesta esglèsia hi predicá, diuen, el Titular, el famós Sant Bernadí de Sena.

Llavò li ocorre a n-el cotxer qu'hem d'arribar a la porta monumental *Porta-Palio*, de l'arquitecte d'assí, *Sanmicheli* (n. 1484, † 1559). Hi anam, es grega-romana, majestuosa. Tornam a la plassa de *Víctor Manuel*. Don a n-el cotxer les dues lires del contracte, y me surt que n'hi he de donar quatre perque som anats a Sant Bernadí y a n-aquella porta. Li contest que m'ho havia d'haver dit que, per anar allá, hi havia tal aument. Ell crida que li he de donar les quatre; li entrech les dues, y el dex en banda, y m'en vatx a contemplar el monument de Víctor Manuel y els importants casals del *Municipio*, *Gran Guardia Vecchia*, y sobre tot l'amfiteatre romá, del sigle III, de 153 metres de diametre per llarch y 122 per curt, y de 32 d'alt. La graonada dels espectadors es de 43 graons; hi cabien 20.000 persones. A n-el sigle [315] XVI restauraren els graons; els defores, axò es, la fatxada que feya primitivament, de tres sostres d'arcades, ha desaparegut casi del tot. —Es una cosa imponent[,] aquest edifici, y un testimoni de la grandesa del poble romá.

Prench cap a l'estació, y agaf el tren de Pàdua, aont arribam fosca negra, y prench redòs a una fonda.

Octubre. DIA 19

Pàdua. —Monuments de Garibaldi y Cavour. —Pallazzo della Ragione. —L'Universidat. —Sant Francesc. —Basílica de Sant Antoni. —*Escola* de Sant Antoni. —*Museo Civico*. —La Seu. —Cap a Venècia. —Arribada. —Aspecte general de la Ciutat. —Sant Marc y el *Palau dels Duxs*

M'axech dematinet, enllestesch feynes precises, y devers les set icap a còrrer la ciutat! Lo primer que vetx, com som dins la plassa de Garibaldi, es el monument dedicat a n-aquest cap-pare de l'Unitat Italiana. Es lo que's troba a totes les ciutats una mica importants d'Itàlia.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pàdua es una ciutat de 48.950 habitants. Li donen molt de carácter els pòrtichs que hi ha a molts de carrers. Els empedregats dels carrers están com-se-vulla, y son més bruts que nets. ¡Quines trenques de les ciutats alemanyes!

Pas per la plassa de Cavour, l'altre cap-pare de l'Unitat Italiana, amb un monument a n-el metex; vetx el palau del Municipi, del sigle XVI, ben pintoresch y el gran *Salone* o *Palazzo della Ragione* (Tribunal), dels sigles XII y XIII, aont hi ha una grandiosa sala de festes, de 83 metres de llarch per 28 d'ample y 24 d'alt, de paladar de fusta entexinat, am figures colossals egípcies, y unes trescentes pintures alegòriques al fresch per les parets. Es d'un efecte brillantíssim.

Vetx després l'Universitat, fundada l'any 1222. L'edifici actual es del Renaxement, interessant p'els centenars y centenars d'escuts d'armes dels que's doctoraven aquí, que tots hi dexaven esculpit o pintat llur escut. Les parets y voltes del claustre (galeria inferior y superior) y l'*Aula Magna* o *Sala d'actes* en son plens. Me diu el porter que hi concorren uns mil cinchcents estudiants.

Mirant el pla del Baedeker, repar una esglèsia de Sant Llorenç just aquí devora. —Vejemla!, dich jo. Mir y mir y no l'afin; demán a un homo aont es l'esglèsia de Sant Llorenç. —Més avall!, me diu; y m'acompanya de d'allá. Mos feym enfora, de l'Universidat. A mi no m'agrada allò. Li demán si está segur d'anar bé; me diu que sí. Trobam un capellá; li deman d'aquesta esglèsia, y mos [316] diu que fa més de trenta anys que la tomaren. Aquell queda boca badada, y jo'l dex en porret, y amb aquell capellá entr dins Sant Francesc, l'antich convent franciscá que hi havia aquí; una esglèsia antiga, desfigurada p'el barroquisme, de tres naus de dos trasts bipartits per columnes, capelles poch fondes, creuer de caps plans amb altar y gran retaule barroch, y el presbiteri y chor de tres trasts y ábside, tot axò més bax de volta y més estret. L'arch de triunf está pintat al fresch. Els retaules de les capelles son barrochs, poch interessants. El claustre, a n-el costat de mitx-jorn(,) es molt llis; per les parets, amunt, hi ha pintures al fresch, prou bones.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Seguesch endevant, y surt a la gran plassa aont s'alsa l'església magnífica de Sant Antoni de Pàdua, dit aquí *il santo* per antonomásia. Es una mescla de románich, ogival y grech-romá, de tres naus, de dos trasts bipartits am columnes, creuer y nau absidal. Els pilars divisoris de les naus son quadrats, gruxadíssims, amb sepulcres y altars adossats. —La volta de les naus menors es d'aresta. La de la nau major, creuer y cap de la creu son grans cúpules: a la nau major n'hi ha quatre, y una a cada bras del creuer. La nau menor sur fa dues capelles, molt eszornades. El bras sur del creuer fa la capella de Sant Feliu mártir, axò es, un'espècie de pòrtich de volta ogival, que hi entren per tres arcades, tot policromat, y l'altar del mártir, ben interessant; demunt aquesta capella fa una tribuna de tota l'amplária del creuer. A l'altre bras del creuer hi ha la capella de Sant Antoni, de la metexa forma, de volta de recó de claustre y cinch arcades, tota forrada de marbres am baxos relleus de miracles del Sant, y la volta cuberta d'ornamentació daurada. El cos del sant está dins l'altar, de marbre, maravellós d'obratge, y hi pujen per una partida de graons. Dalt l'altar hi ha una grada magnífica, y, demunt, una estátua de Sant Antoni al mitx d'altres dos sants. Hi ha uns canelobres de plata, maravellosos de factura. Se veu la gran devoció que té Sant Antoni: tot es gent agenollada, y que van a tocar el sepulcre, y hi fan pregáries ben vives. El cap de la creu fa tot d'una un trast, am cúpula sense tambor, es l'espay del presbiteri; y hi ha l'altar, ple de baxos relleus de bronzo, representants'hi ángels y sants; y demunt hi ha'l retaule, de marbre, bax, quadrangular, am tres baxos relleus de bronzo, y, part-demunt, un Sant Crist, la Mare de Deu, Sant Antoni, Sant Francesc y dos sants mès. Derrera axò vé l'ábside amb el chor, de cadirat modest. Totes les parets, columnes y voltes han d'esser policromades. Ara les arreglen. Será una cosa preciosa, com se coletgex de les voltes, que ja están llestes. L'ábside es d'onze cares. La [317] tanca del chor y del presbiteri es de marbres am baxos relleus de bronzo. A la nau absidal hi ha nou capelles; algunes enllestides, tot policromades, precioses. Per defora aquesta església es molt llisa, tota de toes. La fatxada fa dos sostres. A n-el primer hi ha el

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

portal major y dos laterals molt menuts, tots tres dins una gran arcada en gradaciò de quatre arquivoltes, y entre y entre d'aquestes arcades, n'hi ha altres dues, lo metex, amb un finestralet prim y alt. El portal major es en gradació, de quatre arquivoltes aboxellades, amb una pintura al fresch a n-el timpá, y part demunt les arquivoltes fa una capelleta y la figura del Sant. Demunt aquexes cinch grans arcades corre una galeria d'arquets, mol gentil, y se'n puja la paret per amunt, acabant en capser, acusant el rost de les teulades.

Els brassos del creuer y l'ábside son molt adornats, y hi ha dos campanars molt gentils.

A n-el costat sur de l'esglèsia hi ha fins a tres claustres ogivals, am sepulcres, y una *Biblioteca Antoniana*, y llavò l'*Escola de Sant Antoni*, una sala tota plena de pintures al fresch de miracles de Sant Antoni, de grans pintors; n'hi ha del Tiziano. S'es acostat un homo, com jo'm mirava l'esglèsia, y me diu si vull veure l'*Escola* aquella; li dich que sí, hi anam, un altre homo obri; veyem aquells freschs, demán a n-el porter que val, me diu que lo que jo voldré, li don 10 cèntims, y me surt qu'es massa poch; n'hi don altres 10 y calla. Llavò l'altre'm diu qu'ell també ha de cobrar com a guia; li don 10 cèntims, s'enfada, y jo'l dex en banda, dientli: —¿Qui l'ha cercat a vostè per guia? Si no vol axò, que hu tir. Se'n ha guardat com de caure[,] de tirarho. D'endemeses d'aquestes, no me n'han feta cap a Alemanya, Àustria y Suïssa, axò donant les metexes gratificacions per servicis consemblants.

Surt d'assí y m'en entr a n-el *Museo Civico*, just allá devora, en part dins un altre claustre monacal. Hi ha un aplech de pintures del sigle XV y primeria del XVI, ben notables; hi ha obres del Tiziano. El contingent principal es el de l'*Escola Paduana*, la qual tengué tot[a] una colla de mestres de bon-de-veres. A la sala IX hi ha un gran tapís y pintures del XVI y XVII, entre altres, una *Mare de Deu*, de Romanino, de primera. Hi ha una sala d'estàtues de marbre y pintura moderna, y sales de monedes italianes, manuscrits y còdichs miniaturats y il·lustrats magníficament, incunables, gravats, cubertes de llibres, mobles antichs, figuretes de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

bronzo romanes, robes, randes, brodats, majòlica italiana, objectes de test, dibuxos antichs. Abax hi ha tot un claustre d'arqueologia: inscripcions sepulcrals, ámfores, trossos d'estátua, ca[318]pitells, columnes, baxos-relleus, trobat tot dins la regió de Pàdua. Hi ha tot un corredor d'objectes mitj-evals, de pedra.

Surt d'assí, y pech a la Seu, greco-romana, de tres naus, dos creuers y dues cúpules. Entrant pel portal major, venen dos trasts, llavò'l primer creuer, després altres dos trasts y el segón creuer, y finalment el presbiteri, de dos trasts am l'altar major, sense retaule, devall un dosser a l'ayre, y llavò l'ábside, aont hi ha'l chor, de cadirat modest. Els brassos del segón creuer acaben en forma absidal y tenen demunt graons un altar sense retaule, devall dosser a l'ayre. A n-els caps del primer creuer hi ha unes capelles quadrades am volta de mitja taronja; les naus laterals tenen el metex sistema de voltes, y la major fa volta de punt am llunets. L'interior es tot blanch fora les pilastres y gornisa, de color d'arena. —La fatxada es despullada; te'l revestiment de marbres, comensat. Hi ha tres portals.

Surtint de la Seu, vetx un'escola nova molt gran, de sistema alemany, y me'n vatx desparat a la fonda. Pech un roech; putx a n-el cotxe, que'm du a l'estació, y prench el tren de les onze y mitja cap a Venècia per dins unes planes plenes d'arbres.

Ben aviat som a l'estació de *Mestre*, y aquí el tren enfila'l pont llarguíssim, de 4 kilometres, qu'unex Venècia amb el Continent. Ja's sap que Venècia está dins mar. No'm pensava jo que fos tan endins. Es una mar tranquila, de poch fons. A la fi s'atura'l tren, devallam, sortim de l'estació. Som a Venècia, la ciutat famosa, tan idealitzada dels poetes, que hi ha tanta de gent que la voldria veure, figurantla-se com el *non plus ultra*.

Ja's sap qu'es fundá a n-el sigle v per fogir de les invasions dels barbres, y que va anar crexent y crexent, y, amb lo comerç que s'hi creá, arribá a formar una república que's va estendre a terra ferma dins Itàlia, adquirí una partida de possessions a n-el litoral adriátich y mediterrani, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fou un dels Estats poderosos d'Europa per la seua marina y els cabals dels seus Patricis. Se va fundar no tota dins l'aygo, sino demunt illots, dins unes llacunes que fan totes plegades un' estensió de 40 kilòmetres de llarch per 15 d'ample. Les 15.000 cases y palaus, fundats demunt aquells illots y estacades dins mar, formen un redol de 10 kilometres de circuit; l'atrevessa de cap a cap, fent esses, el gran Canal; y llavò n'hi ha uns cent cinquanta d'estrets que s'afiquen per tot, y hi van les gòndoles y altres barques. Demunt aquests canals s'estenen 378 ponts per donar pas a n-els carrers y carrerons de la ciutat, qu'unexen les 117 illes que la constituexen. Hi ha 148.471 ánimes, una quart part, pobres. El comerç hi ha feta una revivalla aquests derrers anys. Es capital de provincia, plassa [319] de guerra, y hi ha un arquebisbe amb el títol de Patriarca. Les indústries que li donen més nom son la del mosaych y del crestall.

No venia a Venècia am cap prevenció en contra, sino al contrari amb una gran ilusió que m'hi havia d'entusiasmar. —Sortint de l'estació me trop devant el *Gran Canal*; entr dins un vaporet, que fa de tranvia, per anar a prendre fonda devora Sant Marc. Efectivament, resulta encantador el canal, tan ample, amb cases y palaus a cada banda y aquells carrers y plassetes que hi desemboquen, y els canals petits, per ont la mar seguex en possessió de tota la ciutat. Partim de d'allá, fent estacions a cada banda del canal per prendre y dexar gent, fins que destriam les cúpules de Sant Marc y arribam a n-els *jardins reyals*, punt de desembarch. M'envesten un axam de bastaxos (fachini) per prendre'm les maletes. Me son tan antipátics, que no vuy que les me toquen. La fonda ont vuy anar es derrera Sant Marc. A la fi cedesch les maletes a un jove molt atent, y atravessant uns quants carrerons, sortim a l'admirable, pomposa, magnífica plassa de Sant Marc. La vista se clava tot d'una demunt l'escelsa basílica; però no'm puch aturar, perque lo primer es trobar la fonda y tallar aquest cap enutjós. En trobam una; una *pensió* (una familia que té estatges y les lloga). Me sembla bona gent. Din, y me'n vatx a Sant Marc, y me mir la plassa primer, y després la fatxada ben arreu, y entr a l'atri y m'hi embadelesch, y penetr dins la basílica. Canten vespres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

solemnes; es una cosa estupenda trobarse dins aquella meravella d'arcades, voltes y cúpules, tot mosaych, tot estols de sants volant dins un cel d'or, y ungint y embaumant tot allò les efusions de la música gregoriana y les onades d'armonia de l'orgue. Embabayat, mirant el conjunt y cada una de les parts, de dret, d'assegut, pujant a les galeries, trescantles totes, tornant devallar, repetint la visita a tots els recons, de cap a cap y de banda a banda, com m'en som temut tancaven, y m'han hagut de dir que calia sortir. Creya que no més eren les tres, son estades les cinch. He seguit una bona estona encara devant la fatxada mirantla-me ben arreu; he donada un'ullada a n-el *Palau dels Duxs*, tot veynat, y me som retirat a la fonda perque he trobat que la impressió rebuda me bastava per avuy. [320]

Octubre. Dia 20

Per dins el Gran Canal en góndola. —Santa Maria *della Salute*. —Feyna en diumenge. —Fábrica de mosaych. —*Rio de S. Paolo e S. Giovanni*. —Efecte de magre y ruí dels *canals* estrets. Museu Cívich. Acadèmia de Belles Arts. —Sant Marc. —El Palau dels Duxs. —S. Giorgio Maggiore. —Cap a Bolonya

M'axech dematinet, a les set dich missa a Sant Marc, y a les nou me pos en campanya. Pas per devant Sant Marc, através la *Piazzetta* entre'ls palau dels Duxs y el de la *Biblioteca vella*, prench una góndola a conte meu a lira per hora, y ja som partits per dins el *Gran Canal*. El gondoler conversa p'els colzos donantme fites netes de tots els palaus que trobam a cada banda. En esser la casa un poch gran, ja li diuen *palazzo*. —Dins un parell de minuts som devant Santa Maria *della Salute* a l'altra vorera del canal. Salt a terra y vetx aquexa esglèsia, del sigle XVII, grega-romana, vuytavada, amb una cúpula, una nau poligonal inferior y un creuer a n-el fondo, els brassos del qual acaben en un ábside; y el cap de la creu l'ocupa el chor, derrera l'altar, qu'umpl el trast central del creuer.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Per tot grans pilastres y gornises pomposes, am finestrals mitx-rodons de vidres blanchs y totes les parets blanques. Resulta un conjunt majestuós. Com hi som entrat, s'hi feya un matrimoni: *ella* estava agenollada al mitx de dos homos (devien esser *ell* y son pare), y tres o quatre bancalades de gent enllestida qu'es miraven la feta.

Surt depressa de l'esglèsia, contemplant una mica els defores d'ella, que son molt pomposos y elegants. M'afich dins la gondola de bell nou y ide d'allá! Y el *gondoler* que no s'atura de dir: *Axò es el palau tal, axò el palau qual*. Som passats per devant el *Palazzo Loredano*; es modest, gens pompós de part-defora, té un jardinet derrera, y una góndola de vapor devant. He demanat si D. Carles hi era, y ha dit el gondoler que creya que sí. Totes les finestres eren tancades. Seguint endevant hem trobades algunes barques carregades de toes, altres de fexos de llenya, altres de sachs plens de no sé que, he reparades un parey de botigues de fuster que hi feyen feyna, y picapedrers a una casa nova que alsaven. He demanat a n-el gondoler si no s'observava'l diumenge per aquí, y ha dit que, com anar a missa, hi van axí metex, però que fan feyna moltíssims, com si fos un dia feyner. Passam per devora una fábrica de mosaych. Me diu el gondoler qu'es una meravella y que tots els viatgers s'hi aturen. Mos hi aturam, y resulta que'ls operaris fan feyna, com si no fos diumenge. M'han mostrada la manera com componen aquelles pedretes per que fassen aquelles figures y aquelles coloraynes tan [321] admirables, y llavò el gran depòsit que tenen de feynes de mosaych hermosíssimes, y de crestall per lo metex. —Torn botar dins la góndola, y dexam el *Gran Canal*, aficantmos dins el *Rio de S. Paolo e S. Giovanni*, axò és, un dels canals estrets, amb cases a cada banda y que moltes d'elles hi tenen la sortida. Es una cosa estranya. Sembla qu'anam per dins una síquia; cada instant passam per devall ponterrons. Es interessant per lo estrany, pero jo no m'hi sé entusiasmar.

Un canal de trenta o coranta o més metres am cases grans y monumentals a cada banda y que l'aygo's ballugui, me resulta poètich; una síquia estreta, plena d'aygo inmòvil, sense més voreres qu'unes

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

parets prosayques, que tapen la vista y peguen a n-els ulls am lo rònech de llur construcció, me resulta d'un prosaisme y d'una funestat fora mida. A la fi tornam entrar dins el *Gran Canal*, y desembarch a n-el mollet del *Museu Cívich*.

Aquest Museu abrassa diferents col·leccions científiques de la Ciutat. Dins el pati que fa, s'hi veuen fragments arquitectònichs, un ensatx de museu etnogràfich, molt rudimentari; y a n-el primer pis una biblioteca. A n-el segòn pis hi ha la part principal de les col·leccions artístiques: armes y banderes, pintures de l'*Escola Veneciana* y dels Països Baixos, y hi ha bona *roba* ferm; la col·lecció d'armes *Marosini*, bronzos petits del Renaxement y monedes, trajos venecians antichs, però sense figurí dedins, y robes precioses, escultures del Renaxement; porcellanes, vidres, majòliques, talla molt fina demunt ivori y fusta, manuscrits am vinyetes y miniatures d'allò bo ferm, y pintura moderna. A n-el pis quart hi ha recordanses de l'escultor Canova, dibuxos de má, talla de fust y gravats. Resulta un museu interessant.

Me torn embarcar, passam de bell nou el *Rio S. Paolo e S. Giovanni*, y icap a l'*Acadèmia de Belles Arts*! que está a n-el *Gran Canal*. Hi som un poch abans de les onze, y don les dues lires que pertocaven a n-el gondoler, y me surt aquest qu'han d'esser tres perque passen les dues hores. Jo li contest que no arriben, mostrantli 'l rellotge. Salt a terra y el dex cridant. Se veu que'ls gondolers son tan carronyes com els cotxers o una mica més. Hi ha que posar els peus plans per tractar amb ells.

L'Acadèmia de Belles Arts está dins l'edifici de l'antiga *Germandat de Santa Maria de la Caritat*, y hi ha una galeria de pintures de primera. A la sala I: hi ha les obres dels Mestres primitius, de l'*Escola Veneciana*, del sigle XIV y primera mitat del XV. A la sala II: hi ha la celebèrrima *Assunció de Maria a los cels* de Tiziano y altres obres de Conegliano, Veronese, Bellini, Bassati, Tintoretto. Sala III: un Sant Bartomeu de Ribera y un'altr'obra de [322] Garrofalo. —Sala IV: dibuxos de Caliari, Tintoretto y Rafael. —Sala V: diferents pintors venecians. —Sala VI: un Sant Crist de Van Dyck. —Sala VII: altres pintors venecians. —Sala VIII: obres dels

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Països Baixos, molt bones, com ho solen esser les d'aquella escola. —Sala IX: tota de Pau *Veronese*, qu'era un pintor gros ferm. —Sala X: altres obres de pintors venecians, qualcuna del Tiziano. L'anomenada *Loggia Palladiana* conté algunes escultures y retrats dels Països Baixos. —Sales XI-XIV: altres obres de *l'Escola Veneciana*. —Sala XV: tot obres de Gentile Bellini y una de Carpaccio. —Sala XVI: tot obres d'aquest metex Carpaccio. Sala XVII: obres de la derreria del sigle XV. —Sala XVIII: tot obres de Giovanni Bellini. —Sala XX: dues obres del Tiziano, una d'elles es la notabilíssim *Presentació de Maria a n-el Temple*, y un'altre de Vivarini y Alemanno, *la Mare de Deu amb ángels y quatre sants Pares*, obra caporal de la vella *Escola de Venècia*. Es interessantíssima aquexa galeria de pintures per esser casi tot obres d'aquexa *Escola*.

Per un pont que hi ha aquí devora, pas a l'altra banda del *Canal*, y tresch una mica per l'interior de la ciutat. Els carrers en general son estrets y fa qualque plasseta, tots prou ben empedregats, perque no hi passa més que gent. No hi ha carros ni cotxos a Venècia ni animals de quatre potes. Resulta una ciutat silenciosa; no hi senten l'estabó que a totes les altres de la seua grandária. Les cases no tenen res de particular; en general son prosayques, sense cap carácter monumental. En les esglèsies reyna el barroquisme casi per tot; només queden els campanars de l'època románica y ogival; y n'hi ha de molt gentils. D'esglèsies y capelles[,] en trobau a cada passa. —Desde'l pont de devora l'*Acadèmia* fins a Sant Marc n'he trobades un enfilall: Sant Vidal, Sant Esteve, Sant Maurici, que té 'l campanar inclinat, Santa Maria *Zobenigo*, y Sant Moisès: un'esglèsia quadrada amb volta de racó de claustre, am llunets, ábside y absidioles a n-el cap y arcades fondes a cada banda, amb altars y retaules. A l'ábside hi ha un grandiós bax relleu del Sinaí. La fatxada es esplèndida, majestuosíssima, de lo millor qu'he vist d'aquest estil. El campanar es románich, lo qual demostra qu'axò primer era un' esglèsia románica. A forsa d'atravessar carrers y carreranchs y pontarrons, arrip a la plassa de Sant Marc y no m'atur fins a n-el *Palau dels Duxs*. Está aferrat amb Sant Marc. Diuen que'l feren p'els Ducs l'any 814. Després

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dels fochs de 976 y 1105, el referen, y mes tart hi afegiren una partida de coses. — Forma dues grans ales perpendiculars a Sant Marc, unides per un'altra a la banda del *Canal* y Sant Marc tanca a l'altre cap. L'entrada principal es devora la Basílica, y es una portalada ogival de tercera època, preciosíssi[323]ma. — La fatxada de la *Piazzetta* y la del *Molo* fan dues galeries o pòrtichs, un inferior y l'altre superior, ogivals, gentilíssims, sobre tot les arcades del pòrtich superior; son obra dels sigles XIV y XV. — El grandiós pati interior es dels sigles XV y XVI, y no está acabat. Per pujar a n-el pis principal, hi ha una magnífica escala que desemboca a l'ala del nort. A n-el replá superior trobau dues figures colossals de Neptú y Mart, y llavò un pòrtich llarch am busts d'homos cèlebres venecians, y d'assí pujau a n-el pis principal del palau; aont hi ha una partida de sales grandioses aont s'arretglaven les coses de l'antiga República, decorades totes amb una suntuositat y magnificència que superen les dels palaus reyals que jo he vists. Casi totes aquestes grans sales son plenes, les parets y els paladars, de pintures de Tiziano, Veronese, Tintoretto, Palma y altres; y aquestes pintures van enquadrades per marchs y entexinats esplèndits, d'estupenda trassa y factura esquisidíssima, tot daurat. Son famoses les sales *Atrio Quadrato*, *delle Quatro Porte*, *Anticollegio*, *Collegio*, *Senato*, que té la capella just devora (ben de veure també), *Consiglio dei Dieci*, *della Bussola*, *Sala dei Capi*. Passau després a l'ala de la banda del *Canal*, la grandiosa, l'estupenda *Sala del Maggior Consiglio,* de 54 metres de llarch per 25 d'ample y 15 d'alt. L'entexinat d'aquesta sala crech qu'es el més notable del mon dins l'estil renaxement y barroch; tot son pintures alegòriques de l'história veneciana, estupendament enquadrades per l'entexinat daurat. Corre per les quatre parets a l'altura del paladar una zona de retrats de 76 Duxs, y més avall hi ha vint y una teles de la història de Venècia, y llavò hi ha la famosíssima tela del Veronese que representa el Paradís, la més gran del mon. Les figures son casi de tamany natural, y n'hi deu haver trecentes o més. —D'aquexa sala passen a l'altra de l'ala de la *Piazzetta*, per l'estil de la que acabam de descriure, en grandária y suntuositat, anomenada *Dello Scrutinio*, aont hi

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ha els retrats dels 39 derrers *Duxs*. —Devall aquestes sales hi ha la part baxa del palau, aont habitaven propiament els *Duxs* y qu'ara es *Museu Arqueològich*, ben notable. Hi ha balquena d'estátues y altres escultures de marbre, gregues y romanes, procedents de les exides y espedicions guerreres dels venecians durant l'edat-mitja, qu'es veu qu'eren afectats de fer casa santa d'axò per embellir llur ciutat. Hi ha ademés: *a*) la célebre carta del mon, de navegar, de Fra Mauro (1457-59); *b*) una col·lecció de bronzos del Renaxement; *c*) algunes estátues gregues, anteriors a l'era cristiana. —Devall aquexes cambres, hi ha les antigues presons de la República, sense gens de claror del dia y que hi havia de fer un estar horrible. Part-demunt les grans sales qu'hem descrites, se troben [324] les altres famoses presons, anomenades *Piombi*, axò es, els porxos devall les teulades, que son de plom. —Dins el pati hi ha dos grandiosos colls de pou, de bronzo, d'estil Renaxement, molt notables.

Amb axò s'es fet hora d'anar a dinar, y me'n hi som anat a un restaurant d'allá devora, y després a veure Sant Marc per dedicarhi tot el cap vespre.

Lo primer de tot, queda un meravellat com se troba dins la plassa de Sant Marc amb l'escelsa basílica devant y voltat de les tres ales esplèndides de la plassa magnífica, de 175 metres de llarch y 82 d'ample a un cap y 56 a l'altre, forrat el trispol de marbre y rodada dels grandiosos edificis *Procuratie Vecchie*, *Procuratie Nuova* y *Nuova Fabrica*, tots de cap a cap amb un pòrtich a bax y els pisos tot ordes de columnes amb llurs respectius entaulaments. Aquesta plassa es el centre de la vida de Venècia. Sempre hi ha grans estols de gent y uns esbarts grossos de coloms, que tresquen d'assí y d'allá, y la gent los dona menjar y los agafen y afalaguen, però les tornen amollar; negú se'n du cap. Dins aquesta plassa, devora Sant Marc, hi havia el famós *Campanile*, que fa un parell d'anys que va caure y ara el tornen fer just com era abans.

Ficsemmos en la Basílica, dedicada a Sant Marc, patró de la ciutat, els ossos del qual dugueren d'Alexandria els venecians l'any 829, y li comensaren aquesta esglèsia, que, després del foch de la ciutat de l'any

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

976, la referen, y a mitjàn sigle XI li donaren el carácter bizantinench qu'ara té, y a n-el XV li feren la fatxada actual. Fa un atri y una creu grega, y els quatre brassos de la creu cada un fa un'altra creu, y per via d'unes arcades baxes a n-els brassos resulten unes naus laterals, a n-el cos de l'esglèsia y a n-el creuer, que no afecten a les voltes. Els brassos de les creus van cuberts per volta de pont de mitx punt, y, com son curts, fan l'afecte d'arcades molt amples. Cada bras de la creu grossa té una cúpula y a l'encreuament n'hi ha un altre, y a n-els cornalons del quadrat de la cúpula central y de la del bras que té el portal major, hi ha cúpules petites, sis entre totes, que corresponen a les naus menors. El cap de la creu, corresponent a n-el chor, a n-els brassos laterals de la creu petita que fa com els altres, no hi té arcades am columnes com les altres creus petites, sino que un mur tapia la mitat del bras més acostada a l'ábside y a l'altra mitat hi ha un'arcada. A n-els recons que resulten derrera aquells murs hi ha unes absidioles y, demunt, les tribunes de l'orgue y cantadors. Abside y absidioles a la part cilíndrica tenen una zona de capelletes enfondides dins el mur, y tenen l'al[325]tar aillat, a l'embocada, amb una mica de retaule. El chor ocupa el cap de la creu grossa, y está separat de l'espay del[s] feels per la *trabs*, sostenguda am pilastres y dedalt un Sant Crist, la Mare de Deu, Sant Marc y els dotze Apóstols. A n-el cadirat hi ha baxos relleus, de bronzo, de la vida de Sant Marc y dels altres Evangelistes. Devall les arcades dels brassos del creuer gros, a la banda de l'ábside hi ha altars adossats a la paret, devall templets quadrats. L'altar major, a l'embocada de l'ábside, está també devall un templet quadrat, de marbre vert. L'altar es la célebre *Pala d'Oro*, un antipendi de planxes de plata y d'or, plenes d'esmelts y pedres precioses, enllestit a Constantinoble l'any 1105, refet a n-el sigle XIV. Es una meravella. Devall l'altar reposen els ossos de Sant Marc. Derrera aquex altar n'hi ha un altre d'alabastre, que també es una preciosidat. El trispol de tota l'esglèsia es de mosaych, en part del sigle XV y en part modern; el vell es mal pla; fa unes gregues y uns brancatges y rol·los y trenats, molt de veure. Totes les columnes son monolits de marbre y forrades de marbre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

totes les parets. Demunt les arcades inferiors dels brassos de les creus petites, que dividexen l'espay en tres naus y que no més arriben a l'altura del partiment de les voltes de la creu grossa, axò es, les voltes superiors, hi ha uns passadissos am barandes, que permeten recòrrer tota l'esglèsia per amunt, y veure de aprop les voltes y cúpules. Donchs bé, del partiment de les arcades inferiors y de les superiors en amunt, totes les parets, voltes y cúpules de la Basílica es de mosaych, tot passatges de l'Antich y Nou Testament, vida de l'Esglèsia y dels sants y tot demunt camp d'or. Es una cosa estupenda y qu'esglaya relligiosament veure aquella inmensidat de sants demunt un cel d'or, solemnes, augusts, imponents. Hi ha que convenir que la pintura de mosaych es la reyna de les pintures, y, per cubrir grans espays de paret, suprema. Tota l'altra pintura resulta petita y pobre. Un s'hi pot passar una setmana y un més, estudiant aquests mosaychs de Sant Marc. —Té la Basílica quatre portals; tres adevant, a l'atri, y un a n-el bras dret del creuer, que surt dins un corredor ben ample que hi ha a n-el costat de la Basílica y que confluex a l'atri; y a l'altre costat n'hi ha un d'igual de corredor, que també confluex a l'atri y qu'es el Batisteri, y fa, com el corredor del portal, tres trasts amb una cupuleta a cada trast y altres tantes de absidioles a la banda de defora; y l'atri en fa altres quatre de cupuletes a n-els cinch trasts de que's compòn. El trast central es foradat adalt y comunica amb la tribuna que hi ha demunt el portal y que desemboca dins la Basílica. Aquests tres portals son en gradació, y tenen a les rebranques dos sostres de columnes; [326] les portes son de bronzo am baxos relleus. Donchs bé, totes les arcades, voltes, cúpules y copinyes de les absidioles de l'atri, baptisteri y l'altre corredor lateral son també de mosaych, tot figures de sants demunt camp d'or.

La fatxada fa dos sostres: el de bax presenta cinch portalades en forma d'absidioles y dos sostres de columnes a les rebranques, y aquests dos ordes de columnes seguexen a n-els entrepanys d'arcada a arcada per sostenir les arquivoltes esteriors y el regrux corresponent que fa la paret, tot de marbre, y les copinyes de les cinch absidioles son de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

mosaych historiat demunt camp d'or. Demunt tot axò corre una balconada ab baranda y part-demunt s'alsen cinch grans arcades, la del centre es la claraboya de la tribuna de dalt el portal, y les altres están tapiades y revestides de mosaych historiat damunt camp d'or. Aquestes arcades van coronades d'un capser conopial, molt pompós; y entre y entre y a cada estrem de la fatxada s'alsen uns tabernacles am capell piramidal y soplujen un'estátua d'un sant. Els costats de la basílica fins a n-el palau ducal y a l'altra banda fins que s'acaba la plassa dels lleons, fan els metexos dos ordes d'arcades am sostres de columnes, forrat de marbre, pero sense mosaychs. Les cúpules grosses (les petites no son visibles de defora) y els murs que les aguanten son despullats, llisos, mostren les toes, de que's compòn l'edifici. Axó es una mica o un molt inarmònich.

Son devers les quatre quan acap de mirarme Sant Marc, y entr dins el vaporet que va y vé p'el *Gran Canal*, y desembarch a *S. Giorgio Maggiore*, un illot que hi ha devant Sant Marc, aont s'alsa una gran esglèsia, dedicada a Sant Jordi, primer abadia benedictina, que posseia tot l'illot, y l'Estat s'apoderà dels claustres, qu'eren grandiosos, y son un corter, y només dexá a n-els monjos un recò. El metex sistema d'Espanya. Es un gran recurs ocupar les cases d'altri sense pagarne un cèntim. —L'esglèsia actual es greco-romana, de tres naus de tres trasts, creuer de caps redons y cúpula, un altre trast de tres naus y llavó el presbiteri d'un trast, aont hi ha l'altar major, que té per retaule un estol d'ángels qu'aguanten el mon, y demunt el Pare Etern, que té més avall l'Esperit Sant y el Fill Jesús a la Creu. Derrera axò hi ha'l chor de cadirat plateresch, tot d'embutits, preciosíssim.

Entre l'altar y el cadirat hi ha un orgue a cada banda. Tots els retaules son greco-romans. Hi ha un campanar molt alt. Hi som pujat y he vist el conjunt de la ciutat, rodada de mar am tots els illots que la rodetjen. El cementeri es a un d'aquests illots. Hi han de dur els morts per mar. [327]

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Prench un altre vaporet que passa y desembarch a n-el Moll del Palau Ducal, y ¡cap a la fonda! Fas la trosselleta, y després de sopar, agaf les maletes, m'embarch devant el Palau Ducal, y cap a l'estació. Hi arrip devers les vuyt y quart. He de partir a les deu y coranta; present el billet per porer entrar a la *Sala d'espera*, y l'empleyat me diu qu'es massa prest per anar a n-aquella sala. Li manifest la meua estranyesa de que, essent jo un viatger amb lo billet pres, no puga *esperar* dins la *Sala d'espera* el meu tren, y li afegesch que fa quatre mesos que viatx, y a cap estació m'havien aturat d'entrar a la *Sala d'espera*. Me contesta que no s'empatxa de raons, y qu'es *massa prest* per entrar a dita sala. Com jo fris, y no estich per enfadarme, me'n vatx a n-el restaurant, y deman un té per tenir dret a estar allá dins. Me duen el tè, hi estich fins passat les deu. Crit el *camariere* per pagar, li don una lira, y la se posa dins la butxaca, y se'n va sense dir res, y no's torna acostar. Això ja es mesclar poques cerimònies! ¡Vaja quina gent que s'estila devers Itàlia! No seria capaç de viatjarhi un més seguit, avesat com estava a la correcció y a la disciplina que hi ha a Alemanya en totes les coses.

M'afich dins el tren a l'hora convenient, y ¡cap a Bolonya!

Moltes de coses he dexades de veure a Venècia, per no d'importáncia capital. He vist lo de més relleu, lo típich. Algunes esglèsies més seria anat bé veure (¡n'hi ha tantes y tantes!), pero no sè qu'es estat; vist Sant Marc, el Palau Ducal y els Museus, ja hi estava mal a pler, y per això he buydat.

Arrip a Bolonya a les dues de la dematinada, trop una fonda prou bona, y me colch abans de pus raons. Ja era hora.

Octubre. Dia 21

Bolonya. —L'Universidat. —El col·legi de Sant Clement. —N'Alzina i Melis. —Carácter de les construccions. —Palau Comunal. —Sant Petroni. —Sant Jaume. —Sant Martí. —Museu Cívich. —Acadèmia

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de Belles Arts. —Pretxa a n-el Col·legi Espanyol. —St. Domingo. — Sant Esteve (les set esglèsies)

Me despert a les sis, m'axech, enllestesch algunes feynes y devers les set surt a fer la descuberta.

Bolonya es una ciutat famosa dins l'Història, té 128.000 habitants; es la capital de l'Emília; está dins una plana molt gran a bax dels Apenins y no gayre lluny dels rius *Reno*, *Aposa* y *Savena*. Es molt anomenada per la seua Universidat, qu'es diu que la fundá Teodosi l'any 425, y se feu famosa per l'estudi del Dret Romá, que hi introduí Irneri devers l'any 1088 y l'estu[328]di del Dret Canònich, que posá molt amunt Gracià amb la seua famosa compilació canònica *Decretum*. A n-els sigles XII y XIII tenia de tres mil a cinch mil estudiants, y l'any 1262 arribá a tenir-ne 10.000. Aquí fundá el gran cardenal Albornoz el famós col·legi de Sant Clement per estudians espanyols, qu'encara's conserva prou florexent, aont hi ha el meu amich coral, En Joan Alzina i Melis, de Capdepera de Mallorca, que perfecciona els sens estudis de medicina, fets a Barcelona, y qu'es un entusiasta de la nostra Santa Causa. La primera visita es estada per ell. L'he trobat que llavò s'axecava. ¡Quin abrás que mos hem donat y quina conversada més coral hem feta de totes les nostres coses! M'ha mostrat tot el col·legi, qu'es molt gran y espayós, y té un ayre monumental, y s'hi respira un ambient històrich de l'antiga Espanya, tan intens, que un s'hi troba a pler de tot. —El Rector estava ocupat, y ha dit a N'Alzina que'm convidás a dinar de part seua, y que a mitx-dia ja mos veuríem. ¿Que poria fer més que acceptar, agraidíssim?

Sortim am N'Alzina a correr la ciutat; no es gayre malplana; els carrers, si no son amples, tampoch son estrets; están empedregats un poch comsevulla y una mica descuydats, y aniria bé que'ls agrenassen un poch més. Lo qu'es molt còmode y molt característich son els pòrtichs que hi ha a moltíssims de carrers, per ont la gent pot tranzitar a redòs del sol d'estiu y de la pluja d'ivern. Hi ha una partida de palaus dels sigles XVI, XVII y XVIII, si no molt esplèndits, d'ayre monumental, la major part; eren

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

de senyors altre temps molt polents y que feren molt de renou dins la història d'Itàlia, y qu'ara 's troben a n-el quart minvant o anul·lats de tot. Abunda la construcció de toes, que revestien de marbres o axaubaven. En les construccions modernes reyna 'l prosaisme y raquitisme o's limiten a reproduir les formes gentils de les edats passades. El modernisme, l'estil dels novells arquitectes que traballen per donar a l'arquitectura un segell especial, com el tè tota època verament artística, no hi es arribat, a Bolonya ni a casi cap ciutat d'Itàlia de les qu'he vistes.

Som passats per devant el *Palau Comunal*, molt gran, comensat a n-el sigle XIII y refet la derreria del XV, d'estil Renaxement, axí com es avuy. Després entram a la grandiosa esglèsia de Sant Petroni, patrò de la ciutat, mescla d'ogival y de Renexement, de tres naus molt amples de sis trasts y dues capelles a cada trast de les naus menors. Aquestes capelles tenen un finestral, casi totes am vidres de colors, prou avenguts; moltes d'elles tenen pintures y retaules prou bons. Els pilars divisoris de les naus son fexos de quatre pilastres, y la nau major té, en lloch de fi[329]nestrals, una zona de claraboyes. A l'embocada del trast que fa sis, hi ha l'altar major bax d'un baldaquí, sense retaule, y, derrera el chor. A una rafa hi ha un Sant Cristòfol pintat, colossal. La capella de Santa Brígida té un retaule ogival pintat, y a n-els costats una filera de sants pintats al fresch, molt garrits de trassa color. Els defores d'aquesta esglèsia son despullats de tot. La fatxada té'l revestiment de marbres fins part demunt els portals, que n'hi ha tres, y son de molt bona trassa. No més n'hi ha un tros de feta[,] d'esglèsia; hi manca tot el creuer y el chor. ¡Llástima que no l'hajen acabada! Es de toes. Dins aquesta esglèsia el papa Climent VII coroná Emperador d'Alemanya Carles V l'any 1530.

Sortim d'assí y pegam a la Seu, greco-romana, de tres naus de quatre trasts (un gros y un petit), sense capelles; altars y retaules, adossats a les parets. Els pilars divisoris son gruxadíssims. Les voltes son de pont amb llunets, y a n-els trasts estrets de les naus laterals fa unes tribunes superiors, y devall hi ha una volta de mitja taronja. El chor fa un trast més estret am volta d'aresta de mitx punt am columnes a n-els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

cornalons, tot pintat y daurat y les voltes historiades. A l'ábside hi ha grans finestres rectangulars am vidres blanchs, y la copinya pintada a l'oli, representant el Bon Jesús, que entrega a Sant Pere les claus del cel en mitx dels altres Apòstols. —El campanar es románich, molt alt, llis, fins amunt de tot, que fa dos daus curts am finestralets.

Seguim endevant la descuberta, y trobam l'esglèsia de Sant Jaume, de fatxada románica deliciosa, el portal en gradació de cinch arquivoltes y capser, y columnes a les rebranques; la de la forana té per base un lleó. L'interior fa tres trasts am tres capelletes a cada trast. Les voltes son d'aresta am les arestes escafades. Fa un creuer y cúpula sensa finestrals. L'altar major no té retaule, y derrera hi ha'l chor, y un retaule barroch a'n-el fondo. Fa una nau absidal am capelles, dues d'elles molt interessants: la dels *Bentivoglio* y la de Santa Cecília, totes pintades al fresch dels pintors d'assí, Francia y Costa, del sigle XVI; son unes pintures bones ferm.

Seguint endevant, hem vista també l'esglèsia de Sant Martí, de fatxada románica, portal en gradació, de quatre arcades coronades d'un capser. A n-el timpá un mosaych de Sant Martí dalt camp d'or. Dedins es ogival l'esglèsia, de tres naus de sis trasts, am claraboyes a la nau major y algunes capelles a les naus menors. La trona es barroca, molt pomposa. L'altar major está a l'embocada de l'ábside, y derrera hi ha 'l chor, y a n-el fondo un retaule greco-romá. A n-el cap de les naus menors hi ha absidioles amb altars y retaules. [330]

Passam uns quants carrers y trobam l'antich palau Galvani, aont veym el *Museu Cívich*. A n-els baxos hi ha un aplech d'inscripcions romanes y mitj-evals, recordançes de les guerres de Napoleó y de l'Unidat Italiana y obres de test (terra-cotta) dels sigles XIV-XVI. A n-el pis superior hi ha onze sales d'antiguedats prehistòriques, egípcies, gregues, romanes, etrusques, úmbriques, cèltiques. Després hi ha un museu mitj-eval y modern, de sis sales, aont hi ha armes, majòlica, vidres, esmelts, ivoris escultures dels sigles XVI-XIX, medalles del Renaxement, escultures

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del sigles XIII-XV, tombes de professors de l'Universidat, llibres dels gremis.

Devora aquest *Museu* hi ha l'*Archigimnasio Antico*, el vell edifici de l'Universitat, y més envant hem vist el *Palazzo Poggi*, aont está instalada avuy aquexa celebèrrima institució d'ensenyansa. Entram després a l'antiga casa dels Jesuites, avuy *Acadèmia de Belles Arts*, amb una *Galeria de Pintures*. —Hi ha tot d'una un corredor amb obres de mestres bolonyesos, de la segona mitat del sigle XVII y del XVIII. Vé llavò tota una sala d'obres de Guido Reni y alguns dexebles seus; y després la sala de l'altre bolonyès, Carracci, aont també n'hi ha d'altres pintors. També hi ha les sales de Rafael y del Francia, amb obres del Dominichino, Vasari, Costa, Viti y altres, tots bolonyesos, y axò es lo que fa interessant ferm aquexa *Galeria*. Hi he vista un' obra del Perugino, el mestre de Rafael; trop que s'assemblen molt del sistema de pintar, de l'ayre y colorit de les figures.

Amb axó s'es acostat el mitx-dia; y mos ne som anats a n-el Col·legi de Sant Clement a dinar. M'han rebut el Sr. Rector y demés col·legials, sis entre tots, amabilíssimament, y hem conversat per llarch de les coses d'Espanya, y m'han fet contar lo qu'he vist devers Alemanya; y hem convengut tots que se fa precís promoure una reacció dins la nostra Pátria per ferla anar am les altres nacions europees y que no'n sia una escepció. Es axò una cosa que mos toca a tots y que tots hi hem de contribuir. El Sr. Rector fa devers deu anys que ho es; en té una corantena, y sembla que es un gran administrador, y que fa anar la cosa molt bé. Els col·legials n'están ben contents. Es de Salamanca.

Acabat de dinar, tornam am N'Alzina a prendre campanya per acabar de veure la ciutat, y entram a l'esglèsia de St. Domingo, de l'antich convent dominicá, aont se guarda el cos del gran Fundador espanyol. Es una esglèsia del sigle XIII, refeta a n-el sigle XVIII y per lo metex moderna, de tres naus de cinch trasts, creuer molt llarch y llavò altres tres trasts y un segón creuer, aont [331] hi ha l'altar major, amb un antipendi barroch de grans brancatges, de plata, y, demunt dues grades, de plata també, y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

la Mare de Deu. Derrera hi ha un altre trast amb un orgue a cada banda y una cúpula sense tambor y llavò vé l'ábside, d'altres dos trasts, aont hi ha'l chor amb un cadirat preciosíssim d'embotits del sigle XVI, y a n-el fondo un retaule barroch. A n-el primer creuer hi ha una cúpula al mitx y una a cada bras, y acaben aqueys brassos en forma absidal; el de la banda de l'evangeli es la capella del Roser tota pintada y magníficament adornada; el bras de l'epístola es el sepulcre de St. Domingo: demunt un altar de marbre blanch, un sarcofach de marbre blanch també, en forma de caxa de cuberta de dues vertents y una cresteria a l'anguila. Les quatre cares son plenes de baxos relleus molt notables de la vida del Sant, a les vertents y cresteria hi ha una partida d'ángels am corones y altres sants, y devant, demunt l'altar, dos angelets de marbre, un d'ells de Miquel Angel. Per les parets hi ha capelles y figures de sants, tot de marbre blanch, magníficament obratjat y precioses pintures a n-els entrepanys. La cúpula es pintada de Guido Reni, representant la glorificació de St. Domingo. A la nau major, part-devall els finestrals, hi ha pintures murals. Es una llástima que sia tan blanca aquexa esglèsia y que no tenga vidres de colors. Seria encara molt més interessant, y ara ja hu es molt. —Devant aquesta esglèsia, dins la gran plassa que hi ha, s'alsen uns quants sepulcres de famosos juristes, catedrátichs antichs de la Universitat: uns tabernacles de dos sostres de columnes que aguanten una cuberta piramidal, y a n-el segón sostre hi ha el sarcofach.

D'assí mos ne som anats a Sant Esteve, aont diuen que hi ha set esglèsies plegades, pero que en realidat no més n'hi ha cinch, axò és, dues esglèsies quadrangulars que tenen entre y entre un baptisteri vuytavat, y, derrera aquest, un claustre, y derrera aquest claustre un'altra esglèsia, y a n-el costat d'aquesta esglèsia un altre claustre. Un corredor del primer claustre que té un altar y retaule a un cap, se conta per una esglèsia, y dos corredors de l'altre claustre que tenen un altar y retaule a n-el cornaló aont confluexen, se conta igualment per un'altra església. Una de les dues esglèsies de devant té una cripta, que forma l'esglèsia setena. Se diu que fundá aquexes esglèsies Sant Petroni, bisbe

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'aquí, del sigle v. Qualque cosa hi degué fer, que més tart fou sustitut per les construccions actuals, unes romániques y altres modernes. Entren p'el Batisteri, románich, que fa un espay central, dotzavat y una nau inferior en torn d'ell, de forma irregular. L'espay dotzavat fa dos sostres; l'inferior, unes arcades [332] de mitx punt demunt columnes bessones; el segon sostre té un trifori d'arcadetes bessones, y demunt axò la cúpula. Al mitx s'alsa un estumbori vuytavat, de marbre, am baxos relleus, y hi pujen per un'escala. Demunt hi ha un altar de marbre y adevall descansen els ossos de Sant Petroni. L'edifici es de toes, posades de diferents maneres, fent espines de pex, gregues y ondulacions ben pintoresques. D'aquí passam per dins el primer claustre, románich, que's diu de Pilat, y entram dins l'esglèsia de l'enfront, de cinch naus d'igual altura, baxes, de dos trasts, am capelles a la nau forana del costat de l'evangeli, y quatre absidioles a n-el cap de les naus (una absidiola correspòn a dues naus). D'assí passam a n-el segón claustre, románich, molt primitiu, per ont entram a la cripta de l'esglèsia de devant. Aquexa cripta fa una creu, de tres naus de quatre trasts, y els brassos fan un'altra nau; a un cap hi ha el Bon Jesús devallat de la creu, demunt Maria Verge; y a l'altre un espay quadrat amb un altar, qu'es el sepulcre de Sant Vidal y Sant Agrícola. L'esglèsia de demunt aquesta cripta té molt poch carácter y es molt abarrocada. La de l'altra banda del Batisteri, es ben interessant, de tres naus d'un trast estret y dos amples bipartits per columnetes, volta d'aresta am les arestes escafades y absidioles a n-el cap de cada nau. Tot es de toes; les columnes son de pedra y els pilars toes; els capitells son románichs. L'altar major esta demunt dues columnes per devant y aderrera demunt dos sarcofachs de cap, aont diuen que hi ha tres cossos d'Innocents, dels que feu matar Herodes, y llavò part de les rellíquies de Sant Isidor de Sevilla. No es gayre verosímil.

A les absidioles laterals hi ha'ls sarcofachs primitius de Sant Vidal y Sant Agrícola. —La fatxada es ben interessant, hi ha un portalet en gradació, de dues arquivoltes, y més amunt, dalt una represa am permòdols, sant Pere assegut devall una arcada molt sortida, coronada

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

d'un capser. S'anomena l'esglèsia de Sant Pere y Sant Pau, y diuen qu'era la primitiva Catedral de Bolonya.

Amb axò s'es fet tart, y prenim redòs a n-el col·legi de Sant Clement, aont estich convidat a sopar. Hi sopam devers les set, y aquests bons amichs me resolen a variar l'itinerari y anar demá a Ravenna, aont hi ha monuments primitius de l'arquitectura cristiana ben dignes de veure. Quedam que m'hi acompanyará N'Alzina y que partirem a les cinch y coranta.

Y m'en vatx a la fonda a jeure.

Moltes altres coses he dexades de veure, sobretot d'edificis civils, esglèsies y les clíniques. Sembla qu'aquí la medicina está a molta d'altura. Els catedrátichs son molt accessibles. Els [333] estudiants s'hi poren acostar, y les reben paternalment, y les dirigexen en llurs estudis, si'n volen fer d'especials.

Octubre. Dia 22

Ravenna**: la seua importància històrica. —Sant Joan Evangelista. —Sant Francesc. —Batisteri dels Ortodocses. —La Seu. —Mosaychs del palau arquebisbal. —Acadèmia de Belles Arts y Museu Nacional. —Sant Vidal. —Sepulcre de Gal·la Placídia. —Sant Esperit. —Sepulcre de Teodoric. —Sant Apolinar Nou. —Sant Apolinar *in classe*. —Cap a Bolonya. —Una nova *casualidat*. —Cap a Florència**

Me despert a les quatre; enllestesch feynes, y ¡cap a l'estació!, aont comparex N'Alzina, y prenim el tren cap a Ravenna, y hi arribam devers les nou, y ja som partits a trescar.

Ravenna té avuy només 23.073 habitants, entre'ls rius Lamone y Ronco, primitivament dins l'Adriàtic com Venècia; avuy n'es deu kilometres lluny. Era ben important entre'ls romans per la seua situació. Honori, l'emperador, l'escullí per residència seua, y la hi tengué igualment

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Valentinià III, y després Odoacre, rey dels Hèruls, y Teodoric dels Ostrogots. Belisari se'n apoderá, y fou desde llavò la capital dels dominis de l'Imperi bizantí a Itàlia, y hi estaven els Ecsarques, fins que l'any 751 s'en ensenyoriren els Llongobarts. Apunt aquexes clarícies històriques per esplicar l'eczistència de la partida d'esglèsies interessantíssimes que hi ha a n-aquesta ciutat.

Topam l'esglèsia de Sant Joan Evangelista. Un campanar quadrat, molt alt, am finestralets bessons amunt de tot, me crida l'atenció. Els defores de l'esglèsia son despullats; només hi ha la portalada que se'n du la vista del qui la mira, per poch que senta l'art. Es románica, en gradació, de quatre arquivoltes molt planes; la llinda, obratjada de palmetes; a n-el timpá, baxos relleus d'ángels y sants, y columnetes a les rebranques, les canyes de les quals fan entorxats, espines de pex y malles de xerxa. Entram dins l'esglèsia, y trobam el typ de basílica romana primitiva: tres naus d'onze trasts, am columnes monolites, romanes, la base enterra y sense socle, el capitell grech, l'imposta bizantina, axò es, una piramide escapsada, capgirada; voltes aplanades, barroques. Pujen a'n-el presbiteri per catorze graons; hi ha l'altar major tot-sol y el chor derrera, amb un retaule barroch a n-el fondo de l'ábside. —El pis d'aquesta esglèsia era uns dos metres més endins. L'alsaren y la referen a n-el sigle XVIII. Dins la sacristia se conserven, aficats dins la paret, bocins del paviment antich, de mosaych. A la nau lateral nort hi ha unes quantes capelles; una d'elles, de volta d'aresta, es pintada al fresch del Giotto: vuyt pares de l'Esglèsia y els símbols dels Evangelistes; [334] son, una meravella de dibux y de color. Devall el presbiteri se conserva la cripta amb un altar de marbre y alabastre, qu'era ple de mosaychs y pedres precioses y les hi prengueren. ¡Quina llástima!

Mos feym més envant, y trobam Sant Francesc, un'esglèsia estil de basílica romana, de tres naus d'onze trasts am columnes corínties, voltes abarrocades, tres ábsides, algunes capelles. Els defores, molt despullats; campanar, románich, tot de toes. Com entren, troben dos grans sarcofachs romans. Just devora aquexa esglèsia hi ha el sepulcre de Dant,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

que's morí aquí l'any 1321, acullit a casa de Guido de Polenta. El sepulcre es un templet barroch molt magre. Es indigne del Poeta suprem. Li hem passat un *Pare nostre*.

Seguint la descuberta, arribam a n-el *Baptisteri dels Ortodocses*, del sigle v, vuytavat. L'interior fa una arcada a cada cara; a quatre d'elles s'obri un'absidiola, y les altres quatre son cegues. Totes vuyt fan dues arquivoltes, qu'están revestides de mosaych; y la resta, forrat de diferents marbres. El pis superior fa altres vuyt arcades (una a cada cara), tripartides per tres arcadetes y dues columnetes: la central, foradada; les altres dues, cegues am baxos relleus de sants. Les vuyt arcades y tota la mitja taronja de la cúpula es de mosaych, que fa, comensant per bax, una zona de tabernacles amb altars y cadires, més amunt un'altre zona de sants al mitx de lliris, y demunt de tot el batisme del Bon Jesús. Tot axò, demunt camp d'or; els ropatges y les cares de les figures son esplèndides. —Al mitx hi ha una gran font de batisme, vuytevada, y a les absidioles dos altarets menuts de marbre, unes altres fonts, menudes, y un confessionari.

Entram després a La Seu, de campanar románich, de toes, llis, am finestralets bessons amunt. L'esglèsia es avuy greco-romana, de tres naus de tres trasts, am capelles, creuer y ábside. Les voltes de les naus laterals son una mitja taronja a cada trast, les de la central son d'aresta. A n-els caps del creuer hi ha unes capelles amb una cúpula un poch aplanada. A l'embocada de l'ábside hi ha l'altar major, doble: un qui mira a n-el poble y l'altre dins el chor, qu'es allá, dins l'ábside, y a n'el fondo la cadira de l'Arquebisbe. Devora l'altar major, demunt un pedestal barroch, hi ha una creu de plata, bizantina, de coranta medallons, cada un amb un bust d'un papa, segons mos ha dit un al·lotó que mos ha comparegut, y ha dit qu'era *chierico* (clergue-escolá) de aquesta Seu, y mos ha demanat si volíem veure els mosaychs de la capella arquebisbal y la cadira d'ivori de Sant Màxim. Li hem dit que sí, y mos n'hi som anats. La capella fa un dau de volta [335] d'aresta demunt quatre arcades amples. A n-el centre de la volta hi ha'l monograma de Jesús dins una garlanda que sostenen

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

quatre ángels a les arestes y entre y entre els símbols dels Evangelistes; a les arcades hi ha'ls busts de Jesús sense barba y els dotze Apòstols, y Mártirs y Verges. Tot axò es de mosaych del sigle V, d'un vigor de dibux y d'una suavidat de tintes admirable de tot. La cadira de Sant Màxim es tota forrada d'ivori, tota plana de baxos relleus: a la cara de devant hi ha Sant Joan Batista y quatre profetes, y a n-els costats y a derrera els diferents pasatges de la Vida de Josep el Just. Es una cosa de primera.

Sortim d'assí y entram a l'*Acadèmia de Belles Arts* y a n-el *Museo Nazionale*, instalat a un antich claustre y esglèsia de camaldulesos. A la planta baxa hi ha inscripcions, fragments arquitectònichs (columnes, bases, capitells, gornises) y alguns baxos relleus. Dins lo qu'era primer esglèsia, hi ha'l primitiu sarcofach de Sant Romuald, estátues mitj-evals y modernes, y dins la primitiva sacristia hi ha escultures d'ivori y fusta, majòlica y bocins d'un vestit de fort d'or, atribuit a Teodoric, l'ostrogot. Forma part del *Museu* una *Galeria de Pintures*, ben apreciable per les obres d'alguns mestres del Renaxement, d'aquestes regions.

D'aquí mos espitxam a Sant Vidal, un'esglèsia del sigle VI, vuytavada, espay central amb cúpula y nau inferior entorn, amb un grandiós atri rectangular, acabat en ábside a cada cap y una caxa d'escala cilíndrica defora per pujar a n-el *Matroneum* o galeries superiors de la nau inferior, per dones. El vuytavat central fa set grans absidioles y una de fonda per l'altar major y chor. Les set absidioles formen dos sostres de tres arcades am columnes monolites, tot de marbre; y els entrepanys, forrats de marbres també y am pintures. La cúpula fa vuyt finestralets bessons, y es tota pintada d'estil Renaxement. L'ábside fa un trast amb una gran arcada a cada banda, tripartida per tres arcadetes y dues columnes, y més endins es l'ábside propiament dita. Els baxos de tot axò son marbres, y a l'ábside hi ha tres finestrals am pedres de llum en lloch de vidre y els entrepanys son d'incrustacions de marbres. De capitells y partiment de voltes en amunt tot es mosaych historiat, preciosíssim. Ni'ls de Sant Marc de Venècia son tan bons. A la copinya hi ha Crist dalt la bolla del mon, y té a la dreta Sant Vidal y a l'esquerra St. Ecclesi, y més avall l'emperador

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Justinià amb el bisbe d'aquí Sant Màxim y altres sucessors seus, y a l'altra banda l'emperatriu Teodora am la seua cort. Les voltes del trast de devant fan uns grans brancatges y gregues, y a n-els costats, part-demunt les tres arcadetes, hi ha altres sants; tot axó demunt camp d'or. —L'altar está a n-aquest trast; es tot d'alabas[336]tre; la taula esta dalt un dau de marbre, y a n-els caps columnetes. El chor esta derrera, y a n-el fondo la cadira del Bisbe. Les parets de la nau inferior son despullades y a bocins pintades al fresch, de temps antich. El pis de l'esglèsia era un metre més avall, y l'han fet a poch poch més amunt. —L'edifici es de toes y a defora fa uns arbotants que s'estenen en forma de ventall y van a morir amb escunsa dins la terra. Resulta molt pintoresch.

Just derrera Sant Vidal hi ha el *Sepulcre de Gal·la Placídia*, del sigle V, que's una meravella de bon-de-veres, molt menut: fa una creu de brassos curts, de toes; dedins els baxos son tots de marbres: pero de partiment de voltes en amunt, tot es de mosaych, pero ¡quin mosaych! A la cúpula hi ha la creu dins una garlanda y entorn els símbols dels Evangelistes; a n-els quatre brassos hi ha el Bon Jesús sense barba y els dotze Apòstols, Sant Llorenç am les grelles y el tresor de l'Esglèsia ubert, y el Bon Pastor rodat d'anyells. Tot axò enquadrat per cenefes y garlandes de flors y fullatges, d'un dibux correctíssim y d'una energia y fres[c]ura de color, qu' esglayen. A l'enfront y a cada costat hi ha tres grans sarcofachs am les cendres de Gal·la Placídia y els emperadors Honori y Constanci III. A cada cap dels brassos de la creu hi ha un finestró amb pedra de llum.

Sortim d'aquí, y, com ja es tardet, entram dins una fonda modesta, aont mos donen un dinar molt bo y de poch cost.

Y seguim endevant la descuberta. Entram a l'esglèsia del Sant Esperit, la basílica que feu fer Teodoric p'el bisbe arriá que hi havia aquí. Es un'esglèsia de tres naus, de vuyt trasts, de columnes de capitell romá y l'imposta bizantina. Els recons entre y entre de les arcades y una zona de rol·los més amunt, presenten busts de sants, tot de mosaych; mes amunt fa una faxa blanca amb finestralets. El paladar es pla, entexinat

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

del renaxement. A n-els costats hi ha algunes capelles. A una se conserva una trona de marbre aont se diu que hi predicaren onze papes. A n-el cap de les naus hi ha l'ábside y dues capelles. L'abside presenta a l'arquivolta o arch de triunf dos ángels amb un fasser devora que aguanten entre tots dos una creu. L'abside té abax el cadirat del chor y més amunt a la copinya un mosaych que representa Jesús al mitx de dos sants y anyells que pasturen dins erbatge y amunt un cel ple d'estels. —Els defores son llisos.

Sortim d'assí y li estrenyem cap a n-el *Sepulcre de Teodoric*: una rotonda de dos pisos, que pujen a n-el segòn per un escala, y la cuberta de la cúpula es tot una pessa, d'onze metres de diametre. Avuy no hi ha res dedins; varen treure les cendres d'aquell rey y consagraren l'edifici a esglèsia de Santa [337] Maria. Avuy no hu es. La planta baxa, no l'hem poguda visitar, perque es fonda, y aqueys dies plogué, y s'hi posaren dos pams d'aygo, que no té sortida; s'ha d'evaporar. Axò no diu gens en favor del Municipi de Ravenna, o del qui comanda de tal edifici, qu'es merex una mica més de respecte.

Prenim llavò cap a Sant Apol·linar Nou, prou lluny d'aquell sepulcre. Hi arribam y entram dins aquesta preciosa esglèsia que feu Teodoric com a catedral dels arrians. L'atri y l'ábside son moderns y sumament prosaychs. Lo notable son les naus, tres de dotze trasts. Les columnes divisòries de les naus son greco-romanes; els capitells ja's resenten de bizantinisme y les impostes son d'un tros de pirámide capgirada. A n-els recons que dexen les arcades, hi ha rol·los am busts de sants; part-demunt fa tres zones de mosaychs. Primera zona: vint y dues verges a la banda de l'evangeli que surten de la Ciutat-Santa y se'n van a Jesús, qu'está a l'altre cap, devora l'ábside, demunt la falda de la seua santíssima Mare entre quatre ángels y am los tres reys d'Orient que l'adoren. A la banda de l'epístola, Jesús entre quatr'ángels rep una processó de vint y sis mártirs, vestits de blanch, qui surten d'un'altra Ciutat-Santa. Part-demunt axò hi ha a cada banda onze finestrals de mitx punt y en els entrepanys hi ha Profetes y Sants Pares, trenta un entre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

tots. Part-demunt aquests hi ha una copinya y part-demunt els finestrals un passatge de la vida del Bon Jesús. Y tot axò es de mosaych, pero ben bo.

El paladar es entexinat, pla, am gavetes (casetons), modest. A la nau inferior del costat de l'evangeli hi ha algunes capelles modernes. N'hi ha una de forrada de marbres amb un altaret a n-el fondo, dalt un dau de pedra y columnetes a n-els caps. Derrera s'alsen quatre columnes de pórfit, qu'aguanten un sarcofach. A un costat hi ha una cadira de marbre blanch. Diuen qu'era la cadira del Bisbe. El chor actual fa un trast aont hi ha'l cadirat, modest. —Devora s'alsa'l campanar, cilíndrich, llis, am finestralets amunt de tot.

Volíem anar a Sant Apol·linar *in classe*, a cinch kilometres d'aquí, però no hem tengut temps. Es estat una llástima! Es un'esglèsia del sigle VI, consagrada l'any 549, y restaurada l'any 1779. Es la més gran de totes les esglèsies de Ravenna. Fa tres naus de dotze trasts; el bigam y cavalls qu'aguanten la teulada(,) son visibles y procedexen de l'edat mitja; les parets, forrades de marbre l'any 1441, les robá En Segimon Malatesta. Després s'hi pintaren els retrats de 130 bisbes y arquebisbes d'aquí. A les naus laterals hi ha sepulcres de bisbes dels sigles VI-VIII y un'inscripció de la penitència a que's va sometre aquí l'emperador Ot [338] III. La copinya de l'ábside y arch de triumf son de mosaych dels sigles VI y VII.

Mos ne som anats a l'estació; al punt es passat el tren, y hi som pujats. Conversávem amb N'Alzina en mallorquí y un senyor que teníem devant, molt comunicatiu (ha dit qu'era siciliá), mos ha demanat quin dialecte parlávem; se creya qu'érem italians. Com li hem dit que parlávem catalá, li es vengut de nou.

Arribam a Bolonya devers les set y mitja, N'Alzina pren comiat y se'n va a n-el Col·legi, jo enllestesch feynes atrassades, sop y a les deu y tres quarts putx a n-el tren que passa cap a Florència, aont arribam devers les set, amb més de mitj'hora de retrás. Esperava que a Florència hi hauria un' estació més decent; es menuda y magre per lo qu'es la ciutat.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Abans de partir de Bolonya m'ha succeida una... *casualitat* de les que sovintetjen tant a Itàlia. Devers 20 minuts abans de partir el tren demán a un empleyat (duya la gorra que solen dur aquí'ls del tren) a n-e quin wagó poria pujar per anar a Florència. M'en mostra un; hi putx; y al cap d'uns deu minuts m'apaguen el llum, y partim en direcció contraria a Florència. Trech el cap, y demán a un altre empleyat si anávem a Florència, y me diu que no. Debax tot d'una, y encara som a temps, grácies a Deu, a pujar a un wagó del tren que partia cap a Florència. ¡Mirau quina passada m'anava a fer aquell altre empleyat! Sembla mentida que hi haja homes axí. Me direu qu'això no passa d'esser *una casualidat. Concedo* que hu es; pero en tres mesos y mig d'anar en tren dins Alemanya, no me'n ha succeida cap, de *casualitat* d'aquestes.

Octubre. Dia 23

Florència. —Museu Nacional. —Museu Arqueològich y Tapissos. —Acadèmia de Belles Arts. —*Museo dei lavori in pietra dura*. —La Seu. —Museu de Santa Maria *del fiore*

Escrich tot lo dematí com un rabiós; din a les dotze, y ja som partit a córrer la ciutat. Florència es una de les més famoses dins l'història d'Itàlia. Es l'antiga capital, primer de la *Senyoria* (República) del metex nom, y després del Gran Ducat de Toscana. Té 198.408 habitants; l'atravessa 'l riu Arno, y está voltada de pujols, que la fan més pintoresca y delitosa, y son els graons dels Apenins. La ciutat en general es plana, els carrers no petexen d'estrets; de lo que petexen molts un poch, es de bruts. No n'hi ha gayre d'asfaltats ni de ben empedregats; s'hi fan bassiots en ploure y polsota en esser sech, no sols p'el mitx del [339] carrer, si no també a les aceres allá ont n'hi ha. Lo qu'es interessantíssim son els antichs palaus que encara's conserven grandiosos, monumentals, y moltes de cases de la mitjania, d'aspecte venerable per la seua simplicidat y gentilesa de trassa, portals de mitx punt am grans duelles,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

finestrals de rebranques, llindes y empits ben plaents, volades a la teulada amb els caps de bigues y jásseres que guayten, tot obratjat amb caps d'animals o de persones. A estones me sembla esser a la Ciutat de Mallorca p'el carrer del Sol, p'el de Sant Jaume, redol de les Caputxines y de l'Almudaina. Se veu ben clara l'influencia artística de les ciutats italianes mitx-evals demunt l'antiga Ciutat de Mallorca.

M'en vatx cap dret a l'antich *Palazzo del Podestá* anomenat vulgarment *Bargello*, del sigle XIII, de trassa senyorial, aont hi ha'l *Museo Nazionale*, compost d'una col·lecció regular d'ivoris (figuretes, baxos relleus, mánechs d'eynes fines), figuretes de bronzo, romanes, gregues y del renaxement, adressos d'altars, vestits de fort, armes blanques, algunes robes precioses, alguns mobles antichs esculturats, figures y baxos relleus de test pintat y envernissat y sense pintar ni envernissar, robes d'esglèsia y profanes, medalles, alguns tapissos, algunes figures y busts de marbre. Per *museu nacional* resulta magre, si un recorda'ls de Zuric, Munic y tants d'altres d'Alemanya.

Pech després a n-el palau *della Crocetta*, aont visit el *Museu Arqueològich* y la *col·lecció de tapissos*. Hi ha desset sales de trovalles de tombes pre-romanes y romanes, vasos, urnes, procedents de termes, carrers y mur de diferents regions, veynades de Florència, y de Florència metex. Després hi ha'l *Museu Egipci*, que's compòn de set sales de baxos relleus, geroglífichs, caxes mortuories, mòmies, figuretes petites y grosses, robes, joyes. Molta de *roba*, com diuen els italians. Llavò ve'l *Museu Etrusch*, compost de deu sales, totes plenes de vasos, eynes de bronzo, sarcofachs, joyes, baxos relleus, figures de test, figuretes de bronzo, ídols. Resulta interesantíssim tot axò. Aquests dos museus son a n-el primer pis. A n-el segon hi ha la *col·lecció de tapissos*, texits y brodadures dels sigles XIV y XV y mostres precioses de vellut y brocat (tissú) y domás dels sigles XVI-XVIII; mostres de texits de figures, florentins, del sigle XVI. Hi ha també tapisos alemanys del sigle XV y dels Països Baixos dels sigles XV y XVI.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Surt d'assí y icap a l'*Acadèmia de Belles Arts*! aont vetx la notabilíssima galeria de pintures de l'*Escola Florentina* dels sigles XIV, XV y XVI**.** Comensa per una série de tapissos de Flandes d'estil sigle XVI, representant escenes de la creació, y llavó la cèlebre estátua *David* de Miquel Àngel, de les primeres que va fer, y [340] ademés reproduccions en guix de les altres estátues més notables y fotografies dels frescs de la Capella Sixtina del gran Mestre. La primera sala es la anomenada de *Perugino*, el mestre de Rafael, aont, ademés de les obres d'aquell mestre, n'hi ha d'altres, entre ells, de Fra Felip Lippi, que am Fra Angelico marquen l'apogeu de la pintura relligiosa mitj-eval. Després hi ha dues sales de Boticelli, amb obres d'altres mestres, tan notables com Leonardo da Vinci, Fra Felip Lippi, Perugino, Andreu del Sarto, y altres. Llavò venen tres sales de l'*Escola Toscana*, axò es, dels mestres d'aquexa regió que floriren durant els sigles XIII-XVIII. Després hi ha tot una sala del Beat Angelico. Es una delícia y un esglay aquella partida de pintures, aquells estols de figuretes, tan acabades, tan gentils, tan cándides, radiants de suavidat y de visió beatífica. Crech que la pintura relligiosa de Fra Angelico va atènyer unes altures celestials que negú desprès d'ell ha pogudes atènyer, tot lo més colombrar.

Les dues sales derreres están dedicadas a l'*Escola Florentina* primitiva (sigles XIV y XV).

Putx després a n-el primer pis, y hi trop la col·lecció de pintures modernes, que no contrapassen la retxa de la mitjania. Els pintors dels sigles XV, XVI y XVII se feren molt amunt. No es cosa fácil arribarlos. Els pintors posteriors n'están un poch lluny desgraciadament.

A n-el metex edifici hi ha l'antiga y célebre fábrica de mosaych y un *Museo dei lavori in pietra dura*, axò és, una esposició de les pedres emprades en la fabricació del mosaych y mostres de les feynes que s'hi fan.

S'acaba el temps hábil de veure museus, y m'en vatx cap dret a la Seu, qu' está, se pot dir, a n-el centre de la ciutat; rodada d'un carrer amplíssim y amb una gran plassa devant. S'anomena *Santa Maria del*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fiore, comensada l'any 1296, engrandida la trassa primitiva l'any 1357, resolta l'any 1366 per vint y quatre mestres la formació del chor y de la cúpula, comanada la construcció d'aquesta a Brunelleschi l'any 1418, consagrada l'any 1436, acabada la llenterna l'any 1462, y fet l'acabatall de la fatxada l'any 1887. Es una Seu grandiosa, plena de majestat y magnificència. Es una combinació genial d'ogival y greco-romá, forrada tota per dedins y per defora de marbres de diferents tons. Fa tres naus de quatre trasts sense capelles, creuer y cúpula vuytavada de major diametre que la nau central y els brassos y cap de la creu. Els brassos y el cap son iguals, y forma cadascún un espay absidal de cinch cares, y a cada cara una capella baxeta, y, part-demunt, finestrals am vidres de color antichs. A ca[341]da capella hi ha un finestral am vidres de color antichs també, y cubertes les parets am *freschs* de bon[s] Mestres y al mitx de la capella un altar tot sol. A n-el cap del creuer, bax d'un dosser a l'ayre, hi ha l'altar major, dalt les grades litúrgiques, just amb un Sant Crist y els canelobres que calen. Bax de l'altar hi ha un relliquiari de bronzo amb el cos de Sant Zenobi. Les quatre capelles dels costats van dedicades a n-els quatre Evangelistes; les estátues son de mestres de primera, un d'ells Donatello. La capella del fondo es del Santíssim am set llánties, cosa preciosíssima. Devant hi ha una escultura sens acabar, del *Plant del Bon Jesús*, de Miquel Angel. A la volta de la cúpula hi ha pintada la Glòria y el Judici Final, de Vasari; y a cada cara del tambor hi ha una claraboya de vidres de colors, historiada de passatges de la vida de Maria Santíssima, de grans mestres. —Al mitx del trast de la cúpula hi ha'l chor, rodat d'una tanca de marbre blanch, cuberta de baxos relleus de Bandinelli y Giovanni dell'Opera; es baxa, que no atura gens la vista, y veuen bellament els feels cantar els clergues. Els portals y portes de les dues sacristies son molt de veure. Les portes son de bronzo y les del costat de l'evangeli rumbetjen cinch notabilíssims baxos relleus de vides de sants, de Lluc della Robbia. Les voltes de les naus son d'aresta apuntada, am finestrals a cada trast de les naus menors y claraboyes a cada trast de la major. Els pilars divisoris de les naus son fexos de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

pilastres. A la nau, del costat de l'epístola hi ha'ls sepulcres de Brunelleschi, de Giotto y del filosof platoniá Marsili Ficino y les estátues de Josuè, Isaies y Sant Jaume. A la nau del costat de l'evangeli hi ha l'estátua de David y altres, un d'ells, Dant, am representacions de la *Divina Comèdia*. Els tres portals de devant van molt eczornats. Dalt el del mitx hi ha un preciós mosaych de la *coronació de Maria* dalt camp d'or, y s'estén a cada banda una zona d'arcades cegues amb ángels de mosaych dalt camp d'or igualment; demunt els altres portals hi ha ornamentació geométrica.

Mentres estava contemplant aquexes meravelles s'es acostat un senyor molt ceremonialment; m'ha demanat permís per dirme algunes paraules. Li he dit que per part meua en poria dir tantes com voldria. M'ha feta una descripció molt retumbant de tot l'interior de la Seu, anomenant els grans Mestres que la feren y els personatges que hi están enterrats, dient més desbarats que paraules. Jo'l corregia de tant en tant; ell me demanava perdò amb grans vinclades d'espinada, que no sé com no pegava de copes, y seguia llavò els seus desbarats. Me'n som arribat a cansar, y l'he dexat, dientli que no estava per sentirlo pus, y som sortit defora, a la plassa de la fatxada. [342]

A-les-hores m'ha dit qu'era un *guida essaminato* y que'ls seus honoraris eren *cinch lires*. Jo n'hi he donada mitja per compassió, dientli que jo no pagava feyna que no havia comanada. Ell m'ha dit que anava a donar part a la policia. Li he dit que hi poria anar en voler, y l'he dexat en banda, y me som posat a mirar la fatxada y a prendre'n notes. Ha cridat un poch, y llavò s'acosta, y me diu que no poria estar conforme en cobrar només mitja lira. —*Idò la me doni!* li dich jo. Hi es anat ben alerta, y s'es allunyat, convençut segurament de qu'havia topat a mala mata. — Tal volta me direu que topar un homo axí es una *casualidat* com qualsevol altra. Será tot lo que vulgueu; però dins Alemanya no se n'hi troben, de *casualidats* d'aquestes. Am tants de monuments com he visitats per allá, negú may se's acostat a molestar d'aquexa manera. Dins les catedrals,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dins els museus, hi trobava gent qui guardaven; mai negú s'acostá a motarme, si jo no los demanava de noves.

Bona estona m'hi he pasada contemplant aquell frontis tan senyorívol, tan endiumenjat, que fa tres grans compartiments, els laterals més baxos y sense rost, dividits tots tres per pilastres quadrangulars, que fan sostres de finestres, bessones, magníficament enquadrades. A cada compartiment hi ha un portal en gradació y coronat d'un capser; els laterals, amb una claraboya part-demunt; el central, com es més alt y el capser més afuat, acaba amb un templet y un sant, que té a cada banda una zona de capelletes am sants, que coronen els tres entrepanys de la fatxada, y tenen a n-els compartiments laterals una faxa de permòdols y arquets volats y part-demunt una baranda de quadrifolis; y el compartiment central, formant un átich coronat d'un capser pomposíssim, desplega una preciosa claraboya, enquadrada amb una esplendidesa fora mida. Els tres portals son una preciosidat de decoració; columnetes entorxades, cenefes, gregues, floratges, medallons, tot d'una gran gentilesa. Les portes son de bronzo, plenes de baxos relleus. A n-els timpans hi ha pintats passatges de la vida del Bon Jesús y de diferents sants, y a n-els capsers baxos relleus de lo metex. Tota la fatxada es de marbres de diferents colors, y lo metex tots els altres defores, fent sèries de faxes y requadros y cenefes, y va tot coronat per una zona de permòdols y arquets volats. Els finestrals fan randes y columnetes entorxades y uns capsers molt afuats. —Els portals de les fatxades laterals van preciosament enquadrats am pilastres, y arquivoltes y capsers, y figures de sants, y a n-els timpans rumbetjen pintures de la vida de la Mare de Deu y baxos relleus a n-els capsers. El famós campanar (*Campanile*) s'alsa devora la [343] fatxada, aillat, a la banda de l'epístola, tot de marbres de diferents colors. El comensá Giotto l'any 1334, el seguiren altres arquitectes, y l'acabaren l'any 1387. Es quadrat, de 84 metres, de cinch daus, amb unes torretes a n-els quatre cornalons. Els dos daus primers están subdividits per dues zones de capelletes am figures y baxos relleus, aont hi ha representats sants, profetes, sibil·les,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

les virtuts cardinals, les obres de misericòrdia, les benaventuranses, els set sagraments, l'història primitiva del genre humá, Fidies, Apel·les, Donat, Orfeu, Plató, Aristòtil, Ptolomeu, Euxlides. Els daus ters y quart fan finestrals bessons a cada cara am capserets frondats; y el quart, mes alt que'ls altres, fa un finestral tripartit a cada cara, coronat d'un capser, y acaba'l campanar amb una zona de permòdols y arquets volats y una gran baranda. De dalt a bax la decoració es preciosíssima. Les estátues y baxos relleus son de grans mestres: Donatello, A. Pisano, L. della Robbia.

Devora'l creuer hi ha el *Museo de Santa Maria del Fiore*, casi tot de coses velles de la Seu y del Baptisteri, aont hi ha fragments d'ornamentació, baxos relleus y estátues de L. della Robbia, Bandinelli, Donatello, A. di Duccio, A. Pisano, N. D'Arezzo, y altres. Hi ha també plans y models de la fatxada, cúpula y llenterna, un mosaych de cera del sigle XI, un pali y tovalles d'altar, brodadura veneciana del sigle XVI. Es un museu interessant de ver. Ja era tart, y he pres redòs a la fonda.

Octubre. DIA 24

Oratorio de S. Michele. —*Palazzo vecchio*. —*Loggia dei Lanzi*. — *Palazzo degli Uffici*: *Galeria de Pintures*. —*Palazzo Pitti*. —Santa Maria *novella*. —*Santíssima Anunziata*. —Sant Marc: l'esglèsia; els claustres. —El Batisteri. —Cap a Roma

Enllestesch feynes, y devers les vuyt surt de la fonda, qu'es a *Via Calzaioli*, y afín l'*Oratorio S. Michele*, comensat l'any 1284 com a *llotja de gra* y convertit en lo qu'es ara, els anys 1336-1412, qu'es un magnífich edifici quadrat, tot sol, que fa planta baxa, qu'es l'oratori, y llavò dos pisos que son magatzems de gra. D'estil ogival y renaxement, l'interior de la planta baxa, fa dues naus de tres trasts, pintades al fresch les voltes, d'aresta de mitx punt. L'ull de les deu arcades es gentilment calat, am vidres de colors, antichs. Hi ha un templet de marbre que sopluja la Mare de Deu, riquíssim, am baxos relleus de l'Antich Testament, del sigle XIV.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Com els gremis a n-aquell temps s'encarregaren de l'edifici, l'endiumenjaren per defora esplèndidament. Aquells calats de les arcades son de-part-defora preciosíssims, y en[344]tre y entre hi ha capelletes dins la paret am figures de sants, de mestres famosos, casi tots del sigle XV. Els dos pisos de demunt l'oratori fan uns finestrals bipartits per columnetes y calat de marbre, y van coronats per una zona d'arquets volats y una gran baranda. L'edifici dona un gran cop de vista. Seguesch de d'allá, y me trop al mitx de la plassa *della Signoria*, rodada de palaus antichs, venerables, un d'ells, el *Palazzo vecchio*, anomenat *dei Priori*; fou casal de la *Signoria* mentres durá'l règim republicá fins l'any 1532; després l'ocupá el duch Cosme I, y avuy es *Casa de la Ciutat*. El comensaren l'any 1298, a n-el sigle XV el renovaren, y a n-el XVI Vasari l'engrandí. La torre del rellotge se'n puja 94 metres. Es interessantíssima la gran sala *dei cinquecento*, endiumenjada de pintures y d'estátues de gran mestres (Miquel Angel, Vasari, Bandinelli).

Just devora'l *Palazzo Vechio* s'alsa la famosa *Loggia dei Lanzi*, antigament *Loggia dei Signori,* comensada l'any 1376, un pòrtich magnífich, primitivament d'un palau particular: está tot decorat d'estátues y pintures de *Giv. da* Bologna, *Benvenuto* Cellini, *Pio Fedi*, Donatello.

Veynat de tal magnífica *Loggia* y de *Palazzo Vecchio* hi ha'l famós *Palazzo degli Uffizi*, dels anys 1560-74, obra de Vasari, y qu'avuy inclou la *Galeria de pintures*, la *Biblioteca Nacional* (de 480.000 volums impresos y 18.500 manuscrits), l'*Arxiu Central de Toscana* y *Posta Centrale*. Lo més notable es la *Galeria de Pintures*; es una de les primeres col·leccions del mon com a tresor artístich. Pujant, a n-el segòn replá de l'escala se troben les quatre sales de retrats d'artistes: Sala I: mestres italians (sigles XV-XVII). Sala II: mestres alemanys, dels Països Baixos, francesos, espanyols (sigles XV-XVIII) Sala III: mestres inglesos, alemanys, italians. Sala IV: (sigles XVII-XVIII) mestres del sigle XIX. —Entram llavò a n-el *Corridore orientale*, llarguíssim, amb una partida de tapissos florentins, historiats, moderníssims, y dibuxos de má, y tot un aplech d'antiguedats

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

(sacorfachs, estátues, busts). —Vé llavò la sala vuytavada, *Tribuna*, aont hi ha váries antiguedats notables y llavò pintures de Rafael, S. del Piombo, Rubens, Perugino, Tiziano, Miquel Àngel, Van Dyck, Domenechino, A. Dürer, Correggio. Llavò venen quatre sales plenes d'obres de les *Escoles Toscanes* (Fra Bartolomeo, Perugino, Botticelli, Lor. di Credi, Pallajuolo, Leonardo da Vinci, Sodoma, Albertinelli, Andrea del Sarto, Agnolo Bronzino, F. Lippi, Luca Signorelli). Les obres de Fra Angelico, Fra Bartolomeo y F. Lippi son una sobirana delícia, una cosa suprema. N'hi ha per estasiars'hi.

Venen llavò aquexa partida de sales més: *a*) d'escoles ita[345]lianes; *b*) d'escoles holandeses; *c*) d'escoles flamenques y alemanyes (H. Holbein, Rubens, A. Dürer, Amberger, A. Elsheimer); *d*) d'escoles franceses. —Arribam a n-el cap del corredor, y a má esquerra hi ha una saleta de nom *Gemma*, plena de preciosidats dels Medicis: vasos de cristall y pedres precioses, y coses d'or y de plata. —Sortint d'aquí, mos trobam dins el corredor del sur, molt curt, amb algunes antiguedats d'alt preu; y, girant a man dreta, entram dins el corredor occidental, ple de tapissos historiats y am diferents estátues antigues, que les acabaren Donatello, Miquel Àngel y Bandinelli. A n-aquex corredor desemboquen: *a*) dues sales de pintures de l'*Escola Veneciana*; *b*) tres sales de diferents escoles, y la de Llorenç de Mònaco, que's compòn de pintures del sigle XV de l'*Escola Toscana* y d'Umbria; *c*) la sala *Van der* Goes, plena d'obres mestres de l'escoles velles flamenques (sigle XV); *d*) la sala de Rubens, gran tota d'obres d'aquest; *e*) sala d'inscripcions gregues y llatines, amb algunes estátues y baxos relleus de l'antiguedat llatina; *f*) sala d'Hermafrodita, plena d'estátues y baxos relleus grechs y llatins; *g*) sala de Barroccio am cinch mosaychs y retrats de diferents escoles; *h*) sala de Niobe, am dotze còpies romanes del famós *Estol de Niobe* (ella y sos set fills sucumbint a n-els dardells d'Apol y Artemis); *i*) sala de *cartons y croquis* de Fra Bartolomeo, Fra Giacondo, Bramante, Bald. Peruzzi, etc.; *j*) sala de miniatures y pastells; *k*) y tres sales de dibuxos dels grans Mestres (Fra Angelico da Fiesole, Verrochio, L. Signorelli, Sandro Boticelli,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Leonardo da Vinci, Fra Bartolomeo, Miquel Àngel, Perugino, Pinturicchio, Rafael, y altres de les escoles de Ferrara, Pàdua, Verona, Vicenza, Venècia, Llombardia, Bolonya y d'escoles alemanyes y flamenques, napolitanes, espanyoles, franceses, holandeses. Es una col·lecció estupenda.

Del cap sur d'aquest corredor s'estén una galeria de pas fins a n-el Palau-Pitti, d'uns deu minuts de llarch, y les parets son plenes de gravats, formant una col·lecció preciosa, aont están representades les escoles italianes desd'el sigle XVI, la de Rembrandt y altres.

Surt d'*Uffizi*, y per *Ponte-Vecchio* através el riu Arno, y per *Via Guicciardini*, passant per devant la casa del famós escriptor *Macchiavelli* y per devant el palau que dona nom a n-el carrer, me trop dins una gran plassa y devant *Palazzo Pitti*, a l'empit del turó de Boboli, tot un jardí grandiós, meravellós. Comensá aquest palau bax de la direcció de Brunelleschi l'any 1440, Lluc Pitti, un gran contrari dels Mèdici, y s'acabá l'any 1549, l'embelliren més y més la segona mitat del sigle XVI, l'engrandiren [346] a n-el XVII, allargant la fatxada de 107 metres fins a 205, y hi afegiren més a n-el XVIII. Avuy l'habita'l rey com vé a Florència. —A n-el pis superior hi ha la notabilíssima *Galeria de pintures Pitti*, dins una sèrie de sales, tan suntuosament y meravellosament decorades d'estil barroch, de Pietro de Cartona (sigle XVII), com no n'havia vistes a cap museu dels molts qu'he visitats. Vetassí'ls noms de les *sales*: —*Sala de la Iliada*: obres de Rafael, A. del Sarto, Tiziano, P. Veronese, Fra Bartolomeo, S. Rosa, Rubens y altres). —*Sala de Saturn*: obres de S. del Piombo, Rafael, A. del Sarto, Fra Bartolomeo, Janssens Van Ceulen, A. Van Dyck. —*Sala de Júpiter*: obres de Tiziano, Fra Bartolomeo, S. Rosa, J. Tintoretto, B. Moroni, A. del Sarto, Rafael (la *Fornarina*). —*Sala de Mart*: obres de Tiziano, Rafael, Rubens, A. del Sarto, A. Van Dyck. —*Sala d'Apol*: obres de Tiziano, Murillo, Rembrandt, A. del Sarto, Julio Romano, A. Van Dyck, Rafael. —*Sala de Venus*: obres d'A. Dürer, Rembrandt, S. Rosa, Rubens, J. Tintoretto y altres. —*Sala de la criansa de Júpiter*: obres de Fra Bartolomeo, Guido Reni, A. del Sarto, Velázquez, J. Tintoretto y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

altres. —*Sala d'Ulisses*: obres de S. Rosa, A. del Sarto y altres. —Sala *de Prometeu*: obres de l'*Escola Llombarda*, Fra Fil. Lippi, L. Signorelli, S. Botticelli, Fra Bartolomeo, y altres. —Llavó hi ha un corredor amb un sens fi de retrats en miniatura, dels sigles XVI-XVIII; després les *sales de la Justícia*, *de Flora y dels nins* (*de'putt*i), amb obres de grans Mestres com S. del Piombo, Canova, Tiziano, S. Rosa. —A la planta baxa hi ha *Museo degli Argenti* que guarda la vaxella reyal, traballs de joyeria a la manera de Benvenuto Cellini; després hi ha les habitacions particulars del Rey y grans sales de recepcions y devertiments, superbament decorades am pintures de grans Mestres. Surt d'aquí; ja es hora de posar miques, y me costa ferm trobar un restaurant, axí com cal. A la fi en trop un, din, y ihala a trescar de bell nou! Pech tot-d'una a l'esglèsia de Santa Maria *Novella*, ogival, comensada l'any 1228, acabada per dedins l'any 1350. Els anys 1456-70 li incrustaren un forro de marbre a la fatxada, d'estil Renaxement. El costat de orient fa una sèrie d'arcades apuntades de marbre blanch y negre, del sigle XIV, que servien per enterrarhi gent noble. L'esglèsia es de tres naus, de sis trasts, sense capelles y am creuer, que fa a cada bras dues capelles a la banda de l'ábside y una d'alta a n-el cap. Les voltes son d'aresta pura; finestrals a les naus laterals y claraboyes a la central. A n-els murs de les naus laterals hi ha teles de bons Mestres amb altars abax. Els trasts que fan cinch y sis(,) son més curts, y hi pujen am dos graons. A l'embocada del trast central del creuer hi ha un altar de la Mare de Deu; y, a la [347] embocada de l'ábside, l'altar major dalt graons, sense retaule; y derrera, el chor dins l'ábside, que té l'enfront pla, amb un grandiós finestral de vidres de color antichs, y les voltes y parets tot pintat al fresch de Ghirlandaio (anys 1486-90): part-demunt el finestral, la coronació de Maria y a cada banda Sant Francesc y Sant Pere Màrtir, l'Anunciació y Sant Joan Batista; a la paret del costat esquerra, la vida de Maria am set compartiments; y a la de la dreta la vida de Sant Joan Batista. Ara netetjen aquestes pintures, qu'están un poch tudades. La capella alta del cap del bras nort del creuer rumbetja uns freschs famosos de l'escola de Giotto: el Judici Final, la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Glòria y l'Infern. El retaule du'l Bon Jesús am sants a cada banda, y l'acabaren l'any 1357. La capella alta de l'altra cap del creuer té una Mare de Deu entronisada, dalt post, preciosíssima, del famós Cimabue, acabada devers l'any 1280. Les altres capelles del creuer son pintades. —La sacristia es barroca, esplèndida, am grans calaxeres y guarda-robes y vidrieres de color a les finestres. —A n-el costat nort hi ha'l claustre vell (*Chiostro verde*), am freschs dels sigles XIV y XV de Paolo Uccello, una sala capitular (*Capella degli Spagnuoli*), acabada l'any 1355, am freschs de l'escola de Giotto, de la vida del Bon Jesús y de l'Església am ses lluytes contra'ls heretges. —Els defores d'aquest'església son molt llisos; a les cantonades dels caps del creuer fa unes torres; el campanar, devora'l creuer, es quadrat y fa un dau llis, llavò en fa un altre amb un finestralet, un altre amb un finestral bipartit per una columneta, y llavò en fa dos, quiscún amb un finestral tripartit per dues columnetes, y acaba amb una pirámide molt aguyonada.

Surt d'assí, y icap a la *Santíssima Annunziata!* una església fundada l'any 1250, examplada y decorada a mitjan sigle XV per Michelozzo, y a n-el XVII li renovaren el pòrtich de l'atri. L'atri es ple de freschs d'A. del Sarto. Entr dins l'església: una nau de set trasts, paladar pla, entexinat, de grans compartiments daurats, am pintures; murs y arcades, tot marbres de diferents colors, pomposíssim. Les capelles son totes forrades de marbres, enquadrant pintures de bons mestres y sepulcres preciosos p'els costats. A cada banda, la capella més prop de l'altar major(,) es fonda y una meravella d'ornamentació. Llavò vé'l chor, qu'es una redona molt gran, amb una capella am cúpula a n-el fondo y quatre absidioles a cada banda, am retaule y altar a quiscuna. De manera que dins la redona desemboquen nou capelles; part-demunt aquestes se desplega una zona de finestralets y clou la grandiosa mitja taronja (cúpula), tota pintada, representant la Glòria. La *Capella della Vergine Annunziata* es la primera a má esquerra com entren, [348] es feta de Michelozzo, molt de veure, y devant hi ha un templet am canelobres de plata, atapits de ciris y rodat de llánties, tot encès. Se veu que té una gran devoció.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

D'aquí pech a Sant Marc, el famosíssim convent dominicá que santificá el gran Sant Antoní, bisbe d'aquesta ciutat y en fou prior el celebèrrim Fra Jeroni Savonarola, dominich. Vegem lo primer l'esglèsia: avuy l'interior es barroch; fa una gran sala quadrangular amb un' ábside quadrada, tota plena de pintures. El retaule es una tela amb un grandiós march, y a cada banda teles pintades. A l'ábside hi ha'l chor, y a l'embocada s'alsa l'altar major. A man dreta fa una capella amb una cúpula, tota de marbres amb estátues y baxos relleus: es de Sant Antoní, enterrat devall l'altar. A n-els costats de la nau hi ha grans teles pintades y a bax altars, tot suntuosíssim. El paladar fa un entexinat, preciós fora mida. —Lo notable de tot de Sant Marc son els claustres y cel·les, plenes de pintures al fresch, estupendes. El claustre el feren els anys 1438-43, y Fra Angelico da Fiesole decorá'ls corredors y les cel·les am freschs que son l'esglay y l'èstasis de qualsevol que los mir, per mica de gust artístich que tenga. Intensa, esplèndida, opulenta de tintes y d'ánima havia vista la pintura al fresch a Bolonya, pero en lloch com aquí, a n-el claustre de Sant Marc de Florència. No hi ha dupte que'l fresch contrapassa d'un bon tros en intensidat de tintes y energia de tons la pintura a l'oli. —Tot d'una qu'entrau a n-el claustre, ja'n trobau cinch[,] de pintures d'aquestes, de Fra Angelico: a l'enfront el Bon Jesús a la creu ab St. Domingo; dalt lo portal de la sacristia, Sant Pere Mártir; dalt el de la Sala Capitular, St. Domingo am les disciplines; dalt el del Refetor, el Bon Jesús nafrat; dalt el de l'hostatge dels forasters, el Bon Jesús com a pelegrí. Dins la Sala Capitular pinta Fra Angelico una grandiosa Crucificsió am vint sants, y més avall retrats de dominicans. Dins el *Refetor gran* hi ha tota la paret de l'enfront pintada; s'anomena tal pintura la *Providenza*, y representa St. Domingo voltat dels seus fills els Pares Predicadors, que els ángels el-e duen menjar. —Hi ha un altre claustre, qu'inclou una col·lecció d'antiguedats florentines. —Dins el *Refetor petit* hi ha una *Cena* de Ghilandaio. —D'allá devora preniu un'escala y pujau a n-el pis superior del claustre primer: fa unes sales molt amples y altes y hi ha de cap a cap dues fileres de cel·les com a casetes baxetes de paladar, dexanthi entre y

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

entre un corredor. Cada cel·la té una finestreta, y a n-el tros de paret aont pega directament la claror la major part del dia, allá hi ha una pintura al fresch de Fra Angelico, representant passatges de la vida de Jesús y de Maria y sants y santes. Per les parets dels corredors [349] també n'hi ha, de freschs del metex autor, de la vida de Jesús y de Maria. N'hi ha tres[,] de cel·les celebèrrimes: *a*) una aont se reunien a fer la pretxa Cosme de Mèdici *el Vell*, St. Antoní y Fra Angelico; *b*) la que habitava St. Antoní, que morí l'any 1459; *c*) y la del famosíssim Fra Savonarola, un dels grans predicadors qu'ha tenguts la cristiandat, qu'arribá a esser senyor absolut de Florència, creanthi una república, basada dalt l'Evangeli, però que resultá un pèssim governant, no's volgué presentar a donar conte dels seus actes a n-el Papa, que'l cridava, y predicá contr'ell horriblement, escitant els prínceps cristians a celebrar un concili per deposar-lo per intrús y illegítim. Lo seu rigor y arbitrariedats li formaren a Florència un partit contrari, qu'acabá per prendre'l; y, abandonat de sos meteys amichs, el condemná a mort el tribunal metex de Florència, no el Papa, que li concedí indulgència plenária; y va morir penedit y devotíssim l'any 1498. No era nat per comandar pobles, sino per predicar la paraula de Deu segons l'Esperit de Deu y no segons el del mon. Els protestants el posen demunt els núvols com un precursor llur; els revolucionaris n'han volgut fer una bandera contra la Santa Seu Apostólica, suposant qu'aquesta el va fer cremar. Res hi ha d'axò; l'història parla ben clar y diu ben llampant que Fra Savonarola cap punt de contacte tenia am lo característich dels protestants y els revolucionaris moderns. Si's sublevá contra'l Papa, fou son zel eczaltat que'l cegá, y, quan se va veure estret de tot, se someté humilment y morí com un religiós eczemplaríssim.

Surt de Sant Marc, y pech a n-el famosíssim Baptisteri, que s'alsa al mitx de la plassa de devant la Seu, dedicat a Sant Joan Baptista, catedral de Florència fins l'any 1128, obra del sigle VII o del VIII, renovat en gran part devers l'any 1200, edifici vuytavat, am cúpula no visible de part-defora, tot forrat de marbres de diferents colors. L'esterior fa tres sostres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

am tres compartiments a cada sostre de les vuyt cares, que una part-altra fa un portal a n-el compartiment central del primer sostre, y la del fondo fa una absidiola rectangular. Axí resulten quatre cares sense portal. A n-el segón sostre cada compartiment son tres arcades figurades, dalt dues columnetes y les pilastres dels ánguls, y un finestralet dins cada arcada. El tercer sostre es llis, y els compartiments son just rectánguls de marbres. Les rebranques y llindes dels portals son molt obratjades, y, part-demunt, s'alsen tres estátues de sants. Les portes dels tres portals son de bronzo, dels sigles XIV y XV[,] sens dupte les més notables del mon. Les més velles son les del portal del costat de l'evangeli, fetes d'Andrea Pisano am sis anys, acabades el 1336: els baxos relleus representen la vida [350] del Batista y les virtuts cristianes; el march qui les enquadra es de Vittorio Ghiberti (1452-62). Les portes del portal del costat de l'epístola son treballades de Lorenzo Ghiberti (1403-24), y rumbetjen vint y vuyt passatges de la vida del Bon Jesús. Les portes del portal de devant les traballá també Lorenzo Ghiberti (1425-52) y fan deu baxos lleus, que representen: *a*) la creació d'Adam y Eva, *b*) com los treuen del Paradís; *c*) Caïm que mata Abel; *d*) Adam qui conra la terra; *e*) oració de Noé; *f*) com el such de la vinya l'ha tombat; *g*) Abraham rebent la visita dels ángels pelegrins; *h*) el sacrifici d'Isaac; *i*) Esaú y Jacob; *k*) Josep y els seus germans; *l*) la promulgació de la Lley dalt el Sinaí; *ll*) la presa de Jericó; *m*) la victòria dalt els ammonites; *n*) la reyna de Sabá. — Los tres jochs de portes son meravelles estupendes d'eczecució. Un no se'n sap dexar de contemplarles, ple de religiós esglay. —L'interior del Batisteri també es ben notable: es tot forrat de marbres de diferents colors. A n-els baxos hi ha un orde de columnes qu'aguanten un garrit entaulament, y part-demunt s'hi desplega un trifori románich, y llavò clou tot l'espay la cúpula, endiumenjada de mosaych del sigle XIV. L'absidiola es igualment de mosaych, dels anys 1225-28, y hi ha l'altar major, representant la glòria del Batista. A la dreta de l'altar major s'alsa'l sepulcre del papa Joan XXIII, obra de Donatello y Michelozzo, y a l'esquerra hi ha un altar amb un'estátua de fust, de Santa Magdalena, del

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

metex Donatello. N'hi ha un altre[,] d'altar, y llavò les precioses fonts de batisme de vuyt cares, plenes de baxos relleus de primera. A n-aquexes fonts sembla que hi batien casi tots els infants que nexen a Florència. Axí m'ho ha dit un capellá que m'ho mostrava.

Amb axò s'es fet hora-baxa de tot. Ja no era possible veure més monuments. Y anit m'espitx cap a Roma. Molt me'n sap[,] de greu[,] no porer estar lo menys dos dies a Florència, que bé's necessiten per veure les principals esglèsies y els altres monuments que no he tengut temps de veure; pero, si m'aturava dos dies més aquí, només en poria esser dos a Roma, y axò no va. ¿Que hi farem? Paciència. No hi ha dupte que Florència es un dels grans emporis de l'art, sobretot del pictòrich. ¡Quina llástima qu'aquí, com a les altres ciutats italianes, no hi haja la netedat, ordre y policia admirables de les ciutats alemanyes! No hi ha remey: quant un, venint d'Alemanya, entra dins les nacions llatines, está molt mal avesat, y nota més el nostre desgavell y degeneració. Pensant amb axó he pres redòs a la fonda, he enllestides feynes, he sopat; y devers les nou de la nit he pres el tren cap a Roma, y al punt som romás adormit com un sauló. [351]

Octubre. Dia 25

La *Ciutat Eterna*, capital del mon. —El Papa. —El Col·legi Espanyol. —El Cardenal Vives. —Pretxa am mallorquins

Devers les cinch me despert. Fa fosca encara; es per demés guaytar per la finestrella. Mos acostam a Roma, la Ciutat Eterna, senyora un temps del mon per les armes y per l'incomparable política de sos Cónsuls y Emperadors; senyora més tart del mon p'el Primat d'Honor y de Jurisdicció dels Papes demunt tota l'Esglèsia, estesa de cap a cap de la terra; la capital del mon cristiá, a pesar de tot quant han fet les Potestats de l'infern y les de la terra per que no hu fos. Mos acostam a Roma, aont

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

s'alsa la Seu Apostòlica que hi posá Sant Pere y qu'ocupa avuy el **258** de sos successors, Pius X. El primer any del pontificat de Lleó XIII, l'any 1878, al·lot jo encara, vatx arribar, pelegrí, a n-aquesta Ciutat Santa per veure'l Papa. Avuy hi vatx just per lo metex. Quatre dies d'esser a Roma no basten per res, si un tracta de veure mitjanament els centenars de monuments relligiosos y civils que hi ha a la Ciutat Eterna; pero basten per veure'l Papa, y ja'n tench prou. ¡Veure el Papa! De l'altra vegada que vatx venir a Roma, no guart altra impressió que la vista de Lleó XIII; totes les altres s'esborraren casi de tot; la vista d'aquell Papa inmortal, no per lo que tenia d'inmortal, sino perque era'l Papa, es romasa a n-el fons del meu esperit ben viva, inalterable, brillantíssima. He correguts casi tots els punts aont esclatá aquella tempestat horrible del Protestantisme, he visitades les fonts d'aquella heretgia abrusadora, la més feresta qu'ha patida may l'Esglèsia, dirigida principalíssimament contra la Seu Apostòlica. La meua fe de catòlich s'es enfortida trescant aquells endrets; pero trairia mos sentiments de devoció fondíssima a la Cátedra de Sant Pere si abans de tornar a Mallorca, després de còrrer tants de paisos protestants, no passás per Roma a rendir mos homenatges devant aquella Cátedra Santa, a n-els peus del qui per disposició divina l'ocupa, com a Vicari suprem de Jesucrist demunt la terra. ¡Quina ditxa tan grossa qu'es tenir, en les coses de la Relligió y de la consciència, que son les més trascendentals, un guia, un mestre que sabem que no pot enganarse ni enganarmos! ¡La vista d'aquell Mestre es una de les coses qu'umplen més el cor de tot catòlich! Per axó vatx a Roma...

Ja es de dia clar, aviat la destriam, la ciutat incomparable. Tant mos hi acostam, qu'al punt hi som. Devall del tren, surt de l'estaciò, prench un carruatge y ¡cap a una fonda de la plassa de Venècia! Me cuyt a treure'ls ulls mirant els casals, les esglèsies [352] que trobam, els carrers, les plasses. No es cap d'aquelles ciutats netíssimes, esplendidíssimes[,] d'Alemanya y Suïssa. En policia y higiene es inferior a qualsevol d'aquelles: es inferior en població a casi totes les capitals dels Estats europeus (463.800 ánimes), pero'ls superior a totes com a *Ciutat Eterna*,

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

com a Seu del Vicari de Deu demunt tota la terra, com a capital del mon cristiá, p'els milions de mártirs qu' aquí donaren llur vida per la Fe, p'els milenars de sants qu'aquí's santificaren, p'els milions de feels de tots els sigles que son venguts y venen de totes les bandes del mon a agenollarse devant els sepulcres de Sant Pere y de Sant Pau, per rendir homenatge y vassallatge d'amor y sumissió devant la cátedra que Sant Pere hi dexá erigida, y per via de la qual parla Deu a les nacions y a n-els sigles.

Dex l'equipatge a la fonda, y me'n vatx tot dret a n-el Col·legi Espanyol, a n-el Palau Altemps, a veure l'Emm. Fra Josep Cardenal Vives, aquexa glòria de la Teologia, de l'Orde Caputxina y de Catalunya. Li vatx escriure(,) fa dies, demanant-li si me alcansaria un'audiència del Papa; y li vull oferir mos respectes rendintli l'homenatge de l'afecte y veneració que'm brollen del cor envers d'ell, y aclarir si poré veure 'l Papa. Ademés, a n-el Col·legi Espanyol hi ha'l P. Rector, lo Rt. D. Benjamí Minyana, y el P. Vice-Rector, lo Rt. D. Lluís Albert, dos amichs estimadíssims que'm reben brassos uberts, y m'obliguen a quedar a n-el Col·legi el temps que seré a Roma. M'introduexen a Sa Eminència lo Sr. Cardenal Vives, y quet confús y conmogut davant la seua amabilidat, simpática, tranquila, dolcíssima, modestíssima. No mos érem vists may, y me rep com si fos jo un de sos amichs vells. Me diu que sí que poré veure'l Papa y que'l Rector m'ho arretglará y me dirá'l dia y l'hora. Bé poreu pensar si el meu cor bota d'alegria. ¡Beníssim!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

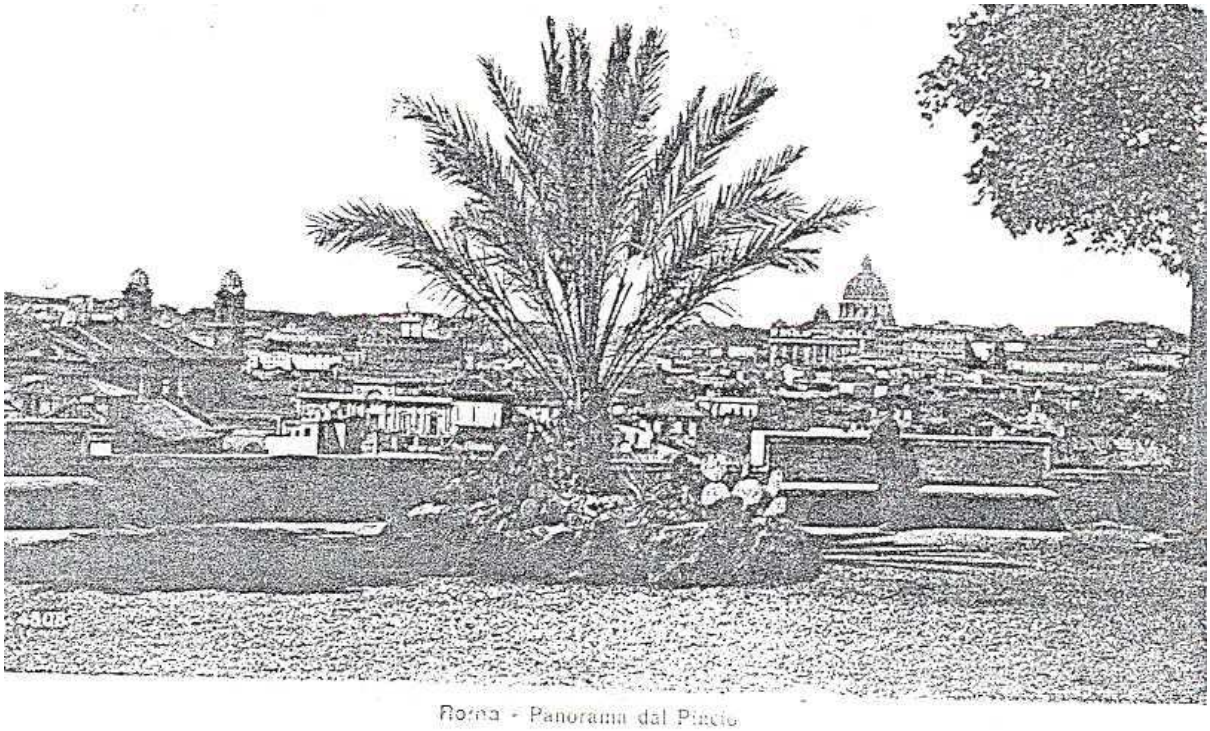

Roma

Sobre tot, després de conversar un' estona amb el Sr. Cardenal y el Rector y el Vice-Rector del Col·legi, m'en vatx a la fonda; din, aplech l'equipatge, pach, me despedesch, prench un carruatge, y amb un ruxat desfet icap a n-el Col·legi Espanyol! aont me donen una cambra magnífica, y se presenten els estudiants mallorquins, tot just arribats de Mallorca per comensar el curs, y anit entren en eczercicis espirituals. Bé l'aprofitam[,] el temps; demanantlos jo de Mallorca y ells del meu viatge d'Alemanya, y s'acaba primer el temps que la conversera.

El Sr. Rector del Col·legi me dona la bona nova de que demá passat, dia 27, el Papa me rebrá en Audiència particular. Poreu fer contes si hi romanch[,] ben content. Es el sol post y no tench cap gana de sortir. Ha plogut casi tot lo dia, y puch dir [353] que no he vist casi res de Roma, més que'ls carrers per ont som passat, arruxat de la pluja.

Prou per avuy.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Octubre. DIA 26

Sant Pau *in via Ostiensi*. —Les Catacumbes de Sant Calist. —Un entrevers amb un francès y un italiá sobre la política catòlica. La *Scala Santa*. —Santa Creu *in Gerusalemme*. —Santa Maria la Major. —Sant Clement. —El *Colosseo*. —Ruines del For Romá y sos contorns

Comensá'l dia plovent. Devers les vuyt s'aclarex, y prench un carruatge per anar a visitar les basíliques majors fora Sant Pere. Per devant el *Temple de Vesta* y Santa Maria *in Aventino* y amb brusca fina d'entant entant, mos n'anam a Sant Pau *in via Ostiensi*, comensada de l'emperador Constantí, engrandida, tal com es avuy, dels emperadors Valentinià II y Teodosi l'any 388, acabada en temps de l'emperador Honori, embellida de molts de papes, y que l'any 1823 s'hi calá foch y s'abrusá tota fora'l chor. Era la més notable de les esglèsies de Roma plena de mosaychs y *freschs* antiquíssims y de mil preciosidats. Tot-d'una del foch comensá la restauració Lleó XII, Gregori XVI l'any 1840 consagrá'l *transepte* (creuer), y Pius IX l'any 1854 les naus. Han fet tot quant han sabut per posarla axí com era primer.

Ara acaben la fatxada, just axí com eren les fatxades de les basíliques primitives, plenes de mosaychs historiats. Els grans progressos de l'arqueologia han aturat qu'aquexa restauració fos una *deturpació* y *desnaturalisació* de l'edifici primitiu, com ho solien esser totes les restauracions de Roma fins fa poch.

La basílica es de cinch naus amb *transepte y* cuberta plana. Tira 120 metres de llarg, 60 d'ample y 23 d'alt.

No la descrich pedres menudes, com no hi descriuré les altres esglèsies y demés coses que veja de Roma, perque, com tanmetex no tendré temps de veure les principals, no'n poria donar l'impressió general, y ademés perque cont tornar, si Deu ho vol, a passarm'hi una quinzena de dies per estudiar els monuments relligiosos y civils, y poderhi dir la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

meua, com l'he dita de totes les ciutats qu'he visitades. Per això just parlaré demunt demunt de les esglèsies y monuments que veja.

Vist Sant Pau y sense haverhi hagut espay per veure'l museu que hi ha dins el claustre de la Basílica, mos espitxam a les catacumbes de Sant Calist, no gayre lluny d'aquí. Les guarden els Pares d'una Trapa que hi ha a su-devora, y n'hem trobat un de molt simpátich a la caseta ran de l'entrada. El salut y li dich per que [354] vench; me demana qu'esperem uns quants de minuts; li dich que am molt de gust. Parlantli jo amb italiá, m'ha demanat si era austriach o alemany. Li he dit qu'era espanyol y catalá de Mallorca; però qu'acabava de recòrrer Alemanya, y en venia entusiasmat, entre altres coses perque'ls catòlichs s'hi campen millor y son més respectats y amparats en llurs drets que a altres paisos qu'es diuen catòlichs, per eczemple, França. Ell m'es sortit com un picat d'aranya dientme que a Alemanya també havia patit molt l'Esglèsia en temps passats y que França no era tan dolenta com jo volia suposar. Li he demanat quina nació era la seua, y m'ha dit qu' era francès. —*Adesso comprendo tutto*, li he dit. Amb això se presenta un senyor y una senyora, també per veure les catacumbes, italians. El frare, refermant la conversa, m'ha dit que França es catòlica, però qu'una minoria de masons l'oprimex y tiranisa. Y jo li he contestat que[,] si França fos catòlica de ver, no permetria qu'una minoria la tiranisás; si hu permet, es que la majoria dels francesos, encqu'es diguen catòlichs, son uns catòlichs tan especials, que donen el vot y fan costat a n-els inimichs y perseguidors descarats del catolicisme. Aquell altre senyor es sortit donant la raó a n-el frare y dient que a Itàlia succeia lo metex, qu'una minoria impia tiranisa'ls catòlichs; y jo li he contestat que, si la majoria d'italians fossen amichs de l'Esglèsia, el govern també hu seria; si la majoria fos catòlica de ver, d'obres, votarien diputats catòlichs y el Govern seria lo que voldrien els catòlichs; però que no era axí, sino que la majoria dels italians s'ho diuen[,] catòlichs, però no hi tenen les obres. Se son enfadats el frare y aquell senyor, demanantme si no sabia jo com s'elegexen els diputats y com se fan les majories, essent cosa sabuda que es fan axí com volen els qui

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

comanden. Jo els he dit que's fa lo que vol el Govern, allá ont el poble no pren part en les eleccions; però que allá ont tot el poble va a les urnes y se fa valer els seus drets, com havia succeit recentment a Catalunya am la *Solidaritat Catalana*, no sortien els diputats que el Govern volia, sino els que volia el poble; y que no hi ha cap Govern que puga lluytar amb el poble y aufegar la voluntat d'aquest, allá ont aquest en té[,] de voluntat...; y que, si els catòlichs s'arribaven a convèncer d'això, com se'n son convençuts els d'Alemanya, allá ont verament son la majoria, se sobreposarien a tot, y comandarien...

Aquí aquell senyor m'ha interromput dient: *—Non siamo venuti qui per discutere de politica, ma per vedere le catacombe. —Dunque vediamo le catacombe*, he jo dit, comprenent qu'era que no hi trobaven resposta a tot això que'ls-e deya. [355]

El frare ja tenia'ls candelins a punt, y hem presa l'escala de l'entrada de les catacumbes, y mos som aficats dins aquell envitricollat de galeries soterránies, qu'obriren els cristians dels primers sigles per enterrar llurs morts, aont se refugiaven durant les persecucions y hi celebraven els divinals oficis, y aont agombolaren els cossos y cendres de milions de mártirs. Un queda astorat, ple d'un relligiós esglay, recorrent, a la llum d'aquells candelins, tants y tants de corredors, estrets, cavats dins una terra negrenca, grumayosa, volcánica, que s'entreforquen y s'entrebranquen sovint, aont reyna un silenci solemníssim y una fosca que la poren tallar a espasades. Aquí's respira a les totes l'ayre de persecucions y d'heroismes qu'era la vida dels primitius cristians. Ademés d'aquestes *Catacumbes de Sant Calist*, n'hi ha un enfilay més. Totes plegades ocupen 2.466.779 metres quadrats, y hi ha 876 kilometres de corredors o galeries. No son tot berbes, no.

Aquell bon P. Trapista, a la llum d'aquells candelins que dúyem, que la fosca los se cuydava menjar, mos ho anava esplicant fil per randa, tot lo que trobávem a dreta y a esquerra; y a lo millor envest aquell altre senyor demanantli com anava de práctiques relligioses, si resava'l rosari, si feya estona que no s'era confessat. Aquell, devant tal descárrega, ha

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

baubetjat una micoya, y ha arribat a dir qu'era creent, però que en quant a practicar, de vegades fluxetjava una mica. Vaja, se veya qu'era un d'aquells catòlichs que creuen, pero no practiquen, casi com un que'm trobárem dins el tren am N'Alzina, venint de Ravenna, que mos va dir qu'era católich, pero que no creya en la confessió. Amb una majoria de catòlichs per l'estil ¿com voleu que'l Govern no sia a Itàlia lo qu'es? Lo metex dich de França, aont se fan uns catòlichs lo més *especials y pintoreschs*; per axò está França axí com está.

Com he vist que'l frare aglapia d'aquella manera aquell senyor, me'n som allunyat, per prudència y per que l'envestit no s'empegueís tant. La qüestió es que aquell frare, amb un art admirable, y sense qu'aquell se pogués donar per ofès, li ha dit tot lo que hi havia que dir.

Amb axò som sortits de les catacumbes, he pres comiat del frare y d'aquell senyor y senyora tot lo atent qu'he sabut; putx a n-el meu carruatge, y cap a Sant Joan de Letran manca gent!

Hi entr, recorr les cinch naus, prosaycament, pobríssimament restaurades, fora'l paladar de la nau major, entexinat preciosíssim; m'entusiasm dins el creuer (*transepte*), devant l'altar y l'ábside, magníficament, admirablement restaurat de Lleó XIII.

Axò es l'esglèsia *Cap y Mare de totes les esglèsies del mon*, de [356] 130 metres de llarg, dedicada a n-el Salvador, fundada de l'emperador Constantí, qu'un terratrèmol la tombá l'any 894, la refeu Sergi III (904-911), s'hi calá foch l'any 1308, la reconstruí Climent V y la pintá Giotto, se torná cremar l'any 1360, la referen Urbà V y Gregori XI, hi feren grans obres Martí V, Eugeni IV, Alexandre VI, y la modernisaren completament en temps de Pius IV (1560), Borromini (1650) y Galileu (1734), que hi feu la fatxada. Poch, poquíssim[,] les deu l'augusta Basílica a sos modernisadors. Lo que hi feren, es un desastre. Es una llástima grossa que la qu'es (e)jerárquicament la primera esglèsia del mon, haja d'estar tan lluny d'esser-ho arquitectònicament.

No he tengut temps de veure, perqu'era tancat, el notabilíssim *Museu d'antiguedats cristianes* que Gregori XVI fundá dins l'adjunt Palau-

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pontifici l'any 1843. —Visit llavò el Batisteri, derrera la Basílica, aont diu la tradició que'l papa Sant Silvestre batiá l'emperador Constantí, l'any 324. Entr a l'*Escala Santa*, devant la Basílica, aont se conserva l'escala de ca-Pilat per ont pujá'l Bon Jesús, y la putx, com els altres feels, de genollons; y mos espitxam a *Santa Croce in Gerusalemme*, l'antiga *Basílica Sessoriana*, fundada, segons la tradició, de Santa Elena, en honor de la Vera-Creu, de la qual guarda aquesta basílica el tros més gros que's conex y una partida de rellíquies més, notabilíssimes. Fou reconstruida l'any 1144, y completament modernisada, ben grollerament per desgrácia, en temps de Benet XIV (sigle XVIII). Sortim d'assí, mos aturam a dinar a un restaurant, aont mos tracten bé ferm; y cap a Santa Maria la Major!, la venerabilíssima *Basílica Liberiana*, la més gran y la més antiga de les 80 esglèsies de Roma dedicades a Maria Verge, fundada del patrici Joan y el papa Liberi, modificada una mica a n-el sigle XII y en temps dels papes Eugeni III, Nicolau IV y Gregori XI a n-el sigle XV, hi afegiren les capelles fondes a n-els sigles XVI y XVII, y la restauraren a n-el sigle XVIII. Es de tres naus, de cuberta plana, entexinada, de 85 metres de llarch per 18 d'ample, esplèndidament, riquíssimament decorada.

Vista Santa Maria la Major, mos espitxam a la basílica de Sant Clement, la més ben conservada de Roma en sa forma primitiva. Son dues basíliques, una demunt l'altra. La de devall, l'anomena Sant Jeroni l'any 392; la feren mal-bé am l'entrada de Rubert Guiscart a Roma l'any 1084, y dalt aquexes ruines Pasqual II construí la basílica superior, qu'ha sufrides diferents restauracions. Fa tres naus, sense capelles, cuberta plana, l'altar al mitx de l'ábside bax d'un baldaquí am la cadira pontifical derrera, a n-el fondo, am fresch preciosos a les parets, y la copinya de mosaych his[357]toriat del sigle XII; el chor dins la nau central amb una tanca molt baxa y un ambó (trona baxa) a cada costat. Devant la basílica hi ha un atri quadradench, aporticat, y una font al bell mitx. La basílica de devall, soterránia, era molt mès gran que la de dalt. L'han rebuydada en part, y s'hi conserven una partida de pintures murals, inscripcions y escultures, que la fan un dels monuments de Roma més dignes d'esser

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

visitats y estudiats. Es estat massa tart per devallarhi. D'assí pech a n-el *Colosseo* o *Anfiteatre de Flavi*, que'l comensá Vespasià y l'acabá son fill Titus l'any 80 de la nostra era. Hi cabien uns 50.000 espectadors. No es ben rodó: son diametre major es de 187 metres, y el menor de 155; y la banda qu'es conserva sencera fa quatre ordes d'arcades y 48 metres d'alt. Aquí's divertien els romans veyenthi barallarse y matarse feres y homes (gladiadors), y, com sobrevengueren les persecucions de l'Esglèsia, hi amollaren els cristians a les feres, xalant de veure com aquestes els esbenaven y los s'engolien. En l'edat-mitja serví de fortalesa, y en la moderna de pedrera per construccions publiques y privades, fins que Benet XIV va prendre l'edifici bax de la seua protecció y el consagrá a la Passió del Bon Jesús en memòria de la sanch de tants y tants de mils de mártirs que s'hi escampá.

Seguesch endevant per lo qu'era *Via Sacra*, per bax dels archs de triunf de Titus y de Constantí, p'el solar del *Temple de Venus* y *Roma*, qu'ara hi ha Santa Francina Romana; vetx a man dreta les superbes ruines de la *Basílica de Constantí*, el *Temple de Ròmul* y *Templum Sacrae Urbis* (avuy esglèsia de Sant Cosme y Sant Damià); a má esquerra, les del grandiós *Atrium Vestae* y les inmenses ruines del *Palau dels Cèsars*, qu'umplen tot el Palatí; més enllá *Domus Vestae*, *Templum Antonini et Fausti* (avuy esglèsia de Sant Llorenç *in Miranda*), *Forum Romanum, Basilica Julia*; y enllá de tot, a n-el peu del Capitoli, *Arcus Severi*, *Umbilicus Urbis Romae*, y les ruines dels temples de la *Concòrdia*, Vespasiá y Saturn. Aquí hi ha resumida casi tota l'història de Roma. Aquexes ruines grandioses, venerandes, imposen, esglayen, capfiquen qualsevol que conega una mica aquella història estupenda. No me'n sabia decantar[,] d'aquelles ruines augustes, que parlen a tots els pobles civilisats, perque en els destins de tots ells influí incomparablement la gent heroyca qu'alsá y habitá aquexa inmensidat d'edificis. Contemplant tot allò y capficat dins la recordansa dels fets altíssims de la gent romana, se'n es venguda la fosca; y he trobat que'm convenia espitxarme a n-el *Col·legi Espanyol*.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Axí hu he fet, y prou per avuy. [358]

Octubre. DIA 27

Cap a n-el Vaticà. —Plassa de Sant Pere. —La Basílica Vaticana. —L'Audiència del Papa. —Sant Llorenç *in campo Verano*. —Santa Maria dels Àngels. —Un entrevers a l'Embaxada Espanyola. —Un cas de separatisme. —El secretari de l'Embaxada

Dita missa y berenat, amb Mn. Antoni Sanxo, de Son Servera, col·legial distingidíssim del Col·legi Espanyol, li estrenyem cap a n-el Vaticà per esser a les deu en punt a n-el pati de Sant Damas per l'Audiència Pontifícia.

Passant per devora'l grandiós *Palau de Justícia*, nou flamant, atravessam el Tíber p'el pont de St. Àngel, enfilam el carrer de *Borgo Nuovo,* entram a la *Piazza Rusticucci*, y mos trobam devant l'estupenda *Plassa de Sant Pere* y a l'enfront l'augusta, la veneranda Basílica Vaticana amb sa cúpula suprema.

Ja's sap que la plassa es ovalada y rodada de quatre fileres de columnes dòriques que aguanten un preciós entaulament, coronat de 162 grans estátues de Sants. Les columnes son 284 y 28 pilastres y dexen entre y entre uns espays tan amples que a n-el mitx hi poren anar dos carruatges a la par. La plassa té de llarch 280 metres y 240 d'ample. Al mitx s'alsa la celebèrrima *Gulla de Roma*, un *obelisch* egipci, duyt d'Heliopolis per Calígula; el posaren dret aquí l'any 1586; té 25 metres d'alt. A dreta y a esquerra s'alsen magnífichs brolladors.

Passam l'espay ovalat de la plassa, prenim el rectangular, pujam la grandiosa escalonada, passam el magnífich pòrtich, penetram dins la grandiosa, dins la veneranda Basílica, que fundá l'emperador Constantí, allá metex ont era'l circh de l'emperador Neró, y que hi enclavaren Sant Pere. La feren tot-d'una de cinch naus amb *transept*; aquí fou coronat Emperador Carlemany l'any 800. Com la basílica am tants de sigles havia

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

sufrit molt, Nicolau V resolgué referla, y comensaren l'ábside l'any 1450, segons plans del florentí *Rossellino*, en forma de creu llatina. Mort aquell Papa, s'aturen les obres, y no feren pus via fins 50 anys després, que Juli II determiná de fer nova tota la basílica, y comaná plans a una partida d'arquitectes, escullint el de Bramante, que concebé la idea de posar el *Panteon* dalt la basílica de Constantí, axò es, una cúpula tan grossa com el *Panteon*, qu'era'l temple més gran dels gentils, y donar a l'edifici la forma de creu grega. L'any 1506 posaren la *primera pedra*; Bramante se mor l'any 1514; s'encomanen les obres a varis arquitectes, un d'ells Rafael, qu'es moren un l'any 1515, l'altre el 1516 y Rafael l'any 1520. Les obres seguiren malament perque cada punt mudaven de pla, y feyen poca [359] via ferm, fins que s'en encarregá Miquel Angel l'any 1546, que restablí el pla primitiu de Bramante, la creu grega, y hi afegí[,] a la fatxada[,] un pòrtich; va alsar la cúpula a punt de comensar la mitja-taronja. Mort l'any 1564, seguiren les obres successivament Vignola, Pirro Ligorio, Jaume de la Porta. L'any 1606 només hi mancava la fatxada, y Paul V tengué la mala idea d'allargar el bras anterior de la creu grega, fentla creu llatina, y l'arquitecte *Maderna* alsá la fatxada actual, qu'es un bunyol am tota l'estensió de la paraula, un atach fulminant de magror y prosaisme; y no sols axò, sino que destruex tot l'efecte de la cúpula, que, segons el pla de Bramante y Miquel Àngel, havia de formar part de la fatxada. Ara queda tapada de mala manera am la prolongació de les tres naus. ¡Quina llástima! L'any 1626 el papa Urbà VIII consagrá la nova Basílica.

Se gastaren en la construcció 235.000.000 de franchs. Sa conservació y sosteniment en costa uns 180.000. La sacristia nova que hi feu Pius VI, en costá 4.500.000. Es l'esglèsia més gran del mon: ocupa una superficie de 15.160 metres quadrats, allá ont el *Gran Duomo* de Milà n'ocupa 8.406; Sant Pau de Londres, 7.875; Santa Sofia de Constantinoble, 6.890; la Seu de Colònia, 6.166; *Nostra Senyora* de París, 5.955. Té de llarch, contanthi el pòrtich de la fatxada, 211 metres; la nau central en té 46 d'alt y 27 d'ample; la llargária del creuer son 137 metres

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

a l'interior. La cúpula es de 42 metres de diámetre y 123 metres d'alt fins a la llenterna, y fins part-demunt la bolla de bronzo y creueta, 132. Es més baxa que'ls campanars d'Estrasburg, Colònia y Ulm. En camvi, es la cúpula mes alta del mon; contrapassa totes les altres en amplária y altária de molt de molt.

La fatxada té 112,60 metres d'ample y 44,60 d'alt. Fa un orde de columnes adossades y pilastres am la corresponent gornisa y un capser que correspòn a n-el cap de la nau central. Dalt la gornisa y capser s'alsa un átich amb unes finestrasses quadrades, ferestes per lo rònegues y axutes, y va coronat d'estátues colossals de 5,70 metres, del Bon Jesús y els Apòstols. Bax de la gornisa s'obrin els cinch portals que donen ingrés a n-el pòrtich y més amunt unes grandioses finestres que donen llum a la gran sala aont els Papes recent-elegits, com posseien els Estats Pontificis, eren coronats, y sortien a n-el balcó del mitx a beneir el poble qu'omplia la plassa de Sant Pere. La decoració de la gran sala y sobre tot el pòrtich es una meravella.

Axi com els defores de Sant Pere son pobríssims, magríssims, fora la cúpula, fins a n-el punt de no tenir campanar (¡la primera esglèsia del mon sense campanar!), els dedins son una cosa estupenda, inefable. [360]

En entrar, tot d'una fa tres naus de quatre trasts am capelles. Els pilars divisoris de les naus son tan amples y gruxats, que fa l'efecte d'una nau, a n-el primer cop de vista. Les capelles dels dos trasts primers son poch fondes; les del trast tercer (*capella del chor* y *capella del Sagramento*) son tres o quatre vegades més grans que les altres; semblen esglèsies. A n-el trast quart hi ha les capelles *Clementina* y *Gregoriana*, que son els dos recons anteriors del grandiós quadrat de Miquel Àngel, qu'está a continuació de les tres naus, venint a esser com el cap d'elles; a n-el centre del qual s'alsa la cúpula, dalt els quatre pilars mestres, tan gruxats qu'ocupen tota l'amplária de les naus laterals, que, per lo metex, moren devant aquets pilars anteriors. A n-els recons oposats hi ha les *capelles de la Columna* y de *Sant Miquel arcángel*. Aquexes quatre

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

capelles marquen els quatre punts del quadrat d'En Miquel Àngel, molt més ample que les tres naus plegades. De manera qu'entorn dels quatre pilars de la cúpula corre una nau amplíssima, plena d'altars y retaules adossats a n-els murs, retaules molt sobris, enquadrant preciosos mosaychs, y entre sepulcres monumentals de papes y d'altra gent grossa. A n-els caps del creuer, de forma absidal, hi ha a un, el de la banda de l'epístola (aont se celebrá'l concili Vaticà) altars am pintures de grans mestres, y a l'altre un altar aont se celebren els oficis divins de cada dia, y, derrera, el sepulcre del gran Palestrina y grans estátues de Sant Francesc y Sant Tomàs. A n-el cap de la creu hi ha la cátedra de Sant Pere, dalt un pompós retaule de bronzo, que n'hi ha 74.260 kilograms, obra de Bernini. A n-el centre del creuer s'alsa la confessió de Sant Pere o altar major, devall un baldaquí, de columnes entorxades, de bronzo daurat, de 29 metres d'alt y que pesa 63.054 kilograms. La *confessió* pròpiament es devall l'altar, una cambra soterránia meravellosament decorada, que guarda dins un sarcofach el cos de Sant Pere am 89 llánties enceses sempre. Les voltes de la nau major, creuer y dels quatre espays o naus que rodetjen els pilars de la cúpula son de mitx punt, totes decorades de casetons y floratges daurats. A les petxines de la cúpula hi ha els quatre Evangelistes de mosaych. El tambor y la mitja taronja fan setze compartiments verticals am cinch zones de figures de mosaych: primera zona: Sants Pares; segona zona: el Bon Jesús, Maria Verge, Sant Joan Batista y els Apòstols; tercera zona: ángels amb els instruments de la Passió; quarta y cinquna zona: serafins; amunt de tot, el Pare Etern.

Les voltes de les naus menors son cúpules ovalades.

Totes les parets, pilastres, arcades y entaulaments son de marbre blanch. Els retaules de les capelles son suntuosíssims en[361]quadraments de preciosos mosaychs, còpies de pintures relligioses de grans mestres, y estátues dels primers escultors. Els baxos per tot lo redó de les naus y capelles están plens de sepulcres monumentals de papes y altres personatges benemèrits de l'Esglèsia. A n-els pilars de la nau major, dins capelletes, hi ha grans estátues dels

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

fundadors de les Ordes Relligioses; y, atracada a n-el pilar de la cúpula de man dreta, hi ha demunt un socle y cadira de marbre blanch l'estátua antiquíssima de Sant Pere, de bronzo, y que tè un peu tot menjat d'anarhi els feels a besar. Cal que n'hi sien anats molts per haver fet botir el bronzo de tal manera.

Repetesch que només descrich demunt demunt, per donar l'impressió general; y en resum he de dir que l'interior de Sant Pere es una cosa grandiosa, meravellosa, estupenda, sublim; es un prodigi, un esglay d'ornamentació, suntuositat y magnificència; es el monument més gros que s'es alsat may a la Majestat Divina. ¡Sia ella beneida, eczaltada y alabada per los sigles de los sigles. Amèn!

S'es fet'hora de comparèxer a n-el *Pati de Sant Damas*. Sortim a la *plassa de Sant Pere*, entram p'el *portone di bronzo*, prenim la *Scala Pia*, y passam a n-el *Cortile di S. Damaso*, aont trobam Mn. Lluís Albert, Vice-rector del *Col·legi Espanyol*, y l'*editor pontifici*, Sr. Subirana, de Barcelona, amb una filla seua. L'audiència pontifícia ha d'esser per tots tres. Pujam un' escala, entram a la *sala dels tapissos*, atravessam una partida de sales, severament, gentilment decorades; veym guárdies pontifícies, pages y monsenyors que van d'una banda a l'altra.

Mos aturam dins la cambra aont entregá l'anima a Deu el gran papa Lleó XIII; esperam una estona; no sabem que mos passa, estam nirviosos. A la fi s'obri una porta, passam tres sales més, y se'n obri un'altra; un monsenyor mos fa entrar, y ell queda defora. Me fan passar davant, don unes quantes passes, y me trop devant el Papa, tot vestit de blanch, dret devora la seua taula, sonrient, rodat d'una majestat paternal, sobrenatural, celestial. M'agenoll; els altres que'm venen derrera(,) fan lo metex; mos dona a besar l'anell y mos fa axecar y seure. Me senyala una cadira just devora, y m'hi fa seure, y els altres devora jo. Sembla davallat del cel, aquell home venerable. Brilla en tot ell la majestat divina; es el Representant suprem de Deu sobre la terra. Més amunt qu'ell, com Autoritat y Potestat, no hi ha més que Deu en tot l'univers. Li tenim la vista clavada demunt. Resulta un poch més vell que no sembla a n-els

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

retrats que'n corren; té'ls cabells blanchs, es blanch y vermell; els seus ulls y tota la cara es una font de dolsura y suavidat paternals. [362]

Mentres mos assèyem, mos diu algunes paraules de Mn. Lluís Albert y a n-aquest sobre'l Cardenal Vives y el Rector del Col·legi Espanyol, que demostren l'afecte coral que'l Papa professa a tots tres.

Mn. Albert mos havia dit que tant li poríem parlar en castellá com en catalá, peró a poch a poch, y que'l Cardenal Cassanyes li parlá en catalá, com va esser a Roma, no fa gayre. Encara que no puch bravetjar gayre de sebre'n, li parl en italiá, y li esprés el meu agraiment grossissim per haverme concedida l'honor altíssima d'aquesta audiència, que som vingut a Roma just per poderlo veure, que vench d'Alemanya aont som estat tres mesos y mitx per eczercitarme en l'alemany per poder confessar en tal llengua y poder lletgir els estudis de filologia románica que publiquen els filòlechs alemanys, y poder dur a cap el *Diccionari de la llengua catalana*, per al qual tenim més de quatrecents col·laboradors, la majoria capellans y seminaristes y gent d'esglèsia, y que actualment la majoria dels qui's dediquen a la nostra filologia(,) son gent axí.

El Papa m'interromp dient que está molt content de tot axò y que seguiguem endevant la nostra obra, y els eglesiástichs que's dediquin a la nostra filologia, sense desatendre llurs devers primordials.

Li demán una benedicció especial p'el Sr. Bisbe, Capítol y Esglèsia de Mallorca, y per tots els *col·laboradors del Diccionari,* per la meua familia y per mí. Diu que la me concedex, am tot el seu cor. El Sr. Subirana li dona les grácies d'haverlo anomenat «*Editor Pontifici*» y promet observar lo que prescriu la derrera Encíclica sobre impressió de llibres, y el Papa li diu que hu han de fer axí els bons impressors.

Tot lo dia seríem estats devant el Papa, si fos estat possible. No hu era; mos agenollam per rebre la seva benedicció, la mos concedex solemnialment, y mos retiram fondament, estraordináriament emocionats, fora de nosaltres metexos, sense sebre que mos passava. A la filla del senyor Subirana li es caygut, sense temerse'n, un rosari dins la

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

cambra papal. Se'n tem com en som defora; esperam a una antesala que hi puguen entrar a recullirlo.

Aquest incident mos servex per veure dues vegades més el Papa, que passa poch desprès per la sala aont esperam, per beneir un estol de nines qu'han feta la primera comunió, y l'esperaven més enllá. De genolls li tornam besar l'anell, juntament amb una vintena de persones qu'eren allá per axó. Passa de bell nou el Vicari de Jesucrist, y com mos veu, mos diu somrient y beneint: [363]

—«*A rivederci*» (a reveure).

¡Quin'onada de dolcesa y suavidat foren p'els nostres cors aquestes paternals paraules!

Ja he dit que, com tenia quinze anys, vatx venir a Roma per veure Lleó XIII, l'any 1878, y que de tal viatge no recordava altra impressió concreta que la visita a n-el Papa, la qual subsistí sempre llampant dins el meu esperit. Me sembla que hi subsistirá més vitenca encara, per molt temps que visca, la impressió d'aquesta audiència del Santíssim Pare Pius X.

¡Sí, fills de la Pátria! ¡El Papa está content que vaja avant y arribi a cap l'*Obra del Diccionari Catalá*! El Papa envia una benedicció especial a tots els qui col·laboren a l'*Obra del Diccionari*! ¡El Papa está content de que'ls capellans se dediquin a la filologia catalana, sense desatendre, naturalment, llurs devers primordials com-e sacerdots! Per lo metex ¡endevant les atxes!

Eren prop de les dotze, sortim del Vaticà, y ¡cap a n-el *Col·legi Espanyol*! No mos sabia sortir altra conversa mes que del Papa, de lo que mos havia dit, de lo qu' havia fet, ensaborint els més petits detalls.

Després de dinar, prenim un carruatge, y amb Mn. Antoni Sanxo ¡cap a veure la basílica de Sant Llorenç *in campo Verano*! P'el camí ja fa una bona barrumbada; com hi arribam, plou a les totes.

Es una de les set Basíliques Majors. La fundá l'emperador Constantí per guardar el cos de Sant Llorenç y Sant Ciriac, Pelagi II la reconstruí l'any 578, am lo portal a llevant. Honori III (1216-1227) hi afegí les naus

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

actuals, y mudá'l portal a ponent. Hi feren obra Nicolau V y Innocenci X, y Pius IX (1864-1870) la restaurá de dalt a bax. L'atri es molt interessant per les pintures murals. Les tres naus son sense capelles, de cuberta plana am lo bigam y els cavalls a la vista, tot policromat, y pintures murals de la vida de Sant Llorenç a la nau major. A n-el trast que fa vuyt, puja'l trispol y s'alsa l'arch de triunf, tot decorat a cada cara de mosaychs historiats. Llavò venen sis trasts, el chor, am tribunes superiors a cada banda: al mitx s'alsa l'altar major bax de baldaquí, y, aderrera, a n-el fondo, la Cadira Papal demunt tres graons y un bancal a cada banda. Part-demunt la cadira s'obrin tres arcades. Devall el chor hi ha la cripta, que fa tres naus, y s'hi guarda, dins un sarcofach, cubert de baxos relleus, part del cos de Sant Llorenç y Sant Esteve. Derrera la cripta, hi ha un espay quadrangular, lo qu'era atri de l'antiga basílica de Pelagi II, forrats els baxos de marbres, y lo demés de les parets y el trispol tot de mosaych, una cosa suntuosíssima, preciosíssima: es el se[364]pulcre de Pius IX, el cos del qual está dins un sarcofach llis, posat dins un *arcosoli*, meravellosament decorat.

La restauració de Sant Llorenç, com la de Sant Pau *in via Ostiensi*(,) axamplen el cor perqu'un hi veu sobiranament aprofitades les llissons de l'arqueologia. ¡Quina llástima que a Roma no hi haja hagut sempre aquest criteri en la restauració de les esglèsies! No n'hi hauria tantíssimes de desfigurades y fetes mal-bé, com, per eczemple, les naus de Sant Joan de Letran! ¡Quin floret d'esglèsies més precioses y interessantíssimes hi hauria, qu'oferirien eczemplars delitosíssims de tots els sigles de l'arquitectura cristiana, y no's donaria el cas llamentable de que a Roma casi només poren estudiar les esglèsies del sigle XVI ensá. Les anteriors[,] les feu malbé el furor clássich dels renaxents. ¡Deu los haja perdonats!

Sortim de Sant Llorenç, y encara plovia a les totes. Mos aficam dins el carruatge, y visitam l'esglèsia dels Salesians, nova, de tres naus, cuberta plana y creuer, policromada, amb claraboyetes a les naus menors y finestrals a la major; es molt agradós el conjunt.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Pegam llavò, seguint la barrumbada d'aygo, a *Santa Maria dels Àngels*, consagrada l'any 1561, obra de Miquel Angel. Pius IV feu transformar les *Termes de Dioclecià* en monestir de cartuxos; y aquell gran arquitecte convertí la gran sala central de les *Termes*, el *tepidarium,* en esglèsia de *Santa Maria dels Àngels*. El portal fa un ábside grandiosa; vè l'atri, qu'es una *rotonda*, y entrau llavò a l'esglèsia, que fa una creu de brassos llarguíssims, que acaben amb una capella, tota pintada. L'altar major y el chor derrera, a n-el cap de la creu, están magníficament decorats.

Com seguia plovent y la fosca s'en venia a les totes, ja no hem poguda veure bé aquexa obra majestuosa de Miquel Angel. Som passat per *Santa Trinitá dei Monti*, però dedins era fosca, fosca. M'atur a l'*Ambaxada d'Espanya* perque duya una visita p'el Secretari de l'Embaxada, oncle d'un col·legial de Sant Clement de Bolonya, que hi vatx conèxer. He demanat p'el Sr. Secretari. El porter m'ha dit que hi era. Toch a n-el criat, y ha dit que no. El porter ha insistit, y el criat m'ha dit que pujás, y miraria si'l poria trobar. M'ha demanat d'ont era, y li he dit: —*Spagnuolo e catalano.* —*Separatista?*[,] m'ha demanat ell, am to de fisconada; y jo a l'acte li he respost: —*¡Separatista del male e della stupiditá!* Ha badada tanta flor d'ull com m'ha sentit, m'ha mirat una mica com esglayat, y se'n es anat amb una gran reverència a veure si trobaria el Sr. Secretari.

Y mentres tant pensava jo: la pregunta que m'ha feta aquest pobre home(,) revela tot un estat de coses. Quant ell, tot-d'una [365] qu'ha sentit *catalá*, ha demanat *separatista?*, es que aquí sent la gent de l'Ambaxada calificar axí els catalans. A tal estrem d'estupidesa du l'odi dels centralistes contra Catalunya, que resulta un odi contra l'integridat d'Espanya, perque no som nosaltres que mos volguem *separar*; son *ells* que *mos separen*, que mos tenen ben *separats* dins llur cor. ¡Deu els-e torni l'enteniment!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Es tornat aquell criat, y m'ha dit molt seriós que'l Sr. Secretari no hi era. Li he dexada tarjeta, y, fosca negra, prench redòs a n-el Col·legi Espanyol.

No devia fer un'hora que hi era, quan m'anuncien la visita del Sr. Secretari de l'Ambaxada. Se presenta atentíssim, agradabilíssim. Parlam de mil coses; me demana del viatge, de Mn. Costa i Llobera y d'altres escriptors catalans, me fa mil elogis de l'esperit emprenedor dels catalans, encara que disconforme en les nostres tendències; y se mostra espantosament pessimista sobre l'Espanya, de la qual creu que no's pot esperar res de bo ni que millori ni's regeneri ni res. Jo li he dit que no tenia tal concepte d'Espanya ni del poble castellá, y qu' esperava que a poch a poch vendria la regeneració y la tornada a les antigues glòries, si cadascú, per lograrho, feya del seu tot lo possible, com es una obligació nostra sacratíssima procurarho.

M'ha feta molta de grácia una expressió que m'ha dita sobre D. Antoni Maura. M'ha dit que'l considerava l'única figura política d'Espanya, pero que no més sap *el catecisme* y el *Còdich Civil*. Jo li he dit que sabent bé aquexes dues coses, si'ls braons acompanyen, n'hi ha prou per salvar, per alsar Espanya y qualsevol altra nació.

Sobre tot, som quedats molt amichs, y m'ha demanat per favor que li enviás llibres catalans de Mallorca. Li he promès fer-ho.

Y prou per avuy.

Octubre. DIA 28

Els alts de Sant Pere del Vaticà. —Un carreter bístia. —Els museus del Vaticà. —Santa Maria *Rotonda*. —Santa Maria *sopra Minerva*. —Sant Ignasi

Dita missa y berenat, m'espitx a Sant Pere del Vaticà, per admirar, per contemplar d'aprop la grandiosa, la imponderable, l'estupenda Basílica. M'hi he passades un parell d'hores. A pesar de tota la seua

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

meravellosa esplendidesa y esglayadora grandiosidat, es una prova feresta de la pobresa y magror de l'art arquitectònic del Renaxement. Devant la Basílica actual, per magnífica y per meravellosa que la suposeu, y ho es molt, moltíssim, un [366] anyora involuntariament les basíliques primitives d'occident y d'orient, les romániques, les ogivals.

Som pujat demunt Sant Pere, y al temps que som estat allá dalt no s'es aturat de ploure. Les teulades, els finestrals, les gornises, les barandes de la fatxada y de les altres voreres son una cosa pobríssima, magríssima. ¡Quines trenques de les cresteries, pinacles y capsers que coronen les esglèsies ogivals! Sols la cúpula s'alsa gentil demunt aquell'onada de prosaisme, s'alsa majestuosa, gallarda, imponent, suprema... Hi he volgut pujar fins a la bolla de bronzo de la cuculla. Devall per voltar la basílica y estudiarla de part defora. Som estat tan desgraciat, que no s'es aturat de ploure, y una brusca ben espessa. Prench per *piazza della Sagrestia*, *piazza di Santa Marta*, *via delle Fundamenta*, *cortile del Forno y Vialone de Belvedere* cap a l'entrada dels *Museus*. Com més anava, més plovia. Com entrava a n-el *vialone*, hi havia un carro aturat y un homo que amb una pala tirava palades de calç pastada de dins la caxa del carro ademunt un rol·lo de grava. Com jo tenia conte a n-el paraygo y no creya qu'aquell fos tan barbatxo qu'anás a tirar la palada de calç el temps que jo passaria, ja que'l pas no es gens ample, no he mirada la seua maniobra; y just com jo li era devora, *plaf*, tira la palada de calç pastada, que pega dalt la grava, y fa un sens fi d'esquits, y m'aplega l'abric y els pantalons, omplintlosme de calç. ¿Que hi havia que fer? ¿Moure un renou a n-aquella bístia, y dexar que la calç atacás la roba i la cremás tota? He preferit salvar la roba y dexar fer aquell animal. He afinat un prop, m'hi afich, deman aygo y un espaumador, m'en donen; y ¡venga aygo demunt les taques de calç!, y ¡bones espaumades! A forsa de fregar y de tirar-hi aygo, se'n es anada la blancor de la calç, dexant axò sí una mica de senya de cremat. —Me direu qu'axò no passa una desgrácia casual. Sí, es una de tantes *casualidats*

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

com succeexen a n-els paisos meridionals per pa y per sal, y que no s'esdevenen casi may an els paisos del Nort. ¡Deu mos do paciència!

Per allò que qui té un mal y s'hi dona, en té dos, per llevarm'ho del cap, m'espitx a l'entrada del Vaticà per aquella banda. Entr a la *Sala della Biga*, y per una escala ben ampla putx a la *Sala a croce greca*. Ja som dins el *Palau del Vaticà*, comensat de St. Simmach, engrandit d'Eugeni III (1150), Celestí III, y Innocenci III, y que quedá una fet una ruina durant l'estada dels Papes a Avinyó (1308-1377). Quan en tornaren, l'esculliren per residència preferent, y Nicolau V resolgué ferlo el palau més gran del mon (1450), y efectivament hi resultá. Sixt IV hi feu (1473) la Capella Sixtina, Innocenci VIII el pavelló de *Belvedere* (1490), [367] que Juli II confegí amb lo palau per via d'un pati; després se feren les *llògies* del pati de St. Damas; Paul III la *Capella Paulina* (1540), Sixt V hi feu la Biblioteca, això es, l'ala que xapá en dos el grandiós pati de *Belvedere*, resultant aquest y el de la *Pigna*, Climent VIII (1592-1605) hi feu les habitacions actuals del Papa, Urbà VIII comensá l'*Escala Reyal*, Pius VI bastí la *Sala de creu grega*, qu'acap de passar, la *Rodona* y la *dels Museus*; Pius VII feu el *Braccio nuovo*, paral·lel a la Biblioteca, per les escultures; y Pius IX va alsar el costat que mancava a n-el *pati de St. Damas*. Ocupa 'l Vaticà una superficie de 55.000 metres quadrats; uns 25.000 metres les ocupen els 20 patis que hi ha. Entre sales, capelles y cambres pujen a un milenar els departaments. N'ocupa una part insignificant el Papa; la resta son sales de rebre, capelles, museus o biblioteca.

L'aplech d'antiguedats del Vaticà es el més gros y el més notable del món. Es tot d'obres gregues y romanes y en general de marbre.

Diré sumarísimament lo qu'he vist: *a*) *La Sala de creu grega*, plena de mosaychs, estátues y sarcorfachs am baxos relleus, tot antich. *b*) Sala *della Biga*, rodona, am cúpula, tota plena d'estátues, sarcofachs am baxos relleus y una carrossa notabilíssima. *c*) *Galeria dels canelobres,* un corredor de 100 metres de llarch, tot decorat el paladar de pintures alegòriques y dels fets del pontificat de Lleó XIII, apoteosis de Sant Tomàs y les Arts y Ciències bax del mantell de l'Esglèsia. El corredor es

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

ple d'estátues, sarcofachs y canelobres antiquíssims. *d*) *Sala Rodona*: enterra, un grandiós mosaych tot figures de nereydes, tritons, centa[u]res y másqueres; lo demés, estátues y busts de personatges y Deus romans. *e*) *Sala de les Muses*, de vuyt cayres, am cúpula, tota plena d'estátues gregues y romanes de les Muses y de Deus, hèroes y sabis. *f*) *Sala dels animals*, am lo trispol de mosaychs, trobats a diferents bandes, y tota plena de estátues d'animals. *g*) *Galeria de les estátues*, que n'es tota plena. *h*) *Sala dels busts*, que son d'emperadors romans y gent grossa d'aquell temps. *i*) *Gabinet de les Másqueres*: enterra, tres mosaychs am másqueres; la resta, estátues. *j*) *Pati de Belvedere*, aporticat, ple d'estátues, sarcorfachs, máscares, amb un gabinet a cada cornaló. A un dels gabinets hi ha la celebèrrima estátua d'*Apol de Belvedere*, sarcorfachs y baxos relleus; a un altre gabinet hi ha'l famosíssim bodró de *Laocoont y sos fills*, embarriolats de dues serps que'ls estrengolaren. Se considera l'obra més notable que mos queda de l'escultura grega, qu'es la caporal de totes les escultures. Dins aquex gabinet y els altres dos hi ha altres estátues, baxos relleus y sarcorfachs, notables de [368] tot. *k*) *Vestíbuls de Belvedere* (el *rodó*, *el quadrat* y el de *Meleagre*): tot[s] plens de sarcorfachs, baxos relleus, estátues, senceres y trossos. A n-el *quadrat* el celebérrim *torso d'Hèrcules*. *l*) *Museu Chiaramonti*: un corredor d'uns 150 metres de llarch per sis d'ample; forma 30 trasts, y inclou unes 300 obres: moltes, petites; altres, fragments. *ll*) *Braccio Nuovo*: una sala de 70 metres de llarch per 8 d'ample: hi ha unes cinquanta estátues y uns noranta busts. *m*) *Museu Egipci*: hi ha nou sales, totes plenes d'estátues, sacorfachs, ídols, vasos, joyes, bauls de mòmia, casi tot trobat a Roma. *n*) *Sala d'antiguedats assíries*, sobre tot baxos relleus y inscripcions. *ny*) *Museu Etrusch*: ocupa dotze sales, tot de coses trobades a Vulci, Toscanella, Chiusi y altres viles etrusques: estátues, pintures, vasos, joyes d'or, eynes de bronze, sarcorfachs y baxos relleus de terra cuyta. L'aplech de vasos umpl quatre sales. Hi ha molt, pero molt qu'estudiar. *o*) *La Biblioteca*: ensemps que biblioteca es un altre museu. Ocupa un local inmens. Lo notabilíssim son

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

els manuscrits, que n'hi ha 26.000 (19.000 de llatins, 4.000 de grechs, 2.000 de llengues orientals). La *Gran Sala* es de 70 metres de llarch, 15 d'ample y 9 d'alt. Dins els armaris y vitrines se guarden veres notabilidats: un *palimpsest* de *De-Republica* de Ciceró, còdichs del nou Testament del sigle IV; y un sens fi de presents preciosíssims de reys y emperadors a diferents Papes. N'hi ha dels Napoleons I y III, y de Guillem I d'Alemanya. Dins altres sales veynades hi ha: un *museu profá* (coses de Roma antiga); *museu d'antiguedats cristianes*, tres sales plenes de preciosidats; y *Pintures antigues*, una sala notable de tot, plena de mosaychs y pintures antiquíssimes, reunides a forsa de forses. Llavò hi ha'ls *Departaments Borgia*, qu'han d'esser museu de l'edat mitja y del Renaxement, aont hi ha tres sales plenes de preciosidats.

Vist tot axò, prench un'altra direcció per acabar de veure els tresors artístichs del Vaticà, a l'altre cap del pati *Belvedere,* devora la Basílica. Pas per les dues *Sales de pintura moderna*, que no son gayre cosa; entr a la *Sala de l'Inmaculada*, tota dedicada a la representació de tots els fets y personatges de la definició d'aquell dogma; y arrip a les celebérrimes *Stanze* (estáncies) de Rafael, anomenades axi perque les va pintar al fresch per orde de Juli II y Lleó X, y son: *a*) *Stanza de l'incendio* (del *Borgo*, en temps de Lleó IV, del sigle IX), aont se representa aquest fet; la *Coronació de l'emperador* Carlemany, *el Jurament de Lleó III devant* Carlemany y la *Victòria de Lleó IV dalt els Sarrains*; *L'Incendio* es tot de Rafael; lo altre, dels seus dexebles bax de la seua direcció. *b) Stanza della Signatura*, aont firmaven els Papes els breus de [369] grácia, y hi ha les famosíssimes pintures de *l'Escola d'Atenes* y la *Glorificació de la Fe* o *Disputa del Stm. Sagrament*, y el *Parnás*; y a n-el paladar y dalt finestres y portals, altres pintures alegòriques de la Teologia, Filosofia, Poesia y diferents Virtuts, algunes d'aquestes, obres de Rafael. *c*) *Cambra de Heliodor*, aont se representa *Heliodor llansat del Temple*, la *Missa de Bolsena*, *Sant Lleó aturant Atila a les Portes de Roma*, *Sant Pere dins la Presó*; y a n-el paladar, passatges del Vell Testament, pintats de Juli Romá. *d*) *Sala de Constantí*: es ja tota de dexebles de Rafael, segons

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

dibuxos que dexá com se mori: hi ha la *Batalla de Constantí contra Maxenci*, *el Batetx* de dit Emperador, *La Donació de Roma a Sant Silvestre*, *Arenga de Constantí a son eczèrcit* com los va aparèxer la senyal de la creu.

Just devora aquexa *sala* hi ha la *Capella de Nicolau v*, pintada de Fra Angelico demunt la vida de Sant Llorenç y Sant Esteve, y es una de les obres més notables d'aquell pintor incomparable.

Vénen llavò les anomenades *Llògies de Rafael*, un dels corredors del segon pis del *pati de Sant Damas*, que decoraren Juli Romá y Juan d'Udina y altres, bax de dibuxos y direcció de llur mestre, Rafael, aont se representen escenes de la *Bíblia*, y axò ha fet que s'anomenassen aquexes pintures la *Bíblia de Rafael*.

D'aquí passam a la *Pinacoteca* o *Galeria de pintures*, poch nombrosa, però que la calidat suplex la cantidat. Només fa quatre *sales*, pero ¡quines sales! Sala I: obres de Guerchin, Leonardo da Vinci, Rafael (*Anunciació*, *Adoració dels Reys*, *Presentació a n-el Temple?*), Fra Angelico, Murillo, Francia, Garofalo, Perugino. Sala II: obres de Dominichino (la famosa *Comunió de Sant Jeroni*), Rafael (*Madonna de Foligno* y *La Transfiguració*, que passen com-e les caporals de l'autor). Sala III: obres del Tiziano, Guerchin, Ribera, Pinturichio, Perugino, Juli Romá, Fra Penni, lo Spagna, Rafael (la *Coronació de Maria*, per mi tan notable com la *Transfiguració*), Sassoferrato y altres. Sala IV: obres de Valentín, Guida, Sacchi, Moretto, P. Veronese y altres.

Una de les altres coses més notables del Vaticà son els *tapissos* de Rafael, dibuxats d'ell y fets a Brussel·les. Umplen una sala que hi ha a continuació de la dels *Canelobres*, de qu'hem parlat més amunt. Cada un costá 17.000 franchs; quant el *Condestable* de Borbón saquetjá Roma (1527), les se'n va dur; les restituiren l'any 1553; les robaren els francesos l'any 1797, y les veneren a un jueu de Gènova, an-e qui los hagué de comprar Pius VII. Passen com una de les obres mestres de Rafael.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Vist tot axò, pas a la *Sala Regia*, vestíbul de la *Capella Sixtina*, que servia per rebre'l Papa els embaxadors. El paladar es de[370]corat d'estuchs de Perín del Vaga y les parets de *freschs* de Vasari, Salviati y Zuccari: hi ha escenes de la *Nit de Sant Bartomeu* (Hugonots), la batalla de Lepant, Gregori VII absolvent Enric IV, presa de Tunis per Carles VIII, Gregori XI tornant d'Avinyó, Alexandre II absolvent Frederic *Barba-rossa*.

D'aquí passam a la *Capella Sixtina*, feta fer de Sixt IV (1437), de 40 metres de llarch, per 14 d'ample y sis grans finestres per banda, y la volta del pont aplanada, am llunets. Les finestres son molt amunt, y entre y entre hi ha pintats vint y vuyt retrats de papes, de Botticelli. Per bax de les finestres corren una sèrie de grans pintures murals, casi totes preciosíssimes, representant les de man dreta passatges de la vida del Bon Jesús y les de má esquerra la vida de Moisès; y son obra de Pinturicchio, Botticelli, Roselli, Signorelli, Ghirlandaio, Perugino. Les voltes son potser l'obra mestra pictòrica de Miquel Àngel: forma nou compartiments o camps, y s'hi representa: *a*) Deu volant y separant la llum de les tenebres; *b*) Deu criant el sol y la lluna; *c*) Deu manant a les aygos produir els pexos; *d*) Deu criant l'home; *e*) Deu treyent la dona del costat de l'home; *f*) la serpent tentant Eva; *g*) el sacrifici de Noé en acció de grácies; *h*) diluvi universal; *i*) y embriagament de Noè, amb Sem y Jafet que li cubrexen la seua nuesa. —La volta es de recó de claustre, y per lo metex a n-els cornalons fa unes petxines aont pintá Miquel Àngel els israelites a n-el desert devant la serp de bronzo, Assuer, Ester y Aman, David y Goliat, y Judit. A n-els llunets hi ha pintats els avantpassats del Bon Jesús, segons la carn (la genealogia de l'Evangeli). —A n-els entrepanys de la volta entre aquells nous camps y els llunets hi ha els profetes y les Sibil·les, amb ángels y genis. Tot axò ho pintá Miquel Ángel de l'any 1508 a 1512; y de l'any 1534 a 1541 pintá son celebèrrim *Judici Final* a la paret de l'enfront, part-demunt l'altar. Té uns 20 metres d'alt per 10 d'ample. Es una concepció grandiosa, solemnial, estupenda. ¡Quina llástima que la pintura se sia enfosquida tant de color! Casi no's destrien moltes de figures. N'hi ha a centenars, atrevides, am mil

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

postures, meravellosament dibuxades, però casi totes nues. Hi domina massa la carn, y l'unció cristiana hi brilla per la seua ausència. Com a representació d'aquell *dia terrible del Senyor* de que mos parlen les Escriptures, li manca, no la *terribilidat* horriblement feresta, sinó l'*eczemplaridat* horrendament sanitosa que tendrá aquell *Judici*, eternament irrevocable, inapel·lable. Hi ha massa carn a la descuberta dins l'obra d'En Miquel Àngel. Es ver que n'hi haurá molta a n-el Judici, hi será tota; però ja no será tentadora ni provocativa, com la que pintá el gran [371] geni dins la seua creació inmortal. Pau IV feu posar braguetes a les figures més lubriques, y la gent anomená *braghettone* el pintor que los hi pintá, Daniel de Volterra. L'art no hi guanyá res, pero sí la decència, qu'es una virtut tan alta, tan necessária y tan sagrada com l'Art.

Amb axò, me trech el rellotge per veure quin'hora seria. Son estades les tres. Surt del Vaticà; ja no plovia. Cerch un restaurant, aont me fan quatre macarrons ben saborosos, din, y icap a veure si trobaria uberta *Santa Maria Rotonda*! El vell Pantheum d'Agrippa, dedicat an els sèt *Deus planetaris*, fet mal-bé d'un llamp en temps de Trajà, restaurat per Adrià, donat a n-el Papa per Foques, Emperador d'Orient, y que Bonifaci IV l'any 609 el consagrá a tots els Sants bax el títol de *Santa Maria ad Martyres*; y diuen que de les catacumbes n'hi dugueren 28 carretades d'ossos de mártirs. Té 43 metres de diametre per altre tant d'alt. La mala sort, ha estat tancat, y només he pogut contemplar per defora el venerable edifici.

Y ¿qu'he fet jo? Me'n som anat a *Santa Maria Sopra Minerva*, dels Pares Predicadors, ogival, de tres naus, de sis trasts y creuer, tot forrat de marbres y les voltes y recons d'arcades tot policromat y amb molts de sants pintats; l'ábside y les capelles, eczornadíssimes, amb retaules barrocs. Es d'un gran efecte. Aquí está enterrat Fra Angelico da Fiesole, mort a n-aquest convent l'any 1455.

D'aquí pech a Sant Ignasi, una meravellosa esglèsia greco-romana, de tres naus de tres trasts, creuer y cúpula. La volta de la nau major, de mitx punt, am llunets, du pintada la glòria de Sant Ignasi; també son

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

totes pintades les voltes del creuer, cap de la creu y ábside. La decoració de gornisa en avall es suntuosíssima. La fatxada es majestuosa de tot.

En volia veure d'altres[,] d'esglésies, però la claror ja era fuyta. Ja no he pogut veure bé Sant Ignasi.

Aquest dia tan curt que ja fa(,) es un gran contrari per veure monuments.

He pres redòs a n-el Col·legi Espanyol, me som despedit de Sa Eminència el Cardenal Vives, donantli milions de grácies de tot lo qu'ha fet per mi, y a n-els Pares Rector y Vice-rector del Col·legi per lo bé que m'han tractat, y devers les dèu me som espitxat a l'estació, y ¡cap a Pisa manca gent!

El tren es partit, la sòn m'ha embolicat, y ¡bona nit fins demá! [372]

Octubre. Dia 29

Pisa. —La Seu. *Il Campanile*. El Batisteri. El Cementeri. —Pluja a voler. —Cap a Gènova: costes esplèndides. —Gènova. Aygat espantós. —Cap a Marsella

Me despert devers les cinch, guayt a la finestrella, y no vetx més que fosca, y una brusca ben espessa que cau.

Un poch abans de les sis, som a Pisa. Bax del tren, y seguex la brusca ben espessa. Hi puch estar fins a les vuyt y mitja. No cal perdre un minut. Lloch un carruatge, y ¡cap a la Seu! Per estar a redòs de la pluja, el cotxer me planta un impermeable que'm tapa tota la boca del carruatge, de manera que no puch veure res; guayt una mica p'els costats, y la brusca me pega p'els ulls. No es possible mirar y menys veure. A la fi arribam a la Seu, y la pluja es més forta que com som partits de l'estació. Estench el paraygo y mir una mica els defores de la magnífica basílica.

Just per ella ho paga venir a Pisa. Ella es un testimoni vivent de la grandesa passada de Pisa, qu'avuy conta 27.227 habitants y es capital de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

província, y en l'edat mitja fou una república poderosíssima per mar. Desde la primeria del sigle XI foc una de les primeres ciutats comercials mediterránies, y va cobrar forsa estraordinária am ses victòries demunt els sarrains de Sardenya, Sicília y Àfrica, y am la part que va prendre en les creuades. Ja's sap que la primeria del sigle XII una flota pisana vengué am lo comte de Barcelona, En Ramon Berenguer III, a prendre Mallorca a n-els alarbs, y los ho prengueren, però llavò l'abandonaren. Sobrevengueren les grans lluites am Gènova, qu'acabaren malament per Pisa l'any 1284 amb la derrota devant Liorna. L'any 1406, caigué bax del poder de Florència. La Seu, la comensaren a n-el sigle XI, y es un testimoni brillantíssim de l'art italiá d'aquell temps. La comensaren en acció de grácies d'una gran victoria que obtingueren els pisans l'any 1063 demunt els sarrains devant Palerm. Foren els arquitectes Busketus y Rainaldus; la consagraren l'any 1118; s'hi calá foch y la restauraren els anys 1597-1604. Es tota de marbre blanch amb incrustacions de diferents colors, d'estil románich-toscá, de cinch naus de dèu trasts, ademés dels de les naus laterals que seguexen a n-el cap de la creu, fent dos trasts y acabant la nau central am l'ábside. Les naus laterals fan galeries superiors, y treuen a la central y a n-el creuer un trifori d'arcades bessones. El paladar de les galeries de les naus intermèdies es entexinat, am casetons daurats y pintats, y el paladar de les galeries de les naus foranes fa'l rost de la teulada y hi veuen les bigues. La nau major y creuer son de cu[373]berta plana, entexinada, am casetons daurats y pintats. Les naus laterals son de volta d'aresta sense nirvis diagonals. A les naus foranes hi ha finestrals am vidres de colors, ben bons. Els finestrals de la nau major y creuer son de vidres blanchs. Les columnes divisòries de les naus son greco-romanes, de marbre, replegades de diferents paisos p'els mariners pisans. A les naus no hi ha capelles, sinó que a un trast hi ha un altar y retaule greco-romá adossat a n-el mur, y llavò vénen dos trasts sense altar ni retaule, sinó amb una pintura; torna a venir un trast amb altar y retaule, y llavò dos sense, y axí successivament.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Demunt el portal major fa tres zones de finestralets am vidres pintats. —A la primera zona el finestral central es bipartit per una columneta y dues arquivoltes; a la segona el finestral del centre es tripartit, y els laterals bipartits; y a la tercera zona tots tres son tripartits. —Els brassos del creuer, fan a n-el cap una absidiola amb un altar. A n-el cap de la banda del evangeli hi ha un gran sacrari, y derrera, Adam y Eva bax de l'arbre, ben a la fresca, y la copinya es de mosaych historiat; a n-el cap de la banda de l'epístola, derrera l'altar, hi ha un bax relleu de la Assunció de Maria, y més amunt la Coronació, y un mosaych a la copinya am vols d'ángels festetjant la Mare de Deu. Les galeries superiors de les naus intermèdies atravessen el creuer demunt quatre arcades, y fan com una balconada, y axí passen a n-el cap de la creu. La cúpula no té tambor; es just la mitja taronja, vestida d'un mosaych de Cimabue de 1302. A les petxines hi ha pintats els Evangelistes. —El chor ocupa un trast del creuer y un del cap de la creu; la tanca es de marbre blanch, molt baxa amb una trona a cada banda. Llavò vé el presbiteri, qu'ocupa l'altre trast del cap de la creu y l'ábside; a l'embocada d'aquest s'alsa l'altar major, de marbres verdosos, y demunt hi ha sis canelobres y el Sant Crist. A les parets de l'ábside, tres zones de sants pintats y una de finestralets, y la copinya tota de mosaych, representant el Bon Jesús assegut, y abax Maria Verge y Sant Joan, tot demunt camp d'or.

Els defores rumbetjen els finestrals am columnetes y arquivoltes cilíndriques, y galeries d'arquets figurats, plens d'incrustacions de marbres de diferents colors, tot molt gentil; la cúpula fa un trifori garridíssim. La fatxada es ben interessant: fa cinch compartiments, corresponents a les cinch naus, am tres portals en gradació, de poques arquivoltes. A n-el central el timpá rumbetja un mosaych de Maria Verge. Part-demunt els portals corren quatre triforis, un demunt l'altre; el de més amunt umpl el capser (frontó). Les portes dels tres portals de devant son de bronzo, [374] plenes de baxos relleus, del sigle XVII; les del portal del creuer també son de bronzo am baxos relleus, més antigues.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Just devant la Seu s'alsa el Batisteri, també tot de marbre blanch, comensat l'any 1153, acabat a n-el sigle XIII. Defora fa tres sostres d'arcades romániques, més altes les de bax, cegues y amb finestralets, y les del segon y tercer sostre amb capsers ogivals. Fa tres portals amb baxos relleus a n-el timpá. Dedins fa l'espay central y una nau inferior voltant voltant. A n-el mitx s'alsa la font de batisme, vuytavada; fa un presbiteri amb altar papal y banchs a cada banda p'els clergues. Hi ha una trona de sis cayres, dalt sèt columnes, plens els cayres de baxos relleus de la vida del Bon Jesús. La cúpula es llisa. El qui m'ho mostrava ha fet un crit, y han respost tres o quatre ecos repetint aquell crit. Es una cosa que vé de nou.

Derrera la Seu hi ha el celebèrrim *Campanile*, comensat l'any 1174, acabat l'any 1350, cilíndrich, de marbre blanch, de 54 metres d'alt; fa vuyt pisos: el de bax son unes arcades cegues, els sis que venen(,) son altres tants de triforis o galeries de columnetes y arcades romániques, y el de més amunt, més estret, am finestralets per les campanes. Lo qu'ha donada més fama a n-aquest campanar es que está inclinat, reploma 4 metres, com qui no diu res. Com se suposa, ho feren aposta y ja está construit de manera que no tenga perill de caure.

A n-aquest campanar, Galileu, natural d'assí, feu els esperiments per trobar la lley de la cayguda dels cossos.

Al costat de la Seu hi ha també el famosíssim *Camposanto*, fundat de l'arquebisbe *Ubaldo de Lanfranchi*, que feu venir 53 navilis carregats de terra de Jerusalem. La construcció actual es d'estil ogival-toscá del sigle XIII. Es un pati grandiós, aporticat. Les arcades rumbetjen uns calats meravellosos y la cuberta es de bigues y cavalls, visibles. Els pòrtichs y el centre tot son tombes, una bona l'altra millor. Com m'hi som acostat, casualment estava ubert; m'hi afich; tench temps de ferme cárrech; sent una veu que crida, dient que no es permés entrar sense haver pagat. Com es tart y tench ánsia de no perdre'l tren que m'ha de dur a Gènova, surt tot-d'una; encara brusquinetja, m'afich dins el carruatge y cap a l'estació, y ¡venga pluja y més pluja! Es impossible axí veure res.

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

No he poguda veure l'Universitat ni les seues diferents Clíniques y Instituts ni la *Piazza* y *Palazzo Conventuale Dei Cavallieri*, sigle XVI y XVII, ni les esglèsies de Santa Catalina y de Sant Francesc, ogivals, ni'l *Museo Civico*, que guarda una bona col·lecció de tapissos florentins y flamenchs, y escultures y pintures de la [375] vella *Escola Toscana*, ni la casa nadiua del gran escorcollador de la naturalesa, *Galileo Galilei*. Tot passant, he vista *Santa Maria della Spina,* preciosíssima esglèsia ogival, posada ran del riu (Arno), feta p'els mariners.

Eren les vuyt; aprofit per berenar la mitj-hora que'm queda; passa'l tren, m'hi afich, y ¡cap a Gènova! casi sempre vora vora la mar, enrandada de cales delitosíssimes y penyalars majestuosos; cada instant travessam túnels, y venguen poblets y més poblets. No havia vista may una costa més garrida, pintoresca, esplèndida. La platja d'en tant en tant m'esborrossonava la vista.

Entre la una y les dues arribam a Gènova amb un' aygo desfeta. M'afich dins un tranvia, atravessam un túnel ben llarch, me dexa devora la Seu; però la pluja es tan forta y persistent que no'm puch fer cárrech de res, principalment per la fosca espantosa que fa dins els edificis tancats. Som entrat a la Seu y a un parey d'esglèsies més, y no he pogut veure casi res.

Gènova se veu qu'es una gran ciutat y un dels primers ports de mar italians. L'hauré de veure en tornar fer un viatge a Itàlia, que confiy de ferlehi, si Deu ho vol, en venir bé.

En vista del temps que feya, prench un altre tranvia, sop a un restaurant de devora l'estació, y devers les nou agaf el tren cap a Marsella, aont arribam entre cinch y sis del matí.

Octubre. DIA 30

Marsella. —La Mare de Deu de *la Garde*. —La Seu. —El transbordador y el pont de la boca del port. —Cap a Perpinyà. —Un

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Bureau de renseignements y un quefe d'estació qu'enganen. —Un *quid pro quo* a Perpinyà

Deposit l'equipatge a l'estació; y, com desitx, si pot esser, aturar-me a Perpinyà dues o tres hores per saludar aquells bons amichs que hi tench, entr a n-el *Bureau de renseignements* a demanar quin tren he de prendre per porer estar aquelles hores a Perpinyà y demá matí esser a Barcelona. M'ho miren, y me diuen qu'he de partir a les dotze, y seré a Perpinyà devers les set del vespre. —Bé me va!, dich jo, y ja li he estret a córrer la ciutat de Marsella, una de les grans ciutats de França, per l'estil de Barcelona, de carrers llarchs y drets, mitjanament nets, de cases de molts de pisos, pero prosayques. Desitx pujar a la Mare de Deu de *la Garde*, demunt un pujal molt empinat, de gran devoció dins Marsella. He d'esperar més de mitj'hora el tranvia que m'hi ha de dur. A la fi arriba, y me dexa a n-el peu del funicular, que'm puja a *la Garde.* Vista estupenda: tot Marsella a bax, la mar, les planes de Provença... El santuari es nou, d'estil [376] bizantí: es un'esglèsia demunt l'altra, precioses totes dues, gentils, magníficament decorades.

Com no tench temps de ferme bé cárrech de les coses de la ciutat, descriuré just demunt demunt les qu'he vistes. Devall de *la Garde*, vetx el port-vell, menut, molt enfonyat dins la ciutat; prench la *rue de la République* fins a *Place de la Joliette*; ran ran de mar per *Quai de la Joliette*, me trop devant la Seu, moderna, bizantina, d'una nau am creuer y cúpula. Dedins es tota de marbres color de cera y de caramel·lo, am policromia y daurats a les voltes y a la cúpula, esplèndidament, gentilment decorada per dedins y per defora. M'hi he passada una bona estona.

Torn pegar a n-el port vell per veure el transbordador que hi ha a la boca, qu'es molt estreta. Es una espècie de pont movible per l'electricidat, de 120 metres de llarch, per passar els carros d'una banda a l'altra, y llavò's decanta y poren passar les barques, per grosses que sien. Llavò hi ha un altre pont a l'ayre, de ferro, a 52 metres amunt, de 265 metres de

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

llarg, demunt dos pilars de 86 metres, un a cada banda de l'entrada del port. Pujen a n-aquells pilars per unes escales y per un ascensor. Es una cosa imponent, y molt de veure.

Hi putx, ho vetx, y ¡per avall! cap a Sant Víctor, la famosa abadia benedictina que tants de Servicis prestá a l'Esglèsia, a la França y a la Ciència durant l'edat mitja. Quin mal cop que me'n he duyt! Ja no'n queda més qu'un' esglesieta veneranda, despullada, y una murada amb quatre o cinch torres adossades. Se conex bé que passaren per aquí els *barbres* dels sigles XVIII y XIX, els revolucionaris francesos.

Són prop de les onze, y per porer dinar, m'espitx a l'estació. M'en vatx a cercar l'equipatge. Hi ha una mica de pressa y just un homo que despatxa, y té la desgrácia de no afinar les coses, y ha mester Deu y ajuda per trobar una maleta. Els interessats han d'entrar dins el seu clos per mostrarleshi. Jo hi arrip a entrar, la hi mostr, y grácies a n'això som a temps a n-el tren de les dotze. Efectivament, ja no som a Alemanya. A cap depòsit de les estacions d'Alemanya me feren estar ni cinch minuts, per pressa que hi hagués.

Ja no he pogut dinar a terra; he hagut de comprar recapte per menjar p'el camí.

He hagut de mudar de tren una partida de vegades. Arribam hora baxa a Montpeller. Demán a n-el revisor si poré esser a Perpinyà a les sèt o les vuyt, y me diu que ja serán les dèu. ¡Bona l'hem feta! Y aquell *bureau de renseignements* de Marsella? [377]

Agaf les maletes y bax del tren, per esperar aquí l'esprés de París que m'ha de dur a Barcelona. Trop un empleyat am la gorra reglamentária; m'ha assegurat que a les vuyt seria a Perpinyà amb aquell tren d'on devallava. Hi torn pujar, partim, y, efectivament, som arribats a Perpinyà a les deu y quart. Ja no era hora d'anar a veure negú. El tren de París a Barcelona passa per aquí prop de les dues de la dematinada, y he pensat: —Puch anar a dormir un parey d'hores a una fonda. S'acosta un, y'm convida per anar a una. Li demán si es avinent; me diu que just allá. Me fa pujar a un carruatge, que partex de d'allá. —Però no heu dit qu'era

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

just aquí?, li dich. —Sí, senyor, diu ell; tot just hi som. ¡Bon tot just es estat! ¡A l'altre cap de Perpinyà m'han duyt! ¡Y per més burla y afronta, ja no han tengut per ferme sopar, y he hagut d'anar a un restaurant, que me'n han fet am quatre grapades!

Torn a la fonda, y comán que'm cridin a la una, qu'he d'agafar el tren de París. Diuen qu'estiga descansat, que'm cridarán.

Me colch, y prou.

Octubre. Dia 31

Tren perdut per massa sòn. —Cap a Barcelona. —Cap a Mallorca

Me despert, mir el rellotge, son estades les cinch. ¡Quin esglay! ¡Ja no poré esser a Barcelona d'hora, per agafar el vapor! ¡Ja no poré arribar a Mallorca demá! ¡Som romás com un beneit!

Me vest, aplech les maletes, surt de la cambra, y el fondista me diu que m'han cridat, y que, veyent que no responia, han pensat: —Ja'n prendrá un altre, de tren!

Me'n vatx corrents a l'estació a veure si encara som a temps a compondrehu, y aclaresch que devers les onze passará el rápit de París, que no més du primera, y que devers les tres poré esser a Barcelona. ¡Quin alè qu'he fet! ¡Grácies a Deu!

Devers les sèt prench un tren que'm dexa a Portbou. Aquí tresch el poble y din; vé el rápit de París, m'hi afich, y devers les tres y mitja som a Barcelona, aont vetx alguns amichs, y a les sis prench el vapor ¡cap a Mallorca!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.

Novembre. DIA 1
Arribada a Mallorca. —S'acaba l'exida

Diada de Tots Sants. Devers les cinch putx demunt cuberta. Som devora la Dragonera. ¡Quin'alegria de tornar veure Mallorca! [378] Com hi xal[,] de contemplar la costa d'Andratx, Galatzó, Cala Figuera, el Cap Blanc, Bendinat, la serra d'Alfàbia, el putx de Randa, la gentil ciutat, ajocada bax de la Seu... Visió agradabilíssima!

No, no es lo més hermós del món, axò, ni d'un bon tros.

He d'esser franch: després de veure lo qu'he vist a Suïssa y a alguns endrets d'Alemanya y d'Itàlia, no les trop tan hermoses, aquexes muntanyes y badies y perspectives nostres, com les hi trobava primer; però com atreure'm el cor, ¡oh! no'l m'havien atret tan fort mai!

Vench entusiasmadíssim d'Alemanya y de Suïssa; però no per despreciar ni avorrir Mallorca ni Catalunya ni l'Espanya, sinó per amarles més y més, y consagrarme am totes les meues forses a treballar per elles, y fer tot quan sápia y puga per alsarles, per enaltirles, per millorarles.

Desembarcam; la meva gent y els amichs m'esperen, y venguen abrassades y estretes de mans, y benvingudes a dreta y esquerra, y —¿Que tal? —¿Qu'es? —¿Com es anat axò?

Y aquí s'acaba aquest llargarut *Dietari*, axí com comensá, en nom de Deu nostre Senyor y de la seua Santíssima Mare la Benaventurada sempre Verge Maria, el Sant del meu nom y demés sants y santes de la meua especial devoció, an-e qui don milions de grácies per l'enfilall sens fi de beneficis que m'han dispensats, mantenintme sempre sá y salv, guardantme de tot perill, y fentme venir sempre totes les coses tan avengudes, que ja casi no m'hi porien venir més. ¡Beníssim!

© Maria-Pilar Perea per l'edició, 2011.